Ankara Üniversitesi Yayın No: 939
APAM Yayın No: 46

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI UYGULAMA
ve
ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)

TÜRKİYE'DE ASEAN ÇALIŞMALARI-I

TÜRKİYE'DE ASEAN ÇALIŞMALARI-I

Yayına Hazırlayanlar
Ömer Faruk ÇINGIR - Tufan Kutay BORAN
Ali Merthan DÜNDAR

Ankara 2026

Para ile Satılamaz.

TÜRKİYE'DE
ASEAN ÇALIŞMALARI-I

Yayına Hazırlayanlar

Ömer Faruk ÇINGIR - Tufan Kutay BORAN
Ali Merthan DÜNDAR

Ankara – 2026

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 939
Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları: 46

ISBN: 978-605-136-972-3

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler/ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 06/03/2026

İÇİNDEKİLER

A. Merthan DÜNDAR
SUNUŞ V

Vuslat Nur Şahin TEMEL
Japonya ve ASEAN İlişkileri: Tarihsel Evrim, Güncel Durum ve Gelecek Perspektifleri 1

Cengiz Mert BULUT
Çin ve ASEAN Ekonomik İlişkileri: Finansal Güvenlikten Ticaret ve Yatırıma Uzanan Ortaklık 17

Jessica DURDU
ASEAN ve Çin'in İnsanlık İçin Ortak Kader Toplumu Vizyonu: Fırsatlar ve Riskler 45

Gizem BÜTÜN
Joko Widodo Dönemi'nde Endonezya'nın ASEAN'daki Artan Rolü ve Çin–Amerika Çatışmasına Yansımaları 81

Hatice Nursena YÜCEL - Hatice ÇELİK
ASEAN-Güney Kore Ekonomik İlişkileri 99

Kerim SERT
Hindistan-ASEAN İlişkileri 131

Vusal GULIYEV - Aytaj MAHAMMADOVA
Azerbaycan'ın Tac Kapsamında ASEAN ile İş Birliği Perspektifleri 153

Gökçen Gürel YEŞİLÇİMEN - Yavuz ÇELİK
ASEAN–Orta Asya İlişkileri ve ASEAN Modeli'nin Orta Asya İçin Uygulanabilirliği 177

Soner HAMZAÇEBİ - Müge YÜCE
ASEAN'ın Artan Bölgesel ve Küresel Etkisinin Söylem Gücü Üzerinden Analizi: ASEAN Merkeziyetçiliği Kavramı 217

Tufan Kutay BORAN - Hadza Min Fadhli ROBBY
ASEAN'ın Askerî İşbirliği ve Ortak Tatbikat Mekanizmaları Olarak Admm ve Admm-Plus: Kurumsal Evrim, Uygulama Pratikleri ve Stratejik İşlevler 237

Melih Demirtaş
Kültürel Diplomasi ve ASEAN: Yeni Fırsatlar, Devam Eden Sınamalar... 251

Erman AĞAOĞLU
Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Bünyesindeki Kültür Politikaları ve Malezya'nın Bu Birlikteki Kültürel Konumu 283

Ertuğrul EVİS
Sınırların Ötesinde: ASEAN Bağımsız Sinemasında Sansür Direniş ve Estetik Arayışlar 321

Mehmet Furkan ERGÜL
Bir Küresel Güney Güvenlik Topluluğu Olarak ASEAN 353

Mustafa DEMİR
ASEAN Bibliyografyası 373

SUNUŞ

Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi APAM, 2018 yılından itibaren Pakistan'dan Okyanusya'ya kadar hemen hemen tüm ülkelerle ilgili disiplinler arası kitap çalışmaları yapmış ve yayımlamıştır. Okuyucuya arz edilen yaklaşık 50 kitabın büyük çoğunluğu konusu itibarıyla ülkemizde yapılmış ilk çalışmadır.

Asya ülkeleriyle ilgili yayımlanan bu kitapların dışında Asya-Pasifik Bölgesi'ndeki uluslararası birlikler, ittifaklar, örgütler ve kurum-kuruluşlara odaklanmış çalışmaların yapılması da şüphesiz çok önemlidir. Bu bağlamda, 2026 yılında yayımlanmasına karar verilen ilk çalışmamız *TÜRKİYE'DE ASEAN ÇALIŞMALARI-I* başlıklı kitabımız olmuştur.

Bu eserin ortaya çıkmasında büyük emeği olan yazarlarımıza, Ankara Üniversitesi Basımevi çalışanlarına ve destekleri için Rektörümüz Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR
APAM Müdürü

JAPONYA VE ASEAN İLİŞKİLERİ: TARİHSEL EVRİM GÜNCEL DURUM VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Vuslat Nur Şahin TEMEL[*]

1. GİRİŞ

a. Çalışmanın Arka planı

21. yüzyılın küresel ekonomik ve siyasi düzeninde, bölgesel iş birliklerinin önemi gittikçe artmaktadır. Bu bağlamda, Japonya ile Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) arasındaki ilişkiler hem tarihsel derinliği hem de güncel dinamikleri açısından uluslararası ilişkiler literatüründe özel bir yer tutmaktadır. 1967 yılında Bangkok Deklarasyonu ile kurulan ASEAN, başlangıçta beş üye ülke olan Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland ile yola çıkmış, zamanla Brunei Darüsselam, Vietnam, Laos, Myanmar ve Kamboçya'nın da katılımıyla on bir üyeli bir bölgesel örgüte dönüşmüştür.

Japonya'nın ASEAN ile ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan tarihi travmaların gölgesinde başlamış, ancak zamanla karşılıklı güven, ekonomik iş birliği ve kültürel değişim üzerine inşa edilen bir iş birliğine evrilmiştir. 1973 yılında ASEAN-Japonya ilişkilerinin resmî olarak kurulması, Asya-Pasifik bölgesinin ekonomik ve siyasi mimarisinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Bu tarihten itibaren yarım asırdan uzun süreçte, iki taraf arasındaki ilişkiler, başlangıçtaki temkinli yaklaşımdan, kapsamlı stratejik ortaklık seviyesine yükselmiştir (Sato 2024).

1977 yılı, Japonya-ASEAN ilişkilerinde bir milat olarak kabul edilmektedir. Japon Başbakanı Fukuda Takeo'nun Manila'da yaptığı konuşmada açıkladığı ve literatürde "Fukuda Doktrini" olarak bilinen yaklaşım, Japonya'nın Güneydoğu Asya politikasının temel prensiplerini ortaya koymuştur. Bu doktrin üç temel prensip üzerine inşa edilmiştir. İlk

[*] *Dr. Öğretim Üyesi Vuslat Nur Şahin-Temel, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı. ORCHID: 0000-0001-6794-6579.*

olarak, Japonya'nın askerî bir güç olmayacağı ve barışa katkıda bulunacağı taahhüt edilmiştir. İkinci olarak, ASEAN ülkeleriyle "kalp kalbe" ilişkiler kurulacağı vurgulanmıştır. Üçüncü olarak ise, ASEAN ile eşit ortaklık temelinde iş birliği yapılacağı belirtilmiştir. Bu prensipler, günümüze kadar Japonya'nın Güneydoğu Asya politikasının temel taşlarını oluşturmaya devam etmektedir (Japonya Dışişleri Bakanlığı 2014).

b. Literatür Taraması

Japonya-ASEAN ilişkileri üzerine yapılan akademik çalışmalar, çeşitli disiplinlerden ve teorik perspektiflerden konuya yaklaşmaktadır. Tarihçiler, bu ilişkilerin İkinci Dünya Savaşı'nın mirası ve Soğuk Savaş dinamikleri bağlamında nasıl şekillendiğini incelemektedir. Siyaset bilimciler, bölgesel güç dengeleri, çok taraflılık ve kurumsal iş birliği mekanizmaları üzerinde durmaktadır. İktisatçılar ise, ticaret, yatırım ve kalkınma yardımları açısından ekonomik entegrasyonun boyutlarını analiz etmektedir (Shiraishi ve Kojima 2013).

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Sueo Sudo (2014)'nun çalışmaları, Japonya'nın Güneydoğu Asya politikasının evrimini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Sudo (2014), Japonya'nın bölgeye yaklaşımının dört aşamadan geçtiğini belirtmektedir. Bunlar sırasıyla savaş dönemi olan 1942-1945 yılları, savaş tazminatları ve normalizasyon dönemi olan 1950'ler ve 1960'lar, ekonomik genişleme dönemi olan 1970'ler ve 1980'ler ve son olarak 1990'lardan günümüze uzanan kapsamlı ortaklık dönemidir. Bu dönemselleştirme, ilişkilerin tarihsel bağlamını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Ekonomik boyutta, Shujiro Urata ve Kozo Kiyota (2005)'nın çalışmaları, Japonya'nın doğrudan yabancı yatırımlarının ASEAN ekonomileri üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu araştırmalar, 1980'lerin ortasından itibaren Plaza Anlaşması sonrası yenin değer kazanmasıyla birlikte Japon şirketlerinin ASEAN'a yöneliminin hızlandığını göstermektedir. 2023 itibarıyla Japonya'nın ASEAN'ın ikinci büyük dış yabancı yatırım kaynağı olması, bu ekonomik entegrasyonun derinliğini ortaya koymaktadır (ASEAN- Japan Center 2023).

c. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Japonya ve ASEAN arasındaki çok katmanlı ilişkileri, tarihsel evrimleri, mevcut durumları ve gelecek perspektifleri bağlamında

derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın birincil hedefleri arasında, Japonya-ASEAN ilişkilerinin 1973'ten günümüze kadar geçirdiği evrim sürecini dönemsel kırılma noktaları ve paradigma değişimleri üzerinden incelemek yer almaktadır. Bu bağlamda, Fukuda Doktrini'nden Kapsamlı Stratejik Ortaklık'a uzanan süreçteki politika dönüşümleri analiz edilecektir. Ayrıca, ilişkilerin siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik boyutları hem ayrı ayrı hem de birbirleriyle etkileşimleri bağlamında değerlendirilecektir. Her bir boyutun kendine özgü dinamikleri, kurumsal mekanizmaları ve başarı kriterleri ortaya konulacaktır.

ç. Teorik Çerçeve

Uluslararası ilişkiler disiplininin çeşitli teorik yaklaşımlarını sentezleyen eklektik bir çerçeve kullanılması amaçlanmaktadır. Robert Keohane ve Joseph Nye'ın geliştirdiği karşılıklı bağımlılık teorisi, Japonya-ASEAN ilişkilerinin ekonomik boyutunu anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır. Bu perspektif, ekonomik entegrasyonun derinleşmesiyle birlikte tarafların birbirlerine olan bağımlılıklarının arttığını ve bunun iş birliğini teşvik ettiğini vurgulamaktadır. ASEAN-Japonya Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması ve bölgesel değer zincirlerinin gelişimi, bu teorik çerçevenin öngörüleriyle uyumludur (Tan ve Wihardja 2024).

Alexander Wendt (1992) ve Peter Katzenstein (1996)'in öncülüğündeki konstrüktivist yaklaşım, kimlik ve norm inşası süreçlerinin önemini vurgulamaktadır. Japonya'nın "barışçıl ulus" kimliği ve ASEAN'ın "ASEAN Yolu" normatif çerçevesi, taraflar arasındaki etkileşimleri şekillendiren sosyal inşalar olarak analiz edilmektedir. Fukuda Doktrini'nin "kalp kalbe" diplomasi vurgusu, bu teorik perspektifin önemini ortaya koymaktadır.

d. Metodoloji

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinin sistematik bir kombinasyonunu kullanarak kapsamlı ve derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Birincil ve ikincil kaynakların sistematik analizi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. ASEAN Sekretaryası, Japon Dışişleri Bakanlığı, METI ve diğer ilgili kurumların yayınladığı resmî belgeler, bildiriler, anlaşmalar ve raporlar incelenmiştir. Japon Parlamentosu tutanakları ve ASEAN üye ülkelerinin parlamenter tartışmaları analiz edilmiştir. Ticaret, yatırım, kalkınma yardımları ve diğer ekonomik göstergelere ilişkin zaman serisi verileri değerlendirilmiştir.

Medya raporları, düşünce kuruluşu yayınları ve akademik literatürün sistematik içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, özellikle kamuoyu algıları ve politika söylemlerindeki değişimleri izlemek açısından önem taşımaktadır. ASEAN üyesi on bir ülkenin Japonya ile ikili ilişkileri, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu analiz, ülkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymak açısından kritik öneme sahiptir.

e. Çalışmanın Yapısı

Giriş bölümünü takiben, ana tartışma bölümü altı temel alt başlıkta Japonya-ASEAN ilişkilerinin farklı boyutlarını derinlemesine incelemektedir. Tarihsel arka plan ve gelişim başlığı altında, ilişkilerin 1973'ten günümüze kadar geçirdiği evrim süreci, dönemsel kırılmalar ve paradigma değişimleriyle birlikte analiz edilmektedir. Siyasi ilişkiler ve kurumsal çerçeve başlığı, diplomatik mekanizmaları, zirve diplomasisini, iş birliği çerçevelerini ve insanlar arası değişim programlarını incelemektedir. Ekonomik ilişkiler ve entegrasyon başlığı altında, ticaret, yatırım, kalkınma iş birliği ve ekonomik ortaklık anlaşmaları analiz edilmektedir. Kültürel ilişkiler ve yumuşak güç diplomasisi, kültürel değişim programları, eğitim iş birliği, turizm ve halk diplomasisi faaliyetlerini kapsamaktadır. Güvenlik iş birliği ve stratejik ortaklık, denizcilik güvenliği, terörizm ile mücadele, siber güvenlik ve doğal afet yönetimi alanlarındaki iş birliğini analiz etmektedir

2. TARTIŞMA BÖLÜMÜ

2.1. Tarihsel Arka Plan ve Gelişim

Japonya'nın Güneydoğu Asya ile ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı'nın acı mirası üzerine inşa edilmek zorunda kalmıştır. 1942-1945 yılları arasında Japonya'nın "Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı" adı altında bölgeyi işgali, derin travmalar ve güven sorunları yaratmıştır. Savaş sonrası dönemde, San Francisco Barış Antlaşması ve takip eden ikili savaş tazminatı anlaşmaları, ilişkilerin normalleşmesi sürecinin ilk adımlarını oluşturmuştur. Burma ile 1954, Filipinler ile 1956, Endonezya ile 1958, ve Güney Vietnam ile 1959 yıllarında imzalanan tazminat anlaşmaları, bu sürecin kilometre taşlarıdır. Bu anlaşmalar, sadece finansal tazminat değil, aynı zamanda teknik iş birliği ve kalkınma yardımlarını da içermiştir (Lam 2012).

1967 yılında ASEAN'ın kurulması, bölgesel dinamiklerde yeni bir dönem başlatmıştır. Başlangıçta anti-komünist bir platform olarak algılanan ASEAN,

zamanla ekonomik iş birliği ve bölgesel entegrasyona odaklanan bir örgüte dönüşmüştür. Japonya, ASEAN'ın kuruluşunu memnuniyetle karşılamış ve 1973 yılında sentetik kauçuk konusundaki anlaşmazlıkların çözülmesiyle birlikte, ASEAN-Japonya ilişkilerinin resmî olarak başlamasının yolu açılmıştır (Sato 2024).

1973 yılı Kasım ayında, ilk ASEAN-Japonya Forumu'nun düzenlenmesi, kurumsal ilişkilerin başlangıcını işaret etmiştir. Ancak, ilişkilerde gerçek dönüm noktası 1977 yılında gelmiştir. Başbakan Fukuda Takeo'nun Ağustos 1977'de Güneydoğu Asya turunda, özellikle 18 Ağustos'ta Manila'da yaptığı konuşma, Japonya'nın bölgeye yönelik politikasının temel prensiplerini ortaya koymuştur. Fukuda Doktrini olarak bilinen bu yaklaşım, Japonya'nın askeri bir güç olmayı reddettiğini ve bölgesel barışa katkıda bulunmayı taahhüt ettiğini, Güneydoğu Asya ülkeleriyle karşılıklı güven ve "kalp kalbe" anlayış temelinde ilişkiler kuracağını ve ASEAN ile eşit ortaklık temelinde iş birliği yapacağını ve Hindiçin ülkeleri ile ASEAN arasında köprü görevi üstleneceğini belirtmiştir (Japonya Dışişleri Bakanlığı 2014).

1980'ler boyunca Japonya'nın bölgeye yönelik Resmi Kalkınma Yardımları önemli ölçüde artmıştır. 1980 yılında ASEAN ülkelerine yapılan ODA miktarı 1.1 milyar dolar iken, bu rakam 1989'da 3.2 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde Japonya, ASEAN ülkelerinin en büyük yardım sağlayıcısı haline gelmiştir (Keidanren 2021). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Japonya-ASEAN ilişkileri yeni bir evreye girmiştir. 1991 yılında Japonya'nın Kamboçya Barış Sürecine aktif katılımı ve 1992'de BM Barış Gücü operasyonlarına ilk kez asker göndermesi, Japonya'nın bölgesel güvenlik konularında daha aktif rol alma isteğinin göstergesi olmuştur.

1997 yılında patlak veren Asya Finansal Krizi, Japonya-ASEAN ilişkilerinde dayanışmanın öne çıktığı kritik bir dönem olmuştur. Japonya, kriz sırasında ASEAN ülkelerine toplam 44 milyar dolarlık finansal destek paketi açıklayarak, bölgesel dayanışmanın en önemli örneklerinden birini sergilemiştir. Ayrıca, Yeni Miyazawa Girişimi çerçevesinde 30 milyar dolarlık ek destek sağlanmıştır. Bu dönemde Japonya'nın önerdiği Asya Para Fonu girişimi, ABD'nin muhalefetiyle karşılaşsa da 2000 yılında Chiang Mai Girişimi'nin başlatılmasıyla bölgesel finansal iş birliği mekanizmaları kurulmuştur (Sakaki 2025).

Aralık 2008'de ASEAN-Japonya Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi, ekonomik entegrasyonda yeni bir dönem

başlatmıştır. Bu anlaşma, mal ticareti, hizmetler, yatırım ve ekonomik iş birliği alanlarını kapsayan geniş çaplı bir çerçeve sunmuştur. AJCEP'in uygulanmasıyla birlikte, 2019 yılına kadar ASEAN-Japonya ticaretinin yüzde doksanından fazlası gümrük vergilerinden muaf hale gelmiştir (Japonya Dışişleri Bakanlığı 2023).

2023 yılında Tokyo'da düzenlenen 50. Yıl Anma Zirvesi, ilişkilerde tarihî bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirvede, ilişkilerin "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" seviyesine yükseltilmesi kararı alınmıştır. Zirve sonuç bildirgesinde, dijital dönüşüm, yeşil ekonomi, tedarik zinciri dayanıklılığı, denizcilik güvenliği ve insani güvenlik alanlarında iş birliğinin güçlendirilmesi taahhüt edilmiştir (Oikawa ve diğerleri 2023).

2.2. Siyasi İlişkiler ve Kurumsal Çerçeve

ASEAN-Japonya siyasi ilişkileri, çok katmanlı bir kurumsal yapı üzerine inşa edilmiştir. Bu yapının en üst düzeyi, 1977'den bu yana düzenlenen ASEAN-Japonya Zirveleridir. Başlangıçta düzensiz aralıklarla yapılan bu zirveler, 1997'den itibaren yıllık olarak düzenlenmeye başlamıştır. Zirveler, genellikle ASEAN Zirvesi'ne paralel olarak gerçekleştirilmekte ve stratejik yönlendirme sağlamaktadır. 1977-1997 arası dönemde beş zirve düzenlenmiş, 1997-2023 arası dönemde ise yıllık zirveler norm haline gelmiştir. Özellikle 2003, 2013 ve 2023 yıllarındaki özel anma zirveleri ilişkilere ivme kazandırmıştır (Japonya Dışişleri Bakanlığı 2023).

Dışişleri Bakanları düzeyinde, 1978'den bu yana düzenli toplantılar yapılmaktadır. ASEAN-Japonya Dışişleri Bakanları Toplantısı, yıllık olarak düzenlenmekte ve siyasi diyaloğun sürekliliğini sağlamaktadır. Bu toplantılar, bölgesel ve küresel konuların tartışıldığı, ortak pozisyonların geliştirildiği platformlardır. Ekonomi Bakanları düzeyinde iş birliği ise, 1981'den bu yana ASEAN-Japonya Ekonomi Bakanları Toplantısı formatında sürdürülmektedir. Bu mekanizma, ticaret ve yatırım politikalarının koordinasyonunda kritik rol oynamaktadır.

ASEAN-Japonya iş birliğinin hukuki ve kurumsal çerçevesi, bir dizi önemli belge ve anlaşma üzerine kurulmuştur. 2003 yılında kabul edilen Tokyo Deklarasyonu, ilişkilerin stratejik yönelimini belirleyen temel belge olarak ekonomik ortaklık, güvenlik iş birliği ve kültürel değişim alanlarında kapsamlı bir vizyon sunmuştur. 2008 yılında yürürlüğe giren ASEAN-Japonya Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması, mal ticareti, hizmetler,

yatırım ve ekonomik iş birliği alanlarını kapsayan ekonomik entegrasyonun hukuki temelini oluşturmuştur. Bu anlaşma, 2023 yılında güncellenmiş ve dijital ticaret, e-ticaret ve fikrî mülkiyet hakları gibi yeni alanları içerecek şekilde genişletilmiştir (ASEAN 2024).

2004 yılında Japonya'nın Dostluk ve İş birliği Anlaşması'na katılması, ASEAN'ın temel normlarına bağlılığının sembolik bir ifadesi olmuştur. Anlaşma, karşılıklı saygı, egemenlik, içişlerine karışmama ve barışçıl anlaşmazlık çözümü ilkelerini içermektedir (Mission of Japan in ASEAN 2025). 2013 yılında kabul edilen ASEAN-Japonya Stratejik Ortaklık Ortak Deklarasyonu, ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükseltmiş (Mission of Japan in ASEAN 2025) ve 2013-2017 dönemini kapsayan eylem planını içermiştir. Son olarak, 2023 yılında kabul edilen Kapsamlı Stratejik Ortaklık Ortak Vizyonu, ilişkileri en üst düzeye taşımış ve 2024-2028 dönemini kapsayan yeni bir eylem planı ortaya koymuştur (Oikawa ve diğerleri 2023).

Siyasi ilişkilerin derinleşmesinde insanlar arası bağların güçlendirilmesi kritik öneme sahiptir. Japonya, "kalp kalbe" diplomasi anlayışı çerçevesinde çeşitli değişim programları yürütmektedir. 2007'de başlatılan JENESYS Programı, yıllık altı binden fazla ASEAN gencinin Japonya'yı ziyaret etmesini sağlamaktadır. Program, kültürel anlayış, akademik değişim ve network oluşturma fırsatları sunmaktadır (Japan ASEAN Cooperation 2025). 1984'te başlatılan 21. yüzyıl için Dostluk Programı, ASEAN ülkelerinden genç liderleri Japonya'ya davet ederek, gelecekteki karar vericiler arasında bağlar kurmayı hedeflemektedir. Bugüne kadar beş binden fazla ASEAN vatandaşı bu programdan yararlanmıştır (JICA).

2.3. Ekonomik İlişkiler ve Entegrasyon

ASEAN-Japonya ticaret ilişkileri, yarım asırlık süreçte dramatik bir büyüme göstermiştir. 1973 yılında 10 milyar dolar olan ikili ticaret hacmi, 2023 yılında 240 milyar doları aşmıştır. Bu büyüme hem ticaretin yapısında hem de karşılıklı bağımlılık düzeyinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Ticaret hacmi 1980'de 35 milyar dolar, 1990'da 76 milyar dolar, 2000'de 117 milyar dolar, 2010'da 208 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. COVID-19 pandemisinin etkisiyle 2020'de 198 milyar dolara gerileyen ticaret hacmi, 2023 yılında toparlanarak 240 milyar doları aşmıştır (Sasaki 2025).

Japonya, ASEAN'ın Çin, ABD ve AB'nin ardından dördüncü büyük ticaret ortağı konumundadır. ASEAN ise Japonya'nın Çin ve ABD'nin ardından üçüncü büyük ticaret ortağıdır. Bu karşılıklı önem, ekonomik entegrasyonun derinliğini göstermektedir. Japonya'dan ASEAN'a ihracat,

başlıca elektronik parçalar ve yarı iletkenler, makine ve ekipman, otomotiv parçaları, kimyasal ürünler ve demir-çelik ürünlerini kapsamaktadır. ASEAN'dan Japonya'ya ihracat ise elektronik ürünler, petrol, doğalgaz ve kömür gibi doğal kaynaklar, tarımsal ürünler, tekstil ve giyim ile otomotiv parçalarından oluşmaktadır (Oikawa ve İwasaki 2023).

Japonya, ASEAN'a en fazla doğrudan yabancı yatırım yapan ülkelerden biridir. 2023 sonu itibarıyla, Japonya'nın ASEAN'daki birikimli yatırım stoku 300 milyar doları aşmıştır. Bu yatırımlar, bölgesel üretim ağlarının oluşturulmasında kritik rol oynamıştır (Sasaki 2025). Yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, imalat sanayinin yüzde kırk beş ile başı çektiği, bunu finansal hizmetlerin yüzde yirmi, ticaret ve dağıtımın yüzde on beş, altyapı ve inşaatın yüzde on ve diğer hizmetlerin yüzde on ile takip ettiği görülmektedir.

Japonya'nın ASEAN içindeki yatırımları dengesiz bir dağılım göstermektedir. Singapur, finansal merkez olması nedeniyle yüzde otuz iki ile ilk sırada yer alırken, otomotiv üretim üssü olan Tayland yüzde yirmi dört, doğal kaynaklar ve iç pazarı ile Endonezya yüzde on sekiz, yükselen üretim merkezi Vietnam yüzde on iki, Malezya yüzde sekiz, Filipinler yüzde dört ve diğer ASEAN ülkeleri yüzde iki pay almaktadır (Japan ASEAN Centre 2023). Japon şirketleri, "Çin+1" stratejisi çerçevesinde üretim tesislerini çeşitlendirmekte ve ASEAN'ı alternatif üretim üssü olarak konumlandırmaktadır. COVID-19 pandemisi ve ABD-Çin ticaret savaşı, bu eğilimi hızlandırmıştır.

ASEAN-Japonya Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması, 2008'de yürürlüğe girmiş ve 2023'te güncellenmiştir. Mal ticaretinde, ASEAN'dan Japonya'ya ihracatın yüzde doksan üçü ve Japonya'dan ASEAN'a ihracatın yüzde doksan biri gümrük vergisinden muaf hale gelmiştir (Tan ve Wihardja 2024). Tarım ürünleri gibi hassas ürünler için özel düzenlemeler yapılmıştır. Hizmet ticaretinde, finansal hizmetler, telekomünikasyon, ulaştırma ve profesyonel hizmetlerde liberalizasyon sağlanmıştır. Yatırımlar alanında, yatırımcı-devlet uyuşmazlık çözüm mekanizması, performans gereklilikleri yasağı ve millileştirmeye karşı koruma düzenlemeleri getirilmiştir. 2023 güncellemesiyle dijital ticaret ve e-ticaret, fikrî mülkiyet hakları, rekabet politikası ve KOBİ iş birliği gibi yeni alanlar anlaşmaya dahil edilmiştir (Flach, Hildenbrad ve Teti 2024).

Japonya'nın "Kaliteli Altyapı Ortaklığı" girişimi, ASEAN'ın 2016-2030 döneminde 3.8 trilyon dolar olarak tahmin edilen altyapı açığının kapatılmasında önemli rol oynamaktadır. Japonya'nın altyapı desteği, yaşam döngüsü maliyeti yaklaşımını benimseyerek ilk yatırım maliyetinden ziyade

projenin tüm yaşam döngüsü boyunca maliyetlerin optimize edilmesini hedeflemektedir. Yüksek çevre standartları ve sosyal etki değerlendirmesi, Japon teknolojisinin transferi ve yerel kapasite geliştirme, borç sürdürülebilirliği ve şeffaf finansman koşulları, bu desteğin temel özellikleridir (Japan Foundation 2024).

Her iki bölge uluslararası ticaretin karmaşıklıklarında gezinirken, ABD-Çin ilişkileri ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi jeopolitik gerilimlerden kaynaklanan yansımalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu olaylar, ASEAN ve Japonya'da ticaret ve yatırım modellerini etkileyen yeni riskler ortaya çıkarmıştır. Ekonomik manzara ayrıca COVID-19 pandemisi tarafından da şekillendirilmiştir. Pandemi başlangıçta uluslararası değişimleri kesintiye uğratmış olsa da toparlanma belirtileri görülmektedir. Ancak, Japonya'nın azalan nüfusu ve işgücü sıkıntıları dâhil olmak üzere yapısal zorluklar devam etmekte, ASEAN ülkeleriyle ortaklık içinde ekonomik büyümeyi sürdürmek için yenilikçi yaklaşımlar gerektirmektedir.

2.4. Kültürel İlişkiler ve Yumuşak Güç Diplomasisi

Kültürel ilişkiler, Japonya-ASEAN ortaklığının "kalp kalbe" boyutunu oluşturmaktadır. Bu ilişkiler, somut ve somut olmayan kültürel varlıkların korunması ve aktarılması açısından kritik öneme sahiptir. Küreselleşme ve ekonomik baskılar nedeniyle giderek artan tehditler altında olan bu kültürel mirasın korunması, karşılıklı anlayış ve takdirin geliştirilmesinde hayati rol oynamaktadır (MOFA 2022).

1997'de kurulan Çok Uluslu Kültürel Misyon, ASEAN ülkeleri ve Japonya arasında kültürel değişim ve iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu misyonun hedefleri arasında, eşit ortaklar olarak çok taraflı kültürel değişimi teşvik etmek ve bölgedeki çeşitli kültürel mirasların karşılıklı anlayışını derinleştirmek bulunmaktadır. Misyon, katılımcı ülkeler arasındaki ortak geleneklerin ve farklı kimliklerin tanınmasının gerekliliğini vurgularken, kültürel sürdürülebilirliğin ekonomik ve siyasi istikrar için hayati öneme sahip olduğunu belirtmektedir (Kantei 1998).

Müzeler, kütüphaneler ve arşivler gibi kültürel kurumlar, kurulmuş ağlar aracılığıyla entelektüel ve kültürel materyallerin değişimini teşvik etmektedir. Eğitim ve staj için personel değişim programları gibi girişimler, işbirlikçi bir ortam yaratmaya yardımcı olmakta ve Japonya ile ASEAN arasındaki kültürel diyaloğu zenginleştirmektedir (Japan ASEAN Cooperation 2025b). Bu kurumsal iş birliği, kültürel kaynakların bütünsel gelişimi ve bilgi paylaşımı için kritik öneme sahiptir.

Kültürel uygulamaların yenilenmesini sağlamak için, her iki bölge halkı arasında yenilikçi etkileşim biçimleri geliştirmek gerekmektedir. Kültürel farklılıkların ve paylaşılan deneyimlerin anlaşılmasını teşvik eden daha derin diyalogları içermektedir. Yerli sanatsal süreçleri belgeleyerek ve dijital teknolojileri dâhil ederek, paydaşlar kültürel miraslarını etkin bir şekilde koruyabilir ve aktarabilirler. Ayrıca, kültürel turizm dahil olmak üzere toplum temelli değişim programları, ziyaretçilerin yerel kültürleri anlamalarını geliştirerek bölgenin çeşitli mirasına daha geniş bir takdiri teşvik etmektedir (Japan Foundation 2023).

Küreselleşmenin kültürel kimlik üzerindeki etkisi, popüler kültürün yeni kimliklerin şekillenmesindeki rolünün kapsamlı bir değerlendirmesini gerektirmektedir. Kültürel endüstrileri kullanarak hem Japonya hem de ASEAN, küresel trendlere yanıt verirken kültürel korumayı ele alan stratejiler geliştirebilir. Bu yaklaşım, her iki bölgeden sanatçılar arasında sanatsal yaratım ve etkileşimi desteklemeyi içermekte, bu da sadece yaratıcılığı değil aynı zamanda karşılıklı anlayışı da teşvik etmektedir.

Devam eden Kültürel Değişim Programları ve Çok Uluslu Kültürel Misyon'un girişimleri, Japonya ve ASEAN arasındaki bağları derinleştirme taahhüdünü yansıtmaktadır. Kültürel değişim gelişmeye devam ederken, bu girişimlerin toplumun çeşitli kesimlerine erişilebilir olmasını sağlamak, kapsayıcı ve geniş tabanlı bir topluluk duygusunu teşvik etmek açısından kritik öneme sahiptir. İnsan gelişiminin kültürel boyutlarına öncelik vererek, her iki bölge de paylaşılan miraslarını zenginleştirebilir ve devam eden zorluklar karşısında sürdürülebilir kültürel uygulamaları teşvik edebilir.

2.5. Güvenlik İş birliği ve Stratejik Zorluklar

Güvenlik alanındaki iş birliği, özellikle 2010'lu yıllardan itibaren Japonya-ASEAN ilişkilerinde artan bir önem kazanmıştır. Bölgedeki güvenlik ortamının giderek daha karmaşık hale gelmesi, özellikle Güney Çin Denizi'ndeki gerilimler ve denizcilik güvenliği konuları, tarafları daha yakın iş birliğine yöneltmiştir. Japonya, Filipinler ve Vietnam gibi ASEAN ülkeleriyle denizcilik güvenliği alanında kapsamlı iş birliği programları geliştirmiştir. Bu programlar, denizde kolluk kuvvetlerinin kapasitelerinin artırılması ve savunma anlaşmalarının kolaylaştırılmasını içermektedir (Shoji 2015).

Devam eden büyük güçler arasındaki stratejik rekabet, ticaret ortamının istikrarı konusunda endişeleri artırmıştır. Bu durum, Japonya ve ASEAN'ın küresel serbest ticaret sistemini korumak ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik

Ortaklık gibi anlaşmaları optimize etmek için birlikte çalışmasını kritik hale getirmiştir (Koga 2022). Japonya'nın "Özgür ve Açık Hint-Pasifik" vizyonu ile ASEAN'ın "Hint-Pasifik Vizyonu" arasındaki uyum, bölgesel güvenlik mimarisinin şekillenmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

2.6. Çevresel Zorluklar ve Sürdürülebilir Kalkınma

Çevresel sürdürülebilirlik, her iki bölgenin iklim değişikliği ve ilgili etkilerini ele alma konusundaki acil ihtiyacı tanımasıyla giderek daha fazla öncelik haline gelmektedir. Japon hükümeti ve şirketleri, ASEAN'da düşük karbonlu teknolojileri aktif olarak teşvik etmektedir. ASEAN için Daha Temiz Enerji Geleceği Girişimi ve Asya Enerji Dönüşümü Girişimi gibi programlar, karbonsuzlaştırma projelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, ASEAN'da artan deniz plastiği atığı sorunu, ekolojik dengeyi korumak için gelişmiş atık yönetimi uygulamaları ve teknolojik iş birliği konusundaki kritik ihtiyacı vurgulamaktadır (Zhou ve diğerleri 2025).

3. SONUÇ

Japonya ve ASEAN arasındaki yarım asırlık ilişkiler, uluslararası iş birliğinin başarılı bir örneğini temsil etmektedir. 1973'te resmi olarak başlayan bu ilişkiler, tarihsel travmaların üstesinden gelerek, karşılıklı güven, ekonomik entegrasyon ve kültürel anlayış üzerine inşa edilmiş kapsamlı bir stratejik ortaklığa dönüşmüştür. 2023 yılında kutlanan 50. yıl dönümü ve ilişkilerin "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" seviyesine yükseltilmesi, bu evrimsel sürecin doruk noktasını oluşturmaktadır.

Fukuda Doktrini'nin 1977'de ortaya koyduğu "kalp kalbe" diplomasi anlayışı, bugün de Japonya-ASEAN ilişkilerinin temel felsefesini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, sadece ekonomik ve siyasi iş birliğini değil, aynı zamanda toplumlar arası derin bağların kurulmasını da hedeflemiştir. JENESYS gibi gençlik değişim programları, kültürel iş birliği girişimleri ve akademik değişimler, gelecek nesiller arasında güçlü bağların oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Ekonomik boyutta, ASEAN-Japonya ticaret hacminin 1973'te 10 milyar dolardan 2023'te 240 milyar doları aşan seviyeye ulaşması, ekonomik entegrasyonun derinliğini göstermektedir. Japonya'nın ASEAN'daki 300 milyar doları aşan birikimli yatırımları ve bölgesel üretim ağlarının gelişimi, tarafların ekonomik kaderlerinin ne kadar iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. AJCEP'in güncellenmesi ve dijital ekonomi, yeşil büyüme gibi yeni iş birliği

alanlarının eklenmesi, ilişkilerin 21. yüzyılın gerekliliklerine uyum sağladığını göstermektedir.

Güvenlik alanında artan iş birliği, özellikle denizcilik güvenliği ve bölgesel istikrar konularında, değişen jeopolitik dinamiklere uyum sağlama kapasitesini yansıtmaktadır. Japonya'nın FOIP vizyonu ile ASEAN'ın AOIP'si arasındaki uyum, bölgesel güvenlik mimarisinin şekillenmesinde önemli bir faktördür. Bu uyum, büyük güç rekabetinin yoğunlaştığı bir dönemde, ASEAN merkezliliği ilkesinin korunması ve bölgesel özerkliğin güçlendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Karşılaşılan zorluklar da göz ardı edilmemelidir. ASEAN üye ülkeleri arasındaki ekonomik gelişmişlik farkları, çevresel sorunlar, demografik değişimler ve jeopolitik belirsizlikler, iş birliğinin derinleştirilmesinde engeller oluşturmaktadır. Japonya'nın yaşlanan nüfusu ve ASEAN'ın genç demografisi, tamamlayıcı fırsatlar sunarken aynı zamanda uyum gerektiren farklı öncelikleri de beraberinde getirmektedir.

Gelecek perspektifinden bakıldığında, Japonya-ASEAN ilişkilerinin dijital dönüşüm, sürdürülebilir kalkınma ve inovasyon alanlarında derinleşmesi beklenmektedir. Toplum 5.0 vizyonu çerçevesinde teknoloji ve inovasyonun sosyal sorunların çözümünde kullanılması, iş birliği için yeni alanlar açmaktadır. İklim değişikliği ile mücadele, enerji güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri, ortak çabaları gerektiren küresel zorluklar olarak öne çıkmaktadır.

Japonya-ASEAN ilişkilerinin başarısı, sadece iki taraf için değil, bölgesel ve küresel istikrar açısından da önem taşımaktadır. Bu ortaklık, farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkeler arasında karşılıklı saygı ve fayda temelinde iş birliğinin mümkün olduğunu göstermektedir. Tarihsel sorunların üstesinden gelinerek güven inşa edilebileceğini, ekonomik entegrasyonun barış ve refahı artırabileceğini ve kültürel değişimin toplumlar arası anlayışı derinleştirebileceğini kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, Japonya-ASEAN ilişkileri, 21. yüzyılın zorluklarına yanıt verebilecek dinamik ve uyarlanabilir bir ortaklık modeli sunmaktadır. Bu ilişkilerin gelecekteki başarısı, değişen küresel dinamiklere uyum sağlama, yeni iş birliği alanları geliştirme ve ortak değerler etrafında birleşme kapasitesine bağlı olacaktır. Yarım asırlık deneyim ve biriken kurumsal hafıza, gelecekteki zorlukların üstesinden gelmek için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Japonya ve ASEAN, bu temeli kullanarak bölgesel barış, refah ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

Japan Ministry of Foreign Affairs (2014). "Diplomatic Bluebook 2014 Summary Chapter 2: Japan's Foreign Policy that Takes a Panoramic Perspective of the World Map", (https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2014/html/chapter2/ cp2_sf1.html, 20 Eylül 2025'te erişildi).

Shiraishi, Takashi ve Kojima, Takaaki (eds.) (2013). *ASEAN-Japan Relations*. Singapur: ISEAS–Yusof Ishak Institute.

Sudo, Sueo (2014). *Japan's ASEAN Policy: In Search of Proactive Multilateralism*. Singapur: ISEAS–Yusof Ishak Institute.

Urata, Shujiro ve Kiyota, Kozo (2005). "The Impacts of an East Asia Free Trade Agreement on Foreign Trade in East Asia". *International Trade in East Asia*, NBER-East Asia Seminar on Economics, Volume 14. Ed. T. Ito ve A. K. Rose. Chicago: University of Chicago Press.

Lam, Peng Er (ed.) (2012). *Japan's Relations with Southeast Asia: The Fukuda Doctrine and Beyond*. Londra: Routledge.

ASEAN-Japan Centre (2023). "50 Years of ASEAN-Japan Friendship and Cooperation", (https://aseanjapan50.org/en, 22 Eylül 2025'te erişildi).

Zhou, Kui, Chen, Huiting, Ismail, Mohammed ve Yang, Tingtin (2025). "Assessment of Sustainable Development Levels, Country Disparities, and Dynamic Evolution Trends of ASEAN-10 Countries". *Sustainable Development*, 1-22.

Koga, Kei (2022). "Strategising Institutional Arrangement in Japan's FOIP: Quad, ASEAN and Tactical Hedging". *The Indo-Pacific Theatre*. Ed. S. Roy Choudhury. Londra: Routledge India.

Shoji, Tomotaka (2015). "Japan's Security Cooperation with ASEAN: Pursuit of a Status as a 'Relevant' Partner". NIDS Security Studies Bulletin, (https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/2015/bulletin_e2015_5.pdf, 12 Eylül 2025'te erişildi).

Japan-ASEAN Integration Fund (2020). "ASEAN museums use 3D data to preserve items in online archive", (https://jaif.asean.org/whats-new/asean-museums-use-3d-data-to-preserve-items-in-online-archive/, 28 Eylül 2025'te erişildi).

Japonya Başbakanlık Ofisi (1998). "Multinational Cultural Mission Action Agenda: ASEAN-Japan Cultural Exchange and Cooperation", (https://japan.kantei.go.jp/980511cultural.html, 18 Eylül 2025'te erişildi).

Japonya Dışişleri Bakanlığı (2022). "Progress Report on Japan's Cooperation for the ASEAN Outlook on the Indo-Pacific", (https://www.mofa.go.jp/files/100420036.pdf, 18 Eylül 2025'te erişildi).

The Japan Foundation (2024). "Next Generation Partnership: WA Project 2.0: Launch of the Japan Foundation's Partnership to Co-create a Brighter Future of Asia", (https://www.jpf.go.jp/e/about/press/2024/025.html, 20 Eylül 2025'te erişildi).

Flach, Lisandra, Hildenbrand, Hannah ve Teti, Feodora (2021). "The Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement and Its Expected Effects on World Trade". *Intereconomics* 56 (2): 92-98. https://doi.org/10.1007/s10272-021-0960-2.

ASEAN-Japan Centre (2024). "ASEAN-Japan at a Glance", (https://www.asean.or.jp/en/asean-japan-information/, 18 Eylül 2025'te erişildi).

Oikawa, Keita ve Iwasaki, Fusanori (eds.) (2023). *ASEAN-Japan Economic Partnership for a Sustainable and Resilient Future.* Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia (ERIA).

JICA. "Rapor Başlığı". Rapor No: 10737070_02. (https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/10737070_02.pdf, 18 Eylül 2025'te erişildi).

Japan-ASEAN Integration Fund (2024). "JENESYS Programme", (https://jaif.asean.org/jaif-component/jenesys-programme/, 20 Eylül 2025'te erişildi).

Mission of Japan to ASEAN (2015). "Japan-ASEAN Friendship and Cooperation: Shared Vision, Shared Identity, Shared Future", (https://www.asean.emb-japan.go.jp/documents/20150402%20pamphlet.pdf, 20 Eylül 2025'te erişildi).

Oikawa, Keita, Anbumozhi, Venkatachalam, Chen, Lurong, Hardesty, Christopher L., Iwasaki, Fusanori, Kato, Takuma, Kojima, Michikazu, Kozono, Masanori, Machida, Fumitaka, Milo, Melanie S., Nagatani, Asuka, Phoumin, Han, Sudo, Kei, Rillo, Aladdin D. ve Shrestha, Rashesh (2023). "ASEAN–Japan Cooperation in the New Emerging Agenda". ASEAN-Japan Economic Partnership for a Sustainable and Resilient Future. Ed. K. Oikawa ve F. Iwasaki. Jakarta: *Economic Research Institute for ASEAN and East Asia* (ERIA). 89-142.

ASEAN (2024). "Overview of ASEAN-Japan Comprehensive Strategic Partnership". (https://asean.org/wp-content/uploads/2024/07/Overview-of-ASEAN-Japan-CSP-full-versionas-of-July-2024.pdf, 28 Eylül 2025'te erişildi).

Akrasanee, Narongchai ve Prasert, Apichart (2003). "The Evolution of ASEAN-Japan Economic Cooperation". *ASEAN-Japan Cooperation: A Foundation for East Asian Community* içinde. Ed. Japan Center for International Exchange. Tokyo: Japan Center for International Exchange. 63-74.

Sakaki, Alexandra (2025). "Japan in Southeast Asia: Countering China's Growing Influence". *SWP Research Paper* 2025/RP 01. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik. doi:10.18449/2025RP01.

Keidanren (2021). "Japan-ASEAN Relations in the New Era: Toward the Realization of a Sustainable Society through Cooperation and Co-creation". Policy Proposals. (https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2021/056_proposal.html, 28 Eylül 2025'te erişildi).

Hopf, Ted (1998). "The Promise of Constructivism in International Relations Theory". *International Security* 23 (1): 171-200. doi:10.1162/isec.23.1.171.

Wendt, Alexander (1992). "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization* 46 (2): 391-425.

Tan, Angeline ve Wihardja, Maria Monica (2024). "Two-way exchanges are crucial for deepening ASEAN-Japan relations". *East Asia Forum.* (https://eastasiaforum.org/2024/09/04/two-way-exchanges-are-crucial-for-deepening-asean-japan-relations/, 28 Eylül 2025'te erişildi).

ASEAN-Japan Centre (2024). "ASEAN-Japan Information". (https://www.asean.or.jp/en/asean-japan-information/, 16 Eylül 2025'te erişildi).

Sato, Yuri (2024). "Past, present and future of ASEAN-Japan relations: Centered around people-to-people exchanges". WOCHIKOCHI. (https://www.wochikochi.jp/english/special/2024/05/081-asean-sato.php, 20 Eylül 2025'te erişildi).

ÇİN VE ASEAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ: FİNANSAL GÜVENLİKTEN TİCARET VE YATIRIMA UZANAN ORTAKLIK

Cengiz Mert BULUT[*]

1. GİRİŞ

1.1. Tarihsel Arka Plan

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), iki kutuplu uluslararası sistemde kurucu üye ülkelerin egemenliklerini ve bağımsızlıklarını güven altına alma motivasyonu ile 1967 yılında kurulmuştur (Tang, 2018, p. 58). Çeşitli zirve ve toplantılarda ekonomik motivasyonların altı çizilse de temel motivasyon siyasi ve güvenlik boyutunda kalmaya devam etmiştir. Ancak bölgesel ve bölgeler arası rekabetler ve büyük güç mücadelelerinin neden olduğu çalkantılı dönem, üye devletleri kaynakların ortak fayda için kullanılmasına ve bölgedeki fırsatları değerlendirmeye itmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Doğu ve Güneydoğu Asya'da devam eden değişim ve uyum süreçleri, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çin'in büyük bir güç olarak ortaya çıkışı ve 1997-98 Asya mali krizi bölgesel düzeni yeniden şekillendirme potansiyeli barındıran birtakım gelişmeler doğurmuştur. Bu dönemde, Çin'in açılma ve küreselleşme yaklaşımı ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği, Asya mali krizine rağmen Çin'in nispeten dirençli duruşu ve kesintisiz ekonomik büyümesi ASEAN üye devletleri için Çin'in ekonomik bir ortak olarak önemini artırmıştır. Çin'e gelen yatırımların ASEAN ülkelerine gelecek yatırımı azaltacağı yönündeki endişeler, Çin'in bu ülkelere ciddi ölçüde yaptığı yatırımlar nedeniyle geri planda kalmıştır. Çin ve ASEAN arasındaki artan ekonomik bağımlılık giderek daha da önemli hale gelmiştir. İki taraf arasındaki ekonomik etkileşimler münferit olaylar değil, karşılıklı faydalar ve kolektif büyüme potansiyeli yaratan birbirine bağlı süreçlerdir.

---

[*] *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cmbulut@aybu.edu.tr*

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinin sistematik bir kombinasyonunu kullanarak kapsamlı ve derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Araştırma kapsamında ASEAN Sekreteryası, ilgili ülkelerin Dışişleri Bakanlıkları, zirve bildirileri, anlaşmalar ve resmî raporlar incelenmiştir. Ayrıca akademik literatür, uluslararası finansal kuruluşların verileri ile düşünce ve araştırma kuruluşlarının katkıları, sistematik bir içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

1.3. Çalışmanın Yapısı

Bu çalışma, Çin ile ASEAN ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin kapsamlı biçimde incelenmesini amaçlamaktadır. İlk bölümde, iki taraf arasında finansal iş birliğinin kurumsallaşması, koordinasyon ve karar alma süreçlerinin kolektif bir çerçeveye oturtulması, ayrıca bölgesel düzeyde kriz dönemlerinde istikrar sağlayıcı bir mekanizma olarak tasarlanan Chiang Mai Girişimi Çok Taraflılaştırması (CMIM) ele alınacaktır. İkinci bölüm ise, ekonomik ilişkilerin merkezinde yer alan ticaret ve yatırım bağlantılarını analiz ederek Çin–ASEAN ekonomik entegrasyonunun dinamiklerini değerlendirecektir.

2. TARTIŞMA

2.1. ASEAN+3, Finansal İstikrar ve Chiang Mai Girişimi Çok Taraflılaştırması (CMIM)

1990'lı yıllarda Çin, Japonya ve Güney Kore'nin hızlı ekonomik büyümeleri ASEAN devletlerini bu tarafla daha yakın ilişkiler kurmaya teşvik etmiştir. Bu bağlamda, 1997 yılında enerjiden, ulaşıma, kalkınmadan teknolojiye çok geniş bir alanda ASEAN ülkeleri ve bu üç Kuzeydoğu Asya devleti arasında yeni bir girişim kuruldu ve ASEAN+3 (*ASEAN plus Three*) ortaya çıkmıştır. ASEAN+3'de neredeyse tüm bakanlık düzeyinde çeşitli faaliyet ve iş birliği alanlarında etkin olmak üzere neredeyse 16 farklı forum bulunmaktadır (Temiz, 2019, p. 1335). Ancak 1997 finansal krizinden sonra finans sektörü devletlerin gündeminde önemli bir yer edinmeye başlamıştır.

Chiang Mai Girişimi (CMI), 1997 Asya Mali Krizi'nin sonuçlarının, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini, yetersiz dolar likiditesinin tehlikelerinden kaçınmak için mevcut uluslararası tesisleri desteklemek üzere daha güçlü bir bölgesel finansman düzenlemesine ihtiyaç duyulduğuna ikna etmesinin ardından kurulmuştur. ASEAN üyesi on bir ülkenin yanı sıra Çin, Japonya ve Güney Kore (ASEAN+3) tarafından 2000 yılında kurulan girişim, mevcut

olan ASEAN Takas Anlaşması'nı genişleterek tüm ASEAN+3 ülkeleri arasında ikili döviz takaslarını kolaylaştırmıştır. Teorik olarak, böyle bir anlaşma, CMI üyelerinin gerektiğinde yerel para birimlerini ABD dolarıyla takas etmelerine olanak tanıyarak dolar likiditesi ihtiyaçlarını karşılayacaktı (Negus, 2020).

Bu deneyim, 2007-2009 küresel krizinin ardından daha da pekişmiştir. Özellikle son yıllarda ASEAN ülkeleri önemli meydan okumalarla karşılaşmıştır. Covid-19 pandemisi, tedarik zinciri aksaklıkları, enerji ve bankacılık krizleri, hızlı yaşlanmanın mali sürdürülebilirlik üzerine etkileri, iklim değişikliği ve jeoekonomik kaymalar bu tehditlerin en önemlileri arasında yer almaktadır. Kriz önlemeden hafifletmeye ve çözüme kadar çok çeşitli krizle mücadele mekanizmaları gerektiren bu çeşitli zorlu koşullar, ASEAN+3 ülkelerini mali ve iktisadi önlemler almaya teşvik etmiştir. Buradan hareketle, bölgesel finansal anlaşmanın bir parçası olarak, üye ülkelerin olası likidite veya döviz krizlerini ele almak ve birbirlerine likidite sağlama kabiliyetlerini önemli ölçüde artırmak için 2010 yılında ASEAN+3 devletleri [ve Hong Kong Özel İdari Bölgesi (ÖİB)] tek bir havuz rezerv planı olan CMIM'ı hayata geçirmiştir (Hoffner, 2023, p. 132).

Girişim, 2014 yılındaki revizyonla birlikte 240 milyar ABD doları değerinde çok taraflı bir döviz takası anlaşmasına dönüşmüştür. Bu anlaşmada, havuza her biri 76,8 milyar ABD doları katkı sağlayan Çin ve Japonya öne çıkarken 38,4 milyar ABD doları katkı sağlayan Güney Kore üçüncü sırada gelmektedir (Yamazaki, 2025).[1] Chiang Mai Girişimi'nin (CMI) altında 2009 yılında ikili takas anlaşmalarının değeri 90 milyar ABD doları tutarında idi. CMI ayrıca, ASEAN ülkeleri arasında 1977'de kurulan mevcut çok taraflı takas anlaşması olan ASEAN Takas Düzenleme Anlaşması'nın genişletilmesini de kapsamıştır. CMIM uygulamaya konulduğunda, genişletilmiş Düzenleme Anlaşması yerinde kalırken, CMI kapsamındaki ikili takas anlaşmalarının yerini almıştır (Hoffner, 2023, p. 132). CMIM, Çin ve ASEAN arasındaki ekonomik ilişkiler açısından iki boyutuyla öne çıkmıştır. Kısa vadeli likidite desteği sağlamayı ve IMF gibi küresel finansal güvenlik ağlarını tamamlamayı amaçlayan CMIM, Çin'in bölgesel ekonomik yönetişimdeki ve ASEAN ile finansal iş birliğindeki artan etkisini yansıtması açısından etkili olmuştur.

---

[1] Diğer 10 ASEAN ülkesinin CMIM anlaşmasının havuzuna toplam katkı miktarı ise 48 milyar ABD dolarıdır.

Bu mali ve iktisadi tehditlere rağmen CMIM düzenlemesine başvurulabilmesinin önünde birtakım engeller mevcuttur. CMIM mekanizmasının kriz önleme araçlarından biri olan Önlem Hattı'na (*Precautionary Line*) sadece belirli koşulları sağlayabilen devletler erişebilmektedir. Tek kriz çözüm aracı olan İstikrar Fonu'na (*The Stability Facility*) erişim ise CMIM'nin finansman yapısının kısa vadeli yapısı ve makroekonomik yönetimde iyi bir geçmişe sahip olma zorunluluğu nedeniyle engellenmektedir. Bu iki temel tesis anlaşmaya taraf devletler tarafından hiç kullanılamamıştır (Yamazaki, 2025). Bu durum, zayıf ekonomik temellere sahip devletler yakın gelecekte daha güçlü ekonomik ve mali göstergelere sahip olsalar bile, kriz dönemlerinde kullanım eksikliğinden de anlaşılacağı üzere, CMIM olanaklarına erişemediklerini göstermektedir.

Bu sorunu çözmek için ASEAN+3 devletleri anlaşmanın güncellenmesi hususunda son yıllarda birtakım önlemler almaya başlamıştır. Buna göre, 2024 yılında CMIM kapsamında yeni bir tesis olarak, uygun ve serbestçe kullanılabilir para birimlerinin (*freely usable currencies, FUCs*) dahil edilmesiyle Hızlı Finansman Tesisi *(Rapid Financing Facility, RFF)* kurulması ve yöntemlerinin onaylanması kararlaştırılmıştır (27th ASEAN+3 Meeting, 2024). Daha sonra, 2025 yılında Malezya'da düzenlenen ASEAN Bakanlık Düzeyindeki toplantıda krizlere daha hızlı bir yanıt vermeyi sağlayacak yeni bir kredi tesisi başlatarak bölgesel finansal güvenlik ağlarını güçlendirmeyi kabul etmişlerdir (Yamazaki, 2025).

Covid-19 pandemisi sonrasında artan dolar talebi, petrol ve borsalarda yükseliş ve panik, yükselen piyasa ekonomilerinden (*emerging economies*) rekor seviyede sermaye çıkışına neden olmuştur (OECD, 2020). Büyük dolar finansman ihtiyacı olan ekonomiler destek bulmuştu, ancak bu destek CMIM'den sağlanamamıştır. Onun yerine, özellikle Singapur, Japonya ve Güney Kore ciddi ölçüde Amerikan Merkez Bankası ve Uluslararası Para Fonu (*IMF*) girişimlerinden faydalanmıştır. Ayrıca, gelişmiş ekonomi merkez bankaları tarafından oluşturulan aşırı gevşek parasal koşullar, birçok gelişmekte olan piyasanın finansman ihtiyaçlarını karşılamak için borç ihraç edebileceği bir ortam yaratarak CMIM kaynaklarına olan potansiyel talebi azaltmıştır (Negus, 2020). Buradan hareketle, CMIM gibi bir girişimin varlığına rağmen özellikle Çin'in ASEAN devletleri nezdinde Amerikan Merkez Bankası veya IMF gibi Batılı finansal kurumların sergilediğine benzer bir stratejide bulunamamasına yönelik birkaç çıkarım yapılabilir. Çin ve Japonya'nın başı çekmesine rağmen CMIM havuzundaki toplam finansman miktarlarının çok düşük

olması, fonlama sürecinin karmaşık olması, başta Çin olmak üzere ülkelerin kendi para birimlerini yeteri kadar etkin bir şekilde öne çıkaramaması, Asya Kalkınma Bankası gibi Asya kökenli finansal kuruluşların sadece teknik ve sekreterlik desteği ve operasyonel ve kurumsal destekle sınırlı kalması, Çin'in bu girişim üzerindeki etkilerini sınırlayan birtakım faktörlerden olmuştur.

2.2. İki Taraf Arasındaki Ekonomik Göstergeler

Çin ve ASEAN arasındaki diyalog, 1991 yılında dönemin Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen'ın ASEAN 24. Bakanlar düzeyindeki toplantısına katılması ile başlamıştır. 1996 yılındaki ASEAN Bakanlar toplantısında ise ASEAN ülkeleri Çin'i resmî kapsamlı diyalog ortağı olarak tanımıştır (Hoffner, 2023, p. 132). ASEAN ve Çin arasında 5 Kasım 2002'de imzalanan Kapsamlı Ekonomik İş birliği Çerçeve Anlaşması, ASEAN'ın bir diyalog ortağıyla imzaladığı ilk serbest ticaret anlaşmasıdır. Çerçeve anlaşması, bugüne kadar sırasıyla Kasım 2004, Ocak 2007 ve Ağustos 2009'da imzalanan sırasıyla Mal Ticareti, Hizmet Ticareti ve Yatırım olmak üzere üç anlaşmadan oluşmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmı, iki taraf arasındaki ticari ve yatırım ilişkilerine odaklanarak ASEAN – Çin zirvelerinin ekonomik gelişmelerini tablo halinde göstermeye çalışacaktır.

Ticaret

Çin ve ASEAN Üyesi ülkelerinin liderleri, Kasım 2002'de düzenlenen altıncı Çin-ASEAN Zirvesi'nde Çin-ASEAN Kapsamlı Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması'nı imzalamışlardır. Kasım 2004'te Çin Başbakanı Wen Jiabao ve ASEAN üye devletleri liderleri, Temmuz 2005'te yürürlüğe giren Çin-ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması'nın (ACFTA) Mal Ticareti Anlaşması'nın imzalanmasına tanıklık etmişlerdir. Ocak 2007'de iki taraf, aynı yılın temmuz ayında yürürlüğe giren Hizmetler Ticareti Anlaşması'nı, Ağustos 2009'da ise Yatırım Anlaşması'nı imzalamışlardır (*China FTA Network*, n.d.). Çin-ASEAN serbest ticaret bölgesinin kurulması, iki taraf arasındaki yakın ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirme ve aynı zamanda Asya'nın uluslararası kalkınmadaki payına önemli bir katkıda bulunma potansiyeli taşımıştır. ACFTA, 1 Ocak 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca ACFTA, İkinci Protokol ile değiştirilmiştir. ACFTA İş Portalı, Ocak 2010'da hizmete girmiştir. Her iki tarafın ekonomi bakanları, ACFTA'nın etkinliğini artırmakla görevlendirilmiştir.

ACFTA, ilk hayata geçtiği yıllarda Doğu Asya üretim ağları içindeki parça ve bileşen ticaretini ve Çin ile ASEAN arasındaki uluslararası üretim

bağlantılarını güçlendirmiş, ekonomik ve politik ilişkilerini yapısal olarak daha iç içe geçmiş hale getirmiştir (Sheng et al., 2012). Bu durum, iki taraf arasında karşılıklı bağımlılığı pekiştirirken daha yüksek miktarda çeşitli ürün ve hizmetten faydalanmalarının önünü açan bir süreci başlatmıştır. Benzer şekilde, bileşen ticareti ASEAN ve Çin arasında büyük ölçüde tamamlayıcı nitelikte olduğundan, ACFTA'nın saptırmadan daha fazla ticaret yaratacağı öngörülmekteydi. Bu, mevcut ticaret ortaklarını yerinden etmek yerine, anlaşmanın bölgesel ekonomik uyumu teşvik ederek ASEAN-Çin'in küresel ticaret politikalarında bir blok olarak rolünü pekiştirdiği anlamına gelmiştir (Sheng et al., 2012). Bu durum iki taraf arasında kurumsal bir nitelik kazanan ticari ilişkilerin bölgeselcilik ve ekonomik entegrasyon açısından katkı sağlayacağı ve Asya bölgesinin ekonomik kalkınma ve refah başta olmak üzere ekonomik göstergelerde daha iyi bir performans göstereceğine işaret etmiştir. Ancak, Nugroho (2015)'ya göre, Çin ile ASEAN arasındaki serbest ticaret anlaşması ihracatı artırırken, ASEAN'ın bölge içi ticaret hacmi üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu durum, söz konusu anlaşmanın kuruluş motivasyonunda ekonomik kaygılardan ziyade siyasi saiklerin belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur. ACTFA ile ilgili bir diğer tartışma konusu ise, üye ülkelerin yeterince başvurmamasıdır. Örneğin, ASEAN ülkeleri arasında Singapur, Çin ile yapılan ticarette en büyük paya sahip olmasına rağmen, 2008 yılına kadar Singapur'da bulunan şirketlerin %3'ünden azı ACTFA kapsamında ticaret yapmıştır. Bilgi eksikliği, tercih marjının darlığı, idari maliyetler ve gecikmeler, istenen bilgilerin gizliliği, tarife dışı engellerin uygulanması ve yerel veya bölgesel içerik gereksinimi ACFTA'nın kullanımını engellemiştir (Nugroho, 2015, p. 158).

ACTFA'nın sınırlı kullanımına rağmen iki taraf arasındaki ticaret hacmi ve çeşitliliği her geçen yıl hızla artmıştır. ASEAN-Çin ticareti 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla 39,5 milyar ABD doları ve 41,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir (Tongzon, 2005, p. 191). Güney Asya devletlerinin 1997 ve 1998 finansal krizinin yaralarını sarmasıyla birlikte iki taraf arasındaki ticaret ivme kazanmış ve 2000 ve 2010 yılları arasında yıllık ortalama %46 oranında artış göstermiştir. Çin ve Hong Kong ÖİB ve ASEAN arasındaki ticaret hacmi, 49 milyar ABD doları ASEAN lehine ticaret fazlası ile birlikte 374 milyar ABD dolarını bulmuştur. Bu ticaret hacminde ASEAN'ın beş büyük ekonomisi (Endonezya, Tayland, Malezya, Singapur ve Filipinler) yaklaşık %88'lik payı oluştururken, bu payda sırasıyla Singapur, Malezya ve Tayland gelmiştir (Nugroho, 2015). 2010'dan sonra küresel ekonomik zorluklara rağmen,

ASEAN-Çin ticaret ilişkileri güçlenmeye devam etmiştir. Çin, ASEAN'ın en büyük ticaret ortağı olmaya devam ederken, ASEAN Çin'in üçüncü büyük ticaret ortağı haline gelmiş ve ticaret hacmi 2013 yılında 350,5 milyar ABD dolarına ulaşarak ASEAN'ın toplam ticaretinin %14'ünü oluşturmuştur. İki taraf arasında 2011 ve 2012 yıllarında en fazla elektrikli makine ve cihazlar ve bunların parçaları; ses kayıt cihazları, televizyon görüntü ve ses kayıt cihazları ve bu tür eşyaların parça ve aksesuarları karşılıklı ticarete konu olmuştur (Statistical Yearbook 2013, 2014).

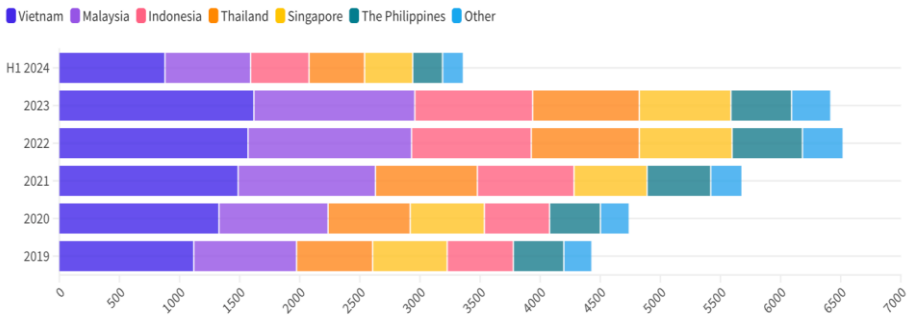
2014 sonrası dönemde ASEAN-Çin ekonomik ilişkileri istikrarlı biçimde derinleşmiş, iki yönlü ticaret 2018'de yaklaşık 480 milyar ABD dolarına ulaşarak ASEAN toplam ticaretinin %17'sini oluşturmuştur (ASEAN Trade, n.d.). Çin, bu süreçte sürekli olarak ASEAN'ın en büyük ticaret ortağı konumunu korumuş, aynı zamanda artan doğrudan yabancı yatırımlar ile bölgenin en önemli dış yatırımcıları arasına girmiştir. Bu eğilim, Çin'in siyasi ideallerini gerçekleştirmek için ASEAN üzerindeki ekonomik araçlarını kullanmasının *(economic statecraft)* bir göstergesidir (Chheang, 2018). Artan ticaret ve yatırım akışları yalnızca ekonomik karşılıklı bağımlılığı derinleştirmemiş, aynı zamanda Çin'in bölgesel ekonomik mimaride belirleyici aktör olarak konumunu da pekiştirmiştir.

Önemli bir ekonomik dönüm noktası, küresel durgunluklara rağmen karşılıklı ticaret ve yatırımın büyümesidir. 2019 yılında ASEAN-Çin mal ticareti 507,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Covid-19 pandemisine rağmen, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2020'nin ilk yarısında %2,2 artmıştır. Çin ayrıca, Diyalog Ortakları arasında ASEAN'ın dördüncü büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı olmaya devam etmiş ve 2019'da 9,1 milyar ABD doları katkıda bulunarak ASEAN'ın toplam Yabancı Doğrudan Yatırım girişlerinin %5,6'sını oluşturmuştur (ASEAN Trade, n.d.).

2020 yılında ikili ticaret 516,9 milyar ABD dolarına ulaşarak yıllık %1,8'lik bir artış kaydetmiştir. Bu, Çin ve ASEAN'ı ilk kez birbirlerinin en büyük ticaret ortakları haline getirmiştir. Ayrıca, Çin, 2020 yılında ASEAN'a 7,6 milyar ABD doları tutarında doğrudan yatırım sağlayarak ASEAN'ın toplam doğrudan yabancı yatırım girişlerinin %5,5'ini oluşturmuş ve Çin'in Diyalog Ortakları arasında ASEAN'ın dördüncü en büyük yatırımcısı konumunu bir kez daha pekiştirmiştir (ASEAN Trade, n.d.).

Küresel zorluklara rağmen ekonomik performans ivmesi yükselerek devam etmiştir. 2021 yılında ASEAN ve Çin arasındaki ikili ticaret, bir önceki

yıla göre önemli bir artış göstererek 669 milyar ABD doları ile tarihi bir seviyeye ulaşmıştır. Çin'in ASEAN'a sağladığı doğrudan yatırım, 2020'deki 7 milyar ABD dolarından neredeyse iki katına çıkarak 2021'de 13,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu durum, güçlü yatırımcı iştahını ve bölgenin ekonomik beklentilerine olan güveni yansıtması açısından önem teşkil etmiştir. İki taraf arasındaki ticaret hacmi 2023 yılında 696,71 milyar ABD dolarına ulaşırken, aynı yıl Çin'den ASEAN'a yapılan doğrudan yatırım 17,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir (ASEAN Trade, n.d.). Bu rakamlar, ASEAN-Çin ilişkilerini karakterize eden ekonomik karşılıklı bağımlılığın altını bir kez daha çizmiştir.

Şekil 1: Çin-ASEAN Ülke Bazında Ticaret

Kaynak: China General Administration of Customs

Yatırım

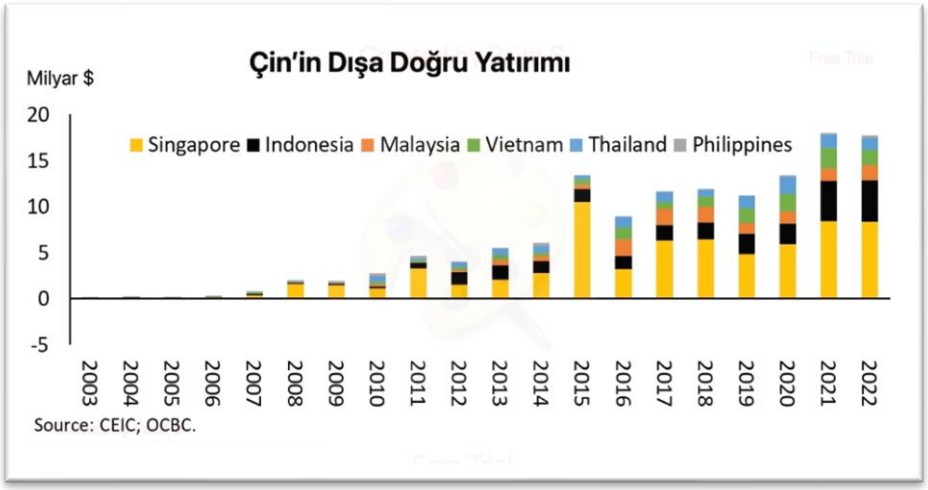
ASEAN, geniş coğrafi kapsamı, stratejik öneme sahip ticaret yollarının bolluğu, kalabalık nüfusu ve hızla büyüyen ekonomisi nedeniyle Çin için kritik bir yatırım ortağıdır (Yu, 2024: pp. 46–49). İki taraf bu yatırım iklimini teşvik edebilmek için birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri olan ve 1997 yılında kurulan Çin-ASEAN Yatırım İş birliği Fonu, başta Çin İhracat-İthalat Bankası (EXIM Bank) olmak üzere diğer kurumsal yatırımcılar tarafından desteklenen, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi'nin yanı sıra Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından onaylanan ve ABD doları cinsinden işleyen kapalı uçlu bir sermaye fonudur. Bunun dışında yatırımları teşvik etmek ve korumak amacıyla 2009 yılında imzalanan ASEAN-Çin Yatırım Anlaşması, taraflar arasında yatırımcıların haklarını güvence altına almış, yatırım önündeki kısıtlamaları azaltmış ve uyuşmazlıkların çözümü için kurumsal mekanizmalar oluşturmuştur. Bu anlaşma, özellikle Çinli şirketlerin

Güneydoğu Asya'daki üretim, enerji ve altyapı projelerine yönelmesini kolaylaştırmıştır (Li, 2025). Buna ek olarak, 2020'de imzalanıp 2022'de yürürlüğe giren Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP), dünyanın en büyük ticaret bloğunu oluşturarak ASEAN'ın "merkezîlik" rolünü güçlendirmiş ve Çin-ASEAN ekonomik ilişkilerini daha kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur. RCEP'in sunduğu daha düşük tarifeler, ortak yatırım kuralları ve tedarik zinciri entegrasyonu, Çin'in üretim ağlarını ASEAN'a kaydırma stratejisini desteklerken, ASEAN ülkeleri için de hem yabancı sermaye çekme hem de Çin pazarına daha derin entegrasyon fırsatları yaratmıştır. Böylece bu girişimler, salt yatırım korumasının ötesinde, bölgesel ekonomik jeopolitiğin yeniden şekillenmesine hizmet eden stratejik araçlar haline gelmiştir.

Çin ve ASEAN ülkeleri arasındaki yatırım ikili ilişkiler üzerinden ivmesini artırarak devam etmiştir. Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, Singapur ve Vietnam'dan oluşan ASEAN-6 ekonomilerine yönelik doğrudan yabancı yatırım girişleri ivme kazanarak 2020 ve 2022'deki yıllık ortalama 190 milyar ABD dolarına kıyasla 2023'te 236 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Venkateswaran et al., 2024). ASEAN devletlerine doğrudan yabancı giriş istatistiklerinde ticarette olduğunun aksine Çin ilk sıralarda yer almamıştır. ABD, 2022 yılında ASEAN bölgesine yönelik en fazla doğrudan dış yatırımda bulunan ülke olurken, bu ülkeyi sırasıyla ASEAN ülkeleri, Japonya, AB ve Çin izlemiştir. Çin'in ASEAN'a yıllık doğrudan yatırım akışı, 1996'da 104 milyon ABD dolarından 2017'de 11,3 milyar ABD dolarına çıkarak yaklaşık 75 kat artmış ve Çin'i üçüncü büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı haline getirmiştir. ABD'den ASEAN'a doğrudan yabancı yatırım girişi 2013 yılında 11,5 milyar ABD dolarından 2017 yılında 4,3 milyar ABD dolarına düşerken, Çin'den doğrudan yabancı yatırım girişi aynı yıllarda 6,3 milyar ABD dolarından 11,3 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Ha, 2019). Çin'in bu yükselişe rağmen ilk sıraya oturamamasının sebeplerinden birisi, ilk Amerika – Çin ticaret savaşı sonrasında tedarik zincirlerini çeşitlendirmeyi arzu eden firmaların ASEAN pazarına yönelmesi olmuştur. Bu yönelimde Güney Asya devletlerinin üretim maliyetleri yönünden sunduğu cazip imkanlar, pandeminin Çin üzerinde yarattığı belirsizlik ve ABD'nin güvenlik endişelerinin de rol oynadığını belirtmek gereklidir. Vietnamlı otomobil üreticisi Vinfast'ın Endonezya'ya yapmayı duyurduğu 1,2 milyar ABD doları değerindeki yatırım, Williams-Sonoma, Nike ve Lululemon gibi şirketlerin yatırımlarını önemli ölçüde Güneydoğu Asya bölgesine kaydırması bu örneklerden birkaçıdır (Rogers, 2025). Bu eğilim son zamanlarda da devam etmiştir. ASUS son olarak anakart ve bilgisayar üretiminin yaklaşık %90'ını Çin'den Endonezya, Vietnam ve Tayland'a kaydırma planı yaparken, İntel, Micron, ams OSRAM gibi

dev teknoloji firmalarını yatırımlarını Malezya'ya kaydırmaya başlamıştır (Campbell, 2024).

Çin'in ASEAN'a yönelik doğrudan yatırımlarında genel anlamda mukayeseli bir düşüş gözlemlense de 2021 ve 2022 yıllarında bölgeye yönelik yatırımlarını artırdığı dikkat çekilmiştir. Daha geniş bir perspektiften incelendiğinde, imalat, toptan ve perakende ticaret, finans ve sigorta, gayrimenkul ve profesyonel hizmetler sektörlerinin Çin kaynaklı doğrudan yatırım akışından daha yoğun şekilde faydalandığı görülmüştür (Venkateswaran et al., 2024). Bu süreçte Çin yatırımlarından en fazla fayda sağlayan ülke Singapur olmuş, bu durum Singapur'un imalat, gayrimenkul ve hizmet sektörlerindeki yapısal sinerjilerle birlikte bölgesel bir finans merkezi olarak sahip olduğu konumu da yansıtmıştır. Buna karşılık, Filipinler'in Çin doğrudan yatırımlarından görece sınırlı ölçüde faydalanması, iki ülke arasındaki jeopolitik gerilimlerin yanı sıra yapısal ve sektörel farklılıklar gibi çeşitli etkenlerle de ilişkilendirilebilir.

Çin ve Hong Kong ÖİB, Singapur'a gelen doğrudan yabancı yatırımların en büyük kaynakları olmasa da son yıllarda paylarını artmışlardır. Bu bölgelerden gelen doğrudan yabancı yatırım stoku, 2015'teki 51,9 milyar ABD dolarından iki katından fazla artarak 2022 sonu itibarıyla 113,2 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu miktarın önemli bir kısmını finans ve sigorta sektörleri oluştururken, toptan ve perakende ticareti ikinci sırada gelmiştir (Venkateswaran et al., 2024). Singapur'un Çin yatırımları açısından artan önemi, yalnızca uzun süredir devam eden ve karşılıklı fayda sağlayan iş birliğinin bir sonucu

değil, aynı zamanda Alibaba, Tencent, ByteDance, Huawei ve Xiaomi gibi önde gelen Çinli teknoloji şirketlerinin Singapur'da bölgesel merkezler veya operasyonel üsler kurmalarıyla da ilişkilidir.

Endonezya'nın doğrudan yatırımlarında Çin ve Hong Kong ÖİB, ASEAN ülkelerinden sonra ikinci sırayı almıştır. Çin ve Hong Kong ÖİB'den gelen doğrudan yabancı yatırım girişleri, 2024'ün ilk çeyreğinde güçlü kalmış ve 2023'ün dördüncü çeyreğinde 3,1 milyar ABD dolarından 3,8 milyar ABD dolarına yükselmiştir. 2021 yılında yatırımların yöneldiği alan olan taşımacılık ve iletişim sektörü, yerini 2022 ve 2023'te önemli ölçüde imalat sektörüne bırakmıştır (*Flows of Inward Foreign Direct Investment*, n.d.). 2025 yılının başında Endonezya'nın ASEAN'a üye devletler arasında BRICS+ katılan ilk ülke olması, Çin ve Endonezya arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkileme potansiyeli taşımaktadır. Çin, demiryolu (Jakarta–Bandung Hızlı Tren Projesi) ve enerji (Endonezya-Çin lityum pil tesisi) gibi kritik altyapıyı finanse etmek ve Çinli firmalar ile doğrudan yatırımlar için pazar fırsatları çekmek amacıyla devlet destekli kalkınma finansmanını kullanarak küresel bir çekim alanı oluşturmuştur. Endonezyalı siyaset ve iş dünyası liderleri ise pragmatik bir yaklaşım sergilemiş ve Pekin'i altyapı odaklı büyümeyi sağlamak için gereken ölçekte sermayeyi harekete geçirmeye istekli ve yetenekli birkaç ortaktan biri olarak görmüştür (Custer & Gruber, 2025). Ancak AIDDATA'nın raporuna göre, Pekin, 2000 ve 2023 yılları arasında Endonezya'ya sağladığı 70 milyar ABD doları tutarındaki devlet destekli kalkınma finansmanının yüzde 90'ından fazlasını borç olarak (piyasa faizli krediler ve ihracat kredileri) kullandırmıştır. Dahası, Pekin bu fonları 2010-2024 yılları arasında Endonezya'ya 94,1 milyar ABD doları tutarında ek özel Çin doğrudan yatırımı sağlamak için kullanmıştır (Custer & Gruber, 2025). Öte yandan, Pekin'in Endonezya'nın iddialı yeni başkenti Nusantara IKN'deki artan rolünü vurgulayan bir hamleyle Endonezya hükümeti, China Harbour Indonesia'ya yaklaşık 4,4 milyar ABD doları değerinde fiber optik de dahil olmak üzere devasa bir çok amaçlı tünel ve yol altyapısı projesi geliştirmesi için yeşil ışık yakmıştır (Bimo, 2025). Bu nedenle, ASEAN-Çin iş birliği ve BRICS+ üyeliğine rağmen, Çin'in Endonezya özelinde donörden ziyade kredi veren kalkınmacı bir ortak olarak rolü daha ön plana çıkmaktadır.

Malezya'nın bölgesel ve küresel tedarik zincirlerindeki artan rolü, Çin yatırımlarının 2023 yılında 3,3 milyar ABD dolarına yükselmesine sebep olmuş ve 2013 yılı seviyesinin üç katına çıkmıştır. Uzun süreli ilişkilere sahip olan Tayland ve Çin arasında ise, 2023 yılında Çin ve Hong Kong ÖİB'nden gelen doğrudan yabancı yatırım başvurularının %75'inden fazlası "makine ve araçlar", "elektrik ve elektronik" ve "metaller ve malzemeler" sektörlerinde

gerçekleşmiştir. Son yıllarda elektronik sektörü, toplam doğrudan yabancı yatırım başvurularının yaklaşık %40'ını almıştır. Çin ve Hong Kong ÖİB'den Vietnam'a gelen yatırımlar ise 2023 ve 2024'ün ilk çeyreğinde rekor seviyeye ulaşmıştır. 2023 yılında Çin ve Hong Kong ÖİB'den gelen doğrudan yabancı yatırımlar 9,2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşirken, onu Singapur (6,8 milyar ABD doları), Japonya (6,6 milyar ABD doları) ve Güney Kore (4,4 milyar ABD doları) izlemiştir. Çin'in dışa dönük doğrudan yabancı yatırımları tüketim malları, enerji, metal ve ulaştırma sektörlerinde artarken, iki ülkeyi birbirine bağlama taahhüdü sunan iki ortak yüksek hızlı tren projesi ayrıca öne çıkmıştır. Son olarak, yabancı şirketlerin kullanıcı verilerini Vietnam topraklarında saklamasını zorunlu kılan düzenlemelerdeki değişiklikler, Alibaba'yı Vietnam'da bir veri merkezi kurmayı düşünmeye teşvik etmiştir (Venkateswaran et al., 2024).

Daha önce bahsi geçen Çin ve ASEAN arasındaki karşılıklı bağımlılık, özellikle giderek daha değişken hale gelen küresel ekonomik ortamda, risk azaltma, bilgi transferi ve sürdürülebilir kalkınma için güçlü bir mekanizma görevi görmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi (KYG), geleneksel ikili etkileşimleri, karşılıklı ekonomik etkileşim ve ortak kalkınma hedefleriyle karakterize edilen kapsamlı ve çok boyutlu bir ortaklığa dönüştüren stratejik bir çerçeve sunarak bu yaklaşıma örnek teşkil etmiştir (Xu et al., 2025). KYG, ASEAN'ın kendi bağlantı planlarıyla uyum sağlayarak ASEAN-Çin stratejik ortaklığını derinleştirmiştir. Ancak uzun vadeli etkisi ASEAN'ın fırsatları bağımlılık ve jeopolitik iç içe geçme riskleriyle nasıl dengelediğine bağlı olacaktır.

ASEAN – Çin Zirveleri

ASEAN-Çin Zirveleri, 1997'den bu yana bölgesel iş birliği için en önemli kurumsal platformlardan biri haline gelmiştir. Bu zirveler aracılığıyla taraflar yalnızca karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerini pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda serbest ticaret anlaşmaları, yatırım teşvikleri, altyapı projeleri ve dijital dönüşüm gündemleri gibi ekonomik konularda kapsamlı hedefler belirlemişlerdir. Dolayısıyla zirveler, Çin'in yükselen ekonomik gücü ile ASEAN'ın büyüyen pazar potansiyeli arasında bir köprü işlevi görmüş, bölgesel ekonomik mimarinin şekillenmesinde stratejik bir rol üstlenmiştir. Aşağıdaki tabloda günümüze kadar uzanan ASEAN-Çin Zirveleri'nin önemi gösterilmektedir.

ASEAN – ÇİN ZİRVELERİNİN EKONOMİK GELİŞMELERİ			
Sıra	Tarih	Yer	Önemi
1.Zirve	1997	Kuala Lumpur, Malezya	Karşılıklı güvene dayalı ortak politikalar üzerinde uzlaşı sağlanmıştır.
2.Zirve	1998	Hanoi, Vietnam	Çin ve ASEAN ülkeleri çeşitli alanlarda ve farklı seviyelerde çok yönlü bir iş birliği yapmış ve karşılıklı alışverişi sürdürmek konularında mutabık kalmışlardır.
3.Zirve	1999	Manila, Filipinler	Taraflar iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek konusunda mutabık kalmışlardır. Ayrıca ASEAN ülkeleri Çin'in yakaladığı kalkınmayı övmüş ve Asya Finansal Krizi esnasında Çin'in yardımlarına teşekkür etmişlerdir.
4.Zirve	2000	Singapur	İki taraf siyaset, insan kaynağı kalkınması ve altyapı gelişimi konularında iş birliği fırsatlarını değerlendirmiş ve tarım, ticaret ve yatırım konularında fikir alışverişinde bulunmuşlardır.
5.Zirve	2001	Seri Begawan, Brunei	Çin ve ASEAN ülkeleri 10 yıl içerisinde taraflar arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın kurulmasını kararlaştırmış ve ilgili anlaşmalar için müzakereler başlamıştır.
6.Zirve	2002	Phonm Penh, Kamboçya	2010 yılına kadar Serbest Ticaret Anlaşması'nın kurulabilmesi için taraflar arasında 'Çin-ASEAN' Kapsamlı Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.
7.Zirve	2003	Bali, Endonezya	Taraflar, barış ve refah için stratejik ortaklık kurma üzerine anlaşmıştır.
8.Zirve	2004	Viyentiyan, Laos	Geliştirilmiş iş birliği için öneriler ve ilkeler ve Çin'in ASEAN ülkelerine yönelik politikası üzerine sunum yapılmıştır.
9.Zirve	2005	Kuala Lumpur, Malezya	Çin tarafı, karşılıklı ilişkilerin daha verimli ve güçlü büyümesi için dostluk bağlarının gelişimi, yakın ilişkiler için planlı bir taslak ve personel değişiminin teşviki ile alakalı beş girişim ortaya atmıştır.
10.Zirve	2007	Cebu, Filipinler	ASEAN-Çin Hizmet Ticareti, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Tarım İş Birliği Anlaşması'nın imzalanması ve ASEAN-Çin Serbest Ticaret Anlaşması'na doğru atılan adımlarla ekonomik entegrasyonu derinleştirme konusunda mutabık

			kalan liderler, Çin'in ASEAN Kalkınma Fonu ve ASEAN Entegrasyon Girişimi'ne sağladığı mali katkıları takdirle karşılamıştır.
11.Zirve	2007	Singapur	Liderler, Çin'in ASEAN entegrasyonuna ve ASEAN Entegrasyonu Girişimi (*IAI*) aracılığıyla kalkınma farklarını azaltmaya yönelik katkılarını ve BIMP-EAGA[2]'ya sürekli desteğini memnuniyetle karşılamışlardır. Toplantıda ayrıca bağlantı ve altyapı geliştirmeye öncelik verilmiş; ASEAN, 6. ASEAN-Çin Ulaştırma Bakanları Toplantısı sırasında ASEAN-Çin Deniz Taşımacılığı Anlaşması ve ASEAN-Çin Havacılık İş birliği Çerçevesi'nin imzalanmasını memnuniyetle karşılamış ve Singapur-Kunming Demiryolu Bağlantısı'nın (SKRL) tamamlanmasına yönelik desteğini yinelemiştir. Ekonomik iş birliği konusunda zirvede, mal ve hizmet ticareti anlaşmalarının halihazırda yürürlükte olduğu ASEAN-Çin Serbest Ticaret Bölgesi'nin (ACFTA) kurulmasında kaydedilen ilerlemeye dikkat çekilmiş ve 2008 yılında imzalanması planlanan Yatırım Anlaşması müzakerelerinin hızlandırılması çağrısında bulunulmuştur. Ticaret ve yatırım ağlarını güçlendiren 4. Çin-ASEAN EXPO ve Nanning'deki 4. Çin-ASEAN İş ve Yatırım Zirvesi'nin başarısını takdir etmişlerdir.
12.Zirve	2009	Hua Hin, Tayland	ASEAN, Çin'in G20'deki rolünü, özellikle de renminbi ile ticaret planını, ikili para takaslarını ve teşvik paketini memnuniyetle karşılamıştır. Ayrıca ASEAN ülkeleri kriz zamanında Çin'in ekonomik büyümesini sürdürmesini tebrik etmiştir. İki taraf arasındaki ticaret hacmi ASEAN'a göre 192 milyar ABD dolarını bulurken Çin verilerine göre 231 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

[2] 1994 yılında başlatılan BIMP-EAGA girişimi, bölge içi yeni nakliye rotaları ve hava bağlantıları ile enerji bağlantı projeleri aracılığıyla ticaret, yatırım ve turizm alanlarında büyümeyi artırmayı hedeflemiştir. Diğer önemli iş birliği alanları arasında tarım işletmeciliği, turizm, çevre ve sosyo-kültürel eğitim yer almıştır.

			ASEAN, Bağlantı konusunda bir ASEAN Ana Planı *(The Master Plan on ASEAN Connectivity)* geliştirmeye başlamış ve Asya Kalkınma Bankası'na ASEAN için bir altyapı geliştirme fonu kurma fizibilitesini incelemesi için görevlendirmiştir. Bu nedenle ASEAN Liderleri, 10 milyar ABD doları tutarındaki Çin-ASEAN Yatırım İş birliği Fonu ve 1,7 milyar ABD doları tutarındaki imtiyazlı krediler de dahil olmak üzere 15 milyar ABD doları tutarındaki kredi için Çin'in altyapı gelişimini teşvik etme girişimlerini memnuniyetle karşılamıştır. Ayrıca Çin'in 15 milyar ABD doları tutarındaki kredinin içindeki imtiyazlı kredilerin payının 1,7 milyar ABD dolarından 6,7 milyar ABD dolarına çıkarılacağı sözü verilmiştir.
13.Zirve	2010	Hanoi, Vietnam	ASEAN ve Çin, sürdürülebilir kalkınma konusunda ortak bir açıklama yayınlamış ve öncelikli alanlar belirlemiştir. ASEAN ülkeleri, Çin'in G20 Zirvesi'ndeki rolünü, özellikle makroekonomik koordinasyon, istihdamın teşviki, korumacılığa karşı koyma ve küresel finans kurumlarının reformu konularındaki rolünü övmüştür. Bir çerçeve anlaşmasıyla Çin-ASEAN Bankalararası Birliği kurulmuştur. ASEAN, Singapur-Kunming Demiryolu Bağlantısı'na (SKRL) destek ve ASEAN-Çin Diyalog İlişkilerinin 20. yılını kutlamak amacıyla 3A Güzergahı boyunca karayolu gezisi de dahil olmak üzere, ASEAN Bağlantısı Ana Planında Çin'in rolünü takdir etmiştir.
14.Zirve	2011	Bali, Endonezya	Liderler, 2005-2010 Eylem Planı'nın tamamlanmasını kararlaştırmış ve 2003 Stratejik Ortaklık Ortak Bildirgesi'ni uygulamak üzere 2011-2015 Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Zirve, ASEAN-Çin ortaklığı kapsamındaki bir dizi iddialı ekonomik ve kalkınma girişimini vurgulamıştır. 2015 yılına kadar 500 milyar ABD doları ticaret ve 10 milyar ABD doları yeni Çin yatırımına ulaşma hedefiyle ACFTA'nın tam olarak uygulanmasının yeniden teyit edilmiştir. Bu hedefe ulaşmak için, pazar erişimini iyileştirmek, ACFTA konusunda

			farkındalığı artırmak ve açık, rekabetçi yatırım rejimleri oluşturmak için çabalar üzerinde mutabakata varılmıştır. İş birliği, ASEAN+3 çerçevesi kapsamında geliştirilmiş makroekonomik iş birliği yoluyla gelecekteki finansal krizlerin önlenmesine yardımcı olma taahhütleriyle daha da güçlendirilmiştir. Temel iş birliği alanları arasında gıda ve tarımsal üretim, yenilenebilir enerji ve IAI Çalışma Planı II'nin desteğiyle kalkınma farklarının azaltılması yer almaktadır. Alt bölgesel kalkınma girişimleri de BIMP-EAGA, CLV-DTA, CLMV, IMT-GT, GMS ve Mekong Havzası Kalkınma gibi projelere destek sağlamıştır.
15.Zirve	2012	Phonm Penh, Kamboçya	Bağlantı ve entegrasyon en önemli öncelikler olarak vurgulanmıştır. ASEAN, Çin'in ASEAN Bağlantısı Ana Planı'na verdiği desteği memnuniyetle karşılamıştır ve buna 10 milyar ABD doları ek kredi de dahil edilmiştir. ASEAN ve Çin bağlantı organları arasında Kasım 2012'de gerçekleştirilen ilk ortak toplantıyı takdir etmiştir. Liderler, her iki tarafa da öncelikli projeleri belirleme ve uygulama için kaynakları harekete geçirme görevini vermiştir. Çin'in ASEAN Entegrasyon Girişimi (IAI) Çalışma Planı II'ye devam eden desteği de takdir edilmiştir. Liderler, 2015 yılına kadar 500 milyar ABD doları ticaret hacmine ulaşılacağı konusunda güvenlerini dile getirmişlerdir ve teknik engellerin azaltılması da dahil olmak üzere ticareti kolaylaştırmayı ve serbestleştirmeyi amaçlayan iki yeni ticaret protokolünü memnuniyetle karşılamışlardır. Hong Kong'un ASEAN-Çin Serbest Ticaret Bölgesi'ne katılma isteği not edilmiş ve potansiyel üyeliğini değerlendirmek için istişareler başlatılmıştır.
16.Zirve	2013	Bandar Seri Begawan, Brunei	ASEAN ve Çin, ticaret korumacılığına karşı çıkışlarını yinelemiş ve bu tutumu tüm bölgesel ve çok taraflı müzakerelerde sürdürmeyi taahhüt etmişlerdir. Her iki taraf da ACFTA'nın ekonomik bağları güçlendirmedeki olumlu rolünü kabul etmiş ve piyasa koşullarını, ticaret dengesini ve iş birliği kapsamını iyileştirerek bu alanı

			güçlendirmek için görüşmeler başlatma konusunda anlaşmışlardır. İş birliği ayrıca, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (RCEP)[3] müzakerelerinin hızlandırılmasına, ASEAN-Çin Merkezi'nin desteklenmesine ve ticaret ve yatırım güvenini derinleştirmek için Çin-ASEAN Fuarı ve ASEAN Ekonomi Bakanları Yol Gösterisi gibi platformların en üst düzeye çıkarılmasına odaklanacaktır. Her iki taraf da, GMS, AMBDC ve BIMP-EAGA gibi bölgesel girişimler aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme ve kalkınma farklarını azaltma sözü verirken, Çin'in Asya Altyapı Yatırım Bankası önerisiyle desteklenen Pan-Asya Demiryolu gibi altyapı projeleriyle bağlantıyı artırmayı taahhüt etmiştir. Chiang Mai Girişimi Çok Taraflılığı kapsamında finansal iş birliği derinleşirken, sivil havacılık ve denizcilik ortaklıkları AC-ATA[4] ve ASEAN-Çin Denizcilik İş Birliği Fonu gibi anlaşmalarla genişleyecektir.
17.Zirve	2014	Nepido, Myanmar	ASEAN, Çin'in üçüncü büyük ortağı olmaya devam etmiş ve her iki taraf da 2020 yılına kadar 1 trilyon ABD doları ticaret hacmine ulaşmayı taahhüt etmiştir. İki yönlü yatırımın da 2020 yılına kadar 150 milyar ABD doları olması hedeflenmiştir. ACFTA'nın geliştirilmesi ve ASEAN-Hong Kong Serbest Ticaret Bölgesi

[3] RCEP, Avustralya'nın 14 diğer Hint-Pasifik ülkesiyle mevcut serbest ticaret anlaşmalarını tamamlayan ve geliştiren bölgesel bir serbest ticaret anlaşmasıdır. RCEP, 1 Ocak 2022'de on kurucu ülke adına yürürlüğe girmiştir: Avustralya, Brunei Darüsselam, Kamboçya, Çin, Japonya, Laos, Yeni Zelanda, Singapur, Tayland ve Vietnam. RCEP daha sonra 1 Şubat 2022'de Kore Cumhuriyeti, 18 Mart 2022'de Malezya, 2 Ocak 2023'te Endonezya ve 2 Haziran 2023'te Filipinler için yürürlüğe girmiştir. RCEP, üyelerinin GSYİH'sine göre dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşmasıdır.

[4] ASEAN-Çin Hava Taşımacılığı Anlaşması (AC-ATA), aynı zamanda ASEAN-Çin Açık Havacılık Anlaşması olarak da bilinir ve ASEAN üye ülkeleri ile Çin arasında çok taraflı bir hava hizmetleri anlaşmasıdır. Amacı, hava yolculuğu erişimini serbestleştirmek ve açık havacılık rejimine doğru ilerleyen bir çerçeve oluşturmaktır.

			ve RCEP müzakereleri, daha fazla entegrasyon yolunda önemli adımlar olarak görülmüştür. Liderler, Deniz İpek Yolu temasıyla düzenlenen 11. Çin-ASEAN Fuarı'nın (CAEXPO) başarısını memnuniyetle karşılamışlar ve Çin'in 2014 APEC başkanlığını takdir etmişlerdir. ASEAN ayrıca, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı kuran Mutabakat Muhtırası'nın imzalanmasını memnuniyetle karşılamış ve ASEAN'ın Bağlantı Ana Planı'nı (MPAC) desteklemedeki rolünü beklediklerini belirtmişlerdir. Özellikle Mekong bölgesinde olmak üzere alt bölgesel iş birliğinin de altı çizilirken, Tayland'ın Lancang-Mekong alt bölgesinin sürdürülebilir kalkınması konusundaki girişimine destek ifade edilmiştir.
18.Zirve	2015	Kuala Lumpur, Malezya	Ekonomik ilişkiler güçlü kalmaya devam etmiş ve Çin, 2009'dan beri ASEAN'ın en büyük ticaret ortağı, 2011'den beri ise ASEAN Çin'in üçüncü büyük ticaret ortağı olmuştur. Liderler, ACFTA güncellenmesine yönelik müzakerelerin tamamlanmasını ve mevcut çerçeveyi iyileştirecek bir protokolün imzalanmasını memnuniyetle karşılamışlardır.
19.Zirve	2016	Vientiane, Laos	Bağlantı, bölgesel entegrasyonun merkezinde yer almaya devam etmiş; Çin'in ASEAN Bağlantısı 2025 Ana Planı'na verdiği destek ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın *(AIIB)* bölgesel altyapının finansmanındaki rolüne ilişkin beklentiler takdirle karşılanmıştır.
20.Zirve	2017	Manila, Filipinler	ACFTA Yükseltme Protokolü'nün yürürlüğe girmesindeki ilerleme memnuniyetle karşılanmış ve liderler, anlaşmanın diğer taraflarca erken onaylanmasını teşvik etmiştir. Zirvede ayrıca, demir-çelik gibi uzun süredir devam eden ticaret sorunlarının çözülmesi çağrısında bulunulmuştur. ASEAN-Çin Fuarı'nın, özellikle ASEAN KOBİ'lerinin bölgesel ve küresel değer zincirlerine katılım fırsatlarının teşvik edilmesindeki sürekli başarısı kutlanmıştır. Daha geniş kapsamlı ekonomik entegrasyon konusunda ASEAN ve Çin, küresel ticareti ve büyümeyi teşvik etme potansiyelini göz önünde

			bulundurarak, yüksek kaliteli bir RCEP anlaşmasının hızla imzalanmasının önemini vurgulamışlardır. Bağlantı iş birliği, ASEAN Bağlantısı 2025 Ana Planı, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve Büyük Mekong Alt Bölgesi ve Lancang-Mekong İş Birliği gibi alt bölgesel çabalar arasındaki sinerjiler sayesinde daha da güçlenmiştir. Altyapı Bağlantı İş Birliği Ortak Bildirisi'nin kabulü, AIIB ve İpek Yolu Fonu aracılığıyla beklenen iş birliğiyle birlikte ileriye doğru atılmış bir adım olarak görülmüştür.
21.Zirve	2018	Singapur	Liderler, ACFTA Yükseltme Protokolü'nün onaylanmasını ve Ürüne Özgü Kuralların[5] gözden geçirilmesini memnuniyetle karşılayarak, uygulama hedefi olarak 1 Ocak 2019'u belirlemişlerdir. ASEAN ve Çin, modern, kapsamlı ve karşılıklı fayda sağlayan bir RCEP'e olan bağlılıklarını yineleyerek, açık ve kurallara dayalı bir küresel ticaret sisteminin sürdürülmesi açısından önemini vurgulamışlardır. Bağlantı, ortak bir öncelik olmaya devam etmiş ve liderler, ASEAN Bağlantı Ana Planı (MPAC) 2025 ile Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi arasındaki sinerjileri desteklemiştir.
22.Zirve	2019	Bangkok, Tayland	Liderler, ACFTA Yükseltme Protokolü'nün tam olarak yürürlüğe girmesini ve küresel ticaret gerginlikleri ortamında, her iki taraf da açık, kapsayıcı, şeffaf ve kurallara dayalı çok taraflı bir ticaret sistemine olan bağlılıklarını yinelemiş ve RCEP müzakerelerinin 2020'de imzalanması planlanan şekilde sonuçlanmasını kutlamıştır. ASEAN Liderleri, Çin'in ASEAN Akıllı Şehirler Ağı'na verdiği sürekli desteği takdirle karşılamış ve ASEAN şehirleri ile Shenzhen, Hangzhou ve Chengdu gibi büyük Çin şehirlerini kapsayan şehirler arası ortaklıkları teşvik etmiştir. ASEAN-Çin Liderler Akıllı Şehir İş Birliği

[5] "Ürüne Özgü Kurallar", malzemelerin tarife sınıflandırmasında veya belirli bir üretim veya işleme operasyonunda bir değişikliğe uğradığını veya bir değer esaslı kriteri veya bu kriterlerden herhangi birinin bir kombinasyonunu karşıladığını belirten kurallardır.

			Girişimi Bildirgesi, inovasyon odaklı kalkınmayı teşvik etmek amacıyla kabul edilmiştir. Zirve, Çin'in 2004 yılından bu yana her yıl düzenlenen CAEXPO'ya olan uzun süreli bağlılığını ve 16. Expo'nun Nanning'deki başarısını memnuniyetle karşılamıştır. Mavi ekonomi iş birliği, liderlerin Stratejik Vizyon 2030 kapsamında bu alanda bir ASEAN-Çin ortaklığı kurma önerisini onaylamasıyla yeni bir gündem maddesi olarak ortaya çıkmıştır. ASEAN, Çin'in ASEAN Entegrasyon Girişimi (IAI) Çalışma Planı III ve Mekong-Lancang İş Birliği ve BIMP-EAGA-Çin diyaloğu gibi diğer alt bölgesel çerçeveler aracılığıyla kalkınma farklarını azaltmaya yönelik devam eden desteğini kabul etmiştir.
23.Zirve	2020	Vietnam (Çevrimiçi)	Liderler, açık, kapsayıcı ve kurallara dayalı bir ticaret ve yatırım çerçevesinin oluşturulmasında önemli bir başarıya işaret eden Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) anlaşmasının 15 Kasım 2020'de imzalanmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Pandemi sonrası ekonomik toparlanmanın temel unsurları olarak bölgesel tedarik zinciri istikrarını, ticaretin kolaylaştırılması ve dijital bağlantıyı destekleme taahhütlerini yinelemişlerdir. ACFTA, ekonomik entegrasyonun temel taşı olmaya devam etmiştir. Zirvede, ACFTA uygulamasında kaydedilen ilerleme kabul edilmiş ve ACFTA Geliştirme Protokolü kapsamında atılacak yeni adımlar onaylanmıştır. Çin'in ACFTA'nın yaygınlaştırılmasını desteklemeyi ve ASEAN'ın dijital turizm platformlarını geliştirmeyi amaçlayan 50 milyon RMB'lik (yaklaşık 7,3 milyon ABD doları) hibesi memnuniyetle karşılanmıştır. Dijital ekonomi iş birliği, stratejik bir odak noktası olarak ortaya çıkmıştır. ASEAN ve Çin tarafı, Dijital Ekonomi İş Birliği Yılı'nın başlatılması ve Dijital Ekonomi alanında ASEAN-Çin Ortaklığı Oluşturma Girişimi'nin benimsenmesi, dijital ticaret ve inovasyonu birlikte geliştirme konusunda ortak bir kararlılık sergilemişlerdir. Liderler, bu alanda pratik iş birliği için

			bir çalışma planı oluşturmayı ve kurumsal platformlar aracılığıyla bilim, teknoloji ve inovasyona daha derin bir katılımı keşfetmeyi kabul etmişlerdir.
24.Zirve	2021	Brunei (Çevrimiçi)	Liderler, özellikle artan korumacı baskılar altında, açık, kapsayıcı ve kurallara dayalı çok taraflı bir ticaret sistemini sürdürme konusundaki ortak taahhütlerini yinelemişlerdir. Kasım 2020'de imzalanan RCEP Anlaşması'nın pandemi sonrası kritik bir toparlanma mekanizması olduğunu vurgulamışlardır. Çin'in Nisan 2021'de erken onaylaması memnuniyetle karşılanmış ve her iki taraf da anlaşmanın Ocak 2022'ye kadar yürürlüğe girmesini sağlamak için prosedürleri hızlandırmayı kabul etmiştir. RCEP'in uygulanması, pazar erişimini artırmak, istihdam yaratmak ve güçlü bir ekonomik toparlanmayı kolaylaştırmak için gerekli görülmüştür. Zirve, ACFTA Yükseltme Protokolü kapsamındaki ilerlemeyi memnuniyetle karşılamış ve anlaşmanın modernizasyonunu ve genişletilmesini araştıran, anlaşmayı güncel ekonomik zorluklara duyarlı ve işletmeler için faydalı tutmayı amaçlayan ortak bir fizibilite çalışmasını onaylamıştır. ASEAN ve Çin ayrıca bu çerçeve kapsamında iki projeyi ilerletmiştir: revize edilmiş menşe kuralları hakkında bir tanıtım programı ve ASEAN turizmi için bir dijital platform geliştirme girişimi. Dijital ekonomi yeni bir büyüme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Liderler, dijital ekonominin bölgesel dayanıklılıktaki rolünün altını çizmişler ve ASEAN-Çin Dijital Ekonomi İş Birliği Eylem Planı'nın (2021-2025) tamamlanmasını beklediklerini belirtmişlerdir. Plan, akıllı üretim, 5G, dijital dönüşüm, büyük veri ve akıllı şehirler alanlarında iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamıştır. KOBİ'ler, yeni kurulan şirketler ve yerel girişimciler için dijital kapasite geliştirmenin yanı sıra dijital teknolojilerin halk sağlığı alanında uygulanmasına özel önem verilmiştir. Altyapı ve bağlantı, ekonomik iş birliğinin temel unsurları olmaya devam etmiştir.

			ASEAN, Çin'in ASEAN Bağlantı Ana Planı'na (MPAC) 2025 ve KYG, Çin-Singapur (Chongqing) Bağlantı Girişimi ve Çin-Laos Demiryolu gibi girişimlere verdiği sürekli desteği memnuniyetle karşılamıştır. ASEAN-Çin Hava Taşımacılığı Anlaşması'nın (AC-ATA) serbestleştirilmesi ve Mekong-Lancang İş Birliği'ndeki (MLC) ilerleme, lojistik entegrasyonunu ve bölgesel ticareti geliştirmenin yolları olarak kaydedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma da önemli bir ekonomik boyut kazanmıştır. Zirve, yeşil büyümeye ortak bir taahhütle ASEAN-Çin Sürdürülebilir Kalkınma İş Birliği Yılı'nı kutlamıştır. Çevresel iş birliği forumlarının yanı sıra, yeşil ve sürdürülebilir kalkınma iş birliğini artırmaya yönelik ortak bir bildiri kabul edilmiştir. Liderler, uzun vadeli ekonomik planlamanın giderek daha önemli hale gelen iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, deniz atıkları ve yoksulluğun ortadan kaldırılması konularını ele alan çerçeve ve diyalogları memnuniyetle karşılamışlardır.
25.Zirve	2022	Phonm Penh, Kamboçya	25. ASEAN-Çin Zirvesi, ASEAN ve Çin arasındaki derinleşen ekonomik bağımlılığı ve stratejik iş birliğini teyit ederek, sürdürülebilir kalkınma, ticaret entegrasyonu ve pandemi sonrası toparlanmayı temel unsurlar olarak vurgulamıştır. Liderler, ASEAN ve Çin genelindeki iki milyar insan için karşılıklı refahı ve bölgesel istikrarı ilerletmeyi amaçlayan ASEAN-Çin Kapsamlı Stratejik Ortaklığı'nın (CSP) kuruluşunu kutlamıştır. Zirve, dijital ekonomi, yeşil ekonomi, tedarik zinciri bağlantısı, tarife dışı önlemler, rekabet, tüketici koruması ve KOBİ'ler ile girişimlerin büyümesini hedefleyen ACFTA 3.0 Yükseltmesi müzakerelerinin başlatılmasını memnuniyetle karşılamıştır. Bu yükseltmeler, mevcut küresel zorluklar ve teknolojik dönüşümlerle uyumlu, bölüm bazlı bir yapı aracılığıyla ACFTA'yı modernize etme amacını yansıtmaktaydı. Tarım sektörü, 2023'ün ASEAN-Çin Tarımsal Kalkınma ve Gıda Güvenliği İş Birliği Yılı ilan edilmesiyle öne çıkmıştır. Planlanan girişimler

			arasında gıda güvenliğini ve sürdürülebilir tarımı desteklemek için ortak araştırma, eğitim programları ve Ar-Ge yer almıştır. Dijitalleşme, kesişen bir ekonomik öncelik olarak ortaya çıkmıştı. Taraflar, ASEAN-Çin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon İş Birliği Çerçevesi kapsamında bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı, Endüstri 4.0, ağ güvenliği ve acil durum iletişim teknolojilerine odaklanan çabaların sürdürülmesini onaylamıştır. Uzun vadeli ekonomik rekabet gücünün temelleri olarak görülen eğitim iş birliği ve insan sermayesi gelişimine de paralel olarak önem verilmiştir. ASEAN-Çin Eğitim İş Birliği ve Kalkınma Vizyonu ve Eylem Planı'nın (2022-2030) lansmanı, ASEAN genelinde eğitim, araştırma iş birliği ve beceri geliştirme alanlarında dijital dönüşümü artırmayı hedeflemiştir. Turizm, pandemi sonrası toparlanma için kilit bir sektör olarak belirlenmiştir. Liderler, güvenli seyahati canlandırmaya yönelik stratejileri görüşmüş ve insanlar, mallar ve hizmetler için daha fazla hareketlilik sağlayarak ekonomik toparlanmayı daha da ileriye taşıyacak olan AC-ATA serbestleştirilmesini hızlandırma konusunda anlaşmışlardır.
26.Zirve	2023	Jakarta, Endonezya	Liderler, ACFTA'nın 3.0 müzakerelerindeki ilerlemeyi ve uygulanmasını kutlayarak, dijital ekonomi, yeşil ekonomi ve KOBİ gelişiminde hedefli genişlemeyi vurgulamışlardır. ASEAN-Çin E-Ticaret İş Birliğinin Geliştirilmesi Girişimi'nin benimsenmesi ve 20. kez düzenlenen Çin-ASEAN Fuarı'nın (CAEXPO) başarısı, ticaret diplomasilerinin pratik sonuçlarını vurgulamıştır. Bir diğer önemli gelişme ise RCEP 2 Haziran 2023'te tam olarak onaylanıp yürürlüğe girmesi olmuştur. Bu dönüm noktası, kurallara dayalı derinleştirilmiş bir bölgesel ekonomik düzenin varlığını teyit ederek, ASEAN'ın merkezi konumunu pekiştirirken bölgesel tedarik zincirlerini ve yatırım akışlarını da iyileştirmiştir. ASEAN ve Çin, ticaret mimarisinde kapsayıcılık ve açıklığı sağlamak ve Güneydoğu Asya genelinde ekonomik büyümeyi daha da desteklemek için anlaşmayı tam olarak uygulama sözü vermiştir.

27.Zirve	2024	Vientiane, Laos	Covid-19 pandemisinin ardından turizm akışı güçlü bir şekilde yeniden başlamış ve Çinli turistlerin ASEAN'a geliş sayısı 2023'te 10,6 milyona ulaşmıştır. Bu, hem bir toparlanmanın hem de insanlar arası bağlantıya yeniden vurgu yapılmasının sinyalini vermiştir. Gümrük prosedürleri, standartlar ve hijyen önlemleri gibi geleneksel konularda iş birliğini derinleştirmeye devam ederken, ACFTA 3.0 aynı zamanda dijital ekonomi, yeşil dönüşüm, tedarik zinciri dayanıklılığı, rekabet ve tüketici koruması ile mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'ler) destek konularında daha yakın iş birliğinin yolunu açmıştır. Liderler, uygulamayı kolaylaştırmak ve anlaşmanın kapsayıcı ticarete, yatırım mimarisine ve bölgesel tedarik zinciri gücüne anlamlı bir şekilde katkıda bulunmasını sağlamak amacıyla RCEP Destek Birimi'nin kurulmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Bu ekonomik mimarilerin, ASEAN Topluluğu Vizyonu 2025'in gerçekleştirilmesinde yapı taşları olarak hizmet ettiği belirtilmiştir. Ticaret dışında, bağlantı, özellikle ASEAN'ın ASEAN Bağlantı Ana Planı (MPAC) 2025 ile Çin'in KYG'i arasındaki sinerji sayesinde, tekrar eden bir tema olarak öne çıkmıştır. Çin pazarı için Güneydoğu Asya Turizm Web Sitesi'nin başlatılması ve ASEAN-Çin Hava Taşımacılığı Anlaşması'nın serbestleştirilmesi tartışmaları gibi girişimlerle desteklenen bu uyum, daha sorunsuz lojistik, daha derin bölgesel entegrasyon ve daha güçlü halklar arası bağları kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Zirve, ekonomik büyüme ve sosyal uyum hızını korumak için hem fiziksel hem de dijital altyapı yatırımlarının devam etmesinin önemini vurgulanmıştır.

Source: ASEAN Main Portal

Bu toplantılarda belirlenen birçok hedef kısmen veya tamamen hayata geçirilmiştir. Örneğin 2001'de başlatılan serbest ticaret müzakereleri 2010'da ASEAN-Çin Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulmasıyla somutlaşmış, daha sonra ACFTA Yükseltme Protokolleri ve RCEP'in imzalanmasıyla derinleşmiştir. Ayrıca altyapı bağlantısı, dijital ekonomi ve yeşil dönüşüm gibi yeni

nesil gündemler de zamanla zirve belgelerine girmiş ve belirli alanlarda ilerlemeler kaydedilmiştir. Çin'in ASEAN Kalkınma Fonu, AIIB ve Kuşak ve Yol Girişimi aracılığıyla sağladığı mali destek, bu hedeflerin hayata geçirilmesinde kritik bir rol oynamıştır.

Bununla birlikte, tüm taahhütlerin tam anlamıyla gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Ticarette korumacılık eğilimleri, yatırım dengesizlikleri ve bazı altyapı projelerinin yavaş ilerlemesi, hedeflerin tamamının gerçekleştirilmesini engellemiştir. Ayrıca Güney Çin Denizi gibi jeopolitik sorunlar, ekonomik iş birliğinin önünü kesmese de taraflar arasında güven inşasını zorlaştırmıştır. Sonuç olarak ASEAN-Çin zirveleri, ekonomik entegrasyonu önemli ölçüde ilerletmiş olsa da hedeflerin tümüyle hayata geçmesi bölgesel siyasi dinamikler ve küresel ekonomik belirsizlikler nedeniyle sınırlı kalmıştır.

SONUÇ

Çin–ASEAN ekonomik ilişkileri, 1990'lı yıllardan itibaren çok boyutlu bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bölgesel mali güvenlikten ticaret liberalizasyonuna, yatırımların teşvikinden altyapı bağlantılarına kadar uzanan geniş bir yelpazede iş birliği mekanizmaları oluşturulmuştur. Chiang Mai Girişimi Çok Taraflılaşma (CMIM), küresel finansal krizlere karşı bölgesel dayanıklılığı artırmayı hedefleyerek Çin'in ASEAN üzerindeki finansal yönetişimdeki rolünü öne çıkarmış, ancak kullanım sınırlılıkları nedeniyle beklenen etkiyi yaratamamıştır. Buna karşın, ACFTA ve RCEP gibi girişimler, karşılıklı ticaret hacmini rekor seviyelere taşımış ve iki tarafı küresel değer zincirlerinin merkezinde konumlandırmıştır. Özellikle parça ve bileşen ticareti üzerinden gelişen üretim ağları, ekonomik karşılıklı bağımlılığı pekiştirirken, Çin'in bölgesel ekonomik mimaride belirleyici bir aktör haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Yatırımlar boyutunda ise Çin, ASEAN için vazgeçilmez bir ortak olmakla birlikte, ABD, Japonya ve AB ile rekabeti sürdürmekte ve zaman zaman geride kalmaktadır. Buna rağmen, KYG, AIIB ve ikili sanayi parkları gibi araçlar aracılığıyla Çin, bölgenin altyapı gelişimine ve üretim kapasitesine stratejik katkılar sunmuş, özellikle Singapur, Vietnam ve Endonezya gibi ülkelerde kritik roller üstlenmiştir. KYG, gerek yatırım miktarı gerekse projeler anlamında iki tarafın bağlantısallığını pekiştiren kritik öneme sahiptir. Çin-Laos Demiryolu, Endonezya'daki Jakarta-Bandung Yüksek Hızlı Treni, Tayland'ın Bangkok-Nakhon Ratchasima hattı, Myanmar'daki Kyaukpyu Derin Deniz Limanı ve Malezya'nın Doğu Kıyısı Demiryolu Bağlantısı gibi önemli

BRI projeleri, iki tarafın bu bağlantısallığını göstermektedir. Covid-19 pandemisi sırasında bile Güneydoğu Asya'da 95'ten fazla BRI projesi aktif kalmış ve 2021'in sonuna kadar 26 büyük girişim tamamlanmıştır (Bharti & Kumari, 2024). Bununla birlikte, Çin'in ASEAN'daki rolü çoğu zaman doğrudan hibe sağlayan bir donör olmaktan ziyade, kredi veren ve yatırımcı bir aktör olarak şekillenmiştir. Bu durum, iş birliğinin niteliğini salt ekonomik göstergelerden ziyade jeopolitik çıkarlarla da ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla ASEAN–Çin ilişkilerinde ekonomik entegrasyon önemli ölçüde ilerlemiş; fakat korumacılık eğilimleri, iç pazar farklılıkları, Güney Çin Denizi ihtilafı ve küresel belirsizlikler nedeniyle hedeflerin tam anlamıyla gerçekleşmediği bir tablo ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

ASEAN Statistical Yearbook 2013. (2014). *The ASEAN Secretariat*.

ASEANstats Data Portal. (n.d.). *ASEAN trade, investment, and visitor arrivals*. Retrieved September 18, 2025, from https://data.aseanstats.org/asean-fact-sheet

ASEANstats Data Portal. (n.d.). *Flows of inward foreign direct investment (FDI) to ASEAN by source country and industry (in million US$)*. Retrieved October 20, 2025, from https://data.aseanstats.org/fdi-by-sources-and-sectors

Bharti, M. S., & Kumari, S. (2024). China's Belt and Road Initiative in Southeast Asia and its implications for ASEAN–China strategic partnership. *Asian Review of Political Economy, 3*(1), 22. https://doi.org/10.1007/s44216-024-00042-4

Bimo, A. S. (2025, March 3). China's $4.4 billion bet on Indonesia's new capital: A strategic utility tunnel for power and sensitive fiber optics. *The China–Global South Project*. https://chinaglobalsouth.com/2025/03/03/chinas-4-4-billion-bet-on-indonesias-new-capital-a-strategic-utility-tunnel-for-power-and-sensitive-fiber-optics/

Campbell, C. (2024, August 27). How Southeast Asia became pivotal to the AI revolution. *TIME*. https://time.com/7015000/ai-semiconductor-chips-malaysia-anwar/

Chheang, V. (2018). *China's economic statecraft in Southeast Asia* (No. 45). ISEAS–Yusof Ishak Institute.

China FTA Network. (n.d.). *Ministry of Commerce, People's Republic of China*. Retrieved August 21, 2025, from https://fta.mofcom.gov.cn/topic/chinaasean.shtml

Custer, S., & Gruber, S. (2025, June 12). China's expanding investments in Indonesia force both to balance risk and reward. *AidData*. https://www.aiddata.org/blog/chinas-expanding-investments-in-indonesia-force-both-to-balance-risk-and-reward

Ha, H. T. (2019). Understanding China's proposal for an ASEAN–China Community of Common Destiny and ASEAN's ambivalent response. *Contemporary Southeast Asia, 41*(2), 223–254.

Hoffner, B. (2023). Association of Southeast Asian Nations 3: The Chiang Mai Initiative Multilateralization. *Journal of Financial Crises, 5*(1), 131–157.

Joint Statement of the 27th ASEAN+3 Finance Ministers' and Central Bank Governors' Meeting. (2024). *Statement*.

Li, K. Z. (2025, September 24). A China–ASEAN mechanism to power the clean energy transition. *East Asia Forum*. https://eastasiaforum.org/2025/09/24/a-china-asean-mechanism-to-power-the-clean-energy-transition/

Negus, O. (2020). The Chiang Mai Initiative Multilateralization (CMIM): If not now, then when? *Center for Strategic & International Studies (CSIS)*.

https://www.csis.org/blogs/new-perspectives-asia/chiang-mai-initiative-multi-lateralization-cmim-if-not-now-then-when

Nugroho, G. (2015). *An overview of trade relations between ASEAN states and China*. Waseda University, Organization for Regional and Inter-regional Studies.

OECD. (2020). *COVID-19 and global capital flows* (OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19)). https://doi.org/10.1787/2dc69002-en

Qian Qichen. (n.d.). *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*. Retrieved July 22, 2025, from https://www.fmprc.gov.cn/eng/zy/wjrw/3606_665551/202405/t20240531_11367610.html

Rogers, J. (2025, April 4). These companies tried to dodge China tariffs during Trump's first term. Now they're feeling the burn in Vietnam. *MarketWatch*. https://www.marketwatch.com/story/these-companies-tried-to-dodge-china-tariffs-during-trumps-first-term-now-theyre-feeling-the-burn-in-vietnam-5def11ef

Sheng, Y., Tang, H. C., & Xu, X. (2012). *The impact of ACFTA on People's Republic of China–ASEAN trade: Estimates based on an extended gravity model for component trade* (ADB Working Paper Series No. 99). Asian Development Bank.

Tang, S.-M. (2018). ASEAN's tough balancing act. *Asia Policy, 13*(4), 48–52. https://doi.org/10.1353/asp.2018.0061

Temiz, S. (2019). ASEAN'ın bölgesel sorunların çözümüne yönelik sistematiği ve bu bağlamda ASEAN–Çin ilişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33*(4), Article 4.

Tongzon, J. L. (2005). ASEAN–China Free Trade Area: A bane or boon for ASEAN countries? *The World Economy, 28*(2), 191–210. https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2005.00643.x

Venkateswaran, L., Enver, A. A., & Ng, J. (2024). *Gauging ASEAN–China FDI flows* [Global Market Research]. Overseas Chinese Banking Corporation (OCBC).

Xu, J., Qiu, Y., Rahman, M., Bhuiyan, M., & Hasan, T. (2025). The regional economic spatial spillover effect of China and ASEAN. *Journal of Industry, Competition and Trade, 25*(1). https://doi.org/10.1007/s10842-025-00440-1

Yamazaki, M. (2025, May 5). Japan, China, South Korea, ASEAN enhance regional financial safety net. *Reuters*. https://www.reuters.com/sustainability/boards-policy-regulation/japan-china-south-korea-asean-enhance-regional-financial-safety-net-2025-05-05/

Yu, H. (2024). China–ASEAN cooperation under the BRI. In H. Yu (Ed.), *Understanding China's Belt and Road Initiative* (pp. 43–68). Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-981-99-9633-9_3

ASEAN VE ÇİN'İN İNSANLIK İÇİN ORTAK KADER TOPLUMU VİZYONU: FIRSATLAR VE RİSKLER

Jessica DURDU[*]

1. GİRİŞ: Küresel Dönüşüm, Normatif Gerilimler ve Yeni Arayışlar

Liberal uluslararası düzen, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde kurulan ve kurallara dayalı kurumlar, normlar ve değerlerle tanımlanan bir dünya düzenidir. Ancak pek çok uzman ve akademisyen son yıllarda bu düzenin ciddi bir normatif kriz yaşadığı ve günümüz krizlerine çözüm sunmakta yetersiz kaldığı konusunda hem fikirdir (Ikenberry, 2018; Mearsheimer, 2019). Bu krizler mevcut uluslararası düzenin temel ilkelerini ve meşruiyetini sarsarak alternatif sistemlerin gelişmelerine olanak sağlamıştır. Bu kapsamda bu alternatif sistemler hem mevcut düzene varoluşsal bir tehdit hem de krizlere çözümler getirmiştir.

Liberal düzenin karşı karşıya olduğu krizler hem dışarıdan yükselen güçler ve alternatif modeller biçiminde gelmekte hem de içeriden Batılı toplumlarda görülen siyasi bölünmeler ve popülist akımlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ikenberry (2018) ve Lesch vd. (2024), liberal uluslararası düzenin beklenmedik biçimde en büyük tehdidi kendi içinden, yani Batı'daki demokratik gerileme, kutuplaşma, ekonomik eşitsizlik ve norm itirazları gibi olgulardan gördüğünü belirtmektedir. Benzer şekilde, Mearsheimer (2019) bu düzenin başarısızlığa mahkûm olduğunu öne sürerek, liberal hegemonya projesinin yapısal çelişkilerine vurgu yapan çalışmalar sunmuştur.

Liberal düzenin normatif gerileyişi üzerine literatür, mevcut kurum ve normların değişen güç dengeleri karşısında zorlandığını ortaya koymaktadır

[*] *Doktorant, China Foreign Affairs University, Pekin / Çin Halk Cumhuriyeti, e-posta: jessicadurdu@gmail.com, ORCID: 0009-0000-2315-9661.*

(Acharya, 2017; Lesch, Zimmermann & Deitelhoff, 2024). Çoğu uzman tek kutuplu bir hegemonyadan ziyade çok merkezli ve çok katmanlı bir dünya düzeninin yükseldiğini ve bu yeni düzende birden fazla aktörün ve bölgesel düzenin bir arada var olduğunu savunmaktadır. Bu perspektife göre, küresel düzen artık tek bir liberal normlar bütünüyle tanımlanmayıp, farklı bölgeler ve güç merkezleri kendi normatif tercihlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemde normatif çoğulluk ve rekabetin derinleştiğini iddia etmek mümkündür.

Bu küresel dönüşüm içinde en dikkat çekici aktör ise Küresel Güney olarak da adlandırılan, genellikle sömürgecilik geçmişi olan, gelişmekte olan, gelir düzeyi görece düşük ve mevcut uluslararası sistemde kısmen az güç sahibi ülkeler grubudur. Bu açıdan Küresel Güney'in coğrafi bir yönelimden ziyade, ekonomik, siyasi ve tarihsel bir kategoriyi temsil ettiğini belirtmek gerekir. Buna ek olarak sıklıkla beraber kullanılan bir diğer kavram olan Güney-Güney iş birliği ise gelişmekte ve kalkınmakta olan bu ülkelerin bu süreçlerde "birbirlerine verdikleri desteğin çeşitli formlarda ortaya çıkması" olarak değerlendirilir (Tekin & Dolu, 2020, s.69). Bu kapsamda Küresel Güney, mevcut düzenin adaletsizliklerini gidermek ve kendi değerlerini yansıtan daha çoğulcu bir düzen kurulması yönünde artan bir talebi gün geçtikçe daha güçlü bir sesle dile getirmektedir. Uluslararası ilişkiler yazınında bu talep, epistemolojik çoğulculuk çağrısıyla ifadesini bulmaktadır (Acharya, 2015). Başka bir deyişle, Küresel Güney, küresel yönetişimde sadece Batı kaynaklı norm ve bilgi sistemlerinin değil, Çin'in uyum ve istikrarı önceleyen Konfüçyüsçü diplomasisi, Hintlilerin güç maksimizasyonu yerine denge ve adaleti önceleyen *Dharma* düşüncesi, Afrika'nın birlik ve kolektif egemenliğini vurgulayan Pan-Afrikanizm ya da Latin Amerika'nın Batı bireyselciliğine ve büyüme merkezli kalkınmaya karşı kolektif refahı savunan *Buen Vivir* düşüncesi gibi kendi tarihsel deneyim ve değerlerinin de tanınmasını istemektedir. Son dönemde BRICS bloğunun 2023'te Suudi Arabistan, İran, Mısır gibi yeni üyeler kabul ederek genişlemesi ve G20 grubunun Afrika Birliği'ni daimî üye olarak bünyesine alması bu değişen güç

dengelerinin ve çoğulculuk arayışının somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Batı kaynaklı olmayan blokların genişlemesi Küresel Güney'in Küresel Çoğunluğa evrimi argümanını da beraberinde getirmektedir. Küresel Güney'in kendini küresel sistemde arayışına ek olarak tarihsel doğası gereği halihazırda var olan düzenin yapı taşlarından biri olan ancak yine de sistemde kendi özgünlüğü ile bulunamamış, Batı kökenli ama öncü olmayan ülkelerin de alternatif yönetişim ve arayışlarına hak vermesi, Küresel Güney'i Küresel Çoğunluğa çevirmektedir. Söz konusu adımlar, küresel yönetişim yapılarının daha kapsayıcı hale gelmesine yönelik baskının arttığını ve Küresel Güney'in sesinin daha gür duyulması yönünde bir irade oluştuğunu net bir şekilde göstermektedir. Nitekim 2023'te Yeni Delhi'deki G20 Zirvesi'nde Hindistan Başbakanı Modi, Afrika Birliği'nin üyeliğinin G20'yi güçlendireceğini ve "Küresel Güney'in sesini tahkim edeceğini" vurgulamıştır. Bu gelişmeler, mevcut liberal düzen normlarının artık evrensel ve tek gerçeklik olarak kabul görmediğine ve alternatif normatif vizyonlara alan açıldığına işaret etmektedir.

Bu bağlamda, Çin'in ortaya attığı İnsanlık için Ortak Kader Toplumu vizyonu (Community with a Shared Future for Mankind - CSFM), liberal düzene yönelik en dikkat çekici normatif alternatiflerden biri olarak öne çıkmaktadır. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ilk kez 2013'te dile getirilen ve özellikle 2017'den itibaren Çin dış politikasının kılavuz sloganı haline gelen bu vizyon uluslararası ilişkileri paylaşılan bir kader ve ortak kazanç ekseninde yeniden tahayyül etmeyi amaçlamaktadır. CSFM vizyonu, resmî söylemde tüm milletlerin eşitliğine, egemenliğine saygıya, kalkınmanın ve güvenliğin ortaklaşa gerçekleştirilmesine dayalı daha adil bir küresel düzen çağrısı yapmaktadır. Çin hükümeti, bu vizyonu BM gibi platformlarda sıklıkla dile getirerek kalıcı barış, evrensel güvenlik, ortak refah, açıklık ve kapsayıcılık gibi ilkeler etrafında bir kader ortaklığı vurgusu yapmaktadır (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025). Bununla birlikte, söz konusu söylemin altında farklı katmanlar olduğuna dair farklı akademik görüşler mevcuttur. Nitekim Nathan ve Zhang (2021), CSFM kavramının yumuşak bir yüzeyin altında birçok katmanlı ve bazen çelişkili anlamlar barındırdığını

ifade etmekte; Çin'i tüm gelişmekte olan ülkelerle eşit seviyede çok taraflı bir ortak olarak konumlandırma iddiasının yanında, Pekin'e diğer devletler üzerinde nüfuz tanıyan hiyerarşik bir dünya görüşünü de içerdiğini iddia etmektedir. Bu yönüyle CSFM vizyonu, bazı akademisyenler tarafından Küresel Güney'in eşitlik ve adalet taleplerine hitap eden kapsayıcı bir vizyon olarak değerlendirilirken, diğer bazı akademisyenler tarafından Çin'in büyük güç konumunu pekiştirmeye hizmet eden bir strateji olarak eleştirilmektedir (Nathan & Zhang, 2021). Bu makale için ise CSFM, yapısalcı perspektiften değerlendirilerek kimlik ve değer unsurlarındaki ulusal sınırları kaldırmayı amaçlayan, dolayısıyla tüm farklı kimliklerdeki tüm milletleri ortak bir kadere sahip topluluk kimliği altında barışçıl şekilde birleştirmeyi hedefleyen bir vizyon olarak değerlendirilecektir. Diğer bir deyişle, CSFM, var olan liberal düzendeki kimlik ve çıkar çatışmalarını aşmak için ulus üstü ve sadece ortak kaderi yaşayacak insan topluluğu olmaya hitap eden bir üst kimlik inşası olarak görülebilir.

CSFM vizyonunun bölgesel yansımaları ise özellikle Güneydoğu Asya ve ASEAN bağlamında önem kazanmaktadır. 1967'de Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur olmak üzere beş üye tarafından kurulan ve kısa sürede 11 üyeye erişen bölgesel örgüt ASEAN, başlangıcından bu yana egemen eşitliği, iç işlerine karışmama ilkesini, uzlaşı ve oybirliğine dayalı karar almayı temel değerler olarak benimseyen kendine özgü bir normatif kimlik geliştirmiştir (Acharya, 2009). ASEAN Way olarak anılan bu gayri resmî normlar seti, üye ülkeler arasında karşılıklı saygı ve iç işlerine müdahale etmeme prensibinin yanı sıra, bölgede istikrarın korunması için büyük güç rekabetinden uzak durma ve ASEAN merkeziyetini koruma gayretini yansıtmaktadır (Padmakumara, 2021). Çin'in CSFM vizyonu ile ASEAN'ın yerleşik normatif ilkeleri arasında hem uyumlu kesişimler hem de potansiyel çatışmalar mevcuttur. Bir taraftan, CSFM'nin egemenlik ve kalkınma hakkı vurgusu ile altyapı yatırımları ve ortak kader söylemi, ASEAN ülkelerinin kalkınma ve bağımsızlık hassasiyetleriyle örtüşmektedir. Nitekim ASEAN üyesi devletlerden yedisi (Brunei, Singapur ve Filipinler hariç diğerleri), Çin'in Ortak Gelecek Toplumu vizyonunu resmî olarak desteklediklerini

beyan etmişlerdir (ASEAN Focus, 2024). Bölge genelinde yapılan bir ankete göre ise Güneydoğu Asya'daki strateji uzmanlarının yaklaşık üçte biri CSFM vizyonunu ASEAN'ın kendi topluluk inşa çabalarını tamamlayan olumlu bir katkı olarak görmektedir (ISEAS, 2024). Bu vizyonun aslında farklı alanlarda eş zamanlı olarak somutlaştırılmasına olanak sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ise 2013 yılında Başkan Xi tarafından açıklanmıştır. En genel anlamda ekonomi ve kültür temelinde tarihî İpek Yolu'nun yeniden doğuşu olarak değerlendirilebilir. KYG katılımcısı 150'den fazla ülke, ticari, ekonomik, kültürel, altyapısal ve teknolojik iş birlikleri ile ortak kalkınmayı paylaşır. CSFM ise KYG ve Küresel Kalkınma ve Medeniyet Girişimi'nin temel ilkelerini kapsayan bir düşünce, vizyon ve kavramdır. Bu kapsamda Pekin'in öncülüğündeki KYG ile Küresel Kalkınma/Güvenlik inisiyatifleri de CSFM vizyonu altında sunularak ASEAN ülkelerine altyapı ve yatırım imkânları sağlama vaadiyle bölge nezdinde çekicilik kazanmıştır.

Diğer taraftan, Çin'in küresel düzene dair bu iddialı vizyonu, ASEAN'ın normatif bütünlüğü ve merkezî konumu açısından bazı tehdit algılarına da yol açmaktadır. Özellikle CSFM'nin Pekin tarafından ikili ve çoklu platformlarda istikrarlı ve güçlü bir yankı ile tanıtılması, bölge ülkelerinde bölünme ve saflaşma endişelerini tetikleyebilmektedir. Aynı ankette katılımcıların bir bölümü, bu vizyonun ülkeleri bloklaşmaya zorlayarak ASEAN'ın birlik ve merkezîlik ilkesini zayıflatabileceğini dile getirmektedir (ISEAS, 2024). ASEAN içerisinde özellikle Çin ile egemenlik ihtilafları bulunan devletler, CSFM söyleminin Pekin'in bölgesel üstünlük arayışını maskeleyebileceğinden kaygı duyduklarını belirtmektedir. Bu nedenle CSFM, ASEAN için ekonomik ve diplomatik fırsatlar kadar, örgütün kendi normatif gündeminin ve bağımsız konumunun aşınması potansiyelini de beraberinde getirmektedir.

Liberal uluslararası düzenin sarsıldığı ve küresel normatif yapının dönüşüm geçirdiği bir dönemde, Çin'in ortaya attığı CSFM vizyonu, mevcut statükoya yönelik en kapsamlı alternatiflerden birini temsil etmektedir. Bu vizyonun Küresel Güney'de yankı bulması, uluslararası norm tartışmalarına Batı-dışı perspektiflerin damga vurmaya başladığını gösterirken; ASEAN gibi

bölgesel aktörlerin bu sürece vereceği tepkiler, geleceğin çok kutuplu ve çok normlu dünya düzeninin yönünü etkileyecektir. Bu makale Çin'in küresel çapta her geçen gün daha destek alan CSFM vizyonu ile bölgenin en önemli aktörlerinin birleşmiş sesi ASEAN'ın alternatif yönetişimlere dair tutumu arasındaki ilişkiyi analiz ederek CSFM'nin ASEAN için sunduğu tehdit ve fırsatları değerlendirecektir. CSFM yapısalcı perspektiften ulus üstü bir kimlik inşası vizyonu olarak değerlendirilecek ve kavramsallaştırmalar bu çerçevede sunulacaktır.

2. Normatif Bir Alternatif Olarak İnsanlık İçin Ortak Kader Topluluğu (CSFM)

Kuramsal olarak, uluslararası düzenin dönüşümü, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana uluslararası ilişkiler disiplininde kapsamlı tartışmaların konusu olmuştur. Neorealist gelenekteki akademisyenler, büyük güç rekabetinin kaçınılmazlığını vurgulamışlardır (Snyder, 2002; Waltz, 1988; Newmann, 2011). Bu bakış açısından Çin'in ve diğer Batı-dışı aktörlerin yükselişi, güç dengesi ve stratejik rekabet perspektifinden değerlendirilir. Buna karşılık, liberal kuramcılar ise uluslararası kurumların, ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve demokratik barışın rolünü ön plana çıkarmışlardır (Mazarr, 2022). Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, küresel dönüşümün mevcut aşaması her iki paradigmayı da zorlamaktadır. Kuramsal açıdan bu geçiş, uluslararası ilişkiler kuramlarının yeniden gözden geçirilmesini teşvik etmektedir. Realizm, yalnızca güç maksimizasyonu arayışında olmayan Batı-dışı güçler arasındaki iş birliğini açıklamakta zorlanmaktadır. Liberal kurumsalcılık ise kurumların rolünü kabul etse de sıklıkla Batı-merkezli bir normatif çerçeveyi varsayar.

Yapısalcı akademisyenler ise, bu sınırlılıklara normların, kimliğin ve söylemin uluslararası yapıların şekillenmesindeki rolünü vurgulayarak yanıt vermişlerdir. Alexander Wendt'in Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi (Social Theory of International Politics) başlıklı öncü çalışması, uluslararası düzenin nasıl toplumsal olarak inşa edildiğini ve fikirsel dönüşümler yoluyla değişime açık olduğunu analiz etmek için kuramsal bir temel oluşturmuştur.

Daha yakın dönemde, eleştirel kuramcılar ve Batı-sonrası (post-Western) kuramcılar, uluslararası ilişkiler kuramının çeşitlendirilmesi gerektiğini savunmuş; disiplinin tarihsel olarak Batı-dışı deneyimleri ve felsefeleri dışladığını ileri sürmüşlerdir (Bilgin, 2008; Makarychev & Morozov, 2013). Bu entelektüel bağlamda, Çinli akademisyenler uyum (harmony), birlikte varoluş (co-existence) ve karşılıklı saygı (mutual respect) etrafında küresel yönetişimi yeniden çerçevelemeyi amaçlayan Tianxia ve ilişkiselcilik (relationism) gibi alternatif kavramsal çerçeveler önermişlerdir (Deng, 1998; McMahon & Zou, 2011). Bu geçiş döneminde, CSFM kavramı yalnızca liberal hegemonyanın baskınlığına karşı ideolojik bir karşı tez olarak değil, aynı zamanda kurumsal reform ve küresel iş birliği için pratik bir çerçeve olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, bu vizyon, liberal düzeni uzun süredir şekillendiren Batı merkezci değerlere meydan okumakta ve küresel deneyimlerin ve hedeflerin çeşitliliğini daha iyi yansıtan, daha kapsayıcı ve çoğulcu bir uluslararası sistem savunmaktadır.

CSFM kavramı, uluslararası ilişkilerdeki bu Batı-sonrası dönüşümle birlikte dikkat çekmeye başlamış ve Çin'in küresel vizyonunu hegemonik değil, kapsayıcı iş birliği için normatif bir çağrı olarak yorumlamaya yönelik felsefi bir temel sunmuştur ve bazı vaka çalışmalarıyla da desteklenmiştir (Bunskoek & Shih, 2021; Ding v.d., 2020). Bununla birlikte, Batılı akademisyenler çoğunlukla ortak kader kavramını şüpheyle yorumlamaktadır. Bu kavramın Çin'in yükselen etkisini meşrulaştırmak için stratejik bir anlatı işlevi gördüğünü iddia etmekte ve onun küresel çekiciliği ile pratik sonuçları konusunda temkinli davranmaktadırlar. Bu farklılaşma, literatürde önemli bir boşluğa işaret etmektedir çünkü bu kavramın ortaya çıkan uluslararası düzenin normatif temellerini şekillendirme potansiyelini kuramsal olarak sağlam temellendirilmiş biçimde değerlendiren çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Ayrıca, geleneksel uluslararası ilişkiler kuramları ile Kuşak ve Yol Girişimi, Küresel Kalkınma Girişimi ve Küresel Güvenlik Girişimi gibi yeni küresel inisiyatiflere dair normatif hedefler arasında yeterli bir analiz

bulunmamaktadır. Bu inisiyatifler çoğunlukla altyapı finansmanı ya da jeopolitik etki gibi maddi boyutlarıyla analiz edilmekte, küresel diplomasiyi medeniyet temelli bir bakış açısıyla yeniden düşünmenin parçası olarak ele alınmamaktadır. Bu makale kendi konusu çerçevesinde sunacağı perspektif ile bu boşluğu doldurmaya katkı sunmayı öngörmektedir.

Çin kültürünün en önemli unsurlarından biri uzun dönemli planlama, adım adım ilerleme ve istikrardır. Bu kapsamda Çin tarihindeki ve siyasetindeki önemli dönüm noktaları analiz edildiğinde hepsinin birbirinin devamı olan yapboz parçaları gibi olduğu gözlemlenebilir. Bu kapsamda Mao'nun güçlü bir temel sistem kurması, Deng'in bunu dışarıya açması, Hu'nun 2008 ekonomik krizi sonrası aktif olarak bir şeyler başarma prensibi ve Xi'nin tüm bunları birleştirerek Çin'i küresel sahneye çıkarması hep devamlılık arz eden ve birbirini tamamlayan adımlardır. CSFM'de benzer bir tablo sunmaktadır. CSFM kavramının, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılında Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde "İnsanlık nereye gidiyor?" sorusunu yöneltmesiyle doğduğu söylenebilir (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). CSFM kavramı, köklerini Çin'in uzun süredir devam eden diplomatik felsefesinden, özellikle de 21. yüzyılın başından itibaren uluslararası ilişkilere yaklaşımından almaktadır. Kavram, Xi Jinping tarafından Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası forumlarda yaptığı konuşmalarda resmî olarak dile getirilmiş ve Çin'in küresel yönetişim konusundaki gelişen tutumunu ortaya koymuştur. Xi, 2017'de BM'ye yaptığı konuşmada bu vizyonu dönemin küresel belirsizliklerine ve krizlere bir yanıt olarak çerçevelemiş, insanlığın geçmişte yaşadığı acıları ve barış, kalkınma ve refah için paylaşılan ortak arzuyu vurgulayarak küresel iş birliğinin gerekliliğine dikkat çekmiştir (Xi, 2017).

Tarihsel olarak Çin'in dış politikası, sömürgecilik ve Soğuk Savaş dönemlerinde maruz kaldığı dış baskılar ve iç mücadeleler tarafından şekillendirilmiştir. Xi'nin bu vizyonu ortaya koyması, Çin'in uzun süredir benimsediği egemenlik, iç işlerine karışmama ve barış içinde bir arada yaşama vurgusunu temele almıştır. Vizyonun tarihsel bağlamı, Çin'in öncelikle iç

kalkınmaya odaklanan bir devletten bu kalkınmayı uyum içinde başkalarıyla paylaşarak küresel düzeni dolaylı şekilde şekillendiren bir aktöre dönüşümünü yansıtmaktadır. Xi'nin tanımladığı üzere vizyon, çok kutupluluğun yükselişi ve ekonomik küreselleşme de dahil olmak üzere insanlığın yaşamakta olduğu büyük dönüşüm ve gelişim süreçlerine yanıt üretmeyi hedeflemektedir.

Kavram, Çin hükümetinin yayımladığı çeşitli beyaz raporlar gibi politika belgelerinde de yer almakta; bu belgeler barışçıl kalkınma, karşılıklı saygı ve uluslararası ilişkilerde kapsayıcılık ilkelerini pekiştirmektedir (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). Örneğin, Kuşak ve Yol Girişimi, bu vizyonun somut bir yansıması olarak görülmekte; Asya, Afrika ve Avrupa'da altyapı geliştirme ve ekonomik iş birliğini teşvik etmektedir. Vizyonun merkezinde karşılıklı bağımlılık anlayışı yer almakta; ülkelerin ticaret, kültür ve kalkınma aracılığıyla birbirine bağlanması, küresel istikrarı güçlendiren ve çatışmaları azaltan bir dünya inşasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Vizyonun özünde Çin'in uyum ve karşılıklı bağımlılık inancı bulunmaktadır. Geleneksel Konfüçyüsçü değerlerden beslenen vizyon, devletlerin rekabetten ziyade karşılıklı fayda temelinde birlikte çalıştığı uyumlu bir uluslararası çevreyi savunmaktadır. Xi Jinping, küresel kalkınmanın yolu olarak defalarca kazan-kazan iş birliğinin önemine vurgu yapmıştır. Nitekim 2014 yılında düzenlenen Dışişleriyle İlgili Merkezî Çalışma Konferansı'nda, "21. yüzyılda Soğuk Savaş ve sıfır toplamlı oyun çağının modası geçmiş düşünceleriyle yaşanamaz" ifadesini kullanmıştır (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016).

Bu vizyonun kritik ilkelerinden biri olarak karşılıklı bağımlılık ilkesi, hiçbir ulusun dünyada tek başına mutlak güvenliğe sahip olamayacağını öne sürmektedir. Küresel istikrar, egemenliğe ve eşitliğe saygıya dayalı iş birliğinin geliştirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık yalnızca ekonomik değil; politik, kültürel ve güvenlik alanlarını da kapsamaktadır. Vizyon, kalkınmanın paylaşıldığı ve küresel güvenliğin çatışma yoluyla değil iş birliği aracılığıyla sağlandığı bir dünya çağrısında bulunmaktadır. Xi, Soğuk Savaş ve küresel çatışmaların sonuçları gibi tarihsel derslere atıfta

bulunarak güç siyaseti yerine diplomasinin ve çok taraflılığın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Xi'nin kendi sözleriyle belirtmek gerekirse, "Çağımızın barış, kalkınma, iş birliği ve kazan-kazan sonuçlara yönelik eğilimi daha da güç kazanmıştır" (Xi, 2017).

Kolektif güvenlik vurgusu, geleneksel devlet-merkezli ve askerîleştirilmiş uluslararası ilişkiler yaklaşımına meydan okumakta; bunun yerine karşılıklı güvenliği ve ortak refahı önceleyen bütüncül mekanizmaları savunmaktadır. Xi'nin de ifade ettiği üzere, "Dünyada hiçbir ülke tek başına mutlak güvenliğin tadını çıkaramaz" (Xi, 2017) ve küresel krizler karşısında "ülkeler ayrı ayrı 190 küçük teknede ilerlememekte olup hepimiz ortak kaderimizin bağlı olduğu dev bir gemide bulunmaktayız" (CGTN, 2025). Vizyon, güvenliğin bölünmez olduğunu ve dolayısıyla terörizm, iklim değişikliği ve pandemiler gibi ortak tehditlerle mücadelede ülkelerin birlikte çalışması gerektiğini ileri sürmektedir.

Xi'nin düşünceleri, insanlığı yalnızca sınırların ötesinde değil, aynı zamanda maddi çıkarların ötesine geçen kolektif bir anlayışla düşünmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde maddi faktörlerin ötesine geçen ve perspektiflerin maddi olmayan önemini analiz eden yapısalcı kuramla paralellik göstermektedir. Yapısalcı akademisyenler, uluslararası yapıların paylaşılan normlar ve öznelerarası anlayışlar yoluyla toplumsal olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Ortak bir kadere dair vizyon, hegemonik liderliğe değil, medeniyetlerin değer çeşitliliğini yansıtan ve birlikte oluşturulan normlara dayalı uluslararası toplumu yeniden inşa etme çabası olarak bu anlayışla uyumlu görünmektedir.

Yapısalcı bir bakış açısıyla analiz edildiğinde CSFM, mümkün olduğunca çok sayıda ülkeyi kapsayacak şekilde küresel normları ve kimlikleri yeniden şekillendirme girişimi olarak anlaşılabilir. Böylelikle kimseyi geride bırakmadan bütüncül bir anlayış ve kalkınma sağlayabileceği öngörülmektedir. Uluslararası ilişkilerde yapısalcı kuramlar, fikirlerin, inançların ve normların devlet davranışını ve uluslararası sistemin yapısını şekillendirmedeki rolünü özellikle vurgular. Dolayısıyla daha eşit bir

uluslararası düzen inşa edebilmek için öncelikle normların ve kimliklerin daha eşitlikçi olması gerekir. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, bütüncül bir kimlik yaratmanın devletlerin kendi karakterini veya kültürünü kaybetmesi anlamına gelmediğidir. İşte Xi'nin uyum ve barış içinde bir arada yaşama anlayışı da bu noktada devreye girmektedir.

Bu vizyonun özünde yer alan önemli bir yapısalcı fikir, ulusal sınırları aşan ortak insanlık kavramıdır. Ülkelerin kolektif kalkınma için uyum içinde hareket ettiği bir dünya çağrısında bulunan Çin, iş birliği, karşılıklı saygı ve bağlantılılığın tanınması temellerine dayalı yeni bir küresel kimlik tesis etmeyi amaçlamaktadır. Rekabetçi söylemden iş birliğine dayalı söyleme geçiş, özellikle liberal ve realist çerçevelerde sıkça görülen, devletleri güç ve kaynaklar için rekabet eden rakip aktörler olarak konumlandıran uluslararası anlatıyı değiştirmeye yönelik bilinçli bir çaba olarak görülebilir. Xi'nin "uluslararası toplum, yalnızca bir ya da birkaç ülkenin hâkimiyetini reddetmelidir" ifadesi, bu dönüşümü vurgular (Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Enformasyon Ofisi, 2021). Bu yaklaşım, geleneksel olarak birkaç gücün hâkim olduğu Batı-merkezli uluslararası düzene doğrudan bir baş kaldırıştır. Çin ise büyüklüğü veya gücü ne olursa olsun tüm ülkelerin küresel karar alma süreçlerini eşit şekilde etkileyebileceği daha çoğulcu bir dünya düzeni önermektedir (Çin Dışişleri Bakanlığı, 2025). Xi'nin vizyonunda, Barış İçinde Birlikte Varoluşun Beş İlkesi ve egemen eşitlik yalnızca tarihsel ilkeler değil, aynı zamanda yeni bir küresel yönetişim biçiminin temelidir.

"Kazan-kazan" iş birliği kavramı da Batı-merkezli, tarihte sıkça görülen sıfır toplamlı rekabet modellerine meydan okumaktadır. Batılı uluslararası ilişkiler modelleri genellikle ulusal çıkarların korunmasını ve gücün sergilenmesini önceliklendirirken, Çin'in vizyonu nihai hedef olarak ortak faydaları gözeten farklı bir diplomasi türünü teşvik etmektedir. Bu bakış açısı, sömürgecilik, ekonomik sömürü ve eşitsizlik deneyimlerinin yoğun olduğu Küresel Güney'in daha adil bir küresel sistem arayışlarıyla daha yakından örtüşmektedir.

Karşılaştırmalı olarak bakıldığında, Çin'in vizyonu Batı'nın liberal dünya düzeni modelinden keskin bir şekilde ayrışmaktadır. Liberal model

kâğıt üzerinde demokrasi, insan hakları ve bireysel özgürlük değerlerine dayalı olsa da bu değerler çoğu zaman pratikte uygulanmamaktadır. Xi tarafından dile getirilen CSFM, bu değerlerin başkalarına dayatılmasını savunmamakta; tek bir siyasi ideolojinin yayılmasını da önceliklendirmemektedir. Bunun yerine, çeşitli siyasi sistemlere ve kültürel geleneklere saygıyı ön plana çıkararak ideolojik hegemonya yerine karşılıklı anlayışı teşvik etmektedir.

Bu yapısalcı yaklaşım, Çin'in küresel sorunları çerçeveleme biçiminde özellikle belirgindir. Xi'nin konuşmaları, terörizm ve mülteci-insani krizler gibi meselelerin yalnızca semptomlarına odaklanmak yerine kök nedenlerinin ele alınması gerektiğini vurgular. Bu, kısa vadeli faydalar için zorlayıcı güç kullanmak yerine, sorunların arkasındaki toplumsal, ekonomik ve siyasi yapıların anlaşılmasına odaklanan daha derin ve norm temelli bir çatışma çözümü yaklaşımını yansıtır.

Son olarak CSFM vizyonu, sistem içinde kolektivitenin gücünü paylaşarak tüm ülkeleri bir liderlik pozisyonuna yerleştirmekte; kapsayıcı, iş birlikçi ve karşılıklı saygıya dayalı alternatif bir yönetişim modeli savunmaktadır. Ancak vizyonun taşıdığı bu yapılandırmacı potansiyele rağmen, kavramla ilgili akademik bilgi sınırlı kalmaktadır. Mevcut literatürün çoğu, CSFM'i ya Çin dış politikasının stratejik bir aracı ya da yumuşak güç söylemi olarak yorumlamaktadır. Bu kavramı uluslararası ilişkilerin alternatif bir ontolojisi olarak teorileştirme konusunda literatürde bir boşluk vardır. CSFM'in çok taraflı kurumlarda nasıl uygulanabileceği, blokların muhtemel tutumları, devlet egemenliği ile nasıl uzlaştırılabileceği ve güç asimetrilerini nasıl ele aldığı gibi sorular yeterince çalışılmamıştır. Ancak bu vizyonun ASEAN'ın benimsediği vizyon ile ne derecede örtüştüğü ya da çeliştiği konusu bu literatür boşluğunu doldurmaya başlamak için bir vaka çalışması sunabilir. Tabi bunun için CSFM'yi anlamanın yanında ASEAN'ın blok ruhunu ve değerlerini de aydınlatmak gerekir.

3. ASEAN'ın Blok Kimliği: Normlar, Uyum ve Kolektif Hafıza

ASEAN'ın kuruluşundan itibaren üyeler arasında ilişkileri düzenleyen belirli normlar ve ilkeler geliştirilmiştir. Bu normların bütünü, literatürde "ASEAN Way" (ASEAN Yolu) olarak anılır ve yüksek düzeyde gayri resmilik, konsensüs, ihtiyatlı diplomasi ve çatışmadan kaçınma yaklaşımını içerir (Snidal & Vabulas, 2021). Bu yaklaşım çerçevesinde ASEAN, resmî ve bağlayıcı kurallardan ziyade esnek ve gayriresmî mekanizmalara dayanır. Karar alma kültürü eşitlikçidir; her üye devletin veto hakkına sahip olduğu konsensüs yöntemiyle karar alınır. Böylece liberal düzendeki geleneksel organizasyonların aksine büyük-küçük tüm üyelerin eşit söz hakkı olduğu bir düzen sağlanır. Bu oydaşmaya dayalı karar alma yöntemi sayesinde ASEAN, farklı siyasi rejimlere ve kültürel arka planlara sahip üyeleri arasında uyumu korumayı başarmıştır (Acharya, 2017). Örneğin, ASEAN örgüt yapısı gereği son derece düşük düzeyde kurumsallaşma ve hukukileşmeye sahip olmuş; liderler arası kişisel diplomasi ve gayriresmî diyaloglar daha ön planda tutulmuştur (Parekh, 2014). Bu durum, Güneydoğu Asya'daki çeşitliliğe rağmen iş birliğinin sürdürülmesine yardımcı olmuştur.

ASEAN'ın normatif temellerinin en önemlisi egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama (non-interference) ilkesidir. Nitekim ülke içi meselelere müdahale etmemek, ASEAN bölgeselciliğini ayakta tutan en önemli tek prensip olarak tanımlanabilir. Bu ilke, ASEAN'ın oluşumunda belirleyici olan tarihsel tecrübelerin bir yansımasıdır. Üye ülkelerin tamamı (Tayland hariç) sömürgeciliği deneyimlemiş, Tayland ise toprak tavizleri vermek zorunda kalmıştır; dolayısıyla sömürgecilik ve dış müdahale hafızası, ulusal bağımsızlık kadar bölgesel dayanışma fikrini de güçlendirmiştir. ASEAN'ın kurucu liderleri, ortak bir dış tehdide (örneğin Soğuk Savaş dönemindeki komünizm tehlikesine) karşı, birlik olma gereğini vurgulamışlardır. Singapur'un ilk başbakanı Lee Kuan Yew'in ifadesiyle, "esas amaç, İngiltere'nin (ve muhtemel bir ABD'nin) çekilmesiyle oluşacak güç boşluğu öncesi dayanışma yoluyla güç kazanmaktı… Ortak bir düşmanımız vardı, Kuzey Vietnam, Çin ve Sovyetler tarafından desteklenen gerilla hareketleri"

(Parekh, 2014). Bu ortak güvenlik endişesi, ASEAN'ın kuvvet kullanmama, ittifak yerine bağımsız savunma iş birliği, bölgesel özerklik ve kolektif öz-yeterlilik gibi normlarını doğurmuştur. Nitekim 1971'de ilan edilen Güneydoğu Asya'yı Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi (ZOPFAN) Deklarasyonu, ABD, Sovyetler ve Çin'den bölgenin tarafsızlığına saygı duymalarını talep etmiştir. Bu sayede ASEAN, bölgeyi büyük güç rekabetlerinden uzak tutarak üye ülkelerin rejim güvenliğini ve istikrarını korumayı amaçlamıştır. Sonuç olarak, ASEAN Way çerçevesinde sorunları çözmekten ziyade idare etmeye odaklanan bir çatışma yönetim geleneği ve katı şekilde uygulanan bir içişlerine karışmama normu gelişmiştir. Bu normatif bütünlük, ASEAN'ın ilk yıllarında üyeler arası ciddi anlaşmazlıkların büyümeden diyalogla yatıştırılmasına imkân vermiş ve blok içi uyumu güçlendirmiştir.

ASEAN'ın bu normatif ilkeleri, uzun vadede üye devletler arasında ortak bir kimlik ve "biz" duygusu inşa etmeye hizmet etmiştir. Uluslararası İlişkiler kuramlarından yapısalcılık, ASEAN örneğinde normların ve kimlik inşasının oynadığı rolü özellikle vurgular. Yapısalcı perspektife göre, ASEAN Way'de ifadesini bulan değerler ve etkileşim süreçleri, üye devletlerin çıkar ve davranışlarını yalnızca stratejik hesaplardan değil, aynı zamanda paylaşılan fikirler ve kimliklerden hareketle şekillendirmektedir. Devletler arasındaki etkileşim, sadece belirlenmiş çıkarların müzakere edildiği bir arena değil, aynı zamanda aktörlerin kendilerini ve birbirlerini yeniden tanımladıkları sosyal bir ortam olarak görülür. Bu bağlamda ASEAN, üye ülkelerin etkileşimleri sonucunda kolektif kimlik algılarını dönüştürdükleri bir topluluk olarak ele alınabilir. Örneğin Alexander Wendt'in yansıtılan tasavvurlar ilkesi uyarınca, bir devlet diğerini dost gibi davranarak muhatap alırsa, zamanla karşı taraf da kendini gerçekten dost olarak görmeye başlayabilir. Bu tür karşılıklı algı dönüşümleri, ASEAN üyelerinin birbirini düşman değil ortak olarak benimsemesine yardımcı olmuştur.

Nitekim Amitav Acharya gibi bölge uzmanları, ASEAN'ı çoğulcu bir güvenlik topluluğu olarak tanımlayarak, yoğun etkileşim ve elit düzeyinde

norm yayılımı sayesinde üyeler arasında bir kolektif kimlik inşa edildiğini öne sürmüştür (Lee, 2018). Ortak normlar (örneğin güç kullanmama ve müdahale etmeme) zamanla kurucu değerler haline gelerek devletlerin bölgesel davranışlarını şekillendirmektedir. Bu bakış açısına göre, ASEAN'ın üst düzey yetkilileri bilinçli bir şekilde Güneydoğu Asya'yı hayalî bir ASEAN topluluğu olarak kurgulamış ve bu kimliği besleyecek söylem ve pratikleri geliştirmiştir. Gerçekten de ASEAN'ın sloganı haline gelen "One Vision, One Identity, One Community" (Tek Vizyon, Tek Kimlik, Tek Topluluk) ifadesi, ortak bir kader birliği duygusunun yaratılmasını amaçlamaktadır. Bölgesel kimlik büyük ölçüde inşa edilmiş bir kavram olsa da ASEAN'ın varlığı üye halklar ve üstler nezdinde Güneydoğu Asya'yı artık coğrafi olmanın ötesinde siyasi ve kültürel bir birliktelik olarak hayal etmeye imkân tanımıştır. Yapısalcı açıklama, ASEAN'ın başarısını maddi çıkarlardan ziyade bu tür paylaşılan tasavvurların sürekliliğine bağlama eğilimindedir. Hatta bazı akademisyenler, ASEAN bölgeselliğinin realist yaklaşımla anlaşılamayacak yönleri olduğunu belirterek, ASEAN örneğinde yapısalcı yaklaşımın realizme kıyasla daha üstün bir açıklama gücüne sahip olduğunu savunmuşlardır (Leelianou, 2021). Bu çerçevede ASEAN, kendi normları aracılığıyla kendini inşa eden bir topluluk olarak görülebilir.

Ancak yapısal bir topluluk kimliği inşa etmenin zorlukları da mevcuttur. Eleştirmenler, ASEAN'da oluşturulan kimliğin ve normatif düzenin daha çok yönetici elitlerle sınırlı olduğunu ve toplumsal tabana yeterince yayılamadığını belirtmektedir. Bu açıdan, ASEAN toplumları arasında bir ASEAN bilinci veya ortak kimlik duygusunun zayıf kaldığına dair bulgular vardır. Örneğin 2007'de ASEAN çapında yapılan bir ankette hem elitler hem halk düzeyinde diğer üye ülkelere karşı ciddi bir güven eksikliği tespit edilmiştir Bir kısım araştırmacı, ASEAN'ı halklar düzeyinde taklit bir topluluk olarak tanımlayarak, mevcut entegrasyon söyleminin biçimsel kaldığı eleştirisini getirmiştir. Bu eleştirilere göre, gerçek bir bölgesel kimlik ve dayanışma hissiyatı yaratılmadan, ASEAN Topluluğu projesi tam manasıyla hayata geçirilemez. Yapısalcılar da bu sorunun farkında olup ASEAN kimliğinin sürdürülebilirliğinin, normların toplum geneline mal

olmasına bağlı olduğunu vurgularlar. Kısacası, ASEAN'da ortak normatif kimlik inşası büyük ölçüde başarılı olsa da bunun kapsayıcılığını artırmak yani halk merkezli bir kimliğe dönüştürmek, önümüzdeki dönemin önemli bir adımı olarak görülmektedir.

Farklı kimlik sorunlarının yanında ASEAN, heterojen üye yapısına karşın iç uyumu koruyabilmek için de kurumsal ve diplomatik stratejiler geliştirmiştir. Bunların başında, yukarıda bahsedilen oydaşma ve müdahale etmeme normlarına sıkı bağlılık gelmektedir. Üyeler arasındaki anlaşmazlıklar mümkün mertebe örgüt dışına yansıtılmadan, gayriresmî platformlarda yatıştırılmaya çalışılır. Bu yaklaşım ASEAN'ın normatif bütünlüğünü muhafaza ederken, aynı zamanda blok içi güvenin sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Örneğin ASEAN, üye ülkelerin iç siyasi sorunlarını resmî gündemlere taşımaktan imtina ederek birlik imajını korumaya özen gösterir. Myanmar'daki siyasi krizler veya Filipinler'deki iç çatışmalar gibi hassas konular, doğrudan eleştiri yerine diyalog ve "yüz yitirtmeyen" (face-saving) yöntemlerle ele alınır. Bu tutum, dışarıya karşı blok dayanışmasını gösterirken, içeride de herhangi bir üyenin örgütten kopmasını engellemeyi amaçlar.

Bununla birlikte, iç uyum stratejilerinin her zaman başarılı olamadığı da aşikârdır. Bazı durumlarda millî çıkarlar veya ikili anlaşmazlıklar, ASEAN dayanışmasını sınayan gelişmelere yol açmıştır. Örneğin, 2008'de Tayland ile Kamboçya arasında yaşanan Preah Vihear Tapınağı sınır ihtilafı, silahlı çatışmaya kadar tırmanmış ve ASEAN içinde sorunun çözümünde anlamlı bir arabuluculuk yapılamamıştır. Aynı kriz 2025 yılı temmuz ayında da silahlı çatışma ile sonuçlanmış ve 28 Temmuz'da Malezya arabuluculuğunda imzalanan ateşkese kadar 48 kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir (Al Jazeera, 2025). Bu olay, üye devletlerin komşularına karşı halen kuşku ve ulusal reflekslerle hareket edebildiğini, ASEAN dayanışmasının kırılgan olabildiğini göstermiştir. Benzer şekilde, ekonomik alanda da her üyenin kolektif çıkardan ziyade kendi önceliklerini gözettiği durumlar yaşanmıştır. Örneğin, ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) hedefleri konusunda bazı üyeler taahhütlerini yavaşlatmış; Singapur ikili serbest ticaret anlaşmalarıyla kendi yolunu

çizmeye çalışmış, Tayland tek taraflı sermaye kontrolleriyle bölgeyi etkilemiştir. Bu gibi örnekler, ASEAN'da resmen beyan edilen "tek ekonomi, tek topluluk" vizyonuna rağmen, uygulamada egemenlikçi tutumların sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum realist teori ile de paralellik gösterir. Realizm, uluslararası politikayı devletlerin güç ve çıkar mücadelesi olarak görür. Bu yaklaşıma göre ASEAN üyeleri de nihayetinde kendi ulusal egemenliklerini ve güvenlik çıkarlarını ön planda tutan, rasyonel aktörlerdir.

Realist perspektiften bakıldığında, ASEAN'ın birlik olmakta zorlanması şaşırtıcı değildir; zira üye ülkelerin coğrafi konumları, tehdit algıları ve büyük güçlerle ilişkileri farklılık gösterdiğinden ortak bir strateji gütmeleri zorlu olacaktır. Realistlere göre, güçlü bir merkezî otoriteye veya bağlayıcı yaptırımlara sahip olmayan ASEAN gibi bir bölgesel oluşumda, devletler ortak kararları çıkarlarına uymadığı durumlarda kolaylıkla engelleyebilir ya da uygulamayabilir. Bu durum, konsensüs ve veto hakkına dayalı ASEAN iş birliğinin yapısal bir sınırlaması olarak görülür. Örneğin, Çin'in yükselen gücü karşısında ASEAN üyelerinin farklı tepkiler vermesi realist açıdan beklenen bir durumdur: Kimi üyeler (Vietnam, Singapur gibi) askerî modernizasyon ve ABD ile güvenlik iş birliğine yönelerek dengeleme siyaseti izlerken, kimileri de (Kamboçya, Laos gibi) ekonomik kazançlar uğruna Çin'le yakınlaşıp yanaşma politikası güdebilmektedir. Realistler, bu tür farklı tutumların her bir devletin kendi güvenliğini sağlama ve çıkarını maksimize etme arzusundan kaynaklandığını vurgular. Nitekim ASEAN ülkelerinin çoğu, Çin'in bölgede ABD'yi geride bırakarak ana güç haline geldiğinin farkındadır; ancak bazı üyeler Pekin'e aşırı ekonomik bağımlılığın risklerinden endişe ederek ABD ile savunma iş birliğini derinleştirme yoluna gitmektedir. Bu durum, hedging olarak adlandırılan ve uluslararası ilişkiler literatüründe bir devletin dış politikada belirsizliklere ve risklere karşı kendisini güvenceye olarak tanımlanabilecek strateji ile açıklanabilir. Dolayısıyla ASEAN üyelerinin karşıt görünen iki güçle aynı anda yürüttüğü dengeli ilişkiler bu stratejinin yansımasıdır. Ancak realist perspektifte büyük güç rekabeti, bölgesel dinamiklerin ana belirleyicisidir. Bu bağlamda ASEAN'ın hareket alanının, ABD-Çin mücadelesinin baskısıyla daraldığı düşünülmektedir.

Yine de ASEAN'ın iç bütünlüğünü korumak için farklı alanlarda geliştirdiği esnek mekanizmalar da vardır. Örneğin, ekonomi alanında her üyenin aynı hızda ilerleyemeyeceği durumlar için "ASEAN-X formülü" benimsenmiştir (bazıları ekonomik olarak ilerlerken tereddütlü üyelerin daha sonra katılmasına imkân tanıyan esnekliktir). Bu tür düzenlemeler, oydaşma ilkesine tamamen ters düşmeden, gerekli durumlarda farklılaşmış entegrasyona olanak tanır. Ayrıca ASEAN, anlaşmazlıkların yargısal veya bağlayıcı çözüm yollarından kaçınarak, üyelerin kendi aralarında müzakere ile halletmelerini teşvik eder. Böylece hem normatif bütünlük (yani müdahale etmeme ve eşit egemenlik ilkeleri) korunur, hem de örgütün dağılmasına yol açabilecek açık çatışmalar önlenir. ASEAN'ın bu tarz bir yumuşak kurumsallık ile ayakta kalması, bazı gözlemcilere göre zafiyet değil, tam tersine bölge koşullarına uygun bir uyum stratejisidir. Nitekim ASEAN'ın bu şekilde son 50 yılı aşkın süredir varlığını devam ettirerek bölgesel barış ve düzenin korunmasına katkı sağlaması önemli bir başarı olarak değerlendirilmektedir (Caballero-Anthony, 2014).

ASEAN'ın blok kimliğinin bir diğer boyutu, dış aktörlerle ilişkilerinde sergilediği tutum ve davranış kalıplarıdır. Örgüt, kurulduğu günden bu yana büyük güçlerle ilişkilerde tarafsızlık ve denge prensiplerini gözetmiştir. Soğuk Savaş döneminde ASEAN, bir yandan üyelerinin komünizmle mücadele çabalarında dolaylı iş birliği yaparken, diğer yandan da kendini hiçbir süper gücün resmî müttefiki konumuna sokmamaya çalışmıştır. Bu denge politikası, Soğuk Savaş sonrasında ASEAN Merkezîliği (ASEAN Centrality) kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır. ASEAN Merkezîliği, Asya-Pasifik bölgesindeki çok taraflı diplomasi ve iş birliği mimarisinde, ASEAN'ın yönlendirici ve merkezî aktör olmasını ifade eder. 1990'lardan itibaren ASEAN, bölge dışı güçleri kendi liderliğinde oluşturduğu forumlar etrafında toplamıştır. Örneğin 1994'te kurulan ASEAN Bölgesel Forumu (ARF), Asya Pasifik'in ilk geniş katılımlı güvenlik platformu olmuş; ABD, Çin, Rusya, Japonya, AB gibi aktörler bu platformda ASEAN'ın davetiyle bir araya gelmiştir. Yine 2005'ten itibaren düzenlenen Doğu Asya Zirvesi (EAS), ASEAN'ın merkezde olduğu ve büyük güçleri de kapsayan bir diğer önemli

mekanizmadır. Bu sayede ASEAN'ın, büyük güçler arasında bir köprü ve denge unsuru rolünü üstlenerek bölgesel mimarinin "nesnesi" değil "öznesi" konumuna yükseldiği değerlendirilebilir.

ASEAN merkeziyetinin başarısı kısmen, büyük aktörlerin de bu durumu kısmen kabullenmesine bağlı olmuştur. Örneğin ABD'li yetkililer defalarca ASEAN'ın bölgesel düzenin mihenk taşı olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde, AB de ASEAN'ı Asya'daki bölgesel iş birliğinin merkezinde görerek, örgütle stratejik ortaklıklar geliştirmiştir. Ancak büyük güçlerin bu kabullenmesi tamamen gönüllü olmaktan ziyade, ASEAN'ın yapıcı diplomatik girişimlerinin bir sonucudur. ASEAN, kapsayıcılık ilkesini benimseyerek hiçbir büyük gücü dışlamadan hepsini masada tutmaya çalışır; böylece bölgeye dair kritik konuların ASEAN platformlarında ele alınmasını sağlar. Örneğin, Hint-Pasifik stratejileri tartışılırken ASEAN kendi ASEAN Outlook on the Indo-Pacific belgesini ortaya koyarak, güç rekabetinin dışında kalmayacağını açıkça göstermiştir. Bu tür adımlar, ASEAN'ın büyük güçler arasında yönetici arabulucu rolünü pekiştirmiştir. Bu iş birliği perspektifi aynı zamanda liberal bakış açısı ile de benzerdir.

Liberal yaklaşım, ASEAN'ın gelişimini üyelerin ortak çıkarlarına hizmet eden bir iş birliği ve kurumlaşma başarısı olarak yorumlar. Bu bakış açısına göre ASEAN, her ne kadar devlet egemenliğine saygıyı temel alsa da diyalog ve ekonomik entegrasyon yoluyla bölge istikrarına önemli katkılar sağlamıştır. Liberaller, ASEAN'ın kuruluşundan bu yana üyeleri arasında çatışmazlık ortamı tesis etmesini ve uluslararası sorunların çözümünde çok taraflı platformlar yaratmasını kayda değer bir başarı sayar. Gerçekten de ASEAN'ın en çok övülen yönlerinden biri, üye ülkeler arasında son yarım yüzyıldır ciddi bir sıcak çatışma yaşanmamış olmasıdır. Bu barış ortamı, liberal perspektifte kurumlar arası diyalog ve karşılıklı bağımlılığın bir getirisi olarak değerlendirilir. ASEAN ülkeleri arasındaki artan ticaret ve yatırım hacmi ile bölgesel ekonomik bütünleşme girişimleri üyelerin refahını ortaklaştırarak barışçıl ilişkileri teşvik etmektedir. Nitekim 2020 yılında imzalanan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) anlaşmasının müzakere edilip hayata

geçirilmesinde ASEAN, merkezî bir rol oynayarak dünyanın en büyük serbest ticaret bloğunun oluşumuna öncülük etmiştir. Liberal bakış açısı, ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve kurumsal etkileşimin yüksek olduğu bir ortamda devletlerin çatışmadan kaçınacağı tezine dayanır; ASEAN da bu mantıkla hareket etmiş, üyeler arası ticaret ve yatırım ağları genişledikçe çıkarlar iç içe geçmiştir. Ayrıca ASEAN, çok taraflı diyalog mekanizmaları inşa ederek büyük güçleri de kapsayan geniş bir iş birliği ağı yaratmıştır. Liberal yaklaşıma göre, ASEAN'ın zayıf görünen yaptırım mekanizmalarına rağmen ortak norm ve prensiplerinin benimsenmesi, üyeler arasında alışkanlık haline gelen istişare ve uzlaşma kültürü yaratmıştır. Ancak bununla birlikte liberaller, ASEAN'ın daha ileri siyasi bütünleşme kapasitesinin sınırlı kaldığına da dikkat çeker; demokratik değerlerin farklılığı, ulus üstü kurumların zayıflığı gibi etmenler nedeniyle ASEAN tam anlamıyla bir güvenlik topluluğu kimliğine bürünemediğini iddia ederler.

Pozitif sonuçlu örneklere ek olarak dış aktörlerle ilişkilerde ASEAN kimliği ve normlarının test edildiği durumlar da yaşanmaktadır. Özellikle son yıllarda, Çin'in yükselişi ve ABD-Çin rekabetinin sertleşmesi ASEAN üzerinde baskı oluşturmuştur. Örgüt, bir taraftan üyelerinin egemen çıkarlarını korurken, diğer taraftan bu büyük güçlerin arasında birlik pozisyonunu muhafaza etmek durumundadır. Güney Çin Denizi anlaşmazlığı, bu gerilimin somutlaştığı bir örnektir. Çin ile bazı ASEAN üyeleri (Filipinler, Vietnam, Malezya, Brunei) arasındaki deniz yetki alanı ihtilafları, ASEAN'ın ortak tutum almasını zorlaştırmıştır. 2012 yılında ilk kez ASEAN dışişleri bakanları toplantısı ardından ortak bir bildiri yayınlanamamış; Kamboçya'nın dönem başkanı olarak Çin'i kızdıracak ifadelere karşı çıkması uzlaşmayı engellemiştir (Reuters, 2016). Bu hadise, ASEAN tarihinde bir ilk olarak, oydaşma ilkesinin büyük güç nüfuzu altında kilitlenebildiğini göstermiştir. Benzer şekilde 2016'da Laos'ta toplanan ASEAN Bakanlar Zirvesi'nde, Lahey Daimî Hakemlik Mahkemesi'nin Filipinler lehine verdiği karar bildiri taslağına yansıtılamamış; yine Çin'e yakın duran üyelerin itirazları sonucu ASEAN ortak bir tavır ortaya koymakta zorlanmıştır. Bu örnekler, ASEAN'ın merkezîlik iddiasının devamı için iç bütünlüğün ne denli kritik olduğunu

ortaya koymaktadır. Gerçekten de yapılan analizler, ASEAN'ın iç birliğinin zayıflaması halinde, büyük güçlerin bölgesel dengede ASEAN'ı göz ardı ederek güç politikasını dayatabileceği uyarısında bulunmaktadır. ASEAN'ın zayıflaması halinde çatışma yönetimi normlarının da zayıflayacağı, bölgesel entegrasyonun yavaşlayacağı ve büyük güçlerin (özellikle Çin'in) bölgede çok daha fazla nüfuz kazanacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle ASEAN, merkezilik konumunu sürdürebilmek için kendi içinde birlik ve dayanışmayı canlı tutmaya çalışmakta, dış politikada da dengeci ve kapsayıcı çizgisine sadık kalmaktadır. Örneğin, ASEAN üyeleri büyük güçlerle yaptıkları ortak açıklamalara genellikle "ASEAN Merkezîliğine ve ASEAN'ın birliğine saygı" vurgusu eklettirmekte ve böylece dış aktörlere kendi normatif duruşlarını hatırlatmaktadır.

Genel anlamda analiz edildiğinde ASEAN'ın blok kimliği, büyük ölçüde paylaşılan normlar, korunmaya çalışılan iç uyum ve ortak deneyimlerden süzülmüş kolektif hafızaya dayanır. Bu kimlik, ASEAN'ı diğer bölgesel örgütlerden ayıran kendine özgü bir bütünlük ve esneklik sağlar. ASEAN Way olarak anılan ilke ve süreçler, eleştirilere rağmen, Güneydoğu Asya'nın barış ve istikrarında kurucu bir rol oynamıştır. Yapısalcı bir yorumla bakıldığında, ASEAN sadece maddi çıkarlar etrafında değil, büyük oranda bu normatif kimlik etrafında şekillenmiştir. Örgütün devam eden başarısı da bu kimliğin geleceğe taşınmasına bağlı olacaktır. Bu süreçte Çin gibi diğer aktörlerin küresel sahnede inşa etmeye çalıştığı diğer kimliklere karşı verilen tepkiler ve etkileşimler de ASEAN kimliğinin başarısı ve sürdürülebilirliği için kritik role sahiptir. Bu kapsamda Çin'in CSFM vizyonu, ASEAN kimliğinin diğer kimlik fikirleri ile potansiyel etkileşimini görmek için eşsiz bir vaka çalışması sunar.

4. CSFM ile Normatif Etkileşim: Uyum Olanakları ve Gerilim Noktaları

4.1. ASEAN İçin Normatif Uyum ve Fırsatlar

CSFM söylemi, egemenliğe saygı, barış içinde bir arada yaşama ve kalkınma hakkı gibi birçok temel ilkeyi vurgulayarak ASEAN'ın normatif

temelleriyle önemli ölçüde örtüşmektedir. Nitekim 2023 tarihli ASEAN-Çin ortak bildirisinde taraflar, Birleşmiş Milletler Şartı, ASEAN Antlaşması ve Güneydoğu Asya Dostluk ve İş Birliği Antlaşması (TAC) gibi belgelerde yer alan ortak ilke ve değerlere bağlılıklarını birlikte vurgulamışlardır. Her iki taraf da uluslararası hukuka dayalı, kapsayıcı, adil ve iş birliğine dayalı bir bölgesel düzen vizyonu dile getirmektedir. Bu ortak norm ve değer söyleminin inşası, ASEAN ve Çin'in birbirlerinin hassasiyetlerini gözeterek barış, istikrar ve kalkınma gibi müşterek idealler etrafında söylemsel yakınlaşma sağlamasına imkân tanımaktadır. Birçok Güneydoğu Asyalı uzman, CSFM'in ASEAN'ın kendi topluluk inşa çabalarını tamamladığını ve bölge için olumlu olduğunu düşünmektedir. Örneğin Endonezya ve Çin, CSFM çerçevesinde "Bhinneka Tunggal Ika" (Endonezya'nın "birlik içinde çeşitlilik" ülküsü) ile Çin'in "iyi komşuluk" gibi değerlerini bir arada vurgulayarak, uluslararası hukuk ve egemen eşitlik ilkelerine sadık kalma konusunda mutabık kalmışlardır. Bu yaklaşım, yapısalcı perspektifle bakıldığında, ASEAN ve Çin'in paylaşılan bir bölgesel kimlik ve normatif çerçeve geliştirmesine yardımcı olarak, ulusların birbirini öteki olarak görmesi yerine ortak bir kader duygusuyla hareket etmelerini teşvik etmektedir. Nitekim ASEAN ülkeleri, 2023'te Çin'in ASEAN Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'na katılımının 20. yılını anan ortak bildirisinde, Çin'in "daha yakın bir ASEAN-Çin ortak geleceğe sahip topluluk" vizyonunu vurgulayarak bu yöndeki çabalarını takdir etmişlerdir. Bu, ASEAN'ın da Çin'in önerdiği ortak gelecek söylemini tamamen reddetmeyip, kendi ilkeleri zemininde onu kabul ettiğini gösterir. Ancak aynı belgede ASEAN, söz konusu vizyonu desteklerken eşzamanlı olarak TAC'ın temel ilkeleri, BM Şartı, Bandung Konferansı'nın on ilkesi ve ASEAN'ın Hint-Pasifik Görünümü (AOIP) gibi normatif çerçevelere bağlılığını da vurgulayarak, Çin'in ideallerini ASEAN'ın kimlik ve normlarıyla uyumlu hale getirme çabasını ortaya koymuştur.

Soyut analizlere ek olarak CSFM vizyonunun en somut boyutlarından biri, ortak kalkınma hedefleri doğrultusunda çok taraflı ekonomik ve altyapısal bağlantısallığın geliştirilmesidir. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi

(KYG) kapsamında sunduğu büyük ölçekli altyapı ve yatırım projeleri, ASEAN'ın kendi bağlantısallık öncelikleriyle örtüşmektedir. Nitekim tüm ASEAN üyeleri, Çin ile KYG iş birliği anlaşmaları imzalamış ve KYG'nin barış, iş birliği, açıklık, kapsayıcılık ve karşılıklı fayda gibi ilkelerini benimsemiştir. Taraflar, ASEAN Bağlantısallık Ana Planı 2025 (ASEAN Master Plan on Connectivity 2025) ile KYG projelerini eşgüdümlemeye özel önem vermekte; ekonomik koridorlar, sınır ötesi altyapı ağları, dijital bağlantılar ve akıllı şehirler gibi girişimlerde ortak çalışmalar yürütmektedir. Bölgesel kalkınma gündeminde böylesi çok taraflı bağlantısallık hamleleri, ASEAN ülkelerine altyapı yatırımlarının artması, ticaretin kolaylaştırılması ve halklar arası temasların güçlenmesi yönünde önemli fırsatlar sunmaktadır. Malezya, 2025'te Çin ile imzaladığı yüksek düzeyli stratejik ortaklık bildirisinde, CSFM vizyonunu ve ilgili küresel girişimleri aktif şekilde destekleyeceğini ilan etmiş; bu vizyonun BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine uyduğu vurgusuyla gerçek çok taraflılığı ve adil, eşitlikçi bir dünya düzenini birlikte teşvik etme taahhüdünde bulunmuştur. Bu sayede ASEAN üyeleri, düşünsel olarak kendilerini Küresel Güney'in lider aktörleri olarak konumlandırıp, Çin ile birlikte uluslararası normların şekillendirilmesine katkı sağlama şansı da yakalayabilirler. Örneğin Malezya ve Çin, BM ve DTÖ gibi platformlarda gelişmekte olan ülkelerin ortak çıkarlarını savunma, BM merkezli uluslararası sistemi destekleme ve daha eşitlikçi çok kutuplu bir dünya düzeni inşa etme yönünde birlikte hareket etme kararı almışlardır. Benzer şekilde Endonezya, Çin ile "Küresel Denizcilik Merkez Ülke" stratejisini KYG ile eşgüdüm içinde yürütmüş; Jakarta-Bandung yüksek hızlı tren projesi bu iş birliğinin bayrak gemisi olarak hayata geçirilmiştir. 2023'te tamamlanan bu proje, Endonezya'da ekonomik kalkınmayı hızlandırdığı gibi bölgesel bağlantısallığı da artırarak ASEAN'ın bütünleşik bir pazar olma hedefini desteklemektedir. Bu tür iş birlikleri, ASEAN'ın küresel yönetişimdeki görünürlüğünü artırırken, kimlik ve norm temelli bir ortak amaç duygusu pekiştirir.

CSFM yaklaşımı, medeniyetlerin çeşitliliğine saygı ve kültürlerarası diyaloğun geliştirilmesi yönünde de güçlü bir vurguya sahiptir. 2023 yılında

Çin tarafından ilan edilen Küresel Medeniyet İnisiyatifi (GCI) de farklı medeniyetlerin barış içinde bir arada var olmasını, birbirinden öğrenmesini ve insanlığın ortak değerlerinin öne çıkarılmasını savunmaktadır. ASEAN da "çeşitlilik içinde birlik" ilkesi doğrultusunda farklı kültür ve inançların uyumuna önem verdiğinden, Çin'in bu çoğulcu söylemi bölgesel normatif düzlemde yeni bir etkileşim alanı yaratmaktadır. Bu çerçevede ASEAN ile Çin arasında kültürel değişim programları, eğitim ve akademik iş birlikleri ve halklar düzeyinde temaslar yoğunlaşmakta; böylece bilgi sistemlerinin ve değerler dünyalarının karşılıklı etkileşimine dayalı yeni bir normatif anlayış filizlenmektedir. Bu kapsamda Malezya ile Çin, Yüksek Düzeyli Çin-Malezya Ortak Gelecek Toplumu inisiyatifi çerçevesinde iki ülkenin üniversiteleri ve araştırma merkezleri arasında değişim programlarını teşvik etme, öğrenci burslarını artırma ve karşılıklı akademik ziyaretleri kolaylaştırma kararı almıştır. Benzer şekilde, Singapur her ne kadar CSFM'e resmî onay vermemiş olsa da Çin'le Singapur-Chongqing Bağlantısallık İnisiyatifi gibi projelerde yakın iş birliği içindedir. Bu sayede dijital lojistik, finansal teknoloji gibi alanlarda ortak inovasyonlar gelişmekte ve iki toplum arasında pratik iş birliği üzerinden güven tesis edilmektedir.

CSFM'nin ASEAN kimliği ile iş birliği içerisinde ilerlemesinin en geniş çaplı etkisi Küresel Güney'in yükselmesi bağlamında öngörülebilir. Küresel düzeyde ASEAN ve Çin, gelişmekte olan ülkeler olarak Güney-Güney iş birliği ruhunu canlandırma ve uluslararası yönetişim mekanizmalarını daha adil hale getirme noktasında ortak çıkarlara sahiptir. Taraflar, gerçek çok taraflılık ilkesine bağlılık vurgusu yaparak uluslararası sistemin kapsayıcı, hakkaniyetli ve eşitlikçi olması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin Çin, BRICS gibi oluşumlar aracılığıyla Küresel Güney'in sesini küresel yönetişimde güçlendirmeye çalışmakta, ASEAN ülkeleri ise Birleşmiş Milletler ve G20 gibi platformlarda gelişmekte olan ülkelerin ortak çıkarlarını birlikte savunmaktadır. Nitekim tüm ASEAN üyeleri, Çin'in Küresel Kalkınma İnisiyatifi'ne aktif destek vererek BM bünyesindeki GDI Dostlar Grubu'na [1] katılmışlardır. Bu tür iş birliği çabaları, küresel sorunların

[1] GDI (Küresel Kalkınma Girişimi) Çin tarafından 2021 yılında BM Genel Kurulu'nda

çözümünde ASEAN ve Çin'e ortak hareket etme ve yeni normatif ilkeleri birlikte şekillendirme açısından ciddi bir potansiyel sunmaktadır.

Bu potansiyeli gerçekleştirmek için CSFM söylemiyle angaje olmak, ASEAN'a uluslararası normların oluşum sürecinde aktif bir rol üstlenme fırsatı vermektedir. Pekin yönetimi, ortak kader topluluğu vizyonunu bölgesel düzeyde hayata geçirmek için ASEAN'ın katkısını teşvik etmektedir. Nitekim Endonezya, Malezya, Tayland, Myanmar, Laos ve Kamboçya gibi üyeler, Çin ile ikili düzeyde ortak kader topluluğu inşasına yönelik önemli mutabakatlar oluşturmuştur. Bu durum, ASEAN'ın yeni uluslararası normların şekillenmesinde pasif bir izleyici değil, aksine kural koyucu bir paydaş olarak konumlanabileceğini göstermektedir. Kaldı ki Çinli yetkililer de Doğu Asya'da inşa edilecek böyle bir ortak geleceğin "kolektif bir liderlik" temelinde gelişmesi, yani ne ASEAN'ın ne de Çin'in tek başına belirleyici olmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşımla ASEAN, kendi ilke ve değerlerini yeni norm üretim süreçlerine yansıtma imkânı bulmaktadır. Dahası, CSFM kavramının son yıllarda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararlarında art arda yer alması, bu vizyonun küresel düzeyde gittikçe daha fazla kabul gördüğüne işaret etmektedir. ASEAN'ın bu vizyona verdiği destek, bölgeyi küresel norm tartışmalarının aktif bir öznesi haline getirebilecektir.

Bununla birlikte, ASEAN tüm bu iş birliği fırsatlarına temkinli ve dengeli bir yaklaşımla yaklaşmaktadır. Bölge ülkeleri, Çin'in artan nüfuzunu kabul etmekle birlikte, düzenin ASEAN'ın öncülüğünde şekillenmesini tercih etmektedir. Nitekim Çin de yayımladığı bazı politika belgelerinde, evrilmekte olan bölgesel mimarinin ASEAN liderliğinde, açık ve kapsayıcı bir yapıda olmasını desteklediğini açıklamıştır. Bu noktada KYG bünyesinde en fazla yatırımın ASEAN bölgesine yapılmış olması dikkat çekebilir. Ancak unutulmamalıdır ki Çin-ABD rekabetinin Çin ve ABD'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkiler açısı olduğu kadar bu bölge ülkelerinin kendi başlarına ne kadar

önerilen ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemini destekleme amacı taşıyan bir kalkınma girişimidir. Bu girişimin bir mekanizması olarak kurulan GDI Dostlar Grubu GDI'ya destek veren ülkeler ve uluslararası örgütlerden oluşan bir iş birliği platformudur.

güçlü ve kalkınmış olduğuna dair bir boyutu da vardır. Diğer bir ifadeyle daha kalkınmış ve gelişmiş bir Güneydoğu Asya, ABD'nin elinde Çin'e karşı kart olma özelliği daha az olan bir profil sunar ve Çin bunun farkındadır.

Tarihsel deneyimler ve halen çözüme kavuşmamış bazı bölgesel ihtilaflar nedeniyle, ASEAN üyeleri büyük güçlerle ilişkilerinde zaman zaman hedging stratejileri izleyerek ihtiyatlı davranmaktadır. Bu kaygıları gidermek adına Çin, bölgeye yönelik söyleminde hegemonya peşinde olmadığını; aksine barışçıl bir yükseliş ve "kazan-kazan" anlayışıyla iş birliği hedeflediğini vurgulamaktadır. ASEAN tarafı da kendi geliştirdiği Hint-Pasifik Outlook belgesinin ASEAN merkezli ve kapsayıcı niteliğini koruyacağını açıkça beyan ederek, dış normatif girişimlerle uyumun kendi öncelikleriyle çelişmeyeceğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla ASEAN-Çin CSFM normatif etkileşiminin, önemli bir uyum potansiyeli barındırmakla birlikte, her iki tarafın da kırmızı çizgilerine saygı gösterilen tedrici ve temkinli bir süreç olduğu söylenebilir.

4.2. ASEAN İçin Normatif Çatışmalar ve Riskler

ASEAN-CSFM uyumu beraberinde hem ikili ilişkilerde hem de küresel sahnede pek çok fırsatı beraberinde getirmekle beraber bazı tehditleri de ortaya çıkarmaktadır. ASEAN, halihazırda bir yandan kimlik ve egemenlik konularında kendi içinde tutarlı bir duruş sergilemekte zorlanırken diğer yandan büyük güç rekabeti ve asimetrik bağımlılıkların baskısı altında kalmaktadır. Bu koşullar altında blok, gerek içsel normatif uyuşmazlıklar gerekse dış aktörlerin artan etkisi nedeniyle birlik ve tarafsızlık ilkelerini koruma konusunda ciddi sınamalarla karşı karşıyadır.

Bu tehditlerin başında ASEAN'ın normatif ilkelerindeki tutarsızlıklar ve üyeler arasındaki öncelik farklılıklarından dolayı ortak bir tutum geliştirmedeki başarısızlığı gelir. Üye ülkelerin siyasi sistemleri ve değerleri arasındaki farklılıklar, blok içi uyumu zorlayarak konsensüs ilkesine dayalı karar alma süreçlerini sekteye uğratabilmektedir. Örneğin, Myanmar'da 2021'de gerçekleşen askerî darbe sonrasında ASEAN, üyesinin iç işlerine

karışmama prensibiyle demokrasi ve insan hakları konusundaki baskılar arasında kalmış, bu da ciddi bir ayrışmaya yol açmıştır. Endonezya, Malezya ve Singapur gibi ülkeler cunta yönetimine karşı daha sert tavır alınmasını savunurken, Kamboçya ve Laos gibi diğerleri egemenlik ilkesini vurgulayarak daha yumuşak, diyalog odaklı bir yaklaşımı tercih etmiştir. Benzer şekilde, Güney Çin Denizi ihtilaflarında da üyelerin coğrafi konum ve çıkarlarına bağlı olarak öncelik farklılıkları ortaya çıkmıştır. Çin'in deniz iddialarından doğrudan etkilenen Filipinler ve Vietnam gibi ülkeler daha sert bir tutum ve hukuki bağlayıcılığı olan bir davranış kodu isterken; Çin'le herhangi bir deniz sınır sorunu olmayan Kamboçya ve Laos gibi üyeler, bölge dışı güçleri kızdırmamak adına daha çekingen davranabilmektedir. Bu tür normatif ve çıkar farklılıkları, ASEAN'ın ortak bir söylem geliştirmesini zorlaştırarak blok içi uyumu zayıflatmakta ve birlikte hareket etme kapasitesini sınırlamaktadır. Bu kapsamda ASEAN'ın kimlik bütünlüğü bakımından iç farklılıkları çözmek yerine baskılayarak Çin temelli bir vizyonu kabul etmesi, blok içinde çatlamalara neden olabilir. Burada belirtmek gerekir ki bu hassasiyet CSFM'nin sunduğu vizyondan ziyade, realist çerçevede ülkelerin çıkar hesaplarına hizmet eden analizlerin sonucunda Çin'in CSFM ötesinde etkisi olacağının düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

Bazı uzmanlar ASEAN'ın ekonomik ve stratejik ağırlığı giderek artan Çin'in dolaylı yönlendirme etkisine açık olduğunu düşünür. Nitekim Çin, son yıllarda ASEAN'ın en büyük ticaret ortağı haline gelmiş ve Kuşak-Yol Girişimi kapsamındaki devasa altyapı yatırımlarıyla bölge üzerinde ciddi bir nüfuz kazanmıştır. Bu nüfuz, bazı durumlarda ASEAN'ın ortak kararlarını şekillendirme riski taşımaktadır. Örneğin, 2012 yılında ASEAN dışişleri bakanları toplantısında ilk kez ortak bir bildiri üzerinde uzlaşma sağlanamamasının ardında, Çin'i kızdıracak ifadelere Kamboçya'nın itiraz etmesi yatmaktaydı. Kamboçya'nın, Çin'in Güney Çin Denizi üzerindeki iddialarını eleştiren bir ifadeyi engellemesi, Pekin'in bölgedeki müttefikleri aracılığıyla blok kararlarını etkileyebildiğine dair somut bir örnek oluşturmuştu. Benzer şekilde, 2023 yılında Çin sahil güvenlik gemilerinin Filipinler'e ait ikmal gemisine müdahalesini kınayan bir ifade de Laos ve

Kamboçya'nın direnç göstermesi nedeniyle ASEAN toplantısının sonuç bildirisinde yer bulamamıştır.

Bu tarz durumlar aynı zamanda ASEAN üyesi ülkeler arasında ve bu ülkeler ile büyük güçler arasında ortaya çıkan asimetrik güç ilişkileri de gün yüzüne çıkartır. Özellikle ekonomik alandaki eşitsiz güç dağılımı, bazı küçük veya daha az gelişmiş ASEAN ekonomilerinin, daha büyük aktörlere karşı bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Örneğin, Laos'un dış borcunun yarısından fazlası tek başına Çin'e olup, bu borcun hafifletilmesi için Vientiane yönetimi, bir Çin devlet şirketiyle anlaşarak ulusal elektrik şebekesinin kontrolünü devretmek zorunda kalmıştır. Bu durum, ekonomik açıdan daha zayıf bir ASEAN ülkesinin kritik altyapısının yabancı bir güç tarafından kontrol edilmesine kadar varan bir bağımlılığa sürüklenebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir. Çin, bölgeye yönelik yatırım ve ticaret hacmini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak zaman zaman ASEAN üyelerini cezalandırıcı veya caydırıcı hamlelerle karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu asimetrik karşılıklılık eksikliği, ASEAN içerisinde ortak bir duruş sergilemeyi zorlaştırırken, egemen politikaların serbestçe belirlenmesini de engelleyebilmektedir. Neticede, bazı üyelerin diğerlerine kıyasla dış etkilere daha açık olması, blok içinde ortak hareket etme iradesini kırılganlaştırmakta ve ASEAN'ı bütün olarak büyük güçlerle ilişkilerinde daha savunmasız kılmaktadır.

Bu ilişkilerde dengenin bozulması halinde ASEAN tarafsızlık kimliğine karşı eleştiriler alabilir. Kuruluşundan bu yana ASEAN, kendisini büyük güç rekabetlerinde tarafsız ve merkezci bir aktör olarak konumlandırmış; bölgesel meselelerde ana platform olma iddiasını "ASEAN merkeziyeti" ilkesiyle vurgulamıştır. Blok, 1971 tarihli "ZOPFAN" (Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi) deklarasyonundan itibaren dış güçlerin Güneydoğu Asya'daki nüfuz mücadelesine mesafeli durmayı, bölgeyi kendi kontrolünde tutmayı hedefleyen bir tarafsızlık kimliği geliştirmiştir. Ne var ki son yıllarda bu tarafsızlık kimliği hem iç bölünmeler hem de artan dış baskılar nedeniyle aşınma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Myanmar krizi ve Güney Çin Denizi

anlaşmazlığı gibi konularda ASEAN'ın uzlaşı üretmekte zorlanması, blokun inandırıcılığına ve merkezî rolüne halel getirmektedir. 2024'te Laos'ta yapılan ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda görüldüğü üzere, bölge barışını tehdit eden başlıca iki konuda (Myanmar'daki iç savaş ve Güney Çin Denizi gerilimi) ASEAN "her zamanki kadar bölünmüş" bir görüntü sergilemiştir. Bu birlik eksikliği, ASEAN'ın bölgesel konuların çözümünde birincil kanal olma iddiasını (ASEAN merkeziyetini) zayıflatmakta ve alternatif çok taraflı oluşumların (örneğin AUKUS, Dörtlü Güvenlik Diyaloğu gibi) ön plana çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dahası, ASEAN içindeki ayrışmalar derinleştikçe, dış aktörlerin nüfuzunu artırması da kolaylaşmaktadır; birlik olamayan bir ASEAN karşısında büyük güçler bölge ülkelerini kendi etki alanlarına çekmek üzere daha atak politikalar izleyebilmektedir. Nitekim uzmanlar, ASEAN'ın merkeziyet rolünün zayıflamasının, bölgede büyük güçlerin daha fazla söz sahibi olmasına kapı aralayacağı uyarısında bulunmaktadır. Bu gelişmeler, ASEAN'ın yarım yüzyılı aşkın süredir titizlikle koruduğu tarafsızlık imajının ve "birlikte güçlenme" idealinin aşınabileceği yönünde endişeler doğurmaktadır.

ASEAN-CSFM potansiyel uyumuna karşı bir risk de vizyonun elitler ve taban arasındaki anlam farkından kaynaklanabilir. ASEAN içinde kimlik ve egemenlik meselelerine dair kamuoyu ve elit kesimler arasında zaman zaman farklı algılar ve öncelikler ortaya çıkmaktadır. Bölge halkları genel olarak ulusal egemenlik ve güvenlik konusunda hassasiyet taşırken, siyasi ve ekonomik elitler bazen pragmatik çıkarlar doğrultusunda hareket ederek kamuoyu algısından farklı pozisyonlar alabilmektedir. Örneğin Filipinler'de 2016-2022 döneminde Devlet Başkanı Duterte yönetimi Çin'le yakınlaşma siyasetini benimsemiş olsa da Filipin kamuoyunun büyük kısmı Çin'e mesafeli yaklaşmaya devam etmiştir. Bu durum, ülke liderliğinin jeopolitik tercihlerinin her zaman halk nezdinde karşılık bulmadığına dair çarpıcı bir örnektir. Bazı ASEAN hükümetleri kalkınma projeleri ve yatırım ihtiyaçları uğruna Çin'le yakın ilişkileri teşvik edebilmekte, bu durum kamuoyunda egemenlik ve bağımlılık konusunda soru işaretleri yaratabilmektedir. ASEAN özelinde bölgesel kimlik bilinci de halk düzeyinde zayıf kalmaya devam

etmektedir. ASEAN liderlerinin "Tek Vizyon, Tek Kimlik, Tek Topluluk" mottosu doğrultusunda bölgesel aidiyet duygusunu güçlendirme çabalarına rağmen, sıradan vatandaşlar arasında ASEAN'ı günlük hayatının bir parçası olarak görenlerin oranı düşüktür. Hatta bir ASEAN çapında anket hem elitler hem de vatandaşlar arasında karşılıklı bir güven eksikliği bulunduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, ASEAN'ın bir "halklar topluluğu" haline gelmesi ve ortak bir kimlik hissiyatının kökleşmesi şimdilik uzak bir hedef olarak görünmektedir. Bu uzak hedefin gerçekleşme zorluğu, CSFM'nin de ASEAN tarafından hem elit hem toplum nezdinde benimsenmesi için daha uzun bir sürecin gerekliliğini de gözler önüne sermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, uluslararası düzenin normatif dönüşüm süreci bağlamında Çin'in CSFM vizyonu ile ASEAN'ın kolektif kimliği arasındaki etkileşimi yapısalcı bir perspektifle incelemiştir. Yapısalcı teori ışığında CSFM, sadece devletlerarası değil, insanlık düzeyinde ortak değer ve kader anlayışı üzerine kurulu kapsayıcı bir kimlik inşası girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, hegemonik düzenin ötesinde, çoğulcu ve değer temelli bir uluslararası toplum tahayyülüne kapı aralamaktadır.

ASEAN'ın söz konusu vizyona yaklaşımı ise dikkat çekici bir normatif denge stratejisini ortaya koymaktadır. Bölge, bir yandan Çin'in önerdiği normatif çerçeveyle iş birliğine açık bir tutum sergilerken, diğer yandan tarihsel olarak inşa ettiği ASEAN Way, merkezîlik ve eşitlikçi karar alma gibi normatif ilkelerini koruma çabasını sürdürmektedir. Bu durum, ASEAN'ın dış aktörlerle kurduğu ilişkilerde normatif süreklilik ve iç uyumu önceleyen bir normatif direnç stratejisi izlediğini göstermektedir.

CSFM'in ASEAN açısından yapıcı bir anlam kazanabilmesi, bu vizyonun normatif kutuplaşmayı derinleştirmek yerine çoğulculuğa ve eşitlikçi küresel yönetişime katkı sunması ölçüsünde mümkün olacaktır. Dolayısıyla ASEAN'ın, CSFM'e verdiği yanıt, sadece bir dış politika tercihi değil; aynı zamanda bölgesel kimliğin korunması, güç asimetrilerinin

yönetilmesi ve çok kutuplu düzende yeni norm üretimine katılım arayışının da bir yansımasıdır.

Gelecek araştırmalar açısından, ASEAN ülkelerinin CSFM'e verdiği normatif yanıtların ülke bazlı çeşitliliği, bu sürecin kurumsal etkileri ve Çin'in söylemsel uyum stratejilerindeki evrimsel değişimlerin detaylı incelenmesi önemli katkılar sağlayabilir. Bu bağlamda, ASEAN-CSFM etkileşimi, yalnızca bir bölgesel iş birliği modeli değil; aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplininde normlar, kimlik ve değer odaklı yeni yaklaşımların analizinde kritik bir vaka çalışması sunmuştur.

KAYNAKLAR

Acharya, A. (2009). Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order (2nd ed.). Routledge.

Acharya, A. (2015). An IR for the Global South or a Global IR? E-International Relations, 21 Ekim 2015.

Acharya, A. (2017). After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order. Ethics & International Affairs, 31(3), 271-285.

Acharya, A. (2017). The evolution and limitations of ASEAN identity. ASEAN, 50, 25-38.

Al Jazeera (2025) Thailand's new PM vows to tackle Cambodia border conflict, economic woes. https://www.aljazeera.com/news/2025/9/29/thailands-new-pm-vows-to-tackle-cambodia-border-conflict-economic-woes (son erişim 5 Ekim 2025)

ASEAN Focus (2024, Ağustos 2). Regional Responses to China's Community of Shared Future for Mankind. https://fulcrum.sg/aseanfocus/regional-responses-to-chinas-community-of-shared-future-for-mankind/#:~:text=Global%20Security%20Initiative%20,Philippines%2C%20have%20endorsed%20the%20initiative (son erişim 30 Temmuz 2025)

Bilgin, P. (2008). Thinking past "Western" IR? Third World Quarterly, 29(1), 5–23. http://www.jstor.org/stable/20455023

Bunskoek, R., & Shih, C. (2021). "Community of Common Destiny" as Post-Western Regionalism: Rethinking China's Belt and Road Initiative from a Confucian Perspective. Uluslararası İlişkiler / International Relations, 18(70), 85–101. https://www.jstor.org/stable/27042197

Caballero-Anthony, M. (2014). Understanding ASEAN's centrality: bases and prospects in an evolving regional architecture. The Pacific Review, 27(4), 563-584.

CGTN (2025). Xi Jinping's key quotes on building community with shared future for mankind. https://news.cgtn.com/news/2025-03-23/Xi-s-key-quotes-on-building-community-with-shared-future-for-mankind-1BY8fEujvfq/p.html (son erişim 30 Temmuz 2025)

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2025, Ocak 27). Holding High the Banner of Building a Community with a Shared Future For Mankind and Striving for Greater Achievements In Major-Country Diplomacy with Chinese Characteristics. https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjbzhd/202501/t20250127_11546599.html#:~:text=All,dialogue%20and%20inclusiveness%20rather%20than (son erişim 30 Temmuz 2025)

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016. Build a New Type of International Relations Featuring Win-Win Cooperation.
https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/zyjh/202405/t20240530_11341113.html (son erişim 30 Temmuz 2025)

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023. Full Text: A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions.
https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/zyxw/202405/t20240530_11332291.html (son erişim 30 Temmuz 2025)

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025. Concept Paper on the Global Governance Initiative. Eylül 2025.
https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/wjbxw/202509/t20250901_11699912.html (son erişim 5 Ekim 2025)

Deng, Y. (1998). The Chinese Conception of National Interests in International Relations. The China Quarterly, 154, 308–329. http://www.jstor.org/stable/655893

Ding, X., Chai, Q., & Chen, C. (2020). China–Africa Economic and Trade Cooperation from the Perspective of the Community with Shared Benefits: Achievements, Challenges, and Prospects. World Review of Political Economy, 11(2), 208–231. https://doi.org/10.13169/worlrevipoliecon.11.2.0208

Ikenberry, G. J. (2018). The end of liberal international order? International Affairs, 94(1), 7-23.

ISEAS (2024). The State of Southeast Asia: 2024 Survey Report. https://www.iseas.edu.sg/centres/asean-studies-centre/state-of-southeast-asia-survey/the-state-of-southeast-asia-2024-survey-report/ (son erişim 30 Temmuz 2025)

Lee, J. J. (2018). Colonialism and ASEAN Identity: Inherited ‘Mental Barriers’ Hindering the Formation of a Collective ASEAN Identity. Kyoto Review of Southeast Asia, 35.

Leelianou, S. (2021). Does ASEAN's Consensus Decision Making Remain Relevant? (Doctoral dissertation, Flinders University, College of Business, Government and Law.).

Lesch, M., Zimmermann, L., & Deitelhoff, N. (2024). Contestation from Within: Norm Dynamics and the Crisis of the Liberal International Order. Global Studies Quarterly, 4(2), ksae022.

Makarychev, A., & Morozov, V. (2013). Is “Non-Western Theory” Possible? The Idea of Multipolarity and the Trap of Epistemological Relativism in Russian IR. International Studies Review, 15(3), 328–350. http://www.jstor.org/stable/24032898

Mazarr, M. J. (2022). Understanding Competition: Great Power Rivalry in a Changing International Order—Concepts and Theories. RAND Corporation. http://www.jstor.org/stable/resrep40392

McMahon, P. C., & Zou, Y. (2011). Thirty Years of Reform and Opening Up: Teaching International Relations in China. PS: Political Science and Politics, 44(1), 115–121. http://www.jstor.org/stable/40984498

Mearsheimer, J. J. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. International Security, 43(4), 7-50.

Nathan, A. J., & Zhang, B. (2021). “A Shared Future for Mankind”: Rhetoric and Reality in Chinese Foreign Policy under Xi Jinping. Journal of Contemporary China, 31(133), 1-15.

Newmann, W. W. (2011). Hegemonic Disruption: The Asymmetric Challenge to US Leadership. Strategic Studies Quarterly, 5(3), 67–101. http://www.jstor.org/stable/26272127

Padmakumara, S. C. (2021). A Conceptual Analysis on ‘ASEAN Way’as a Normative Approach for Conducting Regional Affairs. Colombo Journal of Multi-Disciplinary Research, 6(1).

Parekh, V. (2014, Ocak 8). Assessing the ASEAN Community Project: Constructivism and the Problem of Inflexible Norms. E-International Relations. https://www.e-ir.info/2014/01/08/the-asean-community-project-through-constructivism/ (son erişim 30 Temmuz 2025)

Reuters (2016, Temmuz 25). ASEAN deadlocked on South China Sea, Cambodia blocks statement. Reuters. https://www.reuters.com/article/world/asean-deadlocked-on-south-china-sea-cambodia-blocks-statement-idUSKCN1050F6/#:~:text=ASEAN%20is%20facing%20the%20prospect,about%20the%20South%20China%20Sea (son erişim 30 Temmuz 2025)

Reuters. (2023a, 24 Ağustos). BRICS invites six countries including Saudi Arabia, Iran to be new members. Reuters. https://www.reuters.com/world/brics-invites-six-countries-including-saudi-arabia-iran-be-new-members-2023-08-24/ (son erişim 30 Temmuz 2025)

Reuters. (2023b, 9 Eylül). G20 admits African Union as permanent member. Reuters. https://www.reuters.com/world/g20-admit-african-union-permanent-member-new-delhi-summit-draft-declaration-2023-09-09/ (son erişim 30 Temmuz 2025)

Snidal, D., & Vabulas, F. (2021). ASEAN Way, No Way: Informality and Regional Organizations. https://www.peio.me/wp-content/uploads/PEIO14/PEIO14_paper_135.pdf (son erişim 30 Temmuz 2025)

Snyder, G. H. (2002). Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay. International Security, 27(1), 149–173. http://www.jstor.org/stable/3092155

Tekin, S. & Dolu, M. T. (2020). Güney–Güney İşbirliğinin İdeolojik Temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 65-81.

The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2021. Xi consistently advocates democracy in int'l relations. http://english.scio.gov.cn/topnews/2021-12/10/content_77923410.htm (son erişim 30 Temmuz 2025)

Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. The Journal of Interdisciplinary History, 18(4), 615–628. https://doi.org/10.2307/204817

Xi, J. (2017). Speech By President Xi Jinping At the United Nations Office at Geneva. Work Together to Build a Community of Shared Future for Mankind. http://iq.china-embassy.gov.cn/eng/zygx/201701/t20170123_2309166.htm (son erişim 30 Temmuz 2025)

JOKO WİDODO DÖNEMİ'NDE ENDONEZYA'NIN ASEAN'DAKİ ARTAN ROLÜ VE ÇİN–AMERİKA ÇATIŞMASINA YANSIMALARI

Gizem BÜTÜN[*]

1. GİRİŞ

a. Çalışmanın Arka Planı

Küreselleşme ile paralel olarak Hint-Pasifik Bölgesi'nin, küresel güç rekabetinin merkezlerinden biri hâline gelmesi, bu sürecin ASEAN gibi örgütlerin jeopolitik önemini bölgesel istikrar açısından yadsınamayacak bir düzeye taşımıştır. Özellikle günümüz konjonktüründe, uluslararası ilişkilerde artık çok taraflılık ve geleneksel olmayan aktörlerin de karar alma süreçlerinde etkili olması yönündeki eğilim, ASEAN'ın Çin-Amerika çatışmasındaki olası pozisyonunun önemini ortaya koymaktadır.

ASEAN, 1967 yılında kurulduğu günden bu yana, özellikle ilk on yılı içerisinde bölgesel barış, güvenlik ve ekonomik iş birliği konularında kendine özgü bir normatif çerçeve geliştirmiştir. Endonezya ise, ASEAN'ın kurumsal kapasitesini ve stratejik etkisini hem bölge içinde hem de küresel ölçekte artırma çabasında başat bir aktör olarak öne çıkmaktadır (Acharya 2001).

Bu normatif yapının en önemli taşıyıcılarından birinin tarihsel olarak Endonezya olması ASEAN'ın kurucu ve en büyük üye devleti olarak, örgüt içinde hem normatif liderlik hem de siyasi koordinasyon açısından merkezî bir konumda yer almasını sağlamıştır (Putra 2015: 189). Bu liderlik iddiası, özellikle Joko Widodo'nun (Jokowi) devlet başkanlığının ikinci döneminde yeni bir ivme kazanmıştır. Widodo'nun dış politika yaklaşımı, özellikle seçildiği ilk dönemde altyapı merkezli iç ekonomik kalkınma önceliğini sürdürürken, birinci dönemin sonu ve ikinci döneminde ASEAN'ın merkeziliğini güçlendirmeye, Endonezya'nin ulusal çıkarlarını dengelerken örgüt içindeki etkisini artırmaya yönelik çabalarla devam etmistir.

[*] *Öğr. Gör. Dr. Asya Çalışmaları Anabilim Dalı, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, ORCID No: 0009-0001-9677-3571, gizem.butun@asbu.edu.tr*

2014 yılında Joko Widodo'nun iktidara gelişiyle birlikte Endonezya dış politikasının öncelikleri ASEAN bağlamında tartışma konusu olmuştur. Widodo'nun ilk dönemi olan 2014–2019 yıllarında dış politikasının ulusal çıkar, ekonomik fayda ve ikili ticari ilişkiler çerçevesinde şekillendiği; bu nedenle ASEAN'ın dış politika vizyonunda ikincil konumda itildiğine dair görüşler mevcuttur (Rosyidin & Pattipeilohy, 2020:164). Bununla birlikte, Endonezya'nın deniz alanında yeniden güçlenmesini hedefleyen Küresel Deniz Ekseni (KDE) vizyonunun 2014, Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ise 2013 yılında ilan edilmiş olması, Jokowi'nin iç politikadan dış politikaya uzanan iddialı bölgesel vizyonunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira Küresel Deniz Ekseni her ne kadar isminde "küresel" bir söylem taşısa da bu vizyonun hayata geçirilebilmesi için özellikle altyapı alanında içten dışa doğru işleyen güçlü bir ekonomik destek mekanizmasına ihtiyaç duyulduğunu görmekteyiz.

Endonezya'nın Jokowi'nin başkan olarak seçilmesinin akabinde, Susilo Bambang Yudhoyono'nun (SBY) "sıfır düşman, binlerce arkadaş" politikasına gönderme yaparak söylediği "Eğer arkadaşım bana fayda sağlamıyorsa, arkadaş olmanın ne faydası var?" açıklaması, Jokowi'nin ilk döneminde daha çok ekonomik çıkar doğrultusunda hareket edeceğinin ilk sinyallerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Witular vd., 2014).

Diğer taraftan ASEAN, Endonezya dış politikasının hem bölge ülkeleriyle etkileşiminde hem de küresel ölçekte bir Güneydoğu Asya birliği oluşturma bağlamında her zaman bir köşe taşı olmaya devam etmektedir. ASEAN Siyasi-Güvenlik Topluluğu'nun gelişim sürecinde ise Endonezya, kurumlar arası koordinasyonu destekleyen çok taraflılık ilkesine dayalı ASEAN merkezliliğini önceleyen bir liderlik modeli sergileyerek, bölgesel mimarinin inşasında Hint-Pasifik'te gelişen Çin–Amerika güç çatışması karşısında inaktif kalmayı reddetmiştir (Drajat,2018: 148).

b. Literatür Taraması

Endonezya'nın ASEAN içerisindeki konumu, ülkenin örgütün hem kurucu üyesi hem de en büyük ülkesi olması nedeniyle kuruluşundan itibaren akademik yazında kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Siyaset, güvenlik, dış politika ve ekonomi gibi farklı alanlarda yürütülen çalışmalar, Endonezya'nın ASEAN'daki belirleyici rolünün tarihsel sürekliliğini ortaya koymaktadır. Otuz iki yıl süren otoriter Suharto yönetimi ile Reformasi döneminde dış politika öncelikleri zaman zaman değişiklik gösterse de ASEAN, Endonezya'nın dış politikasında stratejik ve süregelen bir etken olma niteliğini hiçbir dönem tamamen yitirmemiştir. Bu durum, Endonezya'nın

bölgesel mimarinin şekillenmesinde üstlendiği merkezî rolü ve ASEAN'a atfettiği yapısal önemi açıkça ortaya koymaktadır.

1998'de Yeni Düzen (New Order) Dönemi'nin bitmesi ve Reformasi Dönemi'nin başlamasıyla birlikte Cakarta yönetimi, öncelikli olarak iç anayasal revizyonlara ve demokratikleşme sürecini desteklemek amacıyla devlet kurumlarının yeniden yapılandırılmasına odaklanmıştır (Agusman, 2015). Bu iç dönüşüm sürecinin ardından, 2004 yılında SBY'nin iktidara gelmesi, Endonezya'nın dış politikasında Reformasi Dönemi'nin iç konsolidasyon odaklı yaklaşımından kademeli olarak dış ilişkilerde daha görünür ve etkin bir rol üstlenmeye yöneldiği bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Literatür, SBY Dönemi'nin (2004–2014) Endonezya'nın uluslararası konumunu yükseltme çabalarının belirginleştiği bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Endonezya, küresel yönetişim mekanizmaları ve çok taraflı platformlardaki katılımını artırarak hem bölgesel hem de küresel ölçekte daha aktif bir diplomatik profil sergilemiştir (Karim, 2018: 20).

2014 yılında göreve gelmesinin ardından Başkan Joko Widodo, selefi SBY'nin "yüksek profilli küreselcilik" anlayışından bir yön değişikliğine işaret etmiştir. Jokowi hem de 2014 başkanlık seçimi hem de akabinde Endonezya halkının ekonomik ve sosyal çıkarlarıyla daha yakından uyumlu bir dış politika yaklaşımını savunmuştur (Weatherbee, 2016).

Jokowi Dönemi'nin bu tutumu, Hint-Pasifik'teki güç mücadelesi bağlamında —özellikle Çin'in KYG ile bölgede yoğunlaşan Çin–ABD rekabeti — Endonezya'nın ve genel olarak ASEAN ülkelerinin, bireysel faydalarını en üst düzeye çıkarmayı hedeflerken ASEAN değerlerini, merkeziyetçiliğini ve tarafsızlığını koruma çabası açısından literatürde kapsamlı biçimde tartışılmaktadır.

Çin–ABD rekabeti minvalinde literatürün özellikle vurguladığı nokta, Endonezya'nın ASEAN'daki konumunu açıklamak için "*hedging*" (riskten korunma veya kaçınma) teorisinin sıkça kullanılmasıdır. Riskten korunma, bir devletin belirli bir tarafla yakınlaşmayı ya da bağlayıcı bir taahhütte bulunmayı reddetmesiyle karakterize edilen, "sigorta arayışına dayalı" bir strateji olarak tanımlanmaktadır. Bu strateji, güvenlik, siyasi ve ekonomik alanlar dâhil olmak üzere farklı sahalardaki çeşitli riskleri azaltmak amacıyla birbirine zıt veya çelişkili politikaların eşzamanlı olarak uygulanmasını ve ilişkilerin çeşitlendirilmesi ile yeni ortaklıkların geliştirilmesine yönelik bir eğilimi içerir (Kuik, 2021).

Bu çerçevede riskten korunma literatürünün ASEAN bağlamında uygulanmasına Jokowi yönetiminin ne kadar katkı sağladığı ASEAN'daki artan liderliğinin kapsamını ve liderliğinin biçimsel olmaktan ziyade stratejik bir nitelik kazandığını göstermektedir.

c. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Joko Widodo Dönemi'nde Endonezya'nın ASEAN içerisindeki artan diplomatik ve stratejik rolünü, küresel güç dengelerinin Çin–Amerika rekabeti ekseninde yeniden şekillendiği bir bağlamda analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, Endonezya'nın ASEAN'daki liderliğinin yalnızca kurumsal ve normatif düzeyde değil, aynı zamanda yön belirleyici olarak stratejisinin nasıl evrildiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırma, Widodo yönetiminin Cakarta özelinde KDE girişimi ve ASEAN düzeyinde ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifi (AHPP veya *ASEAN Outlook on the Indo-Pacific*) belgesi aracılığıyla bölgesel otonomi ve çok taraflı diplomasi alanlarında ASEAN merkeziliğini nasıl pekiştirdiğini incelemektedir. Sonuç olarak çalışma, Endonezya'nın büyük güç rekabeti karşısında izlediği pragmatik ve çok taraflı dış politika yaklaşımının ASEAN'ın gelecekteki jeopolitik yönelimi, tarafsızlığını sürdürme kapasitesi ve en önemlisi bölgesel düzenin sürdürülebilirliği üzerindeki yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

ç. Metodoloji

Bu çalışma, nitel bir araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Çalışma, açıklayıcı ve yorumlayıcı bir analiz biçimini benimseyerek, Endonezya'nın ASEAN'daki rolünü yalnızca kurumsal düzeyde değil, aynı zamanda dış politika davranışının liderlik kapasitesi açısından da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada, Joko Widodo Dönemi'nde Endonezya'nın ASEAN içerisindeki dış politika yönelimi, stratejik belgeler, resmî açıklamalar, dış politika söylemleri ve akademik literatür üzerinden kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Veri kaynakları arasında Endonezya Dışişleri Bakanlığı'nın politika metinleri, ASEAN Zirve Bildirgeleri, KDE ve AHPP belgeleri incelenerek; Widodo yönetiminin dış politikadaki önceliklerini, söylem dönüşümünü ve ASEAN içindeki konumlanmasını yansıtan temalar belirlenmiştir.

d. Çalışmanın Yapısı

Giriş bölümünün ardından çalışma iki ana başlık altında ele alınmaktadır. İlk bölüm olan "Joko Widodo Dönemi: Küresel Deniz Ekseni, ASEAN ve Kuşak-Yol Girişimi Etkileşimi" başlığı altında, Jokowi Dönemi'nde Endonezya'nın Küresel Deniz Ekseni vizyonunun ASEAN politikalarına yansımaları ile Çin'in Kuşak-Yol Girişimi bağlamında gelişen jeo-ekonomik ve stratejik ilişkiler incelenmektedir. İkinci ana bölüm olan "Çin–ABD Rekabeti Karşısında Jokowi'nin ASEAN Bağlamında Artan Rolü ve ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifi*"* başlığı ise, özellikle Jokowi'nin ikinci döneminde Endonezya'nın ASEAN içerisindeki artan stratejik rolünü, riskten korunma yaklaşımının güçlenmesini ve AHPP (ASEAN Hint-Pasifik Perspektifi) belgesinin Çin–ABD rekabetini dengeleme aracı olarak nasıl konumlandığını analiz etmektedir. Bu iki ana başlık, çalışmanın temel amacına uygun olarak Endonezya'nın ASEAN'daki liderliğinin güncel bölgesel güç dengeleri karşısında nasıl yeniden şekillendiğini bütüncül bir biçimde ortaya koymayı hedeflemektedir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulguların analizi tartışılmıştır.

2. TARTIŞMA BÖLÜMÜ

2.1. Joko Widodo Dönemi'nde Küresel Deniz Ekseni, ASEAN ve Kuşak-Yol Girişimi Etkileşimi

Günümüz dünyasında devletlerin dış politika belirleme süreçleri giderek daha karmaşık ve sofistike bir hâl almaktadır. Yalnızca uluslararası etkileşimler değil, iç dinamiklere bağlı politikalar da dış politika karar alma süreçlerinde giderek daha önemli bir unsur hâline gelmiştir. Buna ek olarak, geleneksel güvenlik problemlerini takip eden "geleneksel olmayan tehditler" (*non-traditional threats*) özellikle deniz güvenliği alanında ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Endonezya'nın jeopolitik konumu, 17.000 adadan oluşan takımada yapısı ve 81.000 kilometrelik kıyı uzunluğuyla deniz jeopolitiğinde eşsiz bir konum yaratmaktadır. Ülkenin cok fazla adaya sahip olması karasularının ve münhasır ekonomik bölgesinin devasa bir boyuta ulaşmasına neden olmustur. Bu durum, deniz güvenliği, egemenlik ve kaynak yönetimi bakımından Jokowi yönetiminin öncelikli gündemlerinden biri haline gelmiştir (Prasetyo & Suseto, 2023).

Joko Widodo'nun 2014 yılında duyurduğu KDE vizyonu, söz konusu stratejik gereksinimlerden doğmuş olup Endonezya'nın hem deniz güvenliğini

sağlamasını hem de kendi Hint-Pasifik stratejisini oluşturarak bölgedeki etkin bir deniz gücü konumunu yeniden tesis etmesini hedeflemektedir.

Başkan Jokowi, KDE'nin uygulanmasına yönelik beş temel unsur ortaya koymuştur: Endonezya denizcilik kültürü, ulusun denizci kimliğinin yeniden inşasını ifade eder; deniz ekonomisi, deniz kaynaklarının yönetimi ve korunmasını kapsar; denizcilik bağlantısallığı, denizcilik altyapısının, ulaşım tesislerinin ve deniz turizminin geliştirilmesine öncelik verilmesini içerir; deniz diplomasisi**,** bölgesel tehditlere karşı yumuşak gücün artırılmasına ve denizcilik alanında ikili ve çok taraflı iş birliğinin güçlendirilmesine odaklanır; deniz güvenliği ise Endonezya'nın topraklarını korumak için deniz savunmasının güçlendirilmesini ifade eder (Fitriyanti, 2021).

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, Çin tarafından 2013 yılında ilan edilen KYG deniz bileşenlerinden biri olan Deniz İpek Yolu rotasının Endonezya'nın kara sularından geçmesi nedeniyle iki girişimin birbirini hangi ölçekte etkilediğidir. KDE ile KYG'nin kesişmesi, bu iki büyük proje açısından karşılıklı bir stratejik önem yaratmaktadır. Çin, Endonezya'yı jeostratejik konumu sebebiyle kritik bir ortak olarak değerlendirirken; Jokowi yönetimi ise Çin'i, KDE'nin hayata geçirilmesi için ihtiyaç duyulan altyapının finansmanını sağlayabilecek önemli bir kaynak olarak görmüştür.

KDE her ne kadar dış politikanın bir parçası olarak görülse de bu vizyonun hayata geçirilebilmesi için Endonezya'nın en önemli iç sorunlarından biri olan altyapı yetersizliğinin giderilmesi gerekmektedir. Jokowi yönetimi, bu sorunu aşmak amacıyla KYG'nin Deniz İpek Yolu bileşeni ile KDE'nin aslında birbiriyle çatışmadığını; aksine bağlantısallık (*connectivity*) alanında iş birliği geliştirilmesi için bir fırsat sunduğunu vurgulayarak çözüm arayışına yönelmiştir. (Fitriyanti, 2021).

Aşağıdaki haritada, KYG rotalarından biri olan Deniz İpek Yolu'nun, Endonezya'nın kara suları üzerinden geçerek Pasifik ve Hint Okyanuslarını birbirine bağlayan stratejik öneme sahip noktalardan geçtiği görülmektedir.

Şekil 1. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Altı Koridoru

Kaynak: (Standard Chartared, 2019)

KDE, Endonezya'nın Jokowi'nin ilk döneminde yalnızca ekonomik iş birliklerini değil, aynı zamanda yeni bir stratejik vizyon ortaya koymasını sağlayarak selefi SBY'ye kıyasla daha iddalı bir dış politika izlediğini göstermektedir. Ayrıca, Çin ile kurulan derin ekonomik ortaklıkların sağladığı imkânlar, Jokowi'nin özellikle ilk döneminde iş birliğine açık, pragmatik ve ekonomik fayda odaklı bir politika benimsediğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Ancak bu dönemde yalnızca Endonezya'nın Çin'in KYG ile olan ilişkisini ele almak yeterli olmayacaktır. Bunun en önemli nedeni, Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) fonlarının neredeyse tüm ASEAN üyesi ülkelere yüksek miktarlarda aktarılmasıdır. Bu durum, bölgedeki jeopolitik dengelerin tamamını etkileyen geniş kapsamlı bir dinamiğe işaret etmektedir.

Çin'in 2015 yılında kurduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB), bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etme amacıyla Asya-Pasifik'teki en kapsamlı finansal kurumlardan biri hâline gelmiştir. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında ASEAN ülkelerindeki altyapı projelerini yoğun biçimde finanse eden AAYB, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisini artırmakla kalmamış, aynı zamanda küresel finans mimarisinde yapısal bir dönüşümün ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu durum, bölge ülkelerinin ekonomik kalkınma ihtiyaçlarını karşılarken Çin merkezli bir bağımlılık ilişkisi yaratabileceğine

yönelik güvenlik ve egemenlik kaygılarını da gündeme taşımaktadır (Azizi, 2025).

Açıkça görülmektedir ki Kuşak ve Yol Girişimi, Güneydoğu Asya ekonomilerini Çin ile güçlü biçimde bütünleştirmiştir. Çin'den gelen doğrudan yabancı yatırımlar ve altyapı projeleri özellikle Endonezya, Malezya, Filipinler ve Vietnam gibi ülkelerde belirgin bir artış göstermiştir.(Park vd., 2021). Girişim, Asya genelinde limanlar, yollar, demiryolları ve enerji tesisleri gibi kritik altyapılara yatırım yaparak bölgesel bağlantısallığı artırmayı ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi hedeflerken, Çin'in bölgesel ekonomik ve stratejik nüfuzunu genişletmesine de olanak tanımakta; bu durum ASEAN üyesi ülkeler arasında egemenlik, borç sürdürülebilirliği ve jeopolitik gerilimler konusunda çeşitli kaygıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (Bharti & Kumari, 2024).

Bölgenin gelecekteki istikrarının, ASEAN ülkelerinin bu karmaşık jeopolitik ortamda nasıl bir denge politikası izleyeceğine bağlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çin'in yatırımlarıyla birlikte ortaya çıkan borç tuzağı riski ile çevresel ve sosyal etkiler gibi unsurlar, ekonomik bağımlılığın uzun vadede siyasi bağımlılığa dönüşme tehlikesini gündeme getirmiştir (Pamungkas, 2017).

Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, KYG ile artan finansal bağımlılığın Güney Çin Denizi'ndeki süregelen gerilimlerle birleşerek ASEAN ülkelerinin stratejik hesaplamalarını daha da karmaşık hâle getirmesidir. Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin arasındaki rekabet, ASEAN üyeleri için son derece zorlayıcı bir denge politikası alanı yaratmaktadır (Bharti & Kumari, 2024). Buna karşılık, Güney Çin Denizi'nde egemenlik iddiasında bulunmayan ya da Çin ile daha derin ekonomik ilişkilere sahip olan Kamboçya, Laos ve Endonezya gibi ASEAN üyeleri ise daha temkinli, çatışmadan kaçınan ve diplomatik olarak dengeli bir yaklaşım benimsemektedir (Aziz vd., 2024; Irsadanar, 2023).

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, özellikle de Deniz İpek Yolu aracılığıyla bölge ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmaya yönelik kapsamlı çabalarına karşılık olarak, G7 ülkeleri (ABD ve Japonya dâhil, ayrıca dolaylı olarak Avustralya gibi yakın ortaklar) altyapı geliştirme alanındaki faaliyetlerini önemli ölçüde artırmıştır (Forsby, 2023). "*Build Back Better World*" (güncel adıyla "*Partnership for Global Infrastructure and Investment*") ve "*Blue Dot Network*" gibi girişimler, Çin'in KYG'sine yönelik doğrudan karşı hamleler olarak geniş ölçüde değerlendirilmektedir. Bu durum, altyapısal

bağlantısallığın Hint-Pasifik Bölgesi'nin jeostratejik yapısını şekillendirmede kritik bir araç hâline geldiğini bir kez daha altını çizmektedir (Forsby, 2023).

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) çerçevesinde oluşturduğu AIIB aracılığıyla ASEAN ülkelerinde altyapı projelerini yoğun biçimde finanse etmesi, bölgedeki ekonomik bağımlılık ve güvenlik dengelerini yeniden şekillendirmiştir.

Bölge ülkeleri, Çin'in ekonomik gücü aracılığıyla jeopolitik nüfuzunu artırmasından kaygı duymakta; bu nedenle ABD'nin Hint-Pasifik stratejisi kapsamında benimsediği bölge ülkeleriyle mumkun oldugunce itiidak yaparak politik yukunu azaltmayi hedefledigi "*burden-sharing"* politikası, ASEAN açısından dengeleyici bir unsur olarak görülmektedir (Cha, 2025). Bu yaklaşım çerçevesinde görüldüğü üzere, ASEAN ülkelerinin Çin'i ekonomik gerekçelerle yakın tutarken güvenlik alanında daha çok ABD ile iş birliğini sürdürmesi, hedging teorisinin iki büyük güç arasındaki rekabet bağlamında ekonomi ve güvenlik boyutlarında nasıl uygulandığının en belirgin örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ASEAN ülkeleri, Çin ile ekonomik ilişkilerini sürdürürken, güvenlik boyutunda ABD ve Japonya gibi dış aktörlerle iş birliğini derinleştirerek çok boyutlu bir denge stratejisi benimseme eğilimindedir (Wang, 2021). Bu yaklaşım, ASEAN'ın hem bölgesel özerkliğini koruma hem de ekonomik kalkınma hedeflerini sürdürme çabasının yansımasıdır.

Bu bağlamda, söz konusu yaklaşımın uygulanmasında Endonezya'nın rolü özellikle Jokowi döneminde belirginleşmektedir. Jokowi'nin birinci döneminde KDE vizyonu, ikinci döneminde ise Hint-Pasifik'e ilişkin HSAP belgesinin yayımlanması, Endonezya'nın bu süreçteki artan etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Anwar (2020)'ın vurguladığı üzere, KDE vizyonu, Endonezya'nın jeostratejik konumunu bir avantaj olarak kullanarak hem ASEAN içindeki liderliğini hem de Hint-Pasifik Bölgesi'ndeki diplomatik görünürlüğünü artırmayı amaçlamıştır. Bu durum Widodo yönetimi, özellikle Çin'in KYG ile AIIB aracılığıyla bölgedeki ekonomik etkisini genişletmesine karşı, Endonezya'nın ASEAN içinde "uzlaştırıcı ve dengeleyici bir aktör" olarak öne çıkmasını stratejik bir öncelik haline getiriyor.

Dönemin Dışişleri Bakanı Retno Marsudi'nin açıklamaları da bu yaklaşımı açık biçimde yansıtmaktadır. Marsudi, "ASEAN ve Endonezya olarak tüm dünyaya ortaklığa hazır olduğumuzu göstermek istiyoruz. Bu rekabetin tuzağına düşmek istemiyoruz" diyerek, Jakarta'nın büyük güç

rekabetinde taraf olmaktan ziyade bölgesel istikrarı, iş birliğini ve ASEAN merkezliliğini önceleyen diplomatik çizgisini netleştirmiştir (Allard vd., 2020).

Bu söylem, Endonezya'nın hem ekonomik angajmanı sürdürme hem de güvenlik alanında çok taraflı denge politikalarını güçlendirme hedefiyle uyumlu bir dış politika anlayışının göstergesidir.

Widodo Dönemi'yle birlikte Endonezya'nın ASEAN içerisindeki liderlik rolünde daha kapsayıcı ve uzlaştırıcı bir yaklaşımın benimsendiği gözlemlenmektedir. Cakarta yonetimi, Hint- Pasifik bolgesinin ve ASEAN'ın tarafsizligini, bölgesel bütünlüğünü ve merkezicilik iklesini koruma amacıyla, üye devletler arasındaki çıkar farklılıklarını asgariye indirmeye yönelik diplomatik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bu kapasite artışının en önemli göstergelerinden biri ise, Endonezya'nın yürütücülüğünde ortaya çıkan ve ASEAN'ın Hint-Pasifik politikasını şekillendiren ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifi (AHPP) belgesidir. Bu bağlamda Jokowi yönetiminin (2014-2024) artan rolünü özellikle AHPP belgesinin oluşturulmasındaki öncü rolü kapsamında bir sonraki bölümde inceleceğiz.

2.2 Çin–Amerikan Rekabeti Karşısında Jokowi Yönetimi'nin ASEAN Bağlamında Artan Rolü ve ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifi

23 Haziran 2019 tarihinde Bangkok'ta düzenlenen 34. ASEAN Zirvesi'nde açıkça görülen gelişme, yaklaşık on sekiz ay boyunca Jokowi yönetimi tarafından yürütülen yoğun diplomatik girişimlerin sonucunda ASEAN liderlerinin Endonezya'nın önerdiği ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifi'ni resmî olarak kabul etmesidir. Bu durum, ASEAN'ın Asya-Pasifik'in ötesine uzanan daha geniş bir jeostratejik alan olan Hint-Pasifik'i tanıma iradesini ortaya koymakta; bazı üye devletlerin ilgi alanlarının genişletilmesine yönelik başlangıçtaki çekincelerine rağmen, Endonezya'nın aktif rolü ve çabaları sayesinde bu engellerin aşılabildiğini göstermektedir (Anwar, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'e karşı bir hamle olarak Hindistan'ı öne çıkarmak amacıyla da geliştirdiği ve resmi olarak 2017 yılında APEC forumunda Trump'in duyurdugu Hint-Pasifik Konsepti (*The Indo-Pacific Concept*) doğrultusunda, 2011 yılında Obama Dönemi'nde ortaya konan "Asya'ya Yönelim (*Pivot to Asia*)" politikasının güncellenmesiyle dikkat Asya-Pasifik'ten Hint-Pasifik'e kaydırılmıştır. Bu dönüşüm aynı zamanda Amerika ve Çin arasındaki büyük güç rekabeti çerçevesinde atılan stratejik

adımlarla da doğrudan bağlantılıdır. Burada altı çizilmesi gereken en önemli hususlardan biri AHPP aracılığıyla ASEAN, bölgeye ilişkin kendi vizyonunu ortaya koyarak iki büyük güce karşı otonomluğunu koruduğunu göstermektedir (Paramitha vd., 2025).

Bununla birlikte Hint-Pasifik stratejisi, jeostratejik bağlamda bu yaklaşımı savunan Avustralya, Japonya, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri gibi başlıca aktörler arasında kapsam ve öncelikler bakımından farklılıklar gösterse de, temel kavramsal çerçevede önemli ölçüde örtüşmektedir. Söz konusu devletlerin tümü, hukukun üstünlüğünü merkeze alan ve bölgesel refah, barış ve istikrarı güvence altına almayı amaçlayan "Özgür ve Açık Bir Hint-Pasifik" (FOIP veya *Free and Open Indo-Pacific*) anlayışını benimsemektedir. Bölgeye coğrafi olarak dahil olmayan Fransa ve Almanya gibi bazı Avrupa ülkeleri dahi, benzer ilke ve normatif değerleri paylaşarak Hint-Pasifik söylemine destek vermektedir. Bu durum, Hint-Pasifik vizyonunun geniş ölçüde benimsenen, bir normatif çerçeveye dönüştürmektedir (Fujita, 2021).

Endonezya da barış, istikrar ve refahın tesisini; uluslararası hukukun üstünlüğünün korunmasını ve özgür ve açık bir Hint-Pasifik düzeninin oluşmasını arzu etmekte, bu bağlamda söz konusu stratejiyi desteklemektedir. Ancak, aynı zamanda Endonezya'nın liderliğinde hazırlanan bu belge ile ayrılan temel nokta, ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifinin kapsayıcı olması gerektiği ve ASEAN'ın bölgesel mimaride uzun süredir sürdürdüğü tarafsızlık ile merkezî konumunu koruyan bir söyleme dayanmasıdır. Dolayısıyla ASEAN'ın yaklaşımı, dış aktörlerin rekabetçi Hint-Pasifik vizyonlarından farklı olarak, bölgeyi dışlayıcı bloklaşmalardan uzak tutmayı amaçlayan bir anlayışa sahiptir.

Bunun en önemli örneklerinden biri her ne kadar sıklıkla yalnızca tartışma platformları olarak değerlendirilseler de ASEAN öncülüğünde kurulan bölgesel mekanizmalar—Doğu Asya Zirvesi (EAS), ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ve ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı Artı (ADMM-Plus) gibi yapılar—bölgedeki tüm büyük güçleri, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'i aynı masa etrafında bir araya getirebilen nadir kurumsal düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bu mekanizmalar, Asya-Pasifik'te güvenlik alanında diyalog ve iş birliğini teşvik eden tek işlevsel çok taraflı platformlar olma özelliklerini korumakta ve bu yönleriyle bölgesel istikrarın sürdürülmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Anwar, 2020)

Sonuç olarak ASEAN, gerek coğrafi olarak Çin ile aynı bölgeyi paylaşması, gerekse Çin'in KYG çerçevesinde sağladığı yüksek miktarlı

krediler ve altyapı yatırımları nedeniyle tarihsel süreç boyunca en derin ekonomik entegrasyonu Çin ile gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte ASEAN üyesi devletler, mevcut ekonomik bağımlılığın güvenlik alanına taşınmasını arzu etmemekte; bu nedenle güvenlik boyutunda başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dış aktörlerle iş birliğini sürdürmektedir.

Bu çerçevede ASEAN'ın Hint-Pasifik Perspektifi, bölgede tek bir gücün hâkimiyet kurmasını engellemeye yönelik önemli bir adım olarak konumlanmıştır. AHPP, ABD'nin daha çok güvenlik odaklı stratejileri ile Çin'in mevcut ekonomik nüfuz alanı arasında ASEAN'a özerk bir manevra alanı sunmakta; örgütün her iki aktörle de ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda çok boyutlu şekilde yürütmesine imkân tanımaktadır. Böylece ASEAN, ABD ile güvenlik alanında iş birliğini derinleştirirken; Çin ile ise tarihsel olarak sahip olduğu ekonomik ilişki ağını sürdürmekte ve iki büyük güç arasındaki rekabetin bölgeyi kutuplaştırmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, ASEAN'ın merkezilik ilkesini güçlendirdiği gibi, bölgesel düzenin kapsayıcı, iş birliğine dayalı ve dengeleyici bir çerçevede şekillenmesine de katkı sunmaktadır. Örneğin ASEAN, Çin ile Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Stratejik Ortaklıkları da içeren kapsamlı ekonomik ilişkiler geliştirmiş; aynı zamanda ABD, Japonya ve Avrupa Birliği gibi Batılı ülkelerle de güvenlik alanında Kapsamlı Stratejik Ortaklıklar kurmuş ve çeşitli diplomatik platformlara katılım sağlamıştır (Forsby, 2023).

ASEAN'ın resmî kaynaklarında yer alan Hint-Pasifik Perspektifi'nin nihai metni, örgütün Hint-Pasifik bölgesinde iş birliğini geliştirme ve derinleştirme sürecinde kararlı ve kolektif bir liderlik sergilemesinin zorunluluğunu güçlü biçimde vurgulamaktadır. Belge, ASEAN'ın yalnızca Güneydoğu Asya'nın değil, aynı zamanda çevre bölgelerin dönüşen jeopolitik yapısını şekillendirmede de sürdürülebilir liderlik rolünü koruması gerektiğini ifade etmektedir. Bu vurgu, ASEAN'ın uzun süredir benimsediği kapsamlı ve dengeli bölgesel kalkınmayı teşvik etme yönündeki normatif bağlılıkla da uyumludur. Ayrıca Perspektif, bölgedeki çıkar çatışmalarının giderek karmaşıklaştığı mevcut ortamda ASEAN'ın tarafsız bir arabulucu olarak işlevini sürdürmesinin önemine dikkat çekerek, örgütün istikrar sağlayıcı rolünün altını çizmektedir (ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific, 2019).

ASEAN Hint-Pasifik Stratejisinin bir parçası olduğunu kabul etse de ve buna parallel olarak "Hint-Pasifik" terimini kullanmış olsa da, bu kavramı Amerika'nın ASEAN'dan istedigi tanımlamadan farklı bir çerçevede ele almaktadır. Zira ASEAN, kapsayıcı bir tutum benimseyerek, ASEAN üyesi olmayan ülkelerle "diyalog ortaklığı" yaklaşımını sürdürmekte ve Çin'i de bu

kapsamda bir diyalog ortağı olarak tanımlamaktadır (Feldman, 2024). Bu nedenle ASEAN, büyük güç rekabetinde tam anlamıyla Amerika'nin arzu ettiği şekilde bir söylem geliştirmemiş; aksine tarafsızlığını ve kapsayıcı diplomasi ilkesini koruyan bir yaklaşımı tercih ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Widodo yönetiminin, Endonezya'nın en önemli dış politika doktrinlerinden biri olan "bağımsız ve aktif dış politika" (*free and active foreign policy*) ilkesini ASEAN'ın ortak dış politika zeminine uyarlayarak iki küresel güç arasında denge kurmaya çalışması, aslında bu doktrini oluşturan iki temel dayanak üzerinden açıklanabilir. Doktrinde yer alan "bağımsızlık" ilkesi, kavramsal olarak doktrinin ortaya çıktığı döneme atıfla, Endonezya'nın Soğuk Savaş yıllarında ABD ile SSCB arasında taraf seçmeyen bir yaklaşım benimsediğini ifade ederken**;** "aktiflik" ilkesi ise Endonezya'nın hiçbir zaman pasif bir aktör olmayacağını, aksine kendi geleceğini belirleme konusunda daima etkin bir rol üstlendiğini göstermektedir. Günümüzde bu yaklaşımın, ABD–Çin rekabetinin ASEAN zeminine uyarlanmış bir biçimiyle devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çerçevede Endonezya'nın liderliğinde şekillenen ASEAN söylemi, Hint-Pasifik stratejilerinin yalnızca güvenlik değil; ekonomi, sürdürülebilirlik ve bağlantısallık gibi çok boyutlu perspektiflerle değerlendirilmesini savunmuştur. Böylece ASEAN, yalnızca bir "oyun alanı" değil, aynı zamanda bir "oyun kurucu" olarak konumlandırılmaya çalışılmıştır (Acharya, 2021).

Widodo yönetimi döneminde Endonezya, Güney Çin Denizi'nde barışçıl çözüm süreçlerine aktif katılım göstermesi ASEAN'ın bölgesel norm üretme kapasitesini artırarak, Çin ile "Code of Conduct (CoC)" belgesinin müzakere edilmesi sürecini ilerletmiş; uluslararası hukuk ve UNCLOS ilkeleri çerçevesinde barışçıl çözüm çağrısında bulunmuştur (Djelantik, 2025). Endonezya'nın bu süreçte artan diplomatik kapasitesi, bölgedeki kronik sorunları tamamen çözemese de barışa önemli ölçüde katkı sağlamış, ASEAN değerlerinin pekişmesine yardımcı olmuş ve Çin–Amerika rekabetinde ASEAN ilkeleriyle uyumlu, aynı zamanda daha etkin bir profil çizmesini mümkün kılmıştır. Yine de, CoC'un hâlen bağlayıcılığı olan bir yaptırım veya uygulama mekanizmasına sahip olmaması, sürecin etkinliğini sınırlayan temel unsurlardan biri olmaya devam etmektedir.Bu çabalar, ASEAN'ın merkezîliğini koruma ve bölgesel barışı sürdürme açısından belirleyici bir rol oynamış; Endonezya'yı yalnızca bölgesel ekonomi politikalarında değil, aynı zamanda stratejik denge ve normatif liderlik alanlarında da öne çıkaran bir faktör hâline getirmiştir.

3. SONUÇ

Joko Widodo Dönemi'nde Endonezya'nın ASEAN'daki konumu, yalnızca örgütteki geleneksel normatif liderliğin devamı değil, aynı zamanda bölgesel güç dengelerinin hızla dönüştüğü bir dönemde stratejik yön verici niteliğe bürünmüş yeni bir liderlik biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Widodo yönetimi, özellikle ilk döneminde ekonomi merkezli iç kalkınma hedeflerini öncelemiş olsa da, zamanla bu politikayı ASEAN çerçevesindeki çok taraflı diplomasiyle birleştirerek Endonezya'nın bölgesel profilini güçlendirmiştir. KDE vizyonu ve AHPP gibi girişimler, Cakarta'nın yalnızca ulusal ölçekte değil, bölgesel ve uluslararası düzeyde de kapsamlı bir stratejik vizyon geliştirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle Endonezya, ASEAN'ın kurumsal bütünlüğünü ve merkezîliğini koruma çabasında belirleyici bir aktör hâline gelmiştir.

Çin–Amerika rekabetinin giderek sertleştiği Hint-Pasifik jeopolitiğinde ASEAN'ın karşı karşıya kaldığı temel meydan okuma, büyük güçler arasındaki çekişmede pasif bir araçsallaştırma sürecine dâhil olmadan, örgütsel birlikteliğini ve karar alma özerkliğini muhafaza edebilmesidir. Bu bağlamda Endonezya'nın "bağımsız ve aktif dış politika" doktrininin ASEAN düzlemine taşınması, örgütün stratejik konumlanmasına yeni bir çerçeve kazandırmıştır. Cakarta'nın hem Çin ile derin ekonomik ilişkileri sürdürmesi hem de güvenlik alanında ABD ve Japonya gibi aktörlerle iş birliğini güçlendirmesi, ASEAN ülkelerinin giderek daha fazla başvurduğu "riskten korunma" stratejisinin en görünür uygulamalarından biri hâline gelmiştir. Böylece Endonezya, örgütün ne yalnızca Çin eksenli bir ekonomik bağımlılığa sürüklenmesine ne de ABD öncülüğünde tek taraflı bir güvenlik mimarisine mecbur bırakılmasına izin verecek bir çizgi izlemiştir.

AHPP belgesi, bu bağlamda Endonezya'nın ASEAN içerisindeki liderliğinin kurumsal ve stratejik boyutlarını somutlaştıran en önemli girişim olarak öne çıkmaktadır. AHPP, örgütün Hint-Pasifik'i bölgesel rekabetin bir arenası değil, iş birliği, kapsayıcılık ve diyalog merkezli bir alan olarak tanımladığını göstermiştir. Bu yaklaşım, ABD'nin güvenlik odaklı ve Çin'i dışlayıcı stratejisinden; Çin'in ekonomik ve stratejik nüfuz alanını genişleten vizyonundan belirgin biçimde ayrılmaktadır. Endonezya'nın öncülüğünde ASEAN, büyük güçlerin rekabetçi söylemlerine karşı, çok taraflılık, kapsayıcılık ve uluslararası hukuka bağlılık temelinde kendi normatif çerçevesini oluşturmayı başarmıştır.

Widodo Dönemi'nin ASEAN bağlamındaki temel başarısı, örgütün büyük güç rekabetinin edilgen bir nesnesi olmaktan çıkarılarak kendi vizyonunu üreten, bölgesel düzenin yönünü tayin eden ve normatif standartları belirleyen bir özne hâline getirilmesidir. Endonezya'nın Güney Çin Denizi bağlamındaki arabuluculuk girişimleri, CoC sürecinin ilerletilmesine sunduğu katkılar ve ASEAN içi uyumu önceleyen diplomatik çabaları, ülkenin yalnızca jeoekonomik değil, jeopolitik ve normatif liderliğini de pekiştirmiştir.

Sonuç olarak, Joko Widodo Dönemi Endonezya'sı ASEAN'ın geleceğini şekillendiren en önemli aktörlerden biri konumuna yükselmiştir. Endonezya'nın geliştirdiği stratejik denge, çok taraflı diplomasi ve kurumsal özerklik yaklaşımı, yalnızca ASEAN'ın bölgesel merkezîliğini güçlendirmemiş; aynı zamanda örgütün Çin–ABD rekabetinde bağımsız bir pozisyon elde etmesine imkân tanımıştır. Gelecek yıllarda ASEAN'ın bölgesel istikrarı koruma, ekonomik entegrasyonu derinleştirme ve Hint-Pasifik güvenlik mimarisine yön verme kapasitesinin büyük ölçüde Endonezya'nın bu dönemde temelleri atılan liderlik modeline bağlı olacağı öngörülebilir. Bu nedenle Widodo Dönemi, Endonezya'nın ASEAN içindeki liderlik evriminde yalnızca bir geçiş aşaması değil bölgesel düzenin dönüşümüne yön veren yeni bir paradigmanın başlangıcı niteliğindedir.

KAYNAKLAR

Acharya, A. (2001). *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. Psychology Press.

Acharya, A. (2021). *ASEAN and Regional Order: Revisiting Security Community in Southeast Asia*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Agusman, D. D. (2015). The Dynamic Development on Indonesia's Attitude Toward International Law. *Indonesian J. Int'l L.*, *13*, 1. https://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/indjil13&section=6

Allard, T., Widianto, S., & Widianto, S. (2020, September 8). Indonesia to US, China: Don't trap us in your rivalry. *Reuters*. https://www.reuters.com/world/china/indonesia-us-china-dont-trap-us-your-rivalry-2020-09-08/

Anwar, D. F. (2020). Indonesia and the ASEAN outlook on the Indo-Pacific. *International Affairs*, *96*(1), 111–129. https://doi.org/10.1093/ia/iiz223

ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf. (n.d.). Retrieved 1 December 2025, from https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf

Aziz, R., Ali, A., Liaqat, B. B., & Arslan, M. (2024). ASEAN's Diplomatic and Strategic Engagement in The South China Sea Dispute: An Analysis. *Journal of Social and Organizational Matters*, *3*(2), 204–224. https://doi.org/10.56976/jsom.v3i2.82

Azizi, S. (2025). China's Belt and Road Initiative (BRI): A strategic framework for ASEAN engagement. *Discover Global Society*, *3*(1), 119. https://doi.org/10.1007/s44282-025-00240-2

Bharti, M. S., & Kumari, S. (2024). China's Belt and Road Initiative in Southeast Asia and its implications for ASEAN-China strategic partnership. *Asian Review of Political Economy*, *3*(1), 22. https://doi.org/10.1007/s44216-024-00042-4

Cha, V. (2025). *Shared Threats: Indo-Pacific Alliances and Burden Sharing in Today's Geopolitical Environment*. https://www.csis.org/analysis/shared-threats-indo-pacific-alliances-and-burden-sharing-todays-geopolitical-environment

Djelantik, S. (2025). The Role of ASEAN and Indonesia in South China Sea Dispute. *European Modern Studies Journal*, *9*(2), 145–155. https://doi.org/10.59573/emsj.9(2).2025.12

Drajat, G. M. (2018). Assessing Indonesiaâ€™s Leadership in the Advancement of ASEAN Political-Security Community under President Joko Widodo. *AEGIS: Journal of International Relations*, *2*(2). https://e-journal.president.ac.id/index.php/AEGIS/article/view/424

Feldman, M. (2024). *Cooperation, Harmony and the ASEAN Outlook on the Indo-Pacific* (SSRN Scholarly Paper No. 5005568). Social Science Research Network. https://doi.org/10.2139/ssrn.5005568

Fitriyanti, R. (2021). IMPLIKASI KEBIJAKAN JALUR SUTRA MARITIM CINA TERHADAP KEKUATAN POROS MARITIM DUNIA INDONESIA. *Jurnal Ilmu Sosial Indonesia*, 55–87.

Forsby, A. B. (2023). *Like-mindedness: How the West shapes the geostrategic landscape in the Indo-Pacific*. DIIS Report. https://www.econstor.eu/handle/10419/280796

Fujita, M. (2021). Can ASEAN retain centrality in Indo-Pacific region? - From a GVC point of view. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, *10*(1), 108–122. https://doi.org/10.1080/24761028.2021.1892964

Irsadanar, R. J. P. (2023). Indonesia's South China Sea Policy under Joko Widodo: Building Credibility in Indo-Pacific Geostrategic Circuit. *Jurnal Hubungan Internasional*, *12*(1), 25–36. https://doi.org/10.18196/jhi.v12i1.16188

Joseph, J. (2019, January 3). BRI: Six economic corridors of power. *Standard Chartered*. https://www.sc.com/en/news/corporate-investment-banking/one-masterplan-six-corridors/

Karim, M. F. (2018). Middle power, status-seeking and role conceptions: The cases of Indonesia and South Korea. *Australian Journal of International Affairs*, *72*(4), 343–363. https://doi.org/10.1080/10357718.2018.1443428

Kuik, C.-C. (2021). Getting hedging right: A small-state perspective. *China International Strategy Review*, *3*(2), 300–315. https://doi.org/10.1007/s42533-021-00089-5

Pamungkas, C. (2017). Pengelolaan Perbatasan dan Hubungan Antaretnis di Bengkayang. *Jurnal Hubungan Internasional*, *6*(2). https://doi.org/10.18196/hi.62110

Paramitha, D. I., Syabana, M. N. A., & Amin, K. (2025). Strengthening ASEAN's Stabilizing Role via ASEAN Outlook on the Indo-Pacific. *Nation State: Journal of International Studies*, *8*(1), 61–79. https://doi.org/10.24076/nsjis.v8i1.1767

Park, A., Tritto, A., & Sejko, D. (2021). *The Belt and Road Initiative in ASEAN - Overview* (SSRN Scholarly Paper No. 3932776). Social Science Research Network. https://doi.org/10.2139/ssrn.3932776

Prasetyo, K. A., & Suseto, B. (2023). Maritime Defense Strategy Education as an Effort of the Indonesian Government in Maintaining Maritime Security. *Online Submission*, *4*(1), 58–67. https://eric.ed.gov/?id=ED630666

Putra, B. A. (2015). *Indonesia's leadership role in ASEAN: History and future prospects. IJASOS-International E-Journal of Advances in Social Sciences, 1 (2), 188.*

Rosyidin, M., & Pattipeilohy, S. C. H. (2020). Regionalism under challenge: Ideas and Joko Widodo's foreign policy towards ASEAN, 2014-2019. *Journal of ASEAN Studies*, *8*(2), 147–172. https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/71670

Wang, Y. (2021). Hedging Strategy: Concept, Behavior, and Implications for China-ASEAN Relations. *East Asian Affairs*, *01*(02), 2150012. https://doi.org/10.1142/S2737557921500121

Weatherbee, D. E. (2016). *Understanding Jokowi's Foreign Policy*. ISEAS Publishing.

Witular, https://www.thejakartapost.com/news/2014/11/17/foreign-friendships-must-benefit-ri-jokowi.html.,

Zhao, H. (2015). *China's new maritime silk road: Implications and opportunities for Southeast Asia*. ISEAS Publishing.

ASEAN-GÜNEY KORE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Hatice Nursena YÜCEL [*]

Hatice ÇELİK [**]

1. GİRİŞ

a. Çalışmanın Arka Planı & Literatür Taraması

ASEAN–Kore Cumhuriyeti (Kore) ilişkilerinin kurumsal temeli, Kore'nin 1989 yılında sektörel diyalog ortağı olarak tanınması ve 1991'de tam diyalog ortaklığına yükseltilmesiyle atılmıştır. Bu statü sembolik bir düzeyde bırakılmamış; 2004 yılında kabul edilen Kapsamlı İş Birliği Ortaklığına İlişkin Ortak Bildiri [1] ve 2005 Eylem Planı ile kurumsal bir çerçeveye dönüştürülmüş, aynı zamanda ASEAN'ın 2020 entegrasyon hedefleriyle uyumlu hale getirilmiştir. Bu süreç, 2007 yılında kararlaştırılıp 2009 Jeju Anma Zirvesi'nde faaliyete geçen ASEAN–Kore Merkezi ile pekişmiş; 2012'de Jakarta'da Kore Cumhuriyeti'nin ASEAN nezdinde Daimî Temsilciliği'nin açılmasıyla daha da güçlendirilmiştir. 2010 yılında Hanoi'de gerçekleştirilen 13. ASEAN–Kore Zirvesi, ilişkilerde stratejik ölçekli bir dönüşüm noktası teşkil etmiş; taraflar Stratejik Ortaklık (Wong, 2017: 63-64) ilan etmiş ve "Barış ve Refah İçin Ortak Bildiri" [2] ile 2011–2015 Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Bu yapı 2016–2020 dönemi için yenilenmiş; 2014

[*] *Araştırma Görevlisi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, haticenursena.yucel@gop.edu.tr, Bölge Çalışmaları Programı Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-6653-9434.*

[**] *Doç. Dr., Asya Çalışmaları Anabilim Dalı, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, hatice.celik@asbu.edu.tr, ASBÜ ASEAN Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü, ORCID: 0000-0003-1409-8865.*

1 bk. ASEAN (2004). Joint Declaration on Comprehensive Cooperation Partnership between the Association of Southeast Asian Nations and the Republic of Korea. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/Joint-Declaration-on-Comprehensive-Cooperation-Partnership-between-the-Association-of-Southeast-Asian-Nations-and-the-Republic-of-Korea.pdf

2 bk. ASEAN (2012a). Joint Declaration on ASEAN-Republic of Korea Strategic Partnership for Peace and Prosperity. https://asean.org/joint-declaration-on-asean-republic-of-korea-strategic-partnership-for-peace-and-prosperity/

yılında Busan'da düzenlenen 25. yıl dönümü zirvesinde "Güven İnşa Etmek, Mutluluk Getirmek: ASEAN–Kore Stratejik Ortaklığının Gelecek Vizyonu" başlıklı belgeyle siyasi sembolizm derinleştirilmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025a).

Kore, ASEAN merkezli bölgesel iş birliği mekanizmalarında aktif bir aktör olarak yer almaktadır. Bu çerçevede ASEAN+3, Doğu Asya Zirvesi (EAS), ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ve ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı-Plus (ADMM+) gibi platformlarda hem kurumsal desteğini sürdürmekte hem de fiilen katılım göstermektedir (Wong, 2017: 65-68). Bu durum, Kore'nin yalnızca ekonomik değil, siyasi ve güvenlik boyutlarını da içeren bütüncül bir bölgesel entegrasyon politikası izlediğini göstermektedir. ASEAN-Kore Ortaklığı Uluslararası Konferansı'nda da defalarca vurgulandığı üzere, ASEAN bölgesel barış, istikrar ve kalkınmanın ana eksenini oluşturan stratejik bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Kore, ASEAN'ı ekonomik ortaklık ve bölgesel düzenin korunması açısından vazgeçilmez bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Bu bakış açısıyla uyumlu olarak, Kore hükümeti çok taraflı diplomasiyi güçlendirme, bölgedeki büyük güç rekabetinden kaynaklanan gerilimleri yönetme ve azaltma, ayrıca ASEAN Siyasi-Güvenlik Topluluğu'nun kurumsal kapasitesini geliştirerek bölgesel barış ve istikrarı pekiştirme yönündeki iradesini açıkça ifade etmiştir. Dolayısıyla Kore-ASEAN ilişkileri yalnızca ikili ilişkilerle sınırlı kalmayarak bölgesel yönetişim ve güvenlik mimarisini destekleyen çok katmanlı bir nitelik kazanmaktadır (Yong, 2017: 17).

Stratejik yönelimdeki esas dönüşüm ASEAN'dan değil, Kore'den kaynaklanmıştır. Seul yönetimi, 2017'de ilan ettiği Yeni Güney Politikası (NSP) ile ASEAN'ı ilk kez dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Yeni Güney Politikası, üç temel sütun üzerine inşa edilmiştir: bireyler arasında etkileşimi ve karşılıklı anlayışı güçlendirmeyi hedefleyen "insan merkezli bir topluluk", karşılıklı faydaya dayalı ekonomik iş birliği ile sürdürülebilir kalkınmayı önceleyen "refah topluluğu" ve güvenlik iş birliği yoluyla Asya'da istikrarı güçlendirmeyi amaçlayan "barış topluluğu". "İnsan, Refah ve Barış" ilkelerine dayanan bu politika, ASEAN Topluluğu vizyonuyla bilinçli şekilde uyumlu olacak biçimde tasarlanmıştır (Kim, 2021: 17-19). Yeni Güney Politikası'nın etkili bir şekilde uygulanabilmesi, nesnel bir değerlendirme sürecini gerekli kılmış ve bu doğrultuda Kore hükümeti, yalnızca devlet merkezli bir değerlendirme anlayışından uzaklaşarak hem Kore'den hem de ASEAN'dan uzmanlar ile paydaşların katılımını içeren daha katılımcı bir çalışma grubu oluşturmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda çeşitli sorun

alanları tespit edilmiştir: bazı projelerin net bir stratejik hedef çerçevesinden yoksun olduğu ve ASEAN taraflarıyla yeterli düzeyde istişare edilmediği; "insan odaklı" sütunun özellikle pandemi sonrası dönemde insan güvenliği ve yaşam kalitesi bağlamında daha açık şekilde tanımlanması gerektiği; iş birliğinin ASEAN ülkeleri arasında dengeli dağılmadığı ve kronik ticaret dengesizliklerinin sürdüğü; barış sütunundaki projelerin büyük ölçüde geleneksel olmayan güvenlik konularına yoğunlaştığı ve bölgesel stratejik iş birliğine yeterince odaklanmadığı; ayrıca NSP'ye ilişkin fayda ve içerik farkındalığının, özellikle ASEAN toplumlarında, sınırlı düzeyde kaldığı belirlenmiştir. Bu sınırlılıklar ve değişen bölgesel koşullar doğrultusunda Kore hükümeti, NSP Plus'ı ASEAN–Kore iş birliğinde etkinliği, dengeyi ve güncelliği artırmaya yönelik revize edilmiş bir uygulama çerçevesi olarak devreye sokmuştur. Bu nedenlere ve değişen bölgesel dinamiklere istinaden bu yaklaşım 2020'deki 21. ASEAN–Kore Zirvesi'nde NSP Plus formatına dönüştürülmüştür (Kim, 2021: 25-26).

Cumhurbaşkanı Yoon Suk-yeol ile birlikte ilişkiler sadece iş birliği düzeyinde kalmayıp, ortak strateji geliştirme boyutuna taşınmıştır. Kore, 2022'de Hint-Pasifik Stratejisi kapsamında Kore–ASEAN Dayanışma Girişimi'ni (KASI) açıklayarak iş birliği alanlarını geleneksel ve geleneksel olmayan güvenlik, tedarik zinciri dayanıklılığı, ileri teknolojiler ve yeni endüstriler gibi stratejik boyutlara genişletmiştir (Lee, 2023: 192). Kore–ASEAN Dayanışma İnisiyatifi'nin (KASI) uygulanmasına yönelik olarak Kore Cumhuriyeti, savunma ve deniz güvenliği, ekonomik güvenlik, dijital ticaret, geleceğin endüstrileri, iklim ve çevre iş birliği, halk sağlığı, siyasi koordinasyon ve halklar arası temas gibi öncelikli alanları belirlemiştir. Bu alanlar, Kore'nin Hint-Pasifik Stratejisi'nin üç temel vizyonu (özgürlük, barış ve refah) ile uyumlu olacak şekilde sekiz ana faaliyet ekseninde yeniden yapılandırılmıştır. Kore, bölgeye yönelik politikasında ASEAN üyesi devletlerle ikili ilişkileri güçlendirmeyi sürdürürken, ASEAN Merkeziliği ilkesine bağlılığını da ASEAN liderliğindeki bölgesel mimarilere aktif katılım yoluyla açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu kapsamda KASI, Kore'nin ASEAN ile bölgesel güvenlik konularında stratejik iş birliğini güçlendirmesini ve kurallara dayalı çok taraflı düzene daha fazla katkı sunmasını hedeflemektedir. Ekonomik boyutta ASEAN, pandemi sonrası toparlanma ve dirençli büyüme için dijital dönüşümü itici güç olarak değerlendirmektedir. Bilim, teknoloji ve dijital yenilik kapasitesiyle öne çıkan Kore, bu süreçte doğal bir ortak olarak konumlanmaktadır. Bu doğrultuda KASI, dijitalleşme, akıllı şehirler ve e-mobilite gibi geleceğe dönük sektörlerde iş birliğini derinleştirerek ASEAN'ın dijital ekonomi çağına

sıçrama yapmasına ve yeni ekonomik fırsatlar yaratmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. ASEAN-Kore Serbest Ticaret Anlaşması (AKFTA), şimdiye kadar ekonomik ilişkilerin genişletilmesinde ve çeşitlendirilmesinde dönüştürücü bir rol oynamıştır. Değişen küresel ve bölgesel ekonomik koşullara uyum sağlayabilmesi için anlaşmanın güncellenmesi Kore tarafından değerlendirilmektedir. Öte yandan, iklim değişikliği ve halk sağlığı krizleri gibi sınır aşan tehditlere karşı tek taraflı çözümlerin yetersizliği kabul edilmekte; bu doğrultuda KASI, ASEAN'ın çevresel ve iklim kaynaklı zorluklarla mücadele kapasitesini desteklemeyi öncelemektedir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). Bu dönüşüm, diyalog ilişkilerinin 35. yılına denk gelen 2024'te tarafların ilişkileri resmen Kapsamlı Stratejik Ortaklık (KSO) seviyesine yükseltmesiyle kurumsal bir niteliğe kavuşmuştur. KSO yalnızca sembolik bir statü değişimi değil; ASEAN'ın Kore'yi artık ekonomik veya diplomatik bir aktörün ötesinde, bölgesel düzenin şekillendirilmesine katkı sunan, barış mimarisinden teknolojik vizyonlara ve dayanıklılık stratejilerine uzanan geniş bir alanda birlikte hareket edilebilecek stratejik bir ortak olarak konumlandırdığını göstermektedir (ASEAN, 2025a). Sonuç olarak bu süreç, yıllara yayılan kurumsal derinleşmenin, politika yeniliklerinin ve karşılıklı güven inşasının somut bir göstergesi niteliğindedir.

Sonuç olarak, ASEAN ile arasındaki siyasi ve kurumsal iş birliği yapıları; çok taraflı diplomasi, güvenlik diyaloğu ve karşılıklı stratejik bağlılık ilkeleri üzerine inşa edilmiş sağlam bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu çerçeve, bölgesel barış ile istikrarın sürdürülmesiyle birlikte ortak norm ve değerler temelinde sürdürülebilir bir ortaklık kültürünün oluşmasını mümkün kılmaktadır. Ancak bu siyasal bütünleşme zemininin uzun vadede anlam kazanması, ekonomik iş birliğiyle desteklenmesine bağlıdır.

b. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ASEAN–Kore ilişkilerinin ekonomik boyutunu bütüncül bir yaklaşımla analiz ederek iki taraf arasındaki siyasi iş birliği altyapısının ticaret, yatırım ve kalkınma mekanizmaları aracılığıyla nasıl kurumsallaştığını ve derinleştiğini ortaya koymaktır. Çalışma, ekonomik ilişkilerin arka planını, güncel ticaret dinamiklerini ve sektörel iş birliği alanlarını inceleyerek ASEAN–Kore ekonomik ortaklığını şekillendiren temel eğilimleri kavramsallaştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca ASEAN–Kore Zirvelerine dair resmî belgelerin sistematik değerlendirilmesiyle bölgesel ekonomik entegrasyonun pratik boyutlarının ve kurumsal çerçevesinin nasıl inşa edildiği analiz edilmektedir. Bu kapsamda çalışma, ASEAN–Kore

ekonomik ilişkilerinin hem tarihsel sürekliliklerini hem de güncel dönüşümünü anlamaya yönelik kapsamlı bir açıklayıcı çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

c. Metodoloji

Bu çalışmanın metodolojisi, birincil ve ikincil kaynakların bütüncül ve sistematik biçimde değerlendirilmesine dayanmaktadır. Birincil kaynaklar kapsamında ASEAN'ın ve ASEAN İstatistik Bürosu'nun resmî veri tabanları, Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Bilim ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı tarafından yayımlanan raporlar, politika belgeleri, basın açıklamaları ve anlaşmalar ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu belgeler ASEAN–Kore ekonomik ilişkilerinin kurumsal çerçevesini, karar alma süreçlerini ve zaman içindeki yönelimlerini doğrudan gözlemleme imkânı sunmuştur. İkincil kaynaklar ise mevcut akademik literatürün kapsamlı bir taraması aracılığıyla ilişkilerin yorumlanmasına, kavramsallaştırılmasına ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca ASEAN–Kore Zirvelerine ait resmî belgeler, çalışmada vaka niteliğinde ele alınmış; bu belgelerin değerlendirilmesi bölgesel ekonomik entegrasyonun nasıl çerçevelendiği, hangi önceliklerin öne çıktığı ve bu önceliklerin zaman içinde nasıl değiştiği analitik olarak ortaya konmuştur.

d. Çalışmanın Yapısı

Çalışmanın giriş bölümünü takip eden tartışma bölümü; ASEAN ve Kore arasındaki ekonomik ilişkilerinin 1989'dan bu yana nasıl geliştiği ve kurumsallaştığının ele alındığı "Ekonomik İlişkilerde Tarihsel Süreç ve Kurumsallaşma" başlığı, ASEAN ülkeleri ve Kore arasındaki ticaretin hacminin, temel ürün gruplarının ve dinamiklerinin incelendiği "ASEAN-Kore Ticaretinde Güncel Dinamikler" başlığı, son olarak ise taraflar arası ilişkilerin kurumsal ve pratik boyutlarının incelenmesinde temel analiz birimlerinden biri olan zirve belgelerinin ve bu belgelerle belirlenmiş olan politikaların getirdiği sonuçların değerlendirildiği "Ekonomik İlişkilerin Kurumsal Temeli: ASEAN–Kore Zirveleri" başlığı olmak üzere üç başlık altında yürütülmüştür.

2. TARTIŞMA BÖLÜMÜ

2.1. Ekonomik İlişkilerde Tarihsel Süreç ve Kurumsallaşma

1997 Asya Finansal Krizi'nin ardından ASEAN üyesi ülkeler hem bölge içi hem de bölge dışı aktörlerle ekonomik entegrasyonu derinleştirme yönündeki çabalarını artırmıştır. Bu doğrultuda, Aralık 1998'de gerçekleştirilen Altıncı ASEAN Zirvesi'nde kabul edilen Hanoi Eylem Planı kapsamında yer alan "Cesur Önlemler Bildirisi", bölgesel ekonomik bütünleşmenin kurumsal zeminini güçlendiren önemli bir girişim olmuştur. Bildiri, ASEAN-6[3] ülkeleri için ASEAN Serbest Ticaret Alanı'nın (AKFTA) uygulanmasının 2003 yılı itibarıyla hızlandırılmasını öngörmüş; ayrıca doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi amacıyla özel ayrıcalıklar ve teşvikler sunan ASEAN Yatırım Alanı'na ilişkin çerçeve anlaşmanın hayata geçirilmesini desteklemiştir. Bunun yanı sıra, bildiri, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesinin hızlandırılmasını teşvik ederek ASEAN'ın daha açık, rekabetçi ve bütünleşmiş bir bölgesel ekonomi inşa etme kararlılığını ortaya koymuştur (Roberts, 2012: 94; aktaran Kamaruddin ve Galas, 2019: 34). Temel çerçeve, Aralık 2005'te Kuala Lumpur'da imzalanan Kapsamlı Ekonomik İş birliği Anlaşması ile oluşturulmuş; bunu sırasıyla mal ticareti (2006, 2007'de yürürlük), hizmet ticareti (2007, 2009'da yürürlük) ve yatırım (2009) anlaşmaları izlemiştir. Bu sürecin sonucu olarak ASEAN–Kore Serbest Ticaret Anlaşması (AKFTA), 1 Ocak 2010 itibarıyla tam anlamıyla yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın güncellenmesi amacıyla taraflar, Mal Ticareti Anlaşması'nı değiştiren Üçüncü Protokolü 2015 yılında kabul etmiş; protokol Vietnam hariç tüm ASEAN üyelerinde uygulanmaya başlamıştır. İş birliği, yalnızca ticaretin serbestleştirilmesiyle sınırlı kalmamış; altyapı geliştirme, iş ortamının iyileştirilmesi ve geleceğe yönelik sektörlere de genişletilmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025a).

Ayrıca, Güney Kore ile ASEAN ülkeleri arasındaki ticaret hacmi açısından olumlu bir eğilim gözlenmektedir. Doğal kaynaklar açısından sınırlı olan Güney Kore'nin bu ihtiyacını ASEAN ülkeleri karşılayabilmiş; böylece ekonomik tamamlayıcılık ilişkisi güçlenmiştir. Mal ve hizmet ticaretindeki artışa paralel olarak, ASEAN'ın genişleyen pazarı Güney Kore'den gelen doğrudan yabancı yatırımlar için de cazip hâle gelmiştir (Kamaruddin ve Galas, 2019: 40). Ara malı ve sermaye malları, iki bölge arasındaki ticaretin

[3] ASEAN+6 ASEAN'ın 11 üyesi ile ASEAN dışından Çin, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan olmak üzere toplam 16 ülkeden oluşan bir bölgesel iş birliği grubudur. Detaylı bilgi için bkz: ASEAN Learning Center (2025). "ASEAN+6". https://asean.dla.go.th/public/article.do?lv2Index=153&lang=en&random=1728317598073

büyük bir bölümünü oluşturmaktadır; bu durum, ASEAN ekonomilerinin Kore merkezli bölgesel üretim ağlarına giderek daha fazla entegre olduğunu göstermektedir. Teknolojik içerik bakımından incelendiğinde ise, Vietnam, Laos ve Myanmar gibi gelişmekte olan ASEAN ülkelerinin ağırlıklı olarak birincil ve düşük teknolojili ürünler ihraç ettiği; buna karşılık Singapur, Malezya, Tayland ve Filipinler gibi daha gelişmiş ekonomilerin Kore'ye orta ve yüksek teknolojili ürünler ihraç ettiği dikkat çekmektedir. Ayrıca tamamlayıcılık endeksleri, Kore'nin ihracat yapısının ASEAN'ın ithalat talebiyle, ASEAN'ın ihracat yapısının Kore'nin ithalat yapısıyla olduğundan çok daha yüksek düzeyde örtüştüğünü göstermektedir (Truong, vd., 2019: 60-66). Buna ek olarak, Güney Kore ve ASEAN ülkeleri vatandaşları arasında özellikle turizm amaçlı seyahatlerde belirgin bir artış yaşanmıştır. Güney Kore'den ASEAN ülkelerine giden turist sayısı dikkat çekici ölçüde yükselmiş; 2016 yılı itibarıyla "yaklaşık her dokuz Koreliden biri ASEAN üyesi ülkelerden en az birini ziyaret etmiştir" (Lee, 2017: 137).

ASEAN ile Kore Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler, Asya-Pasifik bölgesindeki en dinamik ve karşılıklı kazanca dayalı ortaklıklardan biri hâline gelmiştir. 2023 yılı itibarıyla ikili ticaret hacmi 187,1 milyar ABD dolarına ulaşmış olup, ASEAN, Kore'nin Çin'den sonra ikinci büyük ticaret ortağı konumundadır. Ayrıca ASEAN, 2022'de 10,8 milyar ABD doları ve 2023'te 7,31 milyar ABD doları tutarında doğrudan yabancı yatırım çekerek, Kore sermayesi açısından ikinci büyük yatırım destinasyonu olmuştur. Bu ekonomik yakınlaşma, güçlü bir hukuki ve kurumsal yapı tarafından desteklenmektedir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025a). ASEAN'ın çektiği dış yatırımların yanı sıra Kore'den aldığı yardımlar da kalkınması ve pazarının bir çekim merkezi olması için önemli bir rol oynamıştır. Güney Kore, dikkat çekici ekonomik büyümesine paralel olarak, yardım alan bir ülkeden yardım sağlayan bir aktöre başarılı bir şekilde dönüşmüştür[4]. Küresel sistemde orta ölçekli güç konumunu pekiştirme hedefi doğrultusunda önemli kaynaklar seferber etmekte; bu kapsamda ticaret, yatırım ve kalkınma iş birliği yoluyla başlıca uluslararası ortaklarla güçlü ekonomik ilişkiler tesis etmeye özel önem vermektedir. Bu çabaların doğal bir sonucu olarak, Vietnam Güney Kore kalkınma yardımının en büyük yararlanıcısı konumundadır ve genel olarak ASEAN üyesi ülkeler, Güney Kore'nin dış yardımlarından en fazla pay alan aktörler arasında yer almaktadır (Kamaruddin ve Galas, 2019: 43).

[4] Kore'nin donör ülkeye dönüşme sürecine ilişkin detaylı bir tartışma için bk. Türkel, Sıla Selin ve Çelik, Hatice (2024). "Güney Kore Dış Yardımlarında Statü Değişimi: Yardım Alandan Donöre". Dış Politikada Dış Yardımlar: Ülke İncelemeleri. Ed. M. Özcan, M. Köse, H. Atabaş. Ankara: Afrika Vakfı Yayınları. 58–86.

Kore–ASEAN ekonomik ilişkilerinin temel olarak üç zayıf noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kore'nin ASEAN'a yönelik ekonomik faaliyetlerinin son derece dengesiz bir şekilde yoğunlaşmasıdır. Ülkenin ASEAN'a gerçekleştirdiği toplam ihracatın yarısından fazlası ve doğrudan yatırımlarının yaklaşık üçte biri Vietnam'a yöneliktir. Vietnam'ın ekonomik başarısı ikili ilişkilerin gelişmesinde belirleyici olsa da bu aşırı yoğunlaşma Kore'yi ciddi piyasa ve politika risklerine açık hâle getirmektedir. Özellikle Vietnam'da artan ekonomik milliyetçilik eğilimleri bu kırılganlığı daha da görünür kılmaktadır. İkinci olarak, Koreli şirketler bölgede, Japon ve Batılı rakiplerin uzun yıllara dayanan köklü varlığı nedeniyle "gecikmiş giriş dezavantajı" ile karşı karşıyadır. Örneğin, Hyundai'nin ilk Güneydoğu Asya üretim tesisini yalnızca 2022 yılında açmış olmasına karşın, Japon otomobil üreticileri 1960'lardan bu yana ASEAN bölgesinde üretim faaliyetleri yürütmektedir. Üçüncü olarak, Kore hükümetinin diplomatik stratejisi (özellikle Yeni Güney Politikası ve onun genişletilmiş versiyonu olan Yeni Güney Politikası Plus) fazla kapsamlı, dağınık ve önceliklendirmeden yoksun bir politika tasarısı oldukları yönünde eleştirilmektedir. Bu stratejiler, siyasi söylem düzeyinde iddialı hedefler ortaya koymasına rağmen, somut sonuçlara dönüştürülebilir pratik araçlar ve uygulanabilir politika mekanizmaları geliştirmekte yetersiz kalmaktadır (Kim, 2023: 2-4).

Bu zayıf noktaların aşılabilmesi ve ilişkilerin güçlendirebilmesi için kalkınma düzeyi daha düşük ve ASEAN'a sonradan katılan ülkelerin bölgesel değer zincirlerine dâhil edilebilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Kore–ASEAN ekonomik iş birliğinin altyapı yatırımları ve hedefe yönelik ticaret kolaylaştırıcı mekanizmalar yoluyla giderek bu ülkelere odaklanması gerekmektedir. Kore ile ASEAN arasındaki ticaret ilişkisinin rekabetten ziyade tamamlayıcılığa dayandığı ortaya koyulmaktadır. ASEAN'ın birincil ve düşük teknolojili ürünlerdeki üretim kapasitesi, Kore'nin sanayi malları, sermaye malları ve yüksek teknolojili ürünlerdeki karşılaştırmalı üstünlüğü ile yapısal olarak uyumlu görülmektedir. Bu çerçevede daha az gelişmiş ASEAN ekonomilerinde sanayi yükseltiminin teşvik edilmesini, ulaşım ve lojistik altyapısına yatırım yapılmasını ve ikili ile bölgesel serbest ticaret anlaşmalarının güçlendirilmesini önerilmektedir. Bu tür politika adımlarının yalnızca yapısal ticaret dengesizliklerini azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda Kore–ASEAN ekonomik entegrasyonunun uzun vadeli sürdürülebilirliğine ve kapsayıcılığına katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir (Truong, vd., 2019: 81-82).

Bu çerçevede, ASEAN–Kore ekonomik ilişkileri, karşılıklı ticaretin serbestleştirilmesi, yatırım akışlarının artması ve kurumsal iş birliği mekanizmalarının güçlenmesi sayesinde zamanla daha sistematik ve

bütünleşik bir yapıya kavuşmuştur. Ticaret hacmindeki istikrarlı artış, üretim ağlarının birbirini tamamlayan niteliği ve tarafların ekonomik iş birliğini stratejik düzeyde ele alması, bu ortaklığın bölgesel ekonomi içerisinde sürekli derinleşen bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte mevcut yapının sürdürülebilirliği için geçmişte oluşturulan hukuki çerçeve ve liberalizasyon adımlarıyla yetinmek sürdürülebilirlik önünde engel teşkil etmektedir. Değişen küresel koşullar, yeni ekonomik eğilimler ve içsel kırılganlıklar, ilişkilerin bundan sonraki seyrinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

2.2. ASEAN-Kore Ticaretinde Güncel Dinamikler

ASEAN ile Kore arasındaki ticari ilişkilerin güncel dinamiklerinin ülke bazlı ticaret hacimleri, en fazla ticarete konu olan ürün grupları ve bunların yıllara göre değişim eğilimleri gibi göstergeler üzerinden incelenmesi bölgesel ekonomik entegrasyonun yönünü ve derinliğini anlamak açısından stratejik önem taşımaktadır. Bu tür bir analiz mevcut ekonomik etkileşimin niceliksel boyutunu değil, üretim ağlarının nasıl yapılandığını, hangi sektörlerde karşılıklı bağımlılığın arttığını ve ticaret dengesizliklerinin var olduğunu görünür kılmaktadır. Dolayısıyla, ticaret hacimleri ve ürün kompozisyonuna ilişkin verilerin sistematik değerlendirilmesi ileriye dönük öngörüler geliştirme ve rekabetçi stratejiler oluşturma sürecinde elzem bir araçtır.

Tablo 1: Kore-ASEAN Ticaret İlişkileri Tablosu (2024)*

Yıl /Alan	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Toplam	1,199 (-13.1)	1,188 (-0.8)	1490.7 (25.4)	1,597.4 (7.2)	1,1512.7 (-5.3)	1,438.5 (-4.9)	1,765.3 (22.7)	2,074.6 (17.52)	1,871.6 (-9.79)	1,928.4 (3.03)
İthalat	450 (-15.7)	443 (-1.6)	538.2 (21.4)	596.3 (10.8)	561.8 (-5.7)	548.3 (-2.4)	677.1 (23.5)	825.3 (21.88)	780.3 (-5.45)	788.3 (1.03)
İhracat	749 (-11.4)	745 (-0.4)	952.5 (27.8)	1,001.1 (5.1)	950.9 (-5.0)	890.2 (-6.4)	1,088.3 (22.3)	1,249.2 (14.78)	1,091.2 (-12.65)	1,140.1 (4.48)

*: Milyar dolar ve yüzde olarak hesaplanmıştır. Parantez içindeki veriler bir önceki yıla kıyasla değişimi göstermektedir. (Kaynak: Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025b: 93)

Kore ile ASEAN arasındaki toplam ticaret hacmi, kısa vadeli daralmalara rağmen son on yılda istikrarlı bir büyüme eğilimi göstermektedir. Ticaret hacmi 2015 yılında 1.199 milyar dolardan 2024 yılında öngörülen 1.928,4 milyar dolara yükselmiştir. Bununla birlikte 2015'te (-%13,1), 2019–2020 döneminde küresel ticaretin yavaşlaması ve COVID-19 pandemisi nedeniyle

ve özellikle 2023 yılında (-%9,79) düşüşler gözlenmiştir. Bu gerilemelerin ardından 2021'de (%22,7) ve 2022'de (%17,52) toparlanmalar meydana gelmiştir. 2024 yılındaki sınırlı artış (%3,03), hızlanan bir büyüme bağlamında dikkat çekemese de ticaret hacminde bir istikrar yaşandığına işaret etmektedir.

Kore'nin ASEAN'a ihracatı da benzer biçimde gerçekleşmektedir. İhracat hacmi 2015'te 749 milyar dolardan 2024'te 1.140,1 milyar dolara yükselmiştir. En yüksek ihracat artışları, ekonomik genişleme dönemleri ve pandemi sonrası tedarik zincirlerinin normalleşmesi ile uyumlu olarak 2017 (%27,8) ve 2021 (%22,3) yıllarında kaydedilmiştir. Buna karşılık, 2019 (-%5,0), 2020 (-%6,4) ve özellikle 2023 (-%12,65) yıllarındaki daralmalar, küresel talep dalgalanmalarına karşı duyarlılığı yansıtmaktadır. 2024 yılında ihracatın yeniden büyüme kaydetmesi (%4,48), ticaret dinamiklerinin canlanması olarak görülebilmektedir. Kore'nin ASEAN'dan ithalatı ise 2015 yılında 450 milyar dolardan 2024 yılında 788,3 milyar dolara yükselmiş olsa da ihracata kıyasla daha sınırlı ve dalgalı bir artış sergilemiştir. 2022'deki güçlü artış (%21,88), pandemi sonrası tedarik zinciri toparlanmasının belirgin bir göstergesidir. 2024 yılında ithalatın sınırlı da olsa artış göstermesi (%1,03), ticaretin dengelenme sürecine girdiğini düşündürmektedir.

Bu veriler, son on yılda Kore ile ASEAN arasında sürdürülebilir ve karşılıklı faydaya dayalı ekonomik ilişkilerin güçlendiğini ortaya koymaktadır. Kısa vadeli dalgalanmalar küresel ve bölgesel dinamikleri yansıtırken, uzun vadeli eğilimler ticari entegrasyonun derinleştiğine, yapısal ortaklıkların arttığına ve ASEAN'ın Kore'nin ekonomik ve diplomatik stratejisinde giderek daha merkezî bir konum kazandığına işaret etmektedir.

Tablo 2: Kore'nin ASEAN Üyesi Ülkeler ile Ticaret Hacmi Tablosu (2024)*

Sıralama	Ülke	Toplam	İthalat	İhracat
1	Vietnam	86,767	28,444	58,323
2	Singapur	28,784	10,560	18,224
3	Malezya	24,424	13,981	10,443
4	Endonezya	20,512	12,564	7,948
5	Tayland	14,852	7,174	7,678
6	Filipinler	14,678	4,431	10,247
7	Kamboçya	1,163	506	657
8	Myanmar	885	560	325
9	Brunei	572	512	60
10	Laos	200	95	105
	Toplam	192,839	78,828	114,011

*: milyon dolar olarak hesaplanmıştır. (Kaynak: Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025b: 94).

ASEAN ülkelerinin Kore ile ticari ilişkilerinin hacim bağlamında incelenmesi, ekonomik hacimlerin karşılaştırılmasının yanı sıra karşılıklı bağımlılık düzeylerinin ve stratejik ortaklık alanlarının anlaşılması bakımından da önemlidir. Bu sıralama, Güney Kore'nin dış ticaret politikalarında hangi ülkelere öncelik verdiğini ve hangi ülkelerde yapısal ticaret açıklarıyla karşılaştığını anlamak açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, ASEAN içinde ekonomik açıdan yükselen aktörlerin ve potansiyel yatırım alanlarının belirlenmesini sağlamaktadır.

Vietnam, toplam ticaret hacminde ilk sırada yer almaktadır. Kore'nin Vietnam'a ihracatı 58.323 milyon dolara ulaşırken, ithalatı 28.444 milyon dolar seviyesindedir. Bu durum, ASEAN ülkeleri arasında Kore lehine en yüksek dış ticaret fazlasının Vietnam ile olan ilişkilerden kaynaklandığını göstermektedir. Vietnam'ı sırasıyla 28.784 milyon dolar ile Singapur ve 24.424 milyon dolar ile Malezya takip etmektedir. Singapur örneğinde ihracatın ithalatı aşması, ülkenin Güney Kore ile ticaretinde açık verdiğini göstermektedir. Güney Kore'nin Malezya'ya ihracatı ise sınırlı sayıdaki dış ticaret fazlası veren ülkelerden biri olarak Malezya'nın dikkat çekmesine yol açmaktadır. Dördüncü sırada yer alan Endonezya da Güney Kore açısından dış ticaret açığı yaratan bir başka örnektir. Bu durum, Endonezya lehine belirgin bir ticaret dengesizliğine işaret etmektedir. Buna karşılık beşinci sırada yer alan Tayland, nispeten dengeli bir ticaret yapısı sergilemektedir. Altıncı sıradaki Filipinler ile gerçekleşen ticaret üzerinde ise Güney Kore kayda değer bir dış ticaret fazlası elde etmektedir.

Sıralamada daha alt düzeyde yer alan ASEAN üyeleri (Kamboçya, Myanmar, Brunei ve Laos) 200 ila 1.163 milyon dolar arasında değişen görece düşük ticaret hacimlerine sahiplerdir. Kamboçya ve Myanmar'da ihracat, ithalatın hafif üzerinde seyretmekte ya da buna yakın değerler göstermekte; dolayısıyla küçük ölçekli fazlalar veya sınırlı açıklar ortaya çıkmaktadır. Brunei ve Laos ise çok düşük ekonomik etkileşim düzeyine sahiptir. Brunei belirgin bir ticaret açığı vermekte; Laos ise görece dengeli bir tablo sunmaktadır.

Toplam düzeyde değerlendirildiğinde, Güney Kore ile ASEAN arasındaki ticaret hacmi 192.839 milyon dolara ulaşmaktadır. Güney Kore'nin toplam ihracatı 114.011 milyon dolar, ithalatı ise 78.828 milyon dolar olup, bölgesel ölçekte 35.183 milyon ABD doları tutarında dış ticaret fazlası oluşmaktadır. Sonuç olarak, Vietnam Kore'nin en önemli ASEAN ticaret ortağı olup Singapur ve Filipinler ile Güney Kore'ye ticaret fazlası sağlarken Malezya ve Endonezya açık yaratan ülkelerdir.

Tablo 3: ASEAN-Kore Ticaret İlişkilerinde Öne Çıkan 10 Ürün (2023)

Ürün	İthalat (dolar)	İhracat (dolar)
Elektrikli makine ve cihazlar ile bunlara ait aksam ve parçalar; ses kaydedici ve çoğaltıcı cihazlar; televizyon görüntü ve ses kaydedici ve çoğaltıcı cihazlar ile bunların aksam ve aksesuarları	57,976,204,741.0	23,800,624,985.5
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral mumlar	16,181,795,457.5	11,882,207,399.5
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların aksam ve parçaları	8,716,544,584.5	9,999,264,943.0
Plastikler ve plastikten üretilmiş ürünler	5,765,048,933.4	1,106,187,420.5
Demir ve çelik	4,584,399,555.0	1,303,213,488.6
Optik, fotoğrafçılık ve sinematografi ile ilgili cihazlar; ölçüm, denetim, tıbbi veya cerrahi alet ve cihazlar; bunların aksam ve aksesuarları	2,161,831,865.8	2,531,494,242.1
Demiryolu veya tramvay taşıtları dışında kalan motorlu taşıtlar; bunların aksam, parça ve aksesuarları	1,988,958,586.9	606,074,553.7
Başka yerlerde sınıflandırılmamış kimyasal maddeler ve ürünler	1,101,201,005.6	1,465,865,246.5
Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyaları ile bunların aksesuarları	-	2,442,730,438.0
Kauçuk ve kauçuk ürünleri	1,302,833,156.7	1,083,084,756.9

Kaynak: ASEAN Statistics Divison, 2024. (https://data.aseanstats.org/trade)

ASEAN ülkeleri ile Kore arasındaki ticarette öne çıkan ürün grupları, taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin yalnızca hacimsel değil, aynı zamanda yapısal niteliğini de ortaya koymaktadır. ASEAN ile Kore arasındaki ekonomik ilişkiler, ticaret bileşenlerine bakıldığında yüksek teknolojili sanayi ürünleri, enerji kaynakları ve ara malları temelinde şekillenen karşılıklı bağımlı ve tamamlayıcı bir yapıya sahiptir. İki taraf arasındaki ticaretin en büyük hacmini elektrikli makine ve cihazlar ile mekanik makineler oluşturmaktadır. Bu durum Kore'nin ileri teknoloji üretim kapasitesi ve ASEAN'ın hem üretim merkezi hem de tüketici pazar olarak sistemin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Buna karşın mineral yakıtlar ve türevleri,

ASEAN'ın Kore'ye yönelik ihracatında ikinci sırada yer almakta, bu da Kore'nin enerji arz güvenliği açısından ASEAN ülkelerine stratejik ölçüde bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ticareti yoğun gerçekleşen ürünlere ilişkin dikkat çeken bir diğer unsur, bazı ürün gruplarında karşılıklı tamamlayıcılığın öne çıkmasıdır. Optik, tıbbi ve ölçüm cihazları gibi bilgi yoğunluklu sektörlerde iki taraf arasında hem ithalatın hem ihracatın gerçekleşmesi ara malların karşılıklı olarak transfer edildiği küresel entegrasyona işaret etmektedir. Buna karşılık tekstil ve konfeksiyon gibi emek yoğun sektörlerde ASEAN'ın tek taraflı olarak sadece ihracat yapması, bölge ekonomilerinin geleneksel üretim avantajlarını sürdürdüğünü göstermektedir.

Bu bağlamda taraflar arasında hem karşılıklı ihtiyaçlara dayalı asimetrik bağımlılık hem de küresel üretim zincirlerine entegre olmuş iş birliği modeli eş zamanlı olarak varlık göstermektedir. Bu yapı ASEAN'ın Kore açısından hem verimli ve karlı bir pazar hem de üretim, enerji ve lojistik ortağı haline geldiğini göstermektedir. Kore'nin ise ASEAN ekonomilerinde teknolojik dönüşümün ana aktörlerinden biri olarak konumlandığını göstermektedir.

2.3. Ekonomik İlişkilerin Kurumsal Temeli: ASEAN–Kore Zirveleri

ASEAN–Kore ekonomik ilişkileri bağlamında, 1997 yılından bu yana ASEAN ev sahipliğinde düzenlenen ASEAN-Kore Zirveleri'nin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu zirveler, taraflar arasındaki ekonomik iş birliğinin sürekliliğini ve kurumsal çerçevesini anlamak açısından diplomatik noktaları göz önüne sermekle birlikte ticaret, yatırım, kalkınma yardımı, bölgesel entegrasyon ve tedarik zinciri güvenliği gibi alanlarda politika yönelimlerinin belirlendiği stratejik platformlardır. Zirveler aracılığıyla kabul edilen ortak bildiriler, eylem planları ve serbest ticaret anlaşmaları, ASEAN-Kore ekonomik ortaklığının dönüşümünü kronolojik olarak izlemeyi mümkün kılmakta ve ilişkilerin salt ekonomik çıkarlardan çok daha öteye geçerek kurumsallaşmış, çok katmanlı bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, zirvelerin sistematik olarak ele alınması hem bölgesel ekonomik entegrasyonun dinamiklerini hem de Kore'nin stratejik açılımlarının ASEAN perspektifinde nasıl karşılık bulduğunu analiz etme imkânı sunmaktadır.

8. ASEAN–Kore Cumhuriyeti Zirvesi[5], ASEAN–Kore ilişkilerinin ekonomik boyutunun derinleştiğini vurgulamakta; özellikle ticaretin

[5] İlk ASEAN–Kore Zirvesi 1997 yılında gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, ASEAN ve Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmî internet arşivinde yapılan incelemelerde yalnızca 2004 yılında gerçekleştirilen 8. Zirve ve sonrasına ait belgelere erişilebilmiştir. Ayrıca Kore

serbestleştirilmesi, enerji iş birliği ve kalkınma odaklı finansal mekanizmalar aracılığıyla bu ilişkilerin kurumsallaştığını göstermektedir. Ekonomik iş birliğinin temel sütunlarından birini, ASEAN–Kore Serbest Ticaret Alanı'nın (AKFTA) kurulmasına yönelik öneri oluşturmaktadır. ASEAN liderleri, ikili ticaret ve yatırımların artırılmasına ilişkin uzman tavsiyelerini memnuniyetle karşılamış; taraflar AKFTA müzakerelerinin 2005 yılının başında resmen başlatılması hususunda mutabakata varmıştır. Bu anlaşma ile 2009 yılına kadar ticarete konu malların en az yüzde 80'inde gümrük tarifelerinin kaldırılması hedeflenmekte olup, bu durum tarafların piyasa entegrasyonu ve ekonomik karşılıklı bağımlılık konusundaki ortak iradesini yansıtmaktadır. Ayrıca, çerçeve belge Kamboçya, Laos, Myanmar ve Vietnam gibi yeni üye ülkeler için "özel ve farklılaştırılmış muamele" hükümlerini içermekte; bu da bölge içi kalkınmışlık farklılıklarına yönelik duyarlılığı göstermektedir. Artan küresel petrol fiyatları ve enerji güvenliğine ilişkin kaygılar doğrultusunda, bildiride ASEAN ile Kore Cumhuriyeti arasında enerji alanında iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik ortak taahhüt öne çıkmaktadır. Bu kapsamda biyoyakıtlar ve hidroelektrik enerji gibi alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi, petrol rezervlerinin depolanmasına ilişkin politika eşgüdümü ve enerji güvenliği stratejilerinin oluşturulması gibi alanlarda iş birliği öngörülmektedir. ASEAN liderleri ayrıca Kore Cumhuriyeti'ni, özellikle Kamboçya, Laos ve Myanmar'da hidroelektrik santral yatırımları gibi enerji altyapısı projelerine doğrudan yatırım yapmaya teşvik etmiş; böylece enerji güvenliği, kalkınma yardımı ve bölgesel bağlantısallığın birbirini tamamlayan stratejik unsurlar hâline getirilmiştir. Bununla birlikte Kore Cumhuriyeti, ASEAN'ın kalkınma gündemine desteğini yineleyerek ASEAN–Kore Cumhuriyeti Özel İş birliği Fonu ile Gelecek Odaklı İş birliği Projeleri Fonu'na finansal katkılarını artırma taahhüdünde bulunmuştur. Bu fonlar, ASEAN'ın ekonomik entegrasyon yol haritasını tanımlayan Vientiane Eylem Programı (VAP) ile bölge içi kalkınma eşitsizliklerini azaltmayı amaçlayan ASEAN Entegrasyonu Girişimi (IAI) gibi temel bölgesel programların uygulanmasını desteklemektedir. Ayrıca Kore Cumhuriyeti, ASEAN–

Dışişleri Bakanlığı'nın resmî internet sitesinde, ASEAN–Kore ilişkilerine dair kronolojik anlatımda, 1997'deki ilk zirvenin ardından doğrudan 2004 tarihli 8. Zirve referans noktası olarak verilmekte (bk. Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2025a). "Overview", https://www.mofa.go.kr/eng/wpge/m_5466/contents.do); aradaki döneme ilişkin belgeler ve detaylı kayıtlar yer almamaktadır. Bu durumun muhtemel nedenleri arasında erken dönem zirve belgelerinin dijital ortama sistematik biçimde aktarılmamış olması, 1990'lı yıllarda dijital arşivleme kapasitesinin sınırlı olması, bazı dokümanların yalnızca basılı ya da diplomatik kanallara özgü şekilde korunması sayılabilir.

Mekong Havzası Kalkınma İş birliği (AMBDC), ACMECS, BIMP-EAGA ve Büyük Mekong Alt Bölgesi (GMS) gibi alt-bölgesel iş birliği mekanizmalarına desteğini sürdürerek, Güneydoğu Asya'nın daha az gelişmiş kesimlerinde ekonomik kalkınma, bağlantısallık ve sosyal refahın güçlendirilmesine katkı sunacağını beyan etmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012a). Tüm bu taahhütler birlikte değerlendirildiğinde, Kore Cumhuriyeti'nin ASEAN'ın entegrasyon ve kalkınma sürecinde çok katmanlı, bütüncül ve stratejik bir ekonomik ortak olarak konumlandığı görülmektedir.

9. ASEAN–Kore Zirvesi'nde liderler ASEAN–Kore Serbest Ticaret Alanı'nın erken tamamlanmasına yönelik kararlılıklarını yeniden teyit ederek Kapsamlı Ekonomik İş birliği Çerçeve Anlaşması'nı, Mal Ticareti Anlaşması'nı ve Uyuşmazlık Çözüm Mekanizması'nı imzalamışlardır. Bu bağlamda ASEAN, ticaretin serbestleştirilmesini Kore Yarımadası'ndaki barış inşa süreçleriyle ilişkilendiren bir adımla, Kaesong Sanayi Kompleksi'nden gelen ürünlerin AKFTA kapsamına ilke düzeyinde dâhil edilmesini kabul etmiştir. Küresel petrol fiyatlarındaki artışa yanıt olarak taraflar, enerji güvenliği konusunda ortak hareket etme gerekliliğini vurgulamış; enerji verimliliği, alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve petrol stok mekanizmaları gibi alanlarda iş birliğini ekonomik dayanıklılık ve sürdürülebilirliğe katkı sunan stratejik adımlar olarak konumlandırmıştır. Zirvede ayrıca KOBİ'lerin ekonomik büyümedeki rolü ön plana çıkarılmış; Kore, teknoloji paylaşımı, kapasite geliştirme programları ve biyoteknoloji ile genetik mühendisliği alanlarında ortak girişimlere destek sağlama taahhüdünde bulunmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) alanındaki iş birliği, dijital uçurumun azaltılması amacıyla uygun maliyetli bilgisayar erişimi ve e-devlet uygulamalarının geliştirilmesine yönelik girişimlerle birlikte dijital ekonomik entegrasyonun güçlendirilmesi bağlamında ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Güney Kore, ASEAN'ın Vientiane Eylem Programı ile ASEAN İçin Entegrasyon Girişimi'ne verdiği desteği yinelemiş; ASEAN–Kore Özel İş birliği Fonu ile Gelecek Odaklı İş birliği Projeleri Fonu'na katkılarını artırmıştır. Ayrıca alt-bölgesel kalkınma çerçevelerine destek sunmaya teşvik edilmiş; böylece kalkınmışlık farklarının azaltılması ve kapsayıcı bölgesel büyümenin teşvik edilmesi yönünde kritik bir ortak olarak konumunu güçlendirmiştir (ASEAN, 2005).

ASEAN ile Kore arasındaki ekonomik iş birliği 10. Zirve'de ilişkilerin temel dayanaklarından biri olarak vurgulanmıştır. ASEAN liderleri, Kore'nin özellikle Vientiane Eylem Programı (VAP) ve ASEAN Entegrasyonu Girişimi'ne (IAI) sağladığı destekle bölgesel kalkınma eşitsizliklerinin

azaltılmasına yaptığı katkıları takdir etmiş; Kore'nin IAI'ye en büyük bağışçı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Seul yönetimi, 2009 yılına kadar ASEAN'a sağladığı resmî kalkınma yardımını (ODA) iki katına çıkarma taahhüdünde bulunmuştur. Altyapı alanında, Güney Kore'nin Singapur–Kunming Demiryolu Hattı'nın eksik bölümlerine destek vereceğini açıklaması önemle kaydedilmiştir. ASEAN liderleri, Kore'nin GMS, BIMP–EAGA, ACMECS ve AMBDC gibi alt bölgesel ekonomik iş birliği platformlarına daha fazla katılımını da teşvik etmiştir. Ticaret ve yatırım konuları öne çıkmış; Hizmet Ticareti ve Yatırım Anlaşmalarının Kasım 2007'ye kadar tamamlanması ve 2008'de AKFTA kapsamında yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca ticaret, yatırım, turizm ve kültürel etkileşimi geliştirmek amacıyla bir ASEAN–Kore Merkezi kurulması önerisi desteklenmiş; bu girişim Kore dalgasının (Hallyu) yükselen küresel etkisiyle ilişkilendirilmiştir. KOBİ'lerin güçlendirilmesi için teknoloji transferi, kapasite geliştirme ve girişimcilik eğitimi konularında Kore'den iş birliği talep edilmiştir. Enerji güvenliği geleceğe yönelik ekonomik iş birliğinin öncelikli alanlarından biri olarak değerlendirilmiş; yenilenebilir ve alternatif enerji kaynaklarında Kore'nin olası bir lider ve ortak olabileceği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Kore'nin BİT kapasitesinin, ASEAN'da yönetişim, afet yönetimi, sağlık güvenliği ve yolsuzlukla mücadele süreçlerini destekleyebileceği belirtilmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012b). Bu çerçevede, ASEAN–Kore ilişkileri, yardım temelli iş birliğinden kapsamlı, teknoloji odaklı ve kalkınma yönelimli bir ortaklığa dönüşmektedir.

11. ASEAN–Kore Zirvesi ekonomik karşılıklı bağımlılığın giderek derinleştiğini vurgulayarak, bölgesel ekonomik entegrasyonun ve ortaklığın güçlendirilmesine yönelik somut adımları öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede, liderler ASEAN–Kore Hizmet Ticareti Anlaşması'nı kabul etmiş ve ASEAN–Kore Serbest Ticaret Alanı'nın (STA) tamamlanmasını kolaylaştırmak amacıyla ilgili Yatırım Anlaşması'nın da en kısa sürede sonuçlandırılmasına bağlılıklarını beyan etmişlerdir. Kore, ASEAN'ın bütünleşme çabalarına desteğini yeniden teyit ederek, özellikle ASEAN Entegrasyon Girişimi (Initiative for ASEAN Integration – IAI) ile Vientiane Eylem Programı'nın (VAP) uygulanmasına yaptığı mali katkılarla bölgesel kalkınmışlık farklarının azaltılmasına ve adil büyümenin teşvik edilmesine katkı sağlamıştır. Ekonomik iş birliği, yalnızca ticaretin serbestleştirilmesiyle sınırlı kalmayıp altyapı geliştirme alanlarına da genişletilmiş; Kore, Ayeyawady–Chao Phraya–Mekong Ekonomik İş birliği Stratejisi (ACMECS) gibi alt-bölgesel girişimleri ve Singapur–Kunming Demiryolu Hattı gibi stratejik projeleri desteklemiştir. Seul'de ASEAN–Kore Merkezi'nin kurulması, ticaret,

yatırım, turizm ve kültürel etkileşimi teşvik edecek kurumsal bir mekanizma olarak memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca taraflar; KOBİ, finans, BİT, kırsal kalkınma ve alternatif enerji teknolojileri gibi sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve dayanıklılık açısından kritik görülen alanlarda iş birliğinin güçlendirilmesi gerekliliğinin altını çizmişlerdir (ASEAN, 2007). Bu girişimler bütünsel olarak değerlendirildiğinde, ASEAN ile Kore arasındaki ilişkilerin geleneksel diplomatik etkileşim düzeyinden daha kurumsal, kalkınma odaklı ve yapılandırılmış bir ekonomik ortaklığa evrildiği görülmektedir.

ASEAN–Kore ilişkilerinin ekonomik boyutu, 12. Zirve'de de belirgin biçimde ön plana çıkmıştır. AKFTA sürecinin tamamlanması memnuniyetle karşılanmış; ikili ticaret hacminin 2008 yılında yaklaşık 90 milyar ABD dolarına ulaştığı belirtilmiş ve bu rakamın 2015 yılına kadar 150 milyar ABD dolarına çıkarılması yönündeki ortak hedef teyit edilmiştir. Bu durum, tarafların ekonomik entegrasyonu derinleştirme kararlılığını ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümenin temel itici gücü olarak özel sektörün rolüne vurgu yapmış; ASEAN ve Koreli iş çevreleri arasındaki etkileşimin özellikle ASEAN–Kore CEO Zirvesi aracılığıyla güçlendirilmesine destek verilmiştir. Ticaret, yatırım, turizm ve kültürel değişimleri teşvik etmek amacıyla Seul'de ASEAN–Kore Merkezi'nin kurulmasıyla ekonomik iş birliğinin kurumsal zemininin daha da güçlendirildiği belirtilmiştir. Küresel finansal ve ekonomik krize yanıt kapsamında korumacılığa karşı durma, ticaret ve yatırımların serbestleştirilmesini teşvik etme ve bölgesel finansal iş birliğini geliştirme yönündeki ortak taahhütleri yeniden teyit etmiştir. Güney Kore'nin, özellikle 2010 G20 Dönem Başkanlığı çerçevesinde, gelişmiş ve yükselen ekonomiler arasında köprü rolü üstlendiği vurgulanmıştır. ASEAN–Kore Ulaştırma İş Birliği Mutabakat Zaptı'nın hızla sonuçlandırılması çağrısında bulunarak, tüm ulaştırma modlarında iş birliğinin geliştirilmesi ve bölgesel altyapı bağlantılılığının güçlendirilmesini ön plana çıkarmıştır. Kore'nin kalkınma yardımları kapsamındaki taahhütlerine dikkat çekilmiş; ASEAN Entegrasyon Girişimi'ne (IAI) katkılar, 2015 yılına kadar ASEAN'a yönelik Resmî Kalkınma Yardımları'nın (ODA) iki katına çıkarılması ve kapasite geliştirme ile gönüllülük programları yoluyla topluluk inşası çabalarına destek taahhüt edilmiştir (ASEAN, 2009). Genel olarak, söz konusu ekonomik düzenlemeler, ASEAN–Kore ilişkilerinin salt ticaret odaklı iş birliğinden; finansal istikrar, altyapı bağlantısallığı, kalkınma yardımları ve kurumsallaşmış özel sektör katılımını kapsayan daha bütüncül bir ortaklık modeline evrildiğini göstermektedir.

13. ASEAN–Kore Zirvesi döneminde küresel mali krizin etkileri devam etmesine rağmen, ASEAN ve Kore ekonomileri dirençli bir performans sergilemiş; ikili ticaret hacmi 2009 yılında 74,7 milyar ABD dolarına ulaşarak kriz öncesi seviyeleri aşmış ve taraflar arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığı yeniden teyit etmiştir. Bu bağlamda, ASEAN Kore'nin üçüncü büyük ticaret ortağı haline gelirken, Kore de ASEAN'ın beşinci büyük ortağı olarak kayıtlara geçmiştir. Bununla birlikte, Zirve'de Kore'nin bölgeye yönelik doğrudan yabancı yatırımlarında yüzde 10,21 oranında kayda değer bir düşüş yaşandığı da vurgulanmıştır. Ekonomik entegrasyonun kurumsallaştırılması amacıyla, liderler AKFTA kapsamındaki tüm anlaşmaların yürürlüğe girmesini memnuniyetle karşılamış ve bu mekanizmadan doğan tavizlerin daha etkin biçimde kullanılmasına yönelik çağrıda bulunmuştur. Taraflar ayrıca, 2015 yılına kadar ikili ticaret hacmini 150 milyar ABD dolarına çıkarma taahhütlerini yineleyerek, piyasa liberalleşmesini derinleştirme ve yatırım akışlarını artırma yönündeki ortak iradelerini ortaya koymuştur. Kore'nin altyapı, ulaştırma, finans, BİT, enerji, kırsal kalkınma ve KOBİ'ler gibi alanlarda ASEAN Bağlantılılık Ana Planı'na verdiği destek, ekonomik iş birliğinin kapsamını daha da genişletmiştir. Ayrıca, Kore'nin düşük karbonlu yeşil büyüme ve iklim dirençli kalkınma girişimleri ekonomik ve çevresel gündemlerin giderek daha fazla iç içe geçtiğini göstermiştir. Seul merkezli ASEAN–Kore Merkezi ise ticaret, yatırım, turizm ve kültürel etkileşimlerin teşvik edilmesinde kilit bir kurumsal mekanizma olarak öne çıkmıştır (ASEAN, 2010). Tüm bu gelişmeler, ASEAN–Kore ekonomik ilişkilerinin stratejik ve kurumsal derinliğinin artmakta olduğunu ve bu ilişkilerin ASEAN Topluluğu Vizyonu 2015 çerçevesindeki bölgesel bütünleşme hedefleriyle uyumlu hale geldiğini göstermektedir.

14. ASEAN–Kore Zirvesi'nde ise liderler, AKFTA'nın tam anlamıyla yürürlüğe girmesiyle birlikte ikili ekonomik ilişkilerin kurumsal mimarisinde önemli bir dönüm noktasına ulaşıldığını belirtmişlerdir. Bu ilerleme ticaret rakamlarına da yansımış olmakla birlikte söz konusu ivmeye dayanarak taraflar, ticaret hacmini 2015 yılına kadar 150 milyar ABD dolarına çıkarma yönündeki ortak hedeflerini yeniden teyit etmiş ve ilgili bakanlara bu hedefe ulaşmaya yönelik politika ve mekanizmaların geliştirilmesi talimatını vermiştir. Küresel finansal krizin ortaya çıkardığı kırılganlıklar da göz önünde bulundurularak, KOBİ'lerin AKFTA'dan azami düzeyde fayda sağlanmasında kilit aktörler olduğu vurgulanmış; bu bağlamda KOBİ'lerin bölgesel değer zincirlerine entegrasyonunun güçlendirilmesi amacıyla iş birliğinin artırılması teşvik edilmiştir. Altyapı bağlantısallığı, iş birliğinin bir

diğer stratejik alanı olarak öne çıkmıştır. Kore, ASEAN Bağlantılılık Ana Planı'na desteğini sürdüreceğini açıklamış; ulaşım, enerji, BİT, finans, turizm ve beşerî sermaye gelişimi gibi alanlarda 15 öncelikli altyapı projesine katılmaya ve bunlarla bağlantılı 84 faaliyete katkı sunmaya davet edilmiştir. Gıda güvenliği de önemli gündem maddeleri arasında yer almış; ASEAN liderleri, Kore'nin özellikle depolama, işleme ve dağıtım gibi hasat sonrası teknolojiler bağlamında ASEAN+3 Acil Pirinç Rezervi (APTERR) mekanizması çerçevesinde daha fazla rol üstlenmeye teşvik etmiştir. Çevresel ve ekonomik iş birliği, Kore Cumhuriyeti'nin Düşük Karbonlu Yeşil Büyüme Girişimi kapsamında daha fazla önem kazanmıştır. ASEAN liderleri, iklim değişikliğine uyum, sürdürülebilir ormancılık ve deniz kaynaklarının yönetimi gibi alanlarda ortak projeler yürütmeye istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Bu taahhüt, ASEAN–Kore Orman İş Birliği Anlaşması ile kurumsallaşmış ve gelecekte Asya Orman İş Birliği Örgütü'nün kurulmasının zeminini hazırlamıştır. Ayrıca Seul'deki ASEAN–Kore Merkezi, ticaret, yatırım, turizm ve kültürel etkileşimi artırmaya yönelik katkıları nedeniyle takdir edilmiş; söz konusu Merkez'in taraflar arasında kalıcı bir kurumsal köprü işlevi gördüğü vurgulanmıştır. Buna paralel olarak, Mekong–Kore iş birliği mekanizması, Güneydoğu Asya içindeki kalkınma farklılıklarının azaltılması ve ASEAN'ın daha geniş ekonomik entegrasyon gündeminin desteklenmesi açısından önemli bir platform olarak değerlendirilmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012c).

15. ASEAN–Kore Zirvesi, ASEAN ile Kore Cumhuriyeti arasındaki artan ekonomik karşılıklı bağımlılığı; ticaretin genişlemesi, kurumsal iş birliği ve bağlantısallık girişimleri üzerinden açıkça yansıtmaktadır. Bildiride, ikili ticaret hacminin 2011 yılında 124,9 milyar ABD dolarına ulaşarak kaydettiği hızlı artış vurgulanmış; taraflar 2015 yılına kadar 150 milyar ABD doları hedefinin gerçekleştirilmesine yönelik kararlılıklarını yeniden teyit etmiştir. Bu doğrultuda, liderler özellikle KOBİ'lerin AKFTA hükümlerinden daha etkin yararlanmasının teşvik edilmesiyle, AKFTA'nın tam olarak uygulanmasının ve etkin biçimde kullanılmasının önemine dikkat çekmişlerdir. Seul'de bulunan ASEAN–Kore Merkezi; ticaret, yatırım, turizm ve kültürel etkileşimin geliştirilmesinde kilit bir mekanizma olarak tanınmış ve KOBİ'lerin güçlendirilmesi ile bölgesel ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesine yönelik daha somut girişimler üstlenmeye teşvik edilmiştir. Bunun yanında, Kore Cumhuriyeti, ASEAN Bağlantısallık Ana Planı'na desteğini yinelemiş ve altyapı ile BİT alanlarında iş birliğini geliştirmek amacıyla ASEAN Bağlantısallık Koordinasyon Komitesi ile istişari bir mekanizma kurulmasını kabul etmiştir. Ekonomik iş birliği,

ASEAN içerisindeki kalkınmışlık farklılıklarının azaltılmasını hedefleyen Mekong–Kore Cumhuriyeti Ortaklığı gibi alt-bölgesel girişimleri de kapsamaktadır. Bu çerçevede pilot projelerin uygulanması, özel bir iş birliği fonunun oluşturulması ve Mekong–Kore İş Forumu'nun düzenlenmesi gibi adımlar ön plana çıkmaktadır (ASEAN, 2012b).

16. ASEAN–Kore Zirvesi, ekonomik ortaklığın özellikle ticaret, bölgesel entegrasyon, bağlantısallık ve kalkınma iş birliği alanlarında derinleşmekte olduğunu vurgulamıştır. Liderler, ikili ticaret hacminin 2012 yılında 131 milyar ABD dolarına ulaşmasını memnuniyetle karşılamış ve AKTFA'nın tam uygulanması ile daha fazla serbestleştirilmesi yoluyla 2015 yılına kadar ticaret hacminin 150 milyar ABD dolarına yükseltilmesi hedefini yeniden teyit etmişlerdir. Ayrıca, mevcut ASEAN+1 serbest ticaret anlaşmalarını bütünleştirme ve bölgesel ekonomik mimaride ASEAN Merkeziliği'ni güçlendirme potansiyeline sahip olan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) müzakerelerinin önemi de özellikle vurgulanmıştır. Ekonomik iş birliği, ASEAN Bağlantısallık Ana Planı ve ASEAN ICT Master Plan 2015'e verilen destekle daha da ileri taşınmış; Kore'nin altyapı ve geniş bant ağlarının geliştirilmesine yönelik kamu–özel sektör ortaklıkları ve yenilikçi finansman mekanizmalarına katılımı öne çıkmıştır. Mekong–Kore iş birliği çerçevesi, kalkınma farklılıklarının azaltılması, alt-bölgesel bağlantısallığın güçlendirilmesi ile ticaret ve yatırımların artırılması açısından önemli bir platform olarak kabul edilmiş; bu süreç Mekong–Kore İş Birliği Fonu ve ilgili iş forumlarıyla desteklenmiştir. Ayrıca, ASEAN–Kore Merkezi, ticaret, yatırım, turizm ve KOBİ'lerin desteklenmesinde kilit bir rol üstlenmeye devam etmiştir. Kore'nin ASEAN Entegrasyonu Girişimi'ne (IAI) ve ASEAN Topluluğu 2015 Sonrası Vizyonu'na yönelik desteği, kapsayıcı ekonomik büyüme ve bölgesel refaha yönelik ortak taahhüdün somut bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2013). Genel olarak zirve, karşılıklı faydaya dayalı, entegrasyonu önceliklendiren ve sürdürülebilir kalkınmayı esas alan ileriye dönük bir ekonomik ortaklığı yeniden teyit etmiştir.

17. ASEAN–Kore Cumhuriyeti Zirvesi'nde, Kore'nin 2014 yılı itibarıyla ASEAN'ın beşinci en büyük ticaret ortağı ve altıncı en büyük doğrudan yabancı yatırım kaynağı olmaya devam ettiğini; toplam ASEAN ticaretinin yüzde 5,2'sini ve doğrudan yabancı yatırımların yüzde 3,3'ünü oluşturduğunu kaydetmiştir. Bu temele dayanarak, taraflar AKFT çerçevesinde ekonomik ilişkilerin daha fazla serbestleştirilmesine yönelik kararlılıklarını yinelemiş ve 2020 yılına kadar ikili ticaret hacminin 200 milyar ABD dolarına ulaştırılması

hedefinde mutabık kalmışlardır. Bu bağlamda, ASEAN–Kore Mal Ticareti Anlaşması'nı değiştiren Üçüncü Protokol'ün tamamlanması; tarifelerin ve tarife dışı engellerin azaltılması ile mevcut taahhütlerin daha etkin şekilde uygulanmasına yönelik önemli bir adım olarak memnuniyetle karşılanmıştır. Ekonomik iş birliği, yalnızca ticaretin serbestleştirilmesiyle sınırlı kalmayıp özel sektörün katılımını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu doğrultuda, işletmeler arası iş birliğini güçlendirmeyi ve mikro KOBİ'lerin bölgesel değer zincirlerindeki rolünü artırmayı amaçlayan ASEAN–Kore İş Konseyi ve CEO Zirvesi'nin kurumsallaşması önemle vurgulanmıştır. Buna paralel olarak, önerilen ASEAN–Kore Yenilik Merkezi'ne ilişkin görüşmeler, sürdürülebilir ekonomik büyümenin itici unsurları olarak inovasyonun, beşerî sermaye gelişiminin ve teknolojik kapasite inşasının önemine işaret etmiştir. Bunun yanı sıra, ASEAN liderleri ASEAN Bağlantılılık Ana Planı çerçevesindeki altyapı geliştirme, kamu–özel sektör ortaklıkları, BİT iş birliği ve hava ulaşımlarının serbestleştirilmesi gibi bağlantısallık girişimlerinin önemini vurgulamış; kalkınma farklarının azaltılması ve daha derin ekonomik entegrasyonun teşviki bağlamında Mekong–Kore iş birliğinin rolünü kabul etmiştir (ASEAN, 2015). Tüm bu girişimler, ilişkilerin salt ticari alışverişten kurumsallaşmış, yenilik odaklı ve kapsayıcı bir ekonomik ortaklığa doğru stratejik bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır.

18. ASEAN–Kore Zirvesi'nde ise ekonomik iş birliği, ASEAN–Kore Mal Ticareti Anlaşması'nı Değiştiren Üçüncü Protokol'ün yürürlüğe girmesi ve Hassas Ürünler Listesi kapsamındaki ürünlerin serbestleştirilmesine yönelik müzakerelerin başlatılmasıyla daha da güçlendirilmiştir. Bu gelişmeler, tarafların 2020 yılına kadar 200 milyar ABD dolarlık ticaret hacmi hedefini gerçekleştirmesine yönelik kritik adımlar olarak değerlendirilmiştir. Taraflar ayrıca, küresel ticareti güçlendirmesi, tedarik zincirlerini sağlamlaştırması ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemesi beklenen modern, kapsamlı ve karşılıklı faydaya dayalı Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık anlaşmasının sonuçlandırılmasına ilişkin kararlılıklarını yinelemişlerdir. Zirvede, Kore–ASEAN İş Konseyi tarafından yürütülen girişimler ve önerilen ASEAN–Kore İnovasyon Merkezi Ağı aracılığıyla mikro KOBİ'lere verilen destek de vurgulanmıştır. Bu girişimlerin; bilim, teknoloji, insan kaynakları gelişimi ve bilgi paylaşımını teşvik etmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Buna paralel olarak, Kore'nin ASEAN Bağlantısallığına yaptığı katkılar (özellikle altyapı geliştirme, bilgi ve iletişim teknolojileri, kamu-özel sektör ortaklıkları ve kapasite geliştirme alanlarında) ekonomik dayanıklılığı güçlendirmesi, kalkınma farklarını azaltması ve ASEAN Topluluğu Vizyonu 2025 çerçevesinde bölgesel bütünleşmeyi derinleştirmesi bakımından önemli görülmüştür (ASEAN, 2016).

19. ASEAN–Kore Zirvesi'nde taraflar, ASEAN–Kore Mal Ticareti Anlaşması (AKTIGA) kapsamındaki Hassas Ürün Listesi müzakereleri dâhil olmak üzere daha ileri serbestleştirme adımlarına bağlılıklarını teyit etmiş ve 2020 yılına kadar karşılıklı ticaret hacmini 200 milyar ABD dolarına çıkarma hedefini yinelemiştir. Buna paralel olarak, her iki taraf da ASEAN–Kore İş Konseyi ve ASEAN–Kore Merkezi gibi kurumlar aracılığıyla özel sektörün daha etkin katılımını desteklemiş; KOBİ'lerin geliştirilmesi, yenilikçilik, verimlilik artışı ve sektörel iş birliklerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmaların önemine işaret etmiştir. Bu kapsamda çelik sanayi, sağlık hizmetleri ve KOBİ'lerin dijitalleşmesi gibi alanlarda iş birlikleri teşvik edilmiştir. Zirvede ayrıca, TASK gibi teknik destek programları aracılığıyla ASEAN ülkelerindeki mikro KOBİ'lerin rekabet edebilirliğinin artırılmasına yönelik devam eden iş birlikleri memnuniyetle not edilmiştir. ASEAN ve Kore, Asya-Pasifik bölgesinde modern, kapsayıcı ve karşılıklı faydaya dayalı bir ticaret mimarisi oluşturma potansiyeline sahip Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık müzakerelerinin ilerletilmesi konusundaki kararlılıklarını da ortak biçimde teyit etmiştir. Bu ekonomik girişimler, Kore'nin ASEAN Topluluğu Vizyonu 2025'e verdiği destek, MPAC 2025 çerçevesinde altyapı bağlantısallığının geliştirilmesi, IAI Üçüncü Çalışma Planı üzerinden kalkınma farklılıklarının azaltılması ve yeşil büyüme, temiz enerji ile yoksulluğun azaltılması gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik katkılarıyla tamamlanmıştır (ASEAN, 2017). Bu çerçevede ASEAN–Kore ortaklığı hem ekonomik açıdan stratejik hem de kalkınma odaklı bir nitelik kazanmıştır.

20. ASEAN–Kore Zirvesi, ASEAN ile Kore Cumhuriyeti arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın, özellikle ticaret, yatırım ve bölgesel bağlantısallık mekanizmalarının güçlendirilmesi yoluyla derinleştiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, liderler ASEAN–Kore Mal Ticareti Anlaşması (AKTIGA) kapsamında hassas ürünlere yönelik tarife serbestleştirmesinin genişletilmesini desteklemiş ve piyasa erişimini artırmayı, düzenleyici uyumu güçlendirmeyi amaçlayan AKFTA'ya Üçüncü Değişiklik Protokolü'nün tamamlanmasını memnuniyetle karşılamıştır. Zirvede, ticaretin serbestleştirilmesinin ötesinde, yenilikçiliğin korunması ve teknoloji transferinin kolaylaştırılması amacıyla fikri mülkiyet rejimlerinin iyileştirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Ekonomik iş birliği, aynı zamanda ASEAN–Kore İş Konseyi (AKBC), kapasite geliştirme projeleri ve Kore öncülüğünde yürütülen, ASEAN ülkelerindeki firmalara teknik çözümler sunan TASK Programı aracılığıyla mikro KOBİ'lerin rekabetçiliğinin ve dayanıklılığının artırılmasına yönelik girişimlerde de

somutlaşmıştır. Bununla birlikte, zirve, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık müzakerelerinde kaydedilen ilerlemeyi not etmiş ve açık, kapsayıcı ve kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemine verilen desteği yinelemiştir. Altyapısal bağlantısallık ve sürdürülebilir kentsel kalkınma (özellikle ASEAN Akıllı Şehirler Ağı (ASCN) kapsamında akıllı şehir iş birliği) uzun vadeli ekonomik bütünleşme ve bölgesel ölçekte dengeli kalkınmanın temel unsurları olarak önceliklendirilmiştir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018). Genel olarak, bu girişimler ekonomik iş birliğinin ASEAN–Kore Stratejik Ortaklığı'nın merkezî bir boyutu olmayı sürdürdüğünü ve bölgesel istikrar ile ortak refahın desteklenmesinde kilit bir rol üstlendiğini açıkça göstermektedir.

COVID-19 pandemisi bağlamında, ekonomik iş birliği 21. ASEAN–Kore Zirvesi'nin temel sütunlarından biri olarak öne çıkmıştır. Pandeminin yol açtığı ekonomik aksaklıklara yanıt olarak ASEAN ve Kore Cumhuriyeti, bölgesel tedarik zinciri dayanıklılığının korunması, tıbbi malzemeler ve gıda dahil temel mal ve hizmetlerin kesintisiz akışı ile kritik personelin güvenli dolaşımının kolaylaştırılmasını önceleyen Ekonomik Bağlantısallığı Güçlendirmeye Yönelik Ortak Girişimler'i kabul etmişlerdir. Zirvede ayrıca, dijital ekonomi, inovasyon, fikri mülkiyet hakları ile bilim ve teknoloji alanlarında iş birliğini merkeze alan ve pandemi sonrası toparlanmayı hedefleyen ortak bir vizyon vurgulanmıştır. Bu kapsamda, ASEAN–Kore Bilim ve Teknoloji İş Birliği Merkezi'nin kurulmasına yönelik ilerlemeler, önerilen ASEAN–Kore Endüstriyel İnovasyon Merkezi (AKIIC) ve Kore Cumhuriyeti'nin ASEAN Nezdindeki Daimî Temsilciliği bünyesinde bir Finansal İş Birliği Merkezi kurulması girişimleri öne çıkan somut adımlar arasında yer almıştır. Taraflar ayrıca, KOBİ'ler ve start-up ekosistemlerinin desteklenmesinin önemine dikkat çekmiş; iş dünyası iş birlikleri, Kore Teknoloji Danışmanlığı ve Çözümleri Programı (TASK) gibi teknoloji transferi mekanizmaları ve ASEAN–Kore Start-up Politika Yol Haritası üzerindeki çalışmaların sürdürülmesini memnuniyetle karşılamışlardır. Liderler, RCEP'in imzalanmasına güçlü desteklerini ifade ederek, bu anlaşmayı açık, kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemini güçlendiren; modern, kapsamlı ve karşılıklı fayda sağlayan bir düzenleme olarak değerlendirmişlerdir (Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020).

22. ASEAN–Kore Zirvesi, bölgesel dayanıklılığın güçlendirilmesi, sürdürülebilir büyümenin teşviki ve pandemi sonrası toparlanmanın desteklenmesine yönelik önemli ekonomik iş birliği taahhütlerini vurgulamıştır. Ekonomik iş birliği, ağırlıklı olarak "Refah (Prosperity)"

sütunu altında ele alınmış; bu çerçevede ASEAN'ın Hint-Pasifik Görünümü (AOIP), ASEAN Kapsamlı Toparlanma Çerçevesi (ACRF) ve Kore Cumhuriyeti'nin Yeni Güney Politikası Plus (NSP Plus) ile uyumlu hedefler öne çıkmıştır. Taraflar, ticaret ve yatırım akışlarının derinleştirilmesi, finansal iş birliğinin geliştirilmesi ve KOBİ'ler ile start-up işletmelerin dijital kapasite geliştirme girişimleri yoluyla desteklenmesi suretiyle ekonomik dayanıklılığı güçlendirme yönündeki iradelerini teyit etmişlerdir. Liderler, enerji güvenliği alanındaki iş birliğini özellikle temiz enerjiye geçiş, yeşil büyüme ve akıllı şehirler, yeşil altyapı ve kırsal-kentsel bağlantısallık gibi sürdürülebilir altyapı projeleri bağlamında ele alarak vurgulamışlardır. Ayrıca zirvede, dijital ekonomi entegrasyonu; siber güvenlik, dijital inovasyon, dijital bağlantısallık ve Dördüncü Sanayi Devrimi (4IR) gibi alanlar üzerinden sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temel dinamikleri olarak değerlendirilmiştir. Ortak bildiride, kalkınma farklılıklarının azaltılması amacıyla alt-bölgesel iş birliğine ve ASEAN Entegrasyonu Girişimi'ne (IAI) verilen destek de yeniden vurgulanmıştır. Bu bağlamda, ASEAN–Kore İş Birliği Fonu'nun (AKCF), ekonomik toparlanma projeleri, geleceğin endüstrileri ve bağlantısallık girişimlerini finanse etmek üzere daha etkili biçimde kullanılması teşvik edilmiştir (ASEAN, 2021). Genel olarak, zirvenin ekonomik boyutu; ekonomik bağlantısallığın güçlendirilmesi, dijital dönüşümün hızlandırılması, sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı büyümenin desteklenmesine yönelik bütüncül ve geleceğe dönük bir stratejiyi yansıtmaktadır.

23. ASEAN–Kore Cumhuriyeti Zirvesi kapsamında, dijital ekonomi ve yenilik odaklı iş birliğine özel bir önem atfetmiştir. Taraflar, dijital dönüşüm, e-ticaret, bilim ve teknoloji, start-up ekosistemleri, akıllı altyapı ve geleceğe yönelik sanayiler başta olmak üzere, Dördüncü Sanayi Devrimi alanlarında ortak çalışmaları genişletmeyi taahhüt etmiştir. Liderler, ASEAN-Kore İş Konseyi (AKBC) ve ASEAN-Kore Merkezi'nin (AKC) ticaretin kolaylaştırılması, yatırımların teşviki ve KOBİ'ler ile start-up'lara yönelik kapasite geliştirme faaliyetlerine ilişkin devam eden çabalarını memnuniyetle karşılamıştır. Ticaretin ötesinde, Zirve'de Kore Cumhuriyeti'nin bölgesel kalkınma ve bağlantısallık alanlarındaki artan rolü de takdir edilmiştir. Bu kapsamda, Mekong–Kore İş Birliği Fonu'na 10 milyon ABD doları ve BIMP-EAGA–Kore İş Birliği Fonu'na 6 milyon ABD doları tutarındaki mali katkıları, ayrıca ASEAN Bağlantısallık Ana Planı (MPAC) 2025 ile ASEAN Entegrasyon Girişimi (IAI) IV. Eylem Planı (2021–2025)'nın uygulanmasına verdiği destek övgüyle anılmıştır. Taraflar, hava bağlantısının, turizm akışlarının ve hizmet ticaretinin geliştirilmesine katkı sağlayacak, daha liberal

ve karşılıklı faydaya dayalı bir ASEAN–Kore Hava Hizmetleri Anlaşması'nın (AK-ASA) sonuçlandırılmasına yönelik iyimserliklerini de dile getirmiştir (ASEAN, 2022).

24. ASEAN–Kore Zirvesi'nde ele alınan ekonomik iş birliği; teknoloji transferi, yenilikçilik faaliyetlerinin desteklenmesi ve özellikle KOBİ'ler ile start-up ekosisteminin güçlendirilmesine yönelik kapasite geliştirme programlarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, ASEAN–Kore Start-up Ortaklığı çerçevesindeki girişimler ile ASEAN–Kore İş Konseyi ve ASEAN–Kore Merkezi gibi kurumsal aktörlerin desteği vurgulanmıştır. Mali iş birliği ise, ASEAN–Kore Finansal İş Birliği Merkezi liderliğinde yürütülen ASEAN Yeşil Haritası (ASEAN Green Map) gibi girişimlerle pekiştirilmiştir. Dijital dönüşüm, Endüstri 4.0, akıllı altyapı ve geleceğin sanayileri konularında Kore'nin sahip olduğu uzmanlığın, ASEAN ekonomilerinin dayanıklılığına stratejik katkı sağladığı kaydedilmiştir. Liderler ayrıca, bölgesel e-mobilite ve akıllı ulaşım sistemlerini geliştirmeyi amaçlayan ASEAN–Kore Akıllı Hareketlilik Stratejisi'ndeki ilerlemeleri not etmiş; Kore Cumhuriyeti'nin Kore–ASEAN Dayanışma Girişimi (KASI) kapsamında 2027 yılına kadar ASEAN iş birliği fonlarına yıllık katkısını 48 milyon ABD dolarına çıkarma planını memnuniyetle karşılamışlardır (ASEAN, 2023).

25. ASEAN–Kore Zirvesi'nde ekonomik iş birliği, taraflar arasındaki derinleşen karşılıklı bağımlılığı yansıtan temel sütunlardan biri olarak öne çıkmıştır. Taraflar aynı zamanda, tedarik zincirlerinin dayanıklılığı ve kapsayıcı bir ticaret mimarisi bakımından Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) Anlaşması'nın önemini vurgulamış; uygulamayı desteklemek üzere RCEP Destek Birimi'nin kurulmasını desteklemiştir. ASEAN ve Kore, bilgi ve teknoloji transferi yoluyla KOBİ'ler ve start-up'ların güçlendirilmesi çerçevesinde yenilik odaklı büyümeyi teşvik etme konusunda mutabık kalmış; ASEAN–ROK Start-up Ortaklığı, ASEAN–Kore İş Konseyi ve ASEAN–Kore Merkezi gibi girişimlere desteklerini yinelemiştir. Kore'nin ekonomik angajmanı; finansal iş birliği forumlarına desteği, ASEAN–Kore Ekonomi ve Ticaret Politikası Düşünce Kuruluşları Diyaloğu önerisi ve dijital dönüşüm, tedarik zinciri dayanıklılığı, geleceğin endüstrileri, yenilenebilir enerji ve Dördüncü Sanayi Devrimi gibi yüksek teknoloji alanlarına yönelik hedefli yatırımlarıyla da somutlaşmıştır. Buna ek olarak, iş birliği altyapı bağlantısallığı, kritik minerallerin sürdürülebilir yönetimi, akıllı şehirler ve kalkınma açıklarının azaltılması gibi alanları da kapsamış; ASEAN Bağlantısallık Ana Planı (MPAC 2025), ASEAN Entegrasyonuna Yönelik Girişim (IAI) ve Mekong–ROK ile BIMP–EAGA–ROK gibi alt bölgesel

mekanizmalar bu kapsamda temel araçlar olarak öne çıkmıştır (ASEAN, 2024). Tüm bu ekonomik girişimler, her iki tarafın açık piyasalara, çok taraflılığa, sürdürülebilir kalkınmaya ve ileriye dönük Kapsamlı Stratejik Ortaklığa bağlılığını teyit etmiştir.

Son olarak 26. ASEAN-Kore Zirvesi'nde ise taraflar, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) merkezli kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemine güçlü desteklerini yinelemiş ve özellikle uyuşmazlık çözüm mekanizmasının tam işlevselliğinin yeniden tesis edilmesi dâhil olmak üzere gerekli reformlara bağlılıklarını ifade etmiştir. Zirvede ayrıca, AKFTA ve RCEP gibi mekanizmaların etkin şekilde kullanılması yoluyla bölgesel ekonomik entegrasyonun daha da derinleştirilmesi vurgulanmıştır. Liderler, Dijital Ticaret Ortak Çalışması ile AKFTA'nın Güncellenmesine Yönelik Ortak Kapsam Belgesi'nin tamamlanmasını memnuniyetle karşılamış; anlaşmanın ticaret kolaylaştırma, dijital ekonomi ve tedarik zinciri dayanıklılığı gibi alanlarda modernizasyonu amacıyla resmî müzakerelerin 2026 yılı başında başlatılması konusunda mutabık kalmıştır. Ekonomik iş birliği; ASEAN–Kore Ekonomi ve Ticaret Politikası Düşünce Kuruluşları Diyaloğu, ASEAN kamu görevlilerine yönelik önerilen Ticaret Akademisi ve ASEAN–Kore Start-up Ortaklığı ile IDEAS Programı kapsamında girişimler, KOBİ'ler ve kadın girişimcilerin desteklenmesi gibi kurumsal araçlarla daha da sistematik hale getirilmiştir. Teknolojik yenilik ve dijital ekonomi entegrasyonu, gelecekteki büyümenin kritik itici unsurları olarak öne çıkmıştır. ASEAN Dijital Ekonomi Çerçeve Anlaşması (DEFA) ve veri paylaşım platformları, yapay zekâ geliştirme, bölgesel yüksek performanslı hesaplama merkezleri ve dijital kapasite geliştirme faaliyetlerini içeren Kore–ASEAN Dijital İnovasyon Projesi[6] (Korea-ASEAN Digital Innovation Flagship Project–KADIF) bu bağlamda ön plana çıkmıştır (ASEAN, 2025b). Tüm bu gelişmeler, ASEAN 2045: Ortak Geleceğimiz vizyonuyla uyumlu şekilde, daha teknolojik olarak bütünleşmiş, ticaretin kolaylaştırıldığı ve geleceğe odaklanmış bir ASEAN–Kore ekonomik ortaklığına geçişin göstergesi niteliğindedir.

---

[6] Bu girişim bölgenin dijital kapasitesini güçlendirmek ve ekonomik gelişimini desteklemeyi hedeflemektedir. Kore'nin ileri dijital teknolojik birikiminden yararlanmayı amaçlayan bu girişim hızla gelişen ASEAN ekonomilerini güçlendirmeyi hedeflerken Kore ile ASEAN arasında karşılıklı fayda ve ortak refah için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Kore Cumhuriyeti Bilim ve Bilgi İletişim Teknolojileri Bakanlığı (2025). "Korea-ASEAN Digital Flagship (KADIF) Initiative to Be Launched". https://www.msit.go.kr/eng/bbs/view.do?sCode=eng&mId=4&mPid=2&pageIndex=&bbsSeqNo=42&nttSeqNo=1084&searchOpt=ALL&searchTxt=

Tablo 4: ASEAN-Kore Cumhuriyeti Zirveleri

Zirve	Tarih ve Yer	Başkan	Odak Nokta
8. Zirve	2004, Laos	Roh Moo Hyun	Serbest ticaret, enerji güvenliği, iş birliği, kalkınma ve finansal destek mekanizmaları, bölgesel ekonomik entegrasyon
9. Zirve	2005, Malezya	Roh Moo Hyun	Serbest ticaret, enerji güvenliği, KOBİ destekleri**,** dijital ekonomi / BİT iş birliği, kalkınma fonları
10. Zirve	2007, Filipinler	Roh Moo Hyun	Kalkınma yardımı, serbest ticaret, altyapı ve bağlantısallık, KOBİ ve teknoloji iş birliği, enerji güvenliği ve yenilenebilir enerji ortaklığı
11. Zirve	2007, Singapur	Roh Moo Hyun	Serbest ticaret, bölgesel ekonomik entegrasyon, altyapı, kurumsal iş birliği, sürdürülebilir kalkınma
12. Zirve	2009, Tayland	Lee Myung Bak	Serbest ticaret, özel sektör ve kurumsal iş birliği, kriz yönetimi, altyapı, kalkınma yardımları
13. Zirve	2010, Vietnam	Lee Myung Bak	Ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırım, serbest ticaret, altyapı, yeşil büyüme ve sürdürülebilir kalkınma
14. Zirve	2011, Endonezya	Lee Myung Bak	Serbest ticaret, ticaret hacmi, KOBİ'ler, bölgesel değer zincirleri, altyapı ve iş birliği mekanizmaları
15. Zirve	2012, Kamboçya	Lee Myung Bak	Serbest ticaret, KOBİ'ler, bağlantısallık (MPAC), kurumsallaşma, alt-bölgesel kalkınma
16. Zirve	2013, Brunei	Lee Myung Bak	Ticaret hacmi, bölgesel entegrasyon, bağlantısallık ve altyapı, kalkınma iş birliği, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme
17. Zirve	2015, Malezya	Park Geun Hye	Serbest ticaret, doğrudan yatırım, KOBİ ve özel sektör iş birliği, inovasyon ve teknolojik kapasite, bölgesel entegrasyon
18. Zirve	2016, Laos	Park Geun Hye	Ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırım, bölgesel ekonomik entegrasyon, KOBİ destekleri ve inovasyon, altyapı ve bağlantısallık
19. Zirve	2017, Filipinler	Moon Jae In	Serbest ticaret, yatırım ve doğrudan yabancı yatırım, bölgesel ekonomik entegrasyon, KOBİ'ler ve dijitalleşme, sürdürülebilir kalkınma

20. Zirve	2018, Singapur	Moon Jae In	Yatırım, serbest ticaret, KOBİ destekleri, bağlantısallık, akıllı şehirler
21. Zirve	2020, Video Konferans	Moon Jae In	Serbest ticaret, yatırım, tedarik zinciri dayanıklılığı, dijital ekonomi ve inovasyon, kobi ve start-up ekosistemleri
22. Zirve	2021, Video Konferans	Moon Jae In	Ekonomik dayanıklılık, dijital dönüşüm / dijital ekonomi, sürdürülebilirlik ve yeşil büyüme, ticaret ve yatırım iş birliği, kobi ve start-up destekleri
23. Zirve	2022, Kamboçya	Yoon Suk Yeol	Yatırım, serbest ticaret, dijital ekonomi ve 4. Sanayi Devrimi (4IR) iş birliği, bölgesel kalkınma fonları, KOBİ ve start-up ekosistemleri
24. Zirve	2023, Endonezya	Yoon Suk Yeol	Serbest ticaret, dijital ekonomi ve dönüşüm, KOBİ ve start-up ekosistemi, finansal iş birliği, yeşil ekonomi
25. Zirve	2024, Laos	Yoon Suk Yeol	Serbest ticaret, yatırım, tedarik zinciri dayanıklılığı, dijital ekonomi ve teknoloji, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma
26. Zirve	2025, Malezya	Lee Jae Myung	Serbest ticaret anlaşmaları, dijital ekonomi ve teknolojik inovasyon, tedarik zinciri ve ekonomik entegrasyon, KOBİ'ler ve kurumsal iş birliği mekanizmaları

Not: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ASEAN–Kore Zirveleri ekonomik ilişkilerin giderek kurumsallaştığı, tematik olarak çeşitlendiği ve küresel-ekonomik koşullara uyum sağladığı bir çerçeve sunmaktadır. Erken dönemde serbest ticaret anlaşmaları, enerji güvenliği ve kalkınma yardımları etrafında şekillenen gündem 2010'lu yıllarda altyapı yatırımları, bölgesel entegrasyon, doğrudan yatırımlar ve yeşil büyüme gibi daha kapsamlı iş birliği alanlarına evrilmiştir. Son yıllarda ise tedarik zinciri dayanıklılığı, dijital ekonomi, teknolojik inovasyon ve KOBİ–start-up ekosistemlerinin desteklenmesi gibi yeni nesil ekonomik temalar ön plana çıkmıştır. Bu durum, ASEAN–Kore ortaklığının ticaretle sınırlı olmadığını ve stratejik, çok boyutlu ve geleceğe uyum sağlayan bir nitelik kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu kronolojik seyir, ekonomik ilişkilerin durgun ve değişimlere direnç gösteren

bir yapıdan ziyade küresel krizler, teknolojik dönüşüm ve sürdürülebilirlik arayışları doğrultusunda dinamik biçimde yeniden tanımlandığını ortaya koymaktadır.

3. SONUÇ

Güney Kore, ASEAN ile kurduğu farklı alanlardaki ilişkilerin ve iş birliklerin hiçbirinde hegemon olma yaklaşımı gütmemekte; kendisinin bilhassa ekonomik alandaki yaklaşımı daha ziyade kendi kalkınma tecrübesinden hareketle bir köprü görevi şeklinde değerlendirilmektedir (Çelik, 2020: 83-84). Ekonomik alandaki yaklaşımının ise oldukça sistematik ve farklı hükümetler döneminde bile sürdürüldüğü gerçeği göz önüne alındığında Kore'nin bölgeye verdiği önem daha net görülmektedir. Genç ve dinamik bir nüfusa sahip olan ASEAN bölgesinin nüfusu giderek yaşlanan ve nüfus artış hızı son yıllarda daha da düşen Kore için orta-uzun vadede işgücü sağlama noktasında önemli merkezlerden biri haline gelebileceği de öngörülebilir. Bölgede ekonomik varlığı benzer şekilde güçlü olan diğer iki önemli Asya ülkesi olan Çin ve Japonya da düşünüldüğünde Kore'nin bölge ile etkileşiminin derinleşmesi her ne kadar bu iki ülkeyle rekabet gibi okunabilse de genel olarak Asya ekonomik bütünlüğünün bir bileşeni olması hasebiyle daha tamamlayıcı bir görüntü çizmektedir.

KAYNAKLAR

ASEAN. (2004). *Joint declaration on comprehensive cooperation partnership between the Association of Southeast Asian Nations and the Republic of Korea*. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/Joint-Declaration-on-Comprehensive-Cooperation-Partnership-between-the-Association-of-Southeast-Asian-Nations-and-the-Republic-of-Korea.pdf

ASEAN. (2005). *Chairman's statement of the Ninth ASEAN–Republic of Korea Summit, Kuala Lumpur, 13 December 2005*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-ninth-asean-republic-of-korea-summit-kuala-lumpur-13-december-2005/

ASEAN. (2007). *Chairman's statement of the 11th ASEAN–Republic of Korea Summit, Singapore, 21 November 2007*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-11th-asean-republic-of-korea-summit-singapore-21-november-2007/

ASEAN. (2009). *Chairman's statement of the 12th ASEAN–ROK Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-12th-asean-rok-summit/

ASEAN. (2010). *Chairman's statement of the 13th ASEAN–Republic of Korea (ROK) Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-13th-asean-republic-of-korea-rok-summit/

ASEAN. (2012a). *Joint declaration on ASEAN–Republic of Korea strategic partnership for peace and prosperity*. https://asean.org/joint-declaration-on-asean-republic-of-korea-strategic-partnership-for-peace-and-prosperity/

ASEAN. (2012b). *Chairman's statement of the 15th ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/documents/Final_Chairman's%20Statement_15th%20ASEAN-ROK%20Summit.pdf

ASEAN. (2015). *Chairman's statement of the 17th ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-17th-asean-republic-of-korea-summit/

ASEAN. (2016). *Chairman's statement of the 18th ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-18th-asean-republic-of-korea-summit/

ASEAN. (2017). *Chairman's statement of the 19th ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-19th-asean-republic-of-korea-summit/

ASEAN. (2021). *Chairman's statement of the 22nd ASEAN–ROK Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-22nd-asean-rok-summit/

ASEAN. (2022). *Chairman's statement of the 23rd ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-23rd-asean-republic-of-korea-summit/

ASEAN. (2023). *Chairman's statement of the 24th ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-24th-asean-republic-of-korea-summit/

ASEAN. (2024). *Chairman's statement of the 25th ASEAN–Republic of Korea (ROK) Summit to commemorate the 35th anniversary of dialogue relations*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-25th-asean-republic-of-korea-rok-summit-to-commemorate-the-35th-anniversary-of-dialogue-relations/

ASEAN. (2025a). *Plan of action to implement the ASEAN–Republic of Korea Comprehensive Strategic Partnership (2026–2030)*. https://asean.org/plan-of-action-to-implement-the-asean-republic-of-korea-comprehensive-strategic-partnership-2026-2030/

ASEAN. (2025b). *Chairman's statement of the 26th ASEAN–Republic of Korea Summit*. https://asean.org/chairmans-statement-of-the-26th-asean-republic-of-korea-summit/

ASEAN Learning Center. (2025). *ASEAN+6*. https://asean.dla.go.th/public/ article.do?lv2Index=153&lang=en&random=1728317598073

ASEAN Statistics Division. (2024). *ASEAN trade in goods dashboard*. https://data.aseanstats.org/dashboard/imts.hs2?utm_source=chatgpt.com

Çelik, H. (2020). Güney Kore ile ASEAN'ın dış politika ve güvenlik ilişkileri. In Ç. Üngör (Ed.), *Asya Pasifik çalışmalarında yeni ufuklar* (pp. 67–85). Küre Yayınları.

Kamaruddin, N., & Galas, J. V. (2019). The ASEAN–ROK economic relations: Challenges and opportunities. In A. Idris & N. Kamaruddin (Eds.), *ASEAN Post-50: Emerging issues and challenges* (pp. 35–52). Palgrave Macmillan.

Kim, K. (2023). Towards sustainable and resilient ASEAN–Korea economic integration 2.0. *Asia and the Global Economy, 3*(2), 100061. https://doi.org/10.1016/j.aglgo.2023.100061

Kim, Y.-s. (2021). The New Southern Policy Plus and ASEAN–Korea relations. In K. H. Lee & Y. J. Ro (Eds.), *The New Southern Policy Plus: Progress and way forward* (pp. 17–34). Korea Institute of International Economic Policy.

Kore Cumhuriyeti Bilim ve Bilgi İletişim Teknolojileri Bakanlığı. (2025). *Korea–ASEAN Digital Flagship (KADIF) Initiative to be launched*. https://www.msit.go.kr/eng/bbs/view.do?sCode=eng&mId=4&mPid=2&pageIndex=&bbsSeqNo=42&nttSeqNo=1084

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2012a). *[ROK-A] 8th ASEAN–ROK Summit (Chairman's Statement)*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5467/view.do?seq=341610

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2012b). *[ROK-A] 10th ASEAN–ROK Summit (Chairman's Statement)*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5467/view.do?seq=341613

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2012c). *[ROK-A] 14th ASEAN–ROK Summit (Chairman's Statement)*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5467/view.do?seq=341619

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2013). *Chairman's statement of the 16th ASEAN–ROK Summit*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5476/view.do?seq=312926

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2018). *[ROK-A] Chairman's statement of the 20th ASEAN–ROK Summit (14 November 2018)*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5467/view.do?seq=366713

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2020). *[ROK-A] Chairman's statement of the 21st ASEAN–ROK Summit (12 November 2020)*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5467/view.do?seq=366727

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2023). *Korea–ASEAN Solidarity Initiative (KASI)*. https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5467/view.do?seq=366745

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2025a). *ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)*. https://www.mofa.go.kr/eng/wpge/m_5466/contents.do

Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2025b). *2025 ASEAN genel görünümü (2025 아세안 개황)*. https://fi.mofa.go.kr/www/brd/m_3924/view.do?seq=363573&page=1

Lee, C. L. (2017). ASEAN–Korea economic relationship: A road to more active future cooperation. In K. H. Lee & Y. J. Ro (Eds.), *The New Southern Policy Plus: Progress and way forward* (pp. 132–156). Korea Institute of International Economic Policy.

Lee, J. (2023). South Korea's engagement with ASEAN: A study of foreign policy initiatives. *Asia-Pacific Journal of Convergent Research Interchange, 9*(11), 191–200.

Roberts, C. B. (2012). *ASEAN regionalism: Cooperation, values and institutionalization.* Routledge.

Truong, H. Q., Dong, C. V., & Nguyen, H. H. (2019). Determinants of trade flows and trade structure between Korea and ASEAN. *East Asian Economic Review, 23*(1), 55–88.

Türkel, S. S., & Çelik, H. (2024). Güney Kore dış yardımlarında statü değişimi: Yardım alandan donöre. In M. Özcan, M. Köse, & H. Atabaş (Eds.), *Dış politikada dış yardımlar: Ülke incelemeleri* (pp. 58–86). Afrika Vakfı Yayınları.

Wong, S. C. M. (2017). ASEAN–Korea strategic partnership: Where is security cooperation heading? In J. Kapsalis, N. Moon, C. Ha, M. Kim, & J. Park (Eds.), *Partnering for tomorrow: ASEAN–Korea relations* (pp. 53–72). ASEAN-Korea Centre.

Yong, O. K. (2017). Overview. In J. Kapsalis, N. Moon, C. Ha, M. Kim, & J. Park (Eds.), *Partnering for tomorrow: ASEAN–Korea relations* (pp. 17–21). ASEAN-Korea Centre.

HİNDİSTAN-ASEAN İLİŞKİLERİ

Kerim SERT[*]

1. GİRİŞ

Hindistan ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Asya'nın önemli aktörlerinden olup 21. yüzyılda giderek daha yoğun biçimde birbirine yaklaşmaktadır. Bu yakınlaşmanın kökeni hem tarihsel ve kültürel bağlara hem de günümüzün ekonomik ve stratejik dinamiklerine dayanmaktadır. Antik çağlardan bu yana Hindistan ve Güneydoğu Asya toplumları arasında güçlü ticaret, kültürel ve dinî etkileşimler olmuştur (Smith 1999). Hinduizm ve Budizm'in bölgeye yayılması, Sanskrit kültürünün izleri, ortak tarihsel hafıza ve diaspora toplulukları bu bağların en görünür örneklerindendir. Ancak Soğuk Savaş döneminde Hindistan'ın dış politika önceliklerinin bağlantısızlık hareketi çerçevesinde şekillenmesi Güneydoğu Asya ile ilişkilerin sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Hindistan'ın ekonomik liberalleşmesi ve küresel entegrasyona yönelmesi, ASEAN ile ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. 1990'lardan itibaren Hindistan, "Look East Policy"[1] ile Asya-Pasifik bölgesine yönelmiş, bu politika 2014 sonrasında Başbakan Narendra Modi tarafından "Act East Policy"ye dönüştürülerek daha aktif bir nitelik kazanmıştır (Kesevan 2020). ASEAN ise aynı dönemde "merkezîlik" ilkesini koruyarak bölgesel güvenlik ve iş birliği süreçlerinde önemli bir platform haline gelmiştir (Acharya 2017; Caballero-Anthony 2014).

Bu çalışma, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin seyrini bütüncül bir biçimde ele alarak, ikili ilişkilerin ötesinde Asya-Pasifik bağlamındaki jeostratejik gelişmelerin de anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın yanıt arayacağı başlıca sorular ise şunlardır: Günümüzde ilişkiler hangi alanlarda derinleşmekte, hangi sorunlarla sınırlanmaktadır? Gelecekte tarafları hangi fırsatlar ve zorluklar beklemektedir? Şüphesiz bu sorulara cevap ararken çalışma hem tarihsel hem de güncel verileri kullanacaktır. Bunu yaparken ticaret, güvenlik, enerji ve kültürel boyutları çok yönlü bir biçimde

[*] *Öğr. Gör. Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-0383-0838. sertk@metu.edu.tr*

[1] Doğuya Bak ve Doğuya Yönel politikaları.

analiz edecektir. Bu bağlamda makale, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin sadece ikili düzeyde değil; aynı zamanda küresel güç dengeleri, Çin'in yükselişi ve ABD'nin Asya-Pasifik stratejisi gibi faktörler çerçevesinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

2. Çalışmanın Arka Planı

Hindistan ile Güneydoğu Asya arasındaki ilişkiler antik çağlara kadar uzanır. Hindistan'ın Bengal Körfezi üzerinden yürüttüğü deniz ticareti, Güneydoğu Asya toplumlarıyla kültürel alışverişin önünü açmıştır. Bugün Endonezya'daki Borobudur Tapınağı, Kamboçya'daki Angkor Wat veya Tayland'daki Hindu-Budist mimari miras, Hindistan'ın bölgeye etkisinin kalıcı izlerini göstermektedir (Munandar 2016). Dolayısıyla Hindistan–ASEAN ilişkilerinin kökleri yalnızca modern diplomatik bağlara değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel ortaklığa dayanmaktadır.

Modern Dönem'e gelindiğinde ise tablo farklılaşmaya başlamaktadır. Hindistan, 1947'de bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikasında daha çok Güney Asya'ya ve Soğuk Savaş dengelerine odaklanmıştır (Paul 2019). Nehru döneminde "Bağlantısızlar Hareketi"ne liderlik eden Hindistan, Asya'nın diğer bölgeleriyle sınırlı etkileşim kurmuş ve Endonezya ile Bağlantısızlar Hareketi içerisinde başat rol oynamak adına rekabet halinde bulunmuştur. Nitekim Bandung Konferansı sırasında Nehru'nun tutum ve davranışları diğer liderleri rahatsız etmiştir. Nehru dönemi Hint dış politikası incelendiğinde Hindistan'ın Bağlantısızlar Hareketini uluslararası saygınlık temelinde kullanmaya çalıştığı ve diğer Asya ülkeleri üzerinde konumlanmaya çalışmasının rahatsızlık yarattığı görülmektedir (Basrur ve Estrada 2017:39). Güneydoğu Asya ise bu dönemde ABD'nin Soğuk Savaş stratejileri çerçevesinde farklı yönelimler sergilemiştir. Dolayısıyla Hindistan–ASEAN yakınlaşması için Soğuk Savaş'ın sona ermesi önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Nitekim 1991 yılı bu anlamda bir dönüm noktasıdır. Hindistan'ın 1980'lerde başlayan ekonomik sorunları ve bunun devamında gelen ekonomik kriz Narasimha Rao hükümeti ve kendisinin göreve getirdiği maliye bakanı Manmohan Singh[2] tarafından IMF destekli liberalleşme reformları ile aşılabilmiştir (Ahluwalia, ve Little 2012). Hindistan soğuk savaş sonrası küresel piyasalara açılmış ve liberal ekonomik modeli benimsemiştir. Aynı yıl ASEAN ile resmî diyalog ilişkileri kurulmuş,

[2] Manmohan Singh 2004-2014 yılları arasında başbakan olarak görev yapmıştır. Singh, Rao hükümetinin maliye bakanı olarak Hindistan'ın ekonomik olarak liberalleşmesi için yapısal reformları başarıyla uygulamıştır.

Hindistan 1992'de sektörel diyalog ortağı, 1996'da tam diyalog ortağı olmuştur (Kipgen 2020). 2002 yılında gelindiğinde ise ilişkiler başka bir boyuta taşınarak ASEAN–Hindistan Zirveleri başlamış ve on yılın ardından ASEAN ve Hindistan arasında 2012'de stratejik ortaklık ilan edilmiştir (Kipgen 2020).

Bu süreçte Hindistan'ın ASEAN ile ilişkilerini daha iyi anlamlandırmak için üç farklı alana odaklanılması faydalı olacaktır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Ekonomik iş birliği: 2009'da imzalanan ASEAN–Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması ile ticaret hacmi hızla artmış, 2020'lerin başında 100 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Ancak ticaret hacmi, çoğu zaman Hindistan aleyhine dengesiz olmuştur.[3]
- Güvenlik ve Stratejik iş birliği: Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi'nde deniz güvenliği, korsanlıkla mücadele, terörizmle mücadele gibi alanlarda ortak çıkarlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda 2023 yılında gerçekleşen Hindistan ve ASEAN ortaklığındaki ilk deniz tatbikatı önemlidir (Rajagopalan 2023). Çin'in artan etkisi ASEAN ile askerî iş birliğini daha da stratejik hale getirmektedir. Bu anlamda Hint-Rus ortaklığıyla üretilen BrahMos süpersonik füzesinin Filipinler'e satışı gerçekleşmiştir (Solanki 2024). Endonezya, Vietnam ve Tayland ile görüşmeler devam ederken Hindistan askerî ilişkileri artırmak adına Kamboçya ve Laos haricindeki ASEAN üye ülkelerine askerî ateşe atamıştır (Solanki 2024).
- Kültürel ve Sosyal Bağlar: Budist miras, karşılıklı eğitim ve turizm programları, Hindistan diasporasının katkılarıyla ilişkilerin toplumsal yönü güçlenmiştir.

Çalışmanın arka planı için değinilen yukarıdaki üç temel iş birliği alanı şüphesiz günümüzde Hindistan–ASEAN ilişkilerini ikili bağların ötesinde küresel güç rekabetinin merkezinde bir jeopolitik dosya haline gelmiştir. Hindistan ve ASEAN'ın hızla büyüyen ekonomileri, dinamik nüfusları ve Asya-Pasifikteki jeopolitik konumları bu sürece katkı sunmuştur.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde Hindistan–ASEAN ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların Soğuk Savaş sonrası dönemde yoğunlaştığını ve farklı disiplinlerin perspektiflerini bir araya getirdiğini görebiliriz. Çalışmanın arka

[3] Lütfen aşağıda bulunan Tablo 1'e bakınız.

planında ortaya konulan üç ana temel literatürdeki genel eğilimle desteklenmektedir. Bu anlamda Hindistan–ASEAN ilişkileri üç boyut etrafında ele alınabilir: Ekonomik iş birliği, güvenlik ve kültürel bağlar. Bununla birlikte Çin'in Güneydoğu Asya'da artan etkisi ve ABD'nin Asya-Pasifik stratejisi de literatürde ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik iş birliği üzerine yapılan çalışmalar, Hindistan'ın 1990'lardan itibaren başlattığı ekonomik reformlarla birlikte ASEAN ile daha yakın bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Hindistan'ın "Look East Policy" ve sonrasında "Act East Policy" çerçevesinde Güneydoğu Asya'ya yöneliminin hem ticaret hacmini artırdığını hem de yatırımlar için yeni alanlar açtığını vurgulamaktadır (Sundaraman 2017; Kesevan 2020; Bajpaee 2023). Ancak literatürde genel kabul gören bir diğer husus, ASEAN–Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın taraflara eşit derecede fayda sağlamadığıdır (Bhogal 2018; Banik ve Kim 2024). Özellikle Hindistan'ın bazı sektörlerde rekabet edememesi ve ASEAN ülkelerinin Çin'le derin ekonomik bağlara sahip olması, ticarette beklenen sonuçların elde edilmesini engellemiştir (Baruah 2025; Singh 2025). Bu noktada Hindistan'ın ASEAN ile ticari ilişkilerinde daha çok hizmet sektörü ve bilgi teknolojileri alanında avantajlı olduğunu, ancak sanayi mallarında aynı başarıyı gösteremediğini ifade etmektedir (Baruah 2025; Singh 2025).

Güvenlik merkezli ortaya konulan literatür, Hindistan'ın ASEAN ile ilişkilerini büyük ölçüde Çin'in bölgedeki yükselişi üzerinden okumaktadır. Acharya (2009), ASEAN'ın güvenlik mimarisinin "merkezîlik" ilkesi etrafında şekillendiğini ve Hindistan'ın bu mimariye katılma çabasının özellikle deniz güvenliği ve terörle mücadele konularında öne çıktığını belirtmektedir. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki iddiaları, ASEAN ülkelerinin güvenlik kaygılarını artırırken, Hindistan'ın deniz ticaret yollarının güvenliğini sağlama isteği bu ortaklığı daha stratejik hale getirmiştir (Amador vd. 2011; Gupta 2025). Ogden (2023) ise ASEAN ve Hindistan'ın ortak normatif kültürünü analiz ederek, Hindistan'ın bu yapıya uyum sağlamaya çalıştığını fakat zaman zaman ilişkilerin limitleri nedeniyle sınırlı etki gösterebildiğini ileri sürmektedir.

Literatürde kültürel ve diplomatik boyutlara odaklanan çalışmalar, Hindistan'ın ASEAN ile ilişkilerinde tarihsel ve kimliksel bağların rolünü öne çıkarmaktadır. Ortak değerler, sömürgecilik deneyimleri ve Hint diasporasının varlığı, taraflar arasındaki etkileşimi güçlendiren faktörler olarak değerlendirilmiştir (Trivedi 2010; Mishra 2021). Bu alanda yapılan çalışmalar, kültürel diplomasi ve yumuşak güç unsurlarının, Hindistan'ın

özellikle Çin karşısında farklılaşabileceği bir alan sunduğunu göstermektedir (En vd. 2024). Hindistan'ın kültürel bağlar üzerinden kurduğu yumuşak güç stratejisinin ASEAN ülkelerinde olumlu bir karşılık bulduğunu, ancak bunun ekonomik ve güvenlik alanındaki sınırlılıkları telafi etmeye yetmediğini savunmaktadır (Das 2013).

Son yıllarda literatür, Hindistan–ASEAN ilişkilerini Asya-Pasifik stratejileri bağlamında daha bütüncül bir şekilde değerlendirmeye yönelmiştir (Nachiappan 2021). ABD'nin Asya'daki artan angajmanı, Çin'in yükselişi ve Japonya ile Avustralya gibi aktörlerin Asya-Pasifik politikaları, Hindistan–ASEAN ilişkilerini yalnızca ikili değil, çok taraflı bir düzlemde de ele alınabilir kılmaktadır. Bu bağlamda Carnegie India, Brookings India[4] ve Observer Research Foundation (ORF) gibi düşünce kuruluşlarının raporları, ilişkilerin geleceğine dair politika önerileri geliştirmiştir (Palit 2015; Carnegie India 2018; Bhowmick ve Paul 2024). Bu çalışmalar incelendiğinde, Hindistan'ın ASEAN ile daha yakın iş birliği kurmasının yalnızca ekonomik veya güvenlik gerekçelerle değil, aynı zamanda bölgesel güç dengelerinin korunması açısından da stratejik bir zorunluluk olduğunu öne sürmektedir.

Literatür taramasını kısaca özetlemek gerekirse, Hindistan–ASEAN ilişkileri üzerine yazılan literatür üç ana boyuta ayrılmaktadır. Akademik çalışmalar incelendiğinde ekonomik bütünleşmenin sınırlı ama potansiyel açısından güçlü olduğu, güvenlik iş birliğinin Çin'in yükselişi karşısında giderek önem kazandığı ve kültürel bağların Hindistan'ın yumuşak güç kapasitesini artırdığı yönünde potansiyel faydalardan bahsetse de genel eğilim, siyasi ve ekonomik ilişkilerin asimetrik ve dengesiz ilerlediği yönündedir. Bu nedenle gelecek dönemde Hindistan'ın ASEAN ile ilişkilerini sürdürülebilir kılabilmesi için ekonomik reformlarını hızlandırması, güvenlik alanındaki kapasitesini artırması ve kültürel diplomasiye yatırım yapması gerektiği vurgulanmaktadır.

3. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin mevcut dinamiklerini ve geleceğe yönelik potansiyelini çok boyutlu bir perspektiften incelemektir. Hindistan'ın 1990'larda başlattığı ekonomik reformların ardından hız kazanan "Look East" ve sonrasında "Act East" politikaları, Güneydoğu Asya ile ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu

[4] Brookings India, 11 Eylül 2020 tarihinden itibaren Centre for Social and Economic Progress adıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

bağlamda çalışma, söz konusu politikaların ASEAN ile ilişkilerde nasıl bir dönüşüm yarattığını ve bu dönüşümün bölgesel siyaset üzerindeki yansımalarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışma ayrıca, ilişkilerin yalnızca ekonomik iş birliği ile sınırlı kalmadığını; güvenlik, enerji, kültürel diplomasi ve bağlantısallık gibi farklı boyutları da kapsadığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede Hindistan–ASEAN ortaklığının hangi alanlarda ilerleme kaydettiği, hangi alanlarda ise yapısal zorluklarla karşı karşıya olduğu tartışılacaktır. Böylece, ilişkilerin asimetrik doğası ve tarafların karşılıklı beklentileri analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiş olacaktır.

Bunun yanı sıra çalışmanın bir diğer amacı, Hindistan–ASEAN ilişkilerini yalnızca ikili bağlamda değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel stratejik denklem içinde konumlandırmaktır. Çin'in yükselişi, ABD'nin Asya-Pasifik stratejisi ve ASEAN'ın merkezîlik iddiası, bu ortaklığın geleceğini doğrudan şekillendiren faktörlerdir. Bu nedenle çalışma, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin küresel güç rekabeti bağlamında ne tür fırsatlar ve riskler barındırdığını da irdelemektedir. Hindistan ve ASEAN'ın ortak çıkarlarını daha sürdürülebilir bir zemine oturtabilmeleri için hangi alanlarda stratejik iş birliğini güçlendirmeleri gerektiği, çalışmanın sonuç bölümünde ele alınacaktır. Son olarak, çalışma Türkçe akademik literatüre katkı sunmayı ummaktadır. Böylelikle çalışma Türkiye'deki bölge çalışmaları alanına katkı sunmayı ve bölgeyi çalışmak isteyen araştırmacılara yol gösterici bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

4. Teorik Çerçeve

Hindistan–ASEAN ilişkilerini anlamlandırmak için uluslararası ilişkiler kuramlarından yararlanmak önemli olacaktır. Bu ilişkiler hem güç dengeleri hem de kurumlar ve normlar üzerinden şekillendiği için farklı teorik yaklaşımlar birbirini tamamlayıcı biçimde kullanılabilir. Öncelikle neoliberal kurumsalcılık, Hindistan ve ASEAN arasındaki iş birliğini bölgesel örgütler ve kurumsal mekanizmalar üzerinden açıklamaya imkân vermektedir. 1990'lardan itibaren Hindistan'ın ASEAN'la geliştirdiği kurumsal bağlar, diyalog ortaklıkları, serbest ticaret anlaşmaları ve çok taraflı zirveler, bu perspektiften değerlendirildiğinde karşılıklı bağımlılığı artıran ve iş birliğini kurumsallaştıran araçlar olarak öne çıkmaktadır (Banik ve Kim 2024; Gurunathan, ve Moorthy 2021).

Diğer yandan, realist yaklaşım Hindistan–ASEAN ilişkilerini Çin'in yükselişi bağlamında okumayı mümkün kılacaktır. Çin'in Güney Çin Denizi'nde artan iddiaları ve bölgedeki ekonomik-siyasi etkisi, Hindistan'ın ASEAN ile ilişkilerini bir dengeleme stratejisi olarak geliştirmesine yol açmıştır. Bu açıdan Hindistan'ın "Act East Policy"si, yalnızca ekonomik açılım değil, aynı zamanda güvenlik kaygılarının da yön verdiği bir dış politika tercihidir (Lee 2015). Realist yaklaşım, Hindistan'ın askerî tatbikatlara katılımını, silah ihracatı, deniz güvenliği iş birliklerini ve ASEAN ile stratejik ortaklık girişimlerini açıklamada işlevsel olmaktadır (Suri 2023). Bunun yanı sıra bölgede artan büyük güç rekabeti nedeniyle stratejik olarak bir dengeleme politikası da devam etmektedir (Haacke 2019; Nachiappan 2021).

Liberal ve Realist teorilerin yanı sıra, ilişkilerin yalnızca güç dengeleri veya ekonomik çıkarlarla açıklanamayacağı noktasında inşacı yaklaşım da değerli bir çerçeve sunmaktadır. Hindistan ve ASEAN ülkeleri arasındaki tarihsel bağlar, kültürel etkileşimler ve diaspora taraflar arasındaki iş birliğini besleyen normatif unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşacı bakış, bu ortak kimlik ve normların, Hindistan'ın bölgeyle kurduğu ilişkileri meşrulaştırıcı ve yumuşatıcı bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Çok boyutlu bir karaktere sahip olduğunu ortaya koyduğumuz Hindistan-ASEAN ilişkileri inceleyebilmek adına salt bir teorik çerçeve tasarlamak yeterli olmayacaktır. Nitekim Neoliberal kurumsalcılık iş birliğinin kurumsallaşmasını, realizm stratejik denge arayışlarını, inşacılık ise kültürel ve normatif boyutları öne çıkararak analizi derinleştirmektedir. Bu çalışma, söz konusu üç yaklaşımı birlikte kullanarak Hindistan–ASEAN ilişkilerinin güncel boyutlarını daha bütüncül bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

5. Metodoloji

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu yöntem, ilişkilerin Soğuk Savaş dönemi boyunca görece sınırlı kaldığı bir bağlamdan, 1990'lardan itibaren giderek yoğunlaşan iş birliğine nasıl evirildiğini ortaya koymaya imkân tanımaktadır. Tarihsel süreçteki kırılma noktalarının belirlenmesi, güncel ilişkilerin anlaşılması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Çalışmada ikincil kaynaklar temel veri setini oluşturmuştur. Akademik makaleler, kitaplar, düşünce kuruluşu raporları, resmî kurumların yıllık mali raporları ve politika belgeleri kapsamlı biçimde taranmıştır. Özellikle ASEAN

Sekretaryası, Hindistan Dışişleri tarafından yayımlanan raporlar, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin kurumsal boyutunu değerlendirmede ana referans olarak kullanılmıştır (ASEAN Sekretaryası 2016; 2023; 2024; 2025). Ayrıca Hindistan Ticaret Bakanlığı'ndan elde edilen ticaret istatistikleri, ekonomik ilişkilerin nicel boyutunu destekleyici bir araç olarak kullanılmıştır. Elde edilen bu veriler görselleştirilmiş ve tablolar yoluyla okuyucu için daha anlaşılabilir hale getirilmiştir.

6. Makalenin Yapısı

Bu makale, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin kapsamlı biçimde ele alınabilmesi için birbirini tamamlayan bölümlerden oluşmaktadır. İlk olarak giriş bölümünde çalışmanın genel çerçevesi, araştırma soruları ve temel tartışma alanları ortaya konulmaktadır. Ardından, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin tarihsel ilerleyişini anlamaya imkân tanıyan bir arka plan sunulmakta ve bu bağlamda ilişkilerin özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki gelişim çizgisi vurgulanmaktadır.

Bir sonraki bölümde literatür taraması yer almakta olup, konuyla ilgili mevcut akademik çalışmalar ve raporlar incelenmektedir. Bu kısım, çalışmanın hangi boşluğu doldurmayı hedeflediğini ve literatüre nasıl bir katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Daha sonra çalışmanın amacı ve teorik çerçevesi detaylandırılmakta, ilişkilerin analizinde hangi perspektiflerden yararlanıldığı açıklanmaktadır.

Metodoloji kısmı, çalışmada izlenen yöntemleri, kullanılan kaynakları ve analitik yaklaşımı tartışmaktadır. Bu sayede araştırmanın bilimsel temeli ve güvenilirliği ortaya konulmaktadır. Takip eden tartışma bölümünde ise Hindistan–ASEAN ilişkileri çok boyutlu olarak incelenmekte; ekonomi, güvenlik, enerji, bağlantısallık ve diplomasi gibi farklı alanlar ele alınmaktadır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları özetlenmekte, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin geleceğine yönelik çıkarımlar yapılmakta ve fırsatlar ve zorluklar açıklanmaktadır. Bu yapı sayesinde makale hem tarihsel bir perspektif hem de güncel ve geleceğe yönelik bir analiz sunarak bütüncül bir çerçeve ortaya koymaktadır.

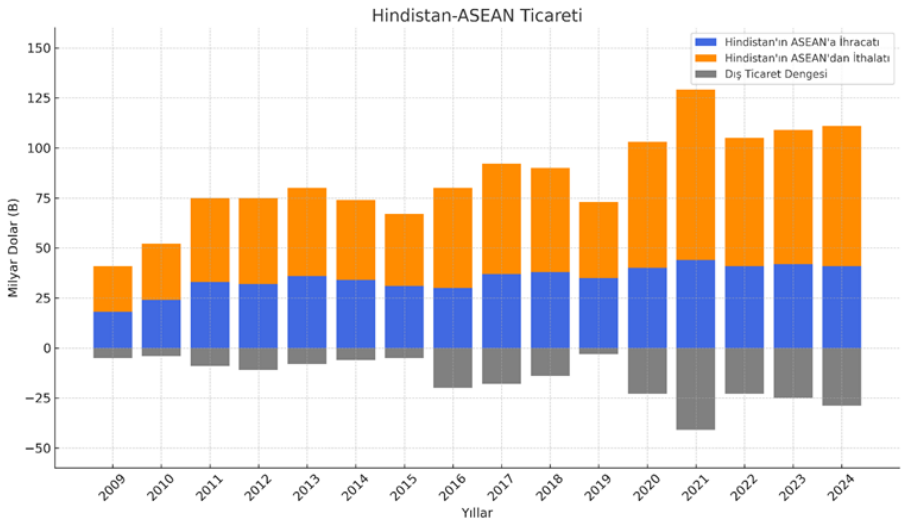
7. Tartışma

Hindistan–ASEAN ilişkileri, tarihsel kökleri olan fakat asıl ivmesini Soğuk Savaş sonrasında kazanan çok boyutlu bir ortaklık olarak günümüzde

küresel siyasetin önemli bir konusu haline gelmiştir. İlişkilerin güncel düzeyini anlamak için ekonomik, güvenlik, enerji ve kültürel boyutların ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanında taraflar arasındaki fırsatlar ve zorlukların analizi, geleceğe dair projeksiyonların daha sağlıklı yapılmasına katkı sağlayacaktır.

ASEAN, Hindistan için en önemli bölgesel ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. ASEAN–Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın (AIFTA) 2009'da imzalanmasıyla birlikte ticaret hacmi hızlı bir artış göstermiştir (Banik ve Kim 2024). Aşağıda tablo 1'de görüleceği üzere 2010'da 50 milyar dolar seviyesinde olan ticaret hacmi, 2021'lerin başında 100 milyar doları aşmış ve COVID-19 pandemisi sırasında tüm zamanların rekorunu kırmıştır. Ancak bu ticarette Hindistan çoğu zaman açık vermektedir. ASEAN'ın güçlü sanayi altyapısı ve küresel tedarik zincirlerindeki konumu, Hindistan'ın rekabet gücünü sınırlamaktadır (Singh 2025). Bu durum Hindistan'ın mevcut ticari ilişkilerde yeni bir düzen oluşturma isteğinin nedenlerinden biridir. Bunun yanı sıra Çin menşeili ürünlerin ASEAN üzerinden Hindistan pazarına girişi ve Çin'in ASEAN pazarındaki tarihsel avantajları ekonomik ilişkilerin dengeli bir hale gelmesi hususunda Hindistan için aşılması gerekilen önemli hedeflerden biridir (Singh 2025).

Tablo 1: Hindistan-ASEAN Ticaret hacmi ve Ticaret Açığı

Kaynak: Hindistan Ticaret Bakanlığı, ASEAN Dış Ticareti

Hindistan'ın ASEAN'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında petrol ürünleri, otomotiv parçaları, makine ve eczacılık ürünleri yer alırken, ASEAN'dan ithalatı daha çok elektronik, makine, palm yağı, kauçuk ve kömür gibi ürünlerden oluşmaktadır. Bu durum, ASEAN'ın Hindistan için kritik bir enerji ve hammadde kaynağı olduğunu gösterirken aynı zamanda ticaret dengesizliğini de ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tablo 2'den görüleceği üzere 2024 mali yılında[5] ASEAN üye ülkeleri ile yapılan ikili ticaret hacimlerine bakıldığında Endonezya, Singapur ve Malezya'nın öne çıktığı söylenebilir. ASEAN Hindistan'ın toplam ihracatının yüzde 9,43'ünü ve toplam ithalatının 11,79'unu oluşturmaktadır.

Tablo 2: 2024 Yılı Hindistan-ASEAN Üye Ülkeleri İkili Ticaret Hacmi

ASEAN Üye Ülkeleri	İhracat (Milyar Dolar)	İthalat (Milyar Dolar)	Toplam Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)
Singapur	14414.27	21200.86	35615.13
Endonezya	5988.88	23410.67	29399.55
Malezya	7262.15	12754.11	20016.26
Vietnam	5470.15	9345.39	14815.54
Tayland	5038.97	9909.41	14948.38
Filipinler	2097.17	1433.60	3530.77
Myanmar	670.37	1075.65	1746.02
Kamboçya	185.39	218.40	403.79
Brunei Darussalam	67.44	218.76	286.20
Laos	12.88	99.73	112.61
Toplam ASEAN (A)	**41207.67**	**79666.58**	**120874,25**
Toplam Hindistan Ticaret Hacmi (B)	437112.97	675429.90	1.112542.84
Yüzdelik (B/A)	9.43	11.79	10.86

Kaynak: Hindistan Ticaret Bakanlığı 2023-24 Yıllık Mali Raporu ss. 99-100.

Hindistan–ASEAN ilişkilerinde doğrudan yatırımlar ekonomik ilişkilerin diğer önemli boyutudur. ASEAN ülkeleri, Hindistan'a doğrudan

[5] Hindistan'da mali yıl Nisan ayında başlamakta ve Mart ayında bitmektedir. Dolayısıyla veriler Nisan 2023 ile Mart 2024 arasındaki ticaret hacmini göstermektedir.

yabancı yatırım sağlayan önemli aktörlerdir. Singapur, Hindistan'daki en büyük yatırımcı ülkelerden biridir (Das ve Bhattacharya 2020). Buna karşın Hindistan'ın ASEAN'a yatırımları sınırlı düzeyde kalmaktadır. Hindistan'ın özellikle Myanmar ve Vietnam'da enerji, inşaat ve bilişim sektörlerinde yatırımları öne çıkmaktadır (Banerjee 2024).

Altyapı projeleri ise ekonomik ilişkilerin geleceğini şekillendiren temel unsurlardan biridir. Hindistan–Myanmar–Tayland Otoyolu, bölgesel bağlantısallığın en önemli projelerinden olup Güney Asya ile Güneydoğu Asya'yı karayolu üzerinden doğrudan bağlamayı hedeflemektedir (Banerjee 2022) Bu proje tamamlandığında Hindistan'ın kuzeydoğusunun ASEAN ile entegrasyonu hızlanacak ve ticari ilişkiler daha derinleşecektir. Hindistan iç politikası için ise merkezden uzak olan kuzeydoğu eyaletlerine mal ve hizmetlerin götürülmesi hızlanacak ve refah artacaktır.

ASEAN, Çin, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda ile birlikte Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) anlaşmasını imzalamıştır. Hindistan ise 2019'da RCEP'ten çekilmiştir (Gurunathan, ve Moorthy 2021). Bunun nedeni, Çin'den gelecek ucuz ürünlerin Hindistan pazarına hâkim olacağı kaygısıdır. Ancak Hindistan'ın bu kararının ASEAN ile ekonomik ilişkilerini sınırladığı, Hindistan'ı bölgesel ekonomik entegrasyonun dışında bıraktığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Gurunathan ve Moorthy 2021).

Ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra günümüzde Hindistan–ASEAN ilişkilerinin en kritik boyutlarından biri güvenliktir. Asya-Pasifik kavramsallaştırması, bu iş birliğinin stratejik zeminini oluşturmaktadır. Hindistan, 2018'de Singapur'da düzenlenen Shangri-La Diyaloğu'nda Asya-Pasifik vizyonunu açıklamış ve ASEAN'ın bu vizyonun merkezinde olduğunu belirtmiştir[6]. Bu durum, Hindistan'ın ASEAN'ı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda güvenlik ve stratejik ortak olarak da gördüğünü göstermektedir. Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi, Hindistan–ASEAN güvenlik iş birliğinin en önemli alanlarındandır. Küresel ticaretin yaklaşık üçte biri bu sulardan geçmektedir. Dolayısıyla deniz güvenliği, korsanlıkla mücadele, insani yardım ve afet yönetimi iş birliği öne çıkmaktadır. Hindistan Donanması, ASEAN ülkeleriyle düzenli olarak deniz tatbikatları yapmakta, özellikle

[6] Narendra Modi'nin Shangri-La Diyaloğu'ndaki konuşması için lütfen bakınız: https://www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/29943/Prime+Ministers+Keynote+Address+at+Shangri+La+Dialogue+June+01+2018 29 Eylül'de erişildi.

Singapur, Vietnam ve Endonezya ile yakın askerî iş birlikleri yürütmektedir (Solanki 2024). Çin, Hindistan–ASEAN güvenlik ilişkilerinin arka planındaki en belirleyici ülkelerden biridir. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki iddiaları ve askerî varlığı bir yandan ASEAN ülkelerini tedirgin ederken Hindistan ise bu bağlamda dengeleme stratejisinin bir parçası olarak ASEAN ile iş birliğini derinleştirmektedir[7] (Singh 2023). Vietnam ile enerji arama anlaşmaları, Filipinler ve Endonezya ile deniz güvenliği diyaloğu bu çerçevede önemlidir (Solanki 2021; 2024). Çin faktörünü bir kenara bırakırsak radikalizm, terörizm, uyuşturucu ticareti, insan kaçakçılığı gibi sınır aşan güvenlik meseleleri hem ASEAN üyeleri Endonezya, Malezya ve Filipinler'i hem de Hindistan'ı sınamaktadır.

İlişkilerin bir diğer konusunun ise enerji güvenliği ve iş birliği olduğu söylenebilir. Hindistan–ASEAN ilişkilerinin yalnızca ekonomik boyutunu değil, aynı zamanda stratejik ve jeopolitik yönünü de şekillendiren temel alanlardan biridir. Hindistan'ın hızla artan enerji talebi, ASEAN ülkelerinin zengin kaynakları ve stratejik konumlarıyla birleştiğinde, taraflar arasında karşılıklı bağımlılığı artıran bir iş birliği zemini ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Myanmar, Hindistan'ın enerji güvenliği açısından kilit bir ülke olarak öne çıkmakta; Hindistan Ulusal Petrol ve Doğalgaz Şirketi (ONGC Videsh) Myanmar'daki çeşitli enerji projelerine yatırım yaparak Hindistan'ın bölgedeki varlığını güçlendirmektedir (Banerjee 2024). Benzer şekilde, Vietnam'ın Güney Çin Denizi'nde Hindistan'a enerji arama imtiyazları tanıması, Hindistan'ın bölgesel enerji diplomasisini desteklemiş; ancak aynı zamanda Çin ile gerilime yol açarak enerji iş birliğinin jeopolitik boyutunu da açığa çıkarmıştır (Banerjee 2024). Endonezya ise Hindistan'ın en önemli kömür tedarikçilerinden biri olarak enerji çeşitliliğini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır.[8] Enerji alanındaki iş birliği fosil yakıtlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve elektrik bağlantısallığı gibi geleceğe dönük alanları da kapsamaktadır (Suryadi 2022). Bu bağlamda ASEAN–Hindistan Enerji İş birliği Forumu taraflar arasındaki kurumsal iş birliğinin en önemli mekanizmalarından biridir. Forum, enerji teknolojilerinin paylaşımı, yenilenebilir enerji yatırımları ve bölgesel elektrik bağlantılarının geliştirilmesi gibi stratejik konularda düzenli diyalog ve ortak projeler için bir

[7] Lütfen bakınız https://asean.org/wp-content/uploads/2023/09/ASEAN-India-Joint-Statement-on-Maritime-Cooperation-FIN-1.pdf 29 Eylül'de erişildi.

[8] Lütfen bakınız: https://www.statista.com/statistics/1237506/coal-import-share-india-by-country/?srsltid=AfmBOor2WuRxyVzWFUOyjnFGyR6x7baIO4vy_4I-h40W-Lq8UILjAA6Z 29 Eylül'de erişildi.

platform sağlamaktadır (Suryadi 2022). Dolayısıyla enerji ve doğal kaynaklar, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin hem ekonomik büyüme hedeflerini destekleyen hem de bölgesel jeopolitik dengeleri etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Hindistan'ın artan enerji ihtiyacı ile ASEAN'ın kaynak zenginliği birleştiğinde, enerji diplomasisinin gelecekte daha da önem kazanacağı öngörülebilir.

İki taraf arasındaki ilişkiye analiz ederken ticaret, ekonomi ve enerji gibi boyutların öneminden bahsederken tarihsel geçmiş, yumuşak güç ve toplumlar arasındaki etkileşimlerden de bahsetmek gerekir. Hindistan ile Güneydoğu Asya arasındaki kültürel bağlar binlerce yıllık geçmişe sahiptir. Hinduizm ve Budizm'in bölgeye yayılması, Sanskritçe etkileri, mimari ve sanat alanındaki ortaklıklar, bu ilişkilerin kültürel temelini oluşturur. ASEAN ülkelerindeki festivaller, dinî yapılar ve halk kültürü, Hindistan'ın tarihsel etkilerini yansıtmaktadır. Bu durum Hindistan–ASEAN ilişkilerinin en önemli yumuşak güç unsurlarından birini oluşturmakta ve kültürel diplomasi örneklerini mümkün kılmaktadır. Örneğin Hindistan'da Nalanda Üniversitesi'nin yeniden açılması, ortak miras projelerinin desteklenmesi, yoga festivalleri, film ve medya iş birlikleri Hindistan'ın bu alandaki başlıca diplomasi araçları arasında yer almaktadır (Kundu 2022). Bu girişimler, yalnızca kültürel bağları güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda Hindistan'ın bölgesel düzeyde yumuşak gücünü kurumsallaştırmasına hizmet etmektedir. Eğitim ve akademik iş birliği, kültürel diplomasinin en kurumsal boyutunu oluşturmaktadır. Delhi'de 2010 yılında kurulan *South Asian University*, Güney Asya ile birlikte ASEAN ülkelerinden gelen öğrenciler için de önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Üniversite, akademik değişim, kültürel etkileşim ve bölgesel kimlik inşası açısından stratejik bir platform sunarak Hindistan'ın kültürel diplomasi vizyonunu güçlendirmektedir. Buna ek olarak Hindistan hükümeti, ASEAN gençliği için çeşitli burs programları ve öğrenci değişim projeleri yürütmekte, böylece insan kaynağı ve bilgi dolaşımı yoluyla kalıcı bağlar kurmaktadır (Kundu 2022). Hindistan'ın modern kültürel diplomasisi, tarihsel mirasın yeniden canlandırılması ile çağdaş eğitim ve kültür politikalarının bütünleştirilmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, Hindistan–ASEAN ilişkilerini yalnızca devletlerarası düzeyde değil, toplumlar arası etkileşim temelinde de pekiştirmekte ve uzun vadeli bir ortaklık vizyonuna katkıda bulunmaktadır.

Hint diasporası, ASEAN Bölgesiyle Hindistan arasındaki kültürel ve toplumsal bağların önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Hindistan dışında yaşayan Hint kökenli bireyler 35,4 milyon civarında olup, bunların 15,9

milyonu NRI (Hindistan'da Oturumu olmayan Kişiler), yaklaşık 19,5 milyonu ise PIO (Hint Kökenli Kişiler) kategorisindedir. Bu nüfusun 6 milyondan fazlası ise ASEAN ülkelerinde yerleşiktir.

Tablo 3: ASEAN Ülkelerinde İkameti olan Hint Diasporası

ASEAN Üye Ülkeleri	**Hindistan'da Oturumu Olmayan Kişiler (A)**	**Hint Kökenli Kişiler (B)**	**Nüfus Sayısı Toplamı (A+B)**
Brunei Darussalam	11500	269	11769
Myanmar	9207	2000000	2009207
Kamboçya	1500	10	1510
Endonezya	8500	111500	120000
Laos	450	78	528
Malezya	227950	2760000	2987950
Filipinler	105000	15000	120000
Singapur	350000	300000	650000
Tayland	20000	175000	195000
Vietnam	5000	500	5500
Toplam	**739,107**	**5.362,357**	**6.101,464**

Kaynak: Hindistan Dışişleri Bakanlığı[9]

Buna karşılık, Hindistan'da yaşayan ASEAN ülkeleri vatandaşlarının sayısı ile ilgili net veriler sınırlıdır. Mevcut kaynaklar, bu yönlü istatistikleri ya güncel değil ya da ayrıntılı değil. Yine de öğrenci değişim programları, burslar ve akademik iş birlikleri aracılığıyla ASEAN ülkelerinden gelen öğrencilerin Hindistan'da bulunduğu bilinmektedir. Bu duruma ilişkin spesifik sayıların elde edilmesi, kültürel diplomasi ve diaspora çalışmaları açısından önemli bir boşluk olarak görünmektedir.

[9] Lütfen bakınız: https://www.mea.gov.in/images/attach/nris-and-pios_1.pdf

8. SONUÇ

Hindistan–ASEAN ilişkileri, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanlarda önemli fırsatlar ve zorluklar barındırmaktadır (Banik ve Kim 2024; Bhogal 2018). Ekonomik açıdan, ASEAN ülkeleri Hindistan için hem enerji ve doğal kaynak tedariki hem de ticaret ve yatırım ortaklıkları açısından büyük potansiyel sunmaktadır. ASEAN'ın genç ve dinamik nüfusu, Hint teknolojisi, hizmet sektörü ve start-up ekosistemi için yeni pazarlar yaratmaktadır. Stratejik açıdan, ASEAN ile iş birliği, Hindistan'ın Asya-Pasifik bölgesindeki etkisini artırmasına ve Çin'in yükselen nüfuzuna karşı dengeleme sağlamasına imkân tanımaktadır. Kültürel ve eğitim alanında ise burs programları, öğrenci değişim projeleri ve akademik iş birlikleri, uzun vadede toplumsal bağları güçlendiren bir zemin oluşturmaktadır. Hindistan–ASEAN ilişkilerinin önünde bazı yapısal ve bölgesel zorluklar da bulunmaktadır. Ekonomik ilişkilerde asimetri, Hindistan'ın sanayi mallarında ASEAN ülkeleriyle rekabet edememesi ve serbest ticaret anlaşmalarının her iki taraf için eşit fayda sağlamaması önemli bir engeldir (Kipgen 2022; Singh 2025). Güvenlik boyutunda, Güney Çin Denizi'ndeki gerilimler ve Çin'in bölgedeki artan etkisi, Hindistan'ın stratejik hedeflerini sınırlayabilmektedir. Kültürel ve diplomatik iş birliğinde ise ASEAN ülkelerinden Hindistan'a gelen öğrenciler ve yatırımcıların sayısının sınırlı olması, yumuşak güç potansiyelinin tam olarak hayata geçirilememesine yol açmaktadır. Ayrıca altyapı, lojistik ve bürokratik engeller, ekonomik ve stratejik iş birliğinin etkinliğini azaltabilen diğer faktörler arasında yer almaktadır.

Tablo 4: Fırsatlar ve Zorluklar

	Fırsatlar	**Zorluklar**
Ekonomi	Ticaret hacminin artırılması, yatırım ortaklıkları, ASEAN pazarına erişim	Asimetrik ekonomik ilişkiler, bazı sektörlerde rekabet dezavantajı
Enerji ve Doğal Kaynaklar	Enerji güvenliği ve kaynak çeşitliliği	Fosil yakıt bağımlılığı, altyapı ve lojistik sınırlılıkları
Güvenlik	Asya-Pasifik'te dengeleme, deniz güvenliği iş birliği	Çin'in artan bölgesel nüfuzu, Güney Çin Denizi'ndeki gerilimler
Kültürel Diplomasi & Eğitim	Burs programları, öğrenci değişimleri, akademik iş birlikleri	Sınırlı ASEAN öğrencisi ve yatırımcı sayısı, kültürel etkileşim eksikliği

Hindistan–ASEAN ilişkileri, Soğuk Savaş sonrasındaki ivmelenmesiyle 21. yüzyılın en dinamik bölgesel ortaklıklarından biri haline gelmiştir. 1947 sonrasında daha çok iç sorunlara ve Soğuk Savaş'ın kutuplaşmalarına odaklanan Hindistan, uzun süre Güneydoğu Asya ile mesafeli bir ilişki sürdürmüştür. Ancak 1990'larda ekonomik liberalleşmeyle birlikte başlatılan "Look East Policy", ardından Narendra Modi döneminde 2014 sonrasında geliştirilen "Act East Policy", Hindistan'ın ASEAN ile etkileşimini yeni bir düzeye taşımıştır. Bu yönelim yalnızca ekonomik değil; güvenlik, enerji, kültürel diplomasi ve bağlantısallık boyutlarını da içeren kapsamlı bir stratejiye dönüşmüştür.

Makale boyunca değinilen tarihsel arka plan, literatür tartışmaları ve güncel iş birliği pratikleri ve veriler dikkate alındığında, Hindistan–ASEAN ilişkilerinin üç temel sonuç verdiği söylenebilir. Birincisi, ekonomik alanda taraflar arası ticaret hacmi giderek artsa da potansiyel tam olarak kullanılmamaktadır. ASEAN, Hindistan için dördüncü en büyük ticaret ortağı konumunda olmasına rağmen, Hindistan–ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması beklenen seviyede karşılıklı fayda yaratamamıştır. Hindistan'ın sanayi yapısındaki sınırlılıklar, ASEAN ülkelerinin Çin ile derin ekonomik bağımlılıkları ve bürokratik engeller bu sürecin önünde engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte dijital ekonomi, e-ticaret ve yeşil enerji alanları yeni fırsatlar sunmaktadır (Banerjee 2022).

İkincisi, güvenlik boyutunda Hindistan–ASEAN ilişkileri giderek daha stratejik bir nitelik kazanmıştır. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki iddiaları ve Asya-Pasifik'te artan güç mücadelesi, Hindistan'ın ASEAN ile ortak tatbikatlara, deniz güvenliği girişimlerine ve çok taraflı güvenlik forumlarına daha aktif katılımını beraberinde getirmiştir (Solanki 2024). Hindistan, ASEAN'ın "merkezîlik" ilkesine saygı göstererek, bölgesel güvenlik mimarisine katkı sunmak istemektedir. Ancak burada da Hindistan'ın askerî ve diplomatik kapasitesini ne ölçüde sürdürebileceği önemli bir soru işareti olarak kalmaktadır.

Üçüncüsü, kültürel ve toplumsal bağlar Hindistan–ASEAN ilişkilerinin yumuşak gücünü besleyen en güçlü unsur olarak öne çıkmaktadır. Dinî yakınlıklar, göçmen topluluklar, eğitim iş birlikleri ve kültürel değişim programları iki taraf arasındaki toplumsal bağlantıyı güçlendirmektedir. Bu durum, Hindistan'ın özellikle Çin karşısında farklılaşabileceği bir diplomatik araç olarak görülebilir.

Geleceğe yönelik öngörüler ise hem fırsatlar hem de çeşitli riskler barındırmaktadır. Fırsatlar arasında Hindistan'ın ekonomik büyümesini sürdürmesi, dijitalleşme ve bağlantısallık projelerinde ASEAN ile iş birliğini artırması, enerji güvenliği için yeni ortaklıklar geliştirmesi sayılabilir. Özellikle Hindistan–Myanmar–Tayland Otoyolu gibi projeler ve ülkeler arası elektrik hatlarının tesisi[10], tarafların fiziki entegrasyonunu güçlendirebilir (Bhowmick 2024). Riskler arasında ise Çin–ABD rekabetinin ASEAN üzerinde yarattığı baskılar, Hindistan'ın kendi iç ekonomik reformlarında yavaş ilerlemesi ve ASEAN'ın iç bütünlüğündeki kırılganlıklar öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede Hindistan–ASEAN ilişkilerinin geleceği, üç değişkene bağlı olarak şekillenebilir: (i) Hindistan'ın ekonomik dönüşümünü ve dış politika kapasitesini ne ölçüde sürdürebileceği, (ii) ASEAN'ın bölgesel "merkezîlik" rolünü muhafaza edip edemeyeceği ve (iii) Çin–ABD rekabetinin Asya-Pasifik'teki seyri. Bu bağlamda Hindistan–ASEAN ilişkileri yalnızca taraflar için değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel istikrar için de jeopolitik bir denge olarak gelişebileceği iddia edilebilir. Sonuç olarak Hindistan–ASEAN ilişkileri, günümüzde stratejik bir ortaklığa dönüşmüştür ve daha kurumsallaşmış, kapsamlı ve çok boyutlu bir iş birliği modeline dönüşebilir.

[10] 2018 yılında Hindistan, Hindistan'ı Güneydoğu Asya'ya bağlayarak enerji ticaretinin artmasını kolaylaştırmayı amaçlayan One Sun, One World, One Grid (OSOWOG) girişimini başlatmıştır. Bakınız https://eria-old.stagingserver.id/uploads/India–ASEAN-Power-Trading-and-Regional-Grid-Connectivity.pdf erişim 29 Eylül 2025.

KAYNAKLAR

Acharya, Amitav (2017). The myth of ASEAN centrality?. *Contemporary Southeast Asia*, *39*(2), 273-279.

Acharya, Amitav. (2009). *Constructing a security community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order*. Routledge.

Ahluwalia, Isher Judge, and Ian Malcolm David Little. (2012). *India's economic reforms and development: Essays for Manmohan Singh*. Oxford University Press.

Amador III, Julio S., Ariane Bobillo, and Amirah Peñalber (2011). "Issues and Challenges in ASEAN–India Relations: Political-Security Aspects." India Quarterly, 67, no. 2 (2011): 111–127.

ASEAN Sekretaryası (2016). Master Plan on ASEAN Connectivity (MPAC) 2025 Progress Report.

ASEAN Sekretaryası (2023). ASEAN Outlook on the Indo-Pacific (AOIP) Implementation Report. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf 29 Eylül 2025'te erişildi.

ASEAN Sekretaryası (2024). Overview: ASEAN-India dialogue relations. https://asean.org/wp-content/uploads/2024/06/Overview-ASEAN-India-as-of-June-2024-cl.pdf 29 Eylül 2025'te erişildi.

ASEAN Sekretaryası (2025). Joint Press Release: ASEAN–India Ministerial Meeting https://asean.org/joint-media-statement-of-the-twenty-second-aem-india-consultation/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Bajpaee, Chietigj (2023). Reinvigorating India's 'Act East'Policy in an age of renewed power politics. *The Pacific Review*, *36*(3), 631-661.

Banerjee, Kallal (2022). FDI flow in Energy Sector among BCIM, BIMSTEC+ 1 and ASEAN+ 4 sub-regional alignments. *Journal of Environmental Science and Economics*, *1*(3), 33-50.

Banerjee, Sreeparna (2024). India and China's Competing Infrastructural Engagements in Southeast Asia: Case Studies of Myanmar, Cambodia, and Vietnam. In *India and China in Southeast Asia* (pp. 115-142). Singapore: Springer Nature Singapore.

Banik, Nilanjan, and Misu Kim (2024). India–ASEAN trade relations: Examining the trends and identifying the potential. *Global Business Review*, *25*(2), S59-S77.

Baruah, Akanksha. https://csdronline.com/blind-spot/fixing-asean-india-trade-in-goods-agreement-aitiga-a-litmus-test-for-india-asean-relations/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Basrur, Rajesh, & Kate Sullivan de Estrada (2017). *Rising India: status and power*. Routledge.

Bhogal, Preety (2018). India-ASEAN economic relations: Examining future possibilities. *ORF Issue Brief, 221*, 1-8.

Bhowmich, Soumya (2024). https://eastasiaforum.org/2024/08/07/trilateral-highway-is-the-road-to-regional-economic-connectivity/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Bhowmich, Soumya ve Paul, Tanisha (2024.). https://www.orfonline.org/expert-speak/india-s-evolving-trade-strategy-with-asean 29 Eylül 2025'te erişildi.

Caballero-Anthony, Mely (2014). Understanding ASEAN's centrality: bases and prospects in an evolving regional architecture. *The Pacific Review*, *27*(4), 563-584.

Carnegie India (2018). https://carnegieendowment.org/events/2018/02/india-japan-and-asean-cooperation-in-the-indo-pacific?lang=en 29 Eylül 2025'te erişildi.

Das, Ajay Kumar (2013). Soft and hard power in India's strategy toward Southeast Asia. *India Review*, *12*(3), 165-185.

Das, Suranjan, and Subhadeep Bhattacharya (2020). India and Singapore. *Indian Foreign Affairs Journal*, *15*(1), 16-32.

En, Claudia Chia Yi, and Liao Bo Wen (2024). A Comparative Study of India and China's Cultural Diplomacy in Southeast Asia. In *India and China in Southeast Asia* (pp. 91-113). Singapore: Springer Nature Singapore.

Gupta, Ankita (2025). https://diplomatist.com/2025/06/17/india-and-asean-in-2025-strengthening-a-multifaceted-strategic-partnership/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Gurunathan, Angelina, and Ravichandran Moorthy (2021). Riding the Indo-Pacific wave: India–ASEAN partnership sans RCEP. *India Quarterly*, *77*(4), 560-578.

Haacke, Jürgen (2019). The concept of hedging and its application to Southeast Asia: A critique and a proposal for a modified conceptual and methodological framework. International Relations of the Asia-Pacific, 19(3), 375-417.

Hindistan Dışişleri Bakanlığı (2025). https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/BRIEF-ON-ASEAN-INDIA.pdf 29 Eylül 2025'te erişildi.

Hindistan Dışişleri Bakanlığı. https://www.mea.gov.in/images/attach/nris-and-pios_1.pdf 29 Eylül 2025'te erişildi.

Hindistan Ticaret Bakanlığı https://www.commerce.gov.in/about-us/divisions/foreign-trade-territorial-division/foreign-trade-asean/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Hindistan Ticaret Bakanlığı Yıllık Mali Rapor 2023-24. https://www.commerce.gov.in/wp-content/uploads/2024/12/Annual-Report-English-Lower-Resolution-1.pdf 29 Eylül 2025'te erişildi.

Kesavan, Krishnan V. (2020). India's 'Act East'policy and regional cooperation. *India and South Korea: Exploring new avenues, outlining goals*, *7*.

Kipgen, Nehginpao (2020). India–ASEAN relations: the initiatives, successes, and challenges. *India Review*, *19*(3), 207-222.

Kundu, Sampa (2022). https://www.aseanindiacentre.org.in/sites/default/files/2022-05/AIC%20commentary%20April%202022.pdf 29 Eylül 2025'te erişildi.

Lee, Lavina (2015). India as a nation of consequence in Asia: The potential and limitations of India's 'Act East' policy. The Journal of East Asian Affairs, 29(2, Fall/Winter), 67–104

Mishra, Palit Paban. (2021). India's historical impact with Southeast Asia. *Education About Asia*, *26*(1), 1-7.

Mukherjee, Rohan ve Malone, David (2011). Indian foreign policy and contemporary security challenges. *International Affairs*, *87*(1), 87-104.

Munandar, Agus Aris (2016). Borobudur temple: The interchange of humanity values and ancient architecture development in Southeast Asia. *International Review of Humanities Studies*, *1*(2), 148-167.

Nachiappan, Karthik (2021). "India–ASEAN Relations: Riding and Transcending the 'Indo-Pacific' Wave." The Journal of Indian and Asian Studies, 2, no. 2.

Ogden, Chris (2023). India-ASEAN Relations: The Utility and Limits of a Norm-Based Approach. *International Studies*, *60*(2), 155-175.

Palit, Amitendu (2015). https://www.brookings.edu/articles/india-southeast-asia-relations-enhancing-mutual-benefits/ 29 Eylül 2025'te erişildi

Paul, Thazha V. (2019). When balance of power meets globalization: China, India and the small states of South Asia. *Politics*, *39*(1), 50-63.

Rajagopalan, Rajeswari Pillai (2023). https://thediplomat.com/2023/05/india-asean-hold-first-maritime-exercises/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Singh, Gurjit (2025). "Resetting India-ASEAN Trade in 2025." Observer Research Foundation (ORF Expert Speak), Eylül 17, 2025. 29 Eylül 2025'te erişildi.

Smith, Monica (1999). " Indianization" from the Indian point of view: Trade and cultural contacts with Southeast Asia in the early first millennium CE. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, *42*(1), 1-26.

Solanki, Viraj (2024). https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2024/04/indias-increased-defence-and-security-engagement-with-southeast-asia/29 Eylül 2025'te erişildi.

Solanki, Viraj. (2021). India–Vietnam Defence and Security Cooperation. India Quarterly, 77(2), 219-237. https://doi.org/10.1177/09749284211004982

Sundararaman, Shankari (2017). India–ASEAN Relations: 'Acting'East in the Indo-Pacific. *International Studies*, *54*(1-4), 62-81.

Suri, Moksh (2023). https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/acting-east-seas-india-s-naval-cooperation-asean 29 Eylül 2025'te erişildi.

Suryadi, Beni (2022). https://theaseanmagazine.asean.org/article/asean-india-cooperation-on-energy-transition/ 29 Eylül 2025'te erişildi.

Trivedi, Sonu. (2010). Early Indian Influence in Southeast Asia: Revitalizing Partnership between India and Indonesia. *India Quarterly*, *66*(1), 51-67.

AZERBAYCAN'IN TAC KAPSAMINDA ASEAN İLE İŞ BİRLİĞİ PERSPEKTİFLERİ

Vusal GULIYEV[*]
Aytaj MAHAMMADOVA[**]

GİRİŞ

Küresel jeopolitik dengelerin hızla değiştiği ve ekonomik güç merkezlerinin yeniden şekillendiği bir dönemde Azerbaycan, dış politikasını geleneksel bölgelerle sınırlı tutmayan, daha geniş bir ortaklık vizyonu benimsemiştir. Egemenlik ve stratejik özerklik ilkelerine dayanan çok yönlü diplomasi anlayışı, ülkeyi giderek dinamik ve yükselen bir bölge olan Güneydoğu Asya'ya daha fazla yöneltmektedir. On ekonomik olarak birbirine bağlı üye devletten oluşan *Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN),* günümüz küresel düzeninde giderek daha etkili bir aktör hâline gelmiştir. 700 milyonu aşan nüfusu ve 3.3 trilyon ABD Dolarını geçen toplam GSYİH'si ile ASEAN, hem önemli bir ekonomik pazar sunmakta hem de Asya-Pasifik'te çok taraflı norm ve iş birliği modellerinin şekillenmesinde kilit rol oynamaktadır. Azerbaycan açısından ASEAN ile ilişkilerin geliştirilmesi, yalnızca ekonomik fırsatlar yaratmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda ülkeye, kurallara dayalı ve iş birliğini merkeze alan geniş bir bölgesel mimariye dâhil olma imkânı sağlayarak, daha kapsamlı dış politika hedefleriyle uyumlu stratejik bir açılım sunmaktadır.

Bu çerçevede makale, Azerbaycan'ın Güneydoğu Asya'ya yönelik diplomatik açılımının 1990'ların başından bugüne uzanan gelişimini incelemekte ve bu süreci çok vektörlü dış politika ve jeopolitik çeşitlendirme gibi geniş teorik yaklaşımlar üzerinden değerlendirmektedir. Bu tarihsel arka plan, ASEAN'ın neden Azerbaycan'ın dış ilişkilerinde giderek daha görünür ve stratejik bir yer edinmeye başladığını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Makale, öncelikle Azerbaycan'ın doğu yöneliminde izlediği stratejik mantığı

---

[*] *Bakü merkezli Uluslararası İlişkiler Analiz Merkezi'nde (AIR Center) Danışman ve Zürih merkezli Caspian-Alpine Society'de Jeopolitik Analist. ORCID: 0000-0003-1089-4217.*

[**] *Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı nezdindeki Kamu Yönetimi Akademisi mezunu ve İsviçre merkezli Caspian-Alpine Society'de Enerji Güvenliği Uzmanı. ORCID: 0000-0009-1065-7710.*

ortaya koymakta, ardından ikili ilişkilerin gelişim dinamiklerini ASEAN'ın *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (TAC)* bağlamında ele almaktadır. Bu kurumsal değerlendirme, Azerbaycan'ın TAC'ye olası katılımını bölgeselcilik teorisi, normların yayılımı ve ASEAN merkezli çok taraflılık perspektifleri ışığında yorumlayarak, üyeliğin Azerbaycan'ın bölgesel görünürlüğünü nasıl resmîleştirebileceğini ve güçlendirebileceğini göstermektedir.

Teorik ve kurumsal çerçevenin pratikte nasıl işlediğini somutlaştırmak için çalışma, Azerbaycan'ın Malezya, Singapur, Brunei, Endonezya ve Vietnam ile geliştirdiği ilişkileri karşılaştırmalı bir vaka analizi yöntemiyle incelemektedir. Bu örnekler, Azerbaycan'ın ASEAN'a yönelik açılımının sembolik bir girişimden ibaret olmadığını, aksine siyasi, ekonomik, teknolojik ve diplomatik boyutları olan gerçek ve derinleşen iş birliği alanlarına dayandığını ortaya koymaktadır. Genel olarak ele alındığında, tarihsel süreç, kurumsal yönelim ve ampirik bulgular, Azerbaycan'ın ASEAN ile ilişkilerini güçlendirme politikasının tutarlı, bilinçli ve uzun vadeli bir dış politika stratejisi olduğunu açıkça göstermektedir. Makalenin sonraki bölümleri bu yönelimi daha ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir.

Azerbaycan–ASEAN İş Birliği'nin Gelişim Dinamikleri ve Arka Planı

Azerbaycan'ın *Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)* ile yürüttüğü iş birliği, ülkenin dış politikasında stratejik bir dönüşümün göstergesidir. Bu yönelim, hem küresel jeopolitikte yaşanan büyük ölçekli değişimlere uyum sağlama çabasını hem de Bakü'nün diplomatik çeşitlendirme hedefini yansıtmaktadır. 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Azerbaycan, dünya genelinde 177 ülke ile diplomatik ilişkiler kurmuş ve 70'ten fazla yurtdışı temsilciliğiyle uluslararası sistemde aktif bir diplomatik aktör haline gelmiştir. ASEAN ile ilişkilerin temelinde ise Bakü'nün uzun süredir izlediği çok vektörlü dış politika yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşım, büyük güçler arasındaki dengeleri gözetirken aynı zamanda Avrasya'daki yükselen ekonomiler ve bölgesel örgütlerle iş birliğini derinleştirmeyi hedeflemektedir. Azerbaycan'ın *Bağlantısızlar Hareketi*, *İslam İşbirliği Teşkilatı*, *Türk Devletleri Teşkilatı*, *Kuşak ve Yol İnisiyatifi* ve *Şanghay İşbirliği Örgütü* gibi platformlardaki aktif rolü, ASEAN ile ilişkilerin gelişmesi için sağlam bir zemin oluşturmuştur. Bu nedenle ASEAN'a yönelim, Azerbaycan'ın zaten pek çok diğer çok taraflı yapı içinde geliştirdiği diplomatik tecrübelerin ve bağlantıların doğal bir devamı niteliğindedir. Bu çerçevede, Azerbaycan-

ASEAN ilişkileri, ülkenin dış politikasında genişleyen bir jeopolitik ufkun ve çok boyutlu ortaklık arayışının önemli bir parçası olarak öne çıkmaktadır.

Azerbaycan'ın ASEAN ile ilişkileri sıfırdan başlayan bir süreç değildir. Ülke, 1990'ların başından itibaren ASEAN üyesi devletlerle güçlü ikili ilişkiler kurarak bu bölgeyle uzun vadeli bir diplomatik temel oluşturmuştur. Endonezya (1992), Tayland (1992), Filipinler (1992), Vietnam (1992), Malezya (1993), Singapur (1994) ve Brunei (1995) ile diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi, Azerbaycan'ın Güneydoğu Asya'ya yönelik erken dönem dış politika açılımının önemli adımlarını oluşturmuştur. Bu süreci kurumsallaştırmak amacıyla Azerbaycan, zaman içerisinde Cakarta (2006), Kuala Lumpur (2005) ve Hanoi'de (2013) Büyükelçilikler açmıştır. Söz konusu misyonlar aynı zamanda çevredeki diğer ASEAN ülkelerine de akredite edilerek bölgeye yönelik uzun vadeli ve kalıcı bir diplomatik angajman sinyali vermiştir. Biriken bu ikili ilişkiler ağı, Azerbaycan'ın bölgede yalnızca ülke bazlı diplomasi yürütmesinin ötesine geçerek ASEAN'ın tamamıyla daha kapsamlı, düzenli ve çok taraflı bir iş birliği geliştirmesine sağlam bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu ikili ilişkiler içerisinde, Azerbaycan ile bazı ASEAN üyeleri arasında ortaya çıkan belirli iş birliği örnekleri, ilişkilerin hem derinliğini hem de tematik çeşitliliğini yansıtan sembolik ve dikkat çekici vakalar olarak öne çıkmaktadır.

Bakü'nün ASEAN Bölgesi'nde derin bağlara sahip olduğu ülkelerin başında kuşkusuz, bölgenin önde gelen Müslüman devletlerinden Malezya gelmektedir. Azerbaycan–Malezya ilişkileri, coğrafi uzaklığa rağmen karşılıklı anlayış, çok taraflı diplomasi ve tamamlayıcı ekonomik çıkarlar temelinde gelişen örnek bir ortaklık olarak öne çıkmaktadır. 1993'te diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren iki ülke, *Bağlantısızlar Hareketi* ve *İslam İşbirliği Teşkilatı* gibi küresel platformlarda insan hakları, uluslararası hukuk, egemenlik ve toprak bütünlüğü gibi temel konularda birbirini istikrarlı bir şekilde desteklemiştir. Malezya'nın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne verdiği net ve tutarlı destek, ilişkilerin siyasi boyutunun güvenilirliğini pekiştirmektedir. Bakü'nün Kuala Lumpur ile yürüttüğü yüksek düzeyli siyasi istişareler ikili diyaloğu kurumsallaştırmaktadır. Bu güçlü diplomatik temel, ekonomik ve sektörel iş birliğine yeni açılımlar kazandırmaktadır. Enerji alanında SOCAR ve PETRONAS arasındaki temaslar, hidrokarbon projeleri, LNG ticareti ve petrokimya gibi alanlarda ortaklık potansiyelini artırırken, helal sanayi, İslami finans ve yeşil ekonomi, geleceğe dönük yeni iş birliği eksenleri olarak öne çıkmaktadır. Ticaret hacminde son yıllarda kaydedilen artış ve gümrük-dijital ticaret

mekanizmalarına yönelik karşılıklı ilgi, ekonomik ilişkilerin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde turizm, eğitim ve kültürel etkileşim, iki ülke halkları arasındaki bağları güçlendiren önemli dinamiklerdir. Azerbaycan'a yönelik Malezya turizminde görülen artış, doğrudan uçuşların ve vize kolaylıklarının etkisiyle daha da ivme kazanmıştır. İki ülkedeki üniversiteler arasındaki anlaşmalar, öğrenci değişimleri ve ortak araştırma projeleri ise akademik iş birliğini derinleştirmiştir. Kültürel etkinlikler, medya iş birlikleri ve İslam medeniyeti çerçevesindeki ortak miras vurgusu, karşılıklı algıların olumlu yönde gelişmesine katkı sunmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Azerbaycan–Malezya ilişkileri hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal düzeyde istikrarlı biçimde genişlemektedir. Enerji, helal ekonomi, dijital dönüşüm, lojistik bağlantısallık ve eğitim alanlarında atılacak yeni adımlar, ilişkilerin önümüzdeki dönemde daha kapsamlı, sürdürülebilir ve karşılıklı faydaya dayalı bir yapıya kavuşmasını mümkün kılmaktadır.

Malezya ile geliştirilen bu çok boyutlu ortaklık, Azerbaycan'ın ASEAN'daki modernleşme ve dijitalleşme merkezleriyle ilişkilerini daha da derinleştirmesi için bir zemin oluşturmuş ve bu bağlamda Singapur ile iş birliği farklı bir tematik boyutun kapısını aralamıştır. Azerbaycan–Singapur ortaklığı, dijital dönüşüme dayalı çağdaş ve yüksek katma değerli diplomasinin sembolik bir örneğini oluşturmaktadır. İkili iş birliği alanları dijital yönetişim, KOBİ'lerin dijitalleşmesi, vergi idaresi reformu, inovasyon politikaları ve parlamentolar arası etkileşimleri kapsamaktadır. Bu çerçeve, 1994'te diplomatik ilişkilerin kurulmasından ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2012'deki Singapur'a devlet ziyaretinden bu yana düzenli üst düzey temaslarla pekiştirilmektedir. 29 Ekim 2024'te, *Azerbaycan Dijital Kalkınma ve Ulaştırma Bakanlığı'na* bağlı *İnovasyon ve Dijital Kalkınma Ajansı (IDDA)* ile *Singapur İşbirliği Teşebbüsü* arasında imzalanan Mutabakat Zaptı, bu sürecin önemli bir dönüm noktasıdır. Söz konusu anlaşma, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) dijitalleşmesi alanında karşılıklı faydaya dayalı iş birliği için resmî bir çerçeve oluşturmakta; ortak kapasite geliştirme girişimlerini, dijital kamu hizmetleri ile politika ve düzenleyici çerçeveler konusunda uzmanlık değişimini içermektedir. 2024 *Birleşmiş Milletler E-Devlet Gelişmişlik Endeksi'nde (EGDI)* 0,9691 puanla dünya genelinde üçüncü sırada yer alan Singapur, küresel ölçekte en gelişmiş dijital yönetişim modellerinden birini sunmaktadır. Ülkedeki KOBİ'ler tüm işletmelerin yaklaşık %99'unu oluşturmakta, işgücünün yaklaşık %70'ini istihdam etmekte ve GSYİH'nin yaklaşık yarısını üretmektedir; bu yapı, Singapur'u KOBİ odaklı dijital politika tasarımı için küresel bir referans noktası haline

getirmektedir. Ekim 2021'de cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle dijital dönüşümün kilit bir itici gücü olarak kurulan IDDA açısından bakıldığında, bu ortaklık Azerbaycan'a birinci sınıf regülasyon teknolojilerine ve dijital devlet alanındaki bilgi birikimine erişim sağlamaktadır. Böylece KOBİ ekosistemi güçlenmekte, e-devlet hizmetleri ise önde gelen uluslararası standartlar ve ölçütlerle daha uyumlu hale gelmektedir. Singapur ile dijital dönüşüm odaklı bu iş birliği, Azerbaycan'ın ASEAN içindeki enerji zengini ülkelerle ilişkilerinin ise nasıl farklı bir tematik eksende geliştiğini anlamak için zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda Brunei ile kurulan ilişkiler oldukça dikkat çekicidir.

1995 yılında resmî olarak kurulan Azerbaycan–Brunei ilişkileri, enerji yönetişimi ve küresel pazar istikrarına ilişkin ortak yaklaşımlar sayesinde yıllar içinde istikrarlı biçimde olgunlaşmıştır. Coğrafi uzaklığa rağmen iki ülke, petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon ihracatına dayalı ekonomi yapılarıyla dikkat çeken belirgin benzerlikler göstermektedir. Brunei ekonomisi hâlen büyük ölçüde petrol ve gaza bağımlıdır. Bu sektör GSYİH'nin yaklaşık %60'ını, mal ihracatının %90'ından fazlasını ve devlet gelirlerinin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Benzer şekilde Azerbaycan'da da petrol ve gaz sektörü 2024 yılında GSYİH'nin yaklaşık yarısını ve ihracat gelirlerinin %90'ından fazlasını teşkil etmiştir. Her iki ülkenin, OPEC ve OPEC dışı petrol üreticilerini bir araya getirerek küresel enerji piyasalarının istikrarını korumayı amaçlayan 23 üyeli OPEC+ çerçevesine dâhil olması, bu yapısal benzerliklerin dışında, enerji politikalarında stratejik bir uyum olduğunu da göstermektedir. OPEC+ üyeliği yalnızca fiyat istikrarı ve öngörülebilir gelir sağlama yönündeki ortak çıkarları yansıtmakla kalmamakta ve aynı zamanda iki ülke açısından enerji teknolojisi, düşük karbonlu dönüşüm stratejileri ve yenilenebilir enerji yatırımları gibi alanlarda daha derin ve kurumsal iş birliği için güçlü bir zemin oluşturmaktadır.

Brunei ile iş birliği temel olarak enerji yapıları ve üretici koordinasyonu etrafında şekillenirken, Azerbaycan'ın Endonezya ile ilişkileri ekonomik boyutun ötesine geçerek güçlü bir siyasi ve diplomatik nitelik kazanmıştır. Endonezya'nın Aralık 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımasının ardından 1992'de resmiyet kazanan ilişkiler, yıllar içinde tutarlı üst düzey siyasi diyalog ve uluslararası örgütlerde karşılıklı destek sayesinde sağlam bir çerçeveye oturmuştur. Azerbaycan'ın Güneydoğu Asya'daki ilk büyükelçiliğini 2006'da Cakarta'da açması ve Endonezya'nın 2010'da Bakü'de büyükelçiliğini faaliyete geçirmesi, iki tarafın da uzun vadeli diplomatik angajmana verdiği önemin somut göstergeleridir. Endonezya'nın

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü defalarca desteklemesi, Hocalı Katliamı'nı kınaması ve çatışma çözülene kadar Ermenistan'da temsilcilik açmayacağını açıklaması, ikili ilişkilerde stratejik güvenin derinleşmesine önemli katkı sağlamıştır. Ekonomik açıdan bakıldığında, ikili ticaretin özellikle enerji ve emtia odaklı bir yapı ile büyüdüğü görülmektedir. Azerbaycan'ın Endonezya'ya ihracatı 2023–2024 döneminde yaklaşık 150–180 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu ihracatın büyük kısmını ham petrol ve petrol ürünleri oluşturmuştur. Buna karşılık Endonezya, Azerbaycan'a ham palm yağı, hindistancevizi yağı, kereste, tekstil ürünleri ve çeşitli mamul mallar ihraç etmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Endonezya *Temsilciler Meclisi Başkanı* Puan Maharani arasında Şubat 2025'te Bakü'de, *Asya Parlamenter Asamblesi'nin (APA) 15. Genel Kurulu* çerçevesinde yapılan görüşme ise savunma, eğitim, kültür ve parlamentolar arası diplomasi gibi alanlarda iş birliğini daha da derinleştirme yönündeki ortak iradeyi teyit etmiş, böylece zaten güçlü olan ikili ortaklığa yeni bir siyasi dinamizm kazandırmıştır.

Endonezya, Azerbaycan için siyasi açıdan güçlü ve ekonomik bakımdan önemli bir ortaklık modeli sunarken, ASEAN Bölgesi'nin önde gelen ekonomilerinden Vietnam ile ilişkiler bu tür işbirliklerinin nasıl açık biçimde tanımlanmış bir stratejik ortaklığa dönüşebileceğini göstermektedir. Azerbaycan ile Vietnam, *Vietnam Komünist Partisi Genel Sekreteri* Tô Lâm'ın 7–8 Mayıs 2025 tarihlerindeki Bakü ziyareti sırasında, 33 yıllık diplomatik ilişkilerini resmen stratejik ortaklık seviyesine yükseltmiştir. Bir *Vietnam Komünist Partisi* liderinin Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ilk ziyaret olması bakımından da sembolik öneme sahip bu temas, Hanoi'nin Kafkasya'ya artan jeopolitik ilgisinin açık bir göstergesi olmuştur. Ziyaret kapsamında iki ülke, enerji, ticaret, savunma, dijital teknoloji, ulaştırma ve kültür gibi geniş bir yelpazede anlaşmalar imzalamıştır. Her iki hükümet de yeniden canlandırılan hükümetler arası komisyonlar, düzenli siyasi istişareler ve hükümetler, iktidar partileri, parlamentolar ve yerel kurumlar arasındaki temasların genişletilmesi yoluyla ortaklığın kurumsal temelde işler hâle getirilmesi konusunda mutabık kalmıştır. Anlaşmaların merkezinde enerji alanındaki iş birliği yer almaktadır. Enerji bakanlıkları ile ulusal petrol şirketleri SOCAR ve Petrovietnam, ortak arama–üretim faaliyetleri, hizmetler ve Vietnam'a uzun vadeli Azerbaycan ham petrol tedariki konularında mutabakat zaptları imzalamıştır. Taraflar ticaretin hidrokarbonlar ötesinde çeşitlendirilmesi yönünde stratejik bir irade ortaya koymuştur. Azerbaycan ayrıca Vietnam'ın yenilenebilir enerji alanındaki hızlı büyümesini dikkate alarak bu sektörde ortak yatırımlar önermiştir. İşbirliğinin ekonomik boyutu

teknoloji, dijital altyapı, KOBİ gelişimi ve *Azerbaycan–Vietnam İş Konseyinin* kurulması gibi uzun vadeli ticari bağlantıları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Ulaştırma iş birliği ise stratejik bir sütun olarak ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan, Orta Koridor'u Vietnam'ın Avrupa pazarlarına daha hızlı ve çeşitlendirilmiş erişim sağlayabileceği bir güzergâh olarak sunarken, görüşmeler doğrudan uçuşların başlatılması ve lojistik ortaklıklarının geliştirilmesini de içermiştir. Savunma alanında bakanlıklar düzeyinde yürütülen temaslar sonucunda iş birliği daha da derinleşmiş ve teknoloji girişimleri, istihbarat paylaşımı ve ortak eğitim programlarının önemi vurgulanmıştır. Ek anlaşmalar hukuk, turizm, kültür ve öğrenci değişim programları gibi çeşitli alanlara uzanarak iş birliğinin toplumsal ve insani boyutunu pekiştirmiştir. Bölgesel ölçekte şekillenmekte olan bu stratejik ortaklık, Azerbaycan'ı Vietnam ve genel olarak ASEAN menşeli malların Avrupa ve Orta Doğu'ya taşınmasında kilit bir geçit haline getirirken, Vietnam'a da Azerbaycan üzerinden Asya'nın batı pazarlarına daha güvenli ve çeşitlendirilmiş erişim imkânı sunmaktadır. Böylece yeni ortaklık, ikili ilişkileri güçlendirirken Avrasya ile Güneydoğu Asya arasındaki ekonomik, siyasi ve güvenlik temelli bağlantısallığı da anlamlı ölçüde artırmaktadır.

Değişen Bölgesel ve Küresel Dengeler Işığında Derinleşen Bağlar

2020'lerin başından itibaren Azerbaycan, küresel ekonomik ve jeopolitik ağırlığın giderek Hint-Pasifik Bölgesi'ne kaymasına paralel olarak Güneydoğu Asya ile ilişkilerini derinleştirmeye yönelmiştir. Bu çerçevede ASEAN, hem ölçeği hem de dinamizmiyle Bakü için özellikle cazip bir ortak konumuna yükselmiştir. 2025'lerin ortalarına gelindiğinde ASEAN'ın nüfusu 700 milyon civarına ulaşmış, toplam nominal GSYİH'si yaklaşık 3.3 trilyon ABD Dolarını geçmiş ve 2024'te mal ticareti hacmi 3,5 trilyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu küresel güç kaymasının yarattığı stratejik bağlam, Azerbaycan'ın dış politika açılımını Avrupa, Rusya ve Orta Doğu gibi geleneksel ortaklarının ötesine genişletme ihtiyacını daha da belirgin hâle getirmiştir. Nitekim daha 2011 yılında Asya ülkelerinin Azerbaycan'ın dış ticaret hacminin %22,6'sını oluşturması ve bu ülkeler arasında Endonezya ile Çin gibi kilit ortakların yer alması, Asya yönelimini güçlendiren önemli bir ekonomik temele işaret etmiştir. Bu koşullar altında Güneydoğu Asya, özellikle de ASEAN bloğu, Azerbaycan'ın ekonomik ve diplomatik çeşitlendirme stratejisinde mantıklı ve gelecek vadeden bir yön olarak ortaya çıkmıştır. ASEAN, dinamik pazar yapısı, entegre üretim ağları ve Hint-Pasifik'in merkezinde yer alan kurallara dayalı bölgesel mimarisiyle hem

ekonomik hem de kurumsal açıdan önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan'ın ASEAN ile etkileşimi, değişen bölgesel ve küresel ortamın da etkisiyle ikili girişimlerin ötesine geçerek giderek daha resmî, kurumsal ve çok taraflı kanallar üzerinden ilerlemeye başlamıştır.

Diplomatik açılımın bir devamı olarak Azerbaycan, ASEAN'ın tüm on bir üye devletinin yasama organlarını bir araya getiren ve bölgesel parlamenter diplomasinin şekillenmesinde kritik bir rol oynayan *AIPA'da (ASEAN Parlamentolar Arası Asamblesi)* gözlemci statüsü elde ederek önemli bir kurumsal adım atmıştır. Kasım 2022'de Kamboçya'da düzenlenen *43. AIPA Genel Kurulu* sırasında resmen verilen bu statü, Azerbaycan'ın geleneksel ikili diplomasi yaklaşımından daha yapılandırılmış ve çok taraflı bir angajmana geçişini simgelemektedir. Gözlemci statüsü, Azerbaycan'a bölgesel ve küresel meseleler üzerinde yürütülen parlamenter müzakerelere doğrudan erişim sağlamış; ulaştırma bağlantısallığı, enerji iş birliği ve dijital yönetişim gibi alanlarda ulusal perspektiflerini paylaşma imkânı sunmuştur. Ayrıca ASEAN parlamenterleriyle düzenli ve sürdürülebilir çalışma ilişkileri kurmak için yeni kanallar açmıştır. ASEAN diplomasisinin parlamenter boyutuna dahil olmak, Azerbaycan'ın bölgedeki varlığına siyasi derinlik, kurumsal süreklilik ve çok düzeyli angajman kapasitesi kazandırmıştır. Bu adım, yürütme düzeyinde atılan girişimleri tamamlayarak Azerbaycan'ın geleneksel jeopolitik komşuluklarının ötesine uzanan daha olgun, çeşitlendirilmiş ve çok yönlü bir dış politika mimarisi geliştirdiğini göstermektedir.

Aralık 2022'de Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Elnur Memmedov'un Cakarta'daki ASEAN Sekretaryası'nda ASEAN Genel Sekreteri Dato Lim Jock Hoi ile gerçekleştirdiği görüşme, Azerbaycan–ASEAN ilişkilerinde kritik bir dönüm noktası olmuştur. ASEAN'ın önemli bir güç merkezi hâline geldiği bir dönemde gerçekleşen bu temas, Bakü'nün Güneydoğu Asya'nın önde gelen bölgesel örgütüyle ilişkilerini kurumsallaştırma konusundaki kararlılığının ilk net diplomatik işareti olarak değerlendirilmiştir. Toplantının resmî açıklamasında Azerbaycan'ın ASEAN ile iş birliğini genişletme isteği vurgulanmış ve ayrıca Azerbaycan'ın *ASEAN Parlamentolar Arası Asamblesi'ne (AIPA)* gözlemci olarak kabul sürecine verdiği destek için Genel Sekreter'e teşekkür edilmiştir. Görüşmeler, *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın (TAC)* ve genel ASEAN diplomatik kültürünün temelini oluşturan ilkelere (egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü, ekonomik karşılıklı bağımlılığın istikrarı güçlendiren bir unsur olarak kabulü ve kültürel çeşitliliğin toplumlar arası dayanıklılığın temel kaynağı olarak görülmesi) uygun şekilde yürütülmüştür.

Bu diplomatik açılımın zamanlaması stratejik açıdan özellikle anlamlıydı. ASEAN'ın en büyük ekonomisi olan ve 2025'de bloğun GSYİH'sinin yaklaşık %33'sını oluşturan Endonezya, 2023 ASEAN Dönem Başkanlığı'nı üstlenmişti. Cakarta'nın bu dönemde bölgesel dayanıklılık, bağlantısallık ve çok taraflı iş birliğine odaklanan gündemi, Azerbaycan'a kendi dış politika hedefleriyle uyumlu bir manevra alanı sundu. Bakü'nün tam da Endonezya'nın başkanlığı devraldığı dönemde Cakarta'daki diplomatik faaliyetlerini yoğunlaştırması, ülkeyi ASEAN'ın gelişen öncelikleriyle uyumlu, yapıcı ve ileriye dönük bir ortak olarak konumlandırmış ve Azerbaycan'ın Güneydoğu Asya diplomatik sahnesindeki görünürlüğünü ve güvenilirliğini kayda değer ölçüde artırmıştır. Bu yürütme düzeyindeki diplomatik atılımın ardından Azerbaycan, ASEAN'ın parlamenter ve kurumsal ekosistemi içinde varlığını güçlendirmeye yönelmiştir. Böylece ilişkilerin yalnızca ikili değil, çok katmanlı ve kurumsallaşmış bir çerçevede ilerlemesi hedeflenmiştir.

ASEAN üye devletlerinin Azerbaycan'ın girişimlerine gösterdiği olumlu yaklaşım, yalnızca ikili ilişkilerin güçlenmesine değil, aynı zamanda daha geniş bir bölgesel ve küresel eğilime işaret etmektedir. Bu eğilim, ulaştırma, enerji ve dijital koridorlar üzerinden bölgeler arası bağlantısallığın artırılması; değişen küresel değer zincirleri karşısında ekonomik dayanıklılığın güçlendirilmesi; ve giderek daha çok kutuplu hâle gelen uluslararası sistemde diplomatik ortaklıkların çeşitlendirilmesi yönünde karşılıklı bir isteği yansıtmaktadır. Bu bağlamda yaşanan gelişmeler, Azerbaycan'ın ASEAN ile angajmanının geçici veya sembolik bir nitelik taşımadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Aksine, bu angajman kesişen ekonomik çıkarlar, ortak ilkeler ve birbirini tamamlayan jeopolitik hedeflere dayanan, stratejik ve uzun vadeli bir ortaklık projesi olarak şekillenmektedir.

Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın (TAC) Jeopolitik ve Diplomatik Önemi

24 Şubat 1976'da Endonezya'nın Bali kentinde düzenlenen *1. ASEAN Zirvesi* sırasında kabul edilen *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (TAC)*, 15 Temmuz 1976'da yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, ASEAN'ın beş kurucu üyesi (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland) tarafından, Güneydoğu Asya halkları arasında "sürekli barışı, kalıcı dostluğu ve iş birliğini teşvik etmeyi" amaçlayan bir barış belgesi olarak imzalanmıştır. Zaman içinde TAC, yalnızca alt bölgesel bir davranış kuralı olmanın ötesine geçerek, ASEAN'ın diplomatik mimarisinin temel taşlarından biri haline

gelmiş, aynı zamanda daha geniş Asya-Pasifik Bölgesi'nde barışı, istikrarı ve iş birliğini destekleyen başlıca araçlardan biri olarak önemli bir işlev üstlenmiştir.

TAC'nin bu kurucu niteliği üzerine inşa edilen çerçeve, ASEAN'ın temel diplomatik değerlerini daha da belirginleştirerek kurumsal bir yapıya kavuşturmuştur. Antlaşma, başlangıçta ASEAN'ın kurucu üyeleri arasında barış içinde bir arada yaşama, müdahale etmeme ve karşılıklı saygı gibi temel ilkeleri resmileştirmek amacıyla tasarlanmıştı. Bu ilkeler, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, iç işlerine karışmama, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve güç kullanımı ya da güç kullanma tehdidinden kaçınma da dahil olmak üzere altı temel prensip olarak kodifiye edilmiştir. 1970'lerin sonlarından itibaren ASEAN'ın bölgesel ve küresel meselelerde rolünün genişlemesiyle birlikte TAC, giderek örgütün diplomatik angajmanları için normatif bir çıpa işlevi görmeye başlamıştır. Bu antlaşma, yaptırımlarla desteklenen sert bir mekanizma olmaktan ziyade; siyasi itidal, güven inşası ve istişare kültürünün yerleşmesine hizmet eden, alışkanlık oluşturucu bir diplomatik çerçeve niteliği taşımaktadır.

Bununla birlikte, TAC'nin ortaya koyduğu ilkelerin geliştirilmesi, bu normları sürdürebilecek pratik ve işleyen mekanizmalara duyulan ihtiyacı da belirginleştirmiştir. Antlaşmanın stratejik önemi kabul edilse de, TAC başlangıç döneminde hükümlerinin uygulanmasını sağlayacak güçlü kurumsal araçlardan yoksundu. Örneğin, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü için Antlaşma'nın 14. maddesinde öngörülen Yüksek Konsey, ancak 2001 yılında usul kurallarının kabul edilmesiyle teknik olarak işlevsel hâle gelebilmiştir. Buna rağmen ASEAN'ın "sessiz diplomasi" ve uzlaşıya dayalı karar alma kültürü nedeniyle, büyük bir devletlerarası anlaşmazlık bağlamında hiçbir zaman resmen toplanmamıştır. Bu kurumsal sınırlılıklara rağmen ASEAN, TAC ilkeleriyle uyumlu şekilde, gerilimlerin yönetilmesi ve karşılıklı güvensizliğin azaltılması için gayri resmî, esnek ve alışkanlık oluşturucu bir dizi mekanizma geliştirmiştir. Düzenli *ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantıları*, gayri resmî inziva toplantıları ve *ASEAN Bakanlar* toplantıları ile Zirveleri sırasında gerçekleştirilen yan görüşmeler, üye devletlerin ASEAN'ın diplomatik kültürüne uyum sağlamasına yardımcı olmuştur. Böylece bölgesel istikrarın korunmasında pratik fakat etkili bir araç işlevi görülmüştür.

ASEAN içeride kurumsal olarak güçlenirken, TAC'nin etkisi bölge dışına doğru da genişlemiş ve antlaşma, Güneydoğu Asya ile başlıca dış güçler arasında normatif bir köprü işlevi görmeye başlamıştır. TAC'nin

kapsayıcılığı, 1987 ve 1998 yıllarında yapılan ve ASEAN dışındaki devletler ile bölgesel örgütlerin katılımına izin veren protokollerle önemli ölçüde artırılmıştır. Bu değişikliklerden sonra 2000'li yılların başından itibaren Çin ve Hindistan (2003), Japonya, Güney Kore ve Rusya (2004), Avustralya ve Yeni Zelanda (2005), Amerika Birleşik Devletleri (2009) ve Avrupa Birliği (2012) gibi büyük güçler ve etkili dış ortaklar TAC'ye katılmıştır. Bu geniş katılım dalgası, TAC'yi ASEAN'ı Asya-Pasifik'in kritik aktörleriyle bağlayan bölgesel bir davranış normuna dönüştürmüştür. Böylece TAC'ye taraf olmak, ASEAN merkezli bölgesel mimariye yönelik bir tür "giriş bileti" niteliği kazanmıştır. Bu durum, ASEAN'ın bölgesel diplomasi ve güvenlik düzenindeki merkeziyetini daha da pekiştirmiştir. 2007'de ASEAN'a tüzel kişilik kazandıran *ASEAN Şartının* kabulü, her ne kadar TAC'yi yalnızca kısaca anıyor olsa da, antlaşmanın normatif içeriğini örgütün kurumsal ve hukuki mimarisine daha derinlemesine yerleştirmiştir. Şart, ASEAN'ın gayri resmî anlayışlara dayanan önceki yapısından daha kurumsallaşmış, antlaşmalara dayalı bir bölgesel düzen anlayışına geçişi ifade ederken; TAC, bu yeni mekanizmaların üzerinde yükseldiği temel barış, karşılıklı saygı ve müdahale etmeme ilkelerini sağlamaya devam etmiştir.

TAC'nin dışa doğru genişlemesi, zamanla onu bölgesel sınırları aşan ve küresel ölçekte tanınan bir diplomatik çerçeveye dönüştürmüştür. 2010'ların ortalarına gelindiğinde 25'ten fazla ASEAN dışı ülke TAC'ye taraf olmuşken, Kasım 2025 itibarıyla bu sayı 57 Yüksek Âkit Tarafa ulaşmıştır. Bu istikrarlı genişleme, TAC'nin yalnızca Güneydoğu Asya'ya özgü bir barış paktı olmaktan çıkarak, barış ve iş birliğini destekleyen küresel bir diplomatik araç haline geldiğini göstermektedir. Günümüzde antlaşma, Asya-Pasifik'te devletlerarası ilişkiler için yaygın şekilde kabul edilen bir davranış kuralı işlevi görmekte ve ASEAN'ın kapsayıcı, şeffaf ve kurallara dayalı bir bölgesel düzen inşa etme çabalarını desteklemektedir. Aynı zamanda, güç dağılımının giderek çok kutuplu hâle geldiği güncel jeopolitik manzara içinde kurumsal önemini daha da pekiştirmektedir. Özetle, TAC 1976'da yalnızca beş Güneydoğu Asya devleti arasında imzalanan mütevazı bir antlaşma iken, bugün Asya-Pasifik bölgeselciliğinin en temel araçlarından biri hâline gelmiştir. Etkisi, ASEAN'ın genişleme sürecinde, bölge dışındaki büyük aktörlerin antlaşmaya katılımında, *Doğu Asya Zirvesi* gibi daha geniş bölgesel forumların şekillenmesinde ve genel olarak Asya-Pasifik'te barış ile istikrara yaptığı sürekli normatif katkıda açıkça görülmektedir.

TAC Çerçevesinde Azerbaycan–ASEAN Ortaklığı'nın Karşılıklı Kazanımları

ASEAN'ın çekiciliği yalnızca sahip olduğu büyük ölçekten değil, aynı zamanda iç ekonomik yapısının çeşitliliğinden ve tamamlayıcılığından kaynaklanmaktadır. Bloğun gücü, demografik ve makroekonomik büyüklüğünün ötesinde, üye ekonomilerinin birbirini tamamlayan özelliklerinde yatmaktadır. Singapur, yüksek gelirli bir finans, lojistik ve inovasyon merkezi olarak bölgenin hizmet ve teknoloji omurgasını oluştururken; ASEAN GSYİH'sinin yaklaşık %33'sını tek başına temsil eden Endonezya (2025 verilerine göre), kaynak zenginliği ve geniş iç pazarı ile bölgenin ekonomik ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Malezya ve Tayland, ileri imalat sanayii ve elektronik sektörlerindeki kapasiteleriyle değer zincirlerine önemli katkı sağlamakta; Vietnam ise dünyanın en hızlı büyüyen ihracat odaklı üretim merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu çok katmanlı ekonomik yapı, dış aktörlere yalnızca geniş bir pazar değil, aynı zamanda çeşitlendirilmiş ortaklık fırsatları sunmaktadır. Değer zincirleri, sektörler ve risk profilleri arasında çeşitlilik arayan ülkeler için ASEAN, çok sayıda giriş noktasına sahip dinamik ve esnek bir ekonomik ekosistem oluşturmaktadır.

Azerbaycan açısından ASEAN'ın bu yapısal avantajları son derece cazip olup, iş birliğini yalnızca arzu edilir değil, aynı zamanda stratejik olarak rasyonel bir tercih hâline getirmektedir. ASEAN'ın geniş ve giderek gelir düzeyi artan nüfusu, Azerbaycan için hem geleneksel ürünler hem de petrol dışı ihracat kalemleri bakımından büyük ölçüde yeterince değerlendirilmemiş bir pazar sunmaktadır. Azerbaycan'ın her bir ASEAN üyesiyle ayrı ayrı ikili anlaşmalar müzakere etmesi yerine, *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na (TAC)* olası katılımı, tüm blokla bütüncül ve kurumsallaşmış bir angajman için etkili bir geçiş kapısı işlevi görebilir. TAC, günümüzde ASEAN ile derinleştirilmiş ortaklıkların neredeyse standart siyasi ön koşulu hâline gelmiştir. Nitekim Çin, Hindistan, Japonya, Rusya, ABD ve Avrupa Birliği gibi başlıca küresel aktörler tarafından da benimsenmiştir. Bu nedenle Bakü için çok uluslu TAC platformu, bir yandan bürokratik sürtünmeyi ve işlem maliyetlerini azaltırken, diğer yandan da Azerbaycan'ın ekonomik çeşitlendirme hedefleriyle güçlü bir uyum içindedir. 2024 itibarıyla GSYİH'nin %30,6'sını ve ihracat gelirlerinin %85'inden fazlasını oluşturan hidrokarbonlara yönelik aşırı bağımlılığın azaltılması, uzun vadeli ekonomik güvenlik açısından kritik bir öncelik taşımaktadır. TAC'ye katılım, bu hedef doğrultusunda Azerbaycan'ın

çok taraflı ekonomik entegrasyon kapasitesini artırarak, petrol dışı sektörlerin gelişimine yönelik yeni ticari ve yatırım kanalları açabilir.

Bununla birlikte, ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ASEAN'la iş birliğinin yalnızca bir yönünü oluşturmaktadır. ASEAN, aynı zamanda Azerbaycan'ın iç reform gündemiyle dikkat çekici ölçüde örtüşen, zengin bir teknoloji ve yetenek ekosistemi sunmaktadır. Bölgenin ileri imalat, dijital altyapı, finansal teknolojiler ve sürdürülebilir tarım alanlarındaki karşılaştırmalı üstünlükleri, Azerbaycan için hem öğrenme hem de ortak yatırım açısından önemli fırsatlar yaratmaktadır. Akıllı üretim, lojistik süreçlerinin dijitalleşmesi, tarım teknolojileri (agri-tech) ve finansal teknolojiler (fintech) gibi alanlarda gerçekleştirilecek teknoloji ve bilgi transferleri, Azerbaycan'ın iç ekonomik dönüşümünü hızlandırarak rekabetçi ve sürdürülebilir petrol dışı sektörlerin gelişimine doğrudan katkı sağlayabilir. Bu durum özellikle, Azerbaycan'ın yeşil ve dijital inovasyon alanlarında bölgesel bir merkez olma yönünde güçlü sinyaller verdiği bir dönemde daha da büyük önem taşımaktadır.

Azerbaycan'ın stratejik konumu ve hızla gelişen altyapısı, ülkeyi ASEAN için giderek daha değerli bir ortak hâline getirmekte ve karşılıklı olarak güçlendirici bir dinamik oluşturmaktadır. Çin'i Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayan *Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergâhı (Orta Koridor),* bu stratejik değerin en somut örneklerinden biridir. Güzergâhın son yıllardaki hızlı gelişimi, Azerbaycan'ı Doğu ile Batı arasında kritik bir lojistik düğüm noktasına dönüştürmüştür. Orta Koridor üzerinden taşınan kargo hacimleri, 2022'de yaklaşık 1,5 milyon ton iken, 2023'te 2,7–2,8 milyon ton, 2024'te ise 4,8 milyon ton seviyesine yükselmiştir. Bu artış, geleneksel Avrasya ticaret koridorlarında yaşanan kesintiler sonucunda Orta Koridor'a yönelik talebin katlanarak arttığını göstermektedir. ASEAN ülkeleri açısından Orta Koridor, jeopolitik risklere açık deniz taşımacılığına karşı daha güvenilir ve çeşitlendirilmiş bir alternatif sunmaktadır. Bu kara koridoru, Avrupa ve Orta Asya pazarlarına ulaşımda transit sürelerini potansiyel olarak kısaltırken, tedarik zincirlerinin dayanıklılığını artırmak ve güzergâh çeşitlendirmesi yapmak isteyen ASEAN ekonomileri için stratejik bir fırsat alanı yaratmaktadır.

Bu fiziki ulaştırma ağlarını tamamlayan bir diğer unsur ise Azerbaycan'ın, ASEAN'ın kendi dijital dönüşüm hedefleriyle de uyumlu olan dijital bağlantısallığa yaptığı yoğun yatırımlardır. *NEQSOL Holding* tarafından başlatılan ve AzerTelecom tarafından yürütülen *Dijital İpek Yolu*

girişimi, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan ve diğer Hazar kıyı ülkeleri üzerinden Avrupa ile Asya arasında yüksek kapasiteli bir dijital koridor oluşturmayı amaçlamaktadır. Proje, Hazar Denizi boyunca Sumgayıt (Azerbaycan) ile Aktau (Kazakistan) arasındaki yaklaşık 380 km'lik Trans-Hazar fiber-optik kablo segmenti de dahil olmak üzere kapsamlı karasal ve deniz altı hatlarını içermekte, böylece Azerbaycan'ı bölgesel veri trafiğinin kilit bir merkezi hâline getirmektedir. ASEAN ülkeleri açısından bu tür bir altyapı yalnızca geleneksel ticaret akışlarını değil, hızla büyüyen e-ticaret**,** bulut hizmetleri ve sınır ötesi veri dolaşımı gibi dijital ekonominin kritik bileşenlerini de destekleme potansiyeline sahiptir. *Dijital İpek Yolu* projesi aynı zamanda, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), siber güvenlik, akıllı lojistik ve dijital yönetişim gibi alanlarda ortak inovasyon ve teknoloji paylaşımı için bir platform işlevi görebilir. Bu alanlar, hem ASEAN ekonomilerinin hızlı ilerleme kaydettiği hem de Azerbaycan'ın güçlü e-devlet ve dijital kamu hizmetleri deneyimiyle katkı sunabileceği sektörlerdir. Sınır ötesi dijital standartların uyumlaştırılması, veri koruma rejimlerinin karşılıklı tanınması ve gümrük süreçlerinin dijitalleşmesi gibi iş birliği alanları, hem ASEAN'ın *Dijital ASEAN* vizyonunu desteklemekte hem de Azerbaycan'ın bölgesel dijital merkez olma hedefini güçlendirmektedir.

Enerji iş birliği, Azerbaycan–ASEAN ortaklığının stratejik mantığını güçlendiren ek bir tamamlayıcılık katmanı sunmaktadır. Azerbaycan'ın hem fosil yakıtlar hem de yenilenebilir enerji alanlarındaki birikimi, ASEAN ülkeleri açısından çift yönlü ve kapsamlı bir ortaklık zemini yaratmaktadır. Azerbaycan, 2024 yılında yaklaşık 29,1 milyon ton petrol ve 50,3 milyar metreküp doğal gaz üretmiş; bunun 24,4 milyon ton petrolünü ve yaklaşık 25,2 metreküp gazını ihraç ederek, özellikle Avrupa ülkeleri için güvenilir bir tedarikçi konumunu güçlendirmiştir. Aynı dönemde Bakü, büyük ölçekli güneş ve rüzgâr projeleri ile desteklenen ve *Hazar Yeşil Enerji Koridoru* girişimleriyle tamamlanan yeni enerji stratejisi doğrultusunda, 2030 yılına kadar kurulu güç kapasitesi içinde yenilenebilir enerjinin payını %30–38'e yükseltmeyi ve sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerine kıyasla en az %35–40 oranında azaltmayı taahhüt etmiştir. Bu bağlamda ASEAN ülkeleriyle yapılabilecek iş birliği, hem teknik hem de stratejik açıdan önemli bir potansiyel taşımaktadır. Özellikle şebeke entegrasyonu**,** açık deniz rüzgâr enerjisi, yüzer güneş enerjisi sistemleri ve hidrojen teknolojileri gibi alanlarda ortak projeler, teknoloji transferi ve finansman modelleri geliştirilebilir. Bu tür girişimler, ASEAN ülkelerinin kendi yeşil dönüşüm süreçlerini hızlandırmalarına, enerji güvenliklerini artırmalarına ve giderek daha kırılgan

hâle gelen küresel enerji ortamında dayanıklılık oluşturmalarına katkı sağlayacaktır.

Birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik, dijital ve lojistik alanlardaki bu tamamlayıcılıklar Azerbaycan'ı ASEAN'ın daha geniş bağlantısallık ve çeşitlendirme stratejisinde doğal bir ortak konumuna yerleştirmektedir. Azerbaycan, ASEAN ülkelerine, ekonomik ağırlığı giderek artan ve hem hidrokarbon kaynakları hem de yenilenebilir enerji potansiyeli bakımından zengin olan Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine açılan stratejik bir geçiş kapısı sunmaktadır. ASEAN ihracatçıları, Azerbaycan'ın hızla gelişen ulaşım, lojistik ve dijital bağlantı altyapısından yararlanarak; Malakka Boğazı gibi jeopolitik açıdan kırılgan deniz yollarına bağımlılıklarını azaltabilir, Avrupa, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'e yönelik güzergâhlarını çeşitlendirebilir ve AB, Türkiye ile Orta Asya pazarlarına yeni kara yolları üzerinden daha güvenilir erişim sağlayabilir. Azerbaycan'ın Doğu–Batı ve Kuzey–Güney taşımacılık ağlarında oynadığı kilit rol, ASEAN'ın bölgesel entegrasyon, tedarik zinciri dayanıklılığı ve pazar çeşitlendirmesi gibi temel hedefleriyle güçlü bir uyum içindedir. *Orta Koridor, Dijital İpek Yolu* ve Azerbaycan öncülüğündeki diğer bağlantısallık projeleri, ASEAN üye ülkelerine sadece lojistik avantajlar sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Avrasya genelinde yatırım, enerji iş birliği ve teknoloji ortaklıkları açısından somut fırsatlar da yaratmaktadır. Bu bakımdan Azerbaycan ile daha derin bir iş birliği, ASEAN'a hem güvenilir bir transit ve enerji ortağı hem de hızla dönüşen Avrasya jeopolitiğinde yeni ve sağlam bir stratejik dayanak sunmaktadır. Bu stratejik dayanak, ASEAN'ın ekonomik etki kapasitesini genişletmekte; dirençli ticaret yollarını güvence altına almakta ve bloğun daha geniş Avrasya alanıyla çok katmanlı ve sürdürülebilir biçimde ilişkiler geliştirmesine olanak sağlamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Azerbaycan'ın ASEAN ile derinleşen angajmanı, yalnızca dış politikasının coğrafi kapsamını genişletmekten ibaret değildir. Bu süreç aynı zamanda, ülkenin diplomatik, ekonomik ve kurumsal ortaklıklarını geleneksel etki alanlarının ötesinde çeşitlendirmeyi hedefleyen daha kapsamlı bir stratejik yeniden konumlanmanın göstergesidir. ASEAN'ın günümüzün en önemli ekonomik ve siyasi ağırlık merkezlerinden biri haline gelmesi, Bakü'nün Hint-Pasifik'in en dinamik bölgelerinden birine bilinçli ve uzun vadeli bir şekilde entegre olma çabasını daha anlamlı kılmaktadır. Azerbaycan'ın *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (TAC)* ilkeleriyle (egemenlik,

müdahale etmeme, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ve karşılıklı yarar sağlayan iş birliği) uyumlu hareket etme kararı ise, ülkenin barışa, istikrara ve çok taraflı diplomasiye bağlılığını güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Bakü'ye yalnızca tek tek ASEAN üyeleriyle değil, blokun tamamıyla kurumsallaşmış biçimde angaje olma imkânı sunmaktadır. Bugün başlıca küresel güçlerin tamamı da dahil olmak üzere 50'den fazla ülkenin TAC'ye taraf olduğu düşünüldüğünde, Azerbaycan'ın olası katılımı ülkeyi yaygın şekilde tanınan, kurallara dayalı bir bölgesel platform içinde daha görünür hâle getirecektir. Böylece ülkenin diplomatik profilini yükseltecek ve Avrasya–Hint-Pasifik ekseninde daha güçlü bir aktör olarak konumlandıracaktır.

Bu ortaklık, iki taraf açısından da güçlü bir karşılıklı değer taşımaktadır. ASEAN için Azerbaycan, toplamda 30 milyar varilden fazla kanıtlanmış petrol rezervine ve 20 trilyon metreküpten fazla doğal gaz kaynağına sahip olan ve aynı zamanda yenilenebilir enerji potansiyeli hızla artan Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine açılan stratejik bir geçiş kapısı sunmaktadır. Azerbaycan'ın Orta Koridor ve gelişmekte olan Dijital İpek Yolu tarafından desteklenen lojistik ve enerji merkezi rolü, ASEAN ekonomilerine özellikle Malakka Boğazı gibi jeopolitik olarak kırılgan deniz dar boğazlarına alternatif sunmaktadır. Böylece bölgenin Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu pazarlarına erişimini güvence altına alan gerçekçi ve çeşitlendirilmiş güzergâh seçenekleri yaratmaktadır. Azerbaycan açısından ASEAN yalnızca geniş bir tüketici pazarı değil, aynı zamanda dijital yönetişim, akıllı lojistik, üretim teknolojileri**,** finansal inovasyon ve sürdürülebilir tarım gibi stratejik öncelik alanlarında ileri düzey uzmanlık sağlayan bir iş birliği ortağıdır. ASEAN'ın hızlı ekonomik büyümesi, onu Azerbaycan'ın küresel ölçekte rekabetçi petrol dışı sektörler geliştirme hedefine uygun, ideal bir ortak konumuna getirmektedir. Azerbaycan'ın ASEAN ile angajmanı, ülkenin taşımacılık çeşitlendirmesi, enerji dönüşümü, COP29 kapsamındaki iklim taahhütleri ve dijital dönüşüm gibi temel ulusal öncelikleriyle uyumlu şekilde ilerlemekte ve bu açıdan ekonomik, kurumsal ve sürdürülebilir kalkınma vizyonunu tamamlayıcı bir işlev görmektedir.

İkili diplomasiden daha yapılandırılmış çok taraflı angajmana geçiş (Azerbaycan'ın *ASEAN Parlamentolar Arası Asamblesi'ndeki (AIPA)* gözlemci statüsü bunun en somut örneğidir) ülkenin dış politikasında kurumsal devamlılığı, ilkesel uyumu ve uzun vadeli stratejik konumlanmayı önceleyen olgun bir mimarinin şekillendiğini göstermektedir. Bu eğilim, yalnızca işlemsel nitelikteki karşılıklı alışverişleri aşarak; bağlantısallık,

dayanıklılık, istikrar ve çeşitlendirme gibi ortak çıkar alanlarına dayanan, daha derin ve ilke temelli bir iş birliği modeline işaret etmektedir. Uluslararası sistemin giderek çok kutuplu bir nitelik kazanması ve bölgesel blokların küresel yönetişimde daha belirleyici roller üstlenmesiyle, Azerbaycan'ın ASEAN ile TAC çerçevesi üzerinden kurduğu zamanlı ve stratejik angajman, ülkenin stratejik özerkliğini artırmakta**,** ekonomik dayanıklılığını güçlendirmekte ve uluslararası profilini yükseltmektedir. Dikkatli şekilde geliştirildiğinde, bu ortaklık Hint-Pasifik ile daha geniş Avrasya coğrafyası arasında dayanıklı ve karşılıklı yarar sağlayan bir köprü işlevi görebilir. Böyle bir köprü, hem Azerbaycan'ın Doğu ile Batı arasında üstlendiği bağlayıcı rolü sağlamlaştıracak hem de ASEAN'ın daha kapsayıcı, çeşitlendirilmiş ve kurallara dayalı bir bölgesel düzen inşa etme çabalarını destekleyecektir.

KAYNAKLAR

Vusal Guliyev (12 Mayıs 2025). *Azerbaijan and Vietnam Forge Strategic Ties.* Jamestown Foundation. https://jamestown.org/azerbaijan-and-vietnam-forge-strategic-ties/ (Erişim tarihi: 5 Ekim 2025).

Vusal Guliyev (2025). *Digitalization Strategies along the Middle Corridor: Transforming Trans-Eurasian Logistics.* Center of Analysis of International Relations (AIR Center). https://aircenter.az/uploads/wWqgPf1Uuxn0.pdf (Erişim tarihi: 5 Ekim 2025).

Vusal Guliyev, Aytaj Mahammadova (2025). *Azerbaijan's Emerging Role in the Green Energy Architecture of the Balkans and the Black Sea Region*. Center of Analysis of International Relations (AIR Center). https://aircenter.az/uploads/PHSXsMK571_w.pdf (Erişim tarihi: 5 Ekim 2025).

Jason E. Strakes (2013). *Situating the 'Balanced Foreign Policy': The Role of System Structure in Azerbaijan's Multi-Vector Diplomacy*. Journal of Balkan and Near Eastern Studies 15 (1):37-67

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2022). *No:571/22, Press release on the visit of Deputy Minister of Foreign Affairs Elnur Mammadov to the Republic of Indonesia*. https://mfa.gov.az/en/news/no57122 (Erişim tarihi: 7 Ekim 2025).

The Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan (2020). *The Inter-Parliamentary Assembly of the Association of Southeast Asian Nations.* https://www.meclis.gov.az/news-bey.php?id=121&lang=en&cat=108 (Erişim tarihi: 7 Ekim 2025).

Azerbaijan.az (2025). *Azerbaijan in international arena: Foreign Policy.* https://azerbaijan.az/en/information/801 (Erişim tarihi: 9 Ekim 2025).

Apa.az (2025). *Speaker of Azerbaijan's Parliament addresses 46th AIPA General Assembly*. https://en.apa.az/foreign-policy/speaker-of-azerbaijans-parliament-addresses-46th-aipa-general-assembly-478127 (Erişim tarihi: 9 Ekim 2025).

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2 Haziran 2019). *Malaysia important partner of Azerbaijan in ASEAN region and Islamic world - Azerbaijan Foreign Minister (Malaysian Bernama)*. https://mfa.gov.az/en/news/malaysia-important-partner-of-azerbaijan-in-asean-region-and-islamic-world-azerbaijan-foreign-minister-malaysian-bernama (Erişim tarihi: 12 Ekim 2025).

Report News Agency (18 Kasım 2025). *Azerbaijan to study Malaysia's experience in 5G, digital economy*. https://report.az/en/ict/azerbaijan-to-study-malaysia-s-experience-in-5g-digital-economy (Erişim tarihi: 12 Ekim 2025).

Report News Agency (20 Kasım 2025). *Communications minister: Azerbaijan, Malaysia may become digital gateways between ASEAN, CIS - INTERVIEW.*

https://report.az/en/ict/communications-minister-azerbaijan-malaysia-may-become-digital-gateways-between-asean-cis-interview (Erişim tarihi: 13 Kasım 2025).

Caliber.az (23 Temmuz 2025). *Azerbaijan expands Southeast Asia outreach in Cambodia visit.* https://caliber.az/en/post/azerbaijan-expands-southeast-asia-outreach-in-cambodia-visit (Erişim tarihi: 13 Ekim 2025).

ASEAN Regional Mine Action Center (15 Mart 2025). *ARMAC had the honor of hosting a distinguished delegation from the Embassy of the Republic of Azerbaijan to Indonesia.* https://aseanmineaction.org/armac-had-the-honor-of-hosting-a-distinguished-delegation-from-the-embassy-of-the-republic-of-azerbaijan-to-indonesia/ (Erişim tarihi: 13 Ekim 2025).

Govinsider.asia (21 Ekim 2025). *Malaysia is leading ASEAN in fourth industrial revolution initiatives.* https://govinsider.asia/intl-en/article/malaysia-is-leading-asean-in-fourth-industrial-revolution-initiatives (Erişim tarihi: 15 Ekim 2025).

Ministry of Foreign Affairs Singapore (21 Kasım 2012). *MFA Press Statement: State Visit to Singapore by the President of the Republic of Azerbaijan, His Excellency Ilham Aliyev, 20 to 21 November 2012*. https://www.mfa.gov.sg/Newsroom/Press-Statements-Transcripts-and-Photos/2012/11/MFA-Press-Statement-State-Visit-to-Singapore-by-the-President-of-the-Republic-of-Azerbaijan_20121121 (Erişim tarihi: 15 Ekim 2025).

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs 2023). *Bilateral relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Singapore.* https://www.mfa.gov.az/index.php/en/category/asia-and-oceania/the-republic-of-singapore (Erişim tarihi: 17 Ekim 2025).

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2023). *Bilateral diplomatic relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Indonesia*. https://www.mfa.gov.az/index.php/en/category/asia-and-oceania/indonesia (Erişim tarihi: 19 Ekim 2025).

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2023). *Bilateral diplomatic relations between the Republic of Azerbaijan and the Kingdom of Cambodia.* https://www.mfa.gov.az/index.php/en/category/asia-and-oceania/cambodia (Erişim tarihi: 19 Ekim 2025).

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2023). *Bilateral diplomatic relations between the Republic of Azerbaijan and the Kingdom of Bhutan*. https://www.mfa.gov.az/index.php/en/category/asia-and-oceania/bhutan (Erişim tarihi: 19 Ekim 2025).

The Azerbaijan State News Agency (29 Ekim 2024). *Azerbaijan keen to benefit from Singapore's experience in digitalization of SMEs.* https://azertag.az/en/xeber/

azerbaijan_keen_to_benefit_from_singapores_experience_in_digitalization_of_smes-3251232 (Erişim tarihi: 19 Ekim 2025).

Trend News Agency (29 Ekim 2024). *Azerbaijan, Singapore forge partnership for SME digitalization*. https://www.trend.az/business/it/3962664.html (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2023). *Bilateral diplomatic relations between Azerbaijan and Malaysia.* https://www.mfa.gov.az/en/category/asia-and-oceania/malaysia (Erişim tarihi: 23 Ekim 2025).

Ministry of Foreign Affairs of Malaysia (2024). *Embassy of Malaysia in Baku, Azerbaijan.* https://www.kln.gov.my/web/aze_baku/history (Erişim tarihi: 25 Ekim 2025).

Azernews (14 Eylül 2020). *Ambassador: Malaysia welcomes all possible joint projects with Azerbaijan.* https://www.azernews.az/nation/168919.html (Erişim tarihi: 25 Ekim 2025).

OEC World (2023). *Azerbaijan/Indonesia ID.* https://oec.world/en/profile/bilateral-country/aze/partner/idn (Erişim tarihi: 25 Ekim 2025).

Embassy of the Republic of Azerbaijan to the Republic of Indonesia (2016). *Trade and Economic Cooperation.* https://jakarta.mfa.gov.az/en/category/trade-and-economic-cooperation (Erişim tarihi:25 Ekim 2025).

Embassy of the Republic of Azerbaijan to Malaysia (2024). *Bilateral Relations.* https://kualalumpur.mfa.gov.az/en/content/3/bilateral-relations (Erişim tarihi: 25 Ekim 2025).

Caspian Barrel (14 Mart 2018). *Petronas invested more than $4bn in projects in Azerbaijan.* https://caspianbarrel.org/en/2018/03/petronas-invested-more-than-4bn-in-projects-in-azerbaijan/ (Erişim tarihi: 25 Ekim 2025).

Small and Medium Business Development Agency of the Republic of Azerbaijan (9 Ekim 2025). *The Azerbaijan Halal Business Forum has concluded.* https://smb.gov.az/en/all-news/the-azerbaijan-halal-business-forum-has-concluded (Erişim tarihi: 26 Ekim 2025).

Malaysia Tourism Promotion Board (12 Ekim 2018). *Malaysia to attract more tourists from Azerbaijan*. https://www.tourism.gov.my/media/view/malaysia-to-attract-more-tourists-from-azerbaijan (Erişim tarihi: 26 Ekim 2025).

Global Edge (2025). *Brunei: Economy.* https://globaledge.msu.edu/countries/brunei/economy (Erişim tarihi: 26 Ekim 2025).

Petroleum Authority of Brunei Darussala (2025). *Overview of Brunei Darussalam's Oil and Gas Industry.* https://www.pa.gov.bn/oil-and-gas-in-brunei/ (Erişim tarihi: 26 Ekim 2025).

World Trade Organization (2025). WT/TPR/S/464. Brunei Darussalam. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s464_sum_e.pdf (Erişim tarihi: 26 Ekim 2025).

US Department of State (2024). *2024 Investment Climate Statements: Azerbaijan (EXECUTIVE SUMMARY).* https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/azerbaijan (Erişim tarihi: 26 Ekim 2025).

The Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan (21 Kasım 2025). The Organisation of Petroleum Exporting Countries (OPEC). https://minenergy.gov.az/en/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/neft-ixrac-eden-olkeler-teskilati-opec-ile-emekdasliq (Erişim tarihi: 27 Ekim 2025).

International Trade Administration (21 Kasım 2025). Market Overview. https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-market-overview (Erişim tarihi: 27 Ekim 2025).

Trend News Agency (23 Aralık 2013). *Indonesia supports Azerbaijan's territorial integrity*. https://www.trend.az/azerbaijan/karabakh/2224267.html (Erişim tarihi: 27 Ekim 2025).

The Azerbaijan News Agency (21 Ocak 2014). *Marzuki Alie: "Indonesia supports internationally recognized territorial integrity and inviolability of borders of Azerbaijan".* https://azertag.az/en/xeber/marzuki_alie_indonesia_supports_internationally_recognized_territorial_integrity_and_inviolability_of_borders_of_azerbaijan-87579 (Erişim tarihi: 28 Ekim 2025).

Trading Economics (2025). *Azerbaijan Exports to Indonesia*. https://tradingeconomics.com/azerbaijan/exports/indonesia (Erişim tarihi: 28 Ekim 2025).

Embassy of the Republic of Azerbaijan to the Republic of Indonesia (2016). *Cultural and Humanitarian Cooperation*. https://jakarta.mfa.gov.az/en/category/cultural-and-humanitarian-cooperation (Erişim tarihi: 28 Ekim 2025).

Embassy of the Republic of Azerbaijan to the Republic of Indonesia (2016). *About Bilateral relations.* https://jakarta.mfa.gov.az/en/category/cultural-and-humanitarian-cooperation (Erişim tarihi: 28 Ekim 2025).

APA (19 Şubat 2025). *Azerbaijani President received Speaker of Indonesian House of Representatives*. https://en.apa.az/official-news/azerbaijani-president-received-speaker-of-indonesian-house-of-representatives-updated-461001 (Erişim tarihi: 28 Ekim 2025).

Trend News Agency (18 Şubat 2025). *Azerbaijani, Indonesian parliaments explore opportunities for deeper cooperation.* https://www.trend.az/azerbaijan/politics/4007180.html (Erişim tarihi: 4 Kasım 2025).

Vietnam Plus (8 Mayıs 2025). *Vietnam, Azerbaijan issue joint statement on establishment of strategic partnership*. https://en.vietnamplus.vn/vietnam-azerbaijan-issue-joint-statement-on-establishment-of-strategic-partnership-post318828.vnp (Erişim tarihi: 5 Kasım 2025).

President of the Republic of Azerbaijan (7 Mayıs 2025). *Ilham Aliyev Press statements by the heads of state of Azerbaijan and Vietnam*. https://president.az/en/articles/view/68742 (Erişim tarihi: 5 Kasım 2025).

Anadolu Agency (8 Mayıs 2025). *Azerbaijan, Vietnam announce strategic partnership, eye deeper energy, trade ties.* https://www.aa.com.tr/en/energy/general/azerbaijan-vietnam-announce-strategic-partnership-eye-deeper-energy-trade-ties/49095 (Erişim tarihi: 5 Kasım 2025).

APA (8 Mayıs 2025). *Azerbaijani FM meets Vietnamese FM in Baku.* https://en.apa.az/foreign-policy/azerbaijani-fm-meets-vietnamese-fm-in-baku-467080 (Erişim tarihi: 7 Kasım 2025).

Vietnam News (8 Mayıs 2025). *Vietnamese Party leader concludes state visit to Azerbaijan. https://vietnamnews.vn/politics-laws/1717331/vietnamese-party-leader-concludes-state-visit-to-azerbaijan.html* (Erişim tarihi: 7 Kasım 2025).

Trading Economics (2025). *Azerbaijan Exports to Vietnam.* https://tradingeconomics.com/azerbaijan/exports/vietnam (Erişim tarihi: 7 Kasım 2025).

Caspian News (10 Mayıs 2025). Azerbaijan and Vietnam Establish Strategic Partnership, Sign Major Energy Deals. https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-and-vietnam-establish-strategic-partnership-sign-major-energy-deals-2025-5-9-0/ (Erişim tarihi: 7 Kasım 2025).

Vietnamese Ministry of Science and Technology (8 May 2025). *Vietnam and Azerbaijan establish strategic partnership.* https://english.mst.gov.vn/vietnam-and-azerbaijan-establish-strategic-partnership-197250508114212099.htm (Erişim tarihi: 7 Kasım 2025).

Small and Medium Business Development Agency of the Republic of Azerbaijan (2025). *Azerbaijan–Vietnam Business Council to Be Established.* https://smb.gov.az/en/all-news/azerbaijan-vietnam-business-council-to-be-established (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

Report News Agency (8 Mayıs 2025). *Petrovietnam aims to expand cooperation with Azerbaijan.* https://report.az/en/energy/petrovietnam-aims-to-expand-cooperation-with-azerbaijan (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

Hanoi Times (8 Şubat 2023). *Direct flight between Vietnam and Azerbaijan on the horizon: Officials*. https://hanoitimes.vn/direct-flight-between-vietnam-and-azerbaijan-on-the-horizon-officials-322934.html (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

Azernews (8 Mayıs 2025). *Azerbaijani FM and Vietnam's Deputy Prime Minister discuss strategic partnership.* https://www.azernews.az/nation/241490.html (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

The ASEAN Secretariat (2025). *Overview.* https://asean.org/our-communities/asean-political-security-community/outward-looking-community/treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-tac/ (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

Centre for International Law (23 Temmuz 2001). *2001 Rules of Procedure of the High Council of the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia.* https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/2001-Rules-of-Procedure-of-the-High-Council-of-the-Treaty-of-Amity-and-Cooperation-in-Southeast-Asia-1.pdf (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

Middlecorridor.com (2025). *Trans-Caspian International Transport Route.* https://middlecorridor.com/en/ (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

OECD (2023). *Realising the Potential of the Middle Corridor.* https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/realising-the-potential-of-the-middle-corridor_c458041c/635ad854-en.pdf (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

Digital Silway (2025). *Connectivity beyond borders.* https://www.digitalsilkway.az/ (Erişim tarihi: 8 Kasım 2025).

The Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan (15 Ocak 2025). *Oil and gas figures were announced for 2024.* https://minenergy.gov.az/en/xeberler-arxivi/00448 (Erişim tarihi: 11 Kasım 2025).

The Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan (5 Kasım 2025). *TYNDP 2026 Portfolio included the Caspian-Black Sea-European Green Energy Corridor Phase 1 and Phase 2 projects.* https://minenergy.gov.az/en/xeberler-arxivi/00653 (Erişim tarihi: 11 Kasım 2025).

ASEAN–ORTA ASYA İLİŞKİLERİ VE ASEAN MODELİ'NİN ORTA ASYA İÇİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Gökçen Gürel YEŞİLÇİMEN *
*Yavuz ÇELİK***

1. GİRİŞ

a. Çalışmanın Arka Planı

8 Ağustos 1967 tarihinde Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland Dışişleri Bakanları Tayland'ın Bangkok kentinde düzenledikleri bir toplantıda Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN)'nin temellerini atmışlardır. ASEAN kuruluş belgesinde "Güneydoğu Asya uluslarının dostluk ve iş birliği içinde bir araya gelme ve ortak çaba ve fedakarlıklarla halkları ve gelecek nesiller için barış, özgürlük ve refah nimetlerini güvence altına alma yönündeki kolektif iradesini" (Association of Southeast Asian Nations) temsil eden bir oluşum olarak tanımlamaktadır. ASEAN'a 7 Ocak 1984 tarihinde Brunei Darüsselam, 28 Temmuz 1995'te Vietnam, 23 Temmuz 1997'de Laos ve Myanmar ve 30 Nisan 1999'da Kamboçya katılarak birliğin üye sayısı ona ulaşmıştır. ASEAN ülkeleri nüfusu 2023 verilerine göre 683 milyon olmakla birlikte GSYİH 2025 yılı tahmini 4,076 trilyon dolardır. 2030 yılına kadar dünyanın dördüncü büyük ekonomisi olma hedefiyle hareket eden ASEAN, bölgesel kalkınma stratejileri açısından küresel ölçekte dikkat çeken bir model sunmaktadır (Akhmetkali, Singapore's MP Highlights Partnership with Kazakhstan for Southeast Asia Engagement, 2024).

Küresel ölçekte artan bölgesel bütünleşme eğilimleri ve ekonomik iş birliği arayışları, coğrafi olarak uzak fakat stratejik olarak tamamlayıcı iki bölge olan ASEAN ve Orta Asya'yı giderek daha fazla birbirine yakınlaştırmaktadır. Her iki bölge, tarihsel İpek Yolu'nun kara ve deniz güzergâhlarında yer almakta; Orta Asya kara yolları, ASEAN ise Güneydoğu Asya'daki deniz yolları üzerinden bu ağa dahil olmuştur. Bağlantısallık artık

* *Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, ORCHID:0000-0002-7074-2187*
** *Öğr. Gör. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, ORCHID: 0000-0002-2350-993X*

yalnızca fiziksel ağları değil, aynı zamanda bölgesel güç dengelerini de şekillendiren çok katmanlı bir jeoekonomik dinamik haline gelmiştir (Gaur, 2023: 7-10). Bu bağlamda, ASEAN ve Orta Asya arasında gelişen ilişkilerin incelenmesi hem bölgesel kalkınma hem de Asya içi stratejik iş birlikleri açısından önem arz etmektedir (Temiz, 2019: 1088).

Orta Asya[1] ülkeleri dış politikalarında çok vektörlü (multi-vector) bir dış politika anlayışı benimsemişlerdir. Bu anlayış çerçevesinde hem bölgede yer alan komşuları ile hem de büyük güçlerle yakın ilişkiler geliştirerek, bölgede istikrarı korumak ve bölgesel güç olarak da varlıklarını devam ettirme şeklinde diplomatik ilişkiler yürütmektedirler. Bunun yanı sıra Orta Asya devletleri, Rusya, ABD ve Çin arasındaki güç rekabeti sebebiyle korunma stratejisi (hedging strategy)'ne yönelmişlerdir. Bu stratejisi ile daha fazla aktörle iş birliği sağlayarak bir güce bağımlı kalmanın önüne geçmeye çalışmaktadırlar.

ASEAN ile Orta Asya ilişkilerinin yakınlaşmasına dair dört ana etmen göze çarpmaktadır. Bunlar; Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi Orta Asya devletlerinin çok vektörlü dış politikası ve ekonomik ortaklarını çeşitlendirme isteğiyle doğru orantılı ilerlemektedir. Batı'nın, Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar sebebiyle Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) Asya'ya doğru kaymasına sebep olmuştur. Bu da iki bölge arasındaki ilişkilerin ivme kazanmasına katkı sağlamıştır. Bir diğeri ise Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) içerisinde Orta Asya'nın merkezî bir rol oynaması, Avrupa pazarlarına erişim imkânı arayan Güneydoğu Asya ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Son olarak ise Orta Asya ülkelerinde, Çin'e dair endişelerin yükselmesi nedeniyle bazı Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkilerin artırılması bir denge unsuru olarak görülmeye başlandığı belirtilmektedir (Rangsimaporn, a2020).

Çalışmada, ASEAN-Orta Asya ilişkilerinin kapsamı belirlenirken, ülkeler arasındaki diplomatik temasların yoğunluğu, ekonomik iş birliği hacmi ve çok taraflı platformlarda gerçekleştirilen ortak faaliyetler ölçüt olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, Brunei, Laos ve Myanmar'ın Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin son derece sınırlı olması nedeniyle analiz dışında bırakılması uygun görülmüştür. Böylece çalışmada hem derinlikli inceleme

[1] Bu çalışma kapsamında "Orta Asya" ifadesiyle beş bağımsız devlet Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan kastedilmektedir. Söz konusu ülkeler, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanmış ve bölgesel düzeyde ortak tarihsel, kültürel ve sosyoekonomik bağlara sahiptir.

imkânı sağlanmış hem de ASEAN-Orta Asya ilişkilerinin daha somut ve görünür örnekleri ön plana çıkarılmıştır.

b. Literatür Taraması

ASEAN ve Orta Asya arasındaki gelişen ilişkiler, özellikle son yıllarda çok kutupluluk, alternatif kalkınma modelleri ve bölgesel iş birliği perspektifinden akademik literatürde giderek daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Her ne kadar bu konuda yapılan çalışmalar henüz sınırlı olsa da bazı araştırmalarda ASEAN'ın tarihsel gelişimi, kurumsallaşma yapısı ve normatif çerçevesiyle Orta Asya'nın deneyimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Mevcut çalışmalarda, iki bölgenin tarihsel gelişim çizgileri, dış aktörlerle ilişkileri ve kurumsal altyapıları karşılaştırmalı biçimde analiz edilmektedir. Bu bağlamda örneğin Iskakova ve meslektaşları (2018) ASEAN'ın bölgesel entegrasyon modelinin Orta Asya için tam anlamıyla uygulanabilir olmadığını; ancak bazı normatif ve pragmatik unsurların (örneğin mutabakata dayalı karar alma, gayriresmî işleyiş gibi) bölge için ilham verici olabileceğini öne sürmektedir.

ASEAN'ın kurumsal gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda, Jetschke (2012), ASEAN'ın Batı tarzı kurumsallaşmadan farklı olarak gevşek, egemenliğe dayalı ve pragmatik bir işleyiş modeli benimsediğini vurgulamaktadır. Bölgeselcilik ve bölgeselleşme ayrımı üzerinden yaptığı analiz, benzer kurumsal zorluklara sahip Orta Asya için karşılaştırmalı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Her ne kadar çalışmada Orta Asya'ya doğrudan bir atıf yapılmasa da ASEAN'ın sınırlı kurumsallaşma kapasitesine rağmen işlevsel bir barış ve güvenlik topluluğu oluşturabilmesi, Orta Asya'daki benzer arayışlar için değerli bir örnek teşkil etmektedir.

Bölgesel iş birliği girişimlerinin kurumsal olarak zayıf kaldığı Orta Asya'da, ASEAN modeline yönelik ilgi akademik çevrelerde artmaktadır. Bazı çalışmalar, özellikle dış müdahale, kırılgan devlet yapısı ve çok aktörlü rekabet gibi unsurların yoğun olduğu Afganistan örneğinden hareketle, ASEAN tipi bir bölgesel diyalog ve istikrar platformunun Orta Asya geneli için de faydalı olabileceğini ileri sürmektedir (Hayat, 2021). Bu yaklaşım, her ne kadar tüm Orta Asya ülkeleri aynı tarihsel, kültürel ya da güvenlik dinamiklerine sahip olmasa da bölge-içi norm üretimi ve dışa bağımlılığı azaltma bakımından dikkate değer bir karşılaştırmalı çerçeve sunmaktadır.

Benzer şekilde, Bobokulov (2006) Orta Asya'daki bölgesel entegrasyonun sadece tercih değil aynı zamanda zorunluluk olduğunu

vurgularken; ortak güvenlik tehditleri, tarihsel-kültürel bağlar ve tamamlayıcı ekonomik yapılar gibi faktörlerin entegrasyonu kolaylaştırıcı etkisine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, sınır anlaşmazlıkları ve su yönetimi gibi yapısal sorunların iş birliği fırsatlarına dönüştürülmesi gerektiğini savunmaktadır.

ASEAN üzerine yapılan akademik çalışmalar, bölgesel iş birliğinin kurumsallaşmasında esnek ve pragmatik bir yaklaşımın nasıl başarılı bir güvenlik topluluğu modeline dönüşebileceğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Amitav Acharya'nın çalışmaları, özellikle ASEAN Way olarak bilinen karar alma mekanizması, normatif yapı ve bölgesel güvenlik mimarisi açısından temel referanslardan biridir. Acharya (2014), ASEAN'ın çatışma çözümündeki başarısını, Batı tarzı derin entegrasyonlardan ziyade normatif yakınlık ve karşılıklı güven inşasına dayalı bir düzen içerisinde açıklamaktadır.

Öte yandan, Orta Asya'daki bölgesel entegrasyon girişimleri üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla bu çabaların kurumsal kapasite eksikliği, jeopolitik rekabet ve lider merkezli dış politika öncelikleri gibi nedenlerle sınırlı başarı sağladığını ortaya koymaktadır (Laruelle and Peyrouse, 2012; Bohr, 2004). Collins'in analizine göre, Orta Asya'daki rejimlerin patrimonyal otoriter karakteri, bölgesel iş birliği girişimlerinin kurumsallaşmasını ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini ciddi şekilde sınırlandırmaktadır. Orta Asya ülkelerindeki bölgesel iş birliği girişimleri, bölge liderlerinin patrimonyal otoriter karakteri nedeniyle sıklıkla liderlerin rejim güvenliğini önceleyen ve kişisel ağlara dayanan stratejik hesaplarla şekillenmektedir (Collins, 2006). Bu durum, ASEAN gibi normatif çerçevesi güçlü bölgesel yapılanmalarla karşılaştırıldığında, bölgesel dayanışma kültürünün kurumsallaşmasını sınırlandırmaktadır.

c. Çalışmanın Amacı

Bu kitap bölümü, ASEAN ile Orta Asya arasındaki çok yönlü ilişkilerin güncel seyrini ve dinamiklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle ulaştırma, enerji, kurumsal iş birliği ve kalkınma temelli diplomasi alanlarında iş birliği olanakları ele alınmakta; son bölümde ise karşılaştırmalı bir perspektifle ASEAN'ın kurumsal deneyiminin Orta Asya için potansiyel etkileri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ASEAN–Orta Asya ilişkileri yalnızca karşılıklı diplomatik ve ekonomik bağlar üzerinden değil, aynı zamanda bölgesel entegrasyon pratiklerinin karşılaştırmalı analizi üzerinden tartışılmaktadır.

Orta Asya'nın stratejik konumu, ASEAN ülkelerinin bölgeye olan ilgisini artırmış; bu durum Çin'in 2013 yılında ilan ettiği Kuşak-Yol Projesi (BRI) ile daha da pekişmiştir. Orta Asya ülkeleri, Güneydoğu Asya ülkelerini potansiyeli yüksek pazarlar olarak görmekte, ASEAN ülkeleri ise Orta Asya'yı yatırım yapılabilir bir bölge ve Avrupa'ya açılan bir geçit olarak değerlendirmektedir. Bu çalışma, ASEAN ile Orta Asya arasında hızla gelişen bu çok yönlü ilişkileri analiz etmeyi ve ASEAN modeli gibi kurumsal yapıların, farklı tarihsel ve siyasi bağlamlarda uygulanabilirliğini tartışmayı hedeflemektedir.

ç. Metodoloji

Bu çalışma, nitel bir araştırma yaklaşımına dayanmakta ve karşılaştırmalı bölgeselcilik perspektifinden hareketle ASEAN ile Orta Asya arasındaki ilişkileri analiz etmektedir. Temel olarak ikincil kaynaklara dayanan bu analizde, uluslararası ilişkiler literatürü, bölgesel entegrasyon kuramları, resmî belgeler, uluslararası kuruluş raporları, politika belgeleri ve akademik yayınlardan yararlanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümlerinde, ASEAN ve Orta Asya bölgelerinin tarihsel, ekonomik ve jeopolitik özellikleri analiz edilmiştir. Bu analiz, mevcut iş birliği dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Ulaştırma, enerji, kalkınma yardımları ve bölgesel örgütlenme gibi tematik alanlarda yapılan incelemeler, literatür taraması yoluyla elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, ASEAN'ın kurumsal yapısının Orta Asya için uygulanabilirliğini tartışmak amacıyla karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu kapsamda ASEAN'ın merkezîlik, çok düzeyli iş birliği ve kurumsallaşma gibi karakteristik özellikleri ile Orta Asya'daki durum arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bütün bu çerçevede, çalışma hem tanımlayıcı hem de analitik bir yaklaşımı benimsemekte; bölgesel iş birliği pratiklerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

d. Çalışmanın Yapısı

Bu kitap bölümü toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı, kuramsal çerçevesi ve yöntemi sunularak, ASEAN ile Orta Asya arasındaki ilişkilerin neden ele alındığı açıklanmıştır. Devamında yer alan tartışma bölümü, ilişkilerin tarihsel arka planı ve diplomatik temaslar çerçevesinde gelişimini incelemekte; ardından ulaştırma, enerji ve kalkınma temelli diplomasi gibi alanlardaki iş birliği imkânlarını değerlendirmektedir. Bu bölümde ayrıca, iki bölge arasındaki sosyo-kültürel etkileşimler ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, ASEAN'ın kurumsal yapısı

ve çok taraflılık mekanizmaları analiz edilerek, bu modelin Orta Asya için uygulanabilirliği karşılaştırmalı bir yaklaşımla tartışılmaktadır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmakta ve çalışmanın temel bulguları ile geleceğe yönelik çıkarımlar özetlenmektedir.

2. TARTIŞMA BÖLÜMÜ

2.1. Tarihsel Süreç ve Diplomatik Temaslar

ASEAN ülkeleri ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişkiler, tarihsel olarak sınırlı düzeyde kalmış olsa da son yıllarda değişen dünya düzeni ile karşılıklı ziyaretler, mutabakat zaptları ve kurumsal iş birlikleri artmaktadır. İki bölge coğrafi uzaklık, zayıf ekonomik bağlar ve lojistik altyapı eksiklikleri gibi sebeplerden dolayı ilişkilerini geliştirmekte güçlük yaşamıştır. Pek tabi bunda iki bölge devletlerinin çoğunlukla ABD, Çin ve Rusya gibi küresel güçlerle ilişkilerini öncelikli tutmalarının da etkisi büyüktür.

Orta Asya bölgesinde artan entegrasyon süreçleri ve bölgesel iş birliğinin hızlanması ASEAN ülkelerini daha fazla bu bölge ile ilgilenmeye teşvik etmektedir (Tolibova, 2023: 1453). Çin'in 2013 yılında ilan ettiği BRI içerisinde Orta Asya'nın merkezî bir rol oynaması, Orta Asya ve Avrupa pazarlarına erişim imkânı arayan Güneydoğu Asya ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Orta Asya bölgesi, nükleer güçlerle çevrili olmasının yanı sıra uluslararası ilişkilerde büyük güçler arasında bir bağlantı sağlamaktadır. ASEAN ülkeleri, Orta Asya'da istikrarın devam etmesi ile yakından ilgilenmektedir çünkü Orta Asya'nın ekonomik bağımlılığı veya dış hegemonyayı önlemeye yardımcı olabilecek yapıcı bir iş birliği yolu ile ASEAN ülkelerinin ürünleri için geniş pazar imkânı sağlayan ülkelere erişimini sağlayabilecektir (Tolibova, 2023: 1454).

Endonezya

ASEAN ülkeleri içerisinde hem Endonezya hem de Orta Asya ülkeleri benzer doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen iki bölge arasındaki coğrafi mesafe, zayıf ekonomik bağlar ve bazı Orta Asya ülkelerindeki siyasi istikrarsızlık sebebiyle ilişkilerin ilerletilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Ayrıca her iki tarafın da dış politika öncelikleri ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güç ülkeleri ile iş birliğine derinleştirmeye odaklanmıştır. Endonezya'nın Orta Asya bölgesinde yalnızca Kazakistan ve Özbekistan'da büyükelçilikleri bulunmaktadır. Kazakistan, Özbekistan ve İran'daki büyükelçilikleri sırasıyla Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a akreditedir. Endonezya ile Orta

Asya ülkeleri arasında doğrudan uçuş ve lojistik iş birliği anlaşmalarının olmaması, ticaret ve yatırım ilişkilerinin derinleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilmektedir (Mooy, 2024). 16 Ekim 2024 tarihinde ilk kez düzenlenen Astana Düşünce Kuruluşu Forumu'nda, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ile Endonezya'nın bağımsız dış politika kuruluşu olan Endonezya Dış Politika Topluluğu (FPCI) arasında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu anlaşmanın iki ülkenin ilişkilerinin geliştirilmesine katkısı sunacağı belirtilmiştir (Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, 2024).

Özbekistan Dışişleri Bakan Yardımcısı İlhom Haydarov 3 Ekim 2024'te Endonezya Turizm ve Yaratıcı Ekonomi Bakanı Sandiaga Salahiddin Uno ile görüşmüştür. İki bakan, siyasi diyaloğu yoğunlaştırma, iş etkileşimlerini güçlendirme ve helal sektörü ve yaratıcı ekonomi alanlarında uzmanlık paylaşımı konularında istişareler bulunmuşlardır. Ayrıca Uno, Eylül 2024'te Semerkant'ta Sukarno Parkı'nın açılmasının Özbekistan ve Endonezya arasındaki dostluk bağlarının güçlendirilmesine önemli katkı sağlayacağını belirtmiştir. Bu toplantıda turizm alanında da yatırımlar yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur (Abdul, 2024).

7 Mayıs 2018 tarihinde Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı'nda Endonezya Cumhuriyeti'nin Türkmenistan'daki Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Octavino Alimudin ile görüşmüştür. Bu görüşmede taraflar pamuk endüstrisi, gaz ve ulaştırma alanlarındaki iş birliği olanaklarını değerlendirmiştir. Ayrıca eğitim alanında insani bağların geliştirilmesine öncelik verdiklerini belirtmişlerdir (Türkmenistan Türkiye Büyükelçiliği, 2018). 6 Şubat 2025 tarihinde ise Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşid Meredov Endonezya Cumhuriyeti'nin Türkmenistan Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Ronny Prasetyo Yuliantoro ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede ikili ilişkilerin siyasi-diplomatik, ticari-ekonomik ve kültürel-insani alanlardaki durumu ve gelecek perspektifi ele alınmıştır (Turkmenistan Golden Age, 2025).

2024 yılında Endonezya Cumhuriyeti Astana Büyükelçiliği ile iş birliği içinde Tacikistan ile Endonezya arasında diplomatik ilişkilerin kurulması kutlanmıştır. 2016 yılında Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İmamali Rahmon Endonezya Cumhuriyeti'ne resmî ziyarette bulunmuştur. 19-25 Mayıs 2024 tarihinde ise Tacikistan Başbakanı Kohir Rasulzoda "Ortak Refah için Su" temasıyla düzenlenen 10.Dünya Su Forumu'na katılmak için Endonezya'nın Bali adasına ziyarette bulunmuştur (Ministry of Foreign

Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013)[1]. 29 Mayıs 2025 tarihinde Tacikistan Başbakan Birinci Yardımcısı Hokim Kholiqzoda ve Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Yardımcısı Arrmanatha Christiawan Duşanbe'de bir araya gelmiştir. Bu toplantıda üst düzey karşılıklı ziyaretlerin arttırılması gerektiğinde mutabık kalınmıştır (Wienanto, 2025).

Malezya

Malezya dış politikasında Müslüman dünyasıyla bağların güçlendirmesine odaklanırken Orta Asya bölgesine de bu konuda özel önem göstermektedir. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin kıtalararası Müslüman dayanışmasını güçlendirmek için altın bir fırsat sunduğu belirtilmektedir (Yacob, 2025). Bu çerçevede Malezya Başbakan'ı Enver İbrahim 2024 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a ziyaretler gerçekleştirmiştir. Tarihi İpek Yolu'ndan modern diplomasiye kadar Orta Asya ve Malay Takımadaları ticaret, kültür ve ortak İslam mirasıyla tarihsel olarak birbirine bağlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca hem Kazakistan'ın hem de Malezya'nın Sünni mezhebine bağlı olmaları sebebiyle iş birliği için verimli bir zemin sunduğu belirtilmektedir (Yacob, 2025). İbrahim, iki ülke arasında seyahat eden ve çalışan vatandaşlara özellikle iş adamlarına ve kadınlara 30 günlük vizesiz seyahat imkânı tanınmasının öneminin altını çizerek direkt uçuşların önemli bir ivme kazandırdığını vurguladı (The Times of Central Asia, 2024).

Malezya, Mayıs 2024'te Kırgızistan'a gerçekleştirmiş olduğu ziyaretinde 1997 kurulmuş olan ancak 2010'larda askıya alınan Özel Kırgız-Malezya Ortak Komisyonu'nun yeniden canlandırılmasını sağlamıştır. Bu yenilenen iş birliği ile iki ülke arasındaki siyasi bağlar ve ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesi bekleniyor. Ayrıca Bişkek ve Kuala Lumpur arasında direkt uçuşların başlatılması için müzakereler ile ticari ve kişisel alışverişin kolaylaşmasına katkı sunması beklenmektedir (Eurasian Research Institute, nd.). Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadyr Japarov ise Haziran 2025'te Malezya'ya resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Her iki lider Malezya ile Kırgız Cumhuriyeti arasında daha fazla yatırım akışını teşvik etmek için elverişli bir iş ortamı yaratmanın önemi üzerinde durmuştur. Malezya, Kırgız Cumhuriyeti'nin ASEAN bölgesindeki pazarını genişletmek için bir kanal görevi görme potansiyeline sahip olduğu ve Kırgız Cumhuriyeti'nin Avrasya Ekonomik Birliği bölgesinde yatırım ve ihracatı artırmak için de önemli bir

[1] Tacikistan Dışişleri Bakanlığı sitesinde yer alan haberler çoğunlukla 2013 tarihli yayımlanmıştır. Dolayısı ile metin boyunca ve kaynakçada internet sitesinde verilen tarih kullanılmıştır.

ortak olduğu vurgulamıştır. Ayrıca Kırgızistan'ın, Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İş birliği Anlaşması'na (TAC) katılma olasılığı üzerinde durmuşlardır. Her iki lider de ASEAN üye devletleri tarafından incelenmekte olan "ASEAN+C5" formatının ilerlemesinden hoşnut olduklarını bildirmiştir (Ministry of Foreign Affairs Malaysia, 2025).

Özbekistan ile Malezya arasındaki ikili ilişkilerin ilerlemesinde en önemli gelişmeler Ekim 2005'te Malezya'ya yapılan Devlet ziyareti ve Kasım 2008'de Başbakan Ahmed Bedevi'nin karşılıklı ziyareti ile yapılan anlaşmalar sonucunda gelişmiştir (Uzbek Embassy, nd.). Ayrıca Özbekistan, Malezya'yı BRI kapsamında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'na bağlayan bir köprü görevi görmektedir (Rogers, nd.).

2016 yılında Tacikistan Cumhuriyeti'nin Malezya Büyükelçiliği açılmıştır. Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın 2003 yılında İslam Konferansı Örgütü'nün Kuala Lumpur'da düzenlenen toplantısına gitmiştir. Burada iki ülke arasında Ticaret Misyonu kurularak ikili ilişkide yeni bir sayfa açılmıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013).

Singapur

Singapur, Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in 1970'lerde Singapur Büyükelçisi olarak görev yapması nedeniyle Kazakistan'ın Singapur'u çok iyi tanıdığı ve bu sebeple ikili ilişkilerin güçleneceğine güven duyduğu belirtilmektedir (Akhmetkali, Singapore's MP Highlights Partnership with Kazakhstan for Southeast Asia Engagement, 2024). Ayrıca Kazakistan'ın, Singapur'u ASEAN'a açılan bir kapı olarak kullanabileceği belirtilmektedir.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, 2023 yılında Singapur'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette iki devlet arasında "Özbekistan Hükümeti ile Singapur Hükümeti arasında 2023-2026 yılları arasında iş birliğine dair anlaşma, Özbekistan İçişleri Bakanlığı ile Singapur İçişleri Bakanlığı arasında iş birliği anlaşması, adalet bakanlıkları, kültür ve turizm bakanlıkları, turizm acenteleri, maliye bakanlıkları arasında "yeşil" ekonomi alanında ortak faaliyetler hususunda ve Özbekistan Yatırım, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesindeki Yabancı Yatırım Çekme Ajansı ile Singapur İş Federasyonu arasında iş birliğine ilişkin anlaşma" olmak üzere çeşitli alanlarda anlaşmalar yapılmıştır (Kun.Uz, 2023).

Singapur ile Türkmenistan arasındaki ilişkiler diplomatik düzeyde sürmekte olup, karşılıklı temaslar ve teknik iş birliği programları dışında kapsamlı ve belgeli bir ikili anlaşma bulunmamaktadır.

Tacikistan Cumhurbaşkanı 2010 yılında Singapur'a resmî bir ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyarette 4 tane anlaşma imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ticaret cirosu 2024 yılında 1,523 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013).

Tayland

Kazakistan ve Tayland arasındaki diplomatik ilişkiler Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından tesis edilmiştir. Kazakistan 1997 yılında Bangkok'ta bir diplomatik misyon açmış ve 2012 yılına gelindiğinde ise büyükelçiliğe dönüştürmüştür. Tayland da yine 2012 yılında Kazakistan'da büyükelçilik açmıştır. 2024 yılına gelindiğinde her iki ülke de karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirmiştir. Şubat 2024'te Tayland Dışişleri Bakanı ve Tayland iş dünyasından bir heyet Kazakistan'ı ziyaret etmişlerdir. Nisan 2024'te Kazakistan ve Tayland karşılıklı vize muafiyeti anlaşması imzalamıştır (Satubaldina, 2025).

Tayland, 1992 yılında Özbekistan devleti ile diplomatik ilişkilerine başlamıştır fakat diğer ülkelerde de olduğu gibi ilişkiler hep mesafeli kalmıştır. 19 Temmuz 2024 tarihinde, Tayland Dışişleri Daimî Sekreter Yardımcısı Busadee Santipitaks ve heyeti Özbekistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Özbekistan yatırım, Sanayi ve Ticaret Bakan Yardımcısı Shokhrukh Gulamov ile görüşen heyet Covid-19 pandemisi sonrası ticari ilişkileri geliştirme üzerine düşüncelerinde mutabık kalmışlardır. Ayrıca iki ülke arasında 15 Temmuz 2024 tarihinde 60 günlük vize muafiyeti anlaşması yapılmıştır (Ministry Foreign Affairs, Kingdom of Thailand, 2024).

Tayland Orta Asya ülkelerinden Kırgızistan'a kapıda vize uygulaması yaparken Türkmenistan ve Tacikistan'a herhangi bir vize muafiyeti şu anlık sağlamamaktadır. Fakat hem Tayland'ın ülkeyi bir seyahat cazibe merkezi haline getirme yolundaki girişimleri hem de ilerleyen yıllarda bölgeler arasındaki diplomatik ilişkiler yoğunlaşması halinde vize muafiyetinin getirileceği beklenmektedir.

Vietnam

Vietnam Genel Sekreteri To Lam, 5-7 Mayıs 2025 tarihlerinde Kazakistan'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Lam, Vietnam'ın Orta Asya'daki ilk stratejik ortağının Kazakistan olduğunu açıklamıştır (The Astana Times, 2025).

Vietnam ile Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkiler resmî olarak 1992 yılında Vietnam'ın Kırgızistan'ı tanıması ile başlamıştır. Fakat 2025 yılında

Kırgızistan Başbakanı Adylbek Kasımaliev'in resmî ziyaretine kadar herhangi bir diplomatik etkileşim gerçekleşmemiştir. Bu ziyaret ile iki ülke arasındaki ilişki "kapsamlı ortaklık" statüsüne yükseltilmiştir (Việt Nam News, 2025).

Vietnam Ulusal Meclis başkanı Tran Thanh Man'ın Özbekistan'a gerçekleştirmiş olduğu resmî ziyaret ile iki ülkenin 1992'de diplomatik ilişkiler kurmasından bu yana bir Vietnam parlamento liderinin yapmış olduğu ilk ve en üst düzey ziyarettir. Bu ziyarette iki ülke arasında ekonomik-ticaret ve bilimsel-teknolojik iş birliği alanlarında hükümetler arası bir komite oluşturulmuştur. Ayrıca iki ülke ulaşım yolları ile ilişkilerini güçlendirmesi gerektiğini ve Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorları aracılığı ile diğer ülkelere ticaret için bir geçiş noktası olarak birbirlerinden faydalanabileceklerini belirtmiştir (Vietnam Plus, 2025).

Türkmenistan ile Vietnam arasında diplomatik ilişkiler 1992 yılında tesis edilmiştir. 16 Mayıs 2019 tarihinde Vietnam Komünist Partisi Merkez Komitesi Uluslararası Daire Başkan Yardımcısı Nguyen Tuan Phong başkanlığındaki Vietnam heyeti Türkmenistan'a bir ziyaret gerçekleştirerek karşılıklı ilişkilerin kuvvetlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Turkmenistan Embassy in Ankara, 2019). Dört yılın ardından 8 Eylül 2023 tarihinde Türkmenistan ve Vietnam Dışişleri Bakanları video konferans bağlantısı ile bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantıda başta BM olmak üzere uluslararası ve bölgesel örgütler çerçevesinde devletler arasında etkin bir etkileşimin sağlanması gerektiği ve iki devletin düzenli siyasi istişarelerini devam ettirmesi gerektiği hususunda mutabık kalınmıştır (Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2023).

Tacikistan ve Vietnam arasındaki diplomatik ilişkiler 14 Temmuz 1992 tarihinde kurulmuştur. İlk olarak Ocak 1999'da Tacikistan Cumhurbaşkanının Vietnam'a resmî ziyaret ile ikili ilişkiler başlatılmıştır. 2010 yılına gelindiğinde Tacikistan Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi ve Vietnam Ulusal Meclisi, Parlamentolar Arası İş birliği Dostluk Grubu'nu kurmuştur. Bir sonraki karşılıklı temas ise 2019 yılında Çin'de gerçekleştirilen İkinci Kuşak ve Yol Uluslararası İş birliği Forumu çerçevesinde gerçekleşmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Duşanbe'de düzenlenen İş birliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın beşinci zirvesi kapsamında Vietnam Cumhurbaşkanı Yardımcısı kabul edilmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013).

Kamboçya

Eylül 2024'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 79. Oturumuna katılmak için ABD'ye giden, Kamboçya Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri ve Uluslararası İş birliği Bakanı Sok Chenda Sophea ile Kırgızistan Dışişleri Bakanı Zheenbek Kulubaev arasında iki ülkenin ilişkilerini başlatabilmek adına mutabakat zaptı imzalanmıştır (The Honorary Consulate of The Republic of Cyprus yo Kingdom of Cambodia, 2024).

Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te düzenlenen Parlamentolararası Birlik 150. Genel Kurulu sırasında Özbekistan Cumhuriyeti Turizm Komitesi Başkanı Umid Şadiev ile Kamboçya Parlamentosu Heyeti Başkanı Ouch Borith bir araya gelmiştir. İkili ilişkilerde turizmin gelişmesine önem vereceklerini görüşmüşlerdir (Rinith, 2025).

Eylül 2024'te Kamboçya ve Türkmenistan ikili ilişkilerin başlatılması için mutabakat zaptı imzalamıştır (Khmer Times, 2024).

Filipinler

Filipinler ve Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkilerin temelini 27 Eylül 2013 tarihinde New York'ta imzalanan anlaşma oluşturmaktadır. Filipinler, 2017 yılından itibaren Kazakistan ile aktif bir ilişki geliştirmeyi ve ekonomik bağları güçlendirmeyi hedeflemektedir (Embassy of The Philippines).

Türkmenistan heyeti 3 Ağustos 2024 tarihinde Filipinler'e gerçekleştirmiştir olduğu ziyarette Filipinler Üs Dönüşüm ve Kalkınma Kurumu (BCDA) ile karşılıklı işbirlikleri alanlarında görüşmüşlerdir. Ayrıca Türkmenistan'ın ilk akıllı şehri Arkadağ tanıtılarak, Filipinler'deki Clark Serbest Bölgesi ziyaret edilerek birlikte neler yapılabileceği üzerine fikir alışverişinde bulunularak ortak projeler yapma hevesinde oldukları bildirilmiştir (Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2024). 28 Eylül 2024 tarihinde Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşid Meredov ve Filipinler Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Enrique Manalo bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Türkmenistan Dışişleri Bakanı ticari-ekonomik, kültürel ve insani alanlarda iş birliğinin genişletilmesine katkıda bulunabilecek "Orta Asya-ASEAN" diyalog mekanizmasının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Embassy of Japan in Turkmenistan, nd). 7 Ağustos 2025 tarihinde, Türkmenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Ahmet Gurbanov ile Filipinler Cumhuriyeti Çok Taraflı İlişkiler ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Bakan Yardımcısı Charles Jose Avazal arasında Ulusal Turizm Bölgesi'nde bir

toplantı yapılmıştır. Diplomatlar Türkmenistan heyetinin 2024 yılında Filipinler Cumhuriyeti'ne gerçekleştirdiği ziyaretin ikili ilişkilerde etkili olduğunu belirtmiştir (Turkmenistan Golden Age, 2025).

Orta Asya ve Güneydoğu Asya'da Laos ve Kırgızistan gibi küçük devletler olduğu gibi Endonezya ve Kazakistan gibi orta güç devletleri de yer almaktadır. Her iki bölgedeki devletler de kendi bölgelerindeki büyük güçlerle asimetrik ilişkiler içerisinde yer aldığı ve benzer dış politika tepkilerini paylaştıkları belirtilmektedir. Ayrıca her iki bölgede yer alan devletlerin çok vektörlü dış politikalarının yanı sıra, amaç ve uygulamada her ikisinin de korunma stratejisi izlediği ifade edilmektedir. Bu kapsamda ne dengeleyici ne de yönlendirici bir dış politika izledikleri fakat güvenlik, siyasi ve ekonomik kazanç elde edebilmek için dış ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışan devletler olduğu belirtilmektedir (Rangsimaporn, 2023).

ASEAN ve Orta Asya arasındaki ilişkilerin şekillendiği bir diğer konu ise bölgeselciliktir. 1993 yılında Taşkent'te düzenlenmiş olan Orta Asya Liderler Zirvesinde dönemin Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından ASEAN örneğinin Orta Asya'daki devletler için çok iyi bir örnek olduğu dile getirilmiştir. ASEAN'ın küçük devletleri bir araya getirerek daha büyük devletlerin olası baskısına direnmedeki başarısı, büyük güçlerin genişlemesiyle benzer şekilde karşı karşıya olan Orta Asya devletleri için örnek bir model teşkil etmektedir. Ayrıca ASEAN egemenlik, müdahale etmeme, uzlaşı, esneklik, rejimin güvenliği, ekonomik kalkınma ve istikrar gibi değerleri öncelediği için Orta Asya liderlerinin benimsediği normlar, ilkeler ve önceliklerle örtüşmektedir (Rangsimaporn, 2023). Diğer taraftan ise coğrafi uzaklık, lojistik altyapı eksikliği ve Sovyet dönemi mirasının yarattığı farklılıklar gibi sebeplerden dolayı model aktarımının sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Muratalieva, 2021). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ASEAN deneyiminin direkt uygulanabilecek bir modelden ziyade belli referans noktalarından ilham alınabilecek bir örnek sunmaktadır. Çünkü Orta Asya'da ortaya çıkabilecek bir bölgeselcilik deneyimi kendi tarihsel, coğrafi ve siyasi dinamikleri etrafında şekillenecektir.

2.2 Ekonomik ve Ticari İlişkiler

ASEAN ülkeleri ve Orta Asya arasındaki ticari ilişkiler BRI'ın ilan edilmesi ile önemli bir ivme kazanmıştır. Coğrafi açıdan birbirinden oldukça uzak noktalarda yer alan iki bölge yeni ekonomik koridorların oluşturulması ve lojistik altyapının iyileştirilmesi ile ticari olarak ilişkilerini derinleştirme yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Orta Asya devletleri, BRI içerisinde

sahip oldukları stratejik konum sayesinde Avrupa pazarına erişim sağlamak isteyen ASEAN ülkelerinin de ilgisini çekmiştir. ASEAN ülkeleri, Orta Asya'yı yalnızca Avrupa'ya erişmede bir güzergâh olarak değil aynı zamanda yeni yatırım fırsatları yakalayabileceği bir ortak olarak değerlendirmektedir.

Orta Asya, Doğu, Güney ve Batı Asya'nın yükselen güçleri ve ekonomileri için yeni pazarlara erişim imkânı elde edebilmeleri adına önemli bir hinterlanttır. Batı, Güney ve hatta Güneydoğu Asya ülkeleri, Orta Asya devletlerinin ticari ortakları arasında önemli ortaklar konumuna geldiği belirtilmektedir (Contessi, 2016: 3-4). 2015 ve 2019 yıllarında sırasıyla Vietnam ve Singapur AEB ile iş birliği anlaşması imzalamıştır (Rangsimaporn, 2020a). Kasım 2018'de ise Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) yürütme ve düzenleyici organı olan Avrasya Ekonomik Komisyonu ile ASEAN Sekreterliği arasında iş birliğine ilişkin bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu gelişme ASEAN ile Orta Asya ticari ilişkilerinin ilerlemesinde bir mihenk taşıdır.

Endonezya

Endonezya Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 31 Temmuz 2023 tarihinde Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Belarus'tan oluşan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ile sınırlı bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. 2022 yılında Endonezya'nın AEB'ye ihracatında palmiye yağı başı çekerken, Endonezya'nın AEB'den başlıca ithalat kalemleri gübre, alaşımsız çelik yarım mamulleri, kömür ve metal alaşımlar şeklinde sıralanmıştır (International Energy Agency, 2024).

Kazakistan, tarım ve hayvancılık alanlarında Vietnam ile iş birliği yaparken ekonominin çeşitlendirilmesi ve modernizasyonu hususunda Singapur ve Endonezya'nın deneyimlerinden faydalanırken Malezya'nın ise helal gıda alanındaki tecrübelerinden yararlanmaktadır (Rangsimaporn, a2020).

Ocak 2024'te Kazakistan'ın Endonezya Büyükelçisi Sezhan Abdykarimov ve Endonezya Ticaret ve Sanayi Odası Uluslararası İlişkiler Başkan Yardımcısı Bernardino Vega bir araya gelmiştir. Toplantı kapsamında, Kazakistan ve Endonezya arasındaki ekonomik iş birliğini derinleştirmek amacıyla, ticarete konu olan ürünlere ilişkin veri alışverişinin etkinleştirilmesi, kargo taşımacılığına uygun lojistik güzergahların belirlenmesi ve potansiyel ortak yatırımların değerlendirilmesi gibi alanlarda iş birliğini kolaylaştıracak çevrimiçi bir Kazakistan–Endonezya iş

platformunun yakın zamanda faaliyete geçirilmesi yönünde mutabakata varılmıştır. Ayrıca iki ülke arasında Ticaret ve Sanayi Odaları arasında mutabakat zaptı imzalanması ve "Kazakistan-Endonezya İş Konseyi" kurulması hususunda anlaşmaya varılmıştır (Kazinform International News Agency, 2024).

Endonezya'nın Kazakistan Büyükelçisi Mochamad Fadjroel Rachman, Endonezya'nın artık elektrikli araç aküleri ürettiğini ve bunun için lityum ve kobalta ihtiyaçları olduğunu belirterek Kazakistan'da bol miktarda bulunan lityum ve kobalt alanında da ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir (Akhmetkali, 2023). Kazakistan ve Endonezya arasındaki dış ticari ilişkileri, son yıllarda istikrarlı bir artış göstermiştir. 2023 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 284,6 milyon ABD doları iken 2024 yılında bu rakam 308,1 milyon ABD dolarına ulaşmıştır (Kazakh Invest National Company, 2024). Bu iki ülkenin ekonomik ilişkilerini ilerlettiğinin bir göstergesidir. Kazakistan'dan Endonezya'ya yapılan ihracatın büyük bir bölümünü ferro-alaşımlar, kömür briketler ve ham çinko olmak üzere metal ve madencilik oluşturmaktadır (OEC World, 2023). 2024 yılı verileri kapsamında Kazakistan'ın toplam dış ticaret hacmi 141,4 milyar ABD doları olup, bu çerçevede Endonezya ile gerçekleştirilen 308 milyon ABD dolarlık ticaret toplam ticaret içerisinde küçük bir yer tutmaktadır.

26 Haziran 2025 tarihinde Kazakistan'ın Endonezya Büyükelçiliğinde, Kazakistan'ın ulusal şirketi Kazakh Tourism desteği ile bir toplantı düzenlenerek 50'den fazla temsilci bir araya getirilmiştir. Bu toplantıda iki ülke arasında turizm sektörünün nasıl geliştirebileceğine dair görüş alışverişinde bulunulmuştur. Turizm alanında bu iş birliği ile kültürel özellikler, mevsimsel eğilimler ve Endonezyalı gezginlerin tercihlerini göz önüne alan bir plan çerçevesinde turizm alanında girişimler gerçekleştirilecektir (Embassy of the Republic of Kazakhstan in the Republic of Indonesia, 2025). 2022 yılında Endonezya'dan Kazakistan'ı 2,282 kişi ziyaret ederken bu sayı 2023 yılında 8,198 kişi ziyaret etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere iki ülke arasındaki ilişkiler geliştikçe ziyaretçi sayıları da artmaktadır. Bu da iki ülke arasında daha fazla diplomatik ilişkileri artıracağını göstermektedir (ASEAN Stats, 2024). Endonezya'nın Orta Asya ülkeleri ile ticaret rakamları hala düşük olduğu için Endonezya ürünlerini, turizmini ve ticari iş birliğini Orta Asya'da tanıtmak için çeşitli diplomatik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de 'kahve diplomasisi'dir. Kazakistan'ın, kahveyi diğer ülkelere dağıtarak Endonezya'nın kahve pazarını genişletebileceği düşünülmektedir. Astana'daki Endonezya Büyükelçiliği'nin iş birliğini ve politika geliştirmeyi teşvik etme çabaları

sayesinde, iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli ölçüde korunduğu ifade edilmektedir (Wijaya & Fathun, 2025: 77-78).

Kırgızistan Cumhuriyeti, tarım sektörünün istihdamdaki yüksek payına rağmen düşük verimlilikle karşı karşıya kalırken, bu durumu aşmak amacıyla İslam Kalkınma Bankası (İKB) aracılığıyla Endonezya ile stratejik bir iş birliği başlatmıştır. 2015-2018 yılları arasında yürütülen proje kapsamında, Endonezya'nın Singosari Ulusal Suni Tohumlama Merkezi'nde teknik destek alınmıştır. Kırgız uzmanlara yönelik eğitimler düzenlenmiş ve hayvancılıkta modern üretim tekniklerinin benimsenmesi sağlanmıştır. Kırgız Hayvancılık ve Mera Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün kapasitesi artırılarak ulusal suni tohumlama programının öncüsü haline gelmesi hedeflenmiş, böylece yerel hayvan ırklarının verimliliği ve genetik yapısında iyileşme amaçlanmıştır. Bu proje, Güney-Güney İşbirliği çerçevesinde iki ülke arasında bilgi ve teknoloji transferi yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayan örnek bir model sunduğu belirtilmektedir (Islamic Development Bank, 2024). Ayrıca Endonezya, 2023 yılında Kırgızistan'a 7,86 milyon ABD doları ihracat gerçekleştirmiştir. Endonezya'nın ihraç ettiği başlıca ürünler palm yağı, otomobil ve diğer elektrikli makinelerdir. Son beş yılda Endonezya'nın Kırgızistan'a ihracatı yıllık yüzde 19,1 oranında artarak 2018'deki 3,28 milyon ABD dolarından 2023'te 7,86 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Kırgızistan 2023 yılında Endonezya'ya 785 bin ABD doları ihracat yapmıştır. Kırgızistan'ın Endonezya'ya ihraç ettiği başlıca ürünler tabaklanmış at ve sığır derileri ve demir borulardır. Son beş yılda Kırgızistan'ın Endonezya'ya ihracatı yıllık bazda yüzde 45,2 oranında azalarak 2018'deki 15,8 milyon ABD dolarından 2023'te 785 bin ABD dolarına gerilemiştir (OEC World, 2023).

Endonezya ile Özbekistan arasındaki 2024 yılı ticaret hacmi 147,6 milyon ABD dolarıdır. Bu dönemde Endonezya'nın Özbekistan'a ihracatı 25,8 milyon ABD doları, Özbekistan'dan ithalatı ise 121,9 milyon ABD doları olarak açıklanmıştır. Endonezya'nın Özbekistan'a ihraç ettiği başlıca ürünler margarin, hayvansal veya bitkisel yağlar, elektrikli makine ve cihazlar yer alırken, Endonezya'nın Özbekistan'dan ithal ettiği ürünler arasında potasyum klorür, pamuk linter hamuru, yakıt pompaları, motorlu taşıt seviye göstergeleri ve disodyum karbonat yer almaktadır (Bilaterals.org, 2025).

Endonezya 2023 yılında Türkmenistan'a 4,07 milyon ABD doları ihracat yapmıştır. Endonezya'nın Türkmenistan'a ihraç ettiği başlıca ürünler sabun, margarin ve saç ürünleridir. Endonezya'nın Türkmenistan'a ihracatı yüzde 14,8 oranında artmıştır. Türkmenistan 2023 yılında Endonezya'ya 647 bin

ABD dolar ihracat yapmıştır. Türkmenistan'ın Endonezya'ya ihraç ettiği başlıca ürünler değiştirilebilir takım parçaları, bireysel fonksiyonlu makineler ve ipek kumaşlardır (OEC World, 2023).

Endonezya, 29 Kasım 2019 tarihinde Tacikistan ile gelir vergilerinde çifte vergilendirmenin ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma 1 Ocak 2020 tarihinden beri yürürlüktedir. Endonezya'nın ihraç malları tekstil, sabun, elektronik, ayakkabı, mobilya ve plastik iken pamuk ve çinko ithal etmektedir (Medina, 2020). Tacikistan ve Endonezya arasında 2024 yılındaki ticari ciro yaklaşık 5 milyon 631 bin ABD doları olarak gerçekleşmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013).

Malezya

Malezya ile Kazakistan arasındaki ekonomik iş birliği sonucunda 2022 yılında 121 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Ayrıca Malezya, 1992 yılından itibaren petrol, gaz ve inşaat malzemeleri gibi çeşitli sektörlerde toplam 1 milyar ABD dolarını aşan yatırımları ile Kazakistan'ın ulusal kalkınmasına ve ilerlemesine ciddi katkı sunduğu belirtilmektedir. Ayrıca Malezya, Kazakistan'ı Orta Asya bölgesinde vazgeçilmez bir pazar olarak değerlendiriyor. Kazakistan'ın tarımsal ürünlerde güçlü bir ülke olmasını devam ettirmesi durumunda tarımsal gıda ticaretinde daha derin iş birliği hem Malezya'nın hem de Kazakistan'ın gelecekte iklimsel ve jeopolitik zorluklar karşısında gıda güvenliği alanlarında birlikte hareket edebilecekleri yönünde ön görüde bulunulmaktadır (Abdullah, 2024).

Nisan 2025'te Kazakistan, Malezya'dan 9,74 milyon dolar ihracat yapmış ve 43,9 milyon dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Nisan 2024 ile Nisan 2025 arasında Kazakistan'ın Malezya'ya ihracatı 9,14 milyon ABD doları artarken, ithalatı 17,4 milyon ABD doları artmıştır. Kazakistan'ın Malezya'ya en çok ihraç ettiği ürünler ham kurşun, keten tohumu ve sıvı pompalarıdır. Kazakistan'ın, Malezya'dan yaptığı başlıca ithalat kalemleri ise bitkisel yağlar, kahve ve çay ekstraktları ve elektrikli ısıtıcılardır (OEC World, 2023). Kazakistan'da şu anda yaklaşık 50 tane Malezya sermayeli şirket faaliyet göstermektedir. İkili ticaret cirosu 2023 yılında 150 milyon ABD dolardan 2024 yılında 245 milyon ABD dolara yükselmiştir. Tüm bunlara ek olarak Kazakistan ve Malezya arasında Mayıs 2024'teki yuvarlak masa toplantısında Kazak ve Malezyalı şirketler arasında toplam değeri 350 milyon doları aşan anlaşmalar ve mutabakat zaptları imzalanmıştır (Sakenova, 2024).

2024 yılında Kırgızistan, toplam 8,74 milyon ABD doları ikili ticaret hacmi ile Orta Asya ülkeleri içerisinde Malezya'nın dördüncü büyük ticaret ortağı olmuştur. Malezya'nın Kırgızistan'a başlıca ihracatı elektrikli ve elektronik ürünler, palmiye yağı, makine ekipman ve parçaları olurken, Kırgızistan'dan başlıca ithalatı ise kimyasallar ve elektronik ürünler ve işlenmiş gıdalar olmuştur (Ministry of Foreign Affairs Malaysia, 2025).

Özbekistan'da Malezyalı yatırımcıların da payıyla petrol-gaz, tekstil, mobilya, elektronik ürünler, finans ve turizm hizmetleri ve diğer alanlarda faaliyet gösteren 36 tane şirket vardır (Uzbek Embassy). 2024 yılında Malezya-Özbekistan ikili ticareti, 2017'den bu yana 1,6 kat artarak 102,4 milyon dolara yükselmiştir. Turizm ve helal ekonomi alanında olmak üzere Özbekistan'ın "Visit Uzbekistan 2025" gibi girişimlerle İpek Yolu mirasını tanıtmasıyla, Malezya'nın sertifikasyon, lojistik ve konaklama alanındaki uzmanlığı giderek daha fazla önem kazandığı belirtilmektedir (EXIM Bank, 2025).

2024 yılında Türkmenistan Başkanı Serdar Berdimuhamedov, Malezya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyarette enerji alanında Malezya menşeili petrol şirketi Petroliam Nasional Bhd (Petronas)'ın iki ülke arasındaki ilişkilere yapmış olduğu katkının altını çizmiştir (WTO Center, 2024). 2023 yılında Malezya'nın Türkmenistan'a ihracatı 9,95 milyon ABD dolarken ithalatı ise 711 bin ABD doları seviyesinde kalmıştır. Malezya'nın Türkmenistan'a en çok ihraç ettiği ürünler kahve ve çay ekstraktları, margarin ve temizlik ürünleridir. İhracatını ise emtialar, entegre devreler ve kazı makineleri oluşturmaktadır (OEC World, 2023).

Malezya ve Tacikistan arasındaki ticaret hacmi 2024 yılında 2,976 milyon ABD dolar gerçekleşmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013).

Singapur

Kasım 2018'de Kazakistan ve Singapur şirketleri iş birliklerini arttırabilmek adına İkili Yatırım Anlaşması imzalamıştır. Ekim 2019'da ise Singapur AEB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan ikinci Güneydoğu Asya ülkesi olmuştur. Vietnam, 2015 yılında AEB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan ilk Güneydoğu Asya ülkesi olmuştur ve böylece Kazakistan-Vietnam arasındaki ticarette yüzde 48'lik bir artış görülmüştür. Mart 2019'da Vietnam, Vietnam-Çin-Kazakistan transit rotası ile mallarını 21 günde Avrupa'ya ulaştırmayı sağlamıştır. Kazakistan'ın Khorgos kuru limanı, Çin'deki Lianyungang limanındaki lojistik terminal ile Hazar Denizi

kıyısındaki Aktau Limanı, mallarını Avrupa'ya daha kısa bir sürede ulaştırmak isteyen Güneydoğu Asya ülkeleri için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Kazakistan'ın, Çin haricindeki BRI ticaret ortaklarını çeşitlendirerek gelecekte olası bir Çin'e bağımlı kalma durumundan kurtulmakla birlikte gelişmekte olan bir küresel Pazar ve bölgesel bir geçiş merkezi olarak konumunu yükseltebileceği belirtilmektedir (Schulz, 2020).

Mayıs 2023'te ilk kez dönemin Singapur Cumhurbaşkanı Halimah Yacob tarafından Kazakistan'a resmî bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette Kazak-Singapur İş forumu düzenlenmiştir. Forumda iki ülke arasında, Hizmet ve Yatırım Ticaret Anlaşması, C5 Ülkeleri Hükümet Yetkilileri için Kapasite Geliştirme Programı, AIFC ile Enterprise Singapore arasında iş birliği anlaşması ve QazTrade Ticaret Politikası Geliştirme Merkezi A.Ş. ile Enterprise Singapore arasında olmak üzere dört mutabakat zaptı imzalanmıştır. PSA International ve Global DTC şirketlerinin iş birliği ile Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergahı lojistik koridorunun geliştirilmesi ve Güneydoğu Asya ile ulaşım bağlantısının iyileştirilmesi için çalışılmaktadır (Kazinform International News Agency, 2024). 2020-2023 yılları arasında Singapur Kazakistan'a DYY ile 1,4 milyar dolar yatırım akışı sağlamıştır. Kazakistan, ulaşım ve lojistik, eğitim, yiyecek-içecek ve dijital teknolojiler gibi alanlarda 149 Singapurlu şirkete ev sahipliği yapmaktadır. Kazakistan, Singapurlu Surbana Jurong şirketi ile entegre şehir Alatau inşa etme projesi üzerinde çalışmaktadır. Projenin temel amacı Almatı metropolünde yoğun iş gelişimi ve nüfus için konforlu bir yaşam için elverişli koşullara sahip yeni akıllı şehirler yaratmaktır. Planlanan bu şehirde yaklaşık 2,2 milyon insanın yaşaması ve 1 milyondan fazla insana istihdam yaratması beklenmektedir. Projenin konseptine göre, G4 Şehri Orta Asya'nın yeni bir ekonomik merkezi olacak ve Kazakistan ekonomisine yabancı yatırımın daha da büyümesine ciddi bir ivme kazandıracaktır. Ayrıca şehirde özel ekonomik bölgeler ve yeni bir uluslararası havalimanı inşa edilmesi planlanmıştır.

Singapur ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi 2024 yılı itibari ile 924,6 milyon ABD dolara ulaşmıştır. Kazakistan, Singapur'a 854,6 milyon ABD dolar değerinde mal ihraç etmiştir. Kazakistan'ın başlıca ihracat ürünleri arasında petrol, petrol ürünleri, ferroalyajlar, metaller ve tarım ürünleri vardır. Singapur'un, Kazakistan'a ihracatı toplam 70 milyon ABD dolardır. İhracat ürünleri arasında makine, hassas aletler, elektronik, ilaç ve kimyasal ürünlerden oluşmaktadır. Ticaret dengesinin Kazakistan'ın kaynak gücünün ve Singapur'un yüksek teknoloji ve işleme kabiliyetinin bir yansıması olduğu ifade edilmektedir (In Diplomacy, 2025). Mart 2025'te iki ülke arasında piyasa erişimini iyileştirmek, yatırımcı korumalarını güçlendirmek ve ticaret

engellerini azaltmak için Kazakistan-Singapur Hizmet ve Yatırım Ticareti Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca bu anlaşma kapsamında devam eden iş birliğini kolaylaştırmak için ortak komite oluşturulmuştur. Tüm bunlara ek olarak Kazakistan-Singapur İş Konseyi (KSBC) ve Kazakh Invest'in Singapur ofisi, ikili iş geliştirmeyi teşvik etmek, birbirlerinin pazarlarına girişi kolaylaştırmayı ve yatırım büyümesini teşvik etmek amacı ile çalışmaktadır (In Diplomacy, 2025).

2017 yılından beri Singapur, finans, petrol, gaz ve hafif sanayi alanlarındaki ortak projelerle Özbekistan'da 20'den fazla işletmeye ortak finansman sağlamıştır (Rangsimaporn, b2020). Mirziyoyev, 2023 yılında Özbekistan devletinin ilk kez Singapur'a resmî bir ziyaret gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Ziyaret ile Singapur merkezli Indorama, MEinhardt Group, Franklin Templetom, Enercon, PSA ve Changi Havalimanı şirketleri ile kimya ve tekstil endüstrileri, ulaştırma ve lojistik, kentsel gelişim, eğitim hizmetleri ve özelleştirme alanlarında 3,8 milyar ABD doları değerinde projeler yürütülmektedir (Gazeta Uz, 2023). Özbekistan Yatırım, Sanayi ve Ticaret Bakanı Laziz Kudratov ve Singapur Sanayi ve Ticaret Bakanı Kim Yong 16 Ocak 2023'te Singapur'da bir araya gelmiştir. Bu görüşmede iki ülke arasında Özbek-Singapur Ticaret Odası kurulmasına dair anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca aynı gün düzenlenen iş forumunda iki ülkenin önde gelen şirketleri arasında 200'den fazla iş birliği anlaşması yapılmıştır (Uz Daily, 2023).

Tayland

Tayland ile Kazakistan arasında ekonomik ilişkileri güçlendirmek amacıyla Kazakistan'da yatırım ve ticaret fırsatları üzerine bir seminer düzenlenmiştir (Kazkhstan Invest National Company, 2024). Özellikle Orta Asya'nın yatırım kaynaklarını Çin ve Rusya gibi geleneksel ortakların ötesine taşıma arayışında olduğu bir dönemde olduğu belirtilmektedir. Lojistik ve altyapı alanlarında yürütülecek iş birliği projeleri, Kazakistan ile Güneydoğu Asya arasındaki bağlantıları güçlendirerek malların dolaşımını kolaylaştıracak ve ticari ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunacaktır. Bu potansiyel, Tayland ile Kazakistan arasında 2024 yılında imzalanan ekonomik ve ticari iş birliği anlaşmasıyla somut biçimde ortaya konmuştur. Ayrıca Kazakistan'ın bir tarım-gıda merkezi kurma planı kapsamında, tarafların Tayland'a yönelik tarımsal ve endüstriyel mal tedarikini artırmaya istekli olduğu görülmektedir (Valockova, 2025).

Ağustos 2024'te dönemin Tayland Ticaret Bakanı Phumtham Wechayachi, Kazakistan'a gerçekleştirmiş olduğu ziyarette Kazakistan'ı

Avrasya Ekonomik Birliği'ne açılacak yeni pazarın bir kapısı olarak gördüğünü dile getirmiştir. Ayrıca bu ziyarette Kazakistan'da bir Tayland ticaret ofisi kurulması yönünde anlaşma imzalanmıştır. 2023 yılında ikili ticaret yüzde 36 artarak 367,7 milyon ABD dolara ulaşmıştır. Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu verilerine göre geçen yıl Ocak-Ekim ayları arasında ticaret 195,1 milyon ABD dolara ulaşırken, Kazakistan'ın ihracatı 189,9 milyon ABD doları olmuştur (Satubaldina, 2025). BRI içerisinde Tayland ve Kazakistan'ın Orta Koridor üzerinde iki bölgeyi birbirine bağlama hususunda stratejik bir konumda yer aldığı belirtilmekte ve Tayland ve diğer ASEAN ülkelerindeki ihracatçılar için yeni bir pencere araladığı ifade edilmektedir (Anantasirikiat, 2025).

2023 yılında Kırgızistan, Tayland'a 270 bin ABD doları ihracat yaparken Tayland Kırgızistan'a 22,6 milyon ABD doları ihracat gerçekleştirmiştir. Kırgızistan, gaz türbinleri ve uçak parçaları ihraç ederken Tayland, otomobil, dikiş makinesi ve teslimat kamyonu ihracatı gerçekleştirmiştir (OEC World, 2023).

Özbekistan 2026 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye olabilmek için sıkı çalışmalar yürütmektedir. 2024 yılında Tayland, Özbekistan'ın üyeliğine giden yolda imzayı vermiş ve iki ülke ilişkilerinin yakınlaşmasına bu vesile ile katkıda bulunmuştur (Kun.Uz, 2024). Tayland, 2023 yılında Özbekistan'a uçak, helikopter, bilgisayar, hava pompası olmak başta üzere çeşitli alanlarda 125 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Özbekistan ise potasyum gübreleri ve diğer hayvan yemleri olmak üzere 3,75 milyon ABD doları ihracat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2023).

Tayland, Türkmenistan'a kâğıt, arabalar ve kaldırma makineleri olmak üzere 3,24 milyon ABD doları ihracat yapmıştır. Türkmenistan ise Taylan'a renklendirici maddeler, demir yapılar ve elektrik dirençleri olmak üzere toplam 30,2 bin ABD doları ihracat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2023). Bu da iki ülke arasında hem sınırlı bir ticaret olduğunu hem de önemli bir açık olduğunu göstermektedir.

9 Şubat 2024 tarihinde Tayland Başbakan Yardımcısı ve Ticaret bakanı Phumtham Wechayachai ile Tacikistan'ın Tayland Büyükelçisi Ardasher Qodiri gerçekleştirmiş olduğu görüşmede Tayland'lı yetkili, Tacikistan'ın pamuk, altın, gümüş ve alüminyum gibi ürünlerden dolayı önemli bir hammadde kaynağı haline gelebileceğini belirtmiştir (ASEAN All, 2024). Fakat Tacikistan ve Tayland arasındaki ticari ilişkiler yıllar içerisinde düşüş göstermiştir. Tacikistan, elektrik kontrol panoları, kullanılmış giysiler, kauçuk borular olmak üzere 2023 yılında 872 bin ABD dolar ihracat yapmıştır.

Tacikistan'ın ihracatı yıllık bazda yüzde 77,8 oranında azalarak 2018'deki 1,63 milyon ABD doların altında kalmıştır. Tayland ise kâğıt, araba ve rafine petrol olmak üzere Tacikistan'a 3,12 milyon dolar ihracat yapmıştır (OEC World, 2023).

Vietnam

Kazakistan, AEB içerisinde Vietnam'ın ikinci büyük ticaret ortağıdır. 20 Ağustos 2023 yılında Vietnam ve Kazakistan liderleri bir araya gelerek "2023-2025 Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Geliştirme Ortak Eylem Planı" imzalamışlardır. Bu kapsamda vize muafiyeti anlaşması ve doğal kaynaklar ve ulaştırma anlaşmaları gibi toplamda 12 tane anlaşma imzalanmıştır (Ozat, 2023). 2024 yılında ikili ticaret hacmi 800 milyon ABD doları aşarak, 2023 yılına göre iki katına çıkarak ciddi bir ivme yakalamıştır. Yalnızca 2025 yılının ilk çeyreğinde ikili ticaret cirosu 146,3 milyon ABD dolara ulaşarak bir önceki yıla göre yüzde 18,4 artış göstermiştir. Ayrıca iki ülke arasında ekonomik, ticari, bilimsel ve teknik iş birliklerinin görüşülmesi için Hükümetler arası komite kurulmuş ve komite çerçevesinde 11 toplantı gerçekleştirilmiştir. 2023-2025 Ortak Eylem Planına da sahip olan iki ülkenin 2030 yılına kadar ticari ortaklıklarını ilerleteceği varsayılmaktadır (Aisultan, 2025).

Vietnam ve Kazakistan'ın 2025 yılında stratejik ortak olmaları ile birçok alanda iş birliği yapmak üzere anlaşmalar yapılmıştır. Bilim, teknoloji ve dijital dönüşüm alanında iş birliğini ilerletmek için ASEAN-Orta Asya Dijital Forumu'nun düzenlenmesi; enerji ve jeolojik aramalarda fırsatların geliştirilebilmesi için Kazakistanlı KazMunayGas ve Vietnamlı Petrovietnam Exploration production Corporation (PVEP) arasında petrol ve gaz jeolojik aramalarında hem uzmanlık hem de teknolojik paylaşım yoluyla ortak girişimlerin yapılması; Havacılık iş birliği alanında Vietjet Air ve Qazaq Air arasında bir ortak giriş olan Vietjet Qazaqstan'ın iş birliği ile ticaret, turizm, lojistik ve hava kargo hizmetlerinin geliştirilmesi; eğitim, insan kaynakları geliştirme ve medya iş birliği ile halklar arasında değişimi güçlendirmek, her iki ülke de akademik değişim programlarını genişletmeyi ve Vietnam ve Kazakistan'daki yüksek nitelikli uzmanlar için eğitim programlarını geliştirmeyi arttırmak üzerine birçok alanda iş birliği sağlanması için mutabakat yapılmıştır (C+Consult, 2025).

Diplomatik ilişkiler bölümünde de bahsedildiği üzere Vietnam ve Kırgızistan arasındaki ikili ilişkiler 2025 yılında Kırgızistan Başbakanı Adylbek Kasımaliev'in ziyareti ile ilk aşamasını kaydetmiştir. Bu sebeple iki ülke arasında ticari ilişkilerde sınırlı kalmıştır. Bu ziyarette ikili ticareti

artırmak için Vietnam-AEB Serbest Ticaret Anlaşması'nın sunduğu fırsatlardan yararlanılacağının altı çizilmiştir. Ayrıca iki yetkili de ilgili bakanlık ve kurumlara, çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırım teşviki ve korunması ile ekonomik iş birliği hususlarında anlaşmalar için müzakereleri hızlandırma yönünde talimat vermişlerdir (Việt Nam News, 2025).

Vietnam, Özbekistan'dan gübre, pamuk, tekstil hammaddeleri, deri ve ayakkabı gibi ürünler ithal ederken, bilgisayar, elektronik, kereste ve kauçuk ürünlerini ihraç etmektedir. Özbekistan'da, Vietnam'ın da dahil olduğu toplam değeri 4,4 milyon ABD dolar olan beş yatırım projesi yürütülmektedir. Bu projeler, hayvanlar ve balık yemi üretimi, su ürünleri yetiştiriciliği ve ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi alanlarını kapsamaktadır (Kurbanov, 2025). Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret 2023 yılına kıyasla yüzde 26,5 artarak 2024 yılında 202 milyon ABD dolara ulaşmıştır (Vietnam Plus, 2025).

Vietnam, Türkmenistan'a yapı taşı, bordür taşı ve turşu gıdalar ihraç ederken, Türkmenistan'dan rafine petrol ve türevleri ve ham ipek ithal etmiştir. Fakat iki ülke arasında 2024 yılına ait güncel bir ticari oranlarına ulaşılamamıştır (OEC World, 2013).

2022 yılında Tacikistan, Vietnam'a 1,44 bin ABD dolar ihracat gerçekleştirirken, Vietnam'dan 4,21 milyon ABD doları ithalat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2022). 23 Ekim 2024 tarihinde Rusya'nın Kazan şehrinde düzenlenen genişletilmiş BRICS Zirvesi kapsamında Vietnam Başbakanı Pham Minh Chinh ve Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman bir araya gelerek, iki ülke yatırımlarının birbirlerinin pazarlarındaki faaliyetlerini kolaylaştırma ve tarım, kültür ve turizm gibi potansiyel alanlarda iş birliğini teşvik etme konusunda fikir birliğinde bulunmuşlardır. Ayrıca Tacikistan'ın, Vietnam'a yönelik hazır giyim, tekstil, tarım ve su ürünleri ile yapı malzemeleri ürünlerinin kendi pazarına girmesi için uygun koşullar yaratmasını ve bunun ikili ticaret cirosunun artmasına katkıda bulunması gerektiği belirtilmiştir (Viet Nam News, 2024).

Kamboçya

2023 yılında Kamboçya, Kazakistan'a örme kazaklar, örme olmayan kadın takımları ve örme kadın takımları başta olmak üzere 26,7 milyon ABD dolar ihracat yapmıştır. Kazakistan ise sarma tütün, kurutulmuş sebzeler ve oyuncaklar olmak üzere 229 bin ABD doları ihracat gerçekleştirmiştir. Kamboçya'nın ihracatı yıllık yüzde 29,8 oranında artarak 2018'deki 7,25 milyon doları geçmiştir (OEC World, 2023).

Kamboçya, Kırgızistan'a keçe veya kaplamalı kumaş giyişiler, örme erkek giysileri ve kazaklar olmak üzere toplam 1,5 milyon ABD doları ihracat yaparken Kırgızistan'dan, işlenmiş tütün, kâğıt etiketler ve pullar olmak üzere 2,85 bin ABD doları ithalat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2023).

Kamboçya 2023 yılında Özbekistan'a takım elbiseler, kazaklar ve tişörtler olmak üzere 1,44 milyon ABD doları ihracat gerçekleştirirken, Özbekistan'dan, fosfatlı gübreler ve propilen polimerleri olmak üzere 319 bin ABD doları ithalat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2023).

Kamboçya 2019 yılında Tacikistan'a tişörtler, kauçuk ayakkabılar ve takım elbiseler olmak üzere 14,9 bin ABD doları ihracat yapmıştır. Tacikistan ise 2019 yılında Kamboçya'ya 25 bin ABD doları tutarında ihracat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2022).

2023 yılında Kamboçya, Türkmenistan'dan 180 bin ABD doları değerinde yalnızca kauçuk lastikler ihraç etmiştir. Türkmenistan ise 2021 yılında Kamboçya'dan 35,1 bin ABD dolar değerinde perakende dışı sentetik elyaf iplik ihraç etmiştir (OEC World, 2023).

Filipinler

Mayıs 2025'te Kazakistan'ın Filipinler'e en çok ihraç ettiği ürünler yarı mamul demir ve elektrik dirençleri olmuştur. Aynı yıl içerisinde Kazakistan'ın Filipinler'e ihracatı 22,5 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Filipinler'in Mayıs 2025'te Kazakistan'a ihracatı ise Lastikler, telefonlar ve uzay araçları, İHA'lar ve yer ekipmanları için uçak parçaları olurken toplam ihracatı 271 bin ABD doları bulmuştur (OEC World, 2023). Filipinler özellikle tropikal meyve ihracatı için Orta Asya pazarına ve daha da ötesinde Avrupa'ya erişim sağlamak için BRI'dan yararlanmak istemektedir.

Haziran 2025'te Kırgızistan, Filipinler'den hiçbir ihracat yapmamıştır fakat 856 bin ABD doları ithalat gerçekleştirmiştir. Bu da iki ülke arasında negatif bir ticaret dengesi oluşturmuştur. Aralık 2024'te Kırgızistan'ın Filipinler'den en çok ihraç ettiği ürün taklit mücevherler olurken Haziran 2025'te Kırgızistan'ın Filipinler'den yaptığı başlıca ithalatlar sarılmış tütün ve örgü olmayan kadın takım elbiseleridir (OEC World, 2023). İki ülke arasında diplomatik ilişkiler çok sınırlıyken bu durum ticarette de kendini göstermiştir.

Haziran 2025'te Özbekistan, Filipinler'den hiç ihracat gerçekleştirmemiş fakat 244 bin ABD dolar ihracat yapmıştır.

Filipinler ile Türkmenistan arasında da ticaret sınırlı düzeydedir. Ekim 2024'te Filipinler, Türkmenistan'a hiç ihracat gerçekleştirmemiştir. Türkmenistan ise Filipinler'e 1,17 bin ABD doları ihracat gerçekleştirmiştir (OEC World, 2023).

Filipinler ile Tacikistan arasında ekonomik ilişkiler oldukça zayıftır. Mart 2025'te Tacikistan, Filipinler'den hiç ihracat yapmazken 73,1 bin ABD doları ithal etmiştir (OEC World, 2023).

ASEAN ülkeleri, Orta Asya'yı potansiyel alternatif ticaret ve yatırım ortakları olarak değerlendirmelerinin yanı sıra tarım, helal gıda endüstrisi, akıllı şehirler, eğitim ve öğretim, konaklama ve turizm, bilgi ve iletişim teknolojileri ve tıp endüstrisi gibi alanlarda yeni teknoloji ve uzmanlık ortakları olarak da görüldükleri belirtilmektedir (Rangsimaporn, b2020).

ASEAN ile Orta Asya ticari ilişkileri Kuşak ve Yol Girişimi'nin yaratmış olduğu ivme ile ticaret anlaşmaları ve ortak iş birlikleri çerçevesinde kayda değer ilerlemeler göstermiştir. Kazakistan'ın, BRI içerisindeki stratejik konumu Güneydoğu Asya ülkelerinin Avrupa pazarlarına erişim imkânı tanırken Orta Asya'ya devletlerine de ASEAN ülkelerinin potansiyeli yüksek pazarlarına erişim olanağı vermiştir. Pek tabi ticari ilişkilerin daha da verimli bir şekilde yürütülebilmesi için kurumsal iş birliği mekanizmalarının hayata geçirilmesi ve lojistik engellerin ortadan kaldırılması adına çalışılması gerekmektedir.

2.3. Sosyo-Kültürel İlişkiler

Ülkeler arasındaki sosyo-kültürel ilişkiler, öğrenci değişim programları, turizm anlaşmaları, medya ve sanat iş birlikleri ve ortak dini ve kültürel özellikleri vurgulayan etkinliklerin düzenlenmesi ile gelişmektedir. Esasında uluslararası ilişkiler literatüründe, "yumuşak güç" olarak tanımlanan ve hedeflenen ülke veya bölge ile iyi ilişkiler kurmak için kullanılan bir güç türüdür. Joseph Nye tarafından kavramsallaştırılan yumuşak güç, bir devletin değerler, cazibe ve kültür aracılığıyla başka aktörleri kendi çıkarları yönünde etkileme kapasitesi olarak tanımlanır (Nye, 2008: 95)

ASEAN ülkeleri ile Orta Asya ülkeleri arasında ilişkiler coğrafi uzaklıklar, bir dış aktör olarak uluslararası konjonktürde güçsüzlükler (küresel rekabet gücünün düşük olması, kırılgan ekonomi, caydırıcılıktan yoksun olma vb.) ve kültürel farklılıklar sebebiyle sınırlı düzeyde kalmıştır. Fakat değişen dünya düzeni ile bölgesel güçler, küresel güçlerle olan ilişkilerine bağımlı kalmamak adına orta ve küçük boyutlar olarak adlandırabileceğimiz güçlerle

de ilişkiler tesis ederek korunma stratejisi çerçevesinde hem diplomatik hem de ekonomik güçlerini artırmayı hedefler. ASEAN ile Orta Asya arasındaki ilişkilerin sosyo-kültürel boyutunu incelediğimiz bu başlıkta tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Günümüzde aktörler arası ilişkiler çok boyutluluk kazanarak birçok alanda iş birliği yapmayı ve temas etmeyi gerektiriyor. Yumuşak güç olarak değerlendirilen sosyo-kültürel ilişkiler de bunlardan bir tanesidir. Aktörler ilişkilerde devamlılığı ve kalıcılığı yakalamak adına yumuşak güç araçlarından faydalanmaktadır.

Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dan öğrenciler, 2015 yılından bu yana Endonezya dilini ve kültürünü öğrenmek için Endonezya burs programlarına katılmaktadır. Tacikistan ile Endonezya arasında da eğitim alanında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu kapsamda Endonezya'nın DARMASISWA programı çerçevesinde Tacikistan Cumhuriyeti vatandaşları Endonezya'da eğitim görerek Endonezya dilini ve kültürünü öğrenmektedir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013). Malezya üniversitelerinde ise 500'den fazla Kazak öğrenci eğitim görmektedir (The Times of Central Asia, 2024). Aralık 2020'de Özbekistan'ın ilk Malezya üniversitesi olan Binary Uluslararası Üniversitesi (BIU) Harzm Bölgesi'nin Urenç şehrinde kurulmuştur. BIU, Özbekistan hükümeti ve Malezya Binary Yönetim ve Girişimcilik Üniversitesi iş birliği ile kurulmuştur. Ayrıca yaklaşık 200 tane Özbek öğrenci Malezya'nın çeşitli öğrenim kurumlarında eğitim görmektedir (Uzbek Embassy). 2024 yılında (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013)Türkmenistan Başkanı Serdar Berdimuhamedov, Malezya'ya gerçekleştirdiği ziyarette 300 Türkmenistanlı öğrencinin Malezya'da eğitim gördüğünü ve Aşkabat ile Kuala Lumpur arasında uçuşların yeniden başlamasının iki ülke halkları arasındaki bağları güçlendirmesi için fırsat sunacağını belirtmiştir (Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2024).

2014 yılında Tacikistan ve Malezya Hükümetleri arasında 'Yükseköğretim Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı' ve Tacikistan Eğitim ve Bilim Başkanlığı ile Limkokwing Yaratıcı Teknoloji Üniversitesi arasında iş birliğine ilişkin mutabakat zaptı imzalanmıştır. Malezya Şehir Üniversitesi, 2018 yılında Tacikistanlı öğrencilere 20 tam burs sağlamıştır. Üniversite, 2022 yılında Tacikistan Eğitim Bakanlığı'na bağlı uluslararası programlar merkezi ile bir anlaşma imzalayarak hazırlık sınıfı için 50 burs tahsis etmiştir. Malezya'daki El-Buhari Üniversitesinden 2021 yılında iki Tacik öğrenci, 2022 yılında ise 17 öğrenci burs almıştır. 2024 yılı itibariyle 100'den fazla Tacik öğrenci Malezya'da eğitim almaktadır (Ministry of

Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2013). Singapur ve Kazakistan arasında eğitim alanında anlaşmalar bulunmaktadır. Malezya Hükümeti, Malezya Teknik İş Birliği Programı (MCTP) aracılığıyla çeşitli uzmanlık alanlarında devlet memurlarına eğitim vermek için Özbekistan devlet kurumlarıyla birlikte çalışmaktadır. MCTP tarafından toplam 653 Özbekistanlı uzmana eğitim verilmiştir (Rogers, nd.). Singapur Ulusal Burs programı "Bolashak" ile her yıl 100 Kazak öğrenci Singapur'daki üniversitelerde eğitim görmektedir. Kazakistan'daki Nazarbayev Üniversitesi; Kamu Politikası Okulu ve Lee Kuan Yew Kamu Politikası Okulu da 2012 yılından beri birlikte çalışmaktadır. Ayrıca Singapur Yönetim Geliştirme Enstitüsü'nün (MDIS) D. Serikbayev Doğu Kazakistan Devlet Teknik Üniversitesi ile Kazakistan'da bir şubesi bulunmaktadır (Kazinform International News Agency, 2024). Tayland Astana Büyükelçiliği ise Tayland'da bir üniversite ile iş birliği yaparak Orta Asya araştırma merkezi kurulması yönünde adım atmıştır. Bu gelişmenin iki ülke arasındaki bağları kuvvetlendireceği ifade edilmektedir (Anantasirikiat, 2025).

11 Kasım 2019 tarihinde dünyaca ünlü Malezyalı şef Wan ve önde gelen seyahat şirketi Apple Vacations Sdn Bhd, Özbekistan'ın turizm potansiyelini, kültürel ve tarihî mirasını tanıtmak amacıyla bir iş birliği anlaşması imzalamıştır. Endonezya ise her iki ülkeden daha fazla turist gelmesini teşvik etmek için 2019 yılında on Özbek ve iki Kırgız seyahat acentesi için Bali'ye geziler düzenlemiştir (Mooy, 2024). Yine aynı yıl içerisinde Özbekistan'daki bir spor federasyonu ile iş birliği sonucunda düzenlenen ve tüm Orta Asya ülkelerinden yaklaşık 300 sporcunun katıldığı Pencak Silat Yarışması gibi ortak spor etkinliklerinin düzenlenmesi Endonezya kültürünü tanıtmak için önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Mooy, 2024). Kazakistan'ın Malezya Büyükelçisi Bulat Sugurbayev, Haziran 2025'te Kuala Lumpur Belediye Başkanı Dato'Seri Dr. Maimunah binti Mohd Sharif'e bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette Malezya'da "Almatı Turizm Günleri" kapsamında yapılacak etkinlikler görüşülerek gelecek iş birliği alanları değerlendirilmiştir (Kazinform International News Agency, 2025).

Bölgeler ve ülkeler arasındaki ilişkileri diplomatik zeminle sınırlı tutmayıp, insanlar arası etkileşime dönüştürmek ilişkilerin derinleştirilmesinde önemli bir adımdır. Güneydoğu Asya ülkeleri ile Orta Asya ülkelerinin bu yönde katetmesi gereken daha uzunca bir yol vardır. Fakat teknoloji ile dönüşen dünya, insanların birbirine temas etme oranını daha da arttırmaktadır. Yeni pazarlar ve yeni diplomatik temaslar kurma heyecanında olan bu iki bölgenin devletleri önümüzdeki yıllarda sosyo-kültürel alanda daha fazla temas halinde olacaktır.

3. Karşılaştırmalı Tartışma: ASEAN Modeli Orta Asya İçin Bir Alternatif Olabilir mi?

ASEAN ve Orta Asya ilişkileri tarihsel, diplomatik, sektörel ve kurumsal düzeylerde ele alındıktan sonra bu bölümde ASEAN'ın kurumsal deneyiminin Orta Asya açısından ne ölçüde ilham verici olabileceği tartışılmaktadır. ASEAN'ın bölgesel iş birliği modeli doğrudan kopyalanabilir bir yapı olmasa da kurumsallaşma, çok taraflılık ve uyum mekanizmaları gibi unsurlar Orta Asya'daki bölgesel bütünleşme çabalarına katkı sağlayabilir.

ASEAN'ın bölgesel mimarideki rolü, zaman zaman eleştirilerin odağında olmuştur. Amitav Acharya, ASEAN merkezîliği kavramının sanıldığı kadar güçlü ve sürdürülebilir olmadığını savunur. Ona göre, ASEAN'ın merkezîliği büyük ölçüde dış aktörlerin desteğiyle şekillenmiş olup, içsel kurumsal kapasite eksikliği, bölgesel uyumsuzluklar ve Çin'in alternatif bölgesel projeleri gibi faktörler bu merkezîliği giderek aşındırmaktadır. Dolayısıyla, ASEAN'ın bu merkezî rolünü sürdürebilmesi için birlik, tarafsızlık ve normatif değerlerini yeniden güçlendirmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Acharya, 2017: 273-279).

Orta Asya ülkelerinin 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından bölgesel düzeyde iş birliğini geliştirme yönünde çeşitli çabalar göstermiştir. Bu kapsamda 1996 yılında Çin liderliğinde Şanghay Beşlisi olarak kurulan ve daha sonra Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) haline gelen yapı ile 1992'de Rusya öncülüğünde kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi yapılar ön plana çıkmıştır. Ancak bu girişimler genellikle dış aktörlerin öncülüğünde şekillenmiş ve bölgesel sahiplenme açısından sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Bu durum, bölgenin kendi dinamiklerine dayanan daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir iş birliği modeli geliştirme ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda bazı araştırmacılar, Güneydoğu Asya'da barışçıl çözüme, karşılıklı saygıya ve gayriresmî diplomasiye dayanan bir yaklaşım geliştiren ASEAN modelinin Orta Asya için ilham verici olabileceğini öne sürmektedir (Horta, 2014). Nitekim ASEAN'ın uzun vadeli başarısı, kapsamlı yapılar yerine esnek mekanizmalarla güven inşa edilmesinin mümkün olduğunu göstermiştir.

Orta Asya devletlerinin tarihsel deneyimler, dil, etnik köken, dinî ve kültürel yakınlıklar, siyasi ve ekonomik benzerliklerin birbirini tamamlayıcı nitelikte olmasından dolayı Güneydoğu Asya ülkelerine kıyasla ASEAN tarzı bölgesel bir birlik meydana getirme olanaklarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir. ASEAN üyelerinin, ekonomik büyümeyi hızlandırmak adına

aktif iş birliği içerisinde olmalarının, sorunlarını barışçıl yollarla çözmeyi tercih etmeleri, vasıflı iş gücünün, yatırım, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlaması ve dış güçlere karşı birlikte hareket etme kabiliyetleri açısından da Orta Asya ülkeleri için olumlu bir bölgesel birlik şeması çizmektedir. Ayrıca Orta Asya devletleri bağımsızlıklarından itibaren hem su ve sınır problemleri hem de etnik gruplar arasındaki çatışmayı önleme üzerine deneyimleri olmuştur. ASEAN'ın 1967 yılında kuruluşundan itibaren benzer sorunlarla mücadele etmiş olmasının Orta Asya için önemli bir tecrübe paylaşımı olacağı belirtilmektedir (Yılmaz, 2020: 3238-3240).

Zhainara Iskakova ve meslektaşları (2018) "Can Central Asia be Integrated as ASEAN?" başlıklı çalışmalarında, ASEAN'ın bölgesel bütünleşme modelinin Orta Asya'ya uygulanabilirliğini incelemiştir. Yazarlar, yüzeysel benzerliklere rağmen, ASEAN modelinin Orta Asya'da doğrudan benimsenmesini engelleyen yapısal ve siyasi farklara dikkat çekmektedir. Özellikle, bölgede baskın bir bölgesel aktörün yokluğu, zayıf kurumsal çerçeveler ve dış aktörlerin yüksek düzeydeki etkisi gibi faktörler, ASEAN deneyiminin doğrudan aktarılmasını sınırlamaktadır. Bununla birlikte, ASEAN'ın gayriresmî mekanizmalara ve uzlaşı temelli karar alma süreçlerine dayalı yaklaşımı, Orta Asya'da gelecekteki bölgesel iş birliği arayışlarına ilham verebilecek uyarlanabilir unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Iskakova, Sarsembayev, & Kakenova, 2018: 152-169).

Yapısal farklılıkların sınırlayıcı etkisine rağmen, ASEAN'ın deneyimi Orta Asya açısından bazı çıkarımlar ve ilham kaynakları barındırmaktadır. Öncelikle, ASEAN'ın bölgesel kimliğini şekillendirmede üstlendiği norm belirleyici rol, Orta Asya için dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir. Dış aktörlerin gündemlerinden bağımsız olarak, bölge ülkelerinin kendi önceliklerine dayalı ortak normatif çerçeveler geliştirmesi, bölgesel aidiyetin güçlenmesine katkı sağlayabilir. İkinci olarak, ASEAN'ın kurumsallaşma sürecinde izlediği esnek yapı, Orta Asya açısından değerli çıkarımlar içermektedir. Kapsayıcı ama katı olmayan, değişen siyasi ve ekonomik koşullara uyum sağlayabilen bu yaklaşım, bölge içinde güven inşası ve iş birliğinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir model sunmaktadır. Orta Asya da benzer şekilde, hantal bürokratik yapılardan ziyade, pratik ve karşılıklı güveni artıran mekanizmaları tercih edebilir. Son olarak, ASEAN'ın geliştirdiği kapsayıcı diyalog platformları, Orta Asya'da bölgesel sahiplenmeyi teşvik edebilecek bir diğer örnektir. Güneydoğu Asya'da olduğu gibi, hiçbir aktörün baskın olmadığı, eşit temsil ilkesine dayalı ve ulusal çıkarları uzlaştırıcı diyalog ortamlarının oluşturulması, bölgesel bütünleşme açısından yeni bir sayfa açabilir (Zhiyenbayev, 2024).

Öte yandan, Bobokulov (2006) ise Orta Asya'da bölgesel entegrasyonun sadece arzu edilen bir hedef değil, aynı zamanda tarihî, kültürel ve güvenlik bağlamındaki ortaklıklar nedeniyle kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu savunmaktadır. Bobokulov; ortak medeniyet mirası, benzer geleneksel olmayan güvenlik tehditleri, tamamlayıcı ekonomik ihtiyaçlar ve bölgenin birleşik bir yatırım destinasyonu olma potansiyeli gibi bütünleştirici faktörlere dikkat çekmektedir. Ayrıca, çözülmemiş sınır anlaşmazlıkları ve su yönetimi gibi meselelerin yalnızca engel olarak değil, aynı zamanda ortak politika yapımı ve derinleştirilmiş iş birliği için fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Bobokulov, 2006: 75-78).

Her bölgenin, hatta o bölgedeki devletlerin deneyimleri ve varlıklarını sürdürme motivasyonları farklılık göstermektedir. ASEAN, Orta Asya için doğrudan uygulanabilir olmasa da ilham verici bir model sunmaktadır. Orta Asya'da bölgesel bir birlik kurulabilmesi için ortak tarih, kültür, dini inançlar ve ekonomik çıkarlar gibi güçlü paydaşlık alanları mevcuttur. Bu anlamda, ASEAN tarzı bir yapının Orta Asya'da hayata geçirilmesi, Güneydoğu Asya'dan daha kolay olabilir.

Bununla birlikte, mevcut jeopolitik ortamda Orta Asya'nın hareket alanını şekillendiren KGAÖ, AEB, ŞİÖ ve BRI gibi bölgesel aktör ve girişimler söz konusudur. Değişen küresel düzende hem çok taraflı iş birlikleri hem de bölgede güçlü ağların kurulması gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda, Orta Asya'nın ASEAN'a benzer şekilde hafif kurumsal yapılara dayalı, pragmatik, bilgi ve insan kaynağını güçlendiren, esnek ticareti önceleyen bir bölgeselcilik modeli geliştirmesi önemlidir.

Sonuç olarak, ASEAN modeli Orta Asya için birebir bir şablon değilse de esnek kurumsal yapısı, uzlaşıya dayalı karar mekanizmaları ve bölgesel sahiplenme anlayışıyla ilham kaynağı olabilir. Bu modelin doğrudan kopyalanmasından ziyade, Orta Asya'nın kendi dinamiklerine uyarlanarak yeniden yorumlanması, istikrarlı ve sürdürülebilir bir iş birliği yapısına katkı sağlayabilir.

4. SONUÇ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanmış olan Orta Asya devletleri ile Güneydoğu Asya devletleri arasındaki diplomatik ilişkiler bu tarihten itibaren kurulmaya başlamıştır. Coğrafi uzaklıklar, mevcut dünya konjonktürü ve iletişim ve ulaşım yollarının günümüzdeki kadar ileri seviyede olmayışı gibi sebepler iki bölgenin birbirini yakından tanımasına engel olmuştur. 2013 yılında Çin'in BRI tanıtması,

küresel manada bölgesel ilişkilerin yeni boyutlara taşınacağı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Entegrasyon süreçlerinin hızlanması ve lojistik altyapının güçlenmesi bölgeler arasındaki coğrafi uzaklıkların önündeki engeli kaldırmış ve ekonomik bağları canlandırmaya başlamıştır.

BRI içerisinde Orta Asya'nın stratejik konumu, Avrupa pazarlarına erişmede güçlük yaşayan pek çok bölge gibi ASEAN bölgesinin de ilgisini cezbetmiştir. Tabi ASEAN bölgesi, Orta Asya'yı yalnızca yeni pazarlara erişmede bir geçiş güzergahı olarak değil aynı zamanda yatırım fırsatları yakalayabileceği dinamik bir bölge olarak değerlendirmektedir. Orta Asya ise Güneydoğu Asya ülkelerini potansiyeli yüksek pazarlar olarak görmektedir. Bu çerçevede ikili ticari ilişkilerde ivmeyi arttırabilmek için kurumsal iş birliği mekanizmalarının ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bir aktörün yumuşak güç yaratma kapasitesi onun diğer aktörlerle olan diplomatik ve ekonomik ilişkisine doğrudan yansımaktadır. Bu sebeple ASEAN ülkeleri, Orta Asya ülkeleri ile daha sık temas etmeye, ortaklıklar geliştirmeye ve birbirlerini daha yakından tanıma ve ilişkileri pekiştirme adına vize muafiyetinden, öğrenci değişim programlarına ve kültür günleri düzenlemeye kadar birçok iş birliği içerisinde bulunmaktadır.

ASEAN ülkeleri ile Orta Asya ülkeleri arasındaki tarihsel, diplomatik ve ticari ilişkilerinin yanı sıra kurumsal bir yapı olarak ASEAN modeli bölgesel bir yapının, Orta Asya bölgesi için uygun olup olmadığı üzerine bir tartışma yürütülmüştür. Sonuç itibari ile her bölgeyi oluşturan devletlerin farklı tarihi geçmişlere ve motivasyonlara sahip olmasından dolayı direkt uygulanamayacağı ifade edilmiştir. Orta Asya bölgesinin ortak kimlik, tarihi geçmiş, din ve kültürü paylaşan devletlerden oluşmasından dolayı ASEAN bölgesine kıyasla daha hızlı bir bölgeselleşme reaksiyonu gösterebilirler. Bu kapsamda ASEAN tarzından ilham alarak daha esnek ve pragmatik temellere dayalı bir bölgesel birlik kurabilecekleri üzerinde durulmuştur.

KAYNAKLAR

Abdul, N. (2024, October 4). *Uzbekistan and Indonesia strengthen bilateral ties in creative economy.* Azer News. Retrieved September 2025, from https://www.azernews.az/region/232186.html

Abdullah, M. F. (2024, February 5). *Harmony across horizons: Malaysia and Kazakhstan's enduring journey of friendship.* Institute of Strategic and International Studies (ISIS) Malaysia. Retrieved September 2025, from https://www.isis.org.my/2024/02/05/harmony-across-horizons-malaysia-and-kazakhstans-enduring-journey-of-friendship/

Acharya, A. (2017). The myth of ASEAN centrality? *Contemporary Southeast Asia, 39*(2), 273–279.

Aisultan, A. (2025, May 5). *Kazakhstan–Vietnam: The voice of developing countries in the global economic architecture.* Kazinform International News Agency. Retrieved September 2025, from https://qazinform.com/news/kazakhstanvietnam-the-voice-of-developing-countries-in-the-global-economic-architecture-a59b22

Akhmetkali, A. (2023, November 16). *Indonesian ambassador to Kazakhstan talks trade diversification, flight to Bali.* The Astana Times. Retrieved September 2025, from https://astanatimes.com/2023/11/indonesian-ambassador-to-kazakhstan-talks-trade-diversification-flights-to-bali/

Akhmetkali, A. (2024, May 4). *Singapore's MP highlights partnership with Kazakhstan for Southeast Asia engagement.* The Astana Times. Retrieved September 2025, from https://astanatimes.com/2024/05/singapore-parliament-speaker-highlights-partnership-with-kazakhstan-for-southeast-asia-engagement/

Anantasirikiat, S. (2025, January). *Connecting the connectivities between Thailand and Kazakhstan.* International Studies Center (ISC). Retrieved September 2025, from https://isc.mfa.go.th/en/content/connecting-the-connectivities-thailand-kazakhstan?page=5f1aa339bdf23b6ab75024fa&menu=5f7ac05c46fb8e4f867ec6e2

ASEAN All. (2024). *Thailand and Tajikistan bolster trade relations.* ASEAN All. Retrieved September 2025, from https://www.aseanall.com/news/5614.html

ASEAN Stats. (2024). *Visitors arrival to ASEAN member states by origin countries.* Retrieved September 2025, from https://data.aseanstats.org/visitors

Assanbayev, M. (2023). Developing regional connectivity between Central and South Asian countries. *Central Asia's Affairs: Quarterly Analytical Review, 4*(92), 29–37.

Association of Southeast Asian Nations. (n.d.). *The founding of ASEAN*. Retrieved September 2025, from https://asean.org/the-founding-of-asean/the-founding-of-asean-part-2/

Bilaterals.org. (2025, February 12). *Indonesia, Uzbekistan to launch PTA negotiations.* Retrieved September 2025, from https://www.bilaterals.org/?indonesia-uzbekistan-to-launch-pta

Bobokulov, I. (2006, December 11). Central Asia: Is there an alternative to regional integration? *Central Asia Survey, 25*(1–2), 75–91.

C+Consult. (2025, May 8). *Kazakhstan becomes the first strategic partner of Vietnam in Central Asia.* Retrieved September 2025, from https://www.sitelocationadviser.com/2025/05/08/kz-is-strategic-partner-of-vn/

Collective Security Treaty Organization. (2021). *Collective Security Treaty Organization 2002–2021*. Retrieved September 2025, from https://en.odkb-csto.org/25years/

Contessi, N. P. (2016). Central Asia in Asia: Charting growing trans-regional linkages. *Journal of Eurasian Studies, 7,* 3–13.

Embassy of Japan in Turkmenistan. (n.d.). *Turkmenistan and Philippines aim to further strengthen relations.* Retrieved September 2025, from https://japan.tmembassy.gov.tm/ja/news/137691

Embassy of the Philippines. (n.d.). *Overview of Philippines–Kazakhstan bilateral relations.* Retrieved September 2024, from https://moscowpe.dfa.gov.ph/85-diplomatic-relations

Embassy of the Republic of Kazakhstan in the Republic of Indonesia. (2025, June 27). *Indonesia–Kazakhstan tour operators meeting: A new course for tourism development.* Retrieved September 2025, from https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-jakarta/press/news/details/1025656

Eurasian Research Institute. (n.d.). *Malaysia's new horizons in Central Asia.* Retrieved September 2025, from https://www.eurasian-research.org/publication/malaysias-new-horizons-in-central-asia/

EXIM Bank. (2025, June 11). *EXIM Bank Malaysia strengthens strategic ties at Uzbekistan's Foreign Investors Council.* Retrieved September 2025, from https://www.exim.com.my/press_release/exim-bank-malaysia-strengthens-strategic-ties-at-uzbekistans-foreign-investors-council/

Gaur, P. (2023, August 22). *Changing connectivity dynamics in Central Asia and India's growing engagement.* Indian Council of World Affairs. Retrieved September 2025, from https://www.icwa.in/show_content.php?page=1&lang=1&level=0&ls_id=8440&lid=5481

Gazeta Uz. (2023, May 25). *Uzbekistan and Singapore strengthen bilateral ties in historic visit.* Retrieved September 2025, from https://www.gazeta.uz/en/2023/05/25/singapore/

Horta, L. (2014, June 6). *ASEAN as a model for Central Asia.* RSIS Commentaries. Retrieved September 2025, from https://dr.ntu.edu.sg/server/api/core/bitstreams/b0128f6d-aea3-4eae-85a6-05be4f76050b/content

In Diplomacy. (2025, June 30). *Kazakhstan showcases growing trade links and digital opportunities with Singapore.* Retrieved September 2025, from https://indiplomacy.com/2025/06/30/kazakhstan-showcases-growing-trade-links-and-digital-opportunities-with-singapore/

International Energy Agency. (2024, June 4). *Indonesia–Eurasian Economic Union (EAEU) free trade agreements (under negotiations).* Retrieved September 2025, from https://www.iea.org/policies/18526-under-negotiations-indonesia-eurasian-economic-union-eaeu-free-trade-agreements

Iskakova, Z., Sarsembayev, M., & Kakenova, Z. (2018). Can Central Asia be integrated as ASEAN? *Opción, 34*(85), 152–169.

Islamic Development Bank. (2024, March 18). *Empowering local farmers: A Kyrgyz–Indonesian collaboration herds a brighter future.* Retrieved September 2025, from https://www.isdb.org/news/empowering-local-farmers-a-kyrgyz-indonesian-collaboration-herds-a-brighter-future

Kazakh Invest National Company. (2024, June 21). *Kazakhstan and Indonesia discussed issues of investment cooperation.* Retrieved September 2025, from https://invest.gov.kz/media-center/press-releases/kazakhstan-and-indonesia-discussed-issues-of-investment-cooperation/

Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan. (2024, October 16). *Memorandum of cooperation was signed between the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan and the Foreign Policy Community of Indonesia.* Retrieved September 2025, from https://kisi.kz/en/memorandum-of-cooperation-was-signed-between-the-kazakhstan-institute-for-strategic-studies-under-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-and-the-foreign-policy-community-of-indonesia-fpci/

Kazinform International News Agency. (2024, May 23). *Cooperation between Kazakhstan and Singapore from public administration to smart cities.* Retrieved September 2025, from https://qazinform.com/news/cooperation-between-kazakhstan-and-singapore-from-public-administration-to-smart-cities-546531

Kazinform International News Agency. (2024, January 24). *Kazakhstan and Indonesia expand business partnership.* Retrieved September 2025, from https://qazinform.com/news/kazakhstan-and-indonesia-expand-business-partnership-caec56

Kazinform International News Agency. (2025, June 18). *Kazakhstan, Malaysia strengthen partnership through cultural dialogue.* Retrieved September 2025,

from https://qazinform.com/news/kazakhstan-malaysia-strengthen-partnership-through-cultural-dialogue-40f34f

Kazakhstan Invest National Company. (2024, January 25). *Kazakhstan is Thailand's leading partner in Central Asia*. Retrieved September 2025, from https://invest.gov.kz/media-center/press-releases/kazakhstan-yavlyaetsya-krupneyshim-partnerom-tailanda-v-tsentralnoy-azii/

Khmer Times. (2024, September 29). *Cambodia, Turkmenistan sign MoU to establish bilateral talks.* Retrieved September 2025, from https://www.khmertimeskh.com/501567517/cambodia-turkmenistan-sign-mou-to-establish-bilateral-talks/

Kun.Uz. (2023, May 24). *Uzbekistan and Singapore sign 7 cooperation documents.* Retrieved September 2025, from https://kun.uz/en/news/2023/05/24/uzbekistan-and-singapore-sign-7-cooperation-documents

Kun.Uz. (2024, December 10). *Uzbekistan secures Thailand's support for WTO membership.* Retrieved September 2025, from https://kun.uz/en/news/2024/12/10/uzbekistan-secures-thailands-support-for-wto-membership

Kurbanov, T. (2025, April 4). *Uzbekistan and Vietnam: Together towards new opportunities for cooperation.* UzDaily. Retrieved September 2025, from https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistan-and-vietnam-together-towards-new-opportunities-for-cooperation/

Medina, A. F. (2020, January 15). *Indonesia and Tajikistan ratify double taxation avoidance treaty.* ASEAN Briefing. Retrieved September 2025, from https://www.aseanbriefing.com/news/indonesia-tajikistan-ratify-double-taxation-avoidance-treaty/

Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand. (2024, July 24). *Deputy Permanent Secretary for Foreign Affairs leads a delegation from the Thai private sector to pay a courtesy call on the Deputy Minister of Investment, Industry, and Trade of the Republic of Uzbekistan.* Retrieved September 2025, from https://www.mfa.go.th/en/content/dps-uzbekistan-en

Ministry of Foreign Affairs Malaysia. (2025, June 25). *Joint statement between Malaysia and the Kyrgyz Republic on enhancing cooperation towards the strategic partnership for future prosperity*. Retrieved September 2025, from https://www.kln.gov.my/web/guest/-/joint-statement-between-malaysia-and-the-kyrgyz-republic-on-enhancing-cooperation-towards-the-strategic-partnership-for-future-prosperity

Ministry of Foreign Affairs Malaysia. (2025, June). *Official visit of the President of the Kyrgyz Republic to Malaysia 24–25 June 2025.* Retrieved September 2025, from https://www.kln.gov.my/web/guest/-/official-visit-of-the-president-of-the-kyrgyz-republic-to-malaysia-24-25-june-2025

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan. (2013, March 1). *Relations of Tajikistan with Indonesia.* Retrieved September 2025, from https://www.mfa.tj/en/main/view/21/relations-of-tajikistan-with-indonesia

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan. (2013, March 1). *Relations of Tajikistan with Malaysia.* Retrieved September 2025, from https://mfa.tj/en/main/view/20/relations-of-tajikistan-with-malaysia

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan. (2013, March 1). *Relations of Tajikistan with Singapore.* Retrieved September 2025, from https://mfa.tj/en/main/view/33/relations-of-tajikistan-with-singapore

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan. (2013, March 1). *Relations of Tajikistan with Vietnam.* Retrieved September 2025, from https://www.mfa.tj/en/main/view/18/relations-of-tajikistan-with-vietnam

Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. (2023, September 8). *The Turkmen–Vietnamese inter–Ministry of Foreign Affairs consultations.* Retrieved September 2025, from https://mfa.gov.tm/en/news/4028

Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. (2024, December 20). *Talks between the President of Turkmenistan and the Prime Minister of Malaysia were held.* Retrieved September 2025, from https://www.mfa.gov.tm/en/news/4999

Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. (2024, August 3). *Turkmenistan and the Republic of the Philippines discussed prospects for trade and economic cooperation.* Retrieved September 2025, from https://www.mfa.gov.tm/en/news/4676

Mooy, J. N. (2024, April 9). *What can be done to boost Indonesia–Central Asia relations?* The Diplomat. Retrieved September 2025, from https://thediplomat.com/2024/04/what-can-be-done-to-boost-indonesia-central-asia-relations/

Muratalieva, N. (2021, September 1). *ASEAN's relative success in regionalism could serve as one model for Central Asia: An interview with Paradorn Rangsimaporn.* CABAR Asia. Retrieved September 2025, from https://cabar.asia/en/asean-s-relative-success-in-regionalism-could-serve-as-one-model-for-central-asia-an-interview

Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616,* 94–109.

OEC World. (2013). *Vietnam–Turkmenistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/vnm/partner/tkm

OEC World. (2022). *Cambodia–Tajikistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/khm/partner/tjk

OEC World. (2022). *Vietnam–Tajikistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/tjk/partner/vnm

OEC World. (2023). *Cambodia–Kazakhstan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/khm/partner/kaz

OEC World. (2023). *Cambodia–Kyrgyzstan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/khm/partner/kgz

OEC World. (2023). *Cambodia–Turkmenistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/khm/partner/tkm

OEC World. (2023). *Cambodia–Uzbekistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/khm/partner/uzb

OEC World. (2023). *Indonesia–Kyrgyzstan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/idn/partner/kgz

OEC World. (2023). *Indonesia–Turkmenistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/idn/partner/tkm

OEC World. (2023). *Kazakhstan–Indonesia bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/kaz/partner/idn

OEC World. (2023). *Kazakhstan–Malaysia bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/kaz/partner/mys

OEC World. (2023). *Kazakhstan–Philippines bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/kaz/partner/phl

OEC World. (2023). *Kyrgyzstan–Philippines bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/kgz/partner/phl

OEC World. (2023). *Kyrgyzstan–Thailand bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/kgz/partner/tha

OEC World. (2023). *Malaysia–Turkmenistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/mys/partner/tkm

OEC World. (2023). *Philippines–Turkmenistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/phl/partner/tkm

OEC World. (2023). *Tajikistan–Philippines bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/tjk/partner/phl

OEC World. (2023). *Thailand–Tajikistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/tjk/partner/tha

OEC World. (2023). *Thailand–Turkmenistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/tha/partner/tkm

OEC World. (2023). *Thailand–Uzbekistan bilateral trade.* Retrieved September 2025, from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/tha/partner/uzb

Ozat, M. (2023, August 25). *Potential partnership: Southeast Asian nations as emerging allies of Central Asia.* Caspian Policy Center. Retrieved September 2025, from https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eep/potential-partnership-southeast-asian-nations-as-emerging-allies-of-central-asia-13652

Rangsimaporn, P. (2023). Central Asia and South Asia: Towards greater engagement amid common geopolitical challenges. *RSIS Commentary.*

Rangsimaporn, P. (2020a). *Exploring the driving factors towards greater engagement between Central Asia and South Asia.* OSCE Academy in Bishkek, Policy Brief.

Rangsimaporn, P. (2020b, July 21). *Towards strengthening ASEAN–Central Asia relations: Why and how? Middle East Insight, 240*, 1–7.

Rinith, T. (2025, April 11). *Cambodia, Uzbekistan discuss strengthening tourism cooperation.* Khmer Times. Retrieved September 2025, from https://www.khmertimeskh.com/501668407/cambodia-uzbekistan-discuss-strengthening-tourism-cooperation/

Rogers, R. A. (n.d.). *21st century Silk Road: Malaysia–Uzbek relations.* OIC Today. Retrieved September 2025, from https://oictoday.biz/news-details.php?id=428/21st-century-silk-road-malaysia-uzbek-relations

Sakenova, S. (2024, May 18). *Kazakhstan, Malaysia sign agreements worth more than 350 million dollars.* The Astana Times. Retrieved September 2025, from https://astanatimes.com/2024/05/kazakhstan-malaysia-sign-agreements-worth-more-than-350-million/

Satubaldina, A. (2025, January 14). *Thai diplomat reflects on bilateral ties, shared life values between Thailand and Kazakhstan.* The Astana Times. Retrieved September 2025, from https://astanatimes.com/2025/01/thai-diplomat-reflects-on-bilateral-ties-shared-life-values-between-thailand-and-kazakhstan/

Schulz, D. (2020, April 8). *Enhancing the Kazakhstan–ASEAN countries economic partnership.* Caspian Policy Center. Retrieved September 2025, from https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eep/enhancing-the-kazakhstan-asean-countries-economic-partnership

Türkmenistan Türkiye Büyükelçiliği. (2018, May 7). *Turkmenistan and Indonesia discussed further expansion of cooperation.* Retrieved September 2025, from https://turkey.tmembassy.gov.tm/news/13121

Temiz, S. (2019). ASEAN ve Güneydoğu Asya bölgeselciliği üzerine etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(20), 1086–1116.

The Astana Times. (2025, May 6). *Vietnam names Kazakhstan its first strategic partner in Central Asia.* Retrieved September 2025, from https://astanatimes.com/2025/05/vietnam-names-kazakhstan-its-first-strategic-partner-in-central-asia/

The Honorary Consulate of the Republic of Cyprus to the Kingdom of Cambodia. (2024, September 25). *Cambodia, Kyrgyzstan discuss ways to enhance trade ties.* Retrieved September 2025, from https://cyprusconsulatecambodia.com/cambodia-kyrgyzstan-discuss-ways-to-enhance-trade-ties/

The Shanghai Cooperation Organisation. (2017, January 9). *General information.* Retrieved September 2025, from https://eng.sectsco.org/20170109/192193.html

The Times of Central Asia. (2024, May 17). *Kazakhstan and Malaysia set to expand cooperation.* Retrieved September 2025, from https://timesca.com/kazakhstan-and-malaysia-set-to-expand-cooperation/

Tolibova, S. R. (2023). Prospects for interregional collaboration in Central Asia and Southeast Asia. In *Proceedings of the 2nd Pamir Transboundary Conference for Sustainable Societies* (pp. 1453–1455).

Trading Economics. (2024). *Myanmar exports to Kazakhstan.* Retrieved September 2025, from https://tradingeconomics.com/myanmar/exports/kazakhstan

Turkmenistan Embassy in Ankara. (2019, May 16). *Turkmenistan and Vietnam aim to develop multilateral cooperation.* Retrieved September 2025, from https://turkey.tmembassy.gov.tm/tr/news/35178

Turkmenistan Golden Age. (2025, August 8). *Meeting of the Deputy Foreign Ministers of Turkmenistan and the Republic of the Philippines.* Retrieved September 2025, from https://turkmenistan.gov.tm/en/post/97683/meeting-deputy-foreign-ministers-turkmenistan-and-republic-philippines

Turkmenistan Golden Age. (2025, February 6). *Meeting of the Minister of Foreign Affairs of Turkmenistan with the Ambassador of the Republic of Indonesia.* Retrieved September 2025, from https://turkmenistan.gov.tm/en/post/91797/meeting-minister-foreign-affairs-turkmenistan-ambassador-republic-indonesia

UzDaily. (2023, January 16). *Uzbekistan and Singapore plan to increase trade and industrial cooperation.* Retrieved September 2025, from https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistan-and-singapore-plan-to-increase-trade-and-industrial-cooperation/

Uzbek Embassy. (n.d.). *Uzbek–Malaysian relations.* Retrieved September 2025, from https://uzbekembassy.com.my/eng/bilateral_relations/

Valockova, B. (2025, January 17). *Expanding Southeast Asia–Kazakhstan dialogue: Strategic imperatives.* FULCRUM: Analysis of Southeast Asia. Retrieved September 2025, from https://fulcrum.sg/expanding-southeast-asia-kazakhstan-dialogue-strategic-imperatives/

Việt Nam News. (2025, March 6). *Việt Nam and Kyrgyzstan aim to upgrade ties to a comprehensive partnership.* Retrieved September 2025, from https://vietnamnews.vn/politics-laws/1693393/viet-nam-and-kyrgyzstan-aim-to-upgrade-ties-to-a-comprehensive-partnership.html

Viet Nam News. (2024, October 25). *Vietnamese PM meets foreign leaders on sidelines of BRICS+ Summit.* Retrieved September 2025, from https://vietnamnews.vn/politics-laws/1665666/vietnamese-pm-meets-foreign-leaders-on-sidelines-of-brics-summit.html

Vietnam Plus. (2025, April 2). *Top legislator's visit to strengthen Vietnam–Uzbekistan relations.* Retrieved September 2025, from https://en.vietnamplus.vn/ top-legislators-visit-to-strengthen-vietnam-uzbekistan-relations-post312684.vnp

Wienanto, S. A. (2025, June 1). Indonesia and Tajikistan commit to enhancing bilateral relations. *Tempo English.* Retrieved September 2025, from https://en.tempo.co/read/2012941/indonesia-and-tajikistan-commit-to-enhancing-bilateral-relations

Wijaya, N. P., & Fathun, L. M. (2025, June). Indonesian coffee diplomacy in strengthening bilateral relations between Indonesia and Kazakhstan in 2019–2024. *Islamic World and Politics, 9*(1), 71–81.

WTO Center. (2024, December 20). *Malaysia, Turkmenistan to strengthen ties, Petronas central to relationship.* Retrieved September 2025, from https://wtocenter.vn/tin-tuc/26692-malaysia-turkmenistan-to-strengthen-ties-petronas-central-to-relationship

Yılmaz, S. (2020). A model proposal for the union of Central Asia states in the context of region and regional integration. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9*(5), 3229–3243.

Yacob, S. (2025, March). *Walking the Silk Road: Malaysia–Kazakhstan ties and the path to Muslim unity*. Free Malaysia Today. Retrieved September 2025, from https://www.freemalaysiatoday.com/category/opinion/2025/02/13/walking-the-silk-road-malaysia-kazakhstan-and-the-path-to-muslim-unity

Zhiyenbayev, M. (2024, December). *Centrality in policy: Lessons from ASEAN and Central Asia.* International Studies Center. Retrieved September 2025, from https://isc.mfa.go.th/en/content/centrality-in-policy-asean-and-central-asia

ASEAN'IN ARTAN BÖLGESEL VE KÜRESEL ETKİSİNİN SÖYLEM GÜCÜ ÜZERİNDEN ANALİZİ: ASEAN MERKEZİYETÇİLİĞİ KAVRAMI

Soner HAMZAÇEBİ[*]
Müge YÜCE[**]

GİRİŞ

21. yüzyılın ilk çeyreği biterken Güneydoğu Asya'nın münhasır bir alt bölge olarak yaygın şekilde kabul görmesi, bölgenin kendi içerisinde bütünlük gösterdiği algısına yol açmaktadır. Oysa Güneydoğu Asya, kendi içerisinde coğrafi olduğu kadar kültürel, siyasal ve ekonomik yapı anlamında da benzersiz bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliğe rağmen Güneydoğu Asya'nın ve bölge ülkelerinin oluşturduğu ASEAN'ın güncel gelişmeleri etkileyebilen bir aktör olarak kabul edilmesinin iki temel sebebi olduğu düşünülebilir. Bu faktörlerden ilki tarihsel bir olgudan hareketle coğrafi sınıflandırmaların küresel güç yapısından ve aktörler arası rekabetten etkilendiği gerçeğine dayanmaktadır. Bugün Asya-Pasifik veya Hint-Pasifik olarak adlandırılan geniş coğrafyada ABD ve Çin arasındaki rekabetin bölgedeki orta ve küçük boyutlu devletleri giderek daha kritik hale getirmesi, Güneydoğu Asya'nın bir blok olarak hareket etmesini sağlama hedefini ve dolayısıyla bir alt bölge olarak sınıflandırılmasını doğurmaktadır. Bölgenin önemli bir aktör olarak kabul edilmesine sebep olan ikinci faktör ise tüm farklılıklara rağmen ASEAN'ın iş birliği ve koordinasyonu sağlama hedefine odaklanarak değişen çevre şartlarına adapte olmak konusunda gösterdiği çabadır.

Üye ülkeler arasında iş birliğini sağlamak, bölgenin kalkınması ve ortak refahın arttırılması konusunda adımlar atmak gibi hedeflere odaklanan ASEAN egemenliğe saygı, iç işlerine müdahale etmeme gibi uluslararası hukukun genel ilkelerini benimseyerek kendine özgü ve özgün bir

[*] *Dr. Öğretim Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Trabzon, Türkiye. sonerhamzacebi@trabzon.edu.tr*
[**] *Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Erzurum, Türkiye. muge.yuce@atauni.edu.tr*

bölgeselleşme biçimi olarak kabul edilmeyi başarmıştır. Uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde ASEAN Yolu, ASEAN Ruhu ve ASEAN Merkeziyetçiliği gibi kavramların giderek daha yaygın şekilde kabul görmesi, örgütün farklılıklara rağmen birlik söylemini gerçeğe dönüştürme kararlılığına işaret etmektedir.

Asya-Pasifik Bölgesi'nin ve küresel sistemin içerisindeki rekabet ve gerginliklerin arttığı bir ortamda ASEAN'ın gelişmeleri şekillendirme potansiyelinin artacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada *ASEAN Yolu* ve *ASEAN Merkeziyetçiliği* kavramları üzerinden ASEAN'ın bölgesel ve küresel sistemde artan söylem ve eylem gücü analiz edilecektir.

Asya-Pasifik'te Değişen Güç Dengesi ve ASEAN'ın Rolü

Küresel güç dengelerinde yaşanan dönüşümler, Asya-Pasifik bölgesini 21. yüzyılın uluslararası sisteminde giderek daha merkezî bir konuma taşımıştır. Bölge ekonomik kapasitesi, stratejik önemi ve yoğun ticaret hacmi ile küresel sistemin en dinamik alanlarından biri olarak öne çıkmakta; ayrıca askerî ve güvenlik boyutlarındaki gelişmeler, bölgedeki güç yapısının yeniden şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Bayat, 2024). Dünyanın en büyük ekonomilerinden üçü -Çin, Japonya ve Hindistan- Asya-Pasifik bölgesinde yer almakta ve bu ülkeler bölgenin küresel ekonomi ile doğrudan bağlantısını güçlendirmektedir (European Parliamentary Research Service, 2023: 2). Özellikle Çin'in yüksek ekonomik büyüme oranları, Hindistan'ın artan üretim kapasitesi ve demografik potansiyeli, Japonya'nın teknoloji odaklı ekonomisi ve ABD'nin bölgedeki ekonomik ve güvenlik yatırımları, Asya-Pasifik'i uluslararası rekabetin merkezine taşımıştır. Bu ekonomik yükseliş ve stratejik rekabet, yalnızca bölgesel refahı artırmakla kalmamış, aynı zamanda güç politikalarının doğasını da dönüştürmüştür. Batılı devletler özellikle ABD, bölgedeki varlıklarını sürdürme ve nüfuzlarını artırma çabası içindedir. Bu çabanın temelinde, bölgeden elde edilebilecek ekonomik, ticari ve stratejik kazançların yanı sıra yükselen Çin'in etkisini dengeleme arayışı yatmaktadır (Arif, Gill & Mustafa, 2024: 13). Özellikle Asya Pasifik rekabetinde yaşanan çatışmanın merkezinde olan Güney Çin Denizi, Tayvan Boğazı ve Doğu Çin Denizi gibi kritik deniz yolları, bölgesel ve küresel aktörler açısından stratejik önemi yüksek ve tartışmalı alanlar hâline gelmiştir. Yaşanan güç rekabeti çerçevesinde devletler, artan ekonomik kapasitelerini kullanarak askerî harcamalarını artırmakta ve savunma güçlerini modernize etmekte, bu durum da bölgedeki gerilimi giderek yükseltmektedir. Bölgede rekabet eden bölgesel ve küresel aktörler arasındaki ekonomik ve askerî

gelişmeler, Asya-Pasifik'i hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan küresel güç rekabetinin en yoğun yaşandığı coğrafya hâline getirmiştir.

Bölgenin en güçlü aktörlerinden biri olan Çin, yalnızca ekonomik kapasitesiyle değil, aynı zamanda askerî yatırımlarıyla da bölgesel etkisini giderek artırmaktadır. Pekin yönetimi altyapı projeleri, ticaret anlaşmaları ve doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla bölgesel liderlik konumunu pekiştirmektedir. 2024 itibarıyla Çin'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) yaklaşık 19 trilyon ABD dolarına ulaşmış ve bu durum, Çin'i ABD ile ekonomik rekabette daha dengeli bir konuma taşımıştır (Zhou & Interesse, 2025). Ekonomik gücün bu ölçüde artması, Çin'in bölgesel stratejilerini destekleyen önemli bir araç hâline gelmiştir. Nitekim Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yürütülen enerji, ulaşım ve altyapı yatırımları, bölge ülkelerinin Çin'e olan ekonomik bağımlılığını derinleştirmiştir. Böylece Çin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve stratejik etkisini de genişletmiştir. Askerî alanda ise Asya-Pasifik bölgesindeki güç dengesi, özellikle deniz ve hava kuvvetleri üzerinden şekillenmektedir. Çin'in deniz kuvvetlerinde yürüttüğü modernizasyon süreci ve Güney Çin Denizi ile Doğu Çin Denizi'ndeki egemenlik iddiaları, bölgesel gerilimi artıran başlıca unsurlar arasındadır. Bu gelişmeler karşısında ABD, bölgedeki askerî varlığını sürdürmekte ve müttefikleriyle savunma iş birliklerini güçlendirerek Çin'in artan etkisini dengelemeye çalışmaktadır. 2024 itibarıyla Çin'in savunma bütçesi 314 milyar ABD dolarını aşarken, Japonya ve Güney Kore de sırasıyla 55,3 ve 47,6 milyar ABD doları seviyesinde savunma harcamalarını artırmıştır. Bölgedeki toplam askerî harcamalar 2024 yılında 629 milyar ABD dolarına ulaşmış ve bir önceki yıla göre %6,3 oranında artmıştır. Bu askerî harcamalar, Asya-Pasifik'teki güç dengelerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır (SIPRI, 2025: 2-7).

Çin'in yükselişini dengelemek amacıyla ABD, son on yıldır bölgede aktif bir politika izlemekte ve ekonomik, askerî ve diplomatik araçlarını kullanarak bölgesel dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. ABD'nin Asya-Pasifik'e dönüş stratejisinin temelleri 2001 yılında Barack Obama döneminde somut bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Kasım 2011'de Obama yönetimi tarafından duyurulan "Asya'ya Dönüş" (Pivot to Asia) stratejisi, ABD dış politikası ve Amerikan büyük stratejisi açısından önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu strateji çerçevesinde ABD; Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Hindistan gibi bölgesel aktörlerle kurduğu ekonomik ve güvenlik iş birlikleri aracılığıyla Çin'in yükselişine karşı bölgesel bir denge mekanizması oluşturmuştur. Ayrıca, ABD'nin serbest ticaret anlaşmaları, teknoloji transferleri ve yatırım politikaları, bölgedeki liberal ekonomik düzenin

korunmasına katkıda bulunmakta ve Çin'in ekonomik etkisine karşı çok boyutlu bir denge unsuru işlevi görmektedir (Kaur, 2021: 473).

Bu gelişmeler ışığında bölgesel bir örgüt olarak ASEAN, Çin ve ABD gibi küresel güçlere kıyasla görece daha sınırlı ekonomik ve askerî kapasiteye sahip olmasına rağmen, kurumsal yapısı ve bölgesel meşruiyeti sayesinde stratejik ve politik etki yaratabilmektedir. Farklı ekonomik ve siyasal sistemlere sahip on ülkeyi bir araya getiren ASEAN, bölgesel bütünleşmeyi teşvik etmekte, çatışmaları yönetmekte ve çok taraflı diplomatik iş birliğini koordine ederek bölgesel aktörler arasında denge sağlamaktadır. Bu özellikleri, örgütün hem Güneydoğu Asya'daki istikrarın korunmasında hem de uluslararası aktörlerle yürütülen iş birliği süreçlerinde merkezî bir rol oynamasına imkân tanımaktadır. Ayrıca ASEAN, ABD ile Çin arasındaki rekabette dengeleyici bir unsur olarak öne çıkmakta ve bölgedeki güvenlik ile diplomatik dinamikleri şekillendirmede kritik bir aktör işlevi görmektedir (Yoshimatsu, 2022: 27). ASEAN, doğrudan askerî kapasitesi bulunmayan bir bölgesel örgüt olarak, Çin'in artan askerî gücü ya da ABD'nin Asya-Pasifik'teki güvenlik varlığı karşısında klasik anlamda askerî bir dengeleyici rol üstlenememektedir. Ancak ASEAN, "ASEAN Merkeziyetçiliği" ilkesi çerçevesinde bölgedeki çok taraflı diyalog ve iş birliği mekanizmalarının kurumsal yapısını oluşturarak uluslararası sistemde istikrarlaştırıcı bir işlev üstlenmektedir. Bu dönüşüm, ASEAN'ın "ASEAN+N" formülünü geliştirerek bölgesel iş birliği mekanizmalarını çeşitlendirmesiyle kurumsal bir nitelik kazanmıştır. ASEAN Bölgesel Forumu (ARF), ASEAN+3 süreci, Doğu Asya Zirvesi (EAS) ve ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı-Plus (ADMM-Plus) gibi yapılar, örgütün hem bölgesel diyaloğun hem de güvenlik iş birliğinin merkezinde yer almasını sağlamıştır (Qiao-Franco, Karmazin & Kolmaš, 2024: 2).

Başlangıçta büyük güç rekabetinden korunmayı amaçlayan ASEAN, zamanla bu güçleri bölgesel düzenin içine dâhil etmeyi başararak dışlayıcı bir korumacılıktan kapsayıcı yönetişime evrilmiştir. Oluşturduğu bölgesel forumlar, bölgesel meselelerin tartışıldığı en kapsayıcı diplomatik platformlar olarak ASEAN'a gündem belirleyici ve süreç yönlendirici bir statü kazandırmıştır. Somut bir örnek olarak, ARF toplantıları Güney Çin Denizi, Kore Yarımadası ve Tayvan Boğazı gibi krizlerin tartışıldığı, büyük güç temsilcilerinin bir araya gelebildiği tek çok taraflı forumlardan biridir. Bu durum, ASEAN'ın doğrudan askerî güç kullanmaksızın dolaylı ama etkili bir istikrar sağlayıcı rol oynadığını göstermektedir.

ASEAN'ın askerî kapasite eksikliğini telafi eden en güçlü yönlerinden biri ekonomik bütünleşme kapasitesidir. 1992'de kurulan ASEAN Serbest

Ticaret Alanı (AFTA) ve 2015'te kurumsallaşan ASEAN Ekonomik Topluluğu (AEC), bölge içi ticaretin serbestleşmesini, yatırım akışlarını ve üretim zincirlerinin bütünleşmesini teşvik etmiştir (Yap & Ramli, 2024: 1). Bu süreç, ASEAN'ı yalnızca bölgesel ekonomik iş birliği platformu olmaktan çıkararak, küresel düzeyde kolektif pazarlık gücüne sahip bir aktör konumuna getirmiştir. Böylece örgüt, askerî güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılık aracılığıyla bölgesel istikrarın devamına katkı sağlamaktadır. ASEAN'ın bölgesel ve küresel ilişkilerde geliştirdiği davranış ve kurallar bütünü, resmî söylem ve belgelerde inşa ettiği söylem gücü ile desteklenmektedir. Bu kapsamda ASEAN'ın söylem gücü olarak geliştirdiği en önemli kavramlar olan ASEAN Yolu ve ASEAN Merkeziyetçiliği özellikle incelenmelidir.

Söylem Gücü ve ASEAN Merkeziyetçiliği

21. Yüzyıl uluslararası sisteminde güç rekabetine yön veren en önemli niteliklerden biri, sorunların çözümü için bölgesel ve kültürel dinamikleri dikkate alan, özgün bakış açıları sunan bir paradigma benimseyebilmektir. Ekonomik ve siyasi açıdan kırılgan ülkeleri de içinde barındıran ASEAN'ın bölgesel ve küresel bir aktör olarak giderek artan önemi, bölgenin kültürel özelliklerinden beslenen bir etkileşim yöntemi benimsemiş ve bunu da ASEAN'a özgü bir söylem gücüne dönüştürebilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda ASEAN kendisini sürekli olarak Batılı benzerleri (Avrupa Birliği vb.) ile karşılaştırarak ele alan yaklaşımların aksine küresel sistemdeki mevcut normları doğrudan alıp uygulamak yerine kendi değerlerini koruyarak bölgeselleşmede yeni normlar üreten ve "ASEAN tarzı – ASEAN way" bölgeselleşme olarak farklı bir paradigma sağlayan bir örgüte dönüşmüştür (Tunçarslan, 2019: 46).

ASEAN, Güneydoğu Asya kültürlerinin tarihî, kültürel ve geleneksel bakış açısını örgütün kurumsal ve işlevsel yapısına entegre ederek kendine özgün bir yapı oluşturan uluslararası bir örgüttür. Örgütü oluşturan ülkelerin ve ülke liderlerinin tarihsel tecrübelerinden güç alan bu yapı, uluslararası sistemde giderek söylem gücü yükselen ve kendi etki alanını ilgilendiren konularda gündem ve normları belirleyen bir aktöre dönüşmektedir. ASEAN'ın normları şekillendiren ve normatif bir güç olarak nitelendirilmesine yol açan gelişmeler, 1990'lı yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen değişime paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreci değerlendirmek üzere öncelikle ASEAN Yolu kavramı, daha sonra ASEAN Merkeziyetçiliği kavramları ele alınacaktır.

ASEAN'ın Normatif Gücü: "ASEAN Yolu" ve Konsensüs Kültürü

ASEAN Yolu kavramı, üye ülkeler arasındaki ilişkilerde ve örgütün uluslararası aktörlerle etkileşiminde kendi dinamikleri üzerinden ele alınmasını sağlayan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. ASEAN Yolu, bir kavram olarak 1990'lı yılların sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın ortaya çıktığı dönem, uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişimin en önemli faktör olarak görüldüğü, Avrupa Birliği'nin etkili bir örgüt olarak bütünleşme teorileri için model teşkil ettiği ve Doğu ile güneydoğu Asya'daki aktörlerin hızlı ve sürekli ekonomik büyüme performansı gösterdikleri bir dönem olması açısından dikkat çekicidir. Nitekim, devletlerin kendilerini artık kapitalizm veya komünizm gibi ideolojilerle sınırlamadıkları, devletlerin kimliklerinin yeniden şekillenmekte olduğu bu dönemde ASEAN yolu kavramı, ASEAN'ın kimlik ve normlar açısından ele alınmasına yol açmıştır. Bu dönem, devletlerin kimlik tanımlamalarına vurgu yaptığı kadar, iş birliği ve etkileşim yolu ile oluşturulan ortak normlara ve bu normlar üzerinden oluşturulan kolektif kimliğe odaklanılan yıllardır. Bu sebeple ASEAN Yolu kavramı, 1990'lı yıllarda Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki etkileşimin paylaşılan normlara ve bu normlar sayesinde bir kolektif kimlik oluşturacağını varsayarak "ASEAN kimliği", ve "ASEAN ruhu" gibi kavramları da içerecek biçimde analiz edilmiştir (Yukawa, 2018: 300).

ASEAN'ın önemli işlevlerinden biri, bölgesel ilişkilerde normatif düzenin inşasıdır. "ASEAN Yolu" olarak adlandırılan diplomatik yaklaşım; müdahalesizlik, uzlaşma, karşılıklı saygı, oybirliği ve kademeli ilerleme ilkelerine dayanır. Bu normatif çerçeve, yalnızca ASEAN üyeleri arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda bölgedeki genel diplomatik davranış kalıplarını da şekillendirmiştir (Pu, 2025: 155). Bu diplomatik kültür, özellikle ABD ve Çin gibi büyük güçlerin doğrudan çatışmaya girmesini engelleyen, yumuşak ama etkili normatif kısıtlar yaratmaktadır. ASEAN bölgesel ilişkilerde barış, istikrar ve karşılıklı saygıyı teşvik eden temel belgeler aracılığıyla bu normları kurumsallaştırmıştır. Bunlardan ilki olan 1976 Bali Concord I, ASEAN üyesi devletlerin egemenliklerine saygı göstereceklerini, müdahale etmeyeceklerini, güç kullanımından kaçınacaklarını ve anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözeceklerini taahhüt ettikleri bir bildiri niteliğindedir. Aynı zirvede imzalanan "Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İş Birliği Antlaşması (TAC), bu ilkeleri hukuki bir zemine oturtarak ASEAN'ın normatif düzen anlayışını pekiştirmiştir (Leviter, 2010: 161). Bu çerçevede ASEAN, 1994 ASEAN Bölgesel Forumu (ARF), 2002 Güney Çin Denizi Davranış Bildirgesi (DOC) ve hâlen müzakere edilmekte olan Davranış Kuralları (COC) gibi belgeler

aracılığıyla da "barışçıl anlaşmazlık çözümü", "güç kullanımından kaçınma" ve "karşılıklı bağımlılık" ilkelerini bölgesel düzeyde kurumsallaştırmıştır. Örgütün bölgesel istikrarı koruma kapasitesi, askerî caydırıcılıktan ziyade davranış kuralları geliştirme, diplomatik normları yönlendirme ve kültürel uzlaşı zeminleri oluşturma yeteneğine dayanmaktadır.

ASEAN Yolu kavramının, üzerinde uzlaşılmış ve genel kabul gören bir açıklaması olmadığı için, bu kavram ile anlatılmak istenen şeyin kişiye ve bağlama göre değişebileceği özellikle vurgulanmalıdır (Yukawa, 2018: 299). Bununla birlikte ASEAN Yolu kavramı için en temel açıklama; karar verme ve politika üretme süreçlerinde ASEAN üyesi ülkelere rehberlik eden ilkeler ve değerler bütünü olarak kabul edilmektedir (Tobing, 2018: 150). Devlet egemenliğinin klasik anlamına özellikle vurgu yapan ASEAN Yolu kavramı, karar alma süreçlerinde oy birliği ile karar alma, iç işlerine ve egemenlik alanlarına müdahale edilmemesi, resmiyetin azaltılması ve gayriresmî diplomasiye öncelik verilmesi gibi ilkelere dayanan, çatışmadan kaçınmayı ve yüz yüze diyaloğu esas alan özgün bir iş birliği modelini ifade etmektedir (Temiz, 2025: 15). Özellikle ASEAN üyesi ülkeler arasındaki iletişimde merkezî bir kavram olarak kullanılan ASEAN Yolu, anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasında sert olmayan bir teknik uygulanmasını öngörmekte, kamuoyunda rahatsızlık yaratmadan aşamalı değişikliklere önem vermektedir (Tobing, 2018: 149). Tayland istisna olmak üzere Güneydoğu Asya'nın tüm devletleri emperyalizm ve sömürge yönetimlerinin acı hatıralarını devlet kimliklerinin önemli bir unsuru olarak taşıdıkları için, devlet egemenliğine saygı ve iç işlerine müdahale etmeme ilkeleri ASEAN üyesi ülkelerin tamamında genel kabul gören bir normdur. Bu unsur ASEAN'ın kurucu belgesi olan 1967 tarihli Bangkok Bildirisi'nde şu şekilde ifade edilmiştir;

> *"Güneydoğu Asya ülkeleri, bölgenin ekonomik ve sosyal istikrarını güçlendirmek ve barışçıl ve ilerici ulusal kalkınmalarını sağlamak konusunda birincil sorumluluğu paylaşmaktadırlar ve halklarının idealleri ve özlemlerine uygun olarak ulusal kimliklerini korumak için, her türlü dış müdahaleye karşı istikrar ve güvenliği sağlamaya kararlıdırlar."*

ASEAN üyesi ülkelerin birbirleri ile ilişkilerinde egemenlik ilkesinin önemi, örgüt üyesi ülkeler için bağlayıcı olan 1976 tarihli Dostluk ve İş birliği Anlaşması'nın temel ilkeleri düzenleyen 2. Maddesinde de vurgulanmıştır. Altı alt maddeden oluşan ilkeler bütününün üç tanesi doğrudan egemenlikle ilgilidir:

- *Tüm ulusların bağımsızlığı, egemenliği, eşitliği, toprak bütünlüğü ve ulusal kimliğine karşılıklı saygı*;

- *Her devletin, dış müdahale, yıkma veya zorlama olmaksızın ulusal varlığını sürdürme hakkı*;
- *Birbirlerinin iç işlerine karışmama*;

Kavramın içerdiği egemenliğe ve sınır bütünlüğüne saygı, iç işlerine müdahale etmeme, sorunların barışçıl yollarla çözümü gibi ilkeler uluslararası hukukun benimsediği evrensel ilkeler olarak kabul edilse de ASEAN Yolu kavramının 1990'lı yıllardan itibaren Batılı ülkeler tarafından empoze edilen değerler sistemine karşı alternatif bir yol olarak sunulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Myanmar'da meydana gelen insan hakları ihlallerine karşılık ASEAN'ın daha sert bir tutum göstermesi gerektiğini düşünen Avrupa ülkelerine karşı Endonezya hükümetinden bir yetkili Myanmar'a "Güneydoğu Asya tarzında" uyarıda bulunulduğunu ifade etmiştir. Başka bir deyişle, "ASEAN Yolu", Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ninkine kıyasla kendilerine özgü insan hakları ve demokrasi değerlerini sunmak amacıyla kullanılmıştır (Yukawa, 2018: 305).

Egemenliğe yaptığı aşırı vurgunun, hassas iç meseleler söz konusu olduğunda ortak bir caydırıcı tutum sergilenememesine yol açması sebebiyle ASEAN Yolu, örgütün işlevsiz ve pasif kalmasına yol açtığı şeklinde eleştirilmektedir. Nitekim ASEAN üyesi ülkelerin birbiri ile ilişkilerinde kullanılan temel kurallara göre, "*Bir üye hükümetin kendi halkına yönelik eylemlerini, insan hakları ihlalleri dahil olmak üzere, eleştirmekten kaçınmak* ve *müdahale etmeme ilkesini ihlal ettiği düşünülen devletlerin eylemlerini eleştirmekten kaçınmak*" yer almaktadır (Tobing, 2018: 154). Buna göre Batılı devletlerin normal olarak kabul ettikleri demokratik ve insan haklarına saygılı hükümetlerin diğer devletlerle ilişkilerinde bu değerleri gözetmelerini içeren mekanizma ASEAN Yolu için aksi şekilde işlemektedir. Buna göre bir devleti insan hakları ihlalleri sebebiyle kınayan bir devlet, diğer üye ülkeler tarafından iç işlerine müdahale etmek ile itham edilebilmekte ve kınanmaktadır.

Üye ülkelerin ulus-devlet oluşturma süreçlerinde paylaştıkları ortak değerler, sömürge yönetimleri ve dış müdahaleler sebebiyle maruz kaldıkları tarihsel tecrübeler ASEAN Yolu'nun üye ülkeler için bölgesel entegrasyondan ziyade bölgesel meselelerde özerkliğin kendileri tarafından sağlanabileceğini göstermeye yönelik bir çaba olarak sürdürülmekte ve üye devletler tarafından kullanılan diplomatik yöntem ise "yapıcı angajman" olarak tanımlanmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda ASEAN Yolu'nu bölge devletlerinin tarihsel ve kültürel değerleri bağlamında, dış güçlerin

rekabetinden korunma ve bölgesel ilişkilerde ortak kaygıların gözetilmesini sağlayan bir temel değer olarak kabul etmek gerekmektedir.

ASEAN Merkeziyetçiliği: Tanım, İlkeler ve Normatif Çerçeve

Bölgeselleşmenin ve entegrasyon çabalarının etkili olduğu 1970'li yıllar boyunca ASEAN, üye ülkeler arasında ortak bir bölgesel düzen tahayyülüne ulaşmak, bu süreçteki ilkeleri tanımlamak için ASEAN Yolu kavramını kullanmıştır. 1990'lı yıllardan sonra uluslararası sistemin yapısında meydana gelen radikal değişimler ve küreselleşmenin siyasi, sosyal ve ekonomik olan tüm alanları kapsaması üzerine ASEAN da dünyaya bakışını, dış politika anlayışını ve küresel güçlerle ilişkilerini yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır. 1997 Asya Mali Krizi'nden sonra bölgesel bir ekonomik güç olarak ortaya çıkan Çin'in siyasi ve kültürel etkilerinin giderek artması 2000'li yıllardan itibaren ABD, Japonya ve Avrupa Birliği gibi aktörlerin bölgede Çin hegemonyasını engelleme yönünde bir dış politika hedefi belirlemesine yol açmıştır. Bu güç rekabeti kapsamında Güneydoğu Asya'nın küçük ve orta büyüklükteki devletleri bölgesel dengenin kurulmasında kritik öneme sahip hale gelmişlerdir.

Öncelikli hedefleri devletin kurumsal yapısının güçlendirilmesi, siyasi istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi olan ASEAN üyesi devletler, 1967 yılında kurulduğundan bu yana, büyük güçlerin rekabeti ve çekişmesinin hâkim olduğu bir siyasi ve güvenlik ortamında ittifaklardan ve savunma anlaşmalarından kaçınarak büyük güçler arasındaki rekabetin ana aktörlerinden biri olarak dikkatli bir şekilde yol almıştır. Büyük güç rekabetinin bir parçası olmak yerine ASEAN güveni teşvik etmek, güven oluşturmak ve kapsayıcılığı teşvik etmek amacıyla iş birliğine dayalı güvenlik rejimleri yolunu özenle şekillendirmiştir (Caballero-Anthony, 2014: 569). Bununla birlikte 2000'li yıllardan itibaren bölgede şekillenmeye başlayan güç ve etki alanı rekabeti ASEAN'ın büyük güçlerle ilişkilerde ve bölgesel meselelerde takip edeceği ilke ve yöntemlerin belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda ilk kez 2006'da ASEAN'ın dış ekonomik ilişkileri bağlamında kullanılan merkezîlik kavramı zamanla *ASEAN Merkeziyetçiliği*'ne (ASEAN Centrality) dönüşerek önemli bir kavram haline gelmiştir (Fukunaga, 2005: 106).

Kavramın ortaya çıkışı dönemin stratejik ve normatif bağlamını da yansıtan ve ASEAN'ın bölgesel ve küresel olarak prestijini arttırdığı bir döneme denk gelmektedir. 1980'ler boyunca Vietnam'ın Kamboçya işgaline karşı çıkan ASEAN'ın uluslararası güvenirliğinin arttığı bu dönem, aynı

zamanda 1994'de ARF'nin, 2005'de EAS'ın kurulmasıyla en yüksek noktasına ulaşan çok taraflı diyalog ve kurum-inşa süreçleri gibi yöntemlerle tüm büyük güçlerle yakınlaştığı Soğuk Savaş sonrası dönem politikalarını izlediği bir dönemdir (Acharya, 2017: 275). Bu aynı zamanda yeni bölgeselcilik akımı etrafında yeni bir kimlik inşasının oluşturulduğu küresel eğilimi de yansıtır. Nitekim ASEAN merkeziyetçiliğinin arkasındaki normatif amaç, ASEAN'ın temel inançları ve kimliği ile yakından ilgilidir. Bu, "ASEAN Yolu"na dayanan kapsayıcı, açık ve kısıtlayıcı olmayan bölgeselcilik anlayışı sayesinde, ASEAN'ın büyük güçlerin birbirleri arasındaki rekabeti kısıtlayan ve kendilerini güvende hissedecekleri "müzakere forumları" oluşturması ve tüm aktörler arasında bölgesel güvenlik konularında ortak bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olarak rekabeti sınırlandıracağı bir kimlik anlayışıdır (Acharya, 2017: 275-276).

ASEAN Merkeziyetçiliği kavramı ile kapsayıcı bölgeselcilik ve katılımın önemli olduğu bölgesel iş birliği süreci ASEAN'ın kimliği haline gelmiştir. ASEAN'ın katılıma, işlevden daha fazla önem vermesi Ağustos 1967 tarihinde imzalanan ASEAN Deklarasyonun'da "Dernek, yukarıda belirtilen amaç, ilke ve hedefleri benimseyen Güneydoğu Asya Bölgesi'ndeki tüm ülkelerin katılımına açıktır." ifadesiyle de belirtilmiştir. Nitekim bu yaklaşım, 1990 yılında Vietnam, Laos, Kamboçya ve Myanmar örgüte üye olarak kabul edildiği sırada örgütün birliğini zayıflatma tartışmalarına karşın bu ülkelere üyelik verilmesinin bölgenin istikrarını arttıracağı düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir. ASEAN, acil ve somut sonuçlara ulaşmaktan daha çok iş birliği sürecinin kendisine önem vermektedir. Kurumsal güç yerine kurumsal yoğunlaşmaya önem veren bu bakış açısı, ASEAN üyelerinin iş birliği süreçlerindeki kurumlarda birbirlerine danışma ve müzakere etme fırsatlarına odaklanmaktadır. Ayrıca ASEAN, kurumsal kodifikasyon ve resmîleştirme değil, güçlü bir sosyal ilişkisel yapı aracılığıyla "çeşitlilik içinde birlik" hedefini takip etmekte ve "kapsayıcı bölgeselcilik" yaklaşımını benimsemektedir (Yoshimatsu, 2023: 414).

"ASEAN Merkeziyetçiliği" kavramı Güneydoğu Asya ve Asya uluslararası ilişkiler literatüründe en fazla öne çıkan kelimelerden biri olmasına rağmen kelimenin kökeni ve anlamının belirsizliğini koruduğu uzun zamandır dile getirilmektedir (Cabellero-Anthony, 2014: 563; Acharya, 2017: 273). Tıpkı ASEAN Yolu kavramında olduğu gibi ASEAN Merkeziyetçiliği kavramı ile anlatılmak istenen, zamana ve bağlama göre değişmektedir. Buna rağmen kavramın işaret ettiği bazı ortak içeriklerden bahsetmek mümkündür. Buna göre kavramın doğrudan ve en dar anlamıyla ASEAN Merkeziyetçiliği,

ASEAN'ın ASEAN artı Üç (APT), ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ve Doğu Asya Zirvesi (EAS) gibi Asya-Pasifik Bölgesindeki kurumların merkezinde olması gerektiği anlamına gelmektedir. Buna göre ASEAN, Asya Pasifik ve Doğu Asya bölgesindeki kurumların birbirine bağlandığı kurumsal bir platform işlevi görmektedir. Diğer bir ifade ile söylemek gerekirse ASEAN olmaksızın bölgede daha geniş ve kapsamlı bölgesel yapılar inşa etmek mümkün değildir (Acharya, 2017: 274). Bu anlama göre ASEAN, daha fazla bağ kurmak ve daha yoğun ağ kümeleri oluşturmak için aktif olarak çaba göstermektedir. Bu çabanın en açık şekilde gözlemlendiği süreç ASEAN Bölgesel Forumu'nun (ARF) kuruluşunda görülmektedir. 1994 yılında kurulan ARF, Asya'nın ilk bölge çapında güvenlik kurumudur. Tüm büyük güçleri (Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Japonya ve Rusya), bazı orta güçleri (Avrupa Birliği [AB], Kanada ve Kore gibi) ve küçük güçleri (ASEAN üye ülkeleri gibi) bir araya getirir. Bu Forumun düzenleyicisi olarak ASEAN, yüksek ara merkeziyetini göstermiştir. Ayrıca, ARF'de büyük güçleri ve orta güçleri bir araya getirerek ASEAN, bu gruplar arasında kritik bir konum edinmiştir. Böylelikle ASEAN, merkezî konumunu kullanarak ARF'nin gündemini belirleme ayrıcalığını elde etmiş ve ARF toplantıları ve süreçlerinde ASEAN uygulamalarını etkin kılmıştır (Caballero-Anthony, 2014: 569).

ASEAN Merkeziyetçiliği kavramı ile işaret edilen ikinci temel husus, ASEAN'ın bölgesel ilişkilerde gündemi belirleyen ana aktör durumunda olmasıdır. 2005 yılında kurulan Doğu Asya Zirvesi (EAS) hakkında yayınlanan Kuala Lumpur Bildirgesi'ne göre EAS, ortak çıkar ve ilgi alanlarına giren geniş stratejik, siyasi ve ekonomik konular hakkında diyalog için liderlerin öncülüğünde bir forum olarak tanımlanmıştır. Ancak 2011 yılındaki 6. Zirvede yayınlanan Başkanlık Bildirgesi'nce ASEAN'ın artık geleneksel olmayan güvenlik tehditleriyle sınırlı olmayan ve deniz güvenliği gibi ortak çıkarları ilgilendiren stratejik jeopolitik konuları da içeren bir gündeme sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Bu yeni anlayışa uygun olarak ASEAN'ın merkeziyetçiliği, 2011 yılında ASEAN Dönem Başkanı olan Endonezya'nın ASEAN Sekreterliği'nde 9 Nisan 2011 tarihinde, Japonya'nın deprem ve tsunami felaketinin ardından, yardım ve kurtarma çalışmaları ile orta ve uzun vadeli rehabilitasyon ve yeniden inşaat planlarını koordine etmek üzere ASEAN Özel Sekreterliği'ni başlatmasıyla ortaya çıkmıştır. ASEAN Dışişleri Bakanları, ASEAN Genel Sekreteri'nden üye devletlerle yakın iş birliği içinde çalışmasını ve liderlere çalışmaları hakkında rapor vermesini talep etmişlerdir. Kamboçya'nın 2011 yılında Tayland ile yaşadığı sınır anlaşmazlığına yanıt olarak ASEAN, sorunu yönetmek için mekik diplomasisi

başlatmış ve bu da ASEAN Özel Dışişleri Bakanları Toplantısı'nın düzenlenmesine yol açmıştır (Caballero-Anthony, 2014: 572-573).

ASEAN'ın hem bölgesel ilişkilerde gündemi belirleyen an aktör konumunda olmasını hem de küresel güçlerle ilişkilerinde ASEAN'ın ekonomik ve güvenlik çıkarlarının gözetilmesini ASEAN'ın merkezde olduğu platformlar üzerinden sağlama hedefi, 21. yüzyıl uluslararası sisteminde ASEAN'ın normatif ve işlevsel gücünü pekiştiren temel bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, ASEAN Merkeziyetçiliği'nin uygulanmasında bölgesel ve küresel sistemin yapısal özellikleri sebebiyle ortaya çıkan sınırlılıklar, kavramın gerçekçi bir yaklaşımla ele alınmasını, ASEAN'ın da bu sınırlılıklar etrafında politika belirlemesini gerektirmektedir.

Küresel Güçlerle İlişkilerde ASEAN Merkeziyetçiliği'nin Yansımaları ve Sınırlılıklar

Güneydoğu Asya, Soğuk Savaş döneminde uluslararası rekabetin en yoğun yaşandığı bir bölge olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde bölge, iki kutuplu dünya düzeninin ideolojik, siyasi ve askerî rekabetinin doğrudan etkisi altına girmiştir. Özellikle Vietnam Savaşı'nın yıkıcı sonuçları yalnızca savaşan tarafları değil, tüm Güneydoğu Asya'yı derinden etkilemiş; istikrarsızlık, ekonomik çöküntü ve güvenlik kaygıları bölge genelinde artmıştır. Aynı dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'nin devrimci ideolojisini bölgeye ihraç etme çabaları, ABD'nin "komünizmin çevrelenmesi" stratejisi kapsamında Güneydoğu Asya'daki askeri ve siyasi varlığını güçlendirmesine neden olmuştur (Minh, 2023: 38). Bu iki gelişme, bölgenin büyük güçlerin nüfuz mücadelesi açısından stratejik bir rekabet alanına dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Böylesi bir jeopolitik ortamda, Güneydoğu Asya ülkeleri dış müdahalelerin doğrudan ya da dolaylı etkileriyle karşı karşıya kalmış; bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanabilmesi için kendi aralarında iş birliğini kurumsallaştırma gerekliliğini hissetmişlerdir. Bu durum, bölge devletlerinin dış güçlerin rekabetinden bağımsız, yerel dinamiklere dayalı bir dayanışma ve iş birliği mekanizması oluşturma arayışını hızlandırmıştır. Bu kapsamda kurucu beş üye ülke -Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland- bölgesel barış ve istikrarın, adalet ve hukukun üstünlüğüne dayalı olarak geliştirilmesi için 8 Ağustos 1967'de Bangkok Bildirisi imzalayarak Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'ni (ASEAN) kurmuştur. Kuruluş aşamasında örgütün önceliği, güvenlik kaygılarını azaltmak ve bölgesel istikrarı sağlamak olsa da zamanla ASEAN bu dar güvenlik odaklı çerçevenin ötesine geçmiştir. 1970'lerden itibaren ekonomik kalkınma, sosyo-kültürel dayanışma ve diplomatik iş birliği örgütün gündeminde ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş

sonrası dönemde ise ASEAN, yalnızca Güneydoğu Asya'nın değil Doğu Asya, Asya-Pasifik ve günümüzde Hint-Pasifik olarak tanımlanan geniş bölgenin de çok taraflı iş birliği ve diyalog süreçlerini yönlendiren kilit bir aktör hâline gelmiştir.

Küreselleşme ile birlikte, bölgesel siyasette marjinalleşme riskini bertaraf ederek ABD, Çin, Japonya, Hindistan, Avustralya ve Avrupa Birliği gibi başlıca aktörlerin ASEAN öncülüğündeki platformlara eş zamanlı katılımını sağlamayı başarmıştır. Bu süreçte örgüt, denge politikası izleyerek farklı güç merkezleri arasında istikrarlı bir etkileşim zemini oluşturmuştur. "ASEAN Yolu" / "ASEAN Way" olarak anılan danışmaya dayalı, fikir birliğiyle işleyen ve kapsayıcı çok taraflılık anlayışı, güvenlik iş birliğini, karşılıklı saygıyı ve iç işlerine karışmama ilkesini temel almıştır (Qiao-Franco, Karmazin & Kolmaš, 2024: 2). Nitekim ASEAN liderleri de bu konumdan duydukları memnuniyeti açıkça dile getirmiştir. Tayland'ın eski Başbakan Yardımcısı Surakiart Sathirathai, örgütün 48. kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada, ASEAN'ın yalnızca bir "konsensüs üreticisi" değil, aynı zamanda bölgesel gündemi şekillendiren bir aktör olduğunu vurgulamıştır. Sathirathai'ye göre; Doğu Asya'da güvenlik ve ekonomik mimariyi şekillendirmeye yönelik tüm girişimler, doğrudan ASEAN tarafından yürütülmese dahi, çoğunlukla ASEAN ekseninde biçimlenmektedir. Bu durum, örgütün uluslararası sistemdeki güvenilirliğini, diplomatik itibarını ve diğer devletlerle kurduğu güven ilişkisini pekiştirmektedir. ASEAN'ın "yumuşak diplomasi" ve uzlaşı temelli yaklaşımı, ayrışmaların ve çatışmaların önlenmesinde önemli bir istikrar unsuru olmuştur. Ancak bu uzlaştırıcı politika anlayışı, uzun vadede örgütün kurumsal kapasitesinin güçlenmesini engellemiş; ASEAN'ın bölgesel iş birliği ve güvenlik sağlayıcı bir mekanizma olarak daha etkin politikalar geliştirmesini zorlaştırmıştır. Nitekim bölgesel düzen inşasına yönelik bu özgün model, ASEAN'ın büyük güçlerle karşılaştırıldığında sınırlı kapasitesi, kaynak yetersizliği ve yapısal asimetrisi nedeniyle, doğası gereği büyük güç politikalarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan bir karakter taşımaktadır. Nitekim Avustralya eski Başbakanı Kevin Rudd'un "Asya-Pasifik Topluluğu" vizyonu, Güney Kore eski Devlet Başkanı Lee Myung-bak'ın "Yeni Asya Girişimi" ve Japonya eski Başbakanı Yukio Hatoyama'nın "Doğu Asya Topluluğu" önerisi, bölgesel düzenin ASEAN merkezli yapısından uzaklaşıp büyük güçlerin öncülüğünde yeniden şekillendirilmesi yönünde atılmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmış girişimler olarak kayda geçmiştir (Qiao-Franco, Karmazin & Kolmaš, 2024: 2).

Bununla birlikte, bölgesel güç dengelerinde yaşanan gelişmeler, ASEAN'ın merkeziyetçiliğine ilişkin bu iyimser tabloyu kısmen gölgelemiştir. Uzun yıllar boyunca ASEAN üyeleri tarafından titizlikle korunagelen kırılgan güç dengesi, artan dış baskılar karşısında sarsılmaya başlamıştır. Çin ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki yoğunlaşan stratejik rekabet, Hint-Pasifik'teki daha güçlü devletleri yeni veya yeniden canlandırılmış ittifaklara yöneltmiş; bu durum ASEAN'ın bölgesel etkileşimleri yönlendirme kapasitesini belirgin biçimde zayıflatmıştır. Dolayısıyla, ASEAN'ın "merkeziyetçiliği" ile büyük güçlerin ayrıcalıklı konumları arasındaki gerilim, hiç olmadığı kadar görünür hâle gelmiştir. Nitekim daha kırılgan ve rekabetçi bir uluslararası ortamda, büyük güçlerin kendi çıkarlarına hizmet eden yeni ve alternatif kurumlar inşa etmesiyle ASEAN'ın bölgesel çok taraflılık politikası giderek parçalanmaktadır (Qiao-Franco, Karmazin & Kolmaš, 2024: 3). Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile ABD öncülüğündeki QUAD ve QUAD Plus mekanizmaları bu eğilimin somut göstergeleridir. Öte yandan ABD-Çin rekabeti, ASEAN üyelerinin farklı dış politika tercihleri izlemesine yol açmıştır (Wicaksana & Karim, 2023: 666). Örneğin Filipinler ve Vietnam, Çin ile yaşadıkları Güney Çin Denizi anlaşmazlıkları nedeniyle ABD'ye yakın dururken; Kamboçya, Laos ve Myanmar, Çin ile iş birliğini güçlendirmiştir. Bu farklı yönelimler, ASEAN'ın ortak karar alma kapasitesini ve iç bütünlüğünü kısmen zayıflatmıştır. Bu içsel ayrışmalar, örgütün bölgesel düzeydeki etkisini daha da zayıflatmakta; hatta Hint-Pasifik'te giderek sertleşen güç politikalarının ASEAN'ın varlığına yönelik varoluşsal bir tehdit olarak algılanmaktadır (Wicaksana & Karim, 2023: 674). Bu bağlamda küresel güçlerin geliştirdiği yeni inisiyatifler -QUAD, AUKUS ve RCEP- bu merkeziyetçiliğin hem olanaklarını hem de sınırlarını açık biçimde ortaya koymaktadır. Tüm içsel ve dışsal tehditlere rağmen ASEAN, merkeziyetçi yapısını koruyarak Güneydoğu Asya'daki bölgesel süreçlerde hem "arabulucu" hem de "merkezî aktör" olarak konumlanma iddiasını sürdürmektedir. ASEAN, bahsi geçen girişimlerde bölgesel liderliği üstlenip süreci yönlendirebilirken, bazı durumlarda dış aktörlerin stratejik gündemleri karşısında ikincil bir konuma gerilemektedir.

Öncelikle RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership/Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması), ASEAN'ın bölgesel kurumsal kapasitesinin güçlü bir göstergesidir. Bu anlaşma, ASEAN tarafından başlatılmış ve 11 üye ülkenin yanı sıra Çin, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı kapsayan bir ekonomik entegrasyon mekanizmasıdır. RCEP'in imzalanması, ASEAN'ın "ekonomik merkeziyetçilik" kapasitesini somutlaştırmakta; üye ülkeler arasındaki

tarifelerin azaltılması, yatırım ve dijital ekonomi alanlarında ortak kuralların benimsenmesi, ASEAN'ın bölgesel ticari ağları şekillendirme becerisini güçlendirmektedir. Bu bağlamda ASEAN, ekonomik alanda küresel güçlerle iş birliğini yönlendirebilmiş ve "kurucu/merkezi aktör" kimliğini koruyabilmiştir. (Armstrong & Drysdale, 2022: 4-6).

Buna karşın QUAD (Quadrilateral Security Dialogue/ Dörtlü Güvenlik Diyaloğu) ve AUKUS (Australia–United Kingdom–United States Partnership/ Avustralya–Birleşik Krallık–Amerika Güvenlik Paktı) örnekleri, ASEAN'ın güvenlik temelli gelişmeleri yönetmede karşılaştığı sınırları göstermektedir. QUAD ABD, Japonya, Hindistan ve Avustralya arasında stratejik ve güvenlik odaklı bir diyalog mekanizmasıdır. ASEAN bu yapının dışında kalmış, yalnızca "diyalog ortağı" düzeyinde yer alabilmiştir (Wicaksana & Karim, 2023: 666). QUAD'ın temel amaçları -deniz güvenliği, teknoloji iş birliği ve altyapı yatırımları aracılığıyla "Serbest ve Açık Hint-Pasifik" vizyonunu güçlendirmek-bölgedeki güvenlik mimarisini yeniden tanımlamış, ancak bu süreç ASEAN'ın kurumsal forumları olan ARF ve AES üzerinden yürütülmemiştir. Bu durum, ASEAN'ın kendi inisiyatifi dışındaki stratejik yapıların bölgesel düzeni şekillendirebildiğini ve örgütün burada "gözlemci" ve "reaktif" bir aktör konumunda olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde AUKUS ABD, Birleşik Krallık ve Avustralya arasında 2021 yılında kurulan bir savunma ve teknoloji ittifakıdır. Bu girişim, özellikle nükleer tahrikli denizaltıların geliştirilmesi ve ileri askeri teknolojilerin paylaşımıyla ilgilidir ve ana amacı Çin'in bölgesel etkinliğini caydırmaktır. ASEAN üyesi ülkeler bu ittifak sürecine dâhil edilmediği gibi, Endonezya ve Malezya yönetimleri AUKUS'un olası silahlanma yarışını hızlandıracağı yönünde kaygı dile getirmiştir. Bu durum, ASEAN'ın bölgesel güvenlik mimarisi üzerindeki merkezî etkisinin sınırlı kaldığını ve büyük güçlerin askeri-stratejik düzenlemelerinin çoğunlukla ASEAN'ın dışında şekillendiğini göstermektedir.

Tablo 1. Asya Pasifik Bölgesi'ndeki Çok Taraflı Oluşumlar ve ASEAN'ın Rolü

Girişim	Türü	Katılımcılar	Odak Alanı	ASEAN'ın rolü	Çin'in Etkisi
QUAD	Stratejik / güvenlik diyalogu	ABD, Japonya, Hindistan, Avustralya	Güvenlik, denizcilik, teknoloji, altyapı	Dış aktör konumunda, diyalog ortağı	Dengeleyici
AUKUS	Savunma ve teknoloji ittifakı	ABD, İngiltere, Avustralya	Askeri teknoloji, nükleer denizaltılar	Dış aktör konumunda	Caydırıcı
RCEP	Ekonomik entegrasyon anlaşması	10 ASEAN + Çin, Japonya, G. Kore, Avustralya, Y. Zelanda	Serbest ticaret, yatırım, dijital ekonomi	Kurucu/merkezî aktör	Entegratif (ekonomik nüfuz artırıcı)

Bu karşılaştırma, ASEAN'ın ekonomik entegrasyonda lider rolünü sürdürebildiğini, ancak güvenlik alanında etkin bir yönlendirici olamadığını açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin RCEP, ASEAN'ın norm üretici ve koordinatör kapasitesinin bir yansımasıdır ve ekonomik alanda bölgesel liderliğini pekiştirmektedir. Buna karşılık QUAD ve AUKUS gibi güvenlik odaklı inisiyatifler, büyük güçlerin bölgesel düzeni kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırabildiğini ve ASEAN'ın bu süreçte pasifleştiğini göstermektedir. ASEAN merkeziyetçiliğinin yansımaları bu nedenle çok boyutludur. Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, ekonomik alanda başarıyla sergilenen liderlik, güvenlik alanında aynı ölçüde gerçekleştirilememektedir. Örgütün "konsensüs" ve "müdahale etmeme" ilkeleri, üye ülkeler arasındaki politik farklılıkların derinleştiği durumlarda karar alma süreçlerini yavaşlatmakta ve büyük güçlerin kendi alternatif mekanizmalarını (QUAD ve AUKUS) geliştirmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla ASEAN bazı bölgesel gelişmeleri yönetebilmekte (örneğin RCEP), ancak güvenlik temelli rekabetin yoğunlaştığı alanlarda yönlendirme kapasitesini yitirmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve güvenlik tablosu, ASEAN merkeziyetçiliğinin yapısal sınırlarını ve günümüzdeki dönüşüm ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Asya-Pasifik'te değişen güç dengesi bağlamında ASEAN askerî değil, kurumsal ve normatif bir dengeleme mekanizması üretmektedir. Örgüt, kurumsal merkeziyet aracılığıyla çok taraflı diplomatik platformlar oluşturmakta, norm üretimi yoluyla bölgesel davranış kalıplarını biçimlendirmekte ve ekonomik entegrasyon sayesinde karşılıklı bağımlılığı derinleştirmektedir. Bu işlevleriyle ASEAN, büyük güç rekabetinin yönetiminde hem arabulucu hem de normatif düzenleyici olarak öne çıkmaktadır. Ancak örgütün etkinliği, üye devletler arasındaki iç uyuma, kurumsal kapasite artışına ve dış aktörlerin iş birliği iradesine sıkı biçimde bağlıdır. Dolayısıyla ASEAN, Asya-Pasifik güvenlik mimarisinde "sert güç dengesini" değil, "kurumsal ve normatif dengeyi" sağlayan bir aktördür. Bu özellik, onu bölgesel istikrarın sürdürülmesinde vazgeçilmez bir kurumsal merkez konumuna taşımaktadır.

Bu durum ASEAN için bir zayıflık olarak değil, bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Nitekim bölgesel uzlaşı sağlama, kapsayıcı diyalog ortamı oluşturma ve gündem belirleme işlevi, jeopolitik gerilimlerin arttığı dönemlerde daha da kritik bir önem kazanmaktadır. Büyük güçler arasındaki çekişmeli ve güvensizlik temelli ilişkilerde, bu tür bir arabulucu rolü üstlenecek başka bir aktör bulunmamaktadır. Ayrıca, QUAD veya AUKUS gibi platformlar, ASEAN liderliğindeki ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ve Doğu Asya Zirvesi (EAS) gibi kapsayıcı mekanizmaların yerini doldurabilecek nitelikte değildir. Dolayısıyla bu yapılar, tüm tarafların kabul edebileceği diyalog ve güven inşası çerçeveleri sunmakta ve bölgesel iş birliğini dengeleyen tek forumlar olarak önemini korumaktadır.

Asya-Pasifik Bölgesi'ndeki yerel ve uluslar üstü meseleleri ele almak üzere kurulan en önemli örgüt olarak ASEAN, ASEAN Yolu ve ASEAN Merkeziyetçiliği kavramlarını politika ve söylemlerinin temeline yerleştirmiş, bu da örgüte bölgesel normatif bir güç olma yolunda önem kazandırmıştır. Kurulduğu ilk dönemde temel motivasyonu büyük güçler arası rekabetten uzakta ve özerk kalmak olsa da ASEAN'ın bölgesel mimarinin birleştiricisi anlamındaki en basit merkezîlik iddiası bile örgüte Büyük Güçler arasındaki rekabete karşı kırılgan bir nitelik kazandırmaktadır (Acharya, 2017: 275). 21. yüzyılda giderek rekabet üzerinden şekillenen bölgesel ilişkilerde, merkeziyetçilik anlayışı ASEAN'ı küresel rekabetin bir unsuru haline getirirken orta vadede etkili bir aktör olarak da inşa etmektedir.

KAYNAKLAR

Acharya, A. (2017). The myth of ASEAN centrality? *Contemporary Southeast Asia, 39*(2), 273-279.

Andal, E. G.T. (2017). ASEAN centrality amidst economic integration in the Asia Pacific region. *Journal of the Asia Pacific Economy, 22*(2), 273-290. https://doi.org/10.1080/13547860.2016.1239394

Armstrong, S., & Drysdale, P. (2022). The implications of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) for Asian regional architecture (ERIA Discussion Paper Series No. 454). Economic Research Institute for ASEAN and East Asia (ERIA). 1-26.

Arif, M. S., Gill, Q. S., & Mustafa, G. (2024). China's expanding influence in the Asia-Pacific: strategic implications for the United States. *Global Strategic & Security Studies Review, 9*(2), 13-30. http://dx.doi.org/10.31703/gsssr.2024(IX-II).02

Bayat, S. (2024). Shifting power dynamics in the Asia-Pacific: How small and medium powers are adapting to the new international order. *Journal of Globalization Studies, 15*(2), 81–98. https://doi.org/10.30884/jogs/2024.02.05

Caballero-Anthony, M. (2014) Understanding ASEAN's centrality: bases and prospects in an evolving regional architecture. *The Pacific Review, 27*(4), 563-584. https://doi.org/10.1080/09512748.2014.924227

European Parliamentary Research Service. (July, 2023). EPRS_BRI (2023) 751398_EN.[PDF]. European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751398/EPRS_BRI(2023)751398_EN.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025

Fukunaga, Y. (2015). ASEAN's leadership in the regional comprehensive economic partnership. *Asia & the Pacific Policy Studies, 2*, 103–115.

Kaur, J. (2021). US approach from Asia Pacific to Indo Pacific region: A comparative study of Obama and Trump era. *Scholarly Journal of Arts, Humanities and Social Sciences, 9*(10), 471–479. https://doi.org/10.36347/sjahss.2021.v09i10.001

Leviter, L. (2010). The ASEAN Charter: ASEAN failure or member failure? *New York University Journal of International Law and Politics, 43*(159), 160–209.

Minh, K. (2023). Unveiling the complex tapestry: A historical analysis of the Vietnam War and its impact on America. *INFLUENCE: International Journal of Science Review, 5*(3), 35–45. https://doi.org/10.54783/influencejournal.v5i3.180

Pu, X. (2025). Research on the ASEAN way and ASEAN integration. *Academic Journal of Management and Social Sciences, 11*(2), 155-158. https://doi.org/10.54097/677hq953

Qiao-Franco, G., Karmazin, A., & Kolmaš, M. (2024). The Indo-Pacific and the next phase of ASEAN centrality. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 0(0). https://doi.org/10.1177/18681034241307658

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). (2025, April). Trends in world military expenditure, 2024. https://www.sipri.org/publications/2025/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2024, Erişim Tarihi: 12.10.2025

Temiz, S. (2025). ASEAN Yolu: Nedir ve ne değildir? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), 14-25. https://doi.org/10.29217/usaksosbil.1569306

Tobing, D. H. (2018). The Limits and Possibilities of the ASEAN Way: The Case of Rohingya as Humanitarian Issue in Southeast Asia. in The 1st International Conference on South East Asia Studies, 2016, KnE Social Sciences, 148–174. https://doi.org/10.18502/kss.v3i5.2331

Tunçarslan, N. (2019). Fikirsel ve Normatif Bölgeselleşme: ASEAN Örneği. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, *7*, Özel Sayı: 38-52. https://doi.org/10.14782/ipsus.594401

Wicaksana, I. G. W., & Karim, M. F. (2023). How regional organisation survives: ASEAN, hedging and international society. *Contemporary Politics, 29*(5), 659–679. https://doi.org/10.1080/13569775.2023.2216031

Yap, L. P., & Ramli, I. M. (Eds.). (2024). Services and investment liberalisation in ASEAN (ERIA Research Project Report No. 18). Economic Research Institute for ASEAN and East Asia (ERIA).

Yoshimatsu, H. (2022). ASEAN and great power rivalry in regionalism: From East Asia to the Indo-Pacific. *Journal of Current Southeast Asian Affairs, 42*(1), 25-44. https://doi.org/10.1177/18681034221139297

Yoshimatsu, H. (2023). Meanings, norms, and social constitution: revisiting ASEAN centrality in East Asian regionalism. *Japanese Journal of Political Science, 24*, 409–423 https://doi.org/10.1017/S1468109923000257

Yukawa, T. (2018). The ASEAN Way as a symbol: an analysis of discourses on the ASEAN Norms. *The Pacific Review, 31*(3), 298-314. https://doi.org/10.1080/09512748.2017.1371211

Zhou, Q., & Interesse, G. (2025, January 20). China's economy report card for 2024: GDP, trade, FDI. China Briefing. https://www.china-briefing.com/news/chinas-economy-in-2024-gdp-trade-fdi/, Erişim Tarihi: 12.10.2025

ASEAN'IN ASKERÎ İŞBİRLİĞİ VE ORTAK TATBİKAT MEKANİZMALARI OLARAK ADMM VE ADMM-PLUS: KURUMSAL EVRİM, UYGULAMA PRATİKLERİ VE STRATEJİK İŞLEVLER

Tufan Kutay BORAN[*]
Hadza Min Fadhli ROBBY[**]

1. GİRİŞ

a. Çalışmanın Arka Planı

Güneydoğu Asya'daki güvenlik dinamikleri, üye devletlerin iç koşulları, bölgesel gelişmeler ve Asya-Pasifik ile ötesindeki güvenlik ortamı gibi birçok etkenin etkisiyle giderek daha karmaşık hâle gelmiştir. ASEAN'ın (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) bir kurum inşacısı olarak başarısı, ona Asya'nın bölgesel güvenlik mimarisinde 'merkezî konumunu kazandırmıştır. Fakat bir diğer yandan, 1967'de bölgesel bir örgüt olarak kuruluşundan bu yana, ASEAN'ın, özellikle yasal olarak bağlayıcı anlaşmaların, uyum ve uyuşmazlık çözümlerini sağlayan mekanizmalar olmak üzere resmî kurumlarının olmaması, bölgesel güvenlik ve ekonomik zorlukları fiilen yönetme becerisini ve merkeziyetçiliğini engellediği düşünülmektedir (Caballero-Anthony, 2022). Özellikle artan jeopolitik gerilimler ve siyasi zorluklar hem ASEAN çerçevelerini hem de üye devletleri eski ve yeni şekillerde sınamaktadır. Bu durum, örgütün stratejik etkinliği ve araçsal faydasına ilişkin uzun süredir devam eden tartışmaları da unutmaksızın ortaya çıkmaktadır. Belirtilen tartışmaların ışığında, bu makale de ASEAN'da askerî ortak tatbikatların gelişimi, kurumsal düzeni, uygulama pratikleri ve stratejik işlevleri incelenecektir.

ASEAN ülkelerinin ortak askerî iş birliği mekanizmalarının arkasında temelde üç sebep olduğu söylenebilir. Birinci olarak, ASEAN tatbikatları hem caydırıcılık hem de güven verme yoluyla rekabeti yönetmek için

[*] *Öğr. Gör. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı, ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-0989-8967*
[**] *Universitas Islam Indonesia, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ORCID No: https://orcid.org/0000-0003-3439-1743*

kullanmaktadır. İkincisi, bu tatbikatlar aracılığıyla bölgesel ve bölge dışı aktörlere stratejik niyetlerini iletmektedirler. Üçüncüsü, büyük güçleri bölgesel güvenlik düzenine dâhil etmek ve onlarla etkileşimi yönetmek için bu tatbikatlardan yararlanırlar (Chang & Laksmana, 2025). Genişleyen ve hâlâ şekillenmekte olan bölgesel güvenlik mimarisinin önemli unsurları olan ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ile daha yakın dönemde ortaya çıkan ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı (ADMM) ve ADMM Plus (ASEAN Savunma Bakanları Toplantısının Askerî Tatbikatlar için Genişletilmiş Mekanizması), ayrıca ekonomi ve diğer alanlardaki çeşitli çerçeveler, ASEAN içindeki küçük ve orta ölçekli güçlerin gelişen bölgesel düzen üzerinde söz sahibi olma ve etkide bulunma çabalarına iyi birer örnek teşkil etmektedir (Ba, 2014). ARF, ADMM ve ADMM-Plus çerçeveleri, büyük güçlerin değişen politikaları ve dönüşen jeopolitik gerçekliklerin oluşturduğu Soğuk Savaş sonrası ortamda ortaya çıkmıştır. Fakat üç yapının da farklı arka planları bulunmaktadır. ARF, Asya-Pasifik'teki güvenlik konularını ele alarak dış müdahaleyi azaltan ve büyük güçleri dahil eden, bölge öncülüğünde bir güvenlik düzeni oluşturmayı amaçlar. 2006'da kurulan ADMM, ASEAN'ın en üst savunma istişare ve iş birliği mekanizmasıdır ve ortaklığı artırarak güven inşa etmeyi hedefler. 2010'da ise sekiz Diyalog Ortağını da kapsayan ADMM-Plus kurulmuş, bölgedeki barış, istikrar ve kalkınma için savunma ve güvenlik iş birliğini güçlendirmiştir (Dosch, 2017).

ASEAN ülkeleri arasındaki tatbikatlara katılan ülke sayısı giderek azaldığı gözlemlenmektedir; ARF'nin yirmi yedi üyesinden, ADMM-Plus'ın on sekiz üyesine ve daha seçici ortaklara doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu durum, ASEAN'ın öncelikleri uluslararası ortamla birlikte değiştikçe bölgesel ve uluslararası düzeni esnek biçimde yönetme çabasını yansıtmaktadır (Chang & Laksmana, 2025). ASEAN'ın savunma iş birliği, ortak askerî tatbikatlar ve kuvvetler arası uyumluluğun artması bölgedeki gerginlikleri azaltmada etkili olmuştur. ADMM-Plus Deniz Güvenliği Saha Tatbikatı ve ARF Afet Yardımı Tatbikatı gibi faaliyetler, güvenlik tehditleri ve doğal afetlere ortak yanıt kapasitesini güçlendirmekte, askerî yetenekleri artırmanın yanı sıra ASEAN ülkeleri arasında güven ve iş birliğini de pekiştirmektedir (Theressa, Suwito & Yanto, 2024).

b. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, ASEAN'da askerî iş birliğinin kurumsal gelişimini, kapsamını ve stratejik işlevini incelemeyi amaçlamaktadır. ASEAN'ın

güvenlik mimarisinin temel ilkeleri olan iş birliğine dayalı güvenlik, karşılıklı güven inşası ve savunma diplomasisi çerçevesinde üye devletler arasındaki askerî etkileşimlerin nasıl kurumsallaştığı ve zaman içinde nasıl çeşitlendiği analiz edilmektedir. Böylece, ASEAN'ın kolektif savunmaya dayanmayan fakat giderek derinleşen askerî iş birliği yaklaşımının bölgesel güvenlik ortamına katkısı ortaya konulacaktır.

c. Metodoloji

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayanmakta olup ASEAN'ın resmî belgeleri (ADMM, ADMM-Plus, ARF bildirileri; ASEAN savunma iş birliği çerçeve dokümanları), üye devletlerin savunma bakanlığı açıklamaları ve güncel akademik literatürün sistematik analizini içermektedir. Birincil kaynaklar; ASEAN Sekretaryası tarafından yayımlanan resmî raporlar, ARF, ADMM ve ADMM-Plus toplantı bildirileri, yol haritaları, çalışma grubu çıktıları ile ASEAN ve diyalog ortaklarının savunma bakanlıkları tarafından paylaşılan strateji belgelerinden oluşmaktadır. Bu belgeler, örgütün kurumsal mantığını, tatbikatların amaçlarını ve karar alma süreçlerini değerlendirmek için temel veri kaynağını oluşturmuştur. İkincil kaynaklar ise ASEAN'ın güvenlik düzeni, bölgeselcilik ve savunma iş birliği konularında üretilmiş hakemli makaleler, kitap bölümleri ve akademik çalışmaların kapsamlı bir taraması ile elde edilmiştir. Ayrıca güvenlik alanındaki düşünce kuruluşlarının raporları, Track 1.5 ve Track 2 türü gayriresmî diyalogların çıktıları ve çevrimiçi açık kaynaklar da analizi desteklemiştir. Tüm bu kaynaklar, tatbikatların hem ASEAN içi kurumsallaşma süreciyle hem de bölgesel güvenlik ortamındaki dönüşümlerle nasıl etkileşim içinde olduğunu anlamak için karşılaştırmalı kurumsal analiz ve süreç izleme teknikleriyle değerlendirilmiştir.

2. Tartışma

2.1. ARF (ASEAN Bölgesel Forumu)

Asya'daki bölgesel düzenin oluşturulmasında dikkat çeken gelişmelerden biri, ASEAN süreçlerinin başlangıçtaki Güneydoğu Asya odaklarını aşarak genişlemesi ve bunun sonucunda yalnızca Güneydoğu Asya ülkelerini değil, daha geniş Asya Bölgesi'ndeki büyük devletleri de kapsayan çerçeveler ile iş birliği platformlarının ortaya çıkmasıdır. ARF'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde; ABD'nin taahhütlerinin belirsiz, Çin'in güç kapasitesinin düşük ve ASEAN dışında bir güvenlik kurumu olmayan bir

ortamda terörle mücadele ve İnsani Yardım–Afet Müdahale (HADR) tatbikatlarını başlatmasıyla ortaya çıkması diğer yandan da bölgedeki önemli insan kaynaklı ve doğal afetlerin ardından ASEAN'ın güvenlik iş birliğini daha somut biçimde güçlendirmesi yönündeki artan taleplere bir yanıt niteliğindedir (Teo, 2025). Bu bağlamda ARF, 1993'te, ASEAN Dışişleri Bakanları ile diyalog ortakları arasındaki görüşmelere dayanarak bir güvenlik iş birliği ve diyalog platformu olarak kurulmuştur. 1995'te ARF, güven artırıcı önlemler, önleyici diplomasi geliştirme ve çatışma yönetimi yaklaşımlarını içeren üç aşamalı bir süreç benimsemiştir (Ministry of External Affairs India, 2016).

Benzer uluslararası örgütler arasında ARF, sınırlı kurumsallaşması, uzlaşıyla karar alma yöntemi ve hem resmî ("birinci kanal") hem de gayriresmî ("ikinci kanal") diplomasiyi kullanmasıyla ayrılır. Birinci kanal toplantıları üst düzey yetkililerin güvenlik konularını görüşmesini içerirken, ikinci kanal toplantıları akademisyenleri, resmî sıfat taşımayan devlet temsilcilerini, düşünce kuruluşlarını ve diğer ilgili aktörleri bir araya getirir (Moon, 2024). ARF, bölgedeki siyasi ve ekonomik süreçlere önemli bir güvenlik boyutu ekler. Doğu Asya Zirvesi (EAS), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), ASEAN Artı Üç (ASEAN+3) ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) gibi mekanizmaların gündemleri tam olarak örtüşmese de, ADMM-Plus'ın katkısıyla birlikte bu bölgesel düzenlemeler barış ve refahı destekleyen birbirine bağlı kurumsal yapı taşları oluşturur.

İlk kurulduğunda ARF, diyalog, istişare ve uzlaşıya dayanan ASEAN tarzı güven inşasını genişletmek ve güç kullanmama, içişlerine karışmama ve uyuşmazlıkların barışçıl çözümü gibi normları Asya-Pasifik geneline yaymak olmuştur (Acharya, 2009). ARF, uzun süre bölge genelindeki tek güvenlik forumu olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Avustralya'dan Vietnam'a uzanan ve Moğolistan, Pakistan, Sri Lanka gibi Güneydoğu Asya güvenliğiyle doğrudan ilişkili olmayan ülkeleri de içeren 27 üyeli yapısı, ARF'nin işlevselliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. ARF, 25 yılı aşkın süredir aktif olmasına rağmen bölgedeki çatışmaları azaltma hedefini gerçekleştirememiştir. Hiçbir uyuşmazlığı arabuluculukla çözememiş, sadece yıllık Başkan Bildirileri'nde Kore Yarımadası ve Güney Çin Denizi gibi konulara değinmekle yetinmiştir. ARF bölgedeki krizlere yönelik hedefli güven artırıcı önlemler geliştirmek yerine, tüm üyelere yönelik genel ve "güven artırıcı önlemler" sunmaya odaklanmıştır (Hassan, 2021). Dolayısı ile bölgedeki gerilimlerin tırmanmasını engelleyememiştir.

2.2. ADMM (ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı) ve ADMM- Plus

ADMM ve genişletilmiş biçimi ADMM-Plus, Güneydoğu Asya'nın güvenlik mimarisini şekillendirmede önemli bir rol oynayan diğer yapılardır. 2006'da kurulan ADMM, ASEAN ülkelerine savunma ve güvenlik konularında diyalog ve iş birliği zemini sunar. 2010'da başlatılan ADMM-Plus ise Avustralya, Çin, Hindistan, Japonya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Rusya ve ABD'nin katılımıyla bu çerçeveyi genişletir. Her iki mekanizma da ASEAN ile dış ortakları arasında güven inşasını, kapasite geliştirmeyi ve pratik iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir (ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus, 2025). İlk ADMM'nin toplanmasıyla ASEAN, "savunma diplomasisi" kavramını ortaya koyarak, bölge devletlerinin askerî güçleri arasında yapıcı ilişkiler kurarak barışçıl ve istikrarlı bir güvenlik ortamı oluşturmayı hedeflemiştir. Burada, savunma diplomasisi kavramı ASEAN'ın temel ilkesi olan içişlerine karışmama ilkesinin korunacağını da göstermektedir. Diğer bir ifade ile savunma diplomasisi, ADMM'nin tehdit algısına değil, etkileşimi artırmaya ve karşılıklı güven tesisine dayalı bir mekanizma olacağı anlamına gelmiştir (Capie, 2013). ADMM'nin temel amacı, üç aşamalı süreç—güven artırıcı önlemler (CBM), önleyici diplomasi (PD) ve çatışma çözümü (CR)—aracılığıyla bölgesel barış ve güvenliği teşvik etmektir (Capie, 2013). ADMM'nin kurulması ayrıca ASEAN'ın Shangri-La Diyaloğu gibi gayriresmî süreçlere ek olarak resmî, devletler arası güvenlik çok taraflılığına yöneldiğini gösteren bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

ADMM ve ADMM-Plus yıllar sonra, Çin'in güçlendiği, bölgesel bağımlılıkların arttığı ve çok sayıda örtüşen kurumun bulunduğu; ASEAN'ın hem etkisinin hem de sorgulanmasının arttığı bambaşka bir bağlamda kurulmuştur. Uygulamada, ADMM ve ADMM-Plus'ın ortaya çıktığı dönem; 2002–2003 Endonezya terör saldırıları, 2004 Hint Okyanusu tsunamisi, 2013 Süper Tayfun Haiyan, diğer doğal afetler ve 2000'lerin başında Malakka Boğazı'ndaki artan korsanlık gibi birçok yüksek profilli geleneksel olmayan güvenlik tehdidiyle şekillenmiştir (Ba, 2014). ADMM, ASEAN'ın bölgesel güvenlik algısını diplomatik düzeyden çıkarıp daha işlevsel bir alana taşımıştır. ASEAN'ın 1967'de kuruluşundan beri ilk kez, askerî kurumlar destekleyici değil, öncü bir rol üstlenmiş ve ASEAN ülkelerinin savunma ilişkileri resmî bir çerçevede düzenlemiştir. Yine de, ADMM her ne kadar ASEAN Güvenlik Topluluğu'ndan doğmuş olsa da askerî ittifaka dönüşmeyi hedeflememiştir (Tang, 2016). Barışı koruma merkezleri ağı, doğrudan iletişim hattı ve lojistik destek çerçevesi gibi girişimler, ASEAN ordularının karşılıklı etkileşim ve iş

birliğini artırarak güven inşa etmeye odaklandığını göstermektedir. ADMM-Plus da, daha az ortakla çalışıp daha pratik ve tüm taraflarca kabul edilebilir bir askerî iş birliği platformu oluşturarak benzer bir kurumsal verimlilik yaklaşımını takip etmektedir.

ADMM-Plus, katılımcı ülkelerin savunma kurumları arasında pratik iş birliği için etkili bir platform hâline gelmiştir ve hâlihazırda yedi alana odaklanmaktadır: deniz güvenliği, terörle mücadele, insani yardım ve afet yönetimi, barışı koruma operasyonları, askerî sağlık, insani mayın temizleme ve siber güvenlik. Bu alanlardaki çalışmaları ilerletmek için, her biri bir ASEAN ülkesi ve bir Plus ülkesinin eş başkanlığında, üç yıllık döngülerle çalışan Uzman Çalışma Grupları (EWG'ler) kurulmuştur. EWG'ler kurulduğundan beri bu yedi alanda önemli çıktılar üretmiştir.

3. Tatbikat Uygulamaları ve İşlevsel Boyutu

3.1. Tatbikat Amaçları ve Tatbikat Kategorileri

ASEAN bünyesinde kurumsallaşmaya devam eden askerî ortak tatbikat mekanizması olan ADMM-Plus, Güneydoğu Asya ve Asya-Pasifik Bölgesi'nde hem askerî iş birliğini hem de bölgesel güvenlik istikrarını artırmayı hedeflemektedir (Tan, 2017). ABD ve Çin gibi büyük güçlerin de yer aldığı bu mekanizma, özellikle geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine ve olası tehlikeli senaryolara karşı ortak bir müdahale planı hazırlamaktadır. Bu ortak plan, farklı bölgelerden gelen ülkelerin askerleri arasında birlikte çalışabilirlik kapasitesini geliştirerek, kriz dönemlerinde eş zamanlı koordinasyon sağlanmasına imkân tanımaktadır. Kuruluşundan itibaren giderek artan bu askerî iş birliği, askerler arasında ortak bir doktrin oluşmasına da katkı sunmuştur (Laksmono & Fauzi, 2024). Gelişmekte olan bu doktrin; tehdidin yalnızca ulusal çıkarlara göre tanımlanmasını aşarak, bölgede ortaya çıkabilecek her türlü tehlikeye karşı ortak bir anlayış ve ortak bir harekât yaklaşımını benimsemiştir (Shoji, 2013; Pagemanan, Ibrahim, Suryanti, Hermansah & Putra, 2021).

Temel olarak ADMM ve ADMM-Plus mekanizmaları kapsamında; askerî tatbikatlar, deniz güvenliği tatbikatları ve sınır aşan suçlarla mücadeleye yönelik eğitim programları dâhil olmak üzere pratik iş birliği alanları belirlenmiştir. Deniz güvenliği tatbikatları çerçevesinde özellikle Malay Yarımadası ve Malaka Boğazı Bölgesi'nde yaşanan deniz haydutluğu, Güney Çin Denizi'nde devam eden yasa dışı balıkçılık ve insan kaçakçılığı

gibi suçlara karşı ortak hazırlıklar planlanmıştır. Bu eğitim programları kapsamında, örnek olarak *ASEAN Maritime Security Exercise* (ASEAN Deniz Güvenliği Tatbikatı - AMSX) ve MALSINDO Sea Patrols (Malezya, Singapur, Endonezya Deniz Devriyeleri) gibi ortak askerî tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. 2014 yılında ADMM bünyesindeki ülkeler, *Code for Unplanned Encounters at Sea* (CUES - Denizde Plansız Karşılaşma Kuralları) üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bu kurallar; deniz kuvvetleri gemileri ve uçakları arasındaki iletişimi geliştirmeyi, kaza ve çarpışma riskini azaltmayı ve denizdeki muhtemel yanlış anlaşılmaları önlemeyi amaçlamaktadır (Laksmono & Fauzi, 2024).

Diğer yandan, ADMM ve ADMM-Plus çerçevesinde İnsani Yardım ve Afet Müdahalesi (*Humanitarian Assistance and Disaster Response - HADR*) konularında iş birliği daha da pekiştirilmiştir. Özellikle iklim krizinin etkilerinin arttığı bu dönemde, müşterek bir şekilde harekete geçilmesi gerektiği düşünülmüştür (Tan, 2017). ADMM ve ADMM-Plus üye devletleri, doğal afetlere ve insani krizlere yönelik toplu müdahale yeteneklerini artırmak için ASEAN Afet Yönetimi ve Acil Durum Müdahale Anlaşması'nı (AADMER) imzalamıştır. Bu anlaşma, askerî kapasitelerin artırılmasına ve kullanımına ilişkin prensipleri ve asker konuşlandırma yöntemlerini belirlemiştir (Shoji, 2013: 8). 2009 yılında Filipinler'de yapılmış olan ARF-DIREx tatbikatı ve 2013 yılında Singapur'da yapılmış olan HADR tatbikatı, ADMM ve ADMM-Plus üye ülkeleri arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. HADR bünyesinde yürütülen faaliyetlerin güçlendirilmesi için askerî tıp alanındaki ilişkilerin genişletilmesine çalışılmıştır. Özellikle Tayland ve Rusya, ADMM-Plus çerçevesinde Askerî Tıp Uzman Çalışma Grubu'nun (*Expert Working Group*) eş başkanları olarak ASEAN Askerî Tıp Merkezi'nin (*ASEAN Centre for Military Medicine)* kurulması konusunda çaba göstermiştir (Pitakdumrongkit & Klaisiringoen, 2019; Pedrason, 2017).

Son olarak, ADMM ve ADMM-Plus tatbikat kategorilerindeki en önemli tatbikatlar, terörle mücadele tatbikatlarıdır. 2000'li yılların başında üye ülkelere en büyük tehdidi oluşturan terörizm, bölgenin karşılaştığı karmaşık güvenlik sorunlarından biridir. Bu konuda Endonezya, terörle mücadele hususunda ADMM'de büyük bir rol oynamakta ve bölgesel iş birliğini harekete geçirmek için öncü bir görev üstlenmektedir. Endonezya'nın başlattığı ASEAN Our Eyes girişimi, terörizmle mücadelede bilgi alışverişi ve istihbarat iş birliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu girişim 2018 yılında yürürlüğe girmiş ve Güneydoğu Asya'daki terörist ağlarının çökertilmesinde başarılı olmuştur (Laksmono & Fauzi, 2024).

3.2. Planlama ve Uygulama Süreçleri

ADMM ve ADMM-Plus mekanizmaları bünyesinde pratik iş birliği, öncelikle Uzman Çalışma Grupları (*Expert Working Groups - EWG*) aracılığıyla yürütülmektedir. EWG, düşüncelerin olgunlaştırıldığı ve tasarıların daha yüksek düzeylere (ADSOM-Plus ve ADMM-Plus gibi platformlara) onay için sunduğu bir platformdur (Teo, 2023). EWG'ler sayesinde bilgi paylaşımı ve uzmanlar arasında değişim programlarının kolaylaştırılmasının yanı sıra, saha tatbikatları (FTX) ve ilgili faaliyetler düzenli olarak yapılmaktadır. Öte yandan, iş birliğinin pekiştirilmesinde Standart Operasyon Prosedürlerinin (SOP'lar) geliştirilmesi, ADMM ve ADMM-Plus bünyesinde stratejik bir rol üstlenmektedir. ADMM ve ADMM-Plus kapsamında yapılan ASEAN Askerî Operasyonlar Gayriresmî Toplantısı (*ASEAN Military Operations Informal Meeting - AMOIM*), HADR programı ile birlikte çalışabilirliği ilerletmek için SOP'ların onaylanmasında önemli bir adım atmıştır. 2020 yılında ADMM üye ülkeleri, terörle mücadele gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine yönelik ASEAN Silahlı Kuvvetler Afet Yardımı ve Hazırlık Grubu (*ASEAN Militaries Response Group*) için yürürlüğe geçirilecek SOP'ları kabul etmiştir. Bu SOP, bölgede herhangi bir afet ihtimaline karşı operasyonlar ve yardım senaryoları hakkında rehberlik sağlayarak, afet durumundan etkilenen ülkelere yardım etmek için askerî yeteneklerin kullanımına ilişkin protokolleri belirlemeyi amaçlamaktadır (Laksmono & Fauzi, 2024).

Bazı özel iş birliği planlama örnekleri bu konuda da ele alınmaktadır. İlk örnek, ASEAN Our Eyes Uygulaması'dır. Bu programın harekete geçirilmesi için SOP ve gerekli güvenlik protokolleri taslağı hazırlanmış olup, bu belgeler Güneydoğu Asya Bölgesi'ndeki terörle mücadele bilgi paylaşımının metodolojisini ve pratiğini derinlemesine düzenlemeyi amaçlamaktadır. Askerî Tıp Merkezi Planlaması (*ASEAN Centre for Military Medicine - ACMM*), ADMM bünyesinde özel iş birliği planlama örneklerinden biridir. ACMM Konsept Belgesi, EWG (*Expert Working Group*) eş başkanları tarafından hazırlanmıştır. Merkez detayları üzerinde eş başkanlardan Tayland; kapsam, roller ve sorumluluklar hakkındaki konuları hazırlarken, Rusya daha çok dil kontrolü ve hukuki inceleme üzerine yoğunlaşmış ve ikili müzakereler yoluyla anlaşmaya varılmıştır. ADMM iş birliği planlamalarında en başarılı diğer örnek ise Lojistik ve Barış Gücü Desteği'dir. 2013 yılında, müşterek operasyonları ve tatbikatları desteklemek için yakıt ve temel ihtiyaçları kapsayacak bir Lojistik Destek Çerçevesi kurulması önerilmiştir. Bu konu

çerçevesinde, ASEAN Barış Gücü Merkezleri Ağı kurulmasına yönelik konsept belgesi, ortak planlama, eğitim ve deneyim alışverişi için SOP'lar geliştirmeyi amaçlamıştır (Laksmono & Fauzi, 2024; Shoji, 2013)

3.3. Operasyonel Standartlar, Kapasite Farklılıkları ve Tatbikat Öğrenme Etkisi

ASEAN düzeyindeki askerî iş birliği, bazı faktörler ve sistemik sorunlar nedeniyle kısıtlanmıştır. ASEAN ve ADMM-Plus üye devletlerinin askerî ve güvenlik konularındaki hassasiyetleri, ulusal egemenlik kaygıları ve savunma politikalarındaki farklılıklar nedeniyle bu iş birliği kısıtlı kalmıştır (Pagemanan, Ibrahim, Suryanti, Hermansah & Putra, 2021). Aynı zamanda, bölge ülkeleri arasında savunma kapasitelerinde, askerî teçhizatta ve operasyon protokollerinde farklılıklar bulunmaktadır. Taraflar, tatbikatlar esnasında etkinliği artırmak için karşılıklı çalışabilirlik (*interoperability*), ekipman standartlaşması ve ortak lojistik desteğin olmaması gibi zorluklarla karşılaşmaktadır (Pedrason, 2017). Buna ek olarak, ADMM iş birliğinin en önemli zayıflıklarından biri ise kapasite açıkları ve dış yardım ihtiyacıdır. HADR gibi operasyonel alanlarda kapasite açıkları belirgindir. Örnek olarak 2013'teki Haiyan Tayfunu sonrası Filipinler'deki durum, Filipinler Silahlı Kuvvetleri'nin büyük ölçekli insani yardım saha çalışmalarını üstlenmek için gerekli olan C-130 uçağı gibi araçlara sahip olmadığını ve ABD gibi büyük dış askerî desteğe aşırı bağımlı olduğunu göstermiştir (Baviera & Maramis, 2017).

ADMM-Plus mekanizmasının geliştirilmesindeki en büyük engellerden biri ise kapasite farklılıklarıdır. Bu nedenle ASEAN ve ADMM-Plus üye ülkeleri, dış yardımla kapasite geliştirme ve savunma iş birliğini güçlendirme amaçlarını taşımaktadır (Tan, 2017). ASEAN Savunma Sanayii İş Birliği (*ASEAN Defense Industries Cooperation - ADIC*) kurulmasına yönelik Konsept Belgesi; ortak projeler, ortak girişimler ve ortak üretim hedefine doğru giderek ASEAN savunma sanayilerini canlandırmayı amaçlamıştır (Shoji, 2013). ADIC'in amaçlarından biri ise ASEAN üye devletleri arasında silah sistemlerinin standartlaşmasını kolaylaştırmak ve askerî birlikte çalışabilirliği artırmaktır. Öte yandan, ADMM-Plus bünyesinde tartışılan konulardan biri de kapasite farklılıklarından kaynaklanan çekincelerdir. Örnek olarak bazı Güneydoğu Asya hükümetleri, daha önce bahsedilen Tayland'ın ACMM'yi işletmek için yeterli kapasiteye sahip olmadığı endişesi ile, merkezin uygulanmasından önce ADMM'nin onayını şart koşan bir dilin eklenmesini istemiştir.ADMM ve ADMM-Plus bünyesinde tartışılan diğer bir

konu ise ülkelerin tatbikatlardan aldığı öğrenme etkisidir. Tatbikatlara katılan ülkeler, genellikle kendi kurumlarında güven ve şeffaflık kültürü oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Tatbikatlar ve askerî iş birliği, savunma diplomasisinin bir parçası olarak askerî birlikler arası ilişkileri geliştirmeyi ve muhtemel çatışmaları önlemeyi amaçlamaktadır.

ADMM, üyeler arasında şeffaflığı artırarak karşılıklı güven ve ortak anlayışı teşvik etmektedir. Ortak askerî eğitim programları, aynı zamanda savunma güçleri arasındaki birlikte çalışabilirliği artırmakta ve anlayışı güçlendirmektedir. Ortak tatbikatlar ve toplantılar; askerî personel, subaylar ve generaller arasındaki kişisel ilişkileri güçlendirerek, ülkelerin savunma politikalarındaki farklılıkları daha iyi anlamalarını teşvik etmektedir. Diğer taraftan tatbikatlar, delegelerin karmaşık stratejik karar alma süreçleriyle yüzleşeceği ve tartışacağı bir ortam sağlamaktadır. ADMM ve ADMM-Plus bünyesinde bir örnek olarak Masa Başı Tatbikatları (Table Top Exercise - TTX), stratejik kararların taktiksel bir düzeye nasıl uygulanabileceği hususunda tartışma alanı sunacaktır (Widiatmaja, 2019). Son olarak, askerlerin tatbikatlara katılmaları kendi birliklerinde uzmanlık geliştirme ve bilgi paylaşımı da sağlar. ASEAN Askerî Tıp Merkezi ve ASEAN Our Eyes gibi girişimler, acil tıbbi hizmetler ve terörizmle mücadele konusunda önemli bir öğrenme ve operasyonel etkiye sahiptir.

4. Stratejik Zorluklar ve Gelecek Perspektifleri

ADMM ve ADMM-Plus, büyük güçler arasındaki rekabetin var olduğu ve yoğunlaştığı dönemlerde gelişmektedir. Bu dönemde ADMM ve ADMM-Plus üye ülkeleri, Asya-Pasifik bölgesinin en büyük tehditleri ve zorluklarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Birinci zorluk ise jeopolitik değişimlerdir (Shoji, 2013; Koga, 2022). Güney Çin Denizi ve Tayvan Boğazı başta olmak üzere Güneydoğu Asya ve Asya-Pasifik bölgesi, jeopolitik açıdan nadir ve hassas bir konuma sahiptir. Özellikle ASEAN üye ülkeleri, günümüzdeki jeopolitik rekabetlerin ve vekalet savaşlarının bir parçası olarak görülmektedir. Güney Çin Denizi'ndeki karmaşa, ASEAN'ın stratejik faydasını zorlayan kritik zorluklardan biri olarak sayılmaktadır. İkinci en önemli zorluk ise kurumsal sınırlamalar ve rol tanımlarıdır. Güneydoğu Asya Bölgesi'nde savunma diplomasisi platformları olan ADMM ve ADMM-Plus, geleneksel güvenlik kaygılarına yayılan işlevsel iş birliği girişimlerinin görünürdeki eksikliği ile karşı karşıyadır. Bu iş birliğinin ilerlemelerini değerlendirmek için öncelikle bölgesel iş birliği platformlarına (örneğin ARF) kıyasla belirli rollerini netleştirme ihtiyacı bulunmaktadır. ADMM-Plus'ın geleceği, rolünün

tartışıldığı ve sınırlamaların dikkate alındığı bir ortamda şekillenmektedir (Jaehyon, 2016).

ASEAN, genellikle konsensüs ya da istişare yoluyla karar alma süreçlerine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, üye devletlerin farklı çıkarları nedeniyle, özellikle var olan ve muhtemel tehditler karşısında hızlı bir anlaşmaya varmayı veya stratejik değişimi zorlaştıran bir kolektif eylem sorununa yol açmaktadır. Bu durum, ADMM ve ADMM-Plus'ın daha resmî ve yapılandırılmış güvenlik düzenlemelerine geçişi yavaşlatabilir (Baviera & Maramis, 2022). Diğer bir husus ise ADMM mekanizmasının odak ve program şeklinin değişmesidir. Bölgedeki jeopolitik ortam değiştiği sürece, bu durum ADMM'nin sadece diyalog ve temel pratik iş birliği ile yetinmeyip kurumsal işleyiş biçimlerinin ötesine geçmesini gerektirmektedir. Son olarak, bölgesel savunma yeteneklerini güçlendirmek için ASEAN Savunma İşbirliği (ADIC) aracılığı ile savunma sanayi iş birliği ve teknolojik ilerlemenin teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Filipinler ve düşük gelirli ASEAN ülkeleri, içinde bulundukları ekonomik zoruluklar nedeniyle savunma bütçelerini kademeli olarak artırma niyetindedir (Ng & Goh, 2024).

5. SONUÇ

ADMM ve ADMM-Plus, Güneydoğu Asya ve Asya-Pasifik bölgesinin en önemli savunma iş birliği mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir. ASEAN'ın savunma iş birliği ve güvenliğinin üst forumu olarak ADMM, ASEAN Siyasi-Güvenlik Topluluğu'nun (ASEAN Political-Security Community - APSC) kurulmasına ve hayata geçirilmesine büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu mekanizmaların en belirgin başarısı, afet yardımı ve terörle mücadele gibi geleneksel olmayan güvenlik konularında pratik ve işlevsel iş birliğini teşvik etme yeteneğidir. Aynı zamanda bazı ASEAN ülkelerinin başlattığı ASEAN Our Eyes ve ASEAN Askerî Tıp Merkezi (ACMM) gibi kurumsallaşmış ya da kurumsallaştırılmaya çalışılan yapılar, bölgesel kapasitelerini güçlendirmekte ve terörist ağ planlarını engelleme gibi başarılar göstermektedir.

Ancak bu platformlar büyük güç rekabeti, kapasite farklılıkları ve konsensüs prensibine dayalı ASEAN Yolu'nun getirdiği yavaşlık ve bölgesel tepkisizlik gibi stratejik zorluklarla karşı karşıyadır. Gelecekte, ADMM ve ADMM-Plus'ın bölgesel istikrarı sürdürmedeki rolü, pratik iş birliğini derinleştirmeye ve değişen jeopolitik ortama proaktif olarak cevap vermeye bağlı olacaktır. Sonuç olarak bu platformlar, bölgesel güvenlik mimarisinde merkezî bir rol oynamaya devam etmek adına hayati bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. (2025, April 28). *About the ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus.* https://admm.asean.org/index.php/about-admm/about-admm-plus.html

Acharya, A. (2009). *Constructing a security community in Southeast Asia.* Routledge

Ba, A. D. (2014). *ASEAN and the changing regional order: The ARF, ADMM, and ADMM-Plus.* In *ASEAN@50 Volume 4: Building ASEAN Community: Political-Security and Socio-Cultural Reflections* (pp. 146–157). Economic Research Institute for ASEAN and East Asia (ERIA). https://www.eria.org/ASEAN_at_50_4A.8_Alice_Ba_final.pdf

Baviera, A., & Maramis, L. (Eds.). (2017). *Building ASEAN community: Political-security and socio-cultural reflections* (4th ed.). Economic Research Institute for ASEAN and East Asia.

Capie, D. (2013). *Structures, shocks and norm change: Explaining the late rise of Asia's defence diplomacy.* Contemporary Southeast Asia, 35 (1), 1–34.

Chang, J. Y., & Laksmana, E. A. (2025). Joint military exercises and security ordering in Southeast Asia. *Contemporary Security Policy, 46*(4), 703-722. https://doi.org/10.1080/13523260.2025.2569763

Caballero-Anthony, M. (2022). *The ASEAN way and the changing security environment: Navigating challenges to informality and centrality. International Politics*, (advance online publication). https://doi.org/10.1057/s41311-022-00400-0

Dosch, J. (2017). Security cooperation in Southeast Asia: Can ASEAN deliver on its rhetorics? *Malaysian Journal of International Relations, 5*(1), 1-21. https://mjir.um.edu.my/index.php/mjir/article/view/13039

Hassan, M. J. (2021, June). *The ASEAN Regional Forum: Challenges and prospects.* Issues & Insights, Vol. 21, Working Paper 8. Pacific Forum. https://pacforum.org/wp-content/uploads/2024/01/issuesinsights_Vol21WP8.pdf

Jaehyon, L. (2016). A South Korean perspective on the potential contributions and limitations of the ADMM-Plus. *Asia Policy*, *22*(1), 117-122.

Koga, K. (2022). Introduction: ASEAN's Strategic Utility Redefined. In *Managing Great Power Politics: ASEAN, Institutional Strategy, and the South China Sea* (pp. 1-16). Singapore: Springer Nature Singapore

Shoji, T. (2013). ASEAN Defense Ministers' Meeting (ADMM) and ADMM Plus: A Japanese Perspective. *NIDS Journal of Defense and Security*, *14*, 3-17

Tan, S. S. (2017). Defence and security cooperation in East Asia: whither ASEAN centrality?. In *International Security in the Asia-Pacific: Transcending ASEAN*

towards Transitional Polycentrism (pp. 61-84). Cham: Springer International Publishing

Thea, D., Suwito, S., & Yanto, S. (2024). ASEAN's role in enhancing regional security and economic stability through defense cooperation. *International Journal of Humanities Education and Social Sciences (IJHESS), 4*(3), 1508–1517. https://doi.org/10.55227/ijhess.v4i3.1199

Tang, S. M. (2016). *ASEAN and the ADMM-Plus: Balancing between strategic imperatives and functionality.* Asia Policy, 22(1), 76–82. https://www.jstor.org/stable/24905112

Teo, S. (2023). The Future of ADMM-Plus in the Indo-Pacific. *Future*.

Teo, S. (2025). Building regional order: The three phases of ASEAN-led joint military exercises. *Contemporary Security Policy, 46*(4), 806-825. https://doi.org/10.1080/13523260.2025.2552558

Laksmono, V. L., & Fauzi, N. A. (2024). Diplomasi Pertahanan Indonesia dalam ASEAN Defence Ministers Meeting (ADMM) untuk Menghadapi Ancaman Terorisme (Counter Terrorism) Periode 2019–2022. *Balcony, 8*(1), 19-27

Moon, C.-in. (2024). *ASEAN Regional Forum (ARF).* In *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved October 27, 2025, from https://www.britannica.com/topic/ASEAN-Regional-Forum

Darelle, N., & Melissa, G. (2024). ASEAN reaffirms unity and defence cooperation amid regional tensions. CNA. https://www.channelnewsasia.com/asia/asean-defence-ministers-meeting-admm-plus-scs-5441881

Pangemanan, A., Ibrahim, A., Suryanti, B. T., Hermansah, F., & Putra, P. R. B. (2021). Upaya Diplomasi Pertahanan ASEAN Di Laut Cina Selatan. *Jurnal Diplomasi Pertahanan*, 53-69.

Pedrason, R. (2017). *ASEAN's Defence Diplomacy: The Road to Southeast Asian Defence Community?* (Doctoral dissertation).

Pitakdumrongkit, K., & Klaisringoen, N. (2019). Co-chairing Asia-Pacific defence diplomacy: The case ASEAN Defence Ministers' meeting plus. *Australian Journal of International Affairs, 73*(1), 64-81

Widiatmaja, A. (2019). Indonesia Defense Diplomacy Strategy in ASEAN Defense Ministers' Meeting-Plus.

KÜLTÜREL DİPLOMASİ VE ASEAN: YENİ FIRSATLAR, DEVAM EDEN SINAMALAR

Melih Demirtaş[*]

1. GİRİŞ

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), 1967 Bangkok Bildirisi ile temelleri atıldığında öncelikli olarak bölgesel istikrarı, ekonomik kalkınmayı ve Soğuk Savaş bağlamında güvenliği sağlama amacıyla tasarlanmıştı. Ancak aradan geçen yarım yüzyılda ASEAN, yalnızca ekonomi ve güvenlik alanında değil, aynı zamanda sosyo-kültürel düzlemde de daha görünür bir aktör hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, örgütün yalnızca iş birliği mekanizması değil, aynı zamanda bölgesel kimlik inşasına katkıda bulunan kültürel bir platform olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Kültür, bu bağlamda, ASEAN'ın "insan merkezli bölgeselcilik" vizyonunun da temel sütunlarından biri olarak değerlendirilebilir (https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/, 10 Ekim 2025'te erişildi).

Bu manada, bir dönem ASEAN üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla ekonomik entegrasyon, güvenlik ve iktisadi ve ticari iş birlikleri ekseninde yoğunlaştığı dikkat çeker (Haacke, 2003: 65-69; Leifer 1989). Kültürel diplomasi ve sosyal diplomasi süreçlerinin ise, belli başlı kayda değer örnekler dışında, görece sınırlı şekilde ele alındığı söylenebilir (Acharya 2000; Acharya 2001; Acharya 2014). Öte yandan, son olarak özellikle Tayland-Kamboçya arasında Preah Vihear Tapınağı üzerinden yaşanan anlaşmazlıktan da görüleceği üzere, kültürün birleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı bir unsur olabileceği bilinmektedir (Covey 1962; ICJ 2013, https://www.icj-cij.org/node/103182, 1 Ağustos 2025'te erişildi). Bu durum, literatürdeki boşluğun daha derinlemesine analizlerle doldurulması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında, bu çalışma, ASEAN'ın kültürel diplomasiyi ve sosyal diplomasi pratiklerini bir yumuşak güç aracı olarak

[*] *Dr., Bağımsız Araştırmacı/Siyasi Analist; Kapadokya Üniversitesi'nde misafir Dr.Öğretim Görevlisi; ORCID No: 0000-0002-6206-1349; melih.demirtas@outlook.com.tr, melih.demirtas@kapadokya.edu.tr*

nasıl geliştirdiğini, ne ölçüde kurumsallaştırabildiğini ve hangi sınamalarla karşılaştığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda da bazı temel araştırma soruları okuyucu için yönlendirici olabilecektir: İlki, 'ASEAN, kültürel diplomasi aracılığıyla bölgesel kimlik inşasına nasıl katkı sunmaktadır?' Bir diğeri, 'sosyal diplomasi, ASEAN içinde devlet-dışı aktörler ve toplumların katılımıyla ne ölçüde işlerlik kazanabilmektedir?' Ve somut bir örnek üzerinden gidilirse, 'Preah Vihear Tapınağı' gibi görece olumsuz bir vaka, ASEAN kültürel diplomasisinin sınırlarını nasıl göstermektedir?'

Çalışmanın teorik temelinde atıf yapmayı sürdüreceğimiz Nye'ın (1990: 153-170; 2004) "yumuşak güç" yaklaşımı ve Hayden'ın (2012; 2013) "sosyal diplomasi" kavramsallaştırması, kültürel diplomasinin toplum-temelli boyutlarını ortaya çıkarmakta; ASEAN gibi çeşitliliği yüksek bir örgütte kültür aracılığıyla sürdürülebilir barış ve iş birliği inşa etmenin olanaklarını irdelemeye imkân tanımaktadır. Yöntemsel açıdan ise çalışma nitel bir araştırma tasarımına sahiptir. ASEAN belgeleri, resmî web sayfaları ve açıklamaları, ayrıca, Birleşmiş Milletler ve içerdiği UNESCO gibi ana bileşen kurumlarının raporları, Uluslararası Adalet Divanı kararları ve ilgili akademik literatür ile basın haberleri/açıklamaları temelinde doküman analizi yapılmıştır. Ayrıca, Tayland-Kamboçya arasındaki 'Preah Vihear Tapınağı anlaşmazlığı' özet bir vaka incelemesi yöntemiyle ele alınmış, böylece kültürel diplomasinin potansiyeli ve sınamaları somutlaştırılmıştır. Bu yöntem, hem kuramsal tartışmaların sahadaki yansımalarını görmeye hem de ASEAN'ın kültürel diplomasi kapasitesini daha geniş bir bağlamda değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

Literatürde ve Batı etkisindeki dünyada hâlen baskın konumdaki akademik camiada, ASEAN kültür diplomasisi ve genel olarak yumuşak gücüne dair yorumların yıldan yıla arttığı ve olumlu bir çerçevede ilerlediği dikkat çeker. Bunlardan birinde Blankert, "ASEAN'ın post-modern diplomasisi ve bölgedeki istikrar ile barışın bir unsuru olarak üstlendiği rol, uzun süre Avrupa ve ABD tarafından küçümsenmiştir. Ancak bugün gerek Brüksel gerekse Washington, ASEAN'ın önemine uyanmakta ve onun, nadiren manşetlere konu olsa da AB ile benzer şekilde bir bölgesel 'barış örgütü' niteliğini paylaştığını fark etmektedir" demektedir (Blankert 2014, https://www.friendsofeurope.org /insights /aseans-much-underrated-soft-power/, 10 Ekim 2025'te erişildi.).

Bu noktada, ASEAN şüphesiz çalışmamızda da vurgulanmak istenen ana düşünceye paralel olarak, Güneydoğu Asya'daki iktisadi ve siyasi

hamlelerine ilave, sosyal ve kültürel manalarda da, kritik bir istikrar ve dengeleme işlevi gören; Çin, ABD, Hindistan, Rusya ve diğer aktörlerin son dönem askerî ve sert güçlerini yoğun şekilde kullanmaktan ve sergilemekten çekinmediği bir ortamda ve oluşan kıyasıya rekabet karşısında, bölgenin daha küçük ülkeleri için de bir nevi 'koruyucu bir sosyal ve kültürel çerçeve' sunmaktadır. Örneğin kurulan bu ana yapıda, bireysel ASEAN üyeleri ile Çin arasında zaman zaman yaşanan sert tartışmalara rağmen, ASEAN bir bütün olarak bu 'dev' komşusuyla yapıcı bir ilişki sürdürebilmekte, ABD-Rusya-AB arasındaki gergin ilişkilere göre de çok daha stabil ve genel diplomatik ruha da renk veren pro-aktif bir resim çizebilmektedir (Blankert 2014).

Bu ana bağlamda çalışmamız, beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uluslararası siyasetin son dönemler daha da popüler hale gelen kamu ve kültür diplomasisi kavramları detaylı şekilde özetlenmekte, dünyada bu yönde ortaya çıkan örnekler ve okuyucuyla paylaşılarak, ASEAN'a dair bir analize geçmeden evvel detaylı bir teorik ve kavramsal karşılaştırma imkânı amaçlanmaktadır. İkinci bölümde ASEAN'ın sosyo-kültürel yapısı ve kültürel diplomasi araçları farklı ve kapsayıcı boyutlarıyla tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde önde gelen bazı ASEAN üye devletlerinin kültürel diplomasi pratikleri de keza karşılaştırmalı olarak özetle değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde Asya'da etkileri uzun dönemdir devam eden ABD ve Çin gerçekliği, kültür ve kültür diplomasisi inşa süreçlerini etkileyen bir boyutta ve akademide son dönemde daha da popüler hale gelen 'hegemonya' kavramsallaştırması altında incelenmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise, Preah Vihear Tapınağı anlaşmazlığı üzerinden ASEAN'ın kültürel diplomasi kapasitesi ve sınırlılıkları analiz edilecek, ASEAN'ın gelecekteki kültürel diplomasi vizyonuna ilişkin bazı öneriler okuyucuyla bu bölümde ve takip eden sonuç kısmında paylaşılacaktır.

2. Kamu ve Kültür Diplomasisi Nedir?

Uluslararası ilişkilerde ve dış politikada güç kullanım biçimleri son yüzyılda önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Geleneksel olarak askeri ve ekonomik kapasiteye dayalı "sert güç" kavramı, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yumuşak güç (*soft power*) ile tamamlanmaya başlamıştır. Son dönem ABD akademisinin önemli isimlerinden Joseph Nye'ın geliştirdiği bu kavram, bir devletin ya da örgütün, diğer aktörleri zorlamadan, "ikna" ve "cazibe" yoluyla etkileme kapasitesine işaret eder

(Nye 1990: 153-171; 2004). Bu çerçevede oluşan farklı 'aktörlerin soyut etki alanı' felsefesinden, kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi büyük oranda beslenmeye son yarım yüzyılda devam etmiş ve uluslararası ilişkilerde artan bir öneme sahip olmuştur; devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler ve sivil toplum aktörleri tarafından da yaygın biçimde bu terimler artarak kullanılmaya devam etmektedir.

Kamu diplomasisi, devletlerin doğrudan başka ülkelerin halklarına (kamuoylarına) seslenerek, kültür, eğitim, medya, değerler gibi yumuşak güç araçlarıyla imaj ve etki üretmeye çalıştıkları geniş bir alanı ifade eder. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında ve bilhassa Sovyetler'e karşı propaganda tekniklerini yeni bir aşamaya taşıyan ABD öncülüğünde kamu diplomasisi önemli bir kavramlaştırma ve kitabi hale getirilme sürecine girmiştir. Eski bir ABD'li diplomat ve sonrasında meşhur Fletcher School akademisyenlerinden olan Edmund Gullion 'kamu diplomasisi' kavramını, geçmişin daha sorunlu alanı 'propaganda'dan ayrı bir alanda, açık ve sistematik surette kullanmaya 1960'ların ortasında başlamış, ardından pek çok ABD merkezli ve sonrasında Avrupa-orjinli araştırmacı ve diplomasi temsilcisi bu kavram üzerinde yeni açılımlar yapmayı sürdürmüşlerdir (Cull 2008: 39-43). Kültür diplomasisi, bu tartışmalar içinde kamu diplomasisine bir şekilde bağlı, bir nevi alt dalı olarak incelense de yine de 'kültür' kavramının verdiği güçlü ve derin altyapı ve tarihî boyutla, görece daha özerk bir süreçte konu edilmelidir.

Bu noktada, Soğuk Savaş sonrasında hızla 'küreselleşen' ve 'etkileşen' dünya siyasetinde pek çok farklı kola ayrıldığı görülen kamu diplomasisi, eğitim, ticaret, turizm, spor diplomasisi gibi yeni anlamlar kazanmış, ancak bunlar arasında en önemli bileşenlerden biri tarihsel, kapsayıcı ve çok taraflı boyutuyla, kültürel diplomasi olmuştur. Kültürel diplomasi, dil eğitimlerinden, sanat, edebiyat, müzik, sinema, miras projeleri ve eğitim ve burs programlarına kadar toplumlar arasında güven, diyalog ve olumlu imaj inşa etmeyi hedefleyen geniş bir alanda inşa edilen bir 'sosyal diplomasi' alanı (Mark, 2010) olarak da ele alınabilir. Sosyal olması, sayıca nitel olduğu kadar nicel yönünü, yani daha fazla sayıda insana ve yeni sosyal birlikteliklere nüfuz etmesini ve bunun beraberinde gelen etki alanını ifade etmektedir.

Kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi birbiriyle örtüşen, bu esnada farklı ölçeklerde tamamlayıcı şekilde işleyen süreçler hâline gelebilmektedir. Kamu diplomasisiyle kimi zaman daha anlık ve işlevsel sonuçlar üzerinde fikir yürütebilirken, kültürel diplomasi bir nevi 'geleceğe yatırım' unsurunu

yani uzun-vadeli planları dikkate alır. Bu nedenledir ki 'uzun vadeli etki' denilen bir süreçte, örneğin bazı Batı ülkelerinin yıllardan beri her tür dalgalanma ve sorunlu dönemde dahi uygulamaktan geri durmadıkları 'eğitim/burs projeleri ve kültür merkezleri' akla gelmektedir. Bu yolla pek çok farklı ülkede de gelecek nesiller üzerinde kalıcı etki bırakmak amaç edinilir. Bu bağlamda diğer tamamlayıcı işlevler arasında imaj yönetimi, yani uluslararası alanda olumlu bir ülke veya örgüt imajı oluşturmak; 'karşılıklı anlayış', diğer bir popüler ifadesiyle 'empati' veya halklar arasında önyargıları azaltmak, kültürel yakınlık yaratmak; 'gündem belirleme' yani küresel veya bölgesel ölçekte fikirlerin, değerlerin ve politikaların meşrulaştırılması ve 'iletişim ve diyalog' yani yüksek oranda 'sert güç yarışına' bağlı tek yönlü propaganda yerine çok yönlü kültürel alışveriş mekanizmaları geliştirmek gibi unsurlar ön plana çıkarılabilir (Cull 2008; Cummings 2003).

Bu manada, çalışmamızın da temelini oluşturan kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi üzerine bilhassa Soğuk Savaş sonrası geniş bir literatürün hâlihazırda mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Soğuk Savaş sonrasında ve bilhassa, 21. Yüzyıl dijital çağında kamu diplomasisi daha çok karşılıklı anlayış, iletişim ve yumuşak güç üretimi üzerinden tanımlanmaya ve geçmişte daha çok "Nazi Almanya'sı" veya "Stalin Rusya'sıyla" literatürde eşleştirilen 'propaganda' unsurundan daha farklı bir boyutta ele alınmaya başlamıştır (Melissen 2005). Esasen bu yönde Soğuk Savaş'ın ikinci yarısından başlayarak Batı ve öncelikle de ABD kökenli akademinin katkısı kayda değerdir (Keohane ve Nye 1977).

En bilinen Batı kaynaklı referanslardan biri olarak Cull (2009), kamu diplomasisini devletlerin doğrudan yabancı halklarla iletişime geçerek onların algı ve tutumlarını etkileme süreci olarak tanımlamakta, Nye'ın (1990) artık çokça bilinip adeta "ana terim" hâline getirilen "yumuşak güç" kavramsallaştırması ise, kültürel diplomasiyi, "cazibe, ikna ve değerler" üzerinden etki yaratmanın en görünür aracı olarak değerlendirmeyi çok farklı örnekler ve vaka çalışmaları üzerinden mümkün kılmaktadır. Melissen (2005) ise, bu çerçevede yeni kamu diplomasisinin çok aktörlü ve çok boyutlu yapısına dikkat çekerken; Mark (2010) özellikle kültürel diplomasiyi süreçten ayırır; toplumlar arası güven ve diyalog tesis eden daha "uzun vadeli bir yatırım" olarak tanımlar.

Çalışmamızda en önemli hususlarda biri olan 'toplumsal' boyutu anlamak adına ise, son yıllarda literatürde öne çıkan bir diğer kavram "sosyal diplomasi" olmuştur. Hayden (2012), sosyal diplomasiyi devlet-dışı aktörlerin, sivil toplumun ve bireylerin diplomatik süreçlerde aktif rol alması

olarak tanımlamakta; kültürel diplomasiyi yalnızca devletlerin tekeline bırakmayan, daha kapsayıcı ve toplum merkezli bir yaklaşım önermektedir. Takip eden kısımlarda inceleneceği üzere, ASEAN gibi çeşitliliği yüksek bir örgütte de sosyal diplomasi perspektifi hem iç bütünleşmenin hem de dış görünürlüğün artırılmasında kritik bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Gerek kamu gerek kültür diplomasileri, devlet-merkezli olabilir, ancak etkili ve uzun süreli nüfuz imkânı bulan örnekler incelendiğinde, devlet desteğinin yanında, küresel ve bölgesel devlet-üstü/sivil kurumlar aracılığıyla icrası süreklilik kazanan kültürel diplomasi çalışmalarının boyutunun ve etki alanının dünyada çok daha arzulanır seviyelere ulaştığı dikkat çeker. Örneğin Fransa, İtalya, İspanya, Japonya, Rusya ve son yıllarda ülkemizin de aralarında bulunduğu çok sayıda ülkenin başarılı kamu ve kültür diplomasisi örnekleri konuşulmaya devam ederken, şüphesiz bu alanda en bilinen ve en kapsayıcı kültür diplomasisi organı olarak ise Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlı Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nu (*UNESCO-United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) nitelendirmek doğru olacaktır (www.unesco.org, 10 Ekim 2025'te erişildi).

Ancak elbette insana ve hayata dair her sosyal stratejide ve sosyal bilimlere konu mekanizmada olduğu gibi kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi kavramları her zaman olumlu algılanmamakta ve önemli bazı eleştiriler, açmazlar ve sınamalar beraberinde gelebilmektedir. Örneğin ilk önemli risk esasen yakın tarihte de her zaman konu olan yukarıda da kısaca altını çizdiğimiz "propaganda riski" unsurudur. Kabaca, 'bir fikrin/yönelimin güçlü şekilde savunulması' şeklinde insanın bir özgürlük alanı veya kendini ifade biçimi olarak klasik yazarlarca ilk etapta savunulsa da (Bernays 1936: 744-745), Nazi Almanya'sından, Sovyetler'e etkin olan, propaganda ile otoriter ve yıkıcı yönetim tarzlarının iç içe ancak çoğu zaman yoğun surette bir birini tamamlayan yapısı, bugün dahi sorunlu siyasal arka plana sahip muhtelif devletlerin uygulamaya devam ettiği bir yöntemdir ve kamu ve kültürel diplomasi faaliyet alanlarıyla benzeşerek iç içe geçmesi oldukça mümkündür.

Bu noktada, eğer şeffaflık ve karşılıklılık yoksa ve elde edilen çıktı esasen tek bir devletin siyasi ve iktisadi tek-taraflı çıkarını daha fazla besler hale geliyor ve karşı taraf ve/veya taraflara yarardan çok zarar ve yıkıcı sonuçlarla yüz yüze getiriyorsa, bu kamu veya kültürel diplomasi tablosundan çok, 1-2. Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş boyunca çokça duymaya alıştığımız 'propaganda aracı' sorunsalına yol açmaktadır (Mark, 2009: 29-30). Bu sorunsala bağlı olarak da belirli bir "yüzeysellik" yani asli

amaç olan karşılıklı anlayış ve kazanımlar yerine, sadece bir "imaj parlatma"ya indirgenme ve derinlikli toplumsal bağlar kuramama hususu meydana gelir ki bu da bir "kültürel tek yönlülük" ve mevcut siyasal ve politik çatışmalar ile ihtilafların yeni diplomatik krizlere dönüşmesi ve kültürel girişimleri etkisiz bırakması ikilemini karşımıza çıkarmaya, aynı 'sonsuz bir kısır döngü' örneğindeki gibi devam eder.

Aşağıdaki tabloda, bu noktaya kadar ifade edilen bazı hususların dünyadaki pratik yansımalarını daha rahat görebiliriz. Burada, hangi ülkenin hangi kültürel diplomasisi stratejisine ne zamandan beri ağırlık verdiği (dil öğretimi, burs, kültürel etkinlik, müzeler vb.) öncelikle dikkat çeker. Avrupa'daki örneklerin, özellikle Fransa'nın, kültürel diplomasi stratejileri açısından daha eski bir yapı meydana getirdiği, tek merkezli, kurumsallaşmış bir temel oluşturduğu görülür. Hindistan, Japonya, Çin ve Rusya gibi Asya/Avrasya yapıları ise hem devlet destekli yeni yapılar hem de devlet geleneğinden gelen daha eski gelenekleri beraberinde harmanlayarak taşıyabilir (Sovyetler'den günümüze Rus örneği gibi). ABD ise kültürel diplomaside prensip olarak devlet müdahalesine olumlu bakmayan, aynı oranda çok ayaklı çok parçalı, ama bilhassa 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, küresel ölçekte en güçlü popüler kültür modellerini meydana getirmiştir. 2000'li yıllarda, Türkiye gibi dinamik kimi ülkeler ise yeni, ama hızla genişleyen bir kurumsal kültürel diplomasi grafiği yakalamıştır denilebilir.

Tablo 1: *Dünya'da Önde Gelen Kültürel Diplomasi Kurumları*

Kurum	Kuruluş Yılı	Ülke	Amaç / Misyon	Temel Faaliyetler
Alliance Française	1883	Fransa	Fransız dili ve tarih ve kültürünü tanıtmak	Fransızca kursları, kültürel etkinlikler, kütüphaneler
Goethe-Institut	1951	Almanya	Almanca öğretimi ve Alman tarih ve kültürünün tanıtımı	Dil kursları, kültürel projeler, sanat ve edebiyat etkinlikleri
British Council	1934	Birleşik Krallık	İngiliz dili, eğitim ve kültürünü yaymak	İngilizce öğretimi, burslar, kültürel iş birliği projeleri
Instituto Cervantes	1991	İspanya	İspanyolca ve Hispanik kültürü tanıtmak	İspanyolca kursları, DELE sınavları, sanat ve edebiyat faaliyetleri

Kurum	Kuruluş Yılı	Ülke	Amaç / Misyon	Temel Faaliyetler
Confucius Institute	2004	Çin	Çin dili ve kültürünü dünyada yaygınlaştırmak	Çince kursları, festivaller, burslar, akademik iş birlikleri
Japan Foundation	1972	Japonya	Japon kültürünü, dilini ve araştırmalarını desteklemek	Japonca eğitimi, kültürel etkinlikler, akademik hibeler
ABD Kültürel Diplomasi Yapıları (Fulbright Programı, American Spaces, Smithsonian Institution, USAID vb.)	1946'dan günümüze (çeşitli tarihlerde)	ABD	ABD, Avrupa'daki gibi tek bir merkezî kültür enstitüsü kurmamış, bunun yerine çok ayaklı bir model geliştirmiştir. Fulbright Programı ile eğitim ve akademik değişim; American Spaces ile yerel kültür merkezleri, kütüphaneler ve etkinlikler; Smithsonian Institution gibi müzeler ve sergiler ile kültürel mirasın paylaşımı öne çıkmaktadır.	Akademik değişim bursları, kültür merkezleri, müzeler ve sergiler, İngilizce eğitimi, bilimsel ve kültürel diplomasi projeleri
Indian Council for Cultural Relations (ICCR)	1950	Hindistan	Hindistan kültürünü ve uluslararası dostluğu geliştirmek	Kültür merkezleri, sanat etkinlikleri, burslar
Rossotrudnichestvo (Rusya Bilim ve Kültür Merkezleri) ve **"*Russkiy Mir*/**Rus Dünyası" Merkezleri	2007/ 2008	Rusya	Rus dili ve kültürünü tanıtmak, diaspora ile bağ kurmak (diaspora dışında Rus dili merkezli kültürel diplomasi faaliyetleri için "Russkiy Mir/Rus Dünyası", 2007'de kuruldu).	Dil kursları, film ve edebiyat etkinlikleri, bilimsel iş birliği
Yunus Emre Enstitüsü	2007	Türkiye	Türkçe'nin öğretimi ve Türk kültürünün tanıtımı (Diasporanın da dahil olduğu kültürel diplomasi faaliyetleri marjında YTB-Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 2010'da kuruldu.	Türkçe kursları, sergiler, kültürel etkinlikler, akademik projeler.

Sonuç olarak, insan ve toplumun ilerlediği hızlı safha ve dijitalliğin, başta tüm devlet, kamu ve kültür alanlarında da yarattığı dönüşümle, uluslararası sistemde kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi çoğunlukla birlikte ele alınmakta, daha kapsayıcı, barışçıl ve sürdürülebilir küresel ve bölgesel etkileşim mekanizmalarının ortaya çıkması bu surette mümkün hale gelebilmektedir. Ancak, kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi, günümüz uluslararası ilişkilerinde yaşanan kriz ve sınamalarla sert güce alternatif değil, onu tamamlayan stratejiler olarak da öne çıkmaya müsait hale gelmiştir. Başarılı kamu diplomasisi, yalnızca devlet politikalarını değil; aynı zamanda sivil toplumun, sanatın, eğitimin ve kültürel mirasın gücünü de içeren çok aktörlü bir süreçtir. Kültürel diplomasi ise bu sürecin en güçlü ayağıdır, çünkü kültür aracılığıyla kalıcı etkileşim ve güven inşası sağlanabilir. Çalışmamızın devamında da bunun Asya ayağında, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi etkin bir bölgesel örgüt kanalıyla, değerlendirmede bulunmayı ve yukarıdaki tabloya benzer bazı çıkarımlar yaparak Asya ve ASEAN örnekleri üzerinde derinleşmeyi amaçlıyoruz.

3. ASEAN'ın Kültür Diplomasisi Araçları ve Kapasitesi

Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland'ın, bundan tam 58 yıl önce 1967'de Bangkok'ta imzaladıkları bir anlaşmayla ASEAN suretinde meydana getirdikleri temel, bugün sadece bölgesel iş birliğini ekonomi ve güvenlik alanında değil, aynı zamanda sosyo-kültürel düzeyde de derinleştirmeyi ve anılan örgüte daha güçlü bir "kimlik" kazandırmayı amaçlayan bir yapıda şekillenmektedir. Kuruluş amacı, çokça zikredildiği üzere kısaca "anti-komünist" olan, yani Soğuk Savaş atmosferinde komünizm tehdidine karşı bölgesel birlik, ekonomik kalkınma ve siyasi istikrarı sağlamak olarak tarif edilse de (Nesadurai 2009; Dündar ve Pehlivantürk 2019: 9), günümüzde gelinen noktada farklı ve derin ideolojik ayrımların yaşandığı, 'insan' unsurunun kültür ve diplomasisiyle daha fazla zikredildiği bir ASEAN yapısından bahsetmek artık mümkündür. Üye devletler arasında tarihsel ve kültürel temelli gerilimler ise, esasen ASEAN'ın gelinen aşamada hedeflediği "yumuşak güç" ve "kültür-tabanlı" siyasetinde aksamalar yaşanabildiğini, örgütün hedeflediği siyasi ve iktisadi saiklere erişmede, en başta kendi içerisindeki "kültürel kimlik ve aidiyet" sorunlarını çözmesinde de kritik bir mana bulunduğunu göstermektedir.

Öte yandan, ASEAN'dan, kurulduğu 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bu dönemde nispeten en güçlü sosyal/kültürel birlikteliklerden birini örnekleyen başta Avrupa Birliği (AB) gibi 'küresel norm ihracına' odaklı bir kültür diplomasisini beklemek de tabiatıyla doğru değildir. Bunun

yerine, sahip olunan farklı sosyo-kültürel değerlerle anılan Asya-merkezli oluşum, en başta 'ortaklık, uyum, çatışmasızlık ve çeşitlilik' üzerine inşa ettiği bir yumuşak güç anlayışı yardımıyla bugünlere kadar gelmiştir. Buna karşılık, bilhassa 'kurumsallaşma, ortak anlatı oluşturma' ve özellikle kendi bölgesi ve yakın çevresi dışında da 'görünürlük kazanma' boyutlarında hâlen belirli eksiklerle karşı karşıyadır.

Bu çerçevede, ilerleyen başlıklarda da özetle değineceğimiz, son yıllara damgasını vuran ve biri ASEAN'ın kurucu üyesi Tayland, diğeri Soğuk Savaş sonrası düzende 1999 yılında örgüte dâhil olan bölgedeki diğer bir tarihî oyuncu Kamboçya arasındaki, "Preah Vihear Tapınağı" gibi kültürel bir mirasın merkezde olduğu "sınır krizinin" gösterdiği üzere, ASEAN'ın, siyasi ve iktisadi manada diyalogu her koşulda ilerletmeye devam ettiği bir ortamda, örgütsel manada süren bu çabaların heba olmaması, en baştan iyi tasarlanmış bir kamu ve bilhassa kültür diplomasisini de gerekli kılmaktadır.

Buradan hareketle yapılacak derinlemesine bir incelemede, Asya'daki esasen en kapsamlı bölgesel kamu diplomasisi platformlarından birinin de ASEAN tabanında geliştirilmek istendiği düşünülebilir. Bu geliştirilme-süreci, aynı bölgede konumlu, ASEAN dışı Çin, Güney Kore veya Japonya gibi etkin ve tekil ülkelerin derinlikli tarihi ve elbette, yaratıcı ve yapıcı sosyo-kültürel yeni yöntemleriyle kültürel diplomasileri alanında bir adım öne geçtikleri zamanlarda dahi devam etmiştir. Bu tekil ülkelerden ASEAN üyesi olmayan kayda değer oyunculardan, Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore, birbirlerinden çok farklı mizaçlara ve siyasi ve sosyal arka planlara sahip olsalar da ve buna bağlı diplomasi ve tanıtım alanında değişik yöntemler kullansalar da ASEAN coğrafyasında da etkileri bir hayli hissedilen konumlara zaman zaman eriştikleri kabul edilmelidir.

Yine de ASEAN kültür diplomasisi, bu tekil Asya ülkelerinin ve bunlara ilave onlardan daha farklı görünen ama coğrafi olarak oldukça yakın - askeri kapasitesine ek tarihsel, ideolojik ve kültürel pek çok yan unsura sahip - Rusya'nın; ve hatta 'bireysel yaratıcılığa' tanıdığı alanla her daim övünen ve Asya'da da etkin en geniş küresel popüler kültür ağını kurmuş ABD'nin uyguladığının aksine, doğrudan bir "propaganda diplomasisi" olarak algılanabilecek bir taktik değil, bir 'örgüt perspektifi' çizmekte ve tekil başarıları 'birliktelik' tabanlı ilerlenen bir stratejiyle ikame etmeye çalışmaktadır. Bu durum ise, ASEAN'ı bir AB yapmasa da Avrupa tabanlı birliktelik ruhuna benzer kılmaktadır.

Kültür Diplomasisi bu bakımdan ASEAN'ın en gerçekçi, ilkesel ve kayda değer diplomasi araçlarından biri olabilir mi? Ve öyleyse, bu

diplomasi yönteminin daha da pekiştirilmeye muhtaç tarafları için yeni yatırım ve projelerin sürekli geliştirildiği bir anlayış da esasen son dönemde örgüt içinde hâkimdir diyebilir miyiz? Bu soruların cevabı belirli perspektiflerden olumludur; nitekim, ASEAN özelinde belirttiğimiz üzere, karar alıcıların farkında olduğu temel mesele, NATO veya AB gibi salt kolektif güvenlik, ya da salt siyasi ve ekonomik/sosyal entegrasyon içeren bir yapıdan güç almanın mümkün olmadığı hususudur. Diğer bir deyişle, "zorunlu uzlaşma" ve "kurallara uymayan üyelere katı yaptırımlar" yerine, gerçek manada, kültürel bir oydaşma anına benzer, "gönüllülük" ana yapıyı belirlerken, askerî müdahale, yaptırım uygulama, üyelerin "iç işlerine karışma" gibi araçların kullanımı ASEAN yapısında hâlen çok da mümkün görünmemektedir. Bu durumda da bariz olan ana noktalardan biri, kültürel diplomasisi gibi yumuşak güç unsurlarının, ASEAN'ın hem kendi gücünü ve küresel etki alanını artırmada, hem de üyeleri arasında da patlak verebilecek bölge içi çatışmalarda kullanabilecek en meşru ve kabul gören araçlardan biri olarak düşünülebileceğidir.

Bu bağlamda ASEAN, eski dönemin 'korkutucu' tarafı olarak resmedilen ve sürekli bir 'mücadele senaryosu' üzerine kurulu 'Komünizm'le de, bilhassa Soğuk Savaş sonrası hesaplaşmasını rafa kaldırmış görünmekte, bu ideolojiye veya sosyalizm fikriyatına çok da uzak görünmeyen yeni üyelerine kucak açarak, bulunduğumuz dönem itibariyle, sadece ekonomik bir blok değil, aynı zamanda "ASEAN kimliği yaratmayı" hedefleyen ve sosyo-kültürel bir politikalar bütünlüğü ortaya koymaya meyilli bir nevi "farklı fikirler/yönelimler organizasyonu" hâline de gelmektedir.

Belirttiğimiz bu ana hususlar kapsamında, kültür diplomasisi çatısı altında atılan bazı kayda değer adımlar da bu çalışmanın muhteviyatı açısından dikkat çeker: Örnek olarak, "ASEAN Sosyo-Kültürel Topluluğu (ASCC) Vizyon Belgesi", "karşılıklı anlayış" yani "empati"ye dayalı barışçıl bir perspektif çizerken (https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/, 10 Ekim 2025'te erişildi); ASEAN Kültür Mirası Yöresel Rehberi gibi başvuru metinleri, bölgedeki herkes için ortak bir anlatı ve dil geliştirmek adına son yıllarda sıkça referans verilmektedir (https://asean.org/asean-launches-digital-archive-of-regions-cultural-heritage/, 10 Ekim 2025'te erişildi).

Bunun yanında, kültürel diplomasi atılımları olarak, ortak miras alanlarının korunmasına yönelik bölgesel programların geliştirilmesi; UNESCO ile eşgüdüm içinde olunan ASEAN Kültür Miras Listesi ve Koruma Programları; üye ülkelerin kültür politikalarını uyumlaştırmaya ve

kriz dönemlerinde yumuşatmaya yönelik platform sunan ASEAN Kültür ve Sanat Bakanları düzenli toplantıları; "ASEAN Cultural Week"/Kültür Haftası, ASEAN Film Festivali gibi etkinlikler, halklar arası etkileşimin de teşvik edildiği klasik ama etkili kültür faaliyetleridir. Üniversite ve lise düzeyinde gençlerin özellikle "bölgesel kimlik" ve "empati geliştirme" amaçlarıyla dahil edildiği Gençlik Değişim Programları; coğrafi ve kültürel olarak yakın "dış ortak" olarak görülebilecek ülkelerle Ortak Kültür Girişimleri (örneğin, ASEAN-Güney Kore / ASEAN-Japonya) ise, ASEAN nezdinde kültürel diplomasinin geniş tanımıyla uyumlu belli başlı tamamlayıcı faaliyetler olarak algılanabilir (Otmazgin, 2012: 39-40).

Ayrıca, kültürün *audio-visual* yani insana dair görsel/işitsel tarafının her gün bilhassa dijital kanallardan daha ağır bastığı günümüzde ortak anlatılar ve kamuoyu diplomasisini pekiştiren medya, sanat ve müze girişimleri de bu anlamda büyük önem taşır hale gelmiştir ki, bunun doğal sonucu olarak "ASEAN TV, ASEAN Gallery, ASEAN Museum" gibi girişimler ASEAN'ın bilhassa dikkat çeken son dönem projeleri olmuştur (https://asean.org/asean-gallery/; https://www.aseantv.net/, 10 Ekim 2025'te erişildi). Bu bağlamda, belirttiğimiz bu öğeleri toparlayan ASEAN kültürel diplomasisi girişimlerine dair aşağıdaki surette hazırlanan özet bir tablonun da okuyucuya faydası olabilecektir:

Tablo 2: *Kültürel Diplomasi Stratejileri ve ASEAN*

Başlık / Alan	Kültürel Diplomasi ve ASEAN- İçerik / Açıklama
Kültür ve Sanat Programları	ASEAN Kültür Günleri, ASEAN Kültür Festivali, Kültürel Harita Projesi
Eğitim ve Gençlik Programları	ASEAN Gençlik Kampı, Öğrenci Değişim Programları, Gençlik Konferansı
Dil, Medya ve Yayıncılık	Çok-dillilik ve İngilizce, ASEAN Kültürel Dergisi, ASEAN TV/YouTube projeleri
Kültürel Miras	ASEAN Heritage Parks, UNESCO iş birlikleri, Müze değişimleri
Dış Ortaklıklar	ASEAN-Çin Kültür Yılı (2014), ASEAN-Kore Müzik Festivalleri, ASEAN-Japonya miras projeleri, Türkiye gibi uzak coğrafyalarla sınırlı da olsa iş birliği
Hedefler	Bölgesel aidiyet yaratmak, farklılıklardan uyum üretmek, ASEAN'ı tanıtmak, dış ortaklarla yumuşak ilişkiler

Başlık / Alan	Kültürel Diplomasi ve ASEAN- İçerik / Açıklama
Zayıf Yanlar / Eleştiriler	Merkezi kültür organı yok, dil bariyerleri, bütçe yetersizliği, tarihsel ve politik krizlerin gölgesi
Genel Değerlendirme	**Güçlü:** çeşitlilik, entegrasyon, gençlik programları, miras koruma **Zayıf:** parçalı anlatı, dış dünyada düşük görünürlük, kalıcı etki zayıflığı, dış-etki

Tüm bu kültürel diplomatik eylemlerin, Birleşmiş Milletler kurumları ve özel olarak UNESCO'yla yapılan ortak projelerle birlikte, kültür politikalarını uyumlaştırmada ve tarihi nedenlerle zaman zaman derinleşebilen kriz dönemlerinde yumuşatıcı kültürel mesajların verilmesi açısından önemli bir platform ve fırsat sunduğu değerlendirilebilir. Ancak tabiatıyla mevcut dünya düzeninde madalyonun diğer tarafından bakıldığında bir önceki teori tartışmaları bölümünde de vurguladığımız şekliyle, 'yumuşak gücün etkin olması bazı durumlarda sert güç unsurlarının etkisiyle doğru orantılıdır' savını öne sürenlerin sayısı da hâlen artış göstermeye devam etmektedir (Yatağan 2018; Kausikan 2019).

Başta ABD ve Rusya'nın uluslararası arenada süren eylemleri sert ve yumuşak güç birleşimi temelinde en bilinen örnekleri teşkil ederken, bu meyanda bu iki zıt gücün rasyonel bir tabanda birbirinden ayrılmazlığı üzerine kurulu "*smart power*/akıllı güç" kavramını da son yıllarda sık kullanan bir kesim ortaya çıkmıştır (Nye 2009: 7-9). Çin, İngiltere, Fransa, Türkiye, Güney Kore gibi ülkeler de bu yönde 'smart power' hareket tarzlarını sürdürürlerken, örneğin İsrail veya Rusya'daki rasyonel dengenin belirtilen ülkelerden çok farklı olarak, adeta irrasyonel bir aşırıcılıkla ve askeri saldırganlıkla, sert güç artışına neden olması ise dünya gündeminde son 3 yıldır, biri Ukrayna'da biri Filistin'de olmak üzere, başta insanlık ve coğrafya adına yıkıcı sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu manada, belki de bu ülkelerin bir dönem kendileri için oldukça elverişli bir ortam sağladıkları yumuşak güç unsurlarında hâlihazırda önemli bir zedelenme ve kayıp mevzubahis olup, bu gibi ülkelerin dikkate almadıkları aşama, yani 'smart power' kavramının gerçek manada bir dengeye bağlı kalması gerekliliği, bilhassa günümüz uluslararası siyasetinin gözden kaçırılmaması gereken bir gerçeğidir.

ASEAN gibi kurumsal bütünlükte ise, bir nebze AB nezdinde gelişmelere benzer, yani herhangi bir ortak ordu veya güvenlik gücü yokken, bu 'sert güç eksikliği'ni, yumuşak güç tarafıyla dengelemeye çalışan bir yapı söz konusudur. Ancak, bölgesel krizlerde (örneğin Güney Çin Denizi veya

Myanmar krizi), ASEAN'ın çoğunlukla pasif kalması, üye ülkeler arası 'güvensizlik' hususunun hala yüksek olması hususuna bağlı olarak (başta Tayland, Vietnam, Kamboçya gibi ülkeler), tarihsel ve kültürel çıkmazları beraberinde getirebilmektedir. Bu noktada tarafların sert güçlerini sahaya sürmelerine engel bir ASEAN yumuşak gücü, buna bağlı olarak da kamu ve kültür diplomasisinden bahsetmek önemli hale gelmektedir.

Ancak vurguladığımız 'kısıtlar perspektifi'ne paralel surette, dünyanın pek çok yerinde kültürel diplomasi ve kültür temelli siyasette karşılaşılan zorluklar, esasen ASEAN coğrafyası içinde de belirli zorluk ve sınırlamalara sebebiyet verebilmektedir. Bu çerçevede uluslararası siyasetin en önemli bileşenlerden biri olarak devletlerin "egemenlik hassasiyeti" hususu bilhassa ASEAN içinde de oldukça güçlü suretteki "iç işlerine karışmama" ilkesiyle yakından bağlantılıdır ve bu durum üyeler arasında en basit meselelerde bile ASEAN gibi kapsayıcı bir kurumun tarafsız arabuluculuğunun önüne geçebilmektedir.

Ortaya çıkan en kayda değer kısıtlardan biri bağlamında belirtilen egemenlik ilkesi, bir üst perdede, keza dünyanın diğer bölgelerinde bilhassa Soğuk Savaş'ın bitişi ertesi daha çok rastlandığı üzere, ASEAN coğrafyasında da 'kültürün milliyetçiliğe araç edilmesi' sorunsalına yol açabilmektedir (Zamorano, 2016: 166-168). Bu manada insanlığı bir araya getirmesi gereken tarihî miraslar ve kültürel figürler, iki veya daha fazla ülke tarafından ulusal kimlik inşası için kullanılıyor olabilir ve bu durumda kültür, bu zamana kadar farklı incelemelere de konu olduğu şekliyle, birleştirici değil çok kolay şekilde ayrıştırıcı bir unsur hâline de dönebilir (Mangset 1997).

Buna bağlı diğer bir 'kısıt' olarak, sivil toplum katılımının zayıflığı; diğer bir deyişle güçlü ve kendine has bir kültürel hareketin başta 'sivil alan'dan doğması daha kalıcı faydalar sağlayabilecekken, bu açıdan her daim istenen sonuç elde edilemeyebilir. Nitekim, ASEAN coğrafyasında bu manada engellerle karşılaşabilmekte, kimi zaman merkezi otorite kimi zaman yerel ve yerleşik değerlerlerle, kamuoyuna ve dünyaya açık ve şeffaf bir kamu ve kültür diplomasisi inşa sürecinin önüne set çekilebilmektedir. Diğer bir deyişle, kültürel diplomasi bireyler ve toplumlar arası etkileşimi gerektirirken, ASEAN ülkelerinde bu çoğunlukla devlet merkezli ve kapalı toplum tabakaları arasında kalırsa, kültürden gelen çoğu zaman 'devlet-dışı' ve 'sivil-tabanlı' zengin muhteviyatı dünyaya yansıtma ve yeni yumuşak güç kaynakları tesis etme hususu, dünyada diğer benzer alanlarda müşahede edildiği gibi kültürel diplomasinin hakkıyla icrasında önemli bir eksik hâline dönecektir.

4. ASEAN Kültürel Diplomasisinde Önde Gelen Üye Ülkeler, Araçları ve Temel Açmazlar

ASEAN ülkeleri arasında kültürel diplomasi açısından en başarılı ve etkili ülkeleri bu bölümümüzde kısaca değerlendirmek gerekirse, genel kanıya göre, Endonezya'nın bu açıdan belirli avantajlarından bahsedilebilecektir. Ancak bu değerlendirme tabiatıyla bağlama göre değişebilir. Yine de kültürel diplomasi gücü olarak bazı ASEAN üye ülkelerinin diğerlerinden bir adım önde olarak öncül rolleri dikkati çektiğinden, örneğin Endonezya, bölgenin en büyük ülkesi olarak, başta nüfusuyla Müslüman dünyaya ve Asya'nın çok dinli-çok katmanlı yapısına 'kültürel bir ilham' olma iddiasını bu anlamda taşımaktadır.

Hint Okyanusu-Pasifik ekseninde stratejik ve kültürel geçiş noktası olması, çok sayıda etnik grup, zengin folklor ve dil mirasına ev sahipliği yapması, sayıca en fazla Müslüman'ı barındırırken, İslam'ın "ılımlı, demokratik ve kültürel" versiyonu olarak tanıtılan bir yumuşak gücü barındırması; "Gamelan müziği", "Wayang kukla tiyatrosu", "Ramayana dansları" başta olmak üzere, esasen bölgedeki pek çok ülkedekine benzer, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras'ına dâhil bir birinden renkli beşeri öğeye sahip olması Endonezya'nın ASEAN içerisinde de bir adım önde zikredilmesine yol açar (Viartasiwi, Trihartono ve Hara 2020). Ayrıca 2022 yılında en gelişmiş ekonomilerin meydana getirdiği G20 Dönem Başkanlığı'nı başarıyla sürdürüp, sadece siyasi ve iktisadi öğeleri değil, "Bali teması, doğu mistisizmi" gibi kültür diplomasisi unsurlarına da Başkanlık Dönemi'nde vurgu yapması dikkat çekmiştir. Yabancılar için Endonezya dili ve kültürünü öğreten "Darmasiswa Programı" 1970'lerden beri başarıyla devam ettirilirken, bu ülke ASEAN gençlik programlarının çoğuna da keza ev sahipliğini yapmayı sürdürmektedir (Sutjipto, Maharani, Pinariya ve Suwana 2023: 1420-1422).

Öte yandan, Batı menşeli ve etkisi bu döneme kadar kanıtlanmış kültürel diplomasi örneklerine nazaran, ASEAN genelinde olduğu gibi örgütün Endonezya gibi önde gelen ülkelerinde de belirli yapısal sorunlar ve reform sürecinden geçirilmesi gereken açmazlar söz konusudur. Bunların başında, bürokratik hantallık; kültür diplomasisi girişimlerinin hâlâ devlet merkezli ve merkeziyetçi bir zihniyetle ortaya konarak bireysel ve toplumsal sivil girişim ruhuna kimi zaman set çekilmesi; imaj çeşitliliği alanında kısıtlı örneklerle yetinilmesi (Endonezya örneğinde sadece "Bali" üzerinden tanıtım yapılması gibi); mali kaynak kıtlığına bağlı olarak, Çin veya AB'ye kıyasla düşük bütçeli kültür ataşelikleri ve sınırlı yurtdışı merkezlerinin

kullanılabilmesi ve bu durumun kültürel çeşitliliği ve tanıtımı gölgeleyebilmesi, kayda değer bazı sorunlar olarak göze çarpmaktadır.

Diğer ASEAN üyeleri arasında, Tayland da gastronomi, film ve sinema endüstrisi ile turizm diplomasisi alanlarında gücünü yüksek seviyeye taşımış olmakla birlikte, tekil anlamda sahip olduğu bu yumuşak gücü hâlen ASEAN düzleminde kurumsal katkı boyutunda tam anlamıyla sunamamıştır (Abuan, 2021). Vietnam ise, yakın tarihi ve direniş kültürüyle güçlü bir "anlatı" üretiminde dikkat çeker. Yine de dışa dönüklüğünün sınırlı olması ve hala devlet kontrollünün bireysel ve toplumsal sivil kültür alanları üzerindeki hâkimiyeti, Vietnam kültür diplomasisi ve ASEAN'a sunabilecekleri anlamında belirli kısıtları beraberinde getirir.

Bu bağlamda, Singapur gibi yumuşak güç boyutunda görünürlüğü pekişmiş diğer bir üye ülke, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Batı ülkelerinden de aldığı dolaylı ticari ve imaj desteğiyle, coğrafi olarak ne kadar kısıtlı bir alanda kurulsa da başta eğitim, inovasyon ve modern şehir konseptleriyle, kısa sürede güçlü bir kimlik yaratımında Asya ülkelerine önemli bir örnek olarak sunulmuştur (Kausikan 2019). Yine de örneğin 'ticari boyuttaki başarısına benzer bir etkiyi, kültür diplomasinin kurumsal boyutunda ASEAN'a sistematik bir çerçevede katkı olarak verebildi mi?' sorusuna net bir cevap vermek zordur.

Bu bağlamda, Endonezya veya Singapur'la karşılaştırıldığında, ASEAN içinde esasen Vietnam, Laos gibi 'sosyalist gelenekleri' olan ülkelerin en başta üyelik süreçlerinin temel olarak liberal ekonomi ve diplomasiye dayalı ASEAN vizyonuyla 'yüzeyde bir tezatlık' arz ettiği düşülebilir. Ancak, bu durumun bir "çatışma" değil, daha çok bir "pragmatik bir uyum" ve "etkili bir dönüşüm" sürecini de ifade ettiği söylenebilir. Örneğin, Vietnam hâlen Vietnam Komünist Partisi altında tek partili sosyalist bir devletken, ekonomisi 1980'lerin ikinci yarısından itibaren devletçi plandan kademeli serbest piyasa ekonomisine evrilmiştir. Böyle bir ortamda, kültürel diplomasi söylemi gibi tabiri caizse daha "yeni moda" kavramlar bu ülkede "anti-sömürgecilik, ulusal direniş, kolektif kimlik" gibi sosyalist değerlerle yoğrulmakta, ulusal ve yeni bir toplumsal birliktelik, dijitalleşme ve diaspora fikriyatından beslenmektedir (Nam ve Nguyễn, 2025: 1495-1497).

Ancak yeni dönemin "açıklık ve şeffaflık" gerektiren pek çok yeni kamu diplomasisi hamlesinin de bu manada, "sınırlı basın özgürlüğü", "medyada devlet kontrolü" ve salt "milli mücadele ve devrimci tarih merkezli kimlik vurgusu"nun yenilmezliği altında güç kaybettiği veya daha doğmadan önlendiği akla gelebilecektir. Örneğin keza Vietnam'da, ülkedeki

kurucu “Ho Chi Minh imgesi” sadece bir ideolojik figür değil, kültürel-milli kahraman olarak her şeyin üstünde tüm yeni kültürel diplomatik açılımların da belirleyici arka plan faktörü olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan Vietnam örneği, Malezya, Endonezya gibi daha “çoğulcu demokrasi” modellerine kıyasla farklı, bireyin ve grupların yaratıcı imgelerinden daha uzak ve kendine özgün bir diplomasi modeliyle anılmalıdır (Nam ve Nguyễn 2025).

Sonuç olarak tabiatıyla ASEAN, “iç yönetim biçimlerine karışmama” ilkesiyle Avrupa Birliği gibi bir kurumsal yapıyla kıyaslanmamalı, diğer bir deyişle, “demokrasi, insan ve temel hakları” gibi bağlayıcı normlar ile değil “uyum ve ortaklık” öncelikli bir felsefeyle değerlendirilmelidir. Bu durum da tabiatıyla Vietnam, Kamboçya, Laos gibi üye ülkelerin farklı görülebilecek rejimlerinde, ASEAN üyelikleri süresince, belirli bir rahatlığı beraberinde getirmektedir. Zira bu ülkeler ideolojik surette belirli bir yakınlığı sürdürürlerken, Singapur, Malezya ve Endonezya gibi dış dünya ile ilk teması ve daha hızlı ve efektif dış ilişkileri yürütebilen diğer üyeler, en başta anahtar görülen iktisadi ve ekonomik iş birliği için başat adımları atma görevlerini sürdürmektedirler. Yani ASEAN içinde ‘işler bir iş birliğinden bahsetmek, hâlen kültürel ve sosyal diplomasinin tüm alanları için olmasa da mümkündür.

5. ABD ve Çin: Asya’da İki Hegemonik Güç ve Kültür Diplomasileri

Çağımızı etkileyen ve gerek siyasi gerek kültürel denklemde birbirlerinden oldukça farklı iki ana gücü teşkil eden ABD ve Çin’in ASEAN ve ASEAN diplomasi süreçlerinde de etkisi literatürde geniş surette tartışılmaktadır (Seng 2014: 83-100). ABD, özellikle “Vietnam Savaşı” sırasında (1954-1975) bölge ülkelerini Çin-Sovyet etkisine karşı desteklemiş görünmekle birlikte, anılan savaştan bugüne süren ‘dış müdahalelerin yarattığı arzu edilmeyen sonuçlar’, ASEAN’ı, gerektiğinde pasif, gerektiğinde Batı yanlısı, ama daha çok denge temelli siyaset izleyen, bunun bugüne kadar gittikçe geleneksel bir çizgi hâline getiren aktörlerden biri yapmıştır. Belki de bu nedenle, bağımsız diplomasi ve bilhassa özerk (kültürel) diplomasi çalışmalarında da kesintiye uğrayan dönemlerin örgütün kuruluşundan itibaren karşımıza çıkabildiği ifade edilebilir. Bununla birlikte, daha ‘yönlendirebilir bir ASEAN” olarak kategorileştirilebilecek 1960lar-1990lar arası dönem ertesinde, bir anda son bulan iki kutuplu dünya, ABD’nin de bölgede yeni revize politikalar geliştirmesini, doğrudan müdahaleci değil; daha çok “ticaret, yatırım ve askeri üslerle” ve tabii, yeni popüler kültür unsurlarıyla, etkisini sürdürme amacını beraberinde getirmiştir.

Bu çerçevede, ABD'nin ASEAN ülkelerinde (örneğin Singapur ve Filipinler'de) askeri iş birliği anlaşmaları vardır ve Filipinler, Tayland ve Vietnam ile savunma alanında ortak tatbikatlar da yapılır. Çin karşısında "denge" ve kimilerine göre "çevreleme" diplomasisinde ABD'nin en yakın yatırım ve destek sürdürmek isteyebileceği ülkelerin ASEAN üyeleri arasında yer aldığı da ayrıca bilinen bir gerçektir. Keza, ABD, ASEAN'a en fazla "doğrudan yabancı yatırım (FDI)" yapan ülkelerden biriyken, "ABD-ASEAN Ticaret Forumu", 2000'li yılların başından bu yana düzenli surette "ekonomik entegrasyon" için destek sunmaktadır. Sadece ticari değil, siyasi ve kültürel boyutlarıyla her yıl düzenlenen ABD-ASEAN Zirveleri de başkanlar düzeyinde katılımla her yıl tüm dünyanın ve uluslararası basının dikkatini çekmeye devam etmektedir (Nguyen 2017: 120-126).

Bu noktada ABD'nin Soğuk Savaş Dönemi'nden bu yana etkin surette kullandığı tabiri caizse "eğitim silahı"nı yani, ABD üniversiteleri başta olmak üzere araştırma ve akademi kurumları eliyle ve yabancı öğrencilere sağlanan burs imkânlarıyla yaratılan yumuşak gücü atlamamak gerekir (Bettie 2015). Hâlihazırda ASEAN coğrafyasından 50.000'e yakın Asyalı öğrencinin ABD'de de eğitim aldığı farklı kaynaklarda belirtilmekte olup ("ASEAN matters for America Report" 2023: 40), bu gibi iç içe geçmiş siyasi ve sosyal hamlelerin Amerikan kültür diplomasisi için dünyanın farklı yerlerinde olduğu gibi Asya'da da geçmişin Vietnam Savaşı gibi acı hatıralarını dahi örten son 50 yılın önemli bir unsuru olduğu ifade edilebilir.

ASEAN'ın ise bu süreçte bilhassa Soğuk Savaş sonrasında tarafsızlık ilkesini koruyarak ABD-Çin arasında "dengeleyici" olmaya çalıştığını belirtmiştik. Bu manada, şüphesiz geçmişin "Komünist hayaleti"ne karşı, tüm ASEAN üyelerini gönülden ve kayıtsız ABD lehinde politika güden ülkeler olarak tarif etmek, en azından günümüzde gelinen nokta adına, yanlış olur ki, zaten ASEAN dâhilinde "iç tutarsızlıklar" bilhassa en başta ABD özelinde dikkat çeker: Filipinler, Singapur daha çok ABD yanlısı; Kamboçya, Laos, Myanmar Çin'e daha yakın bazı ülkeler, diğer üyeler ise denge unsurunu daha çok gözeten oyuncular olarak muhtelif analizlerin odağında uzun süredir yer almaktadır. Bu esnada pek çok üye için önemli ayrılık noktalarından bir diğeri de, esasen ABD yumuşak gücünde görece yaşanan eksiklik ve yetersizliklerle de bağlantılı olarak, ABD'nin uzun yıllardır kendi dış siyasetindeki ve kültürel diplomasisindeki kusurları görmezden gelmesi, bazı coğrafyalardaki yıkıcı senaryolara destek sunarken aynı anda salt "demokrasi, insan hakları söylemlerini Asya coğrafyasında da çoğunlukla 'tek-taraflı' bir tarzda kullanmayı sürdürmesi ve bu durumun ASEAN içinde "iç işlerine müdahale" olarak daha fazla değerlendirilmeye devam etmesiyle yakından bağlantılıdır (Katsumata 2009: 619-637).

Bu esnada tabiatıyla gerek küresel gerek bölgesel güç dengesi ve diplomasi çalışmaları çerçevesinde Çin'in tüm dünyada artan etkisi yadsınamaz. Hele ki coğrafi ve belki de beşerî manada kendine en yakın görebileceği ASEAN coğrafyasında da Çin'in bu açıdan attığı adımlara ve kültürel diplomasi boyutuna hususen dikkat etmek gerekir. Bu açıdan da bir süredir bilhassa siyasi ama özellikle ekonomik ve ticari entegrasyon projeleri arasında ilk sıralarda zikredilen 'Kuşak ve Yol Girişimi (*Belt and Road Initiative - BRI*)' gibi Çin-merkezli inisiyatiflerin ASEAN coğrafyasını da etkileyen geniş bir alanda sosyal ve kültürel bağları da hızla güçlendirmeye çalıştığı dikkat çekmektedir (Hong 2019: 127-130).

Bu bağlamda, Çin'in ASEAN ülkelerinde işler kıldığı kültürel merkezler, eğitim bursları, medya iş birlikleri ve festivaller yoluyla yumuşak güç stratejisi bir süredir oldukça etkin bir düzlemde ilerlemektedir. Bu durum, ASEAN içindeki kültürel diplomasi ortamını iki yönlü etkileyebilmektedir. Olumlu halde, bölgesel entegrasyonu ve kültürel alışverişi artıran bir Çin ve buna bağlı tarihi ve derin bir kültür ağı mevzu bahisken; olumsuz veya riskli senaryoda ise, Çin'in, bin yıllara dayanan coğrafi nüfuzunun üstüne son dönem eklediği dijital, teknolojik ve ticari hamlelerle gittikçe ASEAN'ın kendi kültür diplomasisi öncelikleri üzerinde 'gölge oluşturması', ilk unsur olarak gösterilebilir. Bu nedenle 'denge arayan' bir ASEAN'ın, Çin etkisine karşı kendi kültürel kimliğini ve birlik mesajını güçlendirmek istediği zaman zaman dikkat çekmekte olup, bu esnada bazı üye ülkelerin, aynı ABD'yle süren tarihsel ilişkilerde olduğu gibi Çin ile iş birliği karşılaştırmasında daha temkinli oldukları (örneğin Vietnam, Filipinler); diğer bazılarının ise (Laos, Kamboçya) Çin'le daha yakın ilişkiler kurmakta çekince duymadıkları ifade edilebilir (Seng 2014: 90-95).

Bu noktada, Çin'in bilhassa Konfüçyüs Enstitüleri yoluyla hız verdiği kültür diplomasisi çalışmalarının ASEAN için bir fırsat veya tehdit olup olmadığı yakın dönemde önemli bir tartışma konusu olmayı sürdürecek görünmektedir (Trisanawadee 2020: 417-419). Şüphesiz son dönem ABD ve Batı'nın, tek-taraflı ve en bariz surette Filistin sorununda yıkıcı İsrail militarizmine göz yummalarında görüleceği üzere, insani manada objektiflikten uzak ve şüphesiz belli bir oryantalizm girdabındaki siyaset-inşa süreçlerine karşı 'daha barışçıl' görünen ve BM-sistemi ve milletlerarası hukuku savunan blokta yer aldığı izlenimini veren ve bunu farklı düzlemlerde dillendirmeye devam eden Çin, belki de ileriki safhada ASEAN'da da sadece ekonomik kalkınma ve bölgesel altyapıları değil, sosyal iletişim projelerini ve kültürel değişimi de pozitif yönde etkileyebilecektir.

Ancak başta üye ülkelerdeki Çin kökenli nüfus ve kültürel yakın bağlar da dikkate alındığında aynı Rus-Ukrayna ihtilafına neden olan arka plandaki kültürel sorunlara benzer şekilde, Çin'in de yükselen yumuşak gücünü, öncül rol oynadığı ve kimi yönleriyle ASEAN'a rakip sayılabilecek, Şangay İşbirliği Örgütü, BRI veya BRICS gibi girişimlerinden de destek alarak ASEAN'ın iç işleyişine ve sağlamlaştırılmak istenen 'ASEAN ruhuna müdahale dürtüsüyle kullanabileceği son söz suretinde akıllarda tutulmalıdır. Bu belirttiğimiz ana çerçevede ve başta altını çizdiğimiz argümana uygun surette, ASEAN içerisinde belirli bir bağımsızlığın sadece siyasal değil, kültürel düzlemde de hızla belirmeye başladığı ve 'ABD'ye eleştirel ve mesafeli yakınlık', 'Çin'e de eleştirel ama yapıcı surette mesafede kalma' stratejisinin kültür ve kültürel diplomasi çalışmalarında da taraftar kazanmaya devam edeceği tahmini güç bir senaryo olmaktan giderek çıkmaktadır.

6. Önemli Bir Sınama Olarak 'Preah Vihear Tapınağı Anlaşmazlığı': Daha Etkin Bir Kültür Diplomasisi için Atılabilecek Adımlar

Önceki alt başlıklarda da ifade ettiğimiz şekliyle, ASEAN, bölgesel iş birliğini sadece iktisadi, siyasal ve güvenlik tabanlı değil, sosyo-kültürel düzeyde de derinleştirmeyi amaçlayan bir yapıdır. Ancak üye devletler arasında bazı tarihsel ve kültürel miras temelli gerilimler de bu hedefin önünde önemli bir sınav teşkil etmektedir. Bunlar arasında en güncel ve bilinen örneklerden Tayland ile Kamboçya arasındaki Preah Vihear Tapınağı üzerinden yaşanan sınır krizi, ASEAN'ın kültür boyutu dâhil diplomasi kapasitesini test eden dikkat çekici bir örnek hâline gelmiştir. Bu gerilimli olay, kültürün, bu kurumun hedeflediği birleştirici-bölgesel hedefler yerine, ayrıştırıcı-milliyetçi söylemlerle nasıl birleşip çatışmayı derinleştirebileceğini; ASEAN'ın ise bu noktada nasıl sınırlı kalabildiğini göstermektedir (Pandit ve Rimli 2015: 55-60).

Yaklaşık 1000 yıllık tarihiyle Preah Vihear Tapınağı, ASEAN'ın iki üye ülkesinin de tarihsel, sosyal ve dini olarak önem verdiği en başta kültürel bir mirastır. 2008 yılında UNESCO'nun tapınağı Kamboçya adına "Dünya Kültür Miras Listesi"ne dâhil etmesi özellikle Tayland tarafında milliyetçi protestoların fitilini ateşlemiş, bu da sınır bölgesinde askerî çatışmalara yol açmıştır (https://www.bbc.com/news/articles/clyrx53zeg4o, 10 Ekim 2025'te erişildi). Bugüne kadar süren gerilimde onlarca kişi hayatını kaybetmiştir. Uluslararası Adalet Divanı (ICJ), 2011 yılı kararında tapınağın Kamboçya topraklarında bulunduğunu teyit etmiştir (ICJ 2013, https://www.icj-

cij.org/node/103182, 1 Ağustos 2025'te erişildi). Ancak tapınağın çevresindeki arazi ve erişim hakları üzerine belirsizlikler hâlen devam etmektedir.

Öte yandan, Tayland ile Kamboçya arasındaki sınır anlaşmazlığı Asya ve Afrika'daki benzeri sorunlarda olduğu gibi Batı medeniyetiyle ilgili Şarkiyatçı/Oryantalist bir arka plan da içerir; nitekim sorunun köklerinde, 19. yüzyılda, Fransız sömürge yönetiminin Kamboçya'yı işgal etmesi ve bu süreçte hızla ve çoğunlukla yapay surette sınır belirleme çalışmaları da büyük rol oynar (St John 1994: 64-68). Khmer İmparatorluğu Dönemi'nde (802-1431) inşa edilen en önemli yapılardan tarihi Preah Vihear Tapınağı, krizin bu anlamda tam merkezinde yani belirlenen sınırların ortasında sarp bir uçurumun tepesinde yer alan mistik, kültürel ve geldiği aşamada artık oldukça da siyasi bir alan halindedir. Tapınak çokça ifade edildiği üzere, Kamboçya topraklarına daha yakın görünse de ve esasen keza Khmer Dönemi'nin Angkor Wat gibi diğer önemli dinî sembol alanları da bugün Kamboçya'nın simge yapıları olsa da, Tayland konuya kültürel ve toplumsal argümanlara ilave, daha 'realist' ve 'politik-faydacı' bir perspektiften de bakmakta ve kendi tarafındaki araziyi ve coğrafi uzaklığı tapınağa "daha yakın" ve "erişime uygun" olarak tarif edebilmektedir (https:// www.ntv.com.tr/galeri/dunya/preah-vihear-krizi-yeniden-alevlendi-tayland-kambocya-arasinda-neler-oluyor,6FxsSvcs5kS4yTPI0Hl XLQ, 10 Ekim 2025'te erişildi).

2011 yılında alevlenen ve şiddetlenen iki ülke sınır çatışmalarına bu amaçla arabulucu rolüyle dâhil olan ve tarihinde ilk defa bu kadar siyasal bir rol aldığı farklı basın ajanslarında da konu edilen ASEAN (https://www.dw.com/en/a-new-role-for-asean-in-the-thailand-cambodia-border-row/a-6448901, 10 Ekim 2025'te erişildi); o dönemki ASEAN Dönem Başkanı Endonezya liderliğinde soruna müdahil olmaya çalışmış, silahsız bir gözlemci ve arabulucu grubu gerek ASEAN Sekretarya'sına gerek BM Güvenlik Konseyi'ne düzenli bilgi vermesi için görevlendirmiştir.

2015 yılı için üyeler arasında beliren, 'ASEAN içerisinde aynı AB'ye benzetilecek tam bir birlik oluşturma' hedefleri doğrultusunda şüphesiz 2011 yılındaki çatışmalarda atılan anılan ASEAN arabuluculuk adımları kayda değer olsa da son olarak geçtiğimiz aylarda, 2025 Mayıs ve daha şiddetli surette Temmuz 2025 döneminde, anılan tapınak merkezli çatışmaların tekrar patlak vermesinin önüne geçilememiştir. Bu çatışmalar da görece hızlı bir şekilde şu an için dindirilmiş görünmekte olup, bu defa Malezya'nın arabuluculuğunda ve bir önceki bölümde etki alanlarını özetlemeye

çalıştığımız ABD ve Çin gözetiminde taraflar, en azından şimdilik, tekrar uzlaşmış görünmektedirler (https://www.bbc.com/news/live/c93dy4g436nt, 10 Ekim 2025'te erişildi).

Bu noktadan hareketle ASEAN'ın, 2000'lerle beraber hızla değişen dünya sahnesinde, sadece kuruluş amacına kaynaklık eden ekonomik ve ticari bir tabanda değil, kültürel bir birlik olmak için de uğraş verdiği; ağır tarihi ve siyasi ihtilaf içeren meselelerde dahi, özellikle son yıllarda önde gelen, Malezya, Endonezya gibi üye ülkelerinin de ön almasıyla, içinde barındırdığı farklılıkları bir avantaj ve zenginlik olarak sunmak için belirli bir vizyonu ortaya koymaya devam ettiği ifade edilebilir. Diğer bir deyişle anılan birliktelik bir kültür diplomasisi stratejisini, her ne kadar siyaseten tarihin kimi zaman "sorunlu" addedilen çıkmazlarıyla karşı karşıya olunsa da "Asya'nın ruhu" ve "derinliğini" ön plana çıkaran hamleler bütünü olarak ortaya koymaktadır.

Nitekim, ASEAN kültür diplomasisi yeterli politik irade ve sivil katılım ile desteklenirse Tayland-Kamboçya gibi derin tarihî anlaşmazlıkları yumuşatmada elbette etkili olabilir. Ancak kültürün birleştirici gücünü milliyetçi anlatıların gölgesinden çıkaracak aktif ve çok katmanlı bir diplomasi anlayışının belki de ulus-üstü bir ruha daha fazla dönüştürmek gerekir. Tam da bu noktada ise meşhur "iç işlerine karışmama" ilkesi nedeniyle ASEAN, Tayland-Kamboçya krizinde *resmi* bir arabulucu rolü üstlenmede oldukça zorlanmış ve belirli üye ülkeler üzerinden gitmeye çalışmıştır. Bu manada, ASEAN'ın kültür diplomasisini bu tür krizlerde bir çözüm aracı olarak kullanma potansiyeli hem umut vaat eder bir yapıda ilerlerken hem de muhakkak ki bazı yapısal zorluklarla karşı karşıyadır.

Peki, anılan zorlukları da akılda tutarak, bir sonraki derin kriz alanlarının yumuşatılmasında ASEAN'ın etkin kültür diplomasisini destekleyecek hamleler neler olabilir? İlk akla gelen önerilerden biri, 'Ortak Kültürel Miras Projeleri Geliştirme'nin, "Preah Vihear" gibi tartışmalı alanlar başta olmak üzere, "ASEAN Ortak Miras Alanı" statüsüyle bir arada alınması hususudur. Tarafların itirazları olabilecekse de ortak paydaş zemini açısından ASEAN'ın sunduğu platform önemlidir. Ayrıca, 'ortak müze' veya 'belgesel projeleri' ile hem Tayland hem Kamboçya anlatısı aynı çerçevede sunulabilir. Bu anlamda, eğitim ve müfredat iş birlikleri yoluyla, tarih kitaplarında karşı tarafı suçlayıcı anlatılar yerine ASEAN perspektifiyle yazılmış var olan tarafsız/nötr anlatımlar daha da geliştirilebilir ve ilave öğrenci ve gençlik değişim programlarıyla bilhassa "kültürel empati" vurgusu bu surette daha etkin yapılabilir.

Bu çerçevede, yerel düzeyde 'kültür temelli bir arabuluculuk', 'ortak din' geçmişinin beşiğindeki örneğin 'tapınak alanları' ve çevresindeki halklar için 'birlikte yönetim ve danışma mekanizmaları'nın kurulmasına da vesile olabilir. Bu bilinçle, ortak din ve buna bağlı düzenli surette gerçekleştiren 'törensel ve kültürel festivaller' iki ülke halklarını birbirlerine düşman değil, kültürel diplomasinin temel dokusuna uygun surette bir araya getirme sahaları da olabilir. Ayrıca mevcut ihtilaflar da dikkate alınarak, 'tarihte ve eğitimde ortak hafıza inşası' çabaları ilerleyen dönemlerde artarak dikkat çekmelidir. Bu manada, 'ortak tarih kitapları', 'müfredat iş birlikleri' ve 'gençlik değişim programları' geliştirilerek önyargılar azaltılabilir ve ayrı bir 'kültür arabuluculuğu mekanizması' oluşturulabilir. Bu tür bir mekanizma askeri ihtilaflara dahi yol açan halklar arası kültürel çatışmalarda semboller üzerine çalışan tarihçi, sanatçı, kanaat önderi, sivil toplum temsilcileri ve aktif/emekli bürokrat-diplomatların da yer aldığı 'arabuluculuk komisyonu' gibi yapılardan da destek almayı sürdürmelidir.

Bu yönde ASEAN kurumsal mekanizmasının daha da güçlenmesi çerçevesinde, örnek olarak bir 'Kurumsal Kültür Ajansı'nın daha görünür şekilde faaliyete geçerek kültürel diplomasi kavramına düzenli vurgu yapması ve bu yöndeki faaliyetlerini artırması elzemdir. Belki, kritik görülebilecek, aralarında farklı kıtalardan başkentlerde ve ülkemiz gibi zengin coğrafyalara hitap eden ülkelerin şehirlerinde, bir veya birden fazla 'ASEAN Kültür Enstitüleri/Büroları' gibi kalıcı iletişim noktalarının da oluşturulması ASEAN'a küresel manada ve üyeler arası diyalog pekiştirmede büyük fayda sağlayabilir. Maliyet tablosunda her kurumu zorlayan finansal engeller söz konusu olması halinde ise, bu tür kalıcı kültürel iletişim noktalarına belirli bir özerklik tanınması ve aynı Çin'in sayıları kısa sürede hızla artan Konfüçyüs Enstitüleri gibi farklı ülkelerdeki önde gelen üniversiteler ve eğitim kurumları bünyesinde iş birliği projelerine destek verilmesi, ASEAN kültürel diplomasinin başta sahada direkt insana yansıyan başarısını daha da pekiştirebilecektir.

Ayrıca dijital alandaki açılımlarla, ortak film, dizi, animasyon gibi prodüksiyonların da geniş seyircilere hitaben ASEAN kültür politikaları kapsamında gerçekleştirilmesi ve desteklenmesiyle daha da güç kazanan bir kültür diplomasisi mümkün olabilir. Bu tür konularda AB ve Avrupa kültür atılımları, ASEAN içinde de oldukça dikkat çeken örnekler olmaya devam etmektedir (Higgott ve Lamonica 2021: 214-220). Sanal tarih turları, VR teknolojileri, mobil cep telefonu aplikasyonları ve yapay zekânın yol açması beklenen daha nice açılım, çok değil bundan 20-30 yıl öncesinde 'hayal

gücünün ürünü olarak hafife alınsa' da ve 'kudretli eski askeri gelenekçilik' ve 'rasyonel karar alıcıların pek çok ülkede gündemi dışına itilse de bugün artık hem sahada hem zihinlerdeki yeni gerçeklikleri yaratmada kayda değer roldedirler. ASEAN'ın da bu bağlamda atlamaması gereken ana nokta, kültürel diplomasinin, anılan dijital diplomasi unsurlarıyla oldukça verimli ve koordineli ilerleyip gelişim göstereceği gerçeğidir.

Unutulmamalı ki bahsettiğimiz tüm bu 'atılımlar ve projeksiyonlar' çerçevesinde, ASEAN bu konuda belki de 'önü en açık' ülkeleri, uzmanları ve coğrafik avantajları içinde barındırır konumdadır. Yeni dünyanın yükselen yıldızı olduğu artık çoğu kesimce kabul gören Çin'e komşu ASEAN'ın, Batı kültürüne yakın hatta Batı medeniyeti ve ticareti üzerinde siyasetine yön veren Malezya ve Singapur'dan, en kalabalık Müslüman nüfusu ve yüzlerce adaya ve hikâyeye yayılan çok kültürlü yapısıyla hızla gelişen Endonezya'ya; gerek antik gerek yakın siyasal ve sosyal tarihleriyle oldukça geniş bir arka planı barındıran Tayland, Kamboçya ve Vietnam'a, oldukça geniş yelpazedeki ülkeleri kapsaması bu birlikteliği, yeni dönem kültür diplomasisinin ilk sıralarında anmamız için en başat sebeplerdendir.

8. SONUÇ

Çalışmamızın ana bağlamından anlaşılacağı üzere kamu diplomasisi ve buna paralel daha uzun erimli görünebilecek kültürel diplomasi, 'sert güç'ten farklı olarak, bir askeri veya ekonomik baskı faktörü değil; "cazibe, ilgi ve karşılıklı öğrenme" üzerine kuruludur. Bu nedenle literatürde hâlen en geniş şekilde referans verilen Nye'in belirttiği "yumuşak güç" kavramını hâlihazırda kültürel diplomasinin de temel dayanaklarından biri olarak ele almak doğrudur (Nye 1990; Nye 2004). Kültürel diplomasi, "yumuşak gücün en görünür aracı" olarak tanımlanabilir. Çünkü kültür, ideolojilerden daha esnek, siyasi hareket tarzından daha kalıcı ve toplumsal hafızada daha derin etki bırakan bir unsur olarak öne çıkar. Bu nedenle kültürel diplomasi, devletlerin olumlu imaj geliştirmesinde ve halklar arasında güven köprüleri kurmasında kritik bir rol üstlenmeye devam edecektir.

ASEAN'ın zorlayıcılıktan uzak 'uyum ve uzlaşma' temelli yapısı içinde de kültür diplomasisi, temel olarak, ortak bir "ASEAN kimliği" yaratma sürecinde merkezi öneme sahip olarak değerlendirilebilir. Bu kimlik-inşa sürecinin, toplumlar arasında empati, ortak miras bilinci ve iletişim kültürü oluşturma unsurlarından ve ASEAN'ın çok-taraflı vizyonu kanalıyla beslendiği takdirde başarı şansının yıldan yıla artacağı bir gerçektir. En güncel surette Tayland-Kamboçya krizinde olduğu gibi kültür bazen çatışma nedeni olsa da doğru diplomatik araçlarla barış için kullanılabilecek güçlü

bir enstrüman hâline de getirilebilir. ASEAN'ın daha aktif, kurumsallaşmış ve toplum tabanlı kültür diplomasisi yaklaşımları geliştirmesi, bölgedeki tarihsel gerilimleri yumuşatmada kritik rol oynamayı sürdürecektir.

Çalışmada altı çizilen pekiştirici adımlarla, ASEAN'ın kuruluşundan günümüze uzanan yolculuğunda ön görüldüğü üzere, örgütün yalnızca bir ekonomik ve güvenlik topluluğu değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir birlik olma arayışı da güçlenerek sürdürülebilecektir. Kültürel diplomasi, bu bağlamda, ASEAN'ın çokça belirttiğimiz "insan merkezli bölgeselcilik" vizyonunun temel yapı taşlarından biridir; ortak mirasın korunması, eğitim ve gençlik programları, kültürel festivaller ve medya girişimleri gibi araçlarla örgüt, bölgesel kimlik inşasında belirgin adımlar atmaya devam edecektir. Ancak bu süreç, çeşitli yapısal sınırlılıklarla da karşı karşıya elbette kalabilecektir. İlk olarak, literatürün ortaya koyduğu üzere (Nye 2004; Melissen 2005; Mark 2010), kültürel diplomasi yumuşak gücün en görünür araçlarından biridir. ASEAN örneğinde, bu araç, bölgesel uyum ve empatiyi geliştirme potansiyeline sahiptir. Fakat Preah Vihear Tapınağı anlaşmazlığında görüldüğü gibi kültür, aynı zamanda ayrıştırıcı bir unsur da olabilmektedir (ICJ 2013). Bu durum, ASEAN'ın kültürel diplomasiyi kurumsal düzeyde daha güçlü bir şekilde kurgulaması gerektiğini göstermektedir.

İkinci olarak, Cull'un (2009) ve Melissen'in (2005) vurguladığı gibi kamu diplomasisi çok aktörlü bir süreçtir. Bu noktada sosyal diplomasi kavramı (Hayden 2012; Hayden 2013: 17-30), ASEAN için önemli bir analitik katkı sunmaya devam edecektir. Çünkü ASEAN'ın çok katmanlı yapısı ve çeşitliliği, yalnızca devlet merkezli değil; sivil toplum kuruluşları, gençlik hareketleri ve bireysel kültürel aktörlerin de sürece dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Sosyal diplomasi, ASEAN'ın kimi zaman salt devlet-merkezli kültürel diplomasisini daha kapsayıcı ve sürdürülebilir hale getirebilir.

Üçüncü olarak, ASEAN kültürel diplomasisi henüz kurumsal anlamda parçalı bir görünüm sergilemektedir. Örneğin, çalışmamızda da bu manada özetle konu aldığımız şekilde, ASEAN kimliği üretiminde, Endonezya gibi öncü bir üye-ülke, diaspora ağı, G20 üyeliği ve Bali gibi sahip olduğu onlarca turistik ve tarihi bölgeyle imajını güçlendirmektedir. Ancak merkezi bir kültür ajansının eksikliği, sınırlı mali kaynaklar ve üye ülkeler arasındaki egemenlik hassasiyeti, kültürel diplomasinin etkisini sınırlamaktadır. Ayrıca, milliyetçi anlatıların kültürel miras üzerinde hâkimiyet kurması, iş birliğini teşvik etmek yerine bir sonraki adımlarda çatışmaları derinleştirebilmektedir.

Bu nedenle ASEAN'ın, kültürel diplomasiyi yalnızca sembolik düzeyde değil, yapısal düzeyde kurumsallaştırması gerekmektedir.

Sonuç olarak ASEAN'ın kültürel diplomasisi, örgütün kimlik inşasında ve bölgesel uyumun sağlanmasında kritik bir rol oynarken, çalışmamızın genelinde de hâkim olan ana fikre uyumlu surette üç temel alanda ilerleme kaydetmeye devam etmesi gereklidir: (1) kurumsallaşma, yani merkezi kültür organlarının oluşturulması ve bu yönde sarf edilen idari ve mali kaynakların "lüzumsuz" başlığında addedilmeyerek artırılması; (2) sosyal diplomasi, yani toplum temelli, çok aktörlü katılımın teşvik edilmesi; (3) politik irade, yani milliyetçi anlatıların gölgesinden çıkılarak kültürün gerektiğinde ulus-üstü birleştirici gücünün ön plana alınması.

Örgütün güçlü yönleri de bu manada hep akılda tutulmalıdır. ASEAN'ın zengin kültürel çeşitliliği, genç nüfusun dinamizmi ve uluslararası ortaklıklar (örneğin ASEAN'ın Çin, Japonya, Hindistan, Güney Kore'yle kültürel projeleri gibi) örgütün ileriki yıllarda yumuşak gücünü artırabilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca dijitalleşme ve yeni medya araçları, kültürel diplomasinin daha geniş kitlelere ulaşması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Sanal turlar, dijital müzeler, ortak prodüksiyonlar ve yeni çağın ana yolunu belirleyeceği düşünülen yapay zekâ tabanlı girişimler, ASEAN'ın kültürel ve küresel görünürlüğünü pekiştirecektir. Böylesi yaklaşımlarla, gelecek nesillerin beklentileri, dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar ve küresel düzeyde hız kesmeyen yumuşak güç rekabeti dikkate alındığında, ASEAN'ın kültürel diplomasi stratejisini daha etkin ve kapsayıcı biçimde geliştirmesi, örgütün uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirecektir.

Bu bağlamda, her ülkenin ve ülkeler topluluğunun, bilhassa bu dönem artan reelpolitik ve askeri tartışmaların baskısında ve çatışmalı ortamların etkisi altında, içinde bulunulan dönemin ruhuna uygun, başta kültürel dokuda ve sosyal ağlarla güçlendirilen, yumuşak güç ve diplomasi uygulamalarına devam etmesi gerekmektedir. Bir sonraki nesillerin, yani basında son dönem sıkça yer bulan, "Z", "Alfa" gibi sembol ifadelerle belirtilen ve yakın gelecekte söz sahibi olacak kuşakların, ülkelerinden ve ülkelerinin bir araya gelerek meydana getirdikleri ASEAN gibi çok katmanlı kurumlardan beklentileri de anılan kültürel diplomatik hamlelerle büyük oranda örtüşebilecektir. Nitekim, dijitalliğin de son 20 yıldır her geçen gün toplumları birbirine bir adım daha yaklaştırdığı, devletlerin yıkıcı ajandalarına karşı "insan" unsuruna verilen dikkat ve değeri arttırdığı ve olumlu veya olumsuz çok farklı sosyo-kültürel değeri çok hızlı surette

küresel hale getirebildiği günümüzde, ASEAN gibi bir bakıma daha bölgesel ve üyeleri arasında istenildiğinde daha hızlı diyalog ve koordinasyon sağlanabilecek çok-taraflı oluşumların önemi artmaktadır. Bu tür kurumların ise, silahlanma yarışı, ekonomik zenginlik, politik hegemonya gibi 19 ve 20. Yüzyıllara mal olmuş ve esasen çok farklı ihtilaf ve savaş ortamlarına sebebiyet vermiş argüman ve güç kullanımını önceleyen diplomatik ilkeler yerine, kültürü ve sosyal iş birliklerini öne çıkaran diplomasi taktiklerine meyletmeleri önemli ve ileri düzeyde araştırmalarda konu edilmeye değer görülmelidir.

KAYNAKLAR

Acharya, Amitav (2000). *The Quest for Identity: International Relations of Southeast Asia.* Oxford: Oxford University Press.

Acharya, Amitav (2014). *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. Oxon, New York: Routledge.

Acharya, Amitav (2001). "Imagined Proximities: The Making and Remaking of Southeast Asia as a Region". *Southeast Asian Journal of Social Science* 27 (1): 55-76.

Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint 2025 (2015). Jakarta: ASEAN Secretariat. https://www.asean.org/wp-content/uploads/2012/05/8.-March-2016-ASCC-Blueprint-2025.pdf, 10 Ekim 2025'te erişildi.

ASEAN Declaration (1967). https://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf, 10 Ekim 2025'te erişildi.

ASEAN. Declaration of ASEAN Concord (1976); https://asean.org/the-declaration-of-asean-concord-bali-indonesia-24-february-1976/, 10 Ekim 2025'te erişildi.

ASEAN Community Vision 2025 (2015). https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/aec-page/ASEAN-Community-Vision-2025.pdf, 10 Ekim 2025'te erişildi.

'ASEAN 2025 at a Glance' (2020). https://asean.org/asean-2025-at-a-glance/, 10 Ekim 2025'te erişildi.

ASEAN News&Declarations (2021). "Remarks by H.E. Le Luong Minh Secretary-General of ASEAN" https://asean.org/wp-content/uploads/2021/05/Opening-Remarks-by-H.E.-Le-Luong-Minh-Secretary-General-of-ASEAN-at-The-ASEAN-UN-Workshop-Lessons-Learned-and-Best-Practices-in-Conflict-Prevention-and-Preventive-Diplomacy.pdf, 10 Ekim 2025'te erişildi.

"ASEAN matters for America Report" (2023), *East-West Centre*, https://asiamattersforamerica.org/uploads/publications/2023-ASEAN-Matters-for-America.pdf, 10 Ekim 2025'te erişildi.

Abuan, Romina Eloisa Manabat (2021). "Cultural Diplomacy of Thailand and Indonesia in the Philippines." *MJIR| Malaysian Journal of International Relations* 9.1: 88-104.

BBC (2025). *A fierce war of words keeps Thailand and Cambodia on edge* https://www.bbc.com/news/articles/clyrx53zeg4o, 10 Ekim 2025'te erişildi.

BBC (2025). *Cambodia and Thailand agree to 'immediate and unconditional ceasefire'* https://www.bbc.com/news/live/c93dy4g436nt, 10 Ekim 2025'te erişildi.

Bennett, Oliver (ed.) (2019). *Cultural Diplomacy and International Cultural Relations*, vol. 1 Abingdon: Routledge.

Bernays, Edward L. (1936). "Freedom of propaganda." *Vital Speeches of the Day* 9.1: 744-746.

Blankert, Jan-Willem (2014). *ASEAN's much underrated soft power*, Haziran 2014, https://www.friendsofeurope.org/insights/aseans-much-underrated-soft-power/, 10 Ekim 2025'te erişildi.

Covey. Oliver (1962) "Case Concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)." *American Journal of International Law* 56.4: 1033-1053.

Cull, Nicholas J. (2009). Public diplomacy: Lessons from the past. Los Angeles: Figueroa Press.

Cull, Nicholas J. (2008) "Public diplomacy before Gullion: The evolution of a phrase." *Routledge handbook of public diplomacy* içinde. Nancy Snow ve Philip M. Taylor (Ed.). London: Routledge, 2008. 39-43.

Cummings, Milton (2003). *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey* Washington, DC: Center for Arts and Culture.

Davies, Matthew (2018). *Ritual and Region: The Invention of ASEAN*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dündar, Ali Merthan ve Bahadır Pehlivantürk (2019). *Değişen Dünya Düzeni: Türkiye ve Japonya'nın Perspektifleri*, Ankara: APAM Yayınları.

Deutsche Welle-DW (2021). *A new role for ASEAN in the Thailand-Cambodia border row* https://www.dw.com/en/a-new-role-for-asean-in-the-thailand-cambodia-border-row/a-6448901, 10 Ekim 2025'te erişildi.

Emmerson, Donald K. (2005). "Security, Community, and Democracy in Southeast Asia: Analyzing ASEAN". *Japanese Journal of Political Science* 6 (2): 165-185

Haacke, Jürgen (2003). "ASEAN's diplomatic and security culture: a constructivist assessment." *International Relations of the Asia-Pacific* 3.1: 57-87.

Hayden, Craig (2012). *The rhetoric of soft power: Public diplomacy in global contexts*. Lexington Books.

Hayden, Craig (2013), "Social Diplomacy, Public Diplomacy, and Network Power", S.Kalathil (ed.). *Diplomacy, Development and Security in the Information Age* içinde (17-33). Washington: Georgetown University.

Higgott, Richard ve Alessandro Giovanni Lamonica (2021). "The role of culture in EU foreign policy: between international cultural relations and cultural diplomacy." *Economics & Politics* 94.4: 214-238.

Hong, Zhao (2019). "China's Belt and Road Initiative and ASEAN." *China: An International Journal* 17.2: 127-147.

ICJ. (2013). “Interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand).” The Hague: International Court of Justice, https://www.icj-cij.org/case/151, 10 Ekim 2025’te erişildi.

Katsumata, Hiro (2009). "ASEAN and human rights: resisting Western pressure or emulating the West?." *The Pacific Review* 22.5: 619-637.

Kausikan, Bilahari (2019). *Is soft power enough for Singapore?, https://govinsider.asia/intl-en/article/singapore-soft-power-bilahari-kausikan-foreign-policy*, 10 Ekim 2025’te erişildi.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye (1977). *Power and Interdependence*. London: Longman.

Leifer, Michael (1989). *ASEAN and the Security of South-East Asia*. London: Routledge.

Ma, Ratih Indraswari (2015). "Cultural diplomacy in ASEAN: Collaborative efforts." *International Journal of Social Science and Humanity* 5.4: 394-398.

Mangset, Per. "Cultural divisions in international cultural co-operation." *International journal of cultural policy* 4.1 (1997): 85-106.

Mark, Simon (2009). *A Greater Role for Cultural Diplomacy*. The Hague: Institute of International Relations ‘Clingendael’.

Melissen, Jan (2005). “The New Diplomacy: Between Theory and Practice”. J. Melissen (ed.), *The New Diplomacy: Soft Power in International Relations* içinde (3-27). New York: Palgrave Macmillan.

Nam, Đậu Tuấn, and Nguyễn Anh Cường (2025). "The Role of Culture and Diplomacy in Enhancing Vietnam's Soft Power." *Journal of Posthumanism* 5.4: 1489-1512.

Nesadurai, Helen Es (2009). “ASEAN and regional governance after the Cold War: from regional order to regional community?”. *The Pacific Review* 22.1: 91-118.

Nguyen, Thi Thuy Hang (2017). "The US-ASEAN Partnership: A Happy Marriage?." *The Polish Quarterly of International Affairs* 26.2: 116-126.

NTV Haber (2025). *Preah Vihear krizi yeniden alevlendi: Tayland-Kamboçya arasında neler oluyor?* https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/preah-vihear-krizi-yeniden-alevlendi-tayland-kambocya-arasinda-neler-oluyor,6FxsSvcs5kS4yTPI0HlXLQ, 10 Ekim 2025’te erişildi.

Nye, Joseph S. (1990). “Soft Power”. *Foreign Policy* No. 80: 153-171

Nye, Joseph S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*.New York: Public Affairs.

Nye Jr, Joseph S. (2009). "Smart power." *New Perspectives Quarterly* 26.2: 7-9.

Ocón, David (2021). "Cultural diplomacy and co-operation in ASEAN: The role of arts and culture festivals." *The Hague Journal of Diplomacy* 17.2: 277-305.

Oikawa, Keita Fusanori Iwasaki ve Shujiro Urata (2025). "Regional Comprehensive Economic Partnership: Economic Backgrounds of ASEAN and Its Dialogue Partners", F. Iwasaki, K. Oikawa, S. Urata (eds.). *Political Economy of East Asian Economic Integration* içinde (30-60). Oxon, New York: Routledge.

Otmazgin, Nissim Kadosh (2012). "Geopolitics and soft power: Japan's cultural policy and cultural diplomacy in Asia." *Asia-Pacific Review* 19.1: 37-61.

Pandit, Santishree Dhulipudi ve Rimli Basu (2015). "Cultural Conflicts in South East Asia: The Case of Preah Vihear." *Journal of International Studies* 3: 54-80.

Seng, Tan See (2014). "Engaging China and the United States: perils and prospects for ASEAN diplomacy in the age of rebalancing". L.Mingjiang ve M. Kemburi Kalyan (eds.). *New Dynamics in US-China Relations* içinde (81-100).Oxon, New York: Routledge.

Snitwongse, Kusuma (1998). 'Thirty Years of ASEAN: Achievements through Political Cooperation'. *The Pacific Review* 11(2): 183-194.

Soo Yeon,, Kim (2025). "Centrality and community: ASEAN in the regional comprehensive economic partnership." F. Iwasaki, K. Oikawa, S. Urata (eds.). *Political Economy of East Asian Economic Integration* içinde (61-87). Oxon, New York: Routledge.

St John, Ronald Bruce (1994). "Preah Vihear and the Cambodia-Thailand Borderland." *IBRU Boundary and Security Bulletin* 1.4: 64-68.

Sutjipto, Aldila Maharani, Janette Maria Pinariya ve Fiona Suwana (2023). "International student experience in Indonesia and public diplomacy consequences: Governance of Darmasiswa program." *International Journal of Evaluation and Research in Education* 12.3: 1419-1428.

UNESCO resmî web sayfası, www.unesco.org, 10 Ekim 2025'te erişildi.

Trisanawadee, Siripetch (2020). "Chinese cultural diplomacy towards ASEAN countries: Case study of Confucius Institutes in Thailand." *Journal of Studies in the Field of Humanities* 27.2: 416-450.

Viartasiwi, Nino, Agus Trihartono, ve A. Eby Hara (2020). "Unpacking Indonesia's cultural diplomacy: potentials and challenges." *International Journal Sustainable Future for Human Security* 7.2: 23-31.

Wardhani, Baiq (2023). "From Jakarta to Oceania: Indonesia's cultural diplomacy with the South Pacific." *Journal of Asian Security and International Affairs* 10.1: 47-64.

Yatağan, Arda Görkem (2018). "Sert güç unsurlarının yumuşak güç aracı olarak etkileri." *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 28.2: 69-94.

Zamorano, Mariano Martin (2016). 'Reframing Cultural Diplomacy: The Instrumentalization of Culture under the Soft Power Theory'. *Culture Unbound* (8): 166-186.

GÜNEYDOĞU ASYA ÜLKELERİ BİRLİĞİ (ASEAN) BÜNYESİNDEKİ KÜLTÜR POLİTİKALARI VE MALEZYA'NIN BU BİRLİKTEKİ KÜLTÜREL KONUMU

Erman AĞAOĞLU[*]

1. GİRİŞ

a. Çalışmanın Arka Planı

Malezya Federasyonu, "Güneydoğu Asya" olarak adlandırılan coğrafyanın ön plana çıkan ülkelerinden biridir. Ülke, ev sahipliği yaptığı etnik grupların ve bu etnik grupların geleneklerinin ve inanırları oldukları dinlerin çokluğu ve çeşitliliği nedeniyle yeryüzünün birçok ülkesinde rastlanmayacak ölçüde çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Ülkenin anayasal olarak temel etnik grubunu oluşturan Müslüman Malayların ve Malaylaşmış toplulukların yanı sıra, türlü inanışlara sahip Çin halkları, Hint halkları, yerli halklar ve bahsedilen etnik grupların karışımlarından kaynak almış olan farklı etnik gruplar, Malezya'nın demografik yapısını son derece ilgi çekici kılmaktadır. Bu çok kimlikli ve çok kültürlü yapı, Malezya'nın politik iklimi üzerinde zorlayıcı etkiler yaratabilmekle ve ülkedeki farklı etnik grupların taleplerinin karşılanması noktasında tartışma ortamı oluşturabilmekle birlikte ülkeye reddedilemeyecek derecede büyük bir sosyokültürel zenginlik de sağlamaktadır. Bu sosyokültürel zenginliğin içeriğini oluşturan kültür ögeleri, Malezya için turizm ve ekonomi sahalarında destekleyici olmaktadır ve Malezya'nın uluslararası imajını etnik çeşitlilik bağlamında pekiştirmektedir. ASEAN (*Association of South East Asian Nations* – Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği – Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)[1] ise pek çok Güneydoğu Asya ülkesini üye olarak barındıran ve mevzubahis ülkelerin ilişkilerini çok

[*] *Doktora adayı, Malezya Bilim Üniversitesi (USM), İnsanî Bilimler Okulu, ermanagaoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9452-9401.*

[1] "ASEAN" ın Türkçe açılımı bazı kaynaklarda "Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği" olarak geçerken bazı kaynaklarda "Güneydoğu Asya Uluslar Birliği" olarak geçmektedir. "Güneydoğu Asya Uluslar Birliği", birliğin İngilizce adı olan "*Association of Southeast Asian Nations*"a her ne kadar daha çok denk düşse de, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla kullanılmakta olan "Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği", bu çalışmanın başlığında da Bakanlık ile uyumlu kullanım amacıyla tercih edilmiştir.

yönlü bir biçimde geliştirmeyi amaçlayan, dünyanın diğer ülkeleri ve bölgeleri ile de iş birlikleri geliştirmiş ve kendisini dünyaya bu vesile ile kabul ettirmiş önemli bir bölgesel birliktir.

Bu çalışmanın başlığı doğrultusunda spesifik olarak ilerlemeden önce, ASEAN hakkındaki çeşitli bilgileri özet niteliğinde sunmak, çalışmanın arka planı bağlamında yararlı olacaktır. Bu bilgilerin sunumu, ASEAN'ın işlevinin bilinmesine ve uluslararası ilişkilerde yer alan aktörlere dair görüş geliştirilmesine de yardımcı olacaktır. Bu temel bilgilerin verilmesinin ardından, çalışma, konu başlığının irdelenmesi yönünde ilerleyecektir. Bu noktalara ek olarak, bu çalışmanın Malezya'nın ASEAN dönem başkanlığını "Kapsayıcılık ve Sürdürülebilirlik" temasını kullanmak sûretiyle üstlendiği yıl olan 2025 yılında (https://myasean2025.my/about/, 1 Eylül 2025'te erişildi) yapılıyor oluşu, çalışmayı yazarının –ve umulur ki okuyucunun- gözünde daha anlamlı ve önemli bir konuma taşıyacaktır. Çalışmanın yapılış tarihi ile Malezya'nın söz konusu birlikteki dönem başkanlığı görev tarihinin denk gelişi, çalışmanın yapılış süreci için motive edici bir unsur durumuna gelmektedir.

ASEAN'ı özet niteliğinde tanıtmak adına birliğin temelinin; Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland tarafından Tayland'ın başkenti Bangkok'ta 8 Ağustos 1967 tarihinde imzalanan bildirge ile atılmış olduğunu; dolayısıyla, bahsi geçen beş ülkenin kurucu üyeler olduğunu belirtebiliriz. İmzalanan bildirgeye göre; ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, eğitsel ve diğer alanlarda iş birliği sağlamak ve bu vesile ile Birleşmiş Milletler prensipleri ve hukuk kapsamında bölgesel bir barış ve istikrar ortamı tesis etmek, ASEAN'ın kuruluş amaçları arasındadır (https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi). Politik istikrar ve güven ortamının forma büründürülmesi ve çatışmalara son verilmesi, ASEAN'ın kuruluş yıllarında odaklanılan noktalar olurken Soğuk Savaş sonrası aşamada, ekonomik iş birliğinin sağlanmasına ve geliştirilmesine dair niyetler ve eforlar ön plana çıkmıştır. 1976 yılında imzalanan Dostluk ve İş Birliği Anlaşması ve 1995 yılında imzalanan Güneydoğu Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Anlaşması, ASEAN'ın yasal yönden bağlayıcılığı bulunan bir birlik durumuna gelmesine aracı olmuşlardır (https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi). Bruney'in[2] 1984,

[2] İlgili ülkenin Türkçedeki yazımı, bazı kaynaklarda "Brunei" olarak görülürken bazı kaynaklarda karşımıza "Bruney" olarak çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla kullanılmakta olan "Bruney" yazımı, yine, bu çalışmada, Bakanlık ile uyumlu kullanım amacıyla tercih

Vietnam'ın 1995, Laos'un ve Myanmar'ın 1997 ve Kamboçya'nın 1999 yılındaki katılımları ile birliğe üye ülke sayısı 10'a yükselmiştir (https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi). Birliğin merkezi, Endonezya'nın başkenti olan Cakarta'dadır. ASEAN, kuruluşundan sonraki gelişim sürecinde, özellikle, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonraki yıllarda, Asya-Avrupa Toplantısı, Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği, ASEAN Bölgesel Forumu, Doğu Asya Zirvesi ve 1997 yılında oluşturulup ASEAN ülkelerine ek olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni, Japonya'yı ve Güney Kore'yi kapsayan ASEAN+3 Forumu gibi oluşumların ve forumların aracılığıyla kayda değer bir ağırlık merkezi durumuna gelmiştir (https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi).

Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da Aralık 2005'te düzenlenen zirvede imzalanan "ASEAN Şartı Hazırlanmasına Yönelik Kuala Lumpur Deklarasyonu" ve "ASEAN Güvenlik Topluluğu", "ASEAN Ekonomik Topluluğu", "ASEAN Sosyokültürel Topluluğu" adlarına sahip üç ayak doğrultusunda kurulması karara bağlanan "ASEAN Topluluğu", birlik için çok önemli adımlar olarak tarihe geçmiştir (https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi). Birlik, global boyutta, stratejik ve önemli iş birlikleri ve diyaloglar geliştirmiştir. Öyle ki ASEAN, kendi pozisyonunu dünyada önemli kılan diyalog ortaklıklarına ve sektörel diyalog ortaklıklarına sahiptir. Hiyerarşik olarak daha üst basamakta yer alan diyalog ortaklığında Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Güney Kore, Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği yer almaktadır. Türkiye, Pakistan, İsviçre ve Norveç ise ASEAN'ın sektörel diyalog ortağı konumunda bulunmaktadır. (https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi).

Sahip olduğu diyalog ve sektörel diyalog ortaklıkları aracılığıyla küresel önemini anlayabileceğimiz ASEAN gibi bir birliği kültürel yönden de inceleyip değerlendirmek elbette ki gereklilik arz etmektedir. Dolayısıyla, çalışma, ASEAN hakkındaki bu temel bilgilerin verilişinin ardından söz konusu birliğin kültür politikalarını inceleme ve Malezya'nın bu birlikteki kültürel konumunu özel olarak ele alma doğrultusunda ilerleyecektir.

edilmiştir. Bunun dışında, uluslararası literatürde "Brunei Darussalam", Türkçe literatürde ise "Brunei/Bruney Darüsselam" kullanımları da görülebilmektedir.

b. Literatür Taraması

Bu çalışmanın konusuna ışık tutma ve sundukları doğrultusunda yeni düşüncelerin üretilmesine olanak sağlama niteliklerine sahip olan birtakım çalışmalar incelenebilmiştir. Söz konusu çalışmaların, genel anlamda, kültürel diplomasinin ve kültürel ögelerin ASEAN çerçevesindeki kullanımını ve ASEAN temelli güçlü bir kimlik oluşturma yolunda kültürel diplomasinin ve kültürel ögelerin vesile oluşlarını ele aldıkları görülmüştür.

Örneğin, Ratih Indraswari Ma, "Cultural Diplomacy in ASEAN: Collaborative Efforts" başlıklı çalışmasında; kültürel diplomasi kavramını, kültürel diplomasiyi uygulama yöntemlerini ve ASEAN'ın kültürel diplomasiyi uygulama biçimini inceleyip tartışmaktadır. Yazara göre; akademisyenler, öğrenciler, sanatçılar ve sivil toplum ile yapılan kimi iş birliklerine ve bahsi geçenlerin bireysel çabalarına rağmen, ASEAN söz konusu olunca, kültürel diplomasi daha ziyade devletlerin önderliğinde yapılmaktadır; fakat söz konusu meslek gruplarının ve bireylerin ve genel anlamda, halkların rolleri kültürel diplomasi bağlamında kesinlikle küçümsenmemelidir; ayrıca, halkların ve sivil toplumun kültürel diplomasi alanında zamanla daha büyük pay sahibi olacağı, beklenti kapsamında tutulmalıdır (Ma 2015: 397).

Büyükelçi Ong Keng Yong ise "ASEAN Arts and Culture: The Role of Singapore" başlıklı çalışmasında, ASEAN ülkelerindeki kültür-sanat faaliyetlerine ve bunların getirilerine ve verimliliklerine dair tespitlerde bulunup bu alanlardaki kimi hususlara eleştiri getirmektedir. Ong'a göre, ASEAN, kültür-sanat arenasında kısıtlı bir altyapıya ve kısıtlı kaynaklara sahiptir. Bu alanda daha ileri bir noktaya erişmek adına ASEAN, sektörel birlik durumu içinde olmalıdır ve kendisini global kültür sahasına taşıma ve uluslararası girişimcileri kültür-sanat sektöründe yatırım yapmak üzere üye ülkelere çekme yönünde efor sarf etmelidir. Yine, yazara göre, ASEAN ülkelerinde vücut bulmuş olan etnik, dinsel ve kültürel çeşitlilikler, ASEAN kimliğinin çekirdeğini oluşturmaktadır ve ASEAN, bu çeşitlilikten doğan birlikteliği ve birlik olma durumunu sürdürdüğü sürece güçlü olacaktır. Ong, Singapurlu bir diplomat olarak, Singapur'un daha güçlü bir altyapıya sahip olduğu ve ASEAN'daki kültürel gelişime sahip olduğu bu güçlü altyapı aracılığıyla destek verebileceği tespitlerinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda, ASEAN bünyesinde yer alan kültürel oluşumlara Singapur tarafından kaynak aktarılması, bölgedeki yetenekli sanatçıların uluslararası boyuttaki eğitimlerine ve gösterilerine Singapur tarafından destek verilmesi, ASEAN'a üye ülkelerin kültürlerine dair eserlerin ilgili ülkelerin yöneticileri aracılığıyla

ödünç alınarak bölge genelinde sergilenmesi, Singapur'un ASEAN'a üye diğer ülkelere kendi kültürel eserlerini Singapur müzelerinde sergileme olanağı tanıması, Ong tarafından sunulan öneriler arasında yer almaktadır (Ong 2018: 13). Yazdıklarına binâen, Ong'un ASEAN çerçevesindeki kültürel diplomaside ve kültür-sanat aktivitelerinde Singapur için bir nevi liderlik rolü önerdiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Kültür-sanat süreçlerine ve ilişkilerine Güneydoğu Asya ve ASEAN bağlamında değinen bir çalışma ise Dr. June Yap'a aittir. Yap, "The Art of an ASEAN Consciousness" başlıklı çalışmasında, Güneydoğu Asya sanatına bölgeselci bir bakışın neyi kapsadığı sorusuna verilecek yanıtın karmaşık bir yapı arz edeceğini ve bu yanıtın birden fazla noktayı ele alarak verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ortak veya benzer tarihsel anlatılara ve tarihsel ilişkilere ek olarak; halklar arasındaki sosyal mobilizasyon, karşılıklı ve güncel entelektüel-kültürel ilişkiler, karşılıklı üretim; bölgedeki akademisyenlerin, sanatçıların, tarihçilerin, küratörlerin ve kültür emekçilerinin bölgeyi birbirine bağlayan ve bölgeyi şekle sokan güncel çalışmaları, bölgedeki kültürel yapıya ve kültür-sanat süreçlerine dair yapılacak açıklamalarda göz önüne alınmalıdırlar. Tekil olmayan, gereksinimlerden doğmayıp spontane gelişen ve yaşamın her alanında akışta bulunan bir bilinç ile bölgesel bir estetik ve kültürden bahsetmek de mümkün olacaktır (Yap 2018: 28-29).

David Ocon, "Cultural Diplomacy and Co-operation in ASEAN: The Role of Arts and Culture Festivals" başlıklı çalışmasında, ASEAN konseptli kültür-sanat festivallerinin bölgenin kültürel mirasını ve geleneklerini sergileme yönünde işlevsel bir niteliğe sahip olduklarını; dahası, ASEAN'ı kavramsallaştırmak ve ASEAN'ı ortak bir kimlik olarak ortaya koymak bağlamlarında da hizmet verdiklerini belirtmektedir. Ocon, bu festivallerdeki politik ve ekonomik yönlere de değinerek bunların bölgesel gerilimleri azaltmak ve bölgede güven tesis etmek gibi yararlar sağladıklarını da vurgulamaktadır. Yine, Ocon, bu çalışmasında, ASEAN Kültür Fonu'nun Japonya tarafından 1980'lerdeki kuruluşunu ve 21. yüzyıl başlarında pekişen Çin-ASEAN ilişkilerini önemli dönüm noktaları olarak kabul etmektedir. Festivallerin turizmi geliştirici ve gelir sağlayıcı tarafının yerel otoriteler tarafından kullanılır oluşu; gerçekleştirilen kültürel etkinliklere rağmen bölgesel fonların yetersiz kalabiliyor olması; fonların eksik kaldığı noktalarda ülkelerin ulusal kurumlarının ve ASEAN ile bağlantılı sivi toplumun devreye girmesi ve Japonya, Güney Kore ve Çin gibi ülkelerin, ASEAN'a dair, üniversiteler ve kuruluşlar aracılığıyla iş birlikleri ve

organizasyonlar/festivaller gerçekleştirmeleri ve bunların maliyetlerini üstlenmeleri, yazarın bahsettikleri arasındadır. Ne var ki Ocon, Kuzeydoğu Asya ülkelerinin söz konusu etkinliklerin maliyetlerini zaman zaman üstleniyor oluşlarının, kökeni geçmiş dönemlere dek uzanan üstenci bakış açılarını da depreştirebileceğini ve bölgesel fonların yetersiz kaldığı noktalarda ulusal kurumların ya da sivil toplumun devreye girmesinin ASEAN'a olan bakış açısını olumsuz yönde etkileyebileceğini öne sürmektedir. Yazar, ASEAN'ın kültürel potansiyelini açığa çıkarmak ve kalıcı ve iyi bir imaj oluşturmak adına daha somut, gerçekçi, düzenli ve planlı kültür politikaları izlenerek kalıcı festivaller düzenlenmesini ve bu çerçevedeki finansal desteğin ASEAN tarafından net biçimde sağlanmasını savunmaktadır (Ocon 2022: 20-21). Ocon'un, iş birlikleri her ne kadar önemli olabilse de kültür politikaları ve etkinlikler/festivaller bağlamında "kendi ayakları üstünde birlik düzeyinde durabilen" ve gerekli maliyetleri bilfiil üstlenebilen bir ASEAN profili istediği anlaşılmaktadır.

Buna mukabil, Japonya-ASEAN Entegrasyon Fonu (*Japan-ASEAN Integration Fund* - JAIF) aracılığıyla Japonya Devleti tarafından finanse edilen bir dijital müze olan ASEAN Kültürel Miras Dijital Arşivinin (*ASEAN Cultural Heritage Digital Archive*–ACHDA) konu edildiği "Forging ASEAN's Cultural Identity through Digital Museum Diplomacy" başlıklı çalışmada, yazarlar B. Riyanto, A. H. Assegaf, Y. W. Kurniawan, C. Mawuntu ve G. Aulia, müzecilik alanında aksiyon alarak iş birliği oluşturmanın ve müzeciliği dijital arenaya entegre etmenin Güneydoğu Asya'nın ortak değerlerinin tanıtımı ve kimlik oluşturma bağlamlarında taşıdığı önemini anlatmaktadırlar ve bu faaliyetin kültürel diplomasi açısından ve özellikle, halklardan köken alan iş birliğinin gelişimi yönünden getirdiği yararları vurgulamaktadırlar. Yazarlara göre, ASEAN ülkelerinin liderlerinin bölgesel ve ortak bir kimlik oluşturma çabaları kayda değerdir ve bu çabalar, üye ülke halklarını ASEAN Topluluğu şemsiyesi altında birbirlerine daha yakın kılmak ve küresel çaptaki gelişmelere ve tehditlere karşı ortak duruş sergilemek yönünden takdiri hak etmektedir. Sağlam bir ASEAN kimliği oluşturmak, üye ülke halklarının farklı kimliklerini, halkların farklı kültürlerini, çoğulculuğu dışlayan tekilci bir yaklaşım olarak değil, çoğulculuğu da içeren birlik olma durumunu ifade etmektedir. Bu çerçevede, ASEAN ülkelerine ve halklarna dair çeşitlilik ve farklılıklar korunup sürdürülmelidirler. Zıtlıklar, tam da, birliğin sağlanmasına ve topluluk kimliğinin gelişimine katkı sağlayacaktır. ACHDA ise, dijital bir müze olarak, elit katmanlar tarafından oluşturulan sosyal ve güncel değerler ile kültürel mirasın ve halkların bünyelerinde hâlihazırda mevcut bulunan değerlerin bütünleşik duruma getirilmeleri

yönüyle oldukça büyük bir atılımdır. Bu dijital müzenin varlığı, ayrıca, müzeciliğin uluslararası anlamda yaygınlaşmasında ve halkların ASEAN Topluluğundaki rolünün artışında önemli bir köprü işlevi taşımaktadır (Riyanto vd. 2023: 384-385). Yazarların bu çalışmada odaklandığı noktalar, ASEAN kimliği ve bu kapsamdaki dijital müze olurken Japonya'nın söz konusu müzenin kuruluşundaki etkin finansal desteğinin aleyhine olacak herhangi bir ifadeye çalışmada rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, yazarların ASEAN ile iş birliği içinde olan ülkelerden gelen finansmanlara/ sponsorluklara muhalif olmadıkları ve bunlara karşı olumlu bir tutum takındıkları, en azından, bunlara karşı nötr bir duruş içinde oldukları çıkarımı yapılabilmektedir.

Literatür taraması kapsamında incelenen çalışmalarda, ASEAN ülkelerinde var olan karşitlıkların ve etnik-kültürel çeşitliliğin birliğe giden yolda çok önemli olduklarının, ASEAN kimliğinin oluşturulup korunmasında ve ASEAN şemsiyesi altında ortak paydada buluşulmasında bu çeşitliliğe odaklanılması gerektiğinin özellikle belirtildiği görülebilmektedir.

c. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, ASEAN'a dair temel nitelikte bir inceleme yapılmasının ardından kültür gibi önemli bir unsurun ASEAN için ne ifade ettiği, ASEAN tarafından kültür yönünde hangi kurumsal yapıların oluşturulduğu ve Malezya'nın ASEAN üyesi önemli bir ülke olarak bu birlikte ve uluslararası kültür alanında hangi nitelikte bir role sahip olduğu, ASEAN'ı ve Malezya'yı uluslararası arenada kültür yönünden parlatmak adına neler yapılabileceği sorularına yanıt aranacaktır. "Kültür" olgusunun toplumlar nezdindeki öneminin yanı sıra, bu olgunun ülkeler arası ilişkilerde ve çok uluslu yapılarda taşıdığı büyük önem, tartışmaya âdeta kapalıdır; dolayısıyla, Malezya'nın Güneydoğu Asya'da ön plana çıkan ve uluslararası arenadaki varlığını bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyla orta büyüklükte bir güç olarak sürdüren bir ülke olarak ASEAN'a kültür bağlamında yaptığı katkıların incelenip değerlendirilmesi ve ASEAN'ın ve Malezya'nın uluslararası kültür sahasında güç elde etmesine yönelik önerilerde bulunulması, bu çalışmanın önem teşkil eden noktalarıdır. Bu çalışma, belirtilenlerin ışığında, şu amaçlara sahiptir:

A) ASEAN hakkındaki temel bilgileri incelemek,

B) ASEAN'ın kültür politikalarını ve Malezya'nın ASEAN'daki kültürel konumunu inceleyip değerlendirmek,

C) ASEAN'ın ve Malezya'nın uluslararası arenada kültürel güç olarak yükselme yollarına dair öneriler sunmak.

ç. Metodoloji

Bu çalışmada, tutum, davranış ve tecrübeler ile ilgilenip bunları kavramaya, anlamlandırmaya, yorumlamaya dayanan ve sözel disiplinlerdeki çalışmalar için uygun olan niteliksel (kalitatif) araştırma metodu kullanılmıştır. Bu çerçevede; konu ve içerik ile ilgili olan internet sitelerinden, gazete ve dergi haberlerinden, broşürden, kitaplardan ve makalelerden yararlanılmıştır. Kaynak olarak kullanılan çoğu gazeteye ve dergiye erişim internet aracılığıyla sağlanırken bir derginin baskısı ve broşür, Malezya'nın Penang eyaletinde, yazar tarafından doğrudan temin edilmiştir. Çalışmada, konuyu açıklar ve destekler nitelikte, bazıları çalışmanın yazarı tarafından bizzat çekilmiş, bazıları ise başka bir kaynaktan alıntılanmış belirli sayıda fotoğraf kullanılmıştır ve bu fotoğrafların kullanımıyla literatüre görsel anlamda katkı sağlanırken çalışmaya akademik yazınsal niteliğe ek olarak görsel bir nitelik de kazandırılmaya çalışılmıştır.

d. Çalışmanın Yapısı

Bu çalışma, temel olarak, ASEAN'ın kültür-sanat alanındaki politikalarını ve uygulamalarını ve Malezya'nın, ASEAN üyesi bir ülke olarak, birlikteki kültürel konumunu ele almıştır. Çalışma, arka planında, ASEAN hakkında temel bilgiler sunarken tartışma bölümünde ASEAN'ın kültür-sanat politikalarını ve bu politikalarla bağdaşık olan birimlerini ve Malezya'nın "kültür" ve "turizm" kapsamlarına girecek etkinliğinin ve rolünün bu birlikteki değerini inceleyip değerlendirmiştir. "Sonuç ve Öneriler" bölümünde ise tüm bu incelemelerden ve değerlendirmelerden elde edilenler yazarın görüşleri çerçevesinde sergilenmiştir ve yazarın birtakım önerileri konu bağlamında sunulmuştur. Burada, ASEAN üyesi ülkelerin ve özelde, Malezya'nın konu ile ilgili olan mevcut durumlarından ve taşıdıkları "büyük olduğuna inandığımız" potansiyellerden yola çıkılarak birlik ve ülke düzeyinde atılabilecek adımlara, söz konusu büyük potansiyelleri gerçeğe dönüştürmek üzere uygulanabilecek yöntemlere ve odaklanmanın büyük oranda yarar sağlayacağı kültür-sanat dallarına dair önerilere özellikle ve geniş bir biçimde yer verilmiştir. Dolayısıyla, sonuç ve öneriler bölümü, öneri ağırlıklı bir yapıya sahip olmuştur. Ortaya koyulan tüm samimi tespitleri ve önerileri bu alanda inisiyatif sahibi olan yetkililerin ve bu alana ilgi duyan okuyucunun dikkatlerine arz etmek amaçlanmıştır.

2. ASEAN'da Kültür-Sanat ve Malezya

ASEAN'ın kültür-sanat alanında izlediği politikaları ve bu politikaların niteliklerini inceleyip değerlendirmek adına, birliğin bu yönde meydana getirdiği kültürel oluşumları ve ASEAN çerçevesinde düzenlenen kültür-sanat etkinliklerini bilmek gerekmektedir. ASEAN'da, kültür-sanat alanında ASEAN Kültür ve Sanat Alanından Sorumlu Bakanlar (*ASEAN Ministers Responsible for Culture and Arts* – AMCA), Kültür ve Sanat Alanında Üst Düzey Görevliler Toplantısı (*Senior Officials Meeting on Culture and Arts* – SOMCA), ASEAN Kültür ve Enformasyon Komitesi (*ASEAN Committee on Culture and Information* – COCI), ASEAN Kültür Alt Komitesi (*ASEAN Sub-Committee on Culture* – SCC) gibi işlevsel olarak birbirleriyle bağlantılı yapılar meydana getirilmiştir. Bu kapsamda; AMCA, kendisiyle ilintili olarak AMCA+3 (AMCA+Çin, Japonya, Güney Kore), AMCA+Çin, AMCA+Japonya, AMCA+Güney Kore; SOMCA ise kendisiyle ilintili olarak SOMCA+3 (SOMCA+Çin, Japonya, Güney Kore), SOMCA+Çin, SOMCA+Japonya ve SOMCA+Güney Kore gibi iş birliğine dayalı ek oluşumlara sahiptir (https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/culture-and-information/major-sectoral-bodies-committees/, 3 Eylül 2025'te erişildi).

AMCA, ASEAN üyesi ülkelerin halkları arasında karşılıklı anlayışı ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla kültür-sanat alanında iş birliği oluşturmaya yönelik çeşitli stratejik ve bölgesel çözümler üretmekle görevlidir. SOMCA, birliğe üye ülkelerin kültür-sanat alanından sorumlu bakanlıklarındaki/kurumlarındaki üst düzey görevlilerin katılımlarıyla oluşan kurumsal yapıdır ve AMCA tarafından ortaya koyulan programların ve önerilerin işleyişlerini ve süreçlerini takip etmek ile yükümlüdür. COCI, ASEAN Kültür Fonu (*ASEAN Cultural Fund* – ACF) tarafından finanse edilecek kültür ve enformasyon projelerinin hazırlanıp uygulanmasından ve bunların gözden geçirilmesinden sorumludur. SCC'nin görevi ise ASEAN içindeki kültür ve sanat iş birliğini COCI tarafından gerçekleştirilecek yönlendirmenin ışığında teşvik etmek ve güçlendirmektir (https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/culture-and-information/major-sectoral-bodies-committees/, 3 Eylül 2025'te erişildi).

ASEAN'a dair kültürel etkinlikler ise çeşitli branşlarda olup birliğe üye ya da birlik dışı ülkelerde düzenlenebilmektedir ve bu etkinliklerin bazıları, ASEAN'ın yoğun ilişki içinde olduğu ülkelerin ortaklığında gerçekleşebilmektedir. Birliğe üye ülkelerin, geleneklerini yaşatmayı seven halklardan oluşması, ASEAN çerçevesindeki bir kültürel ruhtan bahsetmeyi

mümkün kılarken uluslararası düzeyde kabul görmüş sanat dallarıyla ilgili etkinliklere yer verilmesi ise birliğin modern dünya ile olan iç içeliğini yansıtmaktadır. ASEAN ile birlikte anılan etkinliklere verilebilecek bir örnek, 14-17 Kasım 2024 tarihlerinde Malezya'nın Negeri Sembilan eyaletinin Nilai kentinde Malezya Turizm, Sanat ve Kültür Bakanlığının, ASEAN üyesi ülkelerin büyükelçiliklerinin ve çeşitli organizasyonların destekleriyle düzenlenen ve ASEAN ülkerinin kültürlerine dair gösterilerin sergilenip sunumların yapıldığı "2024 ASEAN Festivali"dir (Mohd Amin 2024: https://www.nst.com.my/news/nation/2024/11/1136161/asean%C2%A0festival-2024-celebrates-cultures-strengthens-ties#, 4 Eylül 2025'te erişildi). Yine, ASEAN ülkelerinde ve ASEAN ülkelerinin dışında "ASEAN Kültür Günü" adı altında tertiplenen ve oldukça renkli olabilen etkinlikler göze çarpmaktadır. ASEAN ülkeleri inisiyatifinde, fakat üye ülke topraklarının dışında gerçekleşmiş olan "ASEAN Kültür Günü 2024", buna dair verilebilecek güzel bir örnektir. Söz konusu etkinlik, 16 Ekim 2024 tarihinde ABD'nin Maryland eyaletinin Kensington kentinde "ASEAN Eşler Çemberi" başkanı olan "Vietnam Büyükelçiliği Eşler ve Refakatçiler Birliği" liderliğinde vücut bulmuştur. ASEAN üyesi diğer ülkelerin temsilcilerinin de büyük katkılar sağladığı etkinlikte Vietnam'ın aldığı rol ve yaptığı sunumlar büyük beğeni toplamıştır. Vietnam, bu etkinlikte, ipek desenli/boyamalı ünlü konik şapkalarını, Pa Then etnik grubuna ait geleneksel giysileri, lotus dansını ve kendi ülke mutfağını çok sayıda diplomatik davetliye ve diğer tüm katılımcılara sergileme olanağı yakalamıştır. Etkinlikte, ASEAN üyesi diğer ülkelerin kültürel ögeleri de geniş kapsamda temsil edilmiştir (Nhan Dan 2024: https://en.nhandan.vn/asean-culture-day-2024-honours-southeast-asian-culture-post140404.html, 4 Eylül 2025'te erişildi).

Kültürel diplomasi söz konusu olduğunda, devletlerin ve bireylerin/özel girişimlerin ağırlıklı rol oynadığı farklı durumlardan ve etkinliklerden söz edilebilmektedir. Bu, ASEAN kapsamındaki oluşumlarda ve etkinliklerde de söz konusudur. Örneğin, Endonezya, ASEAN'da 2011 yılında üstlendiği dönem başkanlığı sırasında devlet önderliğindeki kültürel diplomasi alanını görünür kılmıştır. "ASEAN Fuarı" ve "ASEAN Caz Festivali" gibi etkinlikler, Endonezya'nın inisiyatif aldığı oldukça çekici etkinlikler olarak ön plana çıkmıştır. Endonezya'da bulunan bir televizyon kanalı olan Metro TV'nin prodüktörlüğünde ve ASEAN ülkeleri arasındaki rotasyon yöntemiyle aylık olarak yayımlanmış bir program olup ASEAN Sekretaryası ile AirAsia adlı ünlü firmadan da destekler almış bulunan "ASEAN Today" ise özel sektörün kültürel diplomasideki varlığına örnek gösterilecek girişimlerden biri olmuştur (Ma 2015: 396-397). Bu noktada, bahsi geçen "ASEAN Caz

Festivali"ne değinmek, ASEAN'ın ve Endonezya'nın sanat perspektifini göstermek açısından yararlı olabilecektir. Geçmiş yıllarda da düzenlenmiş olan bu festivalin altıncısı, 2013 yılında, Endonezya'ya ait olan ve Malezya ve Singapur'a oldukça yakın bir konumda bulunan Batam Adası'nda gerçekleştirilmiştir. Festivalde, Endonezyalı ve diğer bazı ASEAN ülkelerine mensup müzisyenlerin yanı sıra, Türkiye de dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen müzisyenler sahne almışlardır (Jannatun Naim 2013: https://m.antaranews.com/berita/396806/wisatawan-asing-padati-asean-jazz-festival, 4 Eylül 2025'te erişildi). Festival öncesinde yayımlanmış haberlerden anlaşıldığı üzere, caz müzik ile farklı müzik türlerinin özelliklerini bir arada taşıyan füzyon müziğin ve caz müziğin alt türü olan swing müziğin örnekleri de festival kapsamında sahnelenerek izleyicilerin beğenilerine sunulmuştur (Malay Mail 2013: https://www.malaymail.com/news/showbiz/2013/09/17/asean-jazz-festival-featuring-cross-nation-collaborations/ 526209, 4 Eylül 2025'te erişildi). Caz, füzyon, swing gibi oldukça nitelikli ve uluslararası çapta kabul görmüş müzik türlerine dair festivallerin ASEAN bünyesinde yer almış olması, birliğin kültür-sanat alanındaki motivasyonunu olumlu yönde açıklar ve bu alandaki açık görüşlülüğünü vurgular niteliktedir.

ASEAN doğrultusunda düzenlenen müzik etkinlikleri bununla sınırlı değildir. ASEAN ve ASEAN ile çok yakın kültürel iş birlikleri olan ülkelerin ortaklığında tertip edilen dikkate değer müzik aktiviteleri görülebilmektedir. Örneğin, 2013 yılında ASEAN-Japonya ortaklığının 40. yılına ithafen bir müzik festivali gerçekleştirilmiştir. Festivalin ikincisi sayılabilecek olan "ASEAN-Japonya Dostluğu ve İş Birliğinin 45. Yılı Kutlaması olarak ASEAN-Japonya Müzik Festivali" ise 2018 yılında vücut bulmuştur (https://jaif.asean.org/project-brief/the-2nd-asean-japan-music-festival-as-celebration-of-the-45th-year-of-asean-japan-friendship-and-cooperation/?amp=1, 6 Eylül 2025'te erişildi). 4 Ekim 2018 tarihinde gerçekleştirilen bu festivale dönemin Japonya Başbakanı Shinzo Abe de katılmıştır (https://jaif.asean.org/whats-new/asean-japan-music-festival/, 6 Eylül 2025'te erişildi). 2025 yılındaki ayağı Malezya'da gerçekleştirilen (https://www.roundfestival.net/History, 7 Eylül 2025'te erişildi) ve resmî adı "ROUND" olan, ASEAN ülkelerinden gelen çok sayıda sanatçı ile birlikte Koreli sanatçıların da sahne aldığı "ASEAN-Kore Müzik Festivali" (https://www.roundfestival.net/About, 7 Eylül 2025'te erişildi) ve eski adı "ASEAN Müzik Tanıtım Festivali" olup (https://www.ticketmelon.com/axeanfestivalcom/axeanfestival2025-myr/, 7 Eylül 2025'te erişildi) 2025 yılındaki ayağının, bu satırların yazıldığı tarih itibarıyla, Endonezya'ya ait

Bali Adası'nda gerçekleştirilmesi planlanan "AXEAN Festivali" (https://soundsaustralia.com.au/expressions-of-interest-axean-festival-2025/, 7 Eylül 2025'te erişildi), müzik alanındaki etkinliklere dair verilebilecek başka örnekler olarak belirmektedir.

Sanat dalları mevzubahis olunca, milyonlarca insana erişerek kitleleri etkileme olanağına sahip olan "sinema"yı es geçmemek gerekmektedir. Bu noktada, Hong Kong–ASEAN Vakfı tarafından organize edilen "ASEAN Film Festivali", mutlaka ele alınması gereken bir etkinlik olarak belirmektedir. Adı geçen festival, Hong Kong-ASEAN Vakfının internet sitesinde de belirtildiği üzere, Güneydoğu Asya'nın seçkin film yapımcılarının eserlerini sergilemek üzere Hong Kong'da konumlanmış bir etkinliktir (https://www.hkasean.org/about-film, 5 Eylül 2025'te erişildi). Eylül 2024'te, ASEAN üyesi ülkelerde üretilmiş çok sayıda film, üye ülkelerin Hong Kong'da bulunan diplomatik temsilcilerinin de katılımlarıyla gerçekleşen festival ortamında izleyicilerle buluşturulmuştur ve festival kapsamında gösterilen filmlerin üye ülkelerin kültürlerini, geleneklerini ve aile yapılarını temsil etmek üzere özenle seçildiği belirtilmiştir. Hong Kong'daki ASEAN Başkonsolosları Kıdemli Temsilcisi ve Bruney'in Hong Kong Başkonsolosu Ainatol Zahayu Mohammad, yaptığı açıklamada, ASEAN Film Festivalinin süregelen iş birliklerinde çok önemli bir dönüm noktası olduğunu, sinemanın evrensel dili aracılığıyla sınırları aşan bu festivalin izleyicilerin ASEAN üyesi komşularının yaşam öykülerine odaklanması ve halklar arasında karşılıklı anlayışın gelişmesi bağlamlarında büyük yararlar sağlayacağını, ASEAN'ın sanatsal açıdan çok zengin bir dokuya sahip bulunduğunu, festivale ev sahipliği yapan Hong Kong'un –özel idarî bir bölge olarak- ASEAN ülkeleri ile Çin arasında son derece kritik bir köprü işlevi taşıdığını ifade etmiştir (https://www.scmp.com/presented/news/hong-kong/topics/asean-film-festival/article/3279689/bridging-cultures-through-silver-screen, 6 Eylül 2025'te erişildi). Bruneyli diplomatın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, ASEAN Film Festivali, ASEAN üyesi ülkelerin kendi aralarındaki kültür-sanat alışverişi ve kültür-sanat aracılığıyla oluşacak karşılıklı anlayış ve ortak kimlik açısından büyük öneme sahiptir. Festival, ASEAN kapsamındaki/ASEAN'a atfedilen kültürel politikalarda ve etkinliklerde sinema sanatından yararlanmaya dair başarılı bir örnek konumundadır. Bu festival, ayrıca, Hong Kong'un Çin egemenliği altında bulunması hasebiyle ASEAN'ın Çin nezdindeki kültürel temsiliyeti bağlamında da ele alınmaya değer görünmektedir.

ASEAN doğrultusunda, sinema alanındaki kültürel diplomasiye ve iş birliklerine verilebilecek örneklerden biri de kısa film yapımı üzerine bir atölye ve mentorluk programı olan "ASEAN-Güney Kore Cumhuriyeti Film Liderleri Gelişim Programı (FLY)" dır. Programın ilk etkinliği, 2012 yılında Filipinler'de gerçekleştirilmiştir. Bunu; 2013 yılında Tayland'da, 2014 yılında Myanmar'da, 2015 yılında Malezya'da, 2016 yılında Kamboçya'da, 2017 yılında Endonezya'da, 2018 yılında Singapur'da, 2019 yılında Bruney'de, 2023 yılında Vietnam'da ve 2024 yılında Laos'ta düzenlenen etkinlikler takip etmiştir. FLY doğrultusunda, Güney Kore ve ASEAN sinemalarının gelişimine katkı sağlayacak nitelikli sinemacılar yetiştirilmesi ve sinema alanında ortak projeler üretilmesi amaçlanmıştır. 2023 yılında Vietnam'da düzenlenen etkinliğin ardından gerçekleşen yeniden yapılandırma ile ortaya çıkan "FLY Yapım Sonrası Atölyesi: FLY POST LAB", yapım sonrası iş akışlarına, bütçelemeye ve zamanlamaya dair dersler içermiştir. Program kapsamında, 2025 yılında Güney Kore'de de bir etkinlik gerçekleştirilmesi planlanmaktadır ve bunun, programın son etkinliği olabileceği ifade edilmektedir. Program kapsamındaki etkinlikler, "Busan Film Komisyonu"nun yönetiminde ve ASEAN-Güney Kore İş Birliği Fonu, ASEAN-Güney Kore Programı Yönetim Ekibi, ASEAN Sekretaryası, Güney Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Güney Kore'de bulunan Busan Metropoliten Şehir Yönetimi destekleriyle vücut bulmuştur. Busan Film Komisyonu, an itibarıyla, "2022-2025 ASEAN-Güney Kore Film Topluluğu Programı"nı uygulamaktadır (https://www.filmleadersincubator.asia/NcPageLink.do?link=fly/abo/ABO020000&_menuNo=14, 6 Eylül 2025'te erişildi).

ASEAN bağlamında incelenip değerlendirilebilecek dikkate değer alanlardan biri de devletlerin posta idareleri aracılığıyla pul, ilk gün zarfı, özel gün zarfı ve benzeri ürünleri basma yetkisine sahip olmalarına, bu yetkinin kullanımı doğrultusunda ortaya çıkan bazı ürünlerin resmî işlemlerde kullanılmasına ve söz konusu birçok ürünün aynı zamanda "ticaret" ya da "hobi" aracı olabilmelerine istinaden, filatelidir. Filateli, birçok kişi tarafından "niş" kitleye hitap eden bir alan olarak görülse de, dünya çapında değerlendirildiğinde, bu çalışmanın yazarı dâhil olmak üzere, hatırı sayılır miktarda meraklısı olan bir uğraş olarak ele alınmalıdır. Temaları ve dizaynlarıyla büyük ilgi odağı olabilen filatelik ürünler, ASEAN ülkeleri tarafından "ASEAN" temalarıyla da basılıp tedavüle çıkarılmıştır. Bu doğrultuda tedavüle çıkarılmış çok sayıda filatelik ürün olsa da bunların tamamının bu çalışmada ele alınmasının mümkün olmayışı nedeniyle, seçilen belli ülkelerden belli sayıda filatelik ürüne yer vermek gerekmektedir.

Örneğin, 4 Nisan 1971 tarihinde Singapur tarafından tedavüle çıkarılan "*Visit ASEAN Year* (ASEAN'ı Ziyaret Yılı)" başlıklı pullar ve ilk gün zarfı, bu ülkenin ASEAN ile ilgili tedavüle çıkardığı ilk filatelik ürünlerdir (Yap 2018: 49). ASEAN'ın farklı yıl dönümlerinde, yine, farklı ASEAN ülkeleri tarafından tedavüle çıkarılmış olan çok sayıda pul bulunmaktadır. ASEAN'a üye altı ülke tarafından ASEAN'ın 20. yıl dönümüne yönelik ayrı ayrı tedavüle çıkarılmış olan pullar, bu filatelik ürünlere dair örnek niteliğinde bulunmaktadır (Yap 2018: 53). Ayrıca, birden fazla posta idaresinin ortak bir tema ya da kutlama kapsamında aynı ya da farklı dizaynlarla katkı sağladığı, her bir pulun tek baskıda birleştiği ve filatelik terminolojide "omnibus" olarak ifade edilen pul serilerine (https://www.linns.com/insights/glossary-terms-disabled.html, 7 Eylül 2025'te erişildi). ASEAN çerçevesinde de rastlanmaktadır. 2007 yılında tedavüle çıkarılan ve 11 üye ülkenin her birinin kendi dizaynlarıyla katkı sağladığı "ASEAN'ın 40. Yılı – ASEAN Ortak Emisyonu" (Yap 2018: 54), buna dair güzel bir örnek olarak karşımızda belirmektedir. Bunlara dayanarak, ASEAN üyesi ülkelerin ortak bir ASEAN kimliğine verdikleri önemin filateli bağlamında da açığa çıktığı ifade edilebilmektedir. Bahsi geçen filatelik ürünlerin koleksiyonerler için taşıdığı önem ise tartışmasızdır.

Fotoğraf 1: 4 Nisan 1971 Tarihinde Singapur Tarafından Tedavüle Çıkarılan "*Visit ASEAN Year*

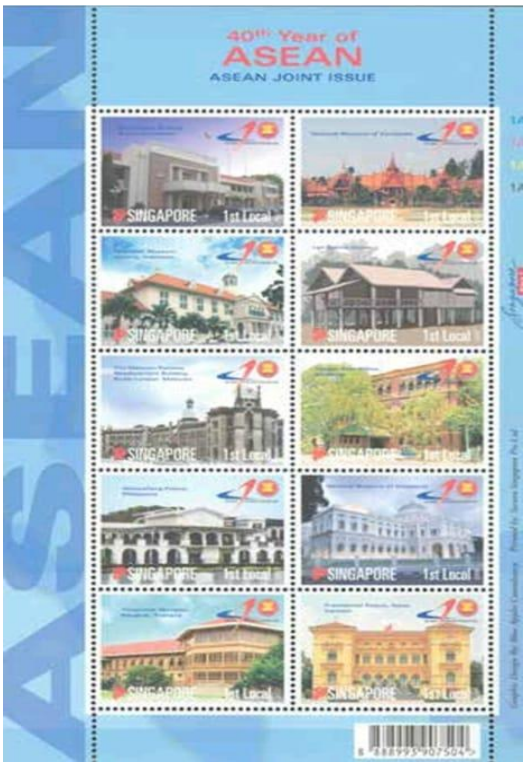
*(*ASEAN'ı Ziyaret Yılı)" Başlıklı Pullar ve İlk Gün Zarfı

Kaynak: Yap 2018: 49

Fotoğraf 2: ASEAN'a Üye Altı Ülke Tarafından ASEAN'ın 20. Yıl Dönümüne Yönelik Ayrı Ayrı Tedavüle Çıkarılmış Olan Pullar

Kaynak: Yap 2018: 53

Fotoğraf 3: ASEAN'ın 40. Yılı – ASEAN Ortak Emisyonu

Kaynak: Yap 2018: 54

Konu edilen tüm alanlara ve ülkelere ek olarak, ASEAN'ın diyalog ortaklarıyla da kültürel iş birlikleri ve çeşitli ortak etkinlikleri olabilmektedir. "ASEAN-Hindistan Gençlik Zirvesi", bu kapsamdaki etkinliklerden biridir. Hindistan'ın Goa eyaletinde 28-31 Ağustos 2025 tarihlerinde gerçekleşen 5. Zirve, Hindistan Dışişleri Bakanlığı tarafından Hindistan Düşünce Kuruluşu ve ASEAN Vakfı ile yapılan iş birlikleri ve Goa Eyalet Hükûmetinin desteği ile organize edilmiştir. 2025 yılının ASEAN-Hindistan Turizm Yılı oluşu, 5. Zirveye daha büyük bir anlam katmıştır. ASEAN ülkeleri ve Hindistan'a ek olarak Doğu Timor'dan gelen farklı kariyer alanlarındaki çok sayıda gençlik lideri etkinlikte hazır bulunurken (https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/40053/5th_ASEANIndia_Youth_Summit_Goa_August_2831_2025, 6 Eylül 2025'te erişildi) Malezya'nın Hindistan Nezdindeki Yüksek Komiseri de etkinliğe katılım sağlamıştır (https://www.kln.gov.my/web/ind_new-delhi/home/-/asset_publisher/, 6 Eylül 2025'te erişildi). Bu zirve, ASEAN ile diyalog ortaklığı bağı olan Hindistan için de oldukça yararlı görünmektedir. Zirvenin Hindistan'ın ünlü turizm kenti Goa'da düzenlenmiş olması, söz konusu turizm yılı ve "gençlik" konsepti bir arada düşünüldüğünde, kültür alışverişi ve turizm bağlamlarında ortaya çıkan sinerji, görüşümüzce, kayda değerdir. Zirveye diplomatik düzeyde gerçekleşen katılım ise bu tip etkinliklerin devletler düzeyinde ciddiye alınışlarına ve kültür diplomasisi doğrultusunda verimli aparatlar olabileceklerine dair bir başka örnek olarak görülmelidir.

Mevcut kurumsal yapılardan ve bu çalışmada ancak bir kısmının aktarılabildiği çok sayıda etkinlikten anlaşıldığı üzere, ASEAN, kültür-sanat alanını, tabiri caizse, boş bırakmamaktadır. Birlik, küçümsenmeyecek düzeyde bir kültür politikası izlemektedir ve sanatın farklı dallarında etkinlikler düzenlemeyi ya da etkinliklere sanatın farklı dallarını dâhil etmeyi ihmal etmemektedir. ASEAN tarafından inisiyatif alınan veya ASEAN'a atfedilen etkinlikler; birliğin ve birlik politikası kapsamında hareket eden vakıfların ve özel girişimlerin kültür-sanat alanını önemsediğini, ASEAN'a üye ülkelere mensup halkların farklılıklar ve zıtlıklar dışında kültürel birçok ortak nokta taşıdığının da farkında olduğunu, politik arenadaki ortak duruşun kültürel iş birlikleri ile taçlanabileceğini anladığını ve kültürel atılımların ortak kimlik oluşturma yönünde yarar sağlayacağını saptadığını göstermektedir. AMCA, SOMCA, COCI, SCC gibi kurumsal yapıların varlığı, başka bir ifade ile kültür-sanat alanındaki kurumsallaşmanın detaylandırılmış olması da birliğin bu alanı ciddiyetle ele alışını gösterir niteliktedir. Sanatın çeşitli dallarında etkinlikler düzenlenmesi, görüşümüzce,

birlik kapsamındaki kültürel perspektifin dar olmayışının işareti olarak değerlendirilebilecektir.

Bunlara ek olarak, yine, görüşümüzce, kültür alanının aktif kılınması, üye ülkelerin devletlerini ve bu ülkelerin halklarını politik alanın getirdiği kaygılardan ve üzüntülerden bir nebze uzaklaştırsa veya politika ve kültür-sanat, kimilerince, birbirlerinden bağımsız olarak ele alınacak olsa da, politik amaçlar, en azından, -niyet barındırmasa bile- politik getiriler; uluslararası ilişkiler, çok uluslu örgütler ve ülkelerin ya da örgütlerin diğer ülkelerle yaptıkları iş birlikleri söz konusu olunca, kültürden ve kültür-sanat etkinliklerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla, AMCA+3 ve SOMCA+3 gibi yapılarla ve bazı vakıflarla güç bulan ASEAN ve Çin, Japonya, Güney Kore kültürel iş birlikleri ve bunlara ek olarak diğer ülkelerle yürütülen ortak kültürel projeler, politik alanı diri tutma ve bilinçli biçimde yumuşak güç kullanma amaçlarının tamamen dışında değerlendirilemeyecektir; fakat bu gerçekler, bu ülkelerle ASEAN arasında mevcut bulunan kültürel iş birliklerinin sınırlandırılmasını da asla gerektirmeyecektir. Kültür-sanat alanındaki iş birlikleri ve ortak kültürel etkinlikler, karşılıklı politik ve ekonomik yararları sağlayıcı ve kültür-sanat gibi güzel bir alanı yaygınlaştırıcı işlevleri bağlamında da ele alınabilmelidir. Ayrıca, "süreklilik", "yeterlilik" ve "ün salmışlık" düzeyleri tartışmalı olabilse de ASEAN ülkelerinin üye ülkelerin toprakları dışında gerçekleştirdiği etkinlikler, birlik ve diğer ülkeler arasındaki kültürel diplomasi bağlamında değerli bulunmalıdır.

Bu çalışmanın konusu bağlamında Malezya'nın uluslararası arenadaki, bilhassa ASEAN'daki kültürel önemine dönecek olursak bu ülkeye dair kültürel çeşitliliği tekraren belirtebiliriz. Bu nokta, tıpkı Malezya gibi çok kültürlü yapıya sahip bazı ASEAN üyesi ülkeler için de geçerli olduğu üzere, Malezya'nın ASEAN'daki varlığını önemli kılmaktadır; fakat, görüşümüzce, kültürel arenada yer bulmak, Malezya için bir kat daha anlamlıdır; çünkü Malezya, çok kimlikli ve çok kültürlü yapısını politika, ekonomi ve kültür-sanat alanlarında sürekli ön planda tutarak kendi tanıtımını kendi içinde bu bağlamda yaşadığı problemlere ve ülkedeki farklı etnik grupların hoşnutsuzluğunu çeken kimi politikalara rağmen bu doğrultuda yapan bir ülkedir. Ülkenin ünlü turizm sloganı olan "*Malaysia, Truly Asia* (Malezya, Gerçek Anlamda Asya)" ve Anwar Ibrahim'in başbakanlığını üstlendiği Malezya Hükûmeti altında uygulanan "*Malaysia Madani* (Uygar Malezya)" konsepti doğrultusunda sunulan bazı görseller (https://www.amazon.com/Malaysia-Truly-Asia-Illustrated-Map/dp/9622178561, 2 Eylül 2025'te

erişildi; M. Ashraf Al Haq 2023: https://www.nst.com.my/amp/opinion/columnists/2023/06/925806/malaysia-madani-offers-exemplary-lesson-developing-muslim-nations, 2 Eylül 2025'te erişildi) çok kimlikli ve çok kültürlü yapının her şeye rağmen ön plana çıkarılışını doğrular niteliktedir. Malezya'nın tüm kültürel ögelerini ve zenginliklerini, sanatlarını ve zanaatlarını bu çalışmada inceleyip değerlendirmek olanaksızdır ve bunların detaylı anlatımı, konunun dışına çıkılmasına yol açabilecektir; fakat Malezya'nın bünyesinde barınan George Town'a ve Melaka'ya kısaca değinmek bile bu ülkenin uluslararası kültür arenasındaki önemini ve ASEAN'ın kültürel bağlamdaki yüzü olmayı hak edişini kavramaya yardımcı olacaktır.

Öncelikle belirtilmelidir ki Malezya, verilere göre, 2024 yılında 37.961.485 yabancı ziyaretçi ağırlamıştır. Ülkenin ağırladığı yabancı ziyaretçi sayısının 2023 yılında 28.964.308 olduğu göz önüne alındığında, 2024 yılındaki yabancı ziyaretçi sayısının bir önceki yıla göre %31,1 artmış olduğu ve ülkenin turizmde kayda değer bir çıkış yakalamış olduğu açıkça görülmektedir (https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://data.tourism.gov.my/, 30 Ağustos 2025'te erişildi). En çok ziyaret edilen ülkeler sıralaması ve ülkelerin yabancı ziyaretçi sayıları kaynaklara göre değişkenlik gösterebilse de Malezya'nın bu sıralamada, bölgeyi ve dolayısıyla, ASEAN'ı oldukça uzun süre domine etmiş önemli bir turizm destinasyonu olan Tayland'ın önüne 2024 yılında geçtiği ve ASEAN'ın en çok ziyaret edilen ülkesi statüsüne yükseldiği belirtilebilmektedir (https://thesun.my/style-life/going-viral/malaysia-is-the-most-visited-asean-nation-in-2024-with-38-million-foreign-arrivals-JP13588661, 31 Ağustos 2025'te erişildi). Buna göre, Tayland, 2024 yılında yaklaşık 35,54 milyon yabancı ziyaretçi sayısı ile (https://english.news.cn/20250107/557d03a80370448b895fbad449e33203/c.html, 31 Ağustos 2025'te erişildi) Malezya'nın gerisinde kalmıştır. Malezya'yı ve Tayland'ı 17,5 milyon yabancı ziyaretçi ile Vietnam (https://vietnamtourism.gov.vn/en/post/20764, 31 Ağustos 2025'te erişildi), 16,5263 milyon yabancı ziyaretçi ile Singapur (https://www.singstat.gov.sg /publications/reference/ebook/ industry/tourism, 31 Ağustos 2025'te erişildi), 13.902.420 yabancı ziyaretçi ile Endonezya (Statistik Kunjungan Wisatawan Mancanegara-2024 2025: 2), 6.700.125 yabancı ziyaretçi ile Kamboçya (https://gocambo.com/cambodia-tourism-statistics/#:~:text=In%202024%2C %20Cambodia%20welcomed%206%2C700%2C125,the%20same%20quarter%20in%202023, 31 Ağustos 2025'te erişildi), 5,44 milyon yabancı ziyaretçi ile Filipinler (https://www.statista.com/

statistics/1053908/philippines-number -of-foreign-visitor-tourist-arrivals/, 31 Ağustos 2025'te erişildi), yaklaşık 4,12 milyon yabancı ziyaretçi ile Laos (https://kpl.gov.la/En/detail.aspx?id=89150, 31 Ağustos 2025'te erişildi), 1,06 milyon yabancı ziyaretçi ile Myanmar (https://english.news.cn/asiapacific/20250110/4914150488c34a10bf32948aab45f1dd/c.html, 31 Ağustos 2025'te erişildi) ve 678.037 yabancı ziyaretçi ile Bruney takip etmiştir (https://english.news.cn/20250606/8a8539c699014eb0a13dcca5db299eaf/c.html, 31 Ağustos 2025'te erişildi). Malezya'nın 2025 yılının ilk üçte birlik dönemindeki yabancı ziyaretçi sayısı ise turist sınıfına ve günü birlik ziyaretçi sınıfına girenleri içerecek biçimde 13.384.484 olmuştur (https://data.tourism.gov.my/, 31 Ağustos 2025'te erişildi).

Veriler, Malezya'nın ASEAN üyesi ülkeler arasında ziyaretçi sayısı bağlamındaki önemini ve yeni liderliğini ortaya sermektedir. Öyle ki Tayland, ASEAN'ın bir başka üyesi olarak, bu bağlamdaki kanıksanmış liderliğini Malezya'ya karşı kaybetmiş görünmektedir. Elbette, Tayland'ın başkenti Bangkok'un dünyanın 2024 yılında en çok ziyaret edilen kenti olduğu gerçeğini, âdil olmak adına, ayrıca belirtmek gerekmektedir. Türkiye'nin en büyük kenti olan İstanbul'un ikinci, Türkiye'nin bir başka önemli kenti olan Antalya'nın altıncı olduğu dünyanın 2024 yılında en çok ziyaret edilen kentleri sıralamasında, Malezya'nın başkenti olan Kuala Lumpur ise 10. sırada yer almıştır (https://live.worldtourismforum.net/news/2024s-most-popular-tourist-destinations-bangkok-tops-the-list, 31 Ağustos 2024'te erişildi). Dolayısıyla, Malezya'nın Tayland'a 2024 yılında sağlamış olduğu üstünlüğün tek bir kentten değil, Malezya'nın tümünden köken aldığını ifade etmek, yerinde görünmektedir. Bunlara ek olarak, Malezya'nın ABD merkezli finansal bir internet sitesi olan Insider Monkey tarafından "Asya'nın 2024 yılında en sevilen ülkesi" olarak belirtilmiş olması (https://www.nationthailand.com/business/economy/40051558, 31 Ağustos 2025'te erişildi), ülkeyi gitgide avantajlı kılabilecektir. Yine de, Malezya'nın, 2024 yılındaki yabancı ziyaretçi sayıları 50 ilâ 100 milyon arasında değişen ve dünyanın en çok ziyaret edilen ülkeleri listesinde kendilerine ilk beş sırada yer bulan ve, tıpkı Malezya gibi, deniz-kum-güneş turizmi, kültür turizmi, yeme-içme turizmi alanlarında çok geniş olanaklar sunan Fransa, İspanya, İtalya ve Türkiye (Nunn 2025: https://www.forbes.com/sites/lewisnunn/2025/07/25/where-travelers-are-going--according-to-travel-site-research/, 31 Ağustos 2025'te erişildi) gibi Akdeniz kültürüne mensup ve Avrupa-Avrasya coğrafyasında bulunan ülkelere kıyasla henüz arka planda kaldığı ve bu ülkeleri yakalama yönünde biraz daha çaba sarf etmesi gerektiği de

vurgulanmalıdır. Bu noktanın vurgulanması, Malezya'nın belirleyeceği politikalar bağlamında teşvik edici olabilecektir.

Her ne olursa olsun, Malezya'nın kültürel arenada taşıdığı büyük potansiyel ortada açıkça durmaktadır ve Malezya'ya ait olup bu hususta örnek olarak verilecek iki adet kent bile bu potansiyeli doğrular nitelikte olacaktır. Bu kentlerden George Town, Malezya'nın Penang eyaletinin (*The State of Penang – Negeri Pulau Pinang*) başkenti iken Melaka/Bandaraya Melaka, Malezya'nın Melaka eyaletinin (*The State of Malacca – Negeri Melaka*) başkentidir.[3] Söz konusu iki kent, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) Dünya Miras Komitesi tarafından 7 Temmuz 2008 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmiştir (https://www.tourism.gov.my/media/view/melaka-and-george-town-on-unesco-world--list, 1 Eylül 2025'te erişildi). George Town ve Melaka, Melaka Boğazı'nda yer alan ve tarihleri ile oldukça ön plana çıkan kentlerdir. Bölgede, Asya etkisine ek olarak Avrupa etkisi de gözlemlenmektedir ve geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanan ekonomik ve çok kültürlü bir yaşam hüküm sürmektedir. Bunlar hem somut hem somut olmayan kültürel miras bağlamlarında açığa çıkmaktadır. Melaka, bölgede 15. yüzyılda hüküm sürmüş olan Malay sultanlığının mirasının ve kendilerini 16. yüzyılın başlarından itibaren göstermeye başlamış olan Portekiz ve Hollanda etkilerinin aynı anda sergilendiği ve deneyimlendiği, George Town ise

[3] "Melaka" ile ilgili oluşabilecek karışıklıkları önlemek adına birtakım detaylı açıklamalarda bulunmak gerekmektedir. Literatürde "Melaka" tabiri ile hem bir Malezya eyaleti hem de ilgili eyaletin başkenti kastedilebilmektedir. Eyalet başkenti, aslında, daha formal ya da detaylı tabir edilebilecek bir kullanım ile, "Bandaraya Melaka"dır. "*Bandaraya*" sözcüğü, Malaycada "kent", "şehir"; hattâ, spesifik olarak "büyük şehir", "önemli şehir", "büyük ve önemli şehir" anlamlarına gelmektedir. Malaycada "kent", "şehir" sözcüklerini karşılayabilecek diğer bir kullanım ise "*kota*"dır. Malayca olan "Melaka" sözcüğü için İngilizce literatürde "Malacca", Türkçe literatürde ise "Malakka" yazımları ile karşılaşılabilmektedir. Bu çalışmada, Malayca ile uyumlu olan "Melaka" yazımı tercih edilmiştir. Eyaletin başkenti için ise Malayca ve İngilizce literatürlerde "Bandaraya Melaka", "Kota Melaka", "Malacca City", "Melaka City" gibi kullanımların yanı sıra, yalnızca, "Melaka" ya da "Malacca" kullanımları da görülebilmektedir. Bu çalışmada, "Bandaraya Melaka"nın "Melaka" eyaletinin başkenti olduğu belirtilmiştir ve "Bandaraya Melaka", "kent"i ifade edecek biçimde sınırlı olarak kullanılmıştır; fakat metnin genelindeki "Melaka" kullanımının, uluslararası literatürde de sıkça karşılaşıldığı üzere, eyaletin başkentini refere edecek biçimde gerçekleştiği ve bunun, yazımda pratikliği sağladığı da bilinmelidir. Dolayısıyla, çalışmada bahsedilecek olan Melaka, genel olarak, eyaletin tümüne değil, eyalet başkentine ve kentteki kültürel miras kapsamında olan bölgeye mâtuftur. Öte yandan, özellikle Malayca metinlerde başkent kastedilirken formal ve spesifize edilmiş kullanımlar olan "Bandaraya Melaka" veya "Kota Melaka" ile karşılaşılabileceği de akılda tutulması gereken bir noktadır.

bölgede 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan İngiliz etkisinin ve kadim Asya kültürünün son derece etkileyici binalar ile ortaklaşa temsil edildiği kentlerdir. Genel anlamda, bu iki kentin temsil ettiği kültür ögelerinin ve kültür yaşamının Doğu Asya'da ve Güneydoğu Asya'da eşine rastlanmayacak düzeyde olduğu ifade edilebilmektedir (https://whc.unesco.org/en/list/1223, 1 Eylül 2025'te erişildi). Bu büyük mirasın oluşumunda, bölgeye ticaret yolları ve göçler aracılığıyla gelmiş olan Çin, Hint ve Orta Doğu halklarının sahip oldukları paylar da göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, bu kentlerdeki etnik ve dinsel çeşitlilik; dilsel, sanatsal, gastronomik çeşitliliği, mimarlığa dair çeşitliliği ve kültürel alandaki ritüellere ve festivallere dair çeşitliliği beraberinde getirmektedir (https://gtwhi.com.my/about-us/george-town-unesco-world-heritage-site/, 1 Eylül 2025'te erişildi).

Fotoğraf 4: Melaka'dan Bir Görünüm

Kaynak: Bu fotoğraf, çalışmanın yazarı tarafından 14.09.2024 tarihinde Malezya'nın Melaka eyaletinin başkenti Bandaraya Melaka'da çekilmiştr.

Fotoğraf 5: Malezya'nın Penang Eyaletinin Başkenti George Town'da Bulunan Peranakan Malikânesi'nden (*Peranakan Mansion*) Bir Görünüm

Kaynak: Bu fotoğraf, çalışmanın yazarı tarafından Malezya'nın Penang eyaletinin başkenti George Town'da 30.07.2025 tarihinde çekilmiştir.

George Town'a ve Melaka'ya bünyelerinde gerçekleştirilen festivaller kapsamında da mutlaka temas etmek gerekmektedir. Örneğin, George Town, yıl içinde gerçekleştirilen birçok başka etkinliğin yanı sıra, George Town Miras Kutlamalarına ve George Town Festivaline ev sahipliği yapmaktadır. George Town Miras Kutlamaları, Penang Eyalet Hükûmetince kurulmuş olan "George Town Dünya Mirası Kurumu (*George Town World Heritage Incorporated*)" tarafından kentin Dünya Miras Listesi'ne dâhil oluşunu kutlamak üzere organize edilmektedir. Kültürel miras kapsamında koruma altında olan bölgede her yıl gerçekleştirilen kutlamalar kapsamında çeşitli atölyeler düzenlenmekte ve farklı sanat dallarında performanslar icra edilmektedir. Kutlamalar, kentin çok kimlikli ve çok kültürlü yapısını sergilemek ve farklı etnik gruplara mensup insanların uyum içinde yaşayışını vurgulamak açısından büyük önem taşımaktadır (https://whc.unesco.org/en/canopy/georgetown-celebrations/, 7 Eylül 2025'te erişildi). George Town Festivali ise uluslararası düzeyde tanınırlığı olan ve yine, George Town Dünya Mirası Kurumu çatısı altında her yıl gerçekleştirilen bir etkinliktir. George Town'un Dünya Miras Listesi'nde yer alışına bu festivalde de vurgu yapılmaktadır ve festival kapsamında vücut bulan tüm sanatsal aktiviteler ve yerli ve yabancı santçılarca icra edilen

performanslar, sanatın gelişimine ve bölgedeki çok kültürlü yapının özümsenmesine büyük katkı sağlamaktadır (https://gtwhi.com.my/our-work/george-town-festival/, 7 Eylül 2025'te erişildi). "Melaka Miras Festivali" (https://bernama.com/en/news.php?id=2315294, 7 Eylül 2025'te erişildi) ve Melaka'da yaşayan Portekiz kökenli etnik gruba ait olup Malezya Devletince ulusal çapta somut olmayan kültürel miras olarak tanınacağı açıklanan "San Pedro Festivali (*Fiesta San Pedro*)" ise Melaka'da düzenlenen festivallere verilebilecek örnekler arasındadır (Pragalath 2025: https://harapandaily.com/2025/08/27/fiesta-san-pedro-to-be-recognised-soon-as-national-heritage/, 7 Eylül 2025'te erişildi).

Fotoğraf 6: Malezya'nın Penang Eyaletinin Başkenti George Town'da Gerçekleştirilen "George Town Miras Kutlamaları"ndan Bir Görünüm

Kaynak: Bu fotoğraf, çalışmanın yazarı tarafından Malezya'nın Penang eyaletinin başkenti George Town'da 05.07.2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 7: George Town Festivali Kapsamında "Esplanade (*Padang Kota Lama*)" Adı Verilen Bölgede Gerçekleştirilen Etkinlikten Bir Görünüm

Kaynak: Bu fotoğraf, çalışmanın yazarı tarafından Malezya'nın Penang eyaletinin başkenti George Town'da 03.08.2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 8: George Town Festivali Kapsamında Gerçekleştirilen ve Malezya'nın Birtakım Kültürel Ögelerini Sergileyen Işık Gösterisi

Kaynak: Bu fotoğraf, çalışmanın yazarı tarafından Malezya'nın Penang eyaletinin başkenti George Town'da 03.08.2025 tarihinde çekilmiştir.

Söz konusu kentlerin ASEAN için taşıdığı önem de tartışmasızdır. Öyle ki Melaka, 11. AMCA Toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Kent, ayrıca, ASEAN kimliğini derinleştirme, ASEAN kültürel mirasının korunmasını teşvik etme ve bölgenin tarihsel ve kültürel değerlerini, sanatlarını, geleneklerini sergileme konsepti ile 2024-2026 yılları için "ASEAN Kültür Kenti" seçilmiştir. Bu doğrultuda; Melaka Nehri Festivali, Melaka El Sanatları Festivali, Melaka Mirası Yemek Festivali, Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali gibi çok sayıda festivalin düzenleneceği de deklare edilmiştir (https://www.motac.gov.my/media2/siaran/the-11th-meeting-of-asean-ministers-responsible-for-culture-and-arts-11th-amca-,-the-20th-senior-officials-meeting-on-culture-and-arts-20th-somca -and-related-meetings-with-dialogue-partners, 3 Eylül 2025'te erişildi). Melaka'nın "ASEAN Kültür Kenti" seçilmiş olması, kentin kültürel değerinin ASEAN tarafından gayet iyi bilindiğinin göstergesi olmaktadır. Bu seçim, ülkeler düzeyinde, Malezya'nın bir kez daha parlamasını da sağlamaktadır. Ayrıca, tarihsel ve kültürel öneme sahip kentler, bulundukları eyaletleri de avantajlı konuma getirmektedir. Örneğin, Penang eyaleti, George Town gibi kültürel bir değere sahip olmanın, tabiri caizse, tüm getirilerinden yararlanmak ister görünmektedir. Eyalet yönetimi, uluslararası konuklarını bile bu doğrultuda ağırlayabilmektedir. Bu hususa dair güzel bir örnek, Malezya'nın ASEAN dönem başkanlığını 2025 yılında üstlenişi doğrultusunda Penang'da düzenlenen toplantılardır. Eyalet yönetiminin söz konusu toplantılardaki koordinasyon görevi çerçevesinde, ASEAN ülkelerinin delegasyonlarının eyalet yönetimi tarafından, eyaletin kültür unsurlarını ve dünyaca ünlü mutfağını delegasyonlara arz edecek biçimde ağırlanacakları bildirilmektedir (İn Penang Vol.104: 36).

George Town ve Melaka, karşımıza çok ilginç ya da belirleyici özellikleriyle de çıkabilmektedir. Bu noktada, "Marking George Town", George Town ile ilgili güzel bir örnek olarak belirmektedir. Penang Eyalet Hükûmeti tarafından 2009 yılında düzenlenen bir fikir yarışmasının sonucu olarak çelik çubuklardan oluşturulacak karikatürlerin George Town sokaklarını, ilgili sokakların, binaların ya da kentteki halkların yaşanmışlıklarını anlatacak biçimde süslemesi karara bağlanmıştır. Projeye dair çalışmalara 2010 yılında başlanmıştır ve bu doğrultuda üretilen eserlerin sayısı, Temmuz 2024 itibarıyla 52'ye ulaşmıştır. Çelik çubuklardan oluşturulan ve George Town sokaklarındaki duvarları süsleyen bu karikatürler, yine, George Town'da bulunan ve büyük üne kavuşmuş duvar resimleri ile birlikte kamusal sanatın değerli örneklerini oluşturmaktadır (Experience Penang Malaysia The Diversity of Asia - Marking George Town). Melaka ise eyalet yönetiminin sloganı olan "Melaka: Her Şeyin Başladığı

Yer" ile sömürge öncesi dönemde büyük bir sultanlık olarak tarihte yer almış olan ve Melaka'yı Malay/Malezya tarih anlatımlarında ayrıcalıklı kılan Melaka Sultanlığı'na atıfta bulunmaktadır (De Witt 2018: 25).

George Town, Melaka ve birtakım başka Malezya kentleri ile ilgili etnik, tarihsel, kültürel, aktüel ve turistik bağlamlarda anlatılabilecek yüzlerce nokta olsa da bunlar, kitap ve makale boyutlarında apayrı çalışmaların konusu olabilecek niteliktedir. Bu çalışmanın konusu bağlamında, Malezya'ya ve ASEAN üyesi diğer ülkelere dair bazı turizm verilerini Malezya'nın elde etmiş olduğu liderliği içerecek biçimde sunmak ve Malezya'nın etkileyici ve sıra dışı özelliklere sahip olup UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almayı başarmış iki çok önemli yerleşim yerini ana hatlarıyla incelemek, bu ülkenin ASEAN'daki kültürel konumuna dair rehberlik işlevinde bulunmaktadır.

"Sonuç ve Öneriler" kısmına geçmeden önce son olarak, Malezya'nın ASEAN dönem başkanlığı görevini üstlenişleri doğrultusunda kültürel kapsamda aldığı bazı aksiyonlara da kısaca değinmek, tarafımızca gerekli görülmektedir. Malezya'nın üstlendiği söz konusu dönem başkanlıklarından güncel olanı, daha önce bahsedildiği üzere, 2025 yılına dairdir. Kutlamalarının bir ayağı Malezya'nın Selangor eyaletinde bulunan ve başkent Kuala Lumpur'a yakın bir konumda yer alan Cyberjaya yerleşim alanında Ağustos 2025'te gerçekleştirilmiş olan 58. ASEAN Günü, adından söz edilmeye değer bir hüviyete bürünmüştür. Malezya Başbakanı Anwar Ibrahim'in de katıldığı etkinlikte Malezya başta olmak üzere, ASEAN üyesi ülkelerin ve Doğu Timor'un kültürel değerleri, sahne sanatlarına dair performanslar ve açılan stantlar aracılığıyla sergilenmiştir (https://myasean2025.my/58th-asean-day-cyber-event-hall-cyberjaya-8-august-2025/, 7 Eylül 2025'te erişildi). Malezya'nın, bu çalışmada daha önce yer verilen filateli alanında da ASEAN dönem başkanlığı teması çerçevesinde ortaya koyduğu değerler mevcuttur. Fotoğraf 9'da ve Fotoğraf 10'da gösterilecek filatelik ürünler, Malezya'nın 2015 ve 2025 yıllarındaki dönem başkanlıkları doğrultusunda tedavüle çıkarılmıştır.

Fotoğraf 9: Malezya Tarafından Ülkenin 2025 Yılındaki ASEAN Dönem Başkanlığı Görevi Doğrultusunda Tedavüle Çıkarılmış Filatelik Ürünler (Pullar ve İlk Gün Zarfları)

Kaynak: Yazarın kişisel koleksiyonu

Fotoğraf 10: Malezya Tarafından Ülkenin 2015 Yılındaki ASEAN Dönem Başkanlığı Görevi Doğrultusunda Tedavüle Çıkarılmış Pullar

Kaynak: Yazarın kişisel koleksiyonu

Malezya'ya dair bu çalışma kapsamında incelenip değerlendirilen hususlar ve bu hususlar doğrultusunda verilen örneklerin tümü, bu ülkenin ASEAN üyesi ülkeler arasındaki kültürel ve turistik konumunun güçlü oluşunu doğrular niteliktedir.

3. Sonuç ve Öneriler

İncelenen ve değerlendirilen tüm bu noktalar aracılığıyla görüldüğü üzere, ASEAN, kültüre ve üye ülkeler arasındaki kültürel iş birliklerine ve koordinasyona önem veren bir birliktir ve içerdiği kültürel yapılanmalar sayesinde, ASEAN ülkelerinin kültürel yaşamına ve gelişimine katkı sağlamaktadır. Kültürel faaliyetlerin, kültür alanındaki iş birliklerinin, kültüre ayrılan bütçenin verimlilikleri ve yeterlilikleri; kültür alanında izlenmesi gereken politikalar ve uygulanması gereken yöntemler; etkinliklerin finansal kaynakları; halkların kültür alanına ve kültürel etkinliklere bakışları ve kültür alanındaki rolleri tartışma konusu olabilse de ASEAN, genel anlamda, kültür-sanat bilincinden ve kültürel etkinliklerden kesinlikle yoksun değildir. Bu alanda şu ana kadar gerçekleştirilen faaliyetleri azımsamak, görüşümüzce, hatalı bir eylem olacaktır. ASEAN; etnik, dilsel, dinsel, kültürel bağlamlarda son derece büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitlilik, kültürel çatışmaları ve rekabeti bölgede gün yüzüne çıkarabilse de bölgeye, aynı zamanda, çok büyük bir potansiyel kazandırmaktadır. Bu potansiyelin tam olarak açığa çıkarılmamış olması, ASEAN'ın kültür-sanat hususunda pasif bir konumda olduğu ya da ileride çok daha iyi bir noktada olmayacağı anlamlarına gelmemektedir. Tam tersi, günümüze kadar sarf edilmiş olan tüm çabalar, eksiklikler de göz ardı edilmediği sürece, olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir ve ASEAN'ı kültürel arenada daha başarılı veya daha tanınır kılma amacındaki öneriler, birliğin şu ana kadar başardıklarının inkârı niteliğinde olmamalıdır.

Malezya'ya dair ise bu ülkenin turizm alanında yükseliş içinde olduğu ve ülkenin turizm bağlamındaki imajını olumlu yönde pekiştirmeye başladığı, ASEAN'ın turizm alanındaki yüzü olabilecek konuma eriştiği, kendisine bahşedilmiş olan etnik çeşitlilik ile birlikte gelen kültürel değerler ile özel olarak ASEAN'da, genel olarak global kültür arenasında adından söz ettirebilecek bir düzeyde olduğu, sahip olduğu tarihsel ve kültürel varlıkların öneminin UNESCO ve ASEAN tarafından da onaylanan bir ülke olduğu ifade edilebilecektir. Malezya'nın ASEAN bünyesindeki kültürel oluşumlarda ve etkinliklerde de önemli bir konumda olduğu görülebilmektedir. Ülkenin ASEAN kapsamında düzenlenen etkinlikler için gerçekleştirdiği ve

gerçekleştireceği ev sahipliklerinin de kayda değer bir noktada olduğu ve bu ev sahipliklerinin Malezya'nın birlikteki politik ve kültürel konumunu güçlendirdiği düşünülebilmektedir.

Elde edilen sonuçlara ek olarak, bu çalışmanın yazarı, genel olarak ASEAN üyesi ülkelerin ve özel olarak Malezya'nın kültürel yönde izleyebileceği politikalara ve bu kapsamda atabileceği adımlara dair önerilerini sunmak istemektedir; dolayısıyla, çalışmanın bu bölümü, görece uzun tutulacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu öneriler, atıf yaptıkları alanlarda, ASEAN ülkelerinin ve Malezya'nın taşıdığına inanılan büyük potansiyellerden ve bu potansiyellerin bu çalışmanın yapılış tarihi itibarıyla yeteri kadar açığa çıkarılamamış olduğuna dair gözlemlerden yola çıkılarak sunulmaktadır; yani, görüşümüzce, bu öneriler, okuyucu tarafından, ASEAN ülkelerinin ve Malezya'nın kültürel bağlamdaki uluslararası tanınırlıklarında hâlâ eksik noktalar oluşunu gözlemlemiş olmamız doğrultusunda incelenip değerlendirilmelidir. Bu önerilerin sunulmasındaki bir amaç da tıpkı ortak kültürel ögeler, akılcı iş birlikleri ve uygarlaşmaya dair ortak düşünce modelleri aracılığıyla oluşmuş olan "Avrupalılık", "Avrupa uygarlığı" gibi kimlik ve olgulara benzer biçimde "ASEANlılık", "ASEAN uygarlığı" kimlik ve olgularının oluşturulmasıdır. Yine, belirtilmelidir ki bu öneriler, kimi yazarların bu çalışmada atıf yaptığımız ASEAN kimliğini oluşturmaya ve kültür-sanat arenasının ASEAN ülkeleri arasında ve ASEAN'ın uluslararası boyutta tanınır olması hususunda hangi yöntemler ile kullanılabileceğine dair görüşlerine eklemeler yapmak veya bu görüşleri detaylandırmak yoluyla ortaya koyulabileceği gibi, şu ana kadar hiçbir mecrada ortaya koyulmamış ve orijinal bir nitelikte de olabilecektir.

Bu çerçevede, önerilen politikaların gelip geçici hükûmetlerin ve politikacıların ötesinde "devlet ve birlik düzeyinde" ve ciddiyetle ele alınmasının, her zaman bir üst basamağı hedefleyecek biçimde sürekli kılınmasının; yeni hükûmetlere, devlet insanlarına, bürokratlara ve uzmanlara "devlet ve birlik geleneği" doğrultusunda aktarılmasının, ilgili ülkelerin devlet kurumlarının süreçlerde aktif -daha doğru bir ifadeyle teşvik edici- olarak yer almasının ve ilgili ülkelerin devlet düzeyinde harcamalar gerçekleştirmesinin gerekli olduğuna, tarafımızca inanılmaktadır. İlgili politikalar kültürel ögeleri içerecek olup yumuşak güç kapsamında değerlendirilebilecektir ve yumuşak güç uygulamak devletlerin politikalarının bir parçasını oluşturacaksa devletlerin kararlılığı ve bu kararlılık doğrultusunda yapacakları harcamalar ve verecekleri teşvikler, süreç için çok önemli olacaktır. Aksi durumda, süreç, devlet politikalarının sürekliliğine ve politik kararlılığa aykırı olarak sadece

kâr odaklı düşünen özel girişimlerin ve bazı bireysel çabaların inisiyatifine kalacaktır, başka bir ifade ile iş, "şansa" bırakılacaktır.

Elbette, ilgili süreçlerdeki devlet politikaları, kültür ve sanat alanında üretim yapan sektörlerin ve bireylerin özgür düşünce ve ifade kapsamında ortaya koyduklarına engel olmayacak biçimde düzenlenmeli ve uygulanmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde, kültürün yumuşak güç unsuru olarak kullanımı, ASEAN'a üye ülkelerin yurttaşlarının kültürel kalkınmasını sağlamaktan ziyade salt bir devlet ve propaganda aygıtına dönüşecektir ve özgür kültür-sanat faaliyetlerine darbe indirilmesi, dünya kamuoyu tarafından hoş karşılanmayacaktır. Kültürel ögelerin vurgulanması, yaygınlaştırılması, ihraç edilmesi ve ASEAN üyesi ülkelerin devlet kurumlarının bu süreçlerde aktif olarak yer alması, asıl olarak, kültür ve sanat ürünlerinin üretimini ve bunların uluslararası arenada tanınır olmasını teşvik etmek, bu alandaki ödenekleri artırmak, finansal destek sağlamak, sanatçıları ve zanaatkârları kaygılardan uzak tutmak, üretimin özgürce yapılabilmesine dair politik ve ekonomik koşulları sağlamak olarak algılanmalıdır.

Unutulmamalıdır ki ASEAN, dünyanın geleceğinde önemli roller üstlenme potansiyeline sahip ülkelerin oluşturduğu bir birliktir. Bu potansiyeller; politik, askerî, ekonomik alanları kapsadığı gibi turizm alanını ve bahsedilen koşulların gerçekleştirilebilmesine paralel olarak kültür-sanat alanını da kapsamaktadır. Nüfus yüksekliği de bir güç aracı olarak kabul edildiğinde; Endonezya, Filipinler, Tayland, Vietnam gibi ASEAN ülkeleri, sahip oldukları yüksek nüfuslar ile gelecekte önemli yer tutabilecek ülkeler arasında sayılabilmektedir. Nüfus yüksekliği, bir ülkenin içinden daha fazla sayıda yetenekli, yenilikçi ve aktif insan çıkma olasılığının artması anlamına da gelebilmektedir. Dolayısıyla, kültür tüketicisi bireylerin sayısının artışının yanı sıra, kültür üreten bireylerin sayısının artışı da beklenti kapsamında olacaktır. Bunlardan hareketle, kültür-sanat ve eğlence arenasındaki popülarite ve etkileyicilik bağlamındaki liderlikleri neredeyse reddedilemez noktada olan sinema sanatına/endüstrisine ve dizi sektörüne özellikle temas edilmesi gerektiği görüşünü taşımaktayız. ASEAN ülkelerinin sinema sanatında/endüstrisinde ve dizi sektöründe hem ASEAN çatısı altında hem ülke bazında yapacakları atılımlar ve gerçekleştirecekleri yeni ve daha büyük projeler, bu ülkelerin dünya genelinde daha fazla tanınmalarına ve kültürel yönde güç elde etmelerine olanak tanıyacaktır.

Sinema kapsamındaki kaliteli ve dünya çapında takdir gören ürünler ve bu doğrultudaki etkinlikler ASEAN ülkelerinde elbette ortaya koyulmaktadır; fakat, yine, bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla, dünya sinemasını domine

etme ve ona yön verme niteliğine sahip bir ASEAN üyesi bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile sinema sanatı söz konusu olduğunda, bu sanat ile daha derinlemesine ilgilenip sanat filmlerine ve piyasa filmlerine detaylarına kadar hâkim olan küçük bir kesim dışında, dünya kamuoyunun aklına ilk gelen ülkelerin içinde -nispeten, Tayland hariç- herhangi bir ASEAN ülkesi bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla bulunmamaktadır. Bu durum, genel olarak, bu ülkelerin dizi sektörlerinin uluslararası konumları için de geçerlidir. Bu doğrultuda, birliğe üye ülkelerin hem kendi başlarına hem ASEAN içi ve ASEAN dışı iş birlikleri ile gerçekleştirecekleri sinema sanatına ve dizi sektörüne dair yeni ve büyük atılımlar ve bu alanlarda ortaya koyacakları global beğeniye hitap edecek tek bir üye ülke çıkışlı ve/veya ortak yapım niteliğindeki projeler, söz konusu birliğin ve bu birliğe üye ülkelerin kültür alanındaki yükselişlerine aracı olabilecektir. Bu projeler ve eserler, ASEAN ülkeleri arasındaki kültürel alışverişi -bu ülkelerin ortak ya da benzer kültürel noktalarından da yararlanarak- artıracağı gibi, bu ülkelerin ve bir bütün olarak ASEAN ülkelerinin küresel çapta tanınmasına ve etkin olmasına büyük katkılar sağlayacaktır.

Farkında olunmalıdır ki filmler ve diziler, senaryolarında ve sahnelerinde barındırdıkları aracılığıyla çok önemli birer tanıtım -dahası, propaganda- aracına dönüşebilmektedir. Film ve dizi sahnelerinde gösterilecek bu ülkelere ait geleneksel mutfak unsurları, tekstil ürünleri ve müzikal enstrümanlar, izleyicide merak uyandıracak ve izleyicinin söz konusu kültürleri araştırıp öğrenmesini sağlayacaktır. Beğeni kazanan kültürel ögelerin dünya çapında benimsenmesi ve diğer toplumlar tarafından taklit edilir düzeye gelmesi, ASEAN üyeleri için, yumuşak güç adına çok önemli bir kazanım olacaktır. Buradaki anahtar nokta, ASEAN üyesi ülkelerin hem kültürel ögeler hem kültürel ögelerin içine serpiştirilebilecek politik ögeler aracılığıyla dünya kamuoyunda "bilinen", "akla gelen", "etkileyen", "yön veren" konumlarına erişmesi olacaktır. Bu, "ASEAN kimliğinin" vurgulandığı ortak projeler sayesinde "birlik düzeyinde" gerçekleşecek bir durum olabileceği gibi, bu alanlarda başarı kazanacak ASEAN üyesi bir ya da birden fazla ülke düzeyinde gerçekleşecek bir durum da olabilecektir.

Yine, bu çerçevede, ASEAN ile hâlihazırda yoğun ilişkiler içnde bulunan ve sinema alanında oldukça ilerleyerek dünya çapında eserler üretmiş olan Güney Kore ve Japonya ile bu alanda daha büyük iş birliklerine gitmek ve daha fazla ortak proje üretmek, ilgili ülkelerin hâkim oldukları sinema tekniklerini ve anlatılarını özümseyerek bunlara kendi kültür unsurlarını eklemlemek yararlı olabilecektir. Bununla birlikte, sinema alanında ön plana

çıkan Batı ülkeleri ve sanat/festival filmleri kapsamında büyük işlere imza atmış olan Türkiye ile iş birlikleri oluşturmak da Batı ve Türkiye pazarlarında başarı ve ün kazanmak adına önem taşıyabilecektir. "Sanat filmi" olarak tabir edilen filmlerin dünyadaki önemli film festivallerindeki gösterimleri, farklı ülkelerin entelijansiyaları arasındaki "ASEAN ülkesi/Güneydoğu Asya Ülkesi" imajlarını olumlu biçimde etkileyebilecekken ticaret ve eğlence yönü ağır basan filmler de dünya kamuoyu arasında etki yaratarak sürece katkı sağlayabilecektir. Dizi sektörü için ise bu alanda ön plana çıkan Türkiye, Güney Kore, Hindistan gibi ülkelerle yapılacak teknik iş birlikleri ve bu ülkelerden alınacak tanıtım ve pazarlama destekleri, söz konusu sektörde atılım yapmak isteyecek ASEAN ülkeleri için avantajlar sağlayabilecektir. Bunların yanı sıra, çekilecek ve dünya piyasasına arz edilecek filmlerde ve dizilerde, ilgili ülkelerde konuşulan Endonezyaca (Endonezce), Filipince, Vietnamca (Vietçe), Tayca, Myanmarca (Burmaca-Birmanca), Malayca, Khmerce, Laoca gibi dllerin kullanımı, bu ülkelerin dillerinin dünya çapımda duyulur olmasını ve bu dillere dair öğrenme isteğinin dünya kamuoyu arasında zamanla yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Böylece, ASEAN ülkeleri, dünya ülkeleri arasındaki yerlerini, dillerini aşılama bağlamında da alabileceklerdir. Ayrıca, birlik üyesi ülkelerin içinden daha fazla sayıda yönetmen, senarist, oyuncu çıkmasını birlik politikası olarak teşvik etmek, sinemadaki ve dizi sektöründeki atılımlar bağlamında yararlı olabilecektir.

ASEAN'ın kültür arenasında küresel boyutta bir statüye ulaşmasına yardımcı olabilecek bir başka önemli araç ise üye ülkelerin mutfaklarının dünya çapında erişilebilir olmasını sağlamaktır. ASEAN'ın kültür komitelerinin ve üye ülkelerin kültürden ve turizmden sorumlu bakanlıklarının/kurumlarının bu noktaya mutlaka önem atfetmesi gerekmektedir; çünkü görüşümüzce, bu birliğe üye bazı ülkelerin mutfakları dünya çapında üne kavuşmuş olsa da bazı üye ülkelerin mutfaklarının değeri, zenginliklerine ve içerdikleri renkli unsurlara rağmen, yine, bu çalışmanın yapıldığı tarih esas alındığında, yeteri kadar bilinmemektedir. Birlik düzeyinde yapılacak tanıtıma ve yaygınlaştırmaya yönelik iş birlikleri ile üye ülkelerin mutfakları dünya çapında ve "hakkıyla" temsil edilir duruma gelebilecektir ve üye ülkelerden herhangi birinin temsil edildiği restoranlara ve kafelere ek olarak bu ülkelerin tamamının mutfaklarından örnekler sunan restoranlar ve kafeler de açılabilecektir. Bu kapsamda, yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin ve bu alanda girişim yapmaya hevesli bireylerin hem birliğin ilgili yapılanmaları hem birliğe üye ülkelerin kendi yönetimleri tarafından desteklenmeleri ve uygun düzeyde maddî teşvikler almaları yararlı olabilecektir. Bu ülkelere ait mutfakların temsil edileceği dış dünyadaki

restoranlara ve kafelere yemekler, içecekler ve sunumlar ile ilgili rehberlik hizmetlerinin sunulması; dahası, söz konusu yemeklere, içeceklere ve sunumlara dair standartlaşmaya gidilmesi ve ilgili ülkelerin mutfaklarında uzman olan şeflerin sayısının artırılıp bu şeflere dünyanın çeşitli ülkelerinde çalışıp yaşayacak donanım kazandırılması, temsiliyetin çok daha profesyonel biçimde gerçekleşmesini sağlayabilecektir. ASEAN ülkelerinin mutfaklarının dünya çapındaki temsiliyeti, bu ülkelere yeme-içme turizmi kapsamında yapılacak ziyaretleri de artırabilecektir.

Bunların yanı sıra, Malezya özelinde öneride bulunmak adına belirtebiliriz ki bu ülke, bizim önerebildiğimiz ve ASEAN kapsamında gerçekleşebilecek kültür-sanat alanındaki atılımlarda ve bu alanda ön plana sürülebilecek unsurlarda, görüşümüzce, Endonezya ile birlikte "lider", "oyun kurucu" olma ve kültür-sanat ihracı ile elde edilebilecek yumuşak güçte ve tanınırlıkta, yine, Endonezya ile birlikte en büyük paya sahip olma potansiyelinde olan bir ülkedir. Çok etnik unsurlu ve çok kültürlü yapı, her ne kadar birçok Asya/Güneydoğu Asya ülkesi için geçerli olsa da Malezya'nın ve Endonezya'nın bu alanda ön plana çıktığına inandığımızı belirtmek isteriz. Bahse konu iki ülke, Güneydoğu Asya coğrafyasında genel anlamda da etkin ülkelerdir ve bu ülkelerin, bünyelerinde barındırdıkları çok zengin, derinlikli ve detaylı kültür ögeleri ve bu kültür ögelerinin doğru, verimli, iyi organize edilmiş tanıtımları ile kültür-sanat ürünlerinin ihracını hem kendi namlarına hem ASEAN namına yapabilecek kapasitede olduklarına inanmak mümkün görünmektedir.

Bunların içinde, bilhassa, Malezya, mevcut çok kimlikli yapısını politik tartışmaların gölgesine itmeden avantaj olarak kullandığı sürece, ASEAN üyeleri içinde kültürel yönden gerçek lider ve yönlendirici olabilecektir. Başka ve daha detaylı bir ifade ile, Malezya'yı bu alandaki lokomotif ülke statüsüne taşıyacak ve bu statüde kalmasını sağlayacak olan, tam da ülke nüfusunu oluşturan Malayların, Çin halklarının, Hint halklarının ve yerli halkların etkileyici ve kadim kültürlerini hiçbir ayrım gözetmeden, şu ankinden de fazla vurgulamak ve bu kültürleri, turist çekmenin de ötesine taşıyarak ihraç ürünü durumuna getirmek olacaktır. Malezya'nın hem kendi namına hem ASEAN namına çok daha etkin olabilecek bir potansiyel taşıdığını ve ASEAN'ın kültür politikalarında ateşleyici olabilecek bu potansiyeli kullanmak yönünde çaba sarf etmenin Malezya makamlarının elinde olduğunu söylemek, uygun olacaktır. Malezya'nın taşıdığı kültürel liderlik potansiyelinin ülkenin ana unsuru olan Malayların yanı sıra, çok baskın, detaylı ve kadim kültürlere sahip bulunan Çin ve Hint halklarından da

kaynaklandığı unutulmamalıdır. Bu doğrultuda, Malezya dışında yerleşik bulunan ve farklı etnik kökenlerden gelen Malezya yurttaşlarından, özellikle, Malezyalı akademisyenlerden, öğretmenlerden, öğrencilerden ve sanatçılardan tanıtım ve kültür ihracı adına yararlanılması ve tanıtım faaliyetlerinin hem Malezya hem ASEAN namına gerçekleştirilmesi, Malezya için kazançlı olabilecektir. Bunlara ek olarak; sinema, dizi, mutfak alanlarında sunulan önerilerin Malezya için de geçerli olduğunu belirtmek mümkün görünmektedir.

Son olarak, ASEAN'a ve Malezya'ya kültür-sanat alanında sunulan önerilerde Türkiye için de ayrı bir parantez açılması yönünde görüş taşıdığımızı ifade etmek yerinde olacaktır. Görüşümüzce, Türkiye, daha önce de bahsedildiği gibi, sinemada ve dizi sektöründe ASEAN için iyi bir ortak ve yol gösterici olacaktır; fakat bunun da ötesinde, Türkiye'nin ASEAN için kültür-sanat arenasında potansiyel büyük bir ortak olarak görülmesi ve Türkiye ile ASEAN arasında kültür-sanat arenasının her dalında iş birlikleri geliştirilmesine dair tüm olasılıkların detaylıca değerlendirilmesi son derece yararlı olacaktır. Türk dizilerinin, Türk oyuncuların ve Türkiye temalı kültürel ögelerin Malezya ve Endonezya'daki popülariteleri düşünüldüğünde, söz konusu iki ülkenin Türkiye-ASEAN arasındaki daha ileri düzey kültürel iş birlikleri için anahtar konumunda olabilecekleri, Türkiye ve diğer ASEAN ülkeleri için aracı roller üstlenebilecekleri, Türkiye ve ASEAN ülkeleri arasındaki kültür takasında Türkiye lehine de olacak biçimde, diğer ASEAN ülkelerine kıyasla çok daha hevesli davranabilecekleri göz önüne alınmalıdır. Bu noktada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Malezya Federasyonu Devleti arasında bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla mevcut bulunan stratejik ilişkiler hesap edildiğinde, Malezya'nın kültürel iş birlikleri alanında da bir adım daha öne çıkabileceğini öngördüğümüzü ve her iki tarafın otoritelerinin bu konuda aksiyon alabileceğine dair inanç sahibi olduğumuzu ifade edebiliriz. Son raddede, kültür-sanat alanındaki iş birliklerinin de her türlü iş birliği gibi stratejik davranışlar ve amaçlar içerebileceğini ve bu iş birliklerinin çok taraflı yararlar getirebileceğini de belirtmek isteriz.

KAYNAKLAR

De Witt, Dennis (2018). *Legends of the Secret Tunnels of Malacca.* Nutmeg Publishing.

Experience Penang Malaysia The Diversity of Asia – Marking George Town.

Jannatun Naim (2013). "Wisatawan asing padati ASEAN Jazz Festival". *Antara.*

https://m.antaranews.com/berita/396806/wisatawan-asing-padati-asean-jazz-festival, 4 Eylül 2025'te erişildi.

M. Ashraf Al Haq (2023). "Malaysia Madani offers exemplary lesson for developing Muslim nations". *New Straits Times*. https://www.nst.com.my/amp/opinion/columnists/2023/06/925806/malaysia-madani-offers-exemplary-lesson-developing-muslim-nations, 2 Eylül 2025'te erişildi.

Ma, Ratih Indraswari (2015). "Cultural Diplomacy in ASEAN: Collaborative Efforts". *International Journal of Social Science and Humanity 5(4):* 394-397.

Malay Mail (2013). "ASEAN jazz festival featuring cross-nation collaborations", https://www.malaymail.com/news/showbiz/2013/09/17/asean-jazz-festival-featuring-cross-nation-collaborations/526209 , 4 Eylül 2025'te erişildi.

Mohd Amin Jalil (18 Kasım 2024). "ASEAN Festival 2024 celebrates cultures, strengthens ties". *New Straits Times. https://www.nst.com.my/news/nation/2024/11/1136161/asean%C2%A0festival-2024-celebrates-cultures-strengthens-ties#*, 4 Eylül 2025'te erişildi.

Nhan Dan (2024). "ASEAN Culture Day 2024 honours Southeast Asian culture", https://en.nhandan.vn/asean-culture-day-2024-honours-southeast-asian-culture-post140404.html , 4 Eylül 2025'te erişildi.

Nunn, Lewis (2025). "The World's Most Visited Coutries, According To Research", *Forbes.* https://www.forbes.com/sites/lewisnunn/2025/07/25/where-travelers-are-going--according-to-travel-site-research/, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

Ocon, David (2021). "Cultural Diplomacy and Co-Operation in ASEAN: The Role of Arts and Culture Festivals". *Hague Journal of Diplomacy 17:* 1-29.

Ong, Keng Yong (2018). "ASEAN Arts and Culture: The Role of Singapore". *Cultural Connections.*III Cilt. Eds. T. Chui Hua, T. Jia Ying, G. Lim. Singapur: Cultural Academy Singapore. 9-14.

Pragalath K. (2025). "Fiesta San Pedro to be recognised soon as national heritage". https://harapandaily.com/2025/08/27/fiesta-san-pedro-to-be-recognised-soon-as-national-heritage/, 7 Eylül 2025'te erişildi.

Riyanto, B. vd. (2023). "Forging ASEAN's Cultural Identity Through Digital Museum Diplomacy". *Sustainable Development in Creative Industries: Embracing Digital Culture for Humanities.* Eds. D. Ayu Wiwid Sintowoko, I.

Resmadi, H. Azhar, G. Gumilar, T. Wahab. New York: Taylor & Francis Group. 381-386.

Yap, June (2018). "The Art of an ASEAN Consciousness". *Cultural Connections.* III. Cilt. Eds. T. Chui Hua, T. Jia Ying, G. Lim. Singapur: Cultural Academy Singapore. 25-30.

Yap, Lucille (2018). "Stamping Cultural Diplomacy". *Cultural Connections.* III Cilt. Eds. T. Chui Hua, T. Jia Ying, G. Lim. Singapur: Culture Academy Singapore. 47-64.

"Brunei receives 678,037 tourists arrivals in 2024". (2025). https://english.news.cn/20250606/8a8539c699014eb0a13dcca5db299eaf/c.html, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

"Cambodia Tourism Statistics Report (2025). https://gocambo.com/cambodia-tourism-statistics/#:~:text=In%202024%2C%20Cambodia%20welcomed%206%2C700%2C125,the%20same%20quarter%20in%202023, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

"Malaysia tops Southeast Asia tourism rankings in Q1, surpassing Thailand". (2025). https://www.nationthailand.com/business/economy/40051558, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

"Melaka Heritage Festival To Showcase Rich Cultural Heritage, Historical Artefacts". (2024). https://bernama.com/en/news.php?id=2315294, 7 Eylül 2025'te erişildi.

"Myanmar receives over 1.06 mln foreign tourists in 2024". (2025). https://english.news.cn/asiapacific/20250110/4914150488c34a10bf32948aab45f1dd/c.html, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

"Penang Shines as ASEAN's Premier Destination in 2025". *İn Penang*, 104: 36.

"Thailand receives over 35.5 mln foreign tourists in 2024". (2025). https://english.news.cn/20250107/557d03a80370448b895fbad449e33203/c.html, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

"2024's Most Popular Tourist Destinations: Bangkok Tops the List". (2025) https://live.worldtourismforum.net/news/2024s-most-popular-tourist-destinations-bangkok-tops-the-list, 31 Ağustos 2024'te erişildi.

https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa, 25 Ağustos 2025'te erişildi.

https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://data.tourism.gov.my/frontend/pdf/New_Final_Malaysia%2520Tourism%2520Statistics%2520in%2520Brief%25202024.pdf&ved=2ahUKEwix2a6eq7GPAxVtWHADHcmKK0MQFnoECBgQAQ&usg=AOvVaw0EhvQayKttEk_OBtA8qOKY, 30 Ağustos 2025'te erişildi.

https://thesun.my/style-life/going-viral/malaysia-is-the-most-visited-asean-nation-in-2024-with-38-million-foreign-arrivals-JP13588661, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

https://vietnamtourism.gov.vn/en/post/20764, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

https://www.singstat.gov.sg/publications/reference/ebook/industry/tourism, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

https://www.statista.com/statistics/1053908/philippines-number-of-foreign-visitor-tourist-arrivals/, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

https://kpl.gov.la/En/detail.aspx?id=89150, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

https://data.tourism.gov.my/, 31 Ağustos 2025'te erişildi.

https://www.tourism.gov.my/media/view/melaka-and-george-town-on-unesco-world-list, 1 Eylül 2025'te erişildi.

https://whc.unesco.org/en/list/1223, 1 Eylül 2025'te erişildi.

https://gtwhi.com.my/about-us/george-town-unesco-world-heritage-site/, 1 Eylül 2025'te erişildi.

https://myasean2025.my/about/, 1 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.amazon.com/Malaysia-Truly-Asia-Illustrated-Map/dp/9622178561, 2 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.motac.gov.my/media2/siaran/the-11th-meeting-of-asean-ministers-responsible-for-culture-and-arts-11th-amca-,-the-20th-senior-officials-meeting-on-culture-and-arts-20th-somca-and-related-meetings-with-dialogue-partners, 3 Eylül 2025'te erişildi.

https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/culture-and-information/major-sectoral-bodies-committees/, 3 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.hkasean.org/about-film, 5 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.scmp.com/presented/news/hong-kong/topics/asean-film-festival/article/3279689/bridging-cultures-through-silver-screen, 6 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.filmleadersincubator.asia/NcPageLink.do?link=fly/abo/ABO020000&_menuNo=14, 6 Eylül 2025'te erişildi.

https://jaif.asean.org/project-brief/the-2nd-asean-japan-music-festival-as-celebration-of-the-45th-year-of-asean-japan-friendship-and-cooperation/?amp=1, 6 Eylül 2025'te erişildi.

https://jaif.asean.org/whats-new/asean-japan-music-festival/, 6 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/40053/5th_ASEANIndia_Youth_Summit_Goa_August_2831_2025, 6 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.kln.gov.my/web/ind_new-delhi/home/-/asset_publisher/zjzc18WNnQto/blog/high-commissioner-of-malaysia-participates-in-the-5th-asean-india-youth-summit-28-29-august-2025-in-

goa?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.kln.gov.my%2Fweb%2Find_new-delhi%2Fhome%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_zjzc18WNnQto%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D_118_INSTANCE_nOgK0gwyKCzn__column-2%26p_p_col_count%3D1, 6 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.roundfestival.net/History, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.roundfestival.net/About, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.ticketmelon.com/axeanfestivalcom/axeanfestival2025-myr/, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://soundsaustralia.com.au/expressions-of-interest-axean-festival-2025/, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://www.linns.com/insights/glossary-terms-disabled.html, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://whc.unesco.org/en/canopy/georgetown-celebrations/, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://gtwhi.com.my/our-work/george-town-festival/, 7 Eylül 2025'te erişildi.

https://myasean2025.my/58th-asean-day-cyber-event-hall-cyberjaya-8-august-2025/, 7 Eylül 2025'te erişildi.

SINIRLARIN ÖTESİNDE: ASEAN BAĞIMSIZ SİNEMASINDA SANSÜR DİRENİŞ VE ESTETİK ARAYIŞLAR

Ertuğrul EVİS[*]

ASEAN bağımsız sineması, yirmi birinci yüzyılın başından itibaren küresel sinema sahnesinde hem estetik hem de politik açıdan özgün bir görünürlük kazandı. Bu sinema hareketi, yalnızca düşük bütçeli üretim biçimlerinin ya da dijital teknolojilerin sonucu değildir; aynı zamanda bölgenin tarihsel olarak süreklilik gösteren sansür rejimlerine, kültürel muhafazakârlığına ve uluslararası fon sistemlerine karşı geliştirdiği bir direniş biçimidir. ASEAN sinemasının özgünlüğü, bu çok katmanlı baskı mekanizmalarıyla kurduğu estetik müzakere alanında yatar. Bu nedenle çalışmanın temel problemi, şu soruya odaklanır: ASEAN bağımsız sineması, devlet sansürü, sansür ve uluslararası fon ilişkileri arasındaki sıkışmış üretim ortamında nasıl bir estetik-politik strateji geliştirir?

Bu sorunun arka planında, ASEAN'ın tarihsel olarak kendine özgü siyasal düzeni yer alır. 1967'de kurulan ve bugün on ülkeyi kapsayan ASEAN, Soğuk Savaş döneminde bölgesel istikrarı koruma amacıyla kurumsallaşmıştır. Kuruluş ilkeleri, kültürel iş birliğini de içeren "toplumsal uyum" kavramına dayanır. Bu bağlamda, ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint 2025 belgesinde "shared values" ve "public morality" kavramlarının korunması, kültürel politikanın temel ilkeleri arasında sayılır (ASEAN Secretariat, 2016, 22). Bu ilke, bölge ülkelerinde sanat üretiminin sınırlarını belirleyen bir üst norm hâline gelmiştir. Sansür, yalnızca ulusal bir politika değil, ASEAN düzeyinde paylaşılan bir yönetişim biçimidir.

Bu kültürel-politik ortaklık, sinemanın bölgesel tarihine doğrudan yansımıştır. 1960'lardan itibaren ASEAN ülkelerinde sinema, devletlerin ulus inşası projelerinde ideolojik bir aygıt olarak işlev görmüştür. Tilman Baumgärtel, bu süreci Benedict Anderson'ın *Hayali Cemaatler* eserine de atıfta bulunarak "ulusal sinema" söyleminin baskın hâle gelmesi olarak

[*] *Boğaziçi Üniversitesi- Tarih Bölümü Yüksek Lisans Programı.*

açıklar: postkolonyal hükümetler için film, yalnızca bir sanat biçimi değil, modern kimliğin en görünür aracıdır (George ve Venkiteswaran 2019: 13-14). Ancak bu görünürlük, aynı zamanda bir kontrol biçimidir. Cherian George ve Gayathry Venkiteswaran, Güneydoğu Asya medya sistemlerini "otoriter esneklik, ölçülü baskı, kademelendirilmiş sansür, seçici özgürlük" gibi kavramlarla açıklar; buna göre devlet, mutlak baskı yerine genişliğini devletin belirlediği kontrollü özgürlük alanları yaratır (George ve Venkiteswaran 2019: 27-33). Böylece sansür, yasaklamaktan çok, söylem üretimini biçimlendiren bir mekanizmaya dönüşür.

Bu ortak sansür kültürünün somut örnekleri her ülkede farklı yasal formlarda karşımıza çıkar. Tayland'daki Film and Video Act B.E. 2551 (2008), "monarşiyi aşağılayan" ya da "ulusal güvenliği tehdit eden" filmleri yasaklar. Endonezya'da Law No. 33 of 2009 on Film, "ahlaka ve dinî değerlere aykırı" temsilleri suç sayar. Malezya'da Film Censorship Act 2002, "ırklar arası uyumu bozacak" filmlere izin vermez. Singapur'da Films Act (Chapter 107), "politik film" kategorisini tanımlayarak devlet eleştirisini sınırlandırır.[1] Tüm bu yasalar, farklı politik rejimlerde dahi ortak bir retorik taşır: kamu düzeni, ahlak, ulusal birliğin korunması. Bu kavramlar, ASEAN düzeyinde paylaşılan "ahlaki modernlik" anlayışının yasal ifadesidir.

Bu yasal çerçevenin yarattığı baskı, bölgedeki bağımsız sinema hareketini doğrudan şekillendirmiştir. 1990'ların sonunda dijital video teknolojilerinin ucuzlamasıyla, devlet destekli film endüstrilerinin dışında üretim yapma imkânı doğmuştur. Ancak bu teknik özgürlük, politik bağımsızlık anlamına gelmemiştir. Yönetmenler hem devletin doğrudan sansür uygulamalarıyla hem de dolaylı fon mekanizmalarıyla çevrili bir üretim alanında hareket eder. Bu koşullar, ASEAN bağımsız sinemasına özgü bir estetik stratejiyi —dolaylı anlatım, alegori ve sessizlik— doğurmuştur.

Apichatpong Weerasethakul'un Tayland'da ürettiği filmler bu stratejinin en belirgin örneklerindendir. Cemetery of Splendour (2015) filminde

[1] Film and Video Act, B.E. 2551 (2008) (Thailand), Royal Thai Government Gazette, Website: https://ratchakitcha.soc.go.th/ accessed (14.09.2025); Republic of Indonesia, Law No. 33 of 2009 on Film, State Gazette of the Republic of Indonesia, No. 5069, Website: https://www.beritanegara.co.id/ accessed (14.09.2025); Malaysia, Film Censorship Act 2002, Act 620, Laws of Malaysia, Website: https://lom.agc.gov.my/ilaws/act620 accessed (14.09.2025); Singapore. Films Act (Chapter 107). Revised Edition 1998. Singapore Statutes Online. https://sso.agc.gov.sg/Act/FA1981 accessed (14.09.2025).

yönetmen, Tayland ordusunu doğrudan eleştirmek yerine, askerlerin uyku hâli üzerinden bir alegori kurar. Bu film, "uyku" metaforu aracılığıyla ulusal bilincin bastırılmasını temsil eder (Weerasethakul 2025:00:20:23-00:21:26). Noel K. Viernes, Weerasethakul'un bu yaklaşımını "sessizliğin politikası" olarak adlandırır ve devletin görünmez kıldığı alanlarda, sessizliğin bir tür direnişe dönüştüğünü vurgular (Viernes 2021: 102-109). Böylece yasak, yalnızca engelleyen değil, estetik biçimlendiren bir güce dönüşür.

Filipinler'de Lav Diaz'ın sineması da benzer biçimde sansürün estetik dönüşümünü temsil eder. Diaz'ın Norte, the End of History (2013) filminde politik eleştiri doğrudan diyaloglar yerine zamanın yapısına yerleştirilir. Film, dört saatten uzun süresiyle izleyiciyi "politik sabır" pratiğine davet eder. Gilles Deleuze'ün "time-image" kavramıyla okunabilecek bu yaklaşımda, eylem değil, bekleyiş politiktir (Deleuze 1989: xi). Veronica Isla, ASEAN bağımsız sinemasını tanımlarken bu tür stratejileri "dolaylı katılım" biçimi olarak niteler: ASEAN yönetmenleri, devletle doğrudan çatışmak yerine, onun sessizlik alanlarında üretir (Isla 2010: 457-459).

Bununla birlikte, ASEAN sinemasının karşı karşıya olduğu baskılar yalnızca politik değil, aynı zamanda ekonomik niteliktedir. Bölgedeki bağımsız filmler, çoğunlukla uluslararası fonlara ve festival ağlarına dayanır. UNESCO'nun 2022 tarihli raporu, ASEAN'da bağımsız film üretimlerinin genellikle dış fonlarla finanse edildiğini gösterir. Bu fonlar, görünürde bağımsızlığı desteklerken, estetik yönelimler üzerinde dolaylı bir etki yaratır. Tilman Baumgärtel, bu durumu "bağımsızlığın paradoksu" olarak tanımlar ve bağımsızlık iddiasının, dış kaynaklara olan zorunlu bağımlılıkla iç içe geçtiğini vurgular. Örneğin Taylandlı yönetmen Pen-ek Ratanaurang'ın filmlerinin 500.000 Amerikan doları olan filmlerinin yapımcısı Hollandalı Fortissimo isimli şirket; Weerasethakul'un *Syndromes and A Century* filminin yapım maliyeti Avusturya'daki Mozart Festivali tarafından karşılanmıştır (Baumgärtel 2012: 4, 181).

Dolayısıyla ASEAN bağımsız sineması hem devlet sansürünün hem de küresel fon denetiminin arasında, ikili bir sansür rejimi altında üretim yapar. Bu durum, sanatçıyı sürekli bir müzakere hâline zorlar: "Ne kadar politik olunabilir?" ve "hangi biçimler görünür kalabilir?" soruları, bölgedeki yaratıcı süreçlerin merkezine yerleşmiştir. Jacques Rancière'in "duyumsanabilir olanın paylaşımı" kavramı, bu durumu açıklamak için işlevseldir: sansür, kimin konuşabileceğini değil, kimin duyulabileceğini belirler (Rancière 2004: 84-85). ASEAN sineması, işte bu paylaşım rejimini bozarak, duyulamayanı duyulur kılmanın yollarını arar.

Bütün bu tarihsel, politik ve ekonomik çerçeve, ASEAN bağımsız sinemasını incelemeyi yalnızca sinema çalışmaları açısından değil, aynı zamanda siyasal estetik perspektifinden de anlamlı kılar. Çünkü bu sinema, temsilin ötesinde bir alan açar; politik olanı estetik deneyimin duyumsal katmanına taşır. Sansür burada salt bir engel değil, bir üretim koşuludur. Otosansür, bir korkunun değil, bir estetik tercihin biçimidir. Fon bağımlılığı, bir zorlama olmanın yanı sıra, yeni tür bir ulusötesi ortaklık modelidir. ASEAN sineması, tam da bu çoklu baskı biçimleri arasında kendi estetik özerkliğini kurar.

Sonuç olarak bu çalışmanın konusu, ASEAN bağımsız sinemasında baskı ile yaratıcılık arasındaki diyalektik ilişkidir. Sansürün ürettiği sessizlik, yasakların doğurduğu biçimsel dolayım, fon sistemlerinin yarattığı estetik yönlendirme… Tüm bu dinamikler, bölgenin sinemasını "sınırların ötesinde" kılan temel unsurlardır. Politik sınırların, kültürel kimliklerin ve ekonomik ağların arasında; ASEAN bağımsız sineması, sessizliği bir eyleme, görünmezliği bir estetik forma dönüştürür.

ASEAN bağımsız sineması, yalnızca bölgesel bir film hareketi değil, aynı zamanda çağdaş politik sanatın en karmaşık biçimlerinden biridir. Bu sinema, otoriter iktidar biçimlerinin, dinsel muhafazakârlığın ve küresel kapitalist fon sistemlerinin kesiştiği bir alanın ürünüdür. Bu nedenle, ASEAN bağımsız sineması üzerine yapılacak bir çalışma, salt estetik bir çözümlemeden öte, iktidar, ifade ve görünürlük ilişkilerinin analizini gerektirir. Bu makalenin temel amacı, ASEAN bağımsız sinemasında devlet sansürü, otosansür ve uluslararası fon ilişkilerinin birbirini nasıl tamamladığını ve bu çoklu denetim ortamının sanatçıların estetik tercihlerinde nasıl politik stratejilere dönüştüğünü açıklamaktır.

Çalışmanın hareket noktası, sansürün yalnızca engelleyici değil, aynı zamanda üretici bir güç olduğu varsayımıdır. Michel Foucault'nun iktidar anlayışı, bu yaklaşımın temelini oluşturur. Foucault (1977: 194)'ya göre, iktidar sadece yasaklamaz; üretir, bilgi biçimlerini, söylemleri ve öznelikleri yaratır: "İktidarın etkilerini olumsuz terimlerle tarif etmeyi kesin olarak bırakmalıyız: O 'dışlar', 'bastırır', 'sansürler', 'soyutlar', 'maskeler', 'gizler'. Aslında iktidar üretir; gerçekliği üretir; nesnelerin alanlarını ve hakikat ritüellerini üretir." ASEAN sineması da bu üretici baskının içinde kendi estetiğini kurar: sansürün yarattığı sessizlik, otosansürün ürettiği dolaylılık ve fon bağımlılığının doğurduğu biçimsel temkinlilik, yeni bir duyumsal-politik alan açar. Jacques Rancière'in ifadesiyle, bu sinema "duyumsanabilir olanın

paylaşımını" değiştirir; kimin konuşabileceğini değil, kimin hissedilebileceğini yeniden tanımlar (Rancière 2004: 12-13).

Bu makalenin birincil amacı, ASEAN bağımsız sinemasında bu "paylaşımın" nasıl yeniden düzenlendiğini göstermek ve bu süreçte "sınırların ötesinde" kavramının politik, kültürel ve estetik anlamlarını açıklamaktır. "Sınırların ötesinde" burada bir metafor değildir; hem devlet otoritesinin belirlediği yasal sınırların, hem ulus-devlet kimliklerinin, hem de Batı merkezli fon sistemlerinin estetik sınırlarının aşılması anlamına gelir. Bu çalışma, sınırı ihlal eden değil, sınırın içinden konuşan bir sinemayı inceler. ASEAN sineması, tam da bu nedenle, direnişi dışsal bir jest olarak değil, biçimsel bir duyarlık olarak üretir.

Bu bağlamda çalışmanın ilk hedefi, ASEAN ülkelerinin sansür rejimlerinin ortak yapısını ortaya koymaktır. Tayland, Malezya, Endonezya, Filipinler, Singapur ve Vietnam'da farklı yasal düzenlemeler bulunsa da tümü "kamu ahlakı", "ulusal güvenlik" ve "toplumsal uyum" kavramları etrafında şekillenir (ASEAN Secretariat, 2016, 22). Cherian George ve Gayathry Venkiteswaran, bu ortaklığı "otoriter liberalizm" kavramıyla tanımlarlar: medya ve sanat, görünürde özgürdür; ancak bu özgürlük, devlete zarar vermemek şartına bağlıdır (George ve Venkiteswaran 2019: 27-33). Çalışmanın amacı, bu ortak denetim modelinin sinemasal estetik üzerindeki etkilerini analiz etmektir.

İkinci hedef, bu politik baskı ortamında sanatçıların geliştirdiği estetik stratejileri açıklamaktır. ASEAN bağımsız sinemasında doğrudan politik söylem yerine alegori, sessizlik, metafor ve ritmik yavaşlık ön plana çıkar. Veronica Isla (2010: 458-59) bu durumu "dolaylı katılım" biçimi olarak adlandırır; yönetmenler devletle yüzleşmek yerine, sansürün sınırlarında var olur. Catherine Diamond'a göre bu, yalnızca bir kaçış değil, empatik bir direniş biçimi ve seyirciyle duygusal bir ortaklık kurarak politik bilinç üretmektir (Diamond 2022: 115-124). Dolayısıyla bu çalışma, ASEAN sinemasındaki sessizlik, yavaşlık ve duygusallık estetiklerini politik stratejiler olarak ele alır.

Üçüncü hedef, uluslararası fon mekanizmalarının bağımsız sinema üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. UNESCO'nun 2022 tarihli raporuna göre, ASEAN'daki bağımsız film projelerinin çoğu Avrupa fonları veya uluslararası festival destekleriyle finanse edilmektedir. Bu durum, görünüşte bağımsızlığı güçlendirirken, aynı zamanda "tematik yönlendirme" riski yaratır. Tilman Baumgärtel (2012: 4, 181)'e göre bu bağımsız sinemanın küresel

dolaşıma girişi, onu yeni tür bir bağımlılık ilişkisine sokar. Bu çalışma, uluslararası fonların hem özgürleştirici hem de sınırlandırıcı etkilerini estetik düzeyde tartışmayı amaçlar.

Bu üç amacın kesiştiği noktada, araştırmanın ana tezini oluşturan sav yer alır: ASEAN bağımsız sineması, sansürün, otosansürün ve fon bağımlılığının yarattığı çoklu sınır koşullarını aşarak, politik olanı dolaylı, duyumsal ve estetik biçimlerde yeniden üretir. Bu makale, sansürü yalnızca baskı olarak değil, üretim koşulu olarak okur. Sansür, doğrudan politik ifadeyi engellerken, yeni türde bir estetik-politik temsil biçimi yaratır. ASEAN sineması, bu temsil biçimini "sınırların ötesinde" kurar: politik olan, artık doğrudan konuşma değil, sessizliğin ritminde, boşluğun estetiğinde, dokunsal görüntülerin titreşiminde var olur.

Bu genel amaç doğrultusunda çalışma üç temel araştırma sorusuna yanıt arar:

1. Politik: ASEAN ülkelerinde uygulanan sansür rejimleri, bağımsız sinemacıların ifade biçimlerini nasıl sınırlandırmakta ve dönüştürmektedir?
2. Estetik: Sansür ve otosansür koşullarında ASEAN sineması hangi estetik stratejilerle politik temaları görünür kılmaktadır?
3. Ekonomik-Kültürel: Uluslararası fon sistemleri ASEAN bağımsız sinemasının tematik yönelimlerini nasıl biçimlendirmekte; bu süreç, bağımsızlık kavramını nasıl yeniden tanımlamaktadır?

Bu soruların kesişiminde, "sınır" kavramı merkezi bir analitik kategori olarak ele alınır. "Sınırların ötesinde" ifadesi hem devlet kontrolünün sınırlarını hem de küresel kültürel ekonominin belirlediği görünürlük sınırlarını ima eder. Bu çalışmada sınır; ne yalnızca bir engel ne de mutlak bir ihlal alanıdır. Tam tersine, sınırın içinde yeni anlamların üretildiği bir ara alan olarak düşünülür. Homi Bhabha'nın "third space" kavramıyla uyumlu biçimde, ASEAN sineması bu ara alanda konumlanır; burada kimlikler, temsiller ve estetik biçimler sabit değildir, müzakere hâlindedir (Bhabha 1994: 34-37; 42; 55).

Sonuç olarak bu araştırma, ASEAN bağımsız sinemasını ne yalnızca politik baskının ürünü ne de küresel festival ekonomisinin yan etkisi olarak görür. Aksine, bu sinema, sansür ve özgürlük, sessizlik ve ifade, yerellik ve küresellik arasındaki geçirgen sınırları yeniden tanımlar. Bu çalışmanın odak noktası, ASEAN bağımsız sinemasını "direniş estetiği" kavramı etrafında

okumaktır: direniş, burada yüksek sesli bir politik duruş değil, sessizliğin, boşluğun ve duyumsallığın içindeki eylemdir.

ASEAN bağımsız sineması, yalnızca üretim koşullarının değil, aynı zamanda sınır kavramının etrafında şekillenen bir estetik-politik düşüncenin ürünüdür. Bu sinemanın kavramsal zemini, "sınırların ötesinde" ifadesinin taşıdığı çok katmanlı anlamlarda belirginleşir. Bu ifade, coğrafi bir yönelimden çok, iktidarın belirlediği görünürlük alanlarının aşılmasıyla ilgilidir. "Sınırların ötesinde" olmak, yasaların, kimliklerin ve estetik biçimlerin içinde yaşanarak onlara içeriden direnmek anlamına gelir. Bu kavramı anlamak için, ASEAN sinemasının politik, kültürel ve estetik düzlemlerde kurduğu ilişkileri birlikte düşünmek gerekir.

Politik düzlemde sınır, öncelikle sansürün belirlediği görünürlük rejiminde ortaya çıkar. Michel Foucault'nun ifadesiyle, iktidar yalnızca yasaklayan bir güç değildir; aynı zamanda "bilgi, söylem ve özne biçimleri üreten bir düzen"dir. ASEAN ülkelerindeki film yasaları tam da bu üretici iktidar biçiminin örnekleridir. Sansür, yalnızca belirli sahneleri engellemez; neyin söylenebilir, neyin gösterilebilir olduğunu tanımlar. Tayland'da yürürlükte olan Film and Video Act B.E. 2551 (2008) "monarşiye zarar verebilecek" her tür temsili yasaklarken, Malezya'daki Film Censorship Act 2002 "ırklar arası uyumu bozabilecek" sahneleri sınırlamaktadır. Bu tür yasal çerçeveler, görünürde toplumsal uyumu korumayı amaçlasa da gerçekte politik olanı duyumsal düzeyde yeniden şekillendirir.

Bu politik alanın en belirgin örneklerinden biri Apichatpong Weerasethakul'un *Syndromes and a Century* (2006) filmidir. Filmdeki Budist rahiplerin hastane ortamında sohbet ettiği sahneler, Tayland Film Kurulu tarafından "saygısızlık" gerekçesiyle yasaklanmıştır (Hunt 2020: 130). Yönetmen, filmlerinin doğrudan politik oladığını sık sık vurgular; ancak bu filmlerin yasaklanması, Tayland'daki sansür rejiminin ürettiği politik sessizlik halini en yüksek noktasına getirir. Bu durum, ASEAN bağımsız sinemasının temel estetik-politik gerilimini özetler. Sansür, görünürlük sınırlarını belirledikçe, sessizlik o sınırların içinden konuşmanın tek yolu hâline gelir. Jacques Rancière'in "duyumsanabilir olanın paylaşımı" kavramı bu noktada aydınlatıcıdır. Rancière'e göre siyaset, kimin konuşabileceğini değil, kimin hissedilebileceğini belirler (Rancière 2004: 12-13). Dolayısıyla ASEAN sineması, politik olanı sözcüklerle değil, hissedilme biçimleriyle yeniden üretir. Görünürlüğü kısıtlayan yasalar, paradoksal biçimde, görünürlük dışı anlatıların doğmasına neden olur. Bu anlamda "sınırların ötesinde" olmak, yasa dışına çıkmak değil, yasanın içinden sızmanın estetiğini bulmaktır.

Veronica Isla (2010: 458-460).'nın kavramsallaştırmasıyla, bu durum "dolaylı katılım" biçiminde ortaya çıkar. ASEAN bağımsız sineması, doğrudan politik eleştiriyi tercih etmez; bunun yerine alegori, sessizlik, ritim ve yavaşlık gibi biçimsel stratejilerle iktidarın sınırlarını müzakere eder. Sansürün yarattığı sessizlik, politik bir jest hâline gelir. Böylece sessizlik, yalnızca bir eksiklik değil, bir ifade biçimi olur. ASEAN sineması bu yönüyle politik direnişi bir söylem değil, bir duyumsama pratiği olarak kurar.

Kültürel düzlemde "sınırların ötesinde" kavramı, ulusal kimliğin sabitliğini reddeder. ASEAN ülkeleri, farklı dil, din ve etnik gruplardan oluşan melez bir yapıya sahiptir; bu çeşitlilik, aynı zamanda kültürel üretimdeki sınırların kayganlaşmasına neden olur. ASEAN Charter, kültürel farklılığı "toplumsal uyumun temeli" olarak tanımlar. Ancak bu ifade, farklılıkların politik olarak "uyum" içinde eritilmesi anlamına da gelir. ASEAN sineması, bu uyum söylemine karşı, kimliğin sabitliğini kıran, melez bir temsil biçimi geliştirir. Homi Bhabha'nın "third space" (üçüncü mekân) kavramı burada açıklayıcıdır (Bhabha 1994: 38-44). Bhabha'ya göre kimlik, daima müzakere hâlindedir, ne tamamen ulusa ne tamamen ötekine aittir. ASEAN sineması da tam bu ara mekânda konumlanır.

Yasmin Ahmad'ın *Sepet* (2004) filmi bu melezliğin sinemasal örneklerinden biridir. Film, Malay bir kızla Çinli bir erkeğin aşkını anlatır; ancak Malezya yasalarında etnisiteden bu bağlamda bahsedilmese de yasa uygulanırken etnik ilişkiler "toplumsal uyuma zarar verebilecek" temalar olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim devletin etnik konuları "tehlikeli" görmesine rağmen yasada açıkça bahsetmeksizin uygulamada bu nevi içerik barındıran filmleri kısıtlamalara tabi tutması Foucault'nun çizdiği kavramsal çerçeveyi örneklendirmektedir. Ancak Ahmad, bu uygulamaların etrafından dolaşarak, duygusal yakınlık, bakışlar ve jestlerle politik bir alan açar. ASEAN sineması bu tür örneklerle, ulusal kimlik sınırlarını aşar ve politik olanı gündelik duygulanımların içinden inşa eder. Böylece "sınırların ötesinde" olma hâli, kimlikler arası geçirgenliğin estetik formuna dönüşür.

Estetik düzlemde "sınır" artık temsilin sınırıdır. ASEAN bağımsız sineması, klasik anlatı sinemasının neden-sonuç zincirini, süreklilik ilkesini ve dramatik eylem yapısını reddeder. Bu biçimsel tercih, yalnızca deneysel bir yaklaşım değil, sansüre karşı geliştirilen bir stratejidir. Gilles Deleuze'ün "time-image" (zaman-imge) kavramı, bu biçimsel stratejilerin politik doğasını açıklar. Deleuze'e göre zaman-imge, eylemin askıya alındığı, düşüncenin sahneye çıktığı bir sinema biçimidir (Deleuze 1989: xi-xiii). ASEAN sineması,

özellikle Lav Diaz ve Apichatpong Weerasethakul'un filmleri aracılığıyla bu biçimi politik bir ifade aracına dönüştürür.

Lav Diaz'ın *From What Is Before* (2014) filmi, Marcos dönemi diktatörlüğünü açıkça temsil etmez; bunun yerine zamanı yavaşlatarak baskının ruhsal ağırlığını hissettirir. Film, seyirciden bir "politik sabır" talep eder; izlemek bir düşünme eylemine dönüşür. Bu tür yapımlar bir tür "yavaş direniş"tir ve Güneydoğu Asyalı yönetmenler için zamanın uzatılması, otoriteye karşı sessiz bir protestodur. Bu estetik sabır, politik söylemin yerini alan yeni bir ifade biçimidir. Benzer biçimde, Kamila Andini'nin *Yuni* (2021) filmi, evlilik baskısı altındaki genç bir kadının sessiz mücadelesini renkler, kadraj boşlukları ve ritmik kesintiler aracılığıyla anlatır. Andini'nin sineması, kadın bedeninin sessiz ama kalıcı bir direniş alanı olarak kabul edilebilir. Laura U. Marks'ın "haptic visuality" (dokunsal görsellik) kavramıyla okunabilecek bu yaklaşım, seyir deneyimini duygusal ve bedensel bir temas biçimine dönüştürür (Marks 2000: 162-165).

Bu üç düzlem —politik, kültürel ve estetik— bir araya geldiğinde "sınırların ötesinde" kavramı, ASEAN bağımsız sinemasının hem üretim hem anlam düzeyinde ortak eksenini oluşturur. Bu sinema, sansürün baskısından doğan sessizliği, kimliğin sabitliğinden doğan melezliği ve temsilin sınırlarından doğan duyumsallığı bir araya getirir. Foucault'nun üretken iktidar anlayışı, Bhabha'nın üçüncü mekânı, Rancière'in estetik rejimi ve Deleuze'ün zaman-imgesi bu sinemada somut biçimler hâlinde birleşir. ASEAN bağımsız sineması bu açıdan klasik "politik sinema" anlayışını ters yüz eder: burada direniş yüksek sesle değil, fısıltıyla konuşur; politik eylem görünürlükte değil, sessizlikte gerçekleşir.

"Sınırların ötesinde" olmak, bu bağlamda bir ihlal değil, bir yeniden yazım eylemidir. ASEAN sineması, yasakların ve normların çizdiği sınırların içinde, yeni bir politik duyumsama biçimi yaratır. Bu duyumsama biçimi hem bölgenin tarihsel hafızasını hem de çağdaş kültürel gerilimlerini taşır. Sonuçta, ASEAN bağımsız sineması görünürlüğün değil, görünmezliğin diliyle konuşur; sansürün ürettiği sessizlikte, kendi estetik özgürlüğünü bulur.

ASEAN bağımsız sinemasının anlaşılması, yalnızca estetik ve politik analizle değil, aynı zamanda bu üretimin içine gömülü hukuki ve kurumsal yapıların incelenmesiyle mümkündür. Zira ASEAN ülkelerinde sansür, yalnızca kültürel bir refleks değil, hukuken kurumsallaşmış bir yönetişim biçimidir. Bölge ülkeleri, sömürge sonrası dönemde sinemayı ulusal kimliğin ve ahlaki düzenin taşıyıcısı olarak konumlandırmış, bu nedenle film yasalarını

hem ideolojik hem de moral bir çerçevede oluşturmuştur. 1960'lardan itibaren gelişen bu yaklaşım, 2000'ler sonrasında da "ulusal güvenlik" ve "toplumsal uyum" kavramlarıyla yeniden üretilmiştir.

Tayland'daki Film and Video Act B.E. 2551 (2008), modern sansür yasalarının en belirgin örneklerinden biridir. Yasa, filmlerin "monarşiye saygı" ve "toplumsal düzen" ilkeleriyle uyumlu olmasını zorunlu kılar. Bu yasa, yalnızca film içeriklerini değil, aynı zamanda film gösterim alanlarını da denetim altına alır. Film Censorship Board adlı kurul, her filmi yaş sınırlandırmasına tabi tutarken "uygunsuzluk" kriterini ahlaki değerlerle ilişkilendirir. Bu durum, Tayland sinemasında doğrudan politik ifade biçimlerinin yerine metaforik anlatıların gelişmesine yol açmıştır.

Benzer biçimde, Malezya'daki Film Censorship Act 2002 "ırklar arası uyum" ve "dini duyarlılıklar" gerekçesiyle film içeriklerine sıkı denetim uygular. Yasanın 9. bölümü, "ülke bütünlüğüne zarar verebilecek ya da toplumun ahlaki değerlerini zayıflatabilecek" filmlerin yasaklanabileceğini belirtir. Bu hüküm, etnik farklılıkları konu alan filmlerin üretimini doğrudan etkiler. Yasmin Ahmad'ın *Gubra* (2006) filmi, Müslüman kadın karakterlerin "fazla özgür" temsili nedeniyle tartışma yaratmış ve devlet yetkililerince "sapkınlık" örneği olarak nitelendirilmiştir.

Endonezya'daki Law No. 33 of 2009 on Film ise "ahlak" ve "dini hassasiyet" kavramlarını merkeze alır, film üreticilerini dolaylı olarak otosansüre yönlendirir. Filipinler'deki sansür rejimi ise Movie and Television Review and Classification Board (MTRCB) aracılığıyla yürütülür; kurulun misyonu "Filipino aile değerlerini korumak" olarak tanımlanır. Böylece bölgedeki sansür rejimleri, her ne kadar farklı siyasal yapılara ait olsalar da ortak bir ideolojik zemin üzerinde buluşur: ahlak, birlik, düzen.[2]

Bu ortak zemin, ASEAN düzeyinde de kurumsallaşmıştır. ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint 2025 belgesinde, üye ülkelerin her

[2] Film and Video Act, B.E. 2551 (2008) (Thailand), Royal Thai Government Gazette, Website: https://ratchakitcha.soc.go.th/ accessed (14.09.2025); Republic of Indonesia, Law No. 33 of 2009 on Film, State Gazette of the Republic of Indonesia, No. 5069, Website: https://www.beritanegara.co.id/ accessed (14.09.2025); Malaysia, Film Censorship Act 2002, Act 620, Laws of Malaysia, Website: https://lom.agc.gov.my/ilaws/act620 accessed (14.09.2025); Singapore. Films Act (Chapter 107). Revised Edition 1998. Singapore Statutes Online. https://sso.agc.gov.sg/Act/FA1981 accessed (14.09.2025).

konuda olduğu gibi medya içeriklerinde de "toplumsal uyum" ilkesine uygunluk göstermesi öngörülür (ASEAN Secretariat, 2016, 22). Bu ilkeler, bölge içinde kültürel politikanın çerçevesini belirleyen üst normlardır. ASEAN, sansürü yalnızca devletlerin sorunu olmaktan çıkarıp, kültürel uyumun aracına dönüştürmüşür.

Sonuç olarak, ASEAN ülkelerinde sansür, yalnızca yasak koyan bir araç değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve kimlik inşasını sürdüren bir mekanizmadır. Bu yasalar, bağımsız sinemayı baskı altına alırken, aynı zamanda yeni estetik stratejilerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Devletin korumak istediği "birlik" fikri, ironik biçimde sinemacıların "çokluk" biçiminde konuşmalarına yol açar. Hukuki sınırlar, politik sessizliğin, estetik dolayımın ve dolaylı anlatımın doğduğu bir üretim alanına dönüşür. ASEAN bağımsız sineması, işte bu hukuki gölgede büyür: yasaların çizdiği sınırların içinde, ama onlara tamamen ait olmadan.

ASEAN ülkelerinde sinemanın tarihi, kolonyal dönemin görsel kültür politikalarıyla başlar. Yirminci yüzyılın başlarında, sinema bölgeye Avrupa sömürgeciliğiyle birlikte girmiştir. Singapur ve Filipinler, 1910'larda İngiliz ve Amerikan şirketlerinin kontrolünde ilk film gösterim merkezleri hâline gelmiştir. Bu dönemde sinema, eğlence olmanın ötesinde, "medenileştirme" misyonunun aracı olarak işlev görür. Kolonyal yönetimler, sinemayı hem propaganda hem de modernlik göstergesi olarak kullanmışlardır.

Bağımsızlık sonrası dönemde (1945–1965), ASEAN bölgesinde sinema, ulus inşasının önemli bir ideolojik aracına dönüşür. Endonezya, Malezya ve Tayland gibi ülkelerde film endüstrileri, devlet desteğiyle büyümüş; sinema "modern vatandaşın terbiyesi"nin bir parçası hâline gelmiştir. Bu süreçte filmler genellikle kırsal ahlak, aile değerleri ve dini sadakat gibi temalar etrafında şekillenmiştir. 1950'ler Malezya'sında P. Ramlee'nin filmleri, toplumsal düzeni idealize eden melodramatik anlatılarıyla popülerleşmiş; Tayland'da *Santi-Vina* (1954) gibi filmler ulusal bir kimliğin görsel temsili olarak kabul edilmiştir. Filipinler'de LVN Studios ve Sampaguita Pictures, Amerikan tarzı müzikal ve melodramları "Filipino kimliği"nin taşıyıcısı olarak üretmiştir.

Ancak 1970'ler ve 1980'ler boyunca bölge, hızla otoriterleşen siyasal iktidarların gölgesine girmiştir. Ferdinand Marcos'un Filipinler'deki sıkıyönetim dönemi (1972–1981), sinemayı hem bir propaganda aracına hem de bir direniş alanına dönüştürmüştür. Bu dönemde bağımsız sinemacılar, devlet destekli stüdyolardan koparak alternatif üretim alanları

oluşturmuşlardır. Benzer biçimde, Tayland'da askeri darbelerle şekillenen politik atmosfer, film içeriklerinin sıkı denetimini beraberinde getirmiştir. 1976'daki Thammasat University Massacre sonrası, politik içerikli filmler ya yasaklanmış ya da kurgusal alegoriler aracılığıyla varlık göstermiştir.

Endonezya'da Suharto rejimi boyunca (New Order, 1966–1998), devlet sinemayı "pembangunan" (kalkınma) ideolojisinin hizmetine sokmuştur. State Film Production Corporation (PFN), ulusal birliğin ve ekonomik ilerlemenin simgesi olarak filmleri teşvik etmiş, ancak rejim eleştirisini yasaklamıştır (Sen 1994: 1–4; 9–11.). Bu yıllarda sansür, doğrudan politik içerikleri değil, "sosyal uyumu tehdit eden" temsilleri hedef almıştır.

1990'ların sonu, bölgedeki politik dönüşümlerle birlikte bağımsız sinemanın yükselişine sahne olmuştur. Tayland'da 1997 Anayasası'nın ifade özgürlüğüne getirdiği göreli esneklik, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birleşerek yeni bir sinema kuşağını doğurmuştur. Apichatpong Weerasethakul, Aditya Assarat ve Pen-ek Ratanaruang gibi yönetmenler, düşük bütçeli yapımlarla uluslararası festivallerde görünürlük kazanmıştır. Filipinler'de Lav Diaz, Brillante Mendoza ve Raya Martin, diktatörlük sonrası toplumsal travmaları minimal anlatılarla yeniden işlemişlerdir. Endonezya'da Reformasi dönemi (1998 sonrası), kadın yönetmenlerin ve hassas konuların sinemada yer bulduğu bir açılım yaratmıştır (Barker 2010: 18).

2000'lerle birlikte ASEAN ülkelerinde sinema, küresel dolaşım ağlarının parçası hâline gelmiştir. Ancak bu dönemde ortaya çıkan bağımsız sinema hareketi, yalnızca teknolojik veya ekonomik bir olgu değildir; aynı zamanda devlet sansürünün, otosansürün ve uluslararası fonların yarattığı yeni bir müzakere alanıdır. ASEAN bağımsız sineması, devlet kontrolünün mirasıyla, küresel kültürel ekonominin beklentileri arasında sıkışmıştır. Bölgedeki film üretimi yüksek oranda dış fonlara dayanmaktadır. Bu durum, bağımsız sinemayı maddi olarak desteklerken tematik yönelimleri üzerinde dolaylı bir etki yaratır. Tilman Baumgärtel bu süreci bağımsızlığın paradoksu olarak adlandırır; çünkü bağımsız sinema, tam da destek aldığı sistemin estetik kodlarını taşımak zorundadır (Baumgärtel 2012: 11).

Bugün ASEAN sineması, bir yüzyılı aşan bu tarihsel katmanların içinden konuşur: sömürgeci bakıştan ulusal propagandaya, sansürden dijital özgürleşmeye uzanan bir hat boyunca. Her ülke farklı bir tarihsel yola sahip olsa da hepsi aynı gerilimde buluşur — ifade özgürlüğü ile kültürel denetim arasındaki kırılgan denge. Bu tarih, yalnızca bir arka plan değil, ASEAN bağımsız sinemasının estetik ve politik hafızasının ta kendisidir.

Bağımsız sinemanın yükselişi, ASEAN ülkelerinde devlet sansürünün tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez; tersine, bu dönem, sansürün daha görünmez ama daha kapsamlı bir biçimde yeniden yapılandığı bir evreye işaret eder. Devlet kontrolü artık yalnızca yasak koyma biçiminde değil, üretim süreçlerini ve dolaşım ağlarını yönlendiren kültürel politikalar aracılığıyla işler. Sansür, bu anlamda klasik anlamdaki "negatif yasak" olmaktan çıkarak, "pozitif bir üretim aygıtı" hâline gelir. Michel Foucault'nun kavramsallaştırdığı biçimiyle, iktidar "yasaklayarak değil, üretimi düzenleyerek" işler (Foucault 1977: 193-194). ASEAN sinemasında bu durum hem içerik hem biçim düzeyinde kendini gösterir: devletler artık neyin çekileceğini değil, nasıl bir sinemanın mümkün olabileceğini belirler.

Tayland'da bu yeni sansür anlayışı, 2008 tarihli Film and Video Act ile sistematik bir hâl almıştır. Bu yasa, eski sansür komisyonunun yerine yaş sınıflandırma sistemini getirerek, görünürde daha liberal bir düzenleme sunmuştur. Ancak "kamu düzenine, ulusal güvenliğe veya monarşiye zarar verebilecek" içeriklerin tamamen yasaklanabileceğini belirten 26. madde, yasayı esasında daha geniş bir kontrol aracına dönüştürür. Bu madde, yalnızca politik eleştirileri değil, tarihsel travmaları konu alan filmleri de hedef almıştır. Weerasethakul'un *Cemetery of Splendour* (2015) filmi, ordu ve ulusal bilinç arasındaki alegorik ilişki nedeniyle yerel dağıtım izni alamamıştır.

Malezya'da devlet sansürü, Film Censorship Board (LPF) aracılığıyla yürütülür. Bu kurul, "ahlak, din ve toplumsal uyum" ilkeleri üzerinden hareket eder. 2002 tarihli Film Censorship Act, "herhangi bir dini grubun duygularını incitebilecek" ya da "toplumsal düzeni zedeleyebilecek" tüm içeriklerin yasaklanabileceğini hükme bağlar. Ancak yasaklamanın sınırları her zaman net değildir; bu da otosansürü yaygınlaştırır. Yasmin Ahmad'ın *Muallaf* (2008) filmi, farklı dinlerden iki karakter arasındaki duygusal ilişkiyi konu aldığı için yerel gösterim izni alamamış; yönetmen filmi Singapur'da dağıtmıştır.

Endonezya'da 1998 Reformasi sonrasında sansür kurumları kaldırılmış gibi görünse de kontrol pratikleri farklı biçimlerde sürmüştür. Law No. 33 of 2009 on Film, "dini değerleri koruma" gerekçesiyle film üreticilerine doğrudan yükümlülük getirir. Öz-düzenlemeye tabi sansür rejimi olarak tanımlanabilecek bu durumda devlet, yasayı uygulatmaktan çok, sanatçının onu içselleştirmesini ister. Otosansürden farklı olarak devlet ortaya sansüre dair bir iradeyi ortaya koyar ve sanatçıya yükümlülük getirir ancak kendisi doğrudan bir müdahalede bulunmaz. Bu içselleştirilmiş sansür biçimi,

ASEAN sinemasında "oto-politik estetik" olarak da okunabilir yani sanatçı, iktidarın çizdiği sınırları estetik kararlarının parçası hâline getirir. Bu durum, özellikle dini temaların işlendiği filmlerde belirgindir. Mouly Surya'nın Marlina the Murderer in Four Acts (2017) filmi, kadın cinselliğini doğrudan temsil ettiği için muhafazakâr çevrelerin hedefi olmuştur.

Filipinler'de sansür, Marcos sonrası dönemde formel olarak gevşemiştir, ancak Movie and Television Review and Classification Board (MTRCB) hâlâ "Filipino aile değerlerini koruma" misyonuyla çalışmaktadır. Brillante Mendoza'nın Serbis (2008) filmi, aile içi çöküşü çıplaklık ve yoksulluk temalarıyla birlikte ele aldığı için "ahlaka aykırı" bulunmuş, bazı sahneleri kesilmiştir. Sansür artık yalnızca politik değil, ahlaki denetim biçiminde işlediğini gösterir.

ASEAN ülkelerindeki bu sansür rejimleri, birbirinden farklı yasal çerçeveler içinde görünse de aynı ideolojik temelde birleşir: devlet, sinemayı toplumsal istikrarın garantörü olarak görür. Bu anlayışta sanat, özgür bir ifade biçimi değil, ulusal kimliğin taşıyıcısıdır. Dolayısıyla her film, yalnızca bir sanat eseri değil, potansiyel bir politik eylem olarak değerlendirilir. Güneydoğu Asya'da özgürlük, en liberal sayılan ülkelerde dahi olduğu gibi her zaman kontrollü bir alandır; izin verilmiş bir muhalefet biçimi olarak var olur.

Sonuç olarak, ASEAN bağımsız sineması, bu politik denetim sisteminin hem ürünü hem eleştirisidir. Devlet sansürü, filmleri bastırmakla kalmaz, onların biçimsel dilini de biçimlendirir. Bu nedenle, bölgede sinema estetiği hiçbir zaman politikadan ayrı düşünülemez. Sansür, yalnızca bir kısıtlama değil, bir estetik biçimdir; sessizlik, yalnızca bir eksiklik değil, bir politik jesttir. ASEAN sineması, yasaların sınırları içinde, o yasaların dilini dönüştürerek konuşur.

Devletin sanatsal üretim üzerindeki sıkı denetimi, ASEAN bölgesinde beklenmedik bir biçimde yeni bir sinema hareketinin doğmasına neden oldu. 1990'ların sonlarından itibaren, Tayland, Endonezya, Filipinler, Malezya ve Singapur'da, devlet destekli film endüstrilerinin dışında üretim yapan bir kuşak ortaya çıktı. Bu kuşağın sineması, teknik olarak düşük bütçeli, dijital olanaklarla üretilmiş; tematik olarak ise sessizlik, hafıza, kimlik ve tarih gibi konulara yönelmişti. Fakat bu estetik dönüşüm, yalnızca teknolojik bir yenilenmenin sonucu değildi. Bağımsız sinemanın doğuşu, bir anlamda, devletin çizdiği sınırların içinde yeni bir özgürlük alanı arayışının sonucuydu.

ASEAN ülkelerinde bağımsız sinemanın ortaya çıkışını belirleyen en temel dinamik, 1990'ların sonunda yaşanan dijital devrimdir. MiniDV kameraların, taşınabilir ses kayıt cihazlarının ve dijital montaj yazılımlarının yaygınlaşması, sinemanın üretim koşullarını kökten değiştirmiştir. Bu süreç teknolojik bir özgürleşme momentidir: Dijital teknoloji, Güneydoğu Asya'da bir kameranın sadece bir araç değil, politik bir jest hâline geldiği dönemi başlattı. Devletin kontrolündeki film stüdyoları, yüksek bütçeli ve sansürden onaylı projeler üretmeye devam ederken, bağımsız yönetmenler kendi hikâyelerini, kendi teknik imkânlarıyla anlatmanın yollarını buldular. Bu üretim biçimi, yalnızca film endüstrisinin sınırlarını değil, aynı zamanda devletin gözetim alanını da daralttı.

Tayland'da Apichatpong Weerasethakul'un *Mysterious Object at Noon* (2000) filmi, bu yeni sinema dalgasının sembolik başlangıcı olarak kabul edilir. Film, belgesel ve kurmacayı iç içe geçirirken, doğrudan devlet fonu olmadan ve amatör oyuncularla çekilmiştir (Baumgärtel 2012: 26-28). Weerasethakul'un anlatım tarzı, "resmî tarih"in dışındaki hikâyelere odaklanarak, ulusal kimliğin homojenleştirici anlatılarını kırmıştır. Yönetmenin uluslararası başarısı —Cannes'da *Tropical Malady* (2004) ile aldığı ödül— ASEAN bölgesinde bağımsız sinemayı görünür kılan ilk örneklerden biri olmuştur. Bu görünürlük, yerel hükümetler tarafından bir "yumuşak güç" göstergesi olarak da algılanmış; paradoksal biçimde devletin uluslararası imaj politikalarının parçası hâline gelmiştir.

Filipinler'de aynı dönemde Lav Diaz, Brillante Mendoza ve Raya Martin gibi yönetmenler, düşük bütçeli dijital yapımlarla "yavaş sinema" estetiğini bölgesel bir dile dönüştürmüşlerdir. Diaz'ın *Evolution of a Filipino Family* (2004) filmi, on bir saatlik süresiyle yalnızca bir anlatı denemesi değil, Marcos rejiminin yarattığı tarihsel travmaya karşı bir hatırlama pratiği olarak okunur. Diaz'ın filmlerindeki uzunluk bir tercih değil, tarihin toplumsal hafızaya işlediği travmaları ifade etmenin en uygun biçimidir. Tarih yavaş akar; film de öyle olmalıdır. Bu yaklaşım, ASEAN bağımsız sinemasının politik sessizlik estetiğini tanımlar. Uzun planlar, tekrarlar, sessizlikler tümü, devletin/küresel-sisteme-entegre-tüm-yapıların hızla unutturmak istediği tarihsel acıların biçimsel karşılıklarıdır.

Endonezya'da Reformasi Dönemi (1998 sonrası) bağımsız sinemanın kurumsallaşmasını mümkün kılmıştır. Jakarta International Film Festival (JIFFest) ve Good Pitch Southeast Asia gibi platformlar, devlet fonlarından bağımsız üretimlerin dolaşımını sağlamıştır. Mouly Surya, Edwin, Kamila

Andini gibi yönetmenler, kadınlık, aile ve din temalarını merkeze alarak, devletin "ulusal ahlak" söylemine karşı kişisel anlatılar geliştirmiştir. Surya, *Marlina the Murderer in Four Acts* (2017) ile patriyarkal normları ters yüz ederken, filmin uluslararası finansmanla üretilmesi ASEAN bağımsız sinemasının küresel ağlara entegrasyonunu göstermiştir.

Malezya ve Singapur'da bağımsız sinema hareketi, farklı sosyo-politik motivasyonlarla gelişmiştir. Malezya'da 2000'lerin ortasında ortaya çıkan Doghouse 73 Pictures kolektifi, etnik temsillerin sınırlandırıldığı bir ortamda çok dilli anlatılar üretmiştir. James Lee ve Amir Muhammad gibi yönetmenler hem formel deneyselliği hem de politik ironiyi bir arada kullanarak sansürün etrafından dolaşmışlardır. Singapur'da ise bağımsız sinema, devletin "yaratıcı endüstriler" politikası içinde paradoksal bir biçimde yer bulmuştur. Onun için Singapore Film Commission, bağımsız üretimleri desteklerken aynı zamanda film içeriklerini "kültürel imajla uyumlu" olma şartına bağlamıştır. Bu çelişki, ASEAN bölgesinde bağımsız sinemanın özgürlükle gözetim arasındaki ince çizgide var olduğunu açıkça gösterir.

ASEAN bağımsız sinemasının ortaya çıkışı, bu anlamda yalnızca estetik bir yenilenme değil, aynı zamanda politik bir farkındalığın kurumsallaşmasıdır. Devletin doğrudan kontrolünden kaçarken, yönetmenler görünmez bir sansürle —uluslararası fon koşulları, dağıtım sınırlamaları ve piyasa talepleriyle— yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu durum, sinemayı hem özgürleştiren hem de belirli tematik çerçevelere hapseden bir dinamik yaratmıştır.

Dolayısıyla bağımsız sinemanın ortaya çıkışı, bir kopuş değil, bir müzakere biçimidir. Devlet sansürü ve politik kontrol altında şekillenen yeni bir ifade alanı, aynı zamanda estetik olarak da "sınırların ötesinde" bir duyarlık üretmiştir. Bu sinema, büyük anlatıların yerine kişisel hikâyeleri, resmi tarih yerine sessiz tanıklıkları koyar. ASEAN bağımsız sineması, tam da bu nedenle, yalnızca sinema tarihi açısından değil, politik kültür açısından da bir dönüm noktasıdır: özgürlüğün, sınırların içinden konuşma biçimi.

ASEAN bağımsız sinemasının belki de en belirleyici niteliği, görünmezliği bir estetik stratejiye dönüştürmesidir. Bu sinemada sessizlik, yasaklananın yerine geçer; alegori, söylenemeyeni dile getirmenin aracıdır. Sansürün belirlediği sınırlar, sanatçıyı doğrudan söylemden uzaklaştırırken, dolaylı anlatım biçimlerine iter. Böylece ASEAN sineması, politik olanı sembol, boşluk, ritim ve sessizlik aracılığıyla yeniden kurar. Jacques Rancière'in sözleriyle, bu sinema "duyumsanabilir olanın paylaşımını"

değiştirir; görülmeyen, hissedilmenin yeni bir biçimi hâline gelir (Rancière 2004: 12-13).

Görünmezlik, burada edilgen bir durum değil, bilinçli bir tercih olarak işler. ASEAN bağımsız yönetmenleri için görünürlük, çoğu zaman devletin gözetim alanına dâhil olmak anlamına gelir. Apichatpong Weerasethakul, *Tropical Malady* (2004) filmiyle bu görünürlük tuzağını tersyüz eder. Filmin ikinci yarısında ormanın karanlığında kaybolan karakter, yalnızca bir birey değil, temsilin kendisidir; kamera, anlatıyı karanlığın içinde yitirir (Weerasethakul 2004: 01:33:09–01:48:55). Bu biçimsel tercih, Tayland sinemasında "politik olarak görünmez" bir bölge yaratır — sessiz ama yoğun. Queer bir ilişkiyle başlayan film iki ana karakterden Keng'in aniden ortadan kaybolup bir orman yaratığına dönüşmüş Tong'un peşine düşmesiyle devam eder. Karanlık ormanda kayıp aşkını ararken av mı avcı mı olduğu gittikçe belirsizleşen atmosferde Keng alegorik bir halk hikayesinin içinde kalır. İlişkinin arkadaşlık sınırlarını aşıp cinselliğe ve duygulara yöneldiği anlarda yönetmen hikâyeyi karanlık ormana, görünmezliğe taşır. Görünmezlik, böylece bir tür korunma biçimidir; film, izlenmemek uğruna var olur.

Bu görünmezliğin en önemli uzantısı sessizliktir. ASEAN sineması, özellikle Tayland, Filipinler ve Endonezya örneklerinde, diyalogdan çok mekânın, atmosferin ve zamanın konuştuğu bir biçim üretmiştir. Sessizlik, sözcüklerin yasaklandığı bir yerde sesin politik işlevini üstlenir. Lav Diaz'ın filmlerinde, uzun süren planlarda konuşmaların yerini rüzgâr, su sesi, kuş cıvıltısı alır. *Norte, the End of History* (2013) filminde cinayet sahnesi, hiçbir müzik ya da diyalog olmadan gösterilir; bu sessizlik, seyirciyi tanıklığa zorlar. Diaz'ın sessizliği, Marcos diktatörlüğünün yarattığı toplumsal travmanın yankısıdır — politik bir suskunluk değil, tarihsel bir hatırlama biçimidir.

Sessizlik, yalnızca bir eksiklik değil, aynı zamanda bir eylemdir. ASEAN sineması bu anlamda "konuşmadan direnen" bir sinemadır. Catherine Diamond'ın "empatik direniş" kavramı burada yankı bulur. Güneydoğu Asya'daki sansürlü tiyatro ve sinemayı incelerken, sessizliğin seyirciyle kurulan duygusal bir ortaklık hâline geldiği kendiliğinden ortaya çıkar. Bu ortaklık, iktidarın yasakladığı temaları paylaşmanın başka bir yoludur. ASEAN filmlerinde karakterler çoğu zaman konuşmaz; çünkü konuşmak, baskı mekanizmalarını yeniden üretmek anlamına gelir. Konuşmamak ise hem estetik hem etik bir tercihtir.

Bu sessizlik stratejisini tamamlayan bir diğer anlatım biçimi ise alegoridir. Alegori, doğrudan ifade edilemeyeni dolaylı yollarla söylemenin

estetik yöntemidir. Tayland, Malezya ve Endonezya sinemalarında alegori, sansürden kaçışın değil, politik bilincin yeniden üretiminin aracıdır. Apichatpong Weerasethakul'un *Uncle Boonmee Who Can Recall His Past Lives* (2010) filmi, bu alegorik estetiğin en belirgin örneklerinden biridir. Filmdeki hayalet figürleri, Tayland'ın bastırılmış politik geçmişini temsil eder. Yönetmen, geçmişle hesaplaşmayı bir "ruhsal göç" metaforu üzerinden kurar. Jacques Derrida'nın "hauntology" (musallat olma) kavramıyla okunabilecek bu anlatım biçimi, ASEAN sinemasında tarihsel travmanın görsel karşılığıdır.

Benzer biçimde, Endonezya sinemasında da alegori, sansürle müzakerenin temel aracı hâline gelmiştir. Mouly Surya'nın *Marlina the Murderer in Four Acts* (2017) filminde bir kadın karakterin intikam yolculuğu, ataerkil şiddetin doğrudan eleştirisi olmaktan çok, sistematik baskının alegorisi olarak işlenir. Film boyunca şiddet sahneleri estetikleştirilmiş, sessizlik ve pastoral görüntülerle kuşatılmıştır. Alegorinin bir başka biçimi, Malezya sinemasında mizah ve ironi üzerinden gelişir. Amir Muhammad'ın *The Last Communist* (2006) filmi, ülkenin komünizm geçmişini müzikli bir belgesel olarak ele alır; film, hükümet tarafından "ulusal tarihsel anlatıya aykırı" bulunarak yasaklanmıştır.

Sonuç olarak görünmezlik, sessizlik ve alegori, ASEAN bağımsız sinemasında yalnızca biçimsel tercihler değil, politik zorunluluklardır. Bu sinemada direniş, bağırarak değil, fısıldayarak gerçekleşir. Görülmeyen, söylenmeyen, ima edilen her şey, politik bir jesttir. Sansür, yasaklayarak değil, dolaylılığı üretmeye zorlayarak bu estetiği yaratmıştır. Dolayısıyla ASEAN sineması, baskıdan değil, baskının içinden doğan bir sanattır; görünmezliğin içinden görünür olmanın, sessizliğin içinden konuşmanın ve yasakların arasından estetik kurmanın sanatı.

ASEAN bağımsız sinemasında sessizlik ve görünmezliğin biçimsel karşılığı, minimalist bir anlatı dili ve yavaş sinema estetiğidir. Bu estetik, yalnızca bir görsel tercihin sonucu değil, politik bir jesttir. Sansürün, piyasanın ve uluslararası fonların belirlediği hız ve tüketim mantığına karşı, ASEAN yönetmenleri zamanı genişleterek, eylemi askıya alarak ve görsel yoğunluğu azaltarak başka bir sinema imkânı ararlar. Yavaş sinema, bu bağlamda yalnızca bir tarz değil, bir direniş biçimidir.

Minimalizm ve yavaşlık, ASEAN sinemasında bir arınma ya da soyutlama değil, toplumsal gerçekliğin yeniden duyumsanması anlamına gelir. Gilles Deleuze'ün *Cinema 2: The Time-Image* adlı eserinde tanımladığı "zaman-imge" kavramı, bu biçimsel yapıyı açıklamak açısından kritik bir

çerçeve sunar (Deleuze 1989 11-13). Deleuze'e göre klasik anlatı sinemasında zaman, eylemin aracı olarak işler; oysa "zaman-imge"de eylem askıya alınır, zaman doğrudan deneyimlenir. ASEAN bağımsız sinemasında bu askıya alma, politik bir anlam taşır: eylemsizlik, iktidarın dayattığı hız ve üretkenlik ideolojisine karşı bir düşünme alanı açar. Lav Diaz'ın, Apichatpong Weerasethakul'un ve Tsai Ming-Liang'ın filmleri bu anlamda yalnızca estetik değil, etik deneyimlerdir; seyirciyi izleyici olmaktan çıkarır, tanıklığa davet eder.

Lav Diaz'ın sineması, bu estetiğin en güçlü örneğini oluşturur. *From What Is Before* (2014) ve *Evolution of a Filipino Family* (2004) filmleri, süresiyle, sessizliğiyle ve sabır gerektiren anlatısıyla yavaş sinemanın politik doğasını somutlaştırır. Bu filmler yalnızca uzun değildir; zamanı bir deneyim alanına dönüştürürler. Bu yaklaşımda yavaşlık, bir tür adalet arayışıdır; bastırılmış tarihe zaman tanımak, onu yeniden duyumsamak anlamına gelir. Yavaşlık burada edilgenlik değil, eylemdir; zamanın sömürgeleştirilmesine karşı bir yavaş bir direniştir.

Apichatpong Weerasethakul'un sineması da benzer biçimde yavaşlık ve minimalizmi, hatırlama ve şifa süreçleriyle ilişkilendirir. *Uncle Boonmee Who Can Recall His Past Lives* (2010) filminde karakterlerin hareketleri yavaştır, diyaloglar azdır, olay örgüsü çözülmez biçimde dağılır. Ancak bu yavaşlık, belirsizliğin estetiği değil, düşüncenin bedenselleşmiş hâlidir. Onun sineması, ruhun derinliklerine inen bir arkeolojik çalışma gibidir; ruhu kazar, kazdıkça bir şehrin ortaya çıkışı gibi hatırlamanın görsel ritüellerini kurar. Jacques Rancière, bu tür sinemayı "duyumsal sabır" olarak adlandırır; çünkü bu filmler seyirciyi hızla tüketmeye değil, beklemeye zorlar (Rancière 2004: 9-13). Bu bekleme, politik bir eylem biçimine dönüşür: izleyici, edilgen bir tüketici olmaktan çıkar, zamanın tanığı olur.

Minimalizm, ASEAN sinemasında yalnızca anlatısal bir sadeleşme değil, temsilin etik bir dönüşümüdür. Bu sinemada karakterler konuşmaz, kamera sabittir, mekânlar sessizdir. Görsel sadelik, bir tür politik temizliktir; aşırılığın, duygusal manipülasyonun, anlatı hızının karşısında durur. Mouly Surya'nın *What They Don't Talk About When They Talk About Love* (2013) filminde kör karakterlerin dünyası, neredeyse tamamen sessizlik ve boşluk üzerinden anlatılır. Bu filmde minimalizm, görme ve görmeme, duyma ve duymama arasındaki etik ilişkiyi açığa çıkarır. Laura U. Marks'ın "haptic visuality" kavramıyla okunabilecek bu sinema, seyirciyi yalnızca izlemeye değil, hissetmeye çağırır (Marks 2000: 162-165). ASEAN sinemasında minimalizm,

bu nedenle yalnızca biçimsel bir tercih değil, seyirciyi materyal olandan uzağa iten ve sezgilerle anlamaya zorlayan politik bir seçimdir. Seyircinin zaten zor olan rolünü kolaylaştırmak için ise her görüntü, fazlalıktan arındırılarak bir tanıklık alanına dönüştürülür.

Bu estetik, aynı zamanda uluslararası film dolaşımında da özel bir konum kazanmıştır. Cannes, Berlin, Rotterdam gibi festivallerde ASEAN filmlerine yönelik ilginin temelinde, bu yavaşlık estetiği yatmaktadır. Ancak bu durum, bir çelişkiyi de beraberinde getirir. Song Hwee Lim bu çelişkiye oldukça doğru bir yorum getirmiştir:

> Sinema üzerine yazdığı iki kitabında savaş sonrası Avrupa'yı bir ayırım çizgisi olarak alan ve esas olarak Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmış filmlerden örnekler çeken Deleuze'ün aksine, rutin olarak yavaş sinemaya ait olduğu belirtilen filmler, dünyanın daha geniş bir coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Bu filmlerin büyük ölçüde Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki uluslararası film festivalleri ve sanat sinemalarında tüketiminden ortaya çıkmış bir İngilizce konuşulan söyleme baktığımızda, yavaş sinemayı kısmen postkolonyal görselliğin Batılı bir tüketim biçimi olarak, beraberindeki ötekileştirme ve egzotikleştirme politikalarıyla görme eğilimi olabilir. Ancak, böyle bir tüketim biçimi tamamen göz ardı edilemese de, Avrupa'nın yavaş sinema yönetmenlerinin 'olağan şüphelileri' arasındaki güçlü temsili bu okumayı sorunlu hale getirirken, Amerika Birleşik Devletleri'nden yönetmenlerin belirgin yokluğu (belki Gus Van Sant hariç) Hollywood sinemasının hızla ilişkilendirilmesini pekiştirmektedir (Lim 2016: 92).

ASEAN sinemasının yavaşlığı, Batı seyircisi için “otantik Doğu melankolisi”nin bir göstergesine dönüşme tehlikesi taşır. Böylece estetik bir direniş biçimi, piyasa mantığı içinde yeniden kodlanabilir. Fakat ASEAN yönetmenleri, bu riski bilerek göze alırlar. Onların yavaşlığı, tüketime karşı değil, unutmaya karşı bir yavaşlıktır.

Minimalizm ve yavaş sinema estetiği, ASEAN bağımsız sinemasının politik doğasının merkezinde yer alır. Bu estetik, görünmezliğin içinden konuşmanın, sessizliğin içinden direniş üretmenin biçimsel karşılığıdır. Zamanın, sesin ve mekânın manipülasyonuyla kurulan bu sinema, seyirciyi eyleme değil, tanıklığa davet eder. ASEAN’ın baskı, sansür ve unutma kültürü içinde, yavaşlık bir direniş biçimine dönüşür. Bu direniş, bağırarak değil,

Gandhi'nin pasif direnişi gibi bekleyerek gerçekleşir. Çünkü ASEAN sinemasında asıl eylem, zamanın içinde kalmaktır — acele etmeyen, unutmayan, sessiz ama kararlı bir biçimde hatırlayan bir estetikle.

ASEAN bağımsız sinemasında mekân, yalnızca olayların geçtiği fiziksel bir arka plan değil, politik bir bellek alanıdır. Devletin yasaları, sansür mekanizmaları ve toplumsal normları genellikle bedenler ve diller üzerinde işlemeye çalışsa da bu baskı biçimleri en somut hâliyle mekânda hissedilir. Film seti, köy yolu, orman, nehir, apartman boşluğu ya da karanlık bir oda, artık yalnızca estetik bir tercihin ürünü değil; iktidarın sınırlarının, sessizliklerin ve unutulmuşlukların somutlaştığı alanlardır. ASEAN sineması, bu nedenle mekânı bir temsil unsuru olarak değil, bir direniş biçimi olarak kurar.

Henri Lefebvre (1991: 26-27)'nin mekân kuramında vurguladığı üzere, mekân üretimi, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin üretimidir. ASEAN bağlamında bu üretim, devletin görünürlük ve denetim politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Kamu alanları, dinsel mekânlar, hatta doğa manzaraları bile politik anlamlar taşır. Sansürün belirlediği estetik çerçeveler, yalnızca neyin söylenebileceğini değil, nerede söylenebileceğini de tanımlar. Bu nedenle ASEAN bağımsız sineması, politik olanı çoğu zaman şehirlerin dışında, kırsal alanlarda ya da anonim iç mekânlarda kurar. Bu tercihler, politik merkezden uzaklaşmak değil; merkezî iktidarın diline karşı sessiz bir coğrafya yaratmaktır.

Apichatpong Weerasethakul'un sinemasında orman, bu direnişin en simgesel mekânıdır. *Tropical Malady* (2004) ve *Uncle Boonmee Who Can Recall His Past Lives* (2010) filmlerinde orman hem mitolojik hem politik bir alan olarak belirir. Tayland sinemasında orman, tarihsel olarak askerî operasyonların, komünist direnişlerin ve yasaklı bölgelerin mekânıdır. Weerasethakul, bu tarihsel hafızayı yeniden sahneye getirir; ormanı "politik bilinçaltı" hâline dönüştürür. Ormanda geçen sessiz sahneler, yalnızca doğayla iç içe bir deneyimi değil, aynı zamanda devletin gözetiminden kaçan bir görme biçimini temsil eder. Orman, yasaklanmış tarihin nefes aldığı yerdir.

Filipinler'de Lav Diaz'ın sineması da benzer bir mekânsal politikanın izlerini taşır. Onun filmlerinde kırsal mekânlar, modernliğin ve devlet denetiminin dışında kalmış "yavaş bölgeler"dir. *From What Is Before* (2014) filminde köy, Marcos diktatörlüğünün yaklaşan baskısının sessiz tanığıdır. Mekân, olayın değil, duygunun taşıyıcısıdır. Kamera, hiçbir dramatik vurgu

yapmadan boş evlerin, ağaçların, çamurun üzerinde gezinir. Bu boşluklar, seyircinin doldurması gereken politik alanlara dönüşür.

Endonezya sinemasında mekânın politikleştirilmesi, sıklıkla kadının bedeni ve hareket alanı üzerinden kurulur. Mouly Surya'nın *Marlina the Murderer in Four Acts* (2017) filminde geniş bozkır, kadının özgürlük alanı gibi görünür; ancak bu açıklık, aynı zamanda toplumun ona biçtiği yalnızlık ve savunmasızlık hâlini temsil eder. Film boyunca Marlina'nın yürüyüşü hem fiziksel hem politik bir eyleme dönüşür: yürümek, konuşmanın yerini alır. Bu yürüyüş, erkek egemen bir toplumda sessiz bir direniş biçimidir. ASEAN sinemasında kadın karakterlerin mekânla kurduğu bu ilişki, patriyarkal ve devletsel kontrol biçimlerine karşı bedensel bir direniş üretir.

Malezya sinemasında ise şehir mekânı, etnik kimliklerin ve ideolojik bölünmelerin simgesi hâline gelir. James Lee'nin *The Beautiful Washing Machine* (2004) filminde Kuala Lumpur'daki apartman dairesi, anonimleşmiş modern yaşamın sıkışmışlığını temsil eder. Boşluklar, tekrarlanan hareketler, sabit kamera açıları — tümü, gündelik hayatın politik donukluğunu görünür kılar. Bu tür mekânsal kısıtlamalar, yalnızca toplumsal yabancılaşmayı değil, aynı zamanda sansürün yarattığı psikolojik baskıyı da ima eder. Bu bir kapalı mekân sinemasıdır. Malezya sineması, dışarıyı göstermektense içerideki sessizliği duyurur.

Güneydoğu Asya sinemasında mekân, bu anlamda hem estetik hem de politik bir eylem alanıdır. Görünüşte nötr olan her yer, politik olarak yüklenmiştir. Boş sokaklar, terk edilmiş evler, orman yolları, sessiz kırsal manzaralar — hepsi, iktidarın tanımadığı ama halkın hatırladığı mekânlardır. Bu sinemada mekânın politikleşmesi, Rancière'in "duyumsanabilir olanın yeniden dağılımı" kavramıyla da açıklanabilir (Rancière 2004: 22-23). Sinema, devletin görsel rejiminden dışlanmış alanları görünür kılar; sessiz mekânlar, politik bir söyleme dönüşür.

Sonuç olarak ASEAN bağımsız sineması, politik eleştirisini doğrudan değil, mekân üzerinden kurar. Mekân, sessizliğin sesi, görünmezliğin bedeni hâline gelir. Bu sinemada bir evin boşluğu, bir yolun uzayıp gitmesi, bir ormanın karanlığı — hepsi politik bir eylemdir. Çünkü ASEAN sineması bilir ki, en derin direniş bazen yalnızca bir yerin kalıcılığında gizlidir: sessiz, sabırlı, ama asla unutulmayan bir coğrafyada.

ASEAN bağımsız sineması, yalnızca ulusal sansür rejimlerine karşı bir estetik direniş üretmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel ve küresel ölçekte

yeni üretim, iş birliği ve dağıtım ağlarının da merkezine yerleşmiştir. Bu sinemanın politik yönü artık sadece içerikte değil, üretim biçimlerinin kendisinde de aranmalıdır. 1990'ların sonlarından itibaren bölge genelinde ortaya çıkan bağımsız kolektifler, mikro bütçeler, dijital platformlar ve uluslararası ortak yapımlar, devlet destekli ulusal endüstrilerin dışında alternatif bir sinema ekonomisi kurmuştur. Ancak bu "bağımsız" üretim alanı, aynı zamanda yeni türden bir gözetim, finansal bağımlılık ve temsiliyet gerilimi de yaratmıştır. ASEAN sinemasının bugünkü konumu, tam da bu çelişkili hareketliliğin içindedir: hem ulus-devlet sansüründen kaçan, hem de küresel piyasanın görünmez estetik kodlarına yakalanan bir alan.

Bu dönüşümün ilk adımı, dijital teknolojilerin üretimi demokratikleştirmesiyle atılmıştır. 1990'ların sonunda, düşük bütçeli dijital kameralar ve amatör kurgu yazılımları, bağımsız yönetmenlere kendi hikâyelerini devlet desteği olmadan anlatma olanağı sundu. Ancak üretim bağımsızlaşırken, dağıtım neredeyse tamamen festival ekonomisine bağlandı. ASEAN sineması, ulusal salonlarda değil, Rotterdam, Busan, Berlin ya da Cannes gibi festivallerde görünürlük kazandı. Süreç bağımsızlık paradoksuna dönüştü: Filmler ulusal sansürden kurtuldukça, uluslararası fonların tematik sansürüne takıldılar. Gerçekten de Batı fonlarının sağladığı finansal kaynaklar, biçimsel özgürlük sağlarken, tematik olarak belirli bir "gelişmekte olan dünya estetiği"ni dayatmaya başladı.

En yaygın kaynaklar, Hubert Bals Fund (Hollanda), World Cinema Fund (Almanya), Sundance Documentary Fund (ABD) ve Asian Cinema Fund (Kore) gibi kurumlardır. Bu fonların çoğu, başvurularda belirli tematik yönelimleri (toplumsal cinsiyet, kalkınma, insan hakları, azınlık temsili) önceliklendirir. Tekrar Foucault'ya dönecek olursak bu durum, ASEAN bağımsız sinemasının politik özgürlüğünü biçimsel olarak artırırken, içerik açısından yeni bir "liberal yönlendirme" üretir.

Yine de bu küresel fon mekanizmaları, sansür baskısı altındaki ülkelerde birçok yönetmen için neredeyse tek yaşama alanı olmuştur. Özellikle kadın yönetmenler ve queer sinemacılar, devlet desteği bulamadıkları koşullarda uluslararası dayanışma ağları aracılığıyla üretim yapabilmiştir. Bu bağlamda, ASEAN sinemasının feminist ve queer damarının yükselişi, estetik bir yenilikten çok politik bir zorunluluk olarak doğmuştur.

Endonezya'da Mouly Surya, Kamila Andini, Nia Dinata gibi kadın yönetmenler, ataerkil değerlerin ve dini normların baskısı altında farklı biçimlerde kadın deneyimlerini anlatmıştır. Surya'nın *Marlina the Murderer*

in Four Acts (2017) filmi, kadının özsavunmasını Batı'da "feminist western" olarak okunabilecek biçimde işlerken, yerel izleyici açısından kadın bedeninin yeniden temsilini gündeme getirmiştir. Surya, uluslararası fonlarla desteklenen ilk Endonezyalı kadın yönetmenlerden biridir ve film, Cannes'da gösterildikten sonra ülkesinde "kadınlık sınırlarını aştığı" gerekçesiyle tartışılmıştır. Benzer biçimde Kamila Andini'nin *The Seen and Unseen* (2017) filmi, Bali mitolojisini çocukların duyusal dünyasıyla birleştirir; filmde diyalog neredeyse yoktur, anlatı sessizlik ve dokunsal imgelerle ilerler. Bu estetik yaklaşım, patriyarkal anlatı mantığının sessizlikle reddedilmesidir.

Malezya'da Yasmin Ahmad'ın filmleri hem kadınlık hem de etnik kimlik ekseninde sınırları zorlayan ilk örneklerdir. *Sepet* (2004) ve *Gubra* (2006), farklı etnik kökenlerden karakterlerin aşkı üzerinden toplumsal uyumu sorgular; ancak bu filmler, Film Censorship Board tarafından "toplumsal istikrarı zedeleyici" bulunmuştur. Yasağın tam dışına çıkmak değil, onun sınırında üretmek. Bu, hem politik hem estetik bir stratejidir.

Queer sinema da ASEAN bağımsız sinemasının en güçlü alternatif damarlarından biridir. Tayland, Filipinler ve Malezya gibi ülkelerde eşcinsellik uzun süre yasa dışı olmasa da ahlaki normlar ve sansür kurulları tarafından görünmez kılınmıştır. Tayland'da Anucha Boonyawatana'nın *Malila: The Farewell Flower* (2017) filmi, Budist ritüeller ve eşcinsel aşkı birleştirerek spiritüel bir politik alan yaratır. Film, Tayland'da sınırlı sayıda gösterilebilmiş ama Berlin Film Festivali'nde büyük ilgi görmüştür. Filipinler'de ise Brillante Mendoza'nın *Serbis* (2008) filmi, bir aile işletmesindeki sinema salonunu queer arzunun metaforuna dönüştürür. Bu tür yapımlar, queer kimlikleri yalnızca temsille değil, estetik biçimlerle —kadraj dışı bedenler, boşlukta yankılanan sesler, örtük jestler— görünür kılar. ASEAN sineması, queerliği açıklamak yerine, hissedilmesini sağlar. Bu yaklaşım hem politik hem poetik bir görünmezlik politikasıdır.

Bu feminist ve queer sinemaların uluslararası dolaşımı, büyük ölçüde film festivalleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Busan, Singapore, Jakarta ve Hanoi gibi bölgesel festivaller, 2000'lerden itibaren yeni yönetmenler için vitrinin ötesinde üretim alanı işlevi görmeye başlamıştır. Festival politikaları, yalnızca seçki üzerinden değil, aynı zamanda üretim desteği programlarıyla (örneğin Asian Cinema Fund, SEAFIC Lab, Open Doors Locarno) sinemanın yönünü belirler. Ancak bu programların işleyişinde de belirgin bir yönlendirme vardır. Tan Bee Thiam, festival fonlarını "yumuşak sansür" olarak adlandırır: "Filmlerin yasaklanmasına gerek kalmadı; artık sadece

izlenebilir olanlar destekleniyor." [15] Bu ifade, küresel kültürel ekonominin ASEAN sineması üzerindeki yeni hegemonik etkisini açıklar.

Bununla birlikte, uluslararası tanınırlık aynı zamanda bu sinemanın politik görünürlüğünü de güçlendirmiştir. Apichatpong Weerasethakul'un Cannes'da Palme d'Or kazanması (2010), Tayland'da bağımsız sinemanın meşruiyetini artırmıştır. Lav Diaz'ın Berlin ve Locarno'daki ödülleri, Filipinler'de "ulusal sinema" tartışmalarını yeniden açmıştır. Bu başarılar, devletlerin uzun süre görmezden geldiği yönetmenleri uluslararası prestij aracılığıyla yerel kültürel sermayeye dönüştürmüştür. Ancak bu tanınırlık, aynı zamanda bir tür temsiliyet yükü de yaratmıştır: ASEAN yönetmenleri artık sadece kendi hikâyelerini değil, "bölgeyi" temsil eder hâle gelmiştir.

Küresel festival sisteminde ASEAN sineması, hem "öteki dünyanın tanığı" hem de "yeni estetiğin kaynağı" olarak konumlandırılır. Bu durum "küresel merakın ekonomisidir. Batı festivalleri, Güney sinemalarını hem ahlaki bir tanıklık hem de estetik bir yenilik kaynağı olarak tüketir (Lim 2016: 92-93). Bu çift yönlü konumlanma, ASEAN sinemasının uluslararası dolaşımındaki temel çelişkidir. Bir yandan bu görünürlük, politik olarak susturulmuş seslere küresel bir alan açar; diğer yandan bu alanın sınırlarını da yeniden belirler.

Yine de ASEAN sineması, bu çelişkili konumdan üretken biçimde faydalanmayı bilmiştir. Uluslararası fonlarla üretilen filmler, yerel düzeyde gösterilmese bile, dijital platformlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmıştır. YouTube, Mubi, Netflix gibi platformlar, sansürün kısmen aşıldığı yeni bir dolaşım ağı yaratmıştır. Ancak bu dijital dağıtım biçimi de kontrolsüz değildir; içerik denetimi algoritmik sansür biçiminde sürer.

Kadın yönetmenler ve queer sinemacılar, bu dijital alanı yaratıcı biçimde kullanarak "mikro-politik temsiller" üretmişlerdir. YouTube Short Film Project (Indonesia) ve Queer Southeast Asia Online Festival gibi çevrimiçi kolektifler, yerel olarak yasaklı filmleri uluslararası dolaşıma sokmuştur. Bu alternatif ağlar, ASEAN bağımsız sinemasını artık yalnızca bir film hareketi olmaktan çıkarıp, dijital çağda politik bir arşive dönüştürür. Burada filmler yalnızca anlatmaz; tanıklık eder, belgeler, hatırlatır.

Sonuçta ASEAN bağımsız sineması, üretim ve dağıtım alanında hem maddi hem ideolojik olarak çok katmanlı bir özgürlük mücadelesi verir. Bağımsızlık, bu bağlamda ne yalnızca devletin denetiminden kurtulmak ne de küresel fonlara erişmek anlamına gelir. Gerçek bağımsızlık, anlatının

biçiminde, ritminde, duyumsal örgüsünde aranmalıdır. Kadın yönetmenlerin, queer sinemacıların ve kolektif üretimlerin katkısıyla bu sinema, yalnızca temsil edilenleri değil, temsil etmenin kendisini dönüştürür. Yavaşlık, sessizlik, görünmezlik ve mekân politikaları artık sadece biçimsel tercihler değildir; bunlar, üretimin maddi koşulları kadar politik koşulların da izdüşümleridir.

ASEAN bağımsız sineması, bu çoklu sınırların içinde —devlet sansüründen piyasa denetimine, fon yönlendirmesinden kültürel temsile kadar— sürekli bir denge arayışı içindedir. Bu sinema, özgürlüğü bir durum olarak değil, bir süreç olarak düşünür. Her film, her sahne, her sessizlik bir pazarlık, bir direniş, bir yeniden yazım eylemidir. Bu yüzden ASEAN bağımsız sineması hem estetik hem politik olarak "sınırların ötesinde"dir: ulusal sınırların, kültürel hiyerarşilerin, görünürlük ve sessizlik rejimlerinin ötesinde — kendi yolunu açan, kendi dilini bulan bir sinema.

ASEAN bağımsız sineması, sansürün, sessizliğin ve görünmezliğin içinden doğmuş bir estetik olduğu kadar, bu koşulların biçimlendirdiği bir etik arayışın da ürünüdür. Bu sinema, yalnızca "nasıl görünür olunacağı" sorusunu değil, "ne kadarının gösterilmesi gerektiği" sorusunu da sorar. Estetikle etik arasındaki bu gerilim, ASEAN sinemasının hem biçimsel yeniliklerinin hem de politik duyarlığının temelini oluşturur. Yeni görsel diller, bu gerilimden beslenir; çünkü burada sinema, temsilin ötesine geçerek bir duyumsama ve tanıklık etiği haline gelir.

ASEAN sinemasında ortaya çıkan yeni görsel diller, çoğu zaman teknik yetersizliklerin veya düşük bütçelerin sonucu olarak değil, bilinçli bir sadeleşme ve yeniden düşünme sürecinin ürünü olarak gelişmiştir. Lav Diaz'ın uzun planları, Apichatpong Weerasethakul'un yarı-görünür anlatıları, Mouly Surya'nın pastoral sessizlikleri ya da Brillante Mendoza'nın belgesel gerçekliği, yalnızca biçimsel tercihler değildir. Bunlar, izleyicinin bakışını yeniden konumlandırmaya yönelik etik jestlerdir. Jacques Rancière'in "duyumsanabilir olanın yeniden dağılımı" dediği şey, burada somut bir sinemasal pratik haline gelir: kamera artık yalnızca göstermez, paylaştırır; yani kimin görülmeye, kimin duyulmaya değer olduğuna dair mevcut hiyerarşileri sorgular (Rancière 2004: 22-27).

Bu bağlamda ASEAN sinemasının görsel dili, "anlatıdan arınma" sürecine dayanır. Hikâyenin eksik bırakılması, karakterlerin suskunluğu ya da olay örgüsünün çözülmemesi, etik bir tercihtir. Çünkü tamamlanmış bir anlatı, çoğu zaman politik bir kapanıştır. ASEAN sineması, tam da bu kapanışa

direnir. Hikâyeler bitmez, çünkü tarihler kapanmamıştır; karakterler konuşmaz, çünkü diller tahrip edilmiştir. Bu anlamda estetik, etik bir sorumluluk taşır: temsilin sınırlarını zorlayarak, temsil edilemeyenin tanıklığını mümkün kılar. Gilles Deleuze'ün "imge-zaman" kavramı, bu etik gerilimi açıklar.

Bu estetik-etik ilişki, aynı zamanda bölgenin tarihsel travmalarıyla da ilgilidir. Filipinler'de Marcos diktatörlüğü, Endonezya'da 1965 katliamları, Tayland'da askeri darbeler ve Malezya'da etnik bölünmeler — tümü, görsel temsile sığmayan bir tarih bırakmıştır. Bu nedenle ASEAN sineması, "temsilin eksikliği"ni biçimsel bir stratejiye dönüştürür. Lav Diaz'ın siyah-beyaz uzun planları ya da Weerasethakul'un belirsiz ışık geçişleri, bu tarihsel eksikliğin görsel karşılıklarıdır. Filmler, geçmişin görüntüsünü kurmak yerine, onun yokluğunu gösterir. Bu, etik bir tercih olarak okunmalıdır: suskunluk, unutmanın değil, saygının bir biçimidir.

Etik sorunsallar, aynı zamanda sinema üretiminin kendi yapısına da içkindir. ASEAN bağımsız sineması, düşük bütçeli, kolektif ve dayanışmacı üretim biçimlerine dayanır. Bu üretim biçimi, sinema yapımını bir "etik topluluk" haline getirir. Endonezya'daki Forum Lenteng, Tayland'daki Kick the Machine, Filipinler'deki Cinema One Originals gibi kolektifler, sadece üretim değil, birlikte düşünme mekânları olarak da işlev görür. Burada estetik kararlar, politik pozisyonlardan ayrı değildir. Filmin biçimi, çoğu zaman onun üretim koşullarının doğrudan sonucudur. Örneğin, Weerasethakul'un filmlerinde oyuncular profesyonel değildir; çekim süreçleri doğaçlamaya dayanır. Bu durum, hiyerarşik olmayan bir üretim modelini temsil eder. Estetikteki özgürlük, etik olarak da eşitlikçi bir pratiğe dönüşür.

Kadın yönetmenler ve queer sinemacılar açısından bu etik mesele, daha da belirgindir. Çünkü onlar için sinema yalnızca bir ifade biçimi değil, aynı zamanda hayatta kalmanın politik aracıdır. Kamila Andini'nin *Before, Now & Then* (2022) filmi, Endonezya'nın 1960'larındaki kadın sessizliğini pastoral bir anlatı biçimiyle işler. Filmde, doğa görüntüleri, kadın karakterin bastırılmış duygularının dışavurumuna dönüşür; böylece etik bir sessizlik estetiği ortaya çıkar. Malezya'da Edmund Yeo'nun *Aqerat* (2017) filmi, mülteci temsilleri üzerinden etik bir izleme sorusu sorar: "Kimin hikâyesini anlatmaya hakkımız var?" ASEAN sinemasında bu tür sorular, yalnızca politik doğrulukla değil, sınır aşan sorumlulukla ilişkilidir. Filmler hem kendine hem seyirciye etik bir yük getirir: başkasının acısını temsil ederken sessiz kalmanın doğru biçimi nedir?

Bölgesel iş birlikleri, bu estetik ve etik arayışların yayılmasını sağlayan temel ağları oluşturur. 2010'lardan itibaren SeaShorts Festival, ASEAN Film Lab, Next New Wave Malaysia gibi girişimler, yalnızca sinemacıları değil, ortak bir estetik bilinci de bir araya getirmiştir. Bu ağlar, devletler arası politik sınırları aşan "kültürel dayanışma coğrafyaları" yaratır. ASEAN bağımsız sineması, tam da bu dayanışmanın içinden filizlenir: küçük hikâyeler, kişisel anılar, sessiz tanıklıklar, bölgesel bir duyarlık üretir. Bu nedenle ASEAN sineması, tekil ulusal kimliklerin değil, ortak bir deneyimin sinemasıdır, sessizliğin, direnişin ve bellekle mücadelenin kolektif dilidir

Sınır ötesi estetikler kavramı, bu dayanışmanın biçimsel karşılığıdır. ASEAN sinemasında belirgin bir ulusal stil yoktur; bunun yerine ortak bir "duyusal rejim" vardır. Tayland'daki yavaşlık, Filipinler'deki siyah-beyaz gerçekçilik, Endonezya'daki mitolojik alegoriler, Malezya'daki sessiz mizah — tümü, aynı estetik evrende buluşur. Bu evren, Benedict Anderson'un "hayali cemaat" kavramının sinemasal bir tezahürüdür: ASEAN sineması, ortak bir estetik hafıza üretir.

Bölgesel iş birlikleri bu hafızayı kurumsallaştırır. Busan Asian Film Academy, Locarno Open Doors ve SEAFIC Lab gibi programlar, genç yönetmenler arasında teknik değil, etik bir diyalog yaratır. Yönetmenler birbirlerinin filmlerine danışmanlık yapar, birlikte senaryo geliştirir, hatta ortak yapımlar üretirler. Bu süreçler, sinemanın sadece estetik değil, politik bir topluluk biçimi olduğunu gösterir. "Sınır ötesi estetik" tam da burada somutlaşır: sinema, coğrafyanın ötesinde bir duygudaşlık alanı kurar.

Ancak bu yeni dayanışma biçimleri, yeni etik sorular da doğurur. Uluslararası fonlar, festival yönelimleri ve küresel seyirci beklentileri, bu sinemayı hâlâ belirli temalar etrafında çerçevelemektedir: fakirlik, travma, kimlik, egzotizm. ASEAN yönetmenleri bu çerçeveleri kırmak için estetik stratejilerini sürekli yenilemektedir. Brillante Mendoza'nın filmleri, örneğin Kinatay (2009), seyircinin ahlaki konforunu bozan bir "etik rahatsızlık sineması" yaratır. Mendoza, şiddeti göstermekle eleştirilmiş, ancak bu gösterimin bizzat eleştiri olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşım, ASEAN sinemasının etik kompleksitesini açıklar: görmenin sınırı nerededir? Sessiz kalmak mı, göstermek mi daha sorumludur?

Tüm bu tartışmaların merkezinde, ASEAN sinemasının belki de en önemli özelliği vardır: etik temsiliyetin estetik biçimi. Bu sinema ne tamamen politik doğruluğa ne de saf biçimsel özgürlüğe yaslanır. Her film, iki uç arasında bir denge arar. Estetik yenilik, ancak etik sorumlulukla birleştiğinde anlam kazanır. Bakışın biçimi, etik bir tercihtir.

Dolayısıyla ASEAN bağımsız sineması hem görsel hem ahlaki bir laboratuvardır. Yavaşlık, sessizlik, boşluk, görünmezlik gibi estetik öğeler, aynı zamanda etik tavırlar hâline gelmiştir. Bu sinema, izleyiciden bir duyarlık talep eder; anlamı hızla kavramasını değil, zaman içinde duymasını ister. Her film bir diyalog önerir: sanatçıyla izleyici, tarih ile bellek, sessizlik ile söz arasında. Bu diyalogda etik, kural değil, bir jesttir; bir bakış, bir nefes, bir bekleyiş.

Sonuçta ASEAN sineması, yeni görsel dillerin, etik farkındalıkların ve sınır ötesi dayanışmaların kesişiminde, yirmi birinci yüzyılın en özgün sinemasal hareketlerinden birini temsil eder. Bu sinema, yalnızca bir estetik yenilik değil, politik bir duyumsama biçimidir. Mekânın, sessizliğin, yavaşlığın, görünmezliğin ve sınırların ötesinde, etik bir sinema mümkündür der. Çünkü ASEAN bağımsız sineması, nihayetinde, bir özgürlük sineması değildir — özgürlüğün anlamını yeniden düşünen bir sinemadır.

ASEAN bağımsız sineması üzerine yapılan bu inceleme, bölgenin sinemasal üretiminin yalnızca estetik değil, derinlemesine politik bir formasyon olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan genel tablo, sansürün, politik denetimin ve uluslararası fon ilişkilerinin yalnızca sinemanın içeriğini değil, biçimini ve ritmini de şekillendirdiğini ortaya koyar. Devletin görünürlük politikaları ve ahlaki denetim mekanizmaları, doğrudan yasaklarla değil, temsilin sınırlarını belirleyen söylemlerle işler. Bu durum, yönetmenleri sessizlik, görünmezlik, alegori, yavaşlık ve minimalizm gibi biçimsel stratejiler aracılığıyla dolaylı bir ifade biçimi geliştirmeye yöneltmiştir. ASEAN bağımsız sineması, bu anlamda sansürün bastırdığı alanları bir estetik olanak hâline getirmiştir.

Aynı zamanda bu sinema, bağımsızlık kavramını yeniden tanımlamıştır. "Bağımsızlık", yalnızca devlet fonlarından uzaklaşmak değil, aynı zamanda yeni türden gözetim biçimleriyle —uluslararası fon koşulları, festival ekonomileri, küresel seyirci beklentileri— sürekli müzakere etmek anlamına gelir. Yönetmenler, sınırlı kaynaklar ve politik baskılar arasında hem yerel hem küresel ölçekte özgün estetik biçimler üretmeyi başarmıştır.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu, ASEAN sinemasının estetik dönüşümünün aynı zamanda etik bir dönüşüm olduğudur. Filmler, yalnızca hikâye anlatmaz; tanıklık eder. Sessizlik, boşluk ve yavaşlık gibi biçimsel tercihler, izleyiciye ahlaki bir durma, düşünme, bekleme alanı açar. Bu anlamda ASEAN sineması, Deleuze'ün tarif ettiği "zaman-imge"nin politik bir versiyonunu üretir: geçmişle hesaplaşma, geleceği tahayyül etme biçimi

olarak zamanın kendisi. Kadın yönetmenlerin ve queer sinemacıların katkısı, bu etik boyutu daha da derinleştirmiştir; sinema, görünmez kimliklerin sesi, bastırılmış bedenlerin alanı hâline gelmiştir.

Bölgesel düzeyde ise ASEAN sineması, ulusal sınırların ötesine geçen bir ortak estetik hafıza oluşturmuştur. Festival ağları, ortak yapım laboratuvarları ve dijital platformlar, bu sinemanın yalnızca üretim biçimlerini değil, düşünme biçimini de dönüştürmüştür. Ortaya çıkan "sınır ötesi estetik", hem bölgenin ortak tarihini hem de farklı kültürel hafızalarını bir arada taşır. Bu, Benedict Anderson'un "hayali cemaat" kavramını sinemasal düzleme taşıyan bir dayanışmadır: birbirinden kopuk ulusların sessizliklerinde yankılanan ortak bir duyarlık.

Sonuç olarak ASEAN bağımsız sineması, baskının içinden doğan bir yaratıcılığın en çarpıcı örneklerinden biridir. Bu sinema, özgürlüğü bir durum olarak değil, bir süreç olarak düşünür. Direniş, burada bağırmakla değil, beklemekle; göstermekle değil, ima etmekle gerçekleşir. Dolayısıyla ASEAN sineması, çağdaş dünyada sanatın politik işlevine dair güçlü bir hatırlatmadır: Sessizlik de bir dil olabilir, görünmezlik de bir direniş biçimi. Bu sinema hem estetik hem etik düzlemde sınırların ötesine geçmeyi başararak, yeni bir politik duyumsama biçimi önermektedir — yavaş, sabırlı ve derin bir özgürlük anlayışı.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Baumgärtel, Tilman. Southeast Asian Independent Cinema: Essays, Documents, Interviews. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2012.

Deleuze, Gilles. “The Time-Image.” In Cinema 2: The Time-Image. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.

Diamond, Catherine. Communities of Memory: Theater, Feminism, and Southeast Asian Memory. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2014.

George, Cherian, and Gayathry Venkiteswaran. Media and Power in Southeast Asia. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Heryanto, Ariel. “Where Communism Never Dies: Violence, Trauma, and Narratives of the Nation.” International Journal of Cultural Studies 2, no. 2 (1999): 147–177.

Lefebvre, Henri. The Production of Space. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell, 1991.

Marks, Laura U. The Skin of the Film: Intercultural Cinema, Embodiment, and the Senses. Durham, NC: Duke University Press, 2000.

Rancière, Jacques. The Politics of Aesthetics. Translated by Gabriel Rockhill. London: Continuum, 2004.

Makaleler

Isla, Veronica. “Slow Resistance: Time and Political Aesthetics in Southeast Asian Cinema.” Asian Cinema 25, no. 2 (2014): 172–190.

Utami, Prameshwara W. “From a Contracted Market to an Expanding Horizon: Power Dynamics in Indonesia’s Film Industry.” International Journal of Cultural Policy (2025): 189–210.

Viernes, Noel K. “Restricted Vision: Censorship and Cinematic Resistance in Thailand.” Journal of Southeast Asian Studies (2021): 98–115.

Raporlar

ASEAN Secretariat. ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint 2025. Jakarta: ASEAN, 2016.

UNESCO. Mapping Cultural and Creative Industries in ASEAN. Paris: UNESCO, 2022.

Movie and Television Review and Classification Board (MTRCB). Mission Statement. Quezon City: Government of the Philippines, 2018.

Hukuki Metinler

Film and Video Act B.E. 2551 (2008). Kingdom of Thailand.

Film Censorship Act 2002 (Act 620). Laws of Malaysia.

Films Act (Chapter 107). Revised Edition 1998. Government of Singapore.

Law No. 33 of 2009 on Film. Republic of Indonesia.

Filmler

Cemetery of Splendour. Directed by Apichatpong Weerasethakul. Bangkok: Kick the Machine Films, 2015.

Evolution of a Filipino Family. Directed by Lav Diaz. Philippines, 2004.

From What Is Before. Directed by Lav Diaz. Philippines, 2014.

Gubra. Directed by Yasmin Ahmad. Kuala Lumpur: Tayangan Unggul, 2006.

Marlina the Murderer in Four Acts. Directed by Mouly Surya. Indonesia: Cinesurya, 2017.

Norte, the End of History. Directed by Lav Diaz. Philippines, 2013.

Sepet. Directed by Yasmin Ahmad. Malaysia, 2004.

Syndromes and a Century. Directed by Apichatpong Weerasethakul. Thailand, 2006.

Tropical Malady. Directed by Apichatpong Weerasethakul. Thailand: Kick the Machine Films, 2004.

Uncle Boonmee Who Can Recall His Past Lives. Directed by Apichatpong Weerasethakul. Thailand, 2010.

Yuni. Directed by Kamila Andini. Indonesia, 2021.

BİR KÜRESEL GÜNEY GÜVENLİK TOPLULUĞU OLARAK ASEAN[*]

Mehmet Furkan ERGÜL[*]

1. GİRİŞ

"Güvenlik topluluğu" kavramı, devlet ve toplum etkileşimlerinin çatışma odaklı etkileşimlerden iş birliğine dayalı ve barışçıl etkileşimlere dönüşümünü inceleyen uluslararası ilişkiler (Uİ) ve uluslararası güvenlik disiplinlerinin temel kavramlarından biridir. Bu çalışmada "güvenlik topluluğu" kavramının tercih edilmesinin temel nedeni, bu konseptin güvenliği yalnızca askerî tehditlerin dengelenmesi ya da caydırıcılık üzerinden değil, şiddetin tahayyül dahi edilmediği bir siyasal ilişki biçimi üzerinden tanımlamasıdır. İlk olarak 1957 yılında Karl Deutsch tarafından ortaya atılan bu teori, bir grup devletin çıkar ve faaliyetlerini, aralarında savaş ihtimalini ortadan kaldıracak ölçüde bütünleştirmesiyle bir güvenlik topluluğunun ortaya çıktığını varsayar. Zamanla bu fikir, bu toplulukların kolektif güvenlik çerçeveleri olarak nasıl işlev görebileceğini ve böylece üye devletler arasında kalıcı barışı teşvik ederek uluslararası politikanın görünümünü önemli ölçüde nasıl yeniden şekillendirebileceğini vurgulayacak şekilde evrilmiştir.

Günümüzün küreselleşmiş ortamında, terörizm, çevresel bozulma ve siber saldırılar gibi ulusal sınırların ötesine uzanan tehditlerin karmaşık karşılıklı bağımlılıkları ve çok yönlü doğası nedeniyle güvenlik topluluklarının önemi giderek daha belirgin hale gelmektedir. Hem analistler hem de politika yapıcılar, bu toplulukların nasıl işlediğini incelemek, başarılarının kriterlerini belirlemek ve çatışma çözümü için model olarak potansiyellerini değerlendirmekle meşguldür. Avrupa Birliği (AB) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), çeşitli ulusların geleneksel güvenlik ikilemlerini hafifleten ortak bir kimlik geliştirdiği örnek güvenlik toplulukları olarak sıklıkla anılmaktadır. Bu yaklaşım, diğer bölgelerde çatışma önleme ve yönetimi için yollar önerirken, giderek daha fazla birbirine bağlı hale gelen bir dünyada kolektif güvenlik mekanizmalarının nasıl

[*] *Ankara Medipol Üniversitesi, Öğretim Görevlisi Dr.,*
e-posta: mehmet.ergul@ankaramedipol.edu.tr, ORCID ID: 0000 0003-1685-4783

geliştirilip sürdürülebileceğine dair içgörüler sunarak önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Güvenlik topluluğu kavramının kökenleri, Karl Deutsch'un 1957'de yürüttüğü önemli bir çalışmaya dayanır; ancak bu fikri ilk ortaya atan kişi 1950'lerin başında Richard van Wegenen idi (Bellamy 2004: 6). Deutsch ve diğerlerine (1957: 5) göre, bir "güvenlik topluluğu," üyelerinin birbirleriyle fiziksel çatışmaya girmeyecekleri, bunun yerine anlaşmazlıkları alternatif yollarla çözecekleri konusunda gerçek bir güvenceyle karakterize edilir. Tüm dünya böyle bir topluluk olarak bütünleşirse, savaşlar doğal olarak ortadan kalkar. Ole Weaver'ın (1998: 69) iddia ettiği gibi, güvenlik toplulukları özünde savaş dışı topluluklardır, ancak yine de diğer güvenlik sorunlarına karşı hassastırlar.

Bu kavramın ASEAN açısından önemi, Güneydoğu Asya'da on yıllarca devam eden bölgesel barışı "zayıf devletler," "büyük güç dengesi" ya da "kültürel uyum" gibi indirgemeci açıklamaların ötesine taşımasıdır. Güvenlik topluluğu çerçevesi, ASEAN'ın çatışmadan kaçınma pratiğini, bağlayıcı olmayan normlar, yüz yüze diplomasi, müdahalesizlik ilkesi ve konsensüs kültürüyle birlikte okuma imkânı sunar. Bu sayede ASEAN, başarısız bir bölgeselleşme örneği olarak değil, kendine özgü bir güvenlik rasyonalitesi üreten bölgesel bir yapı olarak analiz edilebilir. ASEAN'ın bir güvenlik topluluğu olup olmadığını ya da ne tür bir güvenlik topluluğu olduğunu incelemek için önce güvenlik topluluklarının nasıl sınıflandırıldığını anlamak gerekmektedir.

2. Güvenlik Topluluklarının Sınıflandırılması

Güvenlik topluluğu fikrinin ilk ortaya çıkışından bu yana, bilim insanları güvenlik topluluklarını çeşitli tipolojilere ayırmaya çalışmışlardır. Karl Deutsch ve diğerleri (2015: 6), güvenlik topluluklarını "birleşik" ve "çoğulcu" olmak üzere iki kategoriye ayırır. Birleşik güvenlik toplulukları, daha önce bağımsız olan iki veya daha fazla birimin, üniter veya federal nitelikte olabilen ortak bir yönetim yapısı tarafından yönetilen tek ve daha büyük bir birimde resmen birleşmesiyle meydana gelirler. Amerika Birleşik Devletleri, daha önce bağımsız olan farklı devletlerin tek bir yüksek karar alma otoritesi altında resmen birleşmesiyle kurulmuş olan birleşik bir güvenlik topluluğuna örnektir. Çoğulcu güvenlik topluluğu, birleşik güvenlik topluluğunun aksine, farklı hükümetlerin yasal bağımsızlığını korur. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın birleşik toprakları, iki ayrı yönetim biriminin birleşmeden bir güvenlik topluluğu oluşturduğu ve her birinin kendi yüksek karar alma

otoritesini koruduğu bu türe bir örnektir. Kısacası birleşik güvenlik toplulukları küçük siyasi birimlerin birleşerek oluşturduğu tek bir ülkeye dayanırken çoğulcu güvenlik toplulukları birden fazla ülkeyi içine alır.

Emanuel Adler ve Michael Barnett'in (1998) çoğulcu güvenlik toplulukları teorisine ilişkin yaptıkları katkılar da önemlidir. Yazarlar, çoğulcu bir güvenlik topluluğunu, "halkının barışçıl değişime dair güvenilir beklentileri olan egemen devletlerden oluşan ulusötesi bir bölge" olarak ifade eder. Çalışmaları, Deutsch ve diğerleri tarafından ortaya atılan ve üç gelişim aşamasını tanımlayan temel kavram üzerine kuruludur: Başlangıç, yükseliş ve olgunluk (Bulling 2016: 89).

Başlangıç aşamasında, hükümetler açıkça bir güvenlik topluluğu kurmayı hedeflemezler. Bunun yerine, karşılıklı güvenliği artırmak, işlem maliyetlerini düşürmek ve/veya daha fazla etkileşimi teşvik etmek için ilişkilerini koordine etmeyi amaçlayan diyaloglar başlatırlar. Sonuç olarak, potansiyel iş birliği seviyelerini değerlendirmek için çeşitli diplomatik görüşmeler gerçekleştirilir. Bu aşamada devletler, yükümlülüklere uyumu gözlemlemek ve doğrulamakla görevli kurum ve kuruluşlar gibi "üçüncü taraflar" kurarlar. Bu strateji, daha derin etkileşimleri ve iş birliğini teşvik eder, ayrıca güvenin yetersiz olabileceği durumlarda güvenlik topluluğunun üyesi olan ülkeler arasındaki uyumu sağlar (Adler ve Barnett 1998: 50). Yükseliş aşaması olarak bilinen ikinci aşama; giderek karmaşıklaşan bir bağlantı ağı, gelişmiş askerî koordinasyon ve iş birliğini ifade eden yeni kurum ve kuruluşların gelişimi; ortak bir bakış açısına dayalı ve böylece karşılıklı güveni güçlendiren bilişsel çerçeveler ve barışçıl dönüşüm için güvenilir beklentiler yaratan kolektif kimliklerin ortaya çıkışı gibi birkaç belirgin özelliğe sahiptir. Başlangıç aşamasında kurulan çoklu kanallar bu aşamada genişletilir. Son aşamada ise, güven ve uyum hem ulusal hem de ulusüstü yapılar içinde kökleşir ve güvenlik topluluğu içerisindeki silahlı çatışma olasılığını önemli ölçüde azaltır. Bu noktada, bölgesel aktörler ortak bir kimlik geliştirir ve dolayısıyla barışçıl dönüşüme dair güvenilir beklentiler besler, böylece bir güvenlik topluluğu oluştururlar. Böylece kritik bir eşik aşılmış olur ve topluluk üyelerinin kendi aralarında silahlı çatışmalara girmesi giderek zorlaşır. Bu aşamaya gelmiş olan olgun güvenlik topluluklarında, devletler birbirleriyle olumlu bir şekilde özdeşleşir ve benzer bir "yaşam biçimini" benimser; güvenlik topluluğunu güçlendiren ve sürdüren çok sayıda farklı mekanizma ve etkileşim örüntüsü vardır; paylaşılan anlamlara ve kolektif kimliğe dayalı gayriresmî bir yönetişim sistemi mevcuttur; çatışan

çıkarlar, anlaşmazlıklar ve asimetrik pazarlıklar devam ederken, devletlerin özdenetim uygulayacağı beklentisi vardır (Adler ve Barnett 1998: 55).

Raimo Väyrynen (2000), güvenlik topluluklarına yönelik iki temel yaklaşımı tanımlar: Yapısal (materyalist) ve bilişsel (toplumsal) modeller. Materyalist paradigma, barışın askerî kabiliyetlerin dengesi, ekonomik bağımlılıklar ve siyasi kurumların mimarisi gibi somut ve gözlemlenebilir faktörlere dayandığını varsayar. Bu çerçevede, üç alt model belirlenir: Güç dengesi, ekonomik bağımlılık ve kolektif güvenlik mekanizmaları. Buna karşılık, toplumsal yaklaşım, normlar, kimlikler ve karşılıklı güven gibi sosyal ve bilişsel unsurların barışı teşvik etmedeki kritik rolünü vurgular. Bu bakış açısı, ulus devletler arasında paylaşılan bir değerler ve beklentiler topluluğunun daha kalıcı ve istikrarlı bir barışı teşvik edebileceğini savunur. Väyrynen, hem realist yaklaşımları güç dinamiklerine aşırı vurgu yaptıkları hem de yapılandırmacı yaklaşımları güvenliğin maddi yönlerini potansiyel olarak göz ardı ettikleri için eleştirir. Materyalist ve toplumsal yaklaşımların bütünleşmesini savunur ve hem yapısal koşulların hem de paylaşılan kimliklerin kalıcı bir güvenlik topluluğu oluşturmak için elzem olduğunu ileri sürer. Väyrynen'e göre ASEAN'ın sahip olduğu ve "ASEAN Yolu" adı verilen değerler bütünü bu organizasyonun bilişsel model ile olan uyumluluğunu ortaya koymaktadır.

Väyrynen'in görüşleriyle uyumlu olarak, Andrej Tusicisny (2007), çoğulcu güvenlik topluluklarını iki kategoriye ayırır: Devletlerarası güvenlik toplulukları ve kapsamlı güvenlik toplulukları. Devletlerarası güvenlik topluluklarında, üye devletler arasında silahlı çatışma olasılığı oldukça düşüktür. Buna karşılık, kapsamlı güvenlik toplulukları, yalnızca devletlerarası savaşın değil, aynı zamanda ülke içinde gerçekleşen iç savaşların ve çatışmaların da düşünülemez hale geldiği bölgelerdir; bu bölgeler, nüfusları arasında yüksek düzeyde kişilerarası güven sergiler. Väyrynen'in analizine göre, Avrupa ve Kuzey Amerika kapsamlı güvenlik toplulukları olarak nitelendirilirken, Güneydoğu Asya'daki ASEAN ve Güney Amerika'daki Mercado Común del Sur (MERCOSUR) devletlerarası güvenlik toplulukları olarak sınıflandırılır. Bunun temel sebebi ASEAN'ın üye ülkeler içerisindeki iç savaşları engelleyememesidir.

Jiří Brandýs (2012) de güvenlik topluluklarının sınıflandırılmasına kayda değer bir katkı sağlayan isimler arasındadır. Brandýs, Tusicisny'nin ortaya koyduğu mevcut çerçeve içinde kalırken yeni bir tipoloji önermek için iki önemli örneği, Avrupa Birliği (AB) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ni (ASEAN) incelemiştir. Brandýs, Tusicisny'nin yerleşik devletlerarası ve

kapsamlı güvenlik topluluklarını tamamlayan ve "bireysel güvenlik topluluğu" olarak adlandırılan üçüncü bir kategori ortaya koymuştur. Bu yeni sınıflandırma, silahlı çatışmanın düşünülemez olduğu bir devletler topluluğu içinde insan güvenliğini vurgulayarak, AB'nin güvenlik konularına benzersiz yaklaşımını vurgular Burada, temel odak noktası devlet merkezli güvenlikten birey merkezli güvenliğe kayar ve "korkudan özgürlük" ve "yoksulluktan özgürlük" gibi ilkeleri korurken kişisel özgürlükleri artırmayı ve vatandaşları çeşitli tehditlere karşı korumayı amaçlar. Bireysel refahı önceliklendiren insan güvenliği kavramı, bireysel güvenlik topluluklarının merkezinde yer alır. Kapsamlı güvenlik toplulukları, insan düzeyindeki endişeleri ele almakla hem dış hem de iç çatışmaları önlemek arasında bir denge kurmalıdır. Buna karşılık, devletlerarası topluluklar öncelikle egemen varlıklar arasındaki çatışmaları önlemeye odaklanır. Bu iki kategori arasındaki ayırt edici faktör, güvenlik topluluğu içerisindeki devletlerin birbirine entegrasyon düzeyleridir. Bireysel güvenlik, hak ve özgürlükleri önceliklendiren ortak değerlerle derin bir entegrasyon gerektirir. Kapsamlı güvenlik toplulukları benzer bir entegrasyonu, ancak daha geniş devlet-toplumsal kaygılarla talep eder, devletlerarası topluluklar ise entegrasyonda daha az derinlik sergiler ve devlet düzeyinde diplomatik iş birliğine daha fazla odaklanır.

Güvenlik toplulukları sınıflandırmasına yapılan son katkı Shih Chih-yu tarafından ortaya konan "Küresel Güney Güvenlik Topluluğu" (KGGT) kavramıdır. Shih (Şı olarak okunur), güvenlik topluluklarını sömürgeci güvenlik toplulukları ve KGGT'ler olmak üzere ikiye ayırır. AB ilk kategorinin bir parçasıyken ASEAN ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ikinci tipolojiye örnek olarak gösterilir.

3. Bir Güvenlik Topluluğu Olarak ASEAN

Shih'nın çizdiği teorik çerçeveye uygun olarak, Asya kökenli bir uluslararası organizasyon olan ASEAN'ın, Batı menşeli uluslararası organizasyonlar ile arasında çeşitli farklılıkların olduğu söylenebilir. Bu farklılıkları anlamak için, çok taraflılığın Batı'da ve Asya'da nasıl geliştiğine ve Batı ve Asya uluslararası örgütlerinin kuruluşunun tarihsel nedenlerine bakmak zorunludur. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler, Batı'nın çok taraflılık anlayışına uyan en tipik iki uluslararası örgüttür. ASEAN ve ŞİÖ, tipik Asya uluslararası örgütlerine örnek olarak verilebilir. Avrupa entegrasyonunun uygulama ve deneyimlerinden türetilen teorik çerçeveler, Doğu Asya bölgesel süreçleri bağlamında uygulandığında yetersiz kalmaktadır.

Dünyanın dört bir yanından devletleri kapsamasına rağmen, Birleşmiş Milletler (BM) Batı tarafından inşa edilen bir örgüttür. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Müttefik liderler yeni bir kolektif güvenlik örgütünü de kapsayacak kapsamlı bir çerçeveye ihtiyaç olduğunu fark ettiler. Amerika Birleşik Devletleri savaşa resmen katılmadan önce bile, Dışişleri Bakanı Cordell Hull, 1939 sonbaharında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir araştırma ekibi kurmak için inisiyatif aldı. Amaç, Başkan Roosevelt'in tam desteğiyle küresel bir güvenlik sistemi için planlar geliştirmekti. Roosevelt, Winston Churchill ve Joseph Stalin ile birlikte BM'nin baş mimarlarından biriydi (Dorr 2004: 38-39).

Roosevelt başlangıçta dikkatini "Dört Polis" olarak adlandırdığı bir kavrama yöneltti. 1920'lerde Milletler Cemiyeti'ni desteklemiş olsa da küresel barış ve güvenlikle ilgili kararlara etkili bir şekilde ulaşıp bunları uygulama konusundaki başarısızlığından dolayı hayal kırıklığına uğradı. Sonuç olarak Roosevelt, bu sorumluluğun Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği ve Çin olmak üzere dört büyük müttefik güce ait olması gerektiğine inanmaya başladı. Öte yandan ABD Dışişleri Bakanlığı, birden fazla ulusun daha geniş katılımıyla oluşacak kapsamlı bir uluslararası güvenlik örgütü kurulmasını savunmaktaydı. Ortaya çıkan nihai yapı olan BM, her iki fikirden de unsurları başarıyla birleştirmiştir. BM, tüm üye devletlerin Genel Kurul'da rol oynadığı üniter bir örgüt olarak faaliyet gösterir. Ancak, Başkan Roosevelt'in bakış açısı Güvenlik Konseyi'nin yapısında da açıkça görülmektedir. Burada, Fransa ile birlikte dört büyük güç BM Güvenlik Konseyi'nde daimî üyeliğe sahip olup bu kuruluşta merkezî bir rol oynamaktadır (Dorr 2004:39).

Kuruluşundan itibaren, BM'nin II. Dünya Savaşı'nın dehşetinin tekrar yaşanmasını önlemek için kurulduğu açıktır. Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş, ancak yeni bir küresel çatışmayı önlemede etkisiz kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında başka bir dünya savaşının çıkmasını etkili bir şekilde önleyecek bir sistem kurma konusunda güçlü bir istek vardı. Aynı mantık, AB'nin kuruluşunda da uygulandı. Holokost da dahil olmak üzere II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen vahşetler, Batılı politika yapıcılar arasında bir suçluluk duygusu uyandırdı. Bu suçluluk duygusu, *özdenetim* kavramını çok taraflılık mekanizmalarının merkezine yerleştirmelerinin motivasyonu oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ulus devletler, kendi sınırları içinde neredeyse sınırsız egemenliğe sahipti. Batılı bakış açısına göre, bu sınırsız egemenlik, II. Dünya Savaşı'nın aşırı şiddetinin temel sebebi olarak görülüyordu.

Bu nedenle, bir sonraki mantıksal adım, Avrupa çapında ve dünya çapında çok taraflı örgütler kurarak ulus devletlerin egemenliğini sınırlamaktı. Bu durum BM için de geçerliydi, ancak bu düşünce biçimi AB için özellikle önemliydi. Çünkü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, yeni üyelerin kabulü, bütçe onayı ve gider dağıtımı gibi belirli konular dışında, öncelikle tavsiye yetkisine sahip olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Higgins 1972: 272-273). Ancak, AB tarafından alınan kararlar ve düzenlemeler üye devletler için bağlayıcıdır. AB Anayasası, yasama niteliğinde olmayan tüm eylemleri "yasama dışı eylemler" olarak adlandırır. Bu kategoride iki bağlayıcı araç vardır: Avrupa düzenlemeleri ve Avrupa kararları. Avrupa tüzüğü, ya bütün üye devletlerde tamamen bağlayıcı ve doğrudan uygulanabilir olabilen ya da her üye devlet için istenen sonuç açısından bağlayıcı olabilen ve ulusal makamların uygulama biçimini ve yöntemlerini seçmelerine olanak tanıyan genel bir uygulama eylemidir (Lenaerts ve Desomer 2005: 753).

AB'ye üye olmayı hedefleyen Avrupa ülkeleri, daha barışçıl bir kıta karşılığında egemenliklerinin bir kısmını gönüllü olarak daha üst bir yönetim organına devretmişlerdir. AB bu hedefe ulaşmada başarılı sayılabilir. AB, Avrupalı karar vericilerin ulusal politikalar belirlemedeki tercihlerini kısıtlasa bile en azından üye devletler arasında II. Dünya Savaşı'na benzer bir savaş çıkmasını önlemeyi başarmıştır. ASEAN örneği, Batı ile Asya'nın düşünce yapısı arasındaki farklılıkları göstermek için uygundur. Tıpkı AB gibi, ASEAN da soğuk savaş döneminde ortaya çıkmıştır. Ancak, ASEAN'ın kuruluş nedenleri AB'ninkinden çok farklıdır. Örgüt, 8 Ağustos 1967'de ASEAN Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla kurulmuştur. Bu tarihî belge, beş Güneydoğu Asya ülkesinin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır: Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland. Avrupa güçleri tarafından hiçbir zaman doğrudan sömürgeleştirilmemiş olan Tayland hariç, diğer tüm ülkeler II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra bağımsızlıklarını kazanmıştır. Endonezya 1945'te Hollanda'dan bağımsızlığını ilan etmiş, Amerika Birleşik Devletleri 1946'da Filipinler'e bağımsızlık vermiş, Malezya 1957'de Britanya'dan bağımsızlığını kazanmış ve Singapur, bildirgenin imzalanmasından sadece iki yıl önce, 1965'te Malezya'dan ayrılmıştır.

Bu dört ülkenin hepsi, yüzyıllar boyunca Batılı güçler tarafından sömürgeleştirilmişlerdir. Filipinler yaklaşık yarım yüzyıl boyunca bir Amerikan sömürgesiydi ve öncesinde üç yüzyıldan fazla bir süre İspanyollar tarafından yönetildi. Hollandalılar önce Hollanda Doğu Hindistan Şirketi

aracılığıyla, sonra ise doğrudan Endonezya'yı yaklaşık 350 yıl boyunca yönetti. Malezya'nın bazı kısımları farklı dönemlerde İngilizler, Hollandalılar ve Portekizliler tarafından sömürgeleştirildi.

Ancak, Avrupa ülkeleri 16 ve 17. yüzyıllarda bölgeyi sömürgeleştirmeye başladığında, bölgede var olan benzersiz uluslararası sistem yıkıldı. 20. yüzyılın başlarında, bölgedeki neredeyse tüm ülke ve uluslar sömürgeleştirilmiş ve uluslararası sistem içindeki tanınırlıklarını kaybetmişlerdi. Sömürgecilerin tebaası durumuna düşürülen bu milletlerin bağımsızlık kazandıktan sonra uluslararası arenada tanınma ihtiyaçları ASEAN'ın kurulmasını tetikledi. Batılı güçler uzun süre Güneydoğu Asya ülkelerini kendilerine eşit olarak kabul etmedikleri için, bölge ülkeleri ASEAN'ı kurarak birbirleri için güvenli bir alan yarattılar. ASEAN bünyesinde her üye devlet, sınırları içindeki diğer üye devletlerin tam egemenliğini tanır. Egemenliğin karşılıklı olarak tanınması o kadar önemlidir ki, ASEAN Bildirgesi'nin ilk sayfasındaki iki paragraf, tüm üyelerinin egemenliğini yeniden teyit etmeye ayrılmıştır:

> "Güneydoğu Asya ülkelerinin, bölgenin ekonomik ve sosyal istikrarını güçlendirme ve barışçıl ve ilerici ulusal kalkınmalarını sağlama konusunda temel bir sorumluluğu paylaştığını ve halklarının idealleri ve özlemleri doğrultusunda ulusal kimliklerini korumak için her türlü dış müdahaleye karşı istikrarlarını ve güvenliklerini sağlamaya kararlı olduklarını dikkate alarak; Tüm yabancı üslerin geçici olduğunu ve yalnızca ilgili ülkelerin açık onayıyla varlığını sürdürdüğünü ve bölgedeki devletlerin ulusal bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini doğrudan veya dolaylı olarak baltalamak veya ulusal kalkınmalarının düzenli süreçlerine zarar vermek amacıyla kullanılmalarının amaçlanmadığını onaylayarak" (Association of Southeast Asian Nations 1967).

O dönemde, başta Malezya ve Endonezya arasında yaşanan ve *konfrontasi* olarak bilinen mücadele, Manila yönetiminin Malezya'nın Borneo adasında yer alan Sabah eyaleti üzerindeki hak iddiası ve Tayland'ın güneyinde yaşayan Müslüman Malayların ayrılıkçı hareketleri olmak üzere, üye ülkeler arasında çeşitli güvenlik sorunları bulunmasına rağmen ASEAN Bildirgesi'nde bütün üye ülkelerin egemenlik haklarının garanti altına alınmış olması dikkat çekicidir. Nitekim Nesadurai (2008: 225) 1960'larda ASEAN'ın beş orijinal üyesi arasındaki çatışma ve anlaşmazlıklar düşünüldüğünde ASEAN gibi bir organizasyonun kurulmuş olmasının bile olağanüstü bir durum olduğunu dile getirir. Egemenliğin karşılıklı olarak tanınması,

ASEAN'ın işleyişi açısından hayati önem taşımaktadır. Zira, tartışmasız bir şekilde Asya'daki en başarılı çok taraflı örgütlerden biri olan ASEAN, Batılı emsallerine kıyasla farklı bir şekilde işlemektedir. Birliğin faaliyet gösterdiği çerçeve "ASEAN Yolu" olarak bilinir. ASEAN Yolunun kesin tanımı konusunda akademisyenler arasında tam bir fikir birliği olmasa da genel kabul görmüş temel unsurlar mevcuttur. Susy Tekunan (2014: 144) ASEAN Yolu'nu tartışma ve konsensüs odaklı bir karar alma süreci olarak tanımlar. Konsensüse dayalı karar alma ne kadar uzun sürerse sürsün, konsensüs, ASEAN Yolu'nun karar alma mekanizmasının vazgeçilmez kavramlarından biridir. Amitav Acharya (1997) da ASEAN Yolu'nun çok taraflı etkileşimlerin yapısı ya da özüyle ilgili değil, bu etkileşimlerin gerçekleştirildiği süreçle ilgili olduğundan bahsederek yine ASEAN Yolu'nun bir karar alma süreci olduğu üzerinde durmaktadır.

Ayrıca ASEAN Yolu, bütün üye ülkelerin eşit olduğu üzerinde özellikle durur ve iş birliğini organizasyonun temel ögelerinden biri olarak ele alır. Almanya, Fransa ve (Brexit öncesi) Birleşik Krallık gibi ekonomi ve nüfus bakımından güçlü ülkeler AB'yi domine ederken açık ara farkla organizasyonun en büyük GSYİH'sine ve en yüksek nüfusuna sahip olan Endonezya'nın diğer üye ülkelerle tamamen eşit statüde olması ASEAN Yolu'nun üye devletlerin eşitliğine verdiği önemi göstermektedir. Eski ASEAN Genel Sekreteri Rodolfo C. Severino (2001) ise *mushawara* ve *mufakat* (danışma ve konsensüs) gibi yerel kavramların ASEAN ülkelerinin birbirleriyle olan etkileşimlerinde ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Seng Tan (2017: 67), ASEAN'ın uzun süredir uzlaşı, istişare, gayriresmîlik ve hükümetler arası iş birliğine vurgu yaptığını ve bu vurgunun ASEAN Yolu olarak bilindiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, yükümlülük, kesinlik, sübvansiyon ve diğer ilişkili ilkeleri vurgulayan oldukça kurumsallaşmış bir yapıya sahip olan AB gibi Batılı örgütlerden farklıdır. Hiro Katsumata'ya (2003: 106) göre ise ASEAN Yolu dört temel ilkeyi kapsar. Bunlar sırasıyla üye devletlerin içişlerine karışmama, sessiz diplomasi uygulaması, güç kullanmaktan kaçınma taahhüdü ve uzlaşı yoluyla karar almadır.

ASEAN Yolu'nun tartışmasız en önemli unsuru olan müdahale etmeme ilkesi, üye devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale edemeyeceğini belirtir. Bu yalnızca askerî müdahaleyi değil, aynı zamanda siyasi müdahaleyi de ifade eder. Örneğin, AB bir zamanlar Macaristan hükümetini politikalarını değiştirmeye zorlamak için Macaristan'a yapılan AB yardımlarını kesmeyi önermişti (Melchior 2022). Bu, hukukun üstünlüğü koşulluluk

mekanizmasının bir sonucudur. 2020 yılında uygulamaya konulan bu mekanizma, AB'nin hukukun üstünlüğü ilkelerini uygulama konusunda önemli eksiklikler gösteren bir üye devlete mali fon sağlamayı durdurmasına olanak tanır. Ancak ASEAN böyle bir mekanizmaya sahip değildir

Katsumata (2003: 106-107) tarafından belirtilen ikinci ilke, ASEAN üyelerinin diğer üye devletleri alenen eleştirmekten kaçınmasını ifade eden sessiz diplomasidir. Bunun yerine, ikili sorunları örtülü müzakereler yoluyla çözmeye çalışırlar. Üçüncü ilke, ASEAN normlarının, üyelerini karşılıklı güveni kademeli olarak geliştirerek uzun vadeli iyileştirmeler yapmaya motive ettiğini vurgular. ASEAN Yolu, üyelerini ihtilaflı bölgelerin yasal olarak sınırlandırılması yoluyla acil çatışma çözümüne yönlendirmez. Bunun yerine, ASEAN yaklaşımının temel amacı, karşılıklı güven duygusunu teşvik ederek çatışmanın tırmanmasını önlemektir.

Son olarak, mutabakat yoluyla karar alma kavramı Asya bağlamında ele alınmalıdır. Karar almanın usule ilişkin unsurları veya oyların kesin sayımı daha az önem taşır. ASEAN'ı Avrupa'dan ayıran şey, genellikle daha törensel ve dolaylı, uzun süreli görünebilecek bir yöntem içeren mutabakat sağlama konusundaki kendine özgü yaklaşımıdır (Katsumata 2003: 107). Bu nedenle, Güneydoğu Asya devletlerinin katı değerler dayatmayan ikili ilişkilere ve gevşek çok taraflı örgütlere olan tercihlerinin, bölgenin tarihinden kaynaklanan tanınma ihtiyacına atfedilebileceği ileri sürülebilir.

Ayrıca, Avrupa deneyiminin aksine, ASEAN devletleri bölgedeki her ülkenin birbiriyle savaştığı bölgesel bir savaşla karşılaşmamıştır. Buna karşılık, Avrupa ülkeleri II. Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında savaşmışlardır. Bu savaş, her ikisi de Avrupa ülkesi olan Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan vahşetler, Avrupalılara dış güçler tarafından değil, bölge ülkeleri tarafından uygulandı. Bu nedenle, savaş bittikten sonra Avrupa ülkelerinin bir araya gelerek egemenliklerinin bir kısmını daha yüksek bir güce devretmeleri ve benzer olayların bir daha yaşanmamasını sağlamaları hayati önem taşıyordu.

Buna karşılık, bölgedeki sömürgeleşmenin başlangıcından II. Dünya Savaşı sonrası sömürgesizleşme dönemine kadar Güneydoğu Asya, halkına yabancı güçler tarafından uygulanan acımasız olaylara maruz kalmıştır. Kuzeydoğu Asya'nın bir gücü olan Japon İmparatorluğu, II. Dünya Savaşı sırasında bölgenin büyük bir kısmını işgal ederken, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri yüzyıllar boyunca bölgeye egemen olmuştur. Sömürgecilerden oluşan AB'nin aksine, ASEAN eski sömürge uluslarını bir araya getiren bir örgüttür. Bu nedenle, sömürgeci güçlerin bölgeden ayrılmasının ardından ASEAN

üyeleri, barışçıl bir Güneydoğu Asya'ya ulaşmak için egemenliklerinin herhangi bir kısmından vazgeçme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Shih'nın (2023) belirttiği gibi, "Küresel Güney'de sömürge sonrası rejimlerin, geçmiş emperyal ve sömürgeci savaşların insanlığa getirdiği felaketlere yol açmanın suçluluğunun üstesinden gelme ihtiyacı hissetmelerine neden olacak kadar büyük bir savaş olmamıştır."

Güneydoğu Asya entegrasyonu Avrupa entegrasyonu kadar güçlü değildir ve ASEAN üyeleri hiçbir zaman örgütü ulusüstü bir yapıya dönüştürmeyi düşünmemişlerdir. Güneydoğu Asya'nın bölgeselciliği, bu tarihsel nedenlerden dolayı Avrupa'nınkinden farklıdır. ASEAN'ın çok taraflılığı, esas olarak ikili ilişkiler ağı olan ve katı değerlere ve bağlayıcı anlaşmalara dayanmayan Çin çok taraflılığına benzemektedir. ASEAN'ın somut değerlerden yoksun olması ve bölgedeki şiddeti önleyemediği izlenimi onu eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Nitekim Kusuma Snitwongse (1990: 40), ASEAN hiçbir zaman güvenlik konusunda kendi kendine yeterli olmayı başaramamış olsa da birliğin en büyük başarısının bir "topluluk inşası" olduğunu belirtmiştir.

Yine de yukarıda da belirtildiği gibi, ASEAN'ın açık hedefi hiçbir zaman bölge ülkeleri arasındaki toprak anlaşmazlıklarına çözüm bulmak veya üyelerinden birinde bir iç savaşın çıkmasını önlemek olmamıştır. Asya menşeli olmasıyla uygun olarak, ASEAN'ın amacı, üyelerinin tanınma ihtiyacını karşılamak ve onları toplum tarafından, özellikle de diğer Güneydoğu Asya ülkeleri ve daha geniş anlamda uluslararası toplum tarafından kabul ettirmektir. Bu açıdan bakıldığında ASEAN başarılı olmuş sayılabilir. Nitekim akademik yazında ASEAN'ın üye ülkelerin iç sorunlarına rağmen Güneydoğu Asya bölgesinde devletler arası güvenlik ve barışın sağlanmasındaki rolünün oldukça yüksek olduğu gibi bir konsensüs mevcuttur (Caballero-Anthony 2023: 196).

Bazı akademisyenler ASEAN'ın yararlılığını sorgulamış ve hatta 2007'de kabul edilen tüzüğünü bir başarısızlık olarak nitelendirmiştir (Leviter 2010). Bu eleştiri, örgütün üye devletlerinde insan hakları ihlallerini ve etnik temizliği önleme konusundaki algılanan yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Batılı bir bakış açısıyla bakıldığında, bu eleştiri geçerli bir eleştiridir. Batılı devletler yetkilerinin ve karar alma yetkilerinin bir kısmını uluslararası örgütlere devrederken, ASEAN devletleri bu tür tavizler vermemektedir. Sonuç olarak, ASEAN Tüzüğü'nde demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine atıfta bulunulmasına rağmen, örgüt üye devletleri arasında bu ilkelere uyumu sağlayacak araçlardan yoksundur.

Ancak, ilişkisel bir bakış açısıyla bakıldığında, bu ASEAN'ın başarısızlığını göstermez, aksine ASEAN'ın çok taraflılığı ile Batı çok taraflılığı arasındaki farkı vurgular. Bu durum, Nattapat Limsiritong'un (2017) ASEAN'ın üye ülkelerinden biri olan Myanmar'da yaşanan Rohingya Krizi ve katliamları sırasında neden hareketsiz kaldığını araştıran çalışmasında da açıkça görülmektedir. Yazar, ASEAN Şartı'nın 2(e) ve 21(1) maddelerinin, koşullar ne olursa olsun hiçbir ASEAN Üye Devletinin diğerinin işlerine karışmayacağını garanti eden ASEAN Yolu ilkesini teyit etmek üzere formüle edildiği sonucuna varmaktadır. Ayrıca, ASEAN tarafından alınan tüm kararların yalnızca fikir birliğine dayanacağını da belirtmektedir. Dolayısıyla, ASEAN Şartı'nda belirtilen müdahale etmeme ve fikir birliğine dayalı karar alma ilkeleri uyarınca, ASEAN, Myanmar'ın izni olmadan Rohingya durumuna müdahale etme yetkisine sahip değildir. ASEAN'ın, ASEAN Şartı'nda belirtilen bu müdahale etmeme ilkesine saygı göstermesi ve bağlı kalması, örgütü bir arada tutmak için zorunludur.

ASEAN Şartı'nın 2(e) ve 21(1) maddelerinde yer alan müdahale etmeme ve fikir birliğine dayalı karar alma ilkeleri, ASEAN Yolu'nu teyit eder ve hiçbir üye devletin bir diğerinin işlerine karışmayacağını garanti eder. Bu ilkeler ayrıca, ASEAN tarafından alınan tüm kararların fikir birliğine dayalı olması gerektiğini de belirtir. Bu ilkeler doğrultusunda, ASEAN, Myanmar'ın izni olmadan Rohingya sorununa müdahale etme yetkisine sahip değildir. ASEAN'ın, ASEAN Şartı'nda belirtilen müdahale etmeme ilkesine saygı duyması ve bu ilkeyi koruması hayati önem taşır. Bu ilkeye bağlı kalarak ASEAN, üye devletleri arasında egemenlik ve karşılıklı saygıya olan bağlılığını sürdürür. Bu ilke, her üyenin kendi içişlerinde özerkliğe sahip olmasını sağlarken, bölge içinde barışçıl iş birliğini de teşvik eder. ASEAN'ın insan hakları endişeleri gibi hassas konuları ele almadaki rolü, diyalog, yapıcı katılım ve çözüm için elverişli bir ortamın teşvik edilmesi yoluyla ele alınmalıdır. Kuruluş, Myanmar tarafından talep edilmesi veya tüm üye devletlerin harekete geçme konusunda fikir birliğine varması halinde yardım sunabilir veya tartışmaları kolaylaştırabilir. Sonuç olarak, ASEAN'ın Rohingya sorunu gibi konularda ASEAN Şartı'nda belirtilen müdahale etmeme ilkesini benimsemesi esastır. Bu ilkeye saygı göstererek ASEAN, üyeleri arasında birliği koruyabilir ve bölgesel sorunların barışçıl yollarla çözülmesine elverişli bir ortam yaratabilir (Limsiritong 2017: 77). Ayrıca ASEAN'ın AB'nin aksine fazla kurumsallaşmamış olması ve bir çatı organizasyondan ziyade yatay bir organizasyon görünümü vermesi, büyük güç çatışmasına sahne olan Asya-Pasifik gibi bir bölgede bile etkisini

artırmasını sağlamıştır. Örneğin, geleneksel olarak diğer ülkelerle çok taraflı yerine iki taraflı ilişkileri tercih eden Çin bile 1990'lı yıllardan itibaren ASEAN'ı bölgedeki devletlerin çıkarlarının temsilcisi hatta bölgesel bir güç olarak görmeye başlamıştır (Yahuda 2012: 33).

Tusicisny (2007), ASEAN'ı doğrudan bir "devletlerarası güvenlik topluluğu" örneği olarak görür ve bu organizasyonu "kapsamlı güvenlik topluluğu" olarak tanımladığı AB'nin karşısına yerleştirir. Bunun sebebi ASEAN'ın üye ülkelerin içerisindeki güvenlik sorunlarıyla ilgilenmemesi, ancak AB'nin sadece üye ülkeler arasındaki güvenlik sorunlarına değil, üye ülkelerin iç güvenlik sorunlarına da çözüm bulmaya çalışmasıdır. Brandýs (2012), Tusicisny'nin sınıflandırmasına üçüncü bir kategori olarak "bireysel güvenlik topluluğunu" eklese de bu kategorinin ASEAN ile doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Brandýs'e göre AB bireysel bir güvenlik topluluğudur çünkü kendi üye devletlerinin vatandaşlarının sahip olduğu haklarla da ilgilenir.

Väyrynen (2000: 176), ASEAN'ı bir "başlangıç aşamasında olan çoğulcu güvenlik topluluğu" olarak tanımlar. Brandýs (2012), AB'nin insan refahına odaklanan politikalarıyla bireysel güvenlik modeline doğru bir geçişi örneklediğini öne sürer. Buna karşılık, ASEAN, bireysel haklardan ziyade bölgesel istikrara vurgu yapan devletlerarası bir modelle daha yakından uyumludur.

Shih'ya (2024a) göre, sömürgeleştirilmiş bir topluluk olmanın yanı sıra, Küresel Güney Güvenlik Topluluklarının (KGGT'lerin) birkaç temel özelliği vardır: Kurallara bağlı kalmama, karşılıklı kabul ve destek ve güvenlikten uzaklaşma. ASEAN, AB'nin aksine ortak norm ve kurallara dayanmadığı için Shih'nın ortaya koyduğu ilk özellikle uyumludur. Son iki özellik olan karşılıklı kabul ve güvenlikten uzaklaşma da ASEAN'da görülür çünkü üye devletler, söz konusu devletin güvenlik durumu ne olursa olsun diğer üye devletlerin egemenliğine saygı duyarlar. ASEAN'ın Myanmar İç Savaşı'na müdahale etme konusundaki isteksizliği buna örnektir. Dolayısıyla, Shih'nın kriterlerine göre ASEAN'ın bir "Küresel Güney Güvenlik Topluluğu" olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Shih'ya (2023: 3) göre bir KGGT, üyeleri arasındaki çatışmaların uzamasına izin verir. Üye ülkeler üzerinde, aralarındaki anlaşmazlıkları bitirmeleri için baskı kurmaz. Batılı, kurallara dayalı organizasyonların aksine bir KGGT'nin asıl amacı, liderliğinin ve kurumlarını meşruiyetini sağlamaktır. Shih, ASEAN'ı tipik bir KGGT örneği olarak görür. Bir KGGT

olması ASEAN'a ABD-Çin rekabetinde tarafsız kalma ve her iki süper güçten de istifade etme fırsatı verir. Buna göre Kuzeydoğu Asya'da ASEAN benzeri bir organizasyonun bulunmaması Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerin ABD boyunduruğundan kurtulmasını engellemektedir.

Shih (2023: 6-7), Batılı bakış açısına göre çok taraflı rejimlerin sadece insan hakları ve demokrasiyi yaymak gibi bir misyon temelinde örgütlenebileceğini ifade eder. Ancak ASEAN ve ŞİÖ gibi Asyalı çok taraflı örgütler bu şekilde üye ülkelerin dışında kalan ülkelere vaaz vermelerine sebep olan bir misyona sahip değildirler. Bunun yerine ASEAN, "ASEAN Yolu" adı verilen bir dizi değeri takip eder.

Shih'ya (2024a: 3) göre Batılı çok taraflı organizasyonlar "devlet-merkezci elitist" bir GT oluşturur. Bunun sebebi Batı ülkelerinin eski sömürgeciler olması; ayrıca kolonyal ve emperyal savaşlarla insanlığın acı çekmesine sebep oldukları için bir suçluluk duygusuna sahip olmalarıdır. Ancak ASEAN gibi KGGT'lerin üyeleri arasında Avrupalı Vestfalya düzenine dayanan ülkeler arasında olduğuna benzer şekilde çatışma ve savaşlar yaşanmamıştır. Tam tersine KGGT'lerin üyeleri eski koloniler oldukları için kendi aralarında savaşan, yayılmacı ulus devletleri sınırlandırma değil, eski sömürgeler olarak birbirlerini tanıma ve egemenliklerini kabullenme arayışı içinde olmuşlardır (Shih 2024a: 4).

4. Sonuç

"Güvenlik topluluğu" kavramı Karl Deutsch tarafından ilk kez ortaya atıldığı 1957 yılından itibaren güvenlik ve bölgeselcilik çalışmalarının merkezinde yer almış kavramlardan biridir. ASEAN ve güvenlik topluluğu üzerine yapılan çalışmaların vardığı genel konsensüs, ASEAN'ın bir güvenlik topluluğu olmadığı yönündedir. Örneğin Khoo (2024) bir ASEAN güvenlik topluluğunun hiçbir zaman var olmadığından bahsederken Collins (2006) ASEAN'ı bir güvenlik topluluğu değil, güvenlik rejimi olarak tanımlanmıştır. Aynı tanımı Kocak (2008) da yapmış ve ASEAN'ın bir güvenlik topluluğu olacak kadar olgunlaşmadığını ve bir güvenlik rejimi olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sheldon Simon'a (1992: 122) göre ASEAN kendi üyelerinin hiçbirinin diğer üyelerle olan sorunlarını çözmek için onlara karşı şiddete başvurmayı düşünmemesi anlamında bakıldığında bir güvenlik topluluğu olarak görülebilir. Acharya (2001: 208) ise Adler ve Barnett'in güvenlik topluluğu sınıflandırmasını kullanarak ASEAN'ı henüz başlangıç aşamasında olan bir güvenlik topluluğu olarak kategorize etmiştir.

Chang (2006) ve Emmers (2016) de ASEAN'ın bir güvenlik topluluğu olmadığı sonucuna varmışlardır. Nischalke (2002) ASEAN'ın "kimliğe dayalı" değil "kurallara dayalı" bir kurum olduğunu belirtmiş ve bu organizasyonu tam anlamıyla bir güvenlik topluluğu olarak görmemiştir. ASEAN Yolu'nun efektifliğini inceleyen Loke (2005), ASEAN'ın kurumsallaşma konusunda oldukça ileride olduğundan ancak bunun efektif olduğu anlamına gelmeyeceğinden bahsetmiştir. Öte yandan, Heng (2014), ASEAN Yolu konseptinin bir güvenlik topluluğunun temel taşını oluşturabileceğini belirtmektedir.

Ancak Shih (2024a; 2024b) tarafından yapılan Küresel Güney Güvenlik Topluluğu tanımına bakıldığında ASEAN'ın bu tanımla uyuşan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Shih'nın sınıflandırmasına göre ASEAN'ın bir Küresel Güney Güvenlik Topluluğu olduğu ifade edilebilir. ASEAN'ın, AB'nin aksine üyelerinin egemenliklerinin bir kısmını bir üst kuruluşa devretmemesine ve ASEAN üyelerinin birbirinden çok farklı resmi ideoloji ve hükümet sistemlerine sahip olmasına rağmen, ASEAN'ın kuruluş yılı olan 1967'den sonra Malezya ve Endonezya arasındaki konfrontasi dönemi çatışmaları ve Tayland ile Kamboçya arasında ara ara devam eden kısa süreli çatışmalar hariç tutulduğunda, üye ülkeler arasında herhangi büyük bir savaş yaşanmamış olması dikkate değerdir.

Güvenlik topluluğu konseptini, Deutsch'un en başta öngördüğü şekilde kendi aralarında savaşmanın imkânsıza yakın hâle geldiği devletler topluluğu olarak tanımlarsak, Güneydoğu Asya bölgesinin onlarca yıl boyunca güvenlik içerisinde olmasına büyük katkı sağlayan ASEAN'ın bir güvenlik topluluğu olarak kabul edilmesi gerekir. Ancak Adler ve Barnett'in sınıflandırması açısından bakıldığında ASEAN'ın olgun bir güvenlik topluluğu olmasının önünde çeşitli engeller mevcuttur. ASEAN'ın yeterli kurumsallaşma düzeyine erişememesi, AB'ye benzer bir ortak parlamento, konsey, komite ve komisyonlara sahip olmaması, ASEAN üyesi ülkelerin ekonomik anlamda birbirleri yerine Çin ve ABD gibi dış güçlere daha fazla bağımlı olması gibi nedenler ASEAN'ın kuruluşunun üzerinden yarım asırdan uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen henüz başlangıç aşamasında olan bir güvenlik topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Ayrıca 1997 Asya Finansal Krizi ASEAN'ın AB tarzı bir ekonomik entegrasyona doğru yönelmesini de engellemiştir. Birliğin AB seviyesinde bir kurumsallaşmaya ulaşması kısa ve orta vadede mümkün gözükmemektedir.

Güvenlik topluluklarını bir misyon sahibi olması gereken ve üyelerinin iç işlerine müdahale ederek iç kargaşaları önlemesi gereken kurumlar olarak

gören Batımerkezci bakış açısına göre ASEAN ya bir güvenlik topluluğu değildir ya da Adler ve Barnett'in sınıflandırmasına göre henüz başlangıç aşamasında olan bir çoğulcu güvenlik topluluğudur. Tusicisny ise ASEAN'ı "devletlerarası güvenlik topluluğu" olarak tanımlar. Bunun sebebi ASEAN'ın sadece kendi mensubu olan ülkeler arasındaki çatışmaları çözmüş olması, ancak üye ülkelerin içerisinde yaşanan iç savaşları, katliamları ve soykırımları önleyememesidir. Brandýs'e göre ise AB'nin üye ülkelerin demokratik olup olmamasıyla ve bu devletlerin vatandaşlarının sahip olduğu haklarla ilgilenmesi onu bir "bireysel güvenlik topluluğu" yapar. Çünkü AB vatandaşları sadece ülkelerinin değil güvenliğinden değil, kendi bireysel güvenliklerinden de emin olabilirler. Bundan dolayı ASEAN, üye ülkelerin demokrasi seviyesi ve bu ülkeler içerisinde insan haklarının korunmasıyla ilgilenen bir "bireysel güvenlik topluluğu" olan AB'den ayrışmaktadır.

Shih'nın Batımerkezciliği aşan bakış açısına göre ise ASEAN, AB gibi sömürgeci güvenlik topluluklarının aksine bir Küresel Güney Güvenlik Topluluğu'dur. Sömürgeci güvenlik topluluğu, kendi aralarında yaptıkları savaşlardan dolayı büyük acılar çeken ve bu savaşları bir daha yaşamamak amacıyla egemenliklerinin bir kısmını bir çatı örgüte devretmeyi kabul eden güvenlik topluluklarını tanımlar. Sömürgeci güvenlik topluluğunun bugün en iyi bilinen örneği AB'dir. ASEAN ise, tam tersine, Batılı sömürgeci ülkeler tarafından uzun bir süre boyunca kolonize edilmiş Güneydoğu Asya ülkeleri tarafından kurulan bir organizasyondur. Dolayısıyla ASEAN'ın asıl amacı, sömürgeci güvenlik topluluklarının aksine, üye ülkelerin egemenliğini bir çatı örgüte devretmesi değil, üye ülkelerin birbirlerinin kendi sınırları içerisinde tam egemenliğe sahip olduğunu tanımasıdır. Sonuç olarak ASEAN'ın hem Batımerkezci hem de Batımerkezci sonrası bakış açısına göre bir güvenlik topluluğu sayılabileceği söylenebilir. Ancak iki görüşün ASEAN sınıflandırması arasında derece farkı bulunmaktadır. Batımerkezci kategorizasyonlarda ASEAN, AB veya Kuzey Amerika gibi "gelişmiş" güvenlik topluluklarının gerisinde görülür. Shih'ya göre ise ASEAN, bir güvenlik topluluğu olarak AB ile aynı statüdedir ve AB kadar gelişmiş kabul edilir. Shih'nın düşüncesine göre ASEAN'ın kurumsallaşamama ve üye ülkelerin iç güvenlik sorunlarını engelleyememe gibi AB'ye göre geride kalmış gibi gözüktüğü alanlarda aslında AB'nin gerisinde değildir. AB'nin yüksek derecede kurumsallaşmış olması ve üye ülkelerin iç işlerine karışmasının temel sebebi, bu birliğin bir sömürgeci güvenlik topluluğu olmasıdır. ASEAN'ın kurumsallaşmaması ve üye ülkelerin iç işlerine müdahale etmemesi bir tercihtir ve bu tercih üye ülkelerin Batı tarafından kolonize edilmiş Küresel Güney ülkeleri olması gerçeğine dayanır.

KAYNAKLAR

Acharya, Amitav (1997). "Ideas, Identity and Institution-building: From the 'ASEAN way' to the 'Asia-Pacific way'?". *The Pacific Review*, *10(3)*: 629-652.

Acharya, Amitav (2001). *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. London and New York: Routledge.

Adler, Emanuel and Barnett, Michael (ed.) (1998). *Security Communities.* Cambridge: Cambridge University Press.

Association of Southeast Asian Nations (2023). *Chairman's Statement of the 26th ASEAN-China Summit, Association of Southeast Asian Nations*, 9 Eylül 2023, (https://asean.org/chairmans-statement-of-the-26th-asean-china-summit/, 23 Kasım 2023'te erişildi.

Bellamy, Alex J. (2004). *Security Communities and their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* New York: Palgrave Macmillan.

Brandýs, Jiri (2012). "Defining an Individual Security Community: The EU and ASEAN in Contrast". *Central European Journal of International and Security Studies, 6(4)*:308-328.

Bulling, Agustin Julio (2016). "The ASEAN Security Community and the Concept of Security Communities". *Intus-Legere Historia*, *10(1)*: 77-100.

Caballero-Anthony, Mary (2023) "Peace and Security Studies in Southeast Asia in a Changing Global Environment". *Asian Journal of Peacebuilding*, *11(1)*: 193-212.

Chang, Jun Yan (2016). "Essence of security communities: explaining ASEAN". *International Relations of the Asia-Pacific*, 16, 335-369.

Collins, Alan (2006). "Forming a security community: lessons from ASEAN". *International Relations of the Asia-Pacific, 7(2)*: 203-225.

Deutsch, Karl et al. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organizations in the Light of Historical Experiences.* Princeton: Princeton University Press.

Dorr, Noel (2004). "A New World Order? The Role of the United Nations in the International System". *Irish Studies in International Affairs*, *15(2004)*: 35-56.

Emmers, Ralf (2016). "Enduring Mistrust and Conflict Management in Southeast Asia: An Assessment of ASEAN as a Security Community". T*RaNS: Trans - Regional and -National Studies of Southeast Asia, 5*: 75 -97.

Heng, Pek Koon (2014). *The "ASEAN Way" and Regional Security Cooperation in the South China Sea.* Working Paper 2014/121, European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

Higgins, Rosalyn (1972). “The Advisory Opinion on Namibia: Which UN Resolutions Are Binding under Article 25 of the Charter?”. *The International and Comparative Law Quarterly, 21(2)*: 270-286.

Katsumata, Hiro (2003). “Reconstruction of Diplomatic Norms in Southeast Asia: The Case for Strict Adherence to the “ASEAN Way”. *Contemporary Southeast Asia*, *25(1)*: 104-121.

Kocak, Deniz (2008).” Security regime or “security community”? Classifying ASEAN in the spectrum of regional security organizations”. *Asian Review, 21(1)*: 89-101.

Lanteigne, Marc (2006). “In Medias Res: The Development of the Shanghai Co-Operation Organization as a Security Community”. *Pacific Affairs, 79(4)*: 605–622.

Lenaerts, Koen and Marlies, Desomer (2005). “Towards a Hierarchy of Legal Acts in the European Union? Simplification of Legal Instruments and Procedures”. *European Law Journal*, *11(6)*: 744-765.

Leviter, Lee (2010) “The ASEAN Charter: ASEAN Failure or Member Failure?”. New York University *Journal of International Law and Politics*, *43(159)*: 159-210.

Limsiritong, Nattapat (2017). “Why ASEAN Fails to Play Role in the Rohingya Situation from the Perspective of ASEAN Charter”. *Asian Political Science Review*, *1(2)*: 73-79.

Loke, Beverly (2005). “The 'ASEAN Way': Towards Regional Order and Security Cooperation?”. *Melbourne Journal of Politics*, *30*: 8.

Melchior, Sigrid (2022). “Explainer: Europe cuts off funds for Hungary - what is at stake?” *Investigate Europe*, 15 Aralık 2022, (https://www.investigate-europe.eu/posts/explainer-europe-cuts-off-funds-for-hungary-what-is-at-stake, 20 Kasım 2023’te erişildi.

Nesadurai, Helen E. S. (2008) “The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)”. *New Political Economy*, *13(2)*: 225-239.

Severino, Rodolfo Certeza (2001, September 3). *The ASEAN Way and the Rule of Law*. Address at the International Law Conference on ASEAN Legal Systems and Regional Integration sponsored by the Asia-Europe Institute and the Faculty of Law, University of Malaya, Kuala Lumpur.

Shih, Chih-Yu (2023, October 19-20). *An Alliance of Colonizers versus an Alliance of Autocrats? Regime-based Security and the Shanghai Cooperation Organization, The Rising Soft and Hard Power of China in Central Asia*, Helsinki, Finland.

Shih, Chih-Yu (2024a, January 23-24). *Security as a Civilized Colonialism: A Theoretical Draft, Conference on the Genealogy of Post-Western IR Historiography: Asian Perspectives*, National Chung Hsing University, Taichung, Taiwan.

Shih, Chih-Yu (2024b). *Relation and Role in China's Internationalism: Rediscovering Confucianism in a Pluriversal World.* Albany: SUNY Press.

Simon, Sheldon (1992). "The Regionalization of Defence in Southeast Asia". *Pacific Review*, 5(2).

Snitwongse, Kusuma (1990). "Meeting the Challenges of Changing Southeast Asia". in Scalapino, Robert; Sato, Seijabura and Han, Sung-Joo (eds). *Regional Dynamics: Security, Political and Economic Issues in the Asia Pacific Region*. Jakarta: Centre for Strategic and International Studies.

Tan, See Seng (2020). "Is ASEAN Finally Getting Multilateralism Right? From ARF to ADMM+". *Asian Studies Review*, *44(1)*: 28-43.

Tekunan, Susy (2014) "The Asean Way: The Way To Regional Peace?". *Jurnal Hubungan Internasional*, *3(2)*: 142-148.

Tusicisny, Andrej (2007). "Security Communities and Their Values: Taking Masses Seriously". *International Political Science Review*, *28(4)*: 425-449.

Väyrynen, Raimo (2000). "Stable Peace Through Security Communities? Steps Towards Theory-Building". Ed. Kacowicz, Arie Marcelo.; Bar-Siman-Tov, Yaacov; Elgström, Ole and Jerneck, Magnus, *Stable Peace among Nations.* Lanham: Rowman & Littlefield. 108–29.

Wæver, Ole (1998). "Insecurity, security, and asecurity in the West European non-war community". Ed. Adler, Emanuel and Barnett, Michael. *Security Communities.* Cambridge: Cambridge University Press. 69-118.

Yahuda, Michael (2012). "China's Recent Relations with Maritime Neighbours". *The International Spectator*, *47(2)*: 30-44.

ASEAN BİBLİYOGRAFYASI

Mustafa DEMİR

Bu çalışma, Türkiye'de Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üzerine yapılan araştırmaları sistematik bir şekilde derlenmeyi amaçlamaktadır. İncelenen çalışmaların bir kısmının başlıklarında "ASEAN" ifadesi yer almakta olup başlıklarında bu ifade bulunmayan çalışmalar ise içerdikleri ASEAN ile ilgili bölümler temel alınarak çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaların seçimi sırasında DergiPark, Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik, Academia, ResearchGate, TRDizin ve Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) kaynaklarından yararlanılmıştır.

ASEAN İLE İLGİLİ MAKALELER

Abidin, İ. S. Z., Haseeb, M., & Islam, R. (2016). "Regional Integration of the Association of Southeast Asian Nations Economic Community: An Analysis of Malaysiya-Association of Southeast Asian Nations Exports". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 646-652.

Abidin, İ. S. Z., Haseeb, M., Azam, M., Islam, R. (2015). "Foreign Direct Investment, Financial Development, International Trade and Energy Consumption: Panel Data Evidence from Selected ASEAN Countries". *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(3), 841-850.

Abiç, F., & Demirtepe, M. T. (2023). "ASEAN'ın Myanmar Açmazı: İdeallerin Gerçeklerle Yüzleşmesi". Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari *Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 12(2), 229-248. https://doi.org/10.47934/tife.12.02.05

Ahmed, D. M. (2009). "Ict And Human Capital Intensities Impact On Asean 5 Productivity". *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(1), 1-8.

Akçay, F., & Saygılı, R. F. (2019). "Türkiye'nin Bölgesel Ekonomik Örgütlerle İhracatı Üzerine Çekim Modeli Uygulaması: AB Dışında Alternatifler Mümkün Mü?". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2), 193-214. https://doi.org/10.17065/huniibf.379205 [1]

[1] Bu çalışma doğrudan ASEAN üzerine yapılmamış olsa da ASEAN, incelenen uluslararası örgütlerden biri olarak yer almaktadır.

Akiş, E., & Soyyiğit, S. (2020). "Ekonomik Karmaşıklık Düzeyi ve CO2 Emisyonu Arasındaki İlişkinin Analizi: ASEAN Ülkeleri Örneği". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(38), 865-885. https://doi.org/10.35408/comuybd.688354

Akkemik, K. A. (2013, Aralık 2). "Doğu Asya'da Ekonomik Entegrasyon Nereye Gidiyor? [Where is economic integration in East Asia heading?]". Kadir Has Üniversitesi.

Akıllı, E. (2022). "ASEAN ve APEC: Güneydoğu Asya'da İşbirliği". *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, 475–486.

Akşemsettinoğlu, G. (2013). "Institutional Balancing in the Asia-Pacific". *Ankara University SBF Journal/Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(4).[2]

Alev, N. (2024). "Maliye Politikası Uygulamalarının İktisadi Büyümeye Etkisinin ASEAN Ülkeleri Örneğinde İncelenmesi". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(54), 2219–2248. https://doi.org/10.35408/comuybd.1461175

Algan Yapar, E. (2016). "Cosmetovigilance and Global Approaches". *Clinical and Experimental Health Sciences*, 6(2), 93-97.

Alkan, G., & Kocabaş, C. (2020). "ASEAN Ülkeleri İhracatına Ait Sosyal Ağ Analizi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (41)*, 138-149. https://doi.org/10.30794/pausbed.741240

Aral, B. (2012). "Doğu Asya'nın İnsan Hakları Perspektifine Bir Bakış". *Avrasya Etüdleri*, 41(1), 7-22.

Arunsırot, S. (2013). "An Analysis of Textual Metafunction in Thai Efl Students' Writing". *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 7(2).

Ateş, E. (2022). "Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) Anlaşması Üzerine İktisadi Bir Değerlendirme*". Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 44–70.

Artekin, A. Ö. (2024). "Finansal Gelişim, Doğrudan Yabancı Yatırım, Ticaret Liberalizasyonu ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: MENA ve ASEAN Ülkeleri Örneği". *Turkish Studies – Economics, Finance, Politics*, 19(2). https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.72933

Askar Karakır, İ., & Idris, A. (2016). "Impact of Mutual Interaction Between Civil Society And Conditionality by an External Actor on Democratization: Cases Of Turkey and Malaysia". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(2), 462-479. https://doi.org/10.24289/ijsser.279058 [3]

[2] Bu çalışmada Asya ülkelerinin Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'ni dengelemede kullandıkları örgütler ele alınmıştır ve ASEAN, bu örgütlerden biridir.

[3] Bu çalışmada Türkiye ve Malezya demokratikleşme süreçleri açısından karşılaştırılarak ele alınmıştır. ASEAN çalışmada Malezya'nın demokratikleşmesi sürecindeki tutumuyla yer almıştır.

Asker, A., & Çiçek, A. (2025). "Türk Devletleri Teşkilatı için Stratejik Kamu Diplomasisi Önerisi". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(Türk Devletleri Teşkilatı), 65-95. https://doi.org/10.16985/mtad.1611609 [4]

Aslam, M. (2015). "US-led TPPA and Its Implication on China Positions in Southeast Asian Regionalism". *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 14(1), 52-66.

Ateş, A. (2022). "Dezenformasyonla Mücadele: Kavramlar ve Kurumlar". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(3), 1574-1586. https://doi.org/10.21547/jss.1066605 [5]

Avcu, S. A., & Syzdykova, A. (2023). "ASEAN and Japan as an Example af Strong Regional Cooperation in East and Southeast Asia". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 395-413.

Awang, N., Ibrahim, İ., Said, R. M., Sufar, S. B. (2012). "Speculative Efficiency of Stock Index Futures Markets: An Analysis on the Asean Markets". *International Journal of Economics and Finance Studies*, 4(1), 159-170.

Aydın, G., & Demirbaş, Ç. E. (2014). "Bir Örgütlenme Çerçevesi Olarak 'ASEAN Yolu'nun Başarısı [The success of 'ASEAN Way' as an organizational framework]". *USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu)*.

Aydın, M. (2016). "The Potential Role of Turkey Toward A Regional Human Rights Arrangement in Asia". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 23-30. https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.(2016.2.3.03 [6]

Aziz, M. İ. A., & Dahalan, J. (2015). "The Impacts of Oil Price Fluctuations on Revealed Comparative Advantage of Manufacturing Commodities for ASEAN-5 Economies". *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(4), 1098-1108.

Aziza, N. A., & Aslan, H. (2024). "The Effect of Intellectual Capital on the Financial Performance of Islamic and Conventional Life Insurance Companies in GCC and ASEAN". *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(24), 466-485. https://doi.org/10.25(204/iktisad.1347656

Bahçecik, Ş. O. (2023 0). "Geleneksel Güvenliğin Ötesi: Çevre Sorunlarında ASEAN'ın Rolü". *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, Türkiye.

[4] Bu çalışmada ASEAN, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) için örnek alınabilecek bölgesel kamu diplomasisi modeli olarak ele alınmıştır.

[5] Bu çalışmada dezenformasyonla mücadele alanında üç önemli uluslararası aktörün, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB) ve ASEAN incelendiği belirtilmiştir.

[6] Bu çalışmada ASEAN kurumunun veya teşkilatının ayrı ve odaklanmış bir incelemesi yapılmamaktadır. Ancak ASEAN'a dair dolaylı ya da bağlamsal olarak bazı göndermeler vardır

https://tsbd.org.tr/wp-content/uploads/2023/01/BILDIRI-OZET-KITAPCIGI.pdf

Bahsi Koçer, F. Ş., & Gökten, K. (2024). "Neoliberal Düşünce Ekseninde ASEAN'ın Uluslararası Politik Ekonomisinin Analizi". *Fiscaoeconomia*, 8(3), 1472-1494. https://doi.org/10.25295/fsecon.1496944

Balcı, A., & Yeşiltaş, M. (2005). "Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(8), 167-198. [7]

Bardakçı, S. (2011). "Bölgesel Güvenlik ve Bölgesel Çatışma Ekseninde ASEAN Örneği". *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TUİÇ*).

Bashimov, G. (2017). "Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü: ASEAN-5 Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-15. https://doi.org/10.30803/adusobed.297810

Beyer, C. (2008). "Causes for Participation in Hegemonic Governance. Alternatives". *Turkish Journal of International Relations*, 7(1), 64-91. [8]

Beyer, C. (2009). "Causes for Participation in hegemonic Governance. Alternatives". *Turkish Journal of International Relations*, 8(1), 85-113. [9]

Buluş, A. (2006). "APEC ve ASEAN: Asya ve Pasifikte Birlik Çabaları [APEC and ASEAN: Integration Efforts in Asia and the Pacific]". *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Çizgi Kitabevi.

Canbay, Ş. (2025). "Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) Ekonomilerinde Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi (106)*, 173-194. https://doi.org/10.25095/mufad.1646036

Cao, K. D., Nguyen, T. T., & Dao, G. T. T. (2016). "Payment Methods in Acquisitions of Association of Southeast Asian Nations Bidders". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(4), 1707-1715.

Che Musa, M. F. (2017). "Malaysia Healthcare System". *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1(1), 7-10. [10]

Coşkun, M., & Çetin, B. (2024). "Siyasi Coğrafyada, Küresel İlişkilerin Mekânsal Katalizörü mü Yoksa Teritoryal Alternatifi mi Tartışmasının Odağı Olarak

[7] Bu çalışmada ASEAN, belirli bir odak noktası olarak değil, Japon dış yardım politikasının coğrafi ve stratejik kapsamı içinde yer alan bir referans bölge olarak ele alınmaktadır.

[8] Bu çalışmada ASEAN, "bölgesel örgütler" olarak analiz kapsamında yer almaktadır.

[9] Bu çalışmada ASEAN, "global terörle mücadele (Global War on Terrorism)" ekseninde katılım nedenleri açısından incelenmiş bir aktör olarak yer almaktadır.

[10] Bu çalışmada ASEAN, Malezya sağlık sistemi genel değerlendirmesi içinde "uluslararası iş-birliği ortakları" arasında yer almaktadır.

‘Yeni Bölgecilik’”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 22(1), 208-241. https://doi.org/10.33688/aucbd.1368956 [11]

Çakmaklı, B. M. (2024). “The Impact of Economic Integration Agreements on Turkey’s High Technology Product Exports: ASEAN Case”. *Fiscaoeconomia*, 8(1), 304-325. https://doi.org/10.25295/fsecon. 1363246

Çakmaklı, B. M., & Şarkgüneşi, A. (2023). “Avrupa Birliği ve ASEAN Çerçevesinde Ekonomik Entegrasyonların Türkiye’nin Teknoloji Transferine Etkisi”. *Fiscaoeconomia*, 7(1), 1-45. https://doi.org/10.25295/fsecon.1118304

Çelebi Boz, F., Çınar, Ö., & Temelli, F. (2017). “Enerji Tüketimi, Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ASEAN Ülkeleri Üzerine Bir Analiz”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 36-52.

Çelik, H. (2025). “Asian and European Connectivity Initiatives: Intersecting Geopolitical Strategies”. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 29(2), 28-49. [12]

Çelik, M. S. (2024). “The Effect of Budget Deficits on Stock Market Returns in Emerging Markets: A Panel VAR Analysis”. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 336-345. https://doi.org/10.30784/epfad.1446948

Çeştepe, H., & Mıstaçoğlu, T. (2010). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon: ASEAN ve MERCOSUR Örneği”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 93-106.

Çoban, M. N. (2022). “Nüfusun Yaşlanmasının Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri Üzerine Etkisi: ASEAN-5 Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi”. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-12.

Çoban, M. N. (2022). “Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve İşsizlik Arasındaki İlişki: ASEAN-5 Ülkeleri İçin Ekonometrik Bir Uygulama”. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 1-10.

Dedeoğlu, B. (2005). “Uzakdoğuda ASEAN Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler [External factors affecting regional organization within ASEAN in East Asia]”. *Foreign Trade Dergisi*.

Demir, A. (2023). “AUKUS Can Endanger ASEAN Centrality”. *Bölge Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 1-20.

Demir, H. S. (2021). “Uluslararası Hukukun Etkisizliğine Karşı İdealist Bir Çözüm Arayışı: Bertrand Russell’ın “Dünya Federal Devletleri” Düşüncesi”. *İnönü*

[11] Bu çalışmada ASEAN, “eski bölgecilik” döneminden günümüz “yeni bölgecilik” anlayışına geçiş bağlamında örnek teşkil eden bölgesel örgütlerden biri olarak ele alınmıştır.

[12] Bu çalışmada ASEAN, “Asya bölgesel örgütü” olarak bu bağlamda dolaylı da olsa çalışmanın analizinde yer almaktadır.

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(2), 501-519. https://doi.org/10.21492/inuhfd.930285 [13]

Diriöz, A. O. (2023). "ASEAN ve Barışçıl Bölgesel Ekonomik İş Birliği Politikaları". R. Bulut (Ed.), *Asya Pasifik Ülkeleri ve Ekonomileri*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Doğrul, M., & Takayuki, Y. (2025). "The Political Economy of Japan's Net-Zero Vision in the Context of Energy Security". *Ege Academic Review*, 25(1), 241-254. https://doi.org/10.21121/eab.20250115 [14]

Dumrul, Y. (2019). "Sağlık Harcamaları ve Çevre Kirliliği: Asean-5 Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi 396-407*. https://doi.org/10.21733/ibad.612184

Durmaz, F. (2023). "ASEAN Regionalism in the 21st Century: A Review of the Community-Building Process (2003-2015)". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 759-774. https://doi.org/10.33206/mjss.1249084

Durmaz, F. (2023). "The Evolving Nature of ASEAN's Human Rights Perspective: Vision and Practice". *The Turkish Yearbook of International Relations*, 54, 31-52. https://doi.org/10.58699/tyir.1369435

Erdin, C., & Özkaya, G. (2017). "ASEAN Ülkeleri ve Türkiye'nin TOPSIS Yöntemiyle Sürdürülebilir Gelişmişlik Endeksi Çerçevesinde Performans Değerlendirmesi". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 150-163.

Ergün Tatar, H. (2022). "ASEAN-5 Ülkelerinde Ekolojik Ayak İzi Yakınsaması: Suradf ve Surkss Birim Kök Testi". *Fiscaoeconomia*, 6(3), 1018-1035. https://doi.org/10.25295/fsecon.1071194

Fadhil, A., & Hastiadi, F. F. (2017). "Dynamics of Service Trade in Association of Southeast Asian Nations: Process Towards Integration". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 714-725.

Fafurida, F., Setiawan, A. B., & Irmawati, S. (2016). "A Strategy to Increase the Competitiveness of Leading Industries in Central Java Province to Face ASEAN Economics Community 2015". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(6), 60-66.

---

[13] Bu çalışmada, Russell'ın dünyanın "Amerika, Asya, Avrupa olmak üzere üç büyük blok" halinde düzenlenebileceği öngörüsü incelenmiş ve günümüzde bu blokların içinde "NAFTA, USMCA, FTAA, AB, ŞİÖ, ASEAN" gibi birliklerin "güç ve kaynak dengesinde oynadıkları rol" üzerinde durulmuştur. ASEAN örnek birliklerden biri olarak geçmektedir.

[14] Bu çalışmada, "A Hydrogen-Based Diplomacy in the ASEAN and Middle East" başlıklı alt başlıkla, Japonya'nın ASEAN bölgesi ile hidrojen ve enerji iş birliği perspektiflerini inceliyor. Dolayısıyla, ASEAN bu çalışmada örnek bölgesel iş birliği partneri olarak geçmektedir.

Gan, P.-T., Lee, N.-L., Hussin, M. Y. M., Rambeli, N. (2016). "Monetary Policy and External Factors: Empirical Evidence for Association of Southeast Asian Nations 3". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(4), 1585-1590.

Gezgin, U. (2014). "Regional Journalism in Southeast Asia and ASEAN Identity in Making: Asia News Network as a Case for International and Intercultural Communication". *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 43-53. https://doi.org/10.17336/igusbd.26890

Gökçeli, E. (2025). "The Role Of Energy Poverty in Gender Inequality Across Health, Employment, And Education: A Case Study of ASEAN Countries". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 154-164. https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1623793

Güngör, Y. (2023). "ASEAN-T Ülkelerinde Havayolu Firmalarının Finansal Performansının CRITIC Tabanlı MABAC Yöntemi ile Analizi [Financial performance of airline companies in ASEAN-T countries: Analysis with the CRITIC-based MABAC method*]". Para ve Sermaye Piyasalarında Teorik ve Ampirik Çalışmalar*, 171–194.

Hassan, S., & Murtala, M. (2016). "The Role of Domestic Private Investment in Promoting Per Capita Income Convergence amongst Association of Southeast Asian Nations-5 Economies". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(4), 1299-1303.

Hamzah, H. Z. (2010). "Rules Of Origin And Automotive Sector in Japan's Economic Partnership Agreements". *International Journal of Economics and Finance Studies*, 2(1), 71-76. [15]

Huynh, V. D. B., Nguyen, P. V., Nguyen, Q. L. H. T. T., Nguyen, P. T. (2017). "China Trade Expansion: A Case Study of Vietnam". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 129-132. [16]

Idris, I. T., & Nayan, S. (2016). "The Moderating Role of Loan Monitoring on the Relationship between Macroeconomic Variables and Non-performing Loans in Association of Southeast Asian Nations Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 402-408.

İnce, E. (2021). "Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nde Siber Güvenlik Politikalarının Gelişimi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (26), 819-835.

[15] Bu çalışmada ASEAN, doğrudan ana odak değil, Japonya'nın EPA stratejilerini test eden alt grup ve vaka çalışması rolünde ele alınmıştır.

[16] Bu çalışmada ASEAN, doğrudan analiz edilen ana konu değil; Çin-Vietnam ticaretinin bağlamı içerisinde bölgesel bütünleşme ve tarifelerin düşmesi gibi arka plan faktörü olarak kullanılmıştır.

İspiroğlu, F., & Pazarcı, P. (2018). "ASEAN-Türkiye dış ticaret ilişkileri [ASEAN–Turkey foreign trade relations]". *Social Sciences Studies Journal* (SSSJ), 13, 229–241. https://doi.org/10.26449/sssj.346

İşcan, İ. H., & Uzunses, F. (2022). "Pandemi ve Dünya Ekonomisinde Yeni Arayışlar Çerçevesinde Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması ve Avrupa Birliği-Çin Kapsamlı Yatırım Anlaşması: Bir Ekonomi-Politik Tahlil". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(COVID-19 ÖZEL SAYISI), 243-264. https://doi.org/10.31671/doujournal.1016384 [17]

Jamaludin, N., Ismail, S., & Manaf, S. A. (2017). "Macroeconomic Variables and Stock Market Returns: Panel Analysis from Selected ASEAN Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 37-45.

Kabak, S., & Dallı, T. (2023). "Gibson Paradox: Panel Data Analysis on ASEAN-T Countries". *International Econometric Review*, 15(1), 12-27. https://doi.org/10.33818/ier.1183955

Kakinuma, Y. (2017). "Time Reward of Value Investing: Evıdence From The Southeast Asia Stock Markets". *Journal of Economics Finance and Accounting*, 4(2), 70-86. https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.436 [18]

Kalyoncu, H., & Kaplan, M. (2014. "Analyzing the Sustainability of Current Account in ASEAN Countries: Test of Intertemporal Borrowing Constraints". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(3), 564-571.

Karadeniz, R. F., & Oğuz Gök, G. (2019). "Bölgesel-Küresel Rol İlişkisi Bağlamında Endonezya'nın 2000'li Yıllarda ASEAN ve BM'deki Politikalarının Analizi". *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7, 101-118. https://doi.org/10.14782/ipsus.594459

Kasım, K. (2023). "Türkiye-Indonesia Relations in the Framework Of Türkiye's Southeast Asia Policy". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21(49), 608-626. https://doi.org/10.35408/comuybd.1313164

Kaya, H. E. (2020). "Küreselleşen Dünyada Bölgesel Bir Entegrasyon Örneği Olarak ASEAN [ASEAN as an example of regional integration in a globalizing world]". *Asos Journal – The Journal of Academic Social Science*, 101, 230–243. https://doi.org/10.29228/ASOS.39913

Kaya, L., Çadırcı, Ç., & Aztimur, H. (2023). "İktisadi Hoşnutsuzluk ve Yolsuzluk İlişkisi: ASEAN Ülkelerinden Kanıtlar [The relationship between economic

[17] Bu çalışmada ASEAN, RCEP anlaşmasında taraf blok olarak yer alıyor. Özellikle pandemi dönemi ve küresel belirsizlikler bağlamında, RCEP ile birlikte ASEAN ülkelerinin ticaret içindeki yerinin, alternatif ekonomik iş birlikleri yaratma açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır.

[18] Bu çalışmada ASEAN, ana odak olmasa da Malezya, Singapur ve Tayland piyasalarının yanı sıra bölgesel analiz zemini olarak kullanılmıştır.

discontent and corruption: Evidence from ASEAN countries]". *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS)*, 62, 2437–2446. https://doi.org/10.29228/JOSHAS.67350

Kayar, A., & Kaya, Y. Ç. (2022). "AUKUS Paktı'nın Asya-Pasifik Bölgesine Etkileri: Çin ve ASEAN Ülkeleri Özelinde Bir Söylem Analizi". *SOCRATES 6th International Conference on Education, Management, Economy and Social Sciences, Roma, İtalya, 13 Aralık 2022, cilt.1, ss.64-69.*

Khan, H., & Akram, K. T. (2016). "Futuristic Politics In Asia". *International Journal of Social Sciences and Interdisciplinary Studies*, 1(1), 40-47. [19]

Kifli, D. K. (2012). "ASEAN Sözleşmesi ve İnsan Hakları Kanunları İleri Adımlar: Brunei Perspektifi". *Anayasa Yargısı*, 28(1), 127-133.

Kılıçdaroğlu, K. (2021). "COVID-19 Sürecinde ASEAN Bütünleşmesi ve Güneydoğu Asya". H. Çelik & E. Demir (Eds.), *COVID-19 Salgını: Ülke Deneyimleri, Bölgesel Etkiler ve Küresel Yansımalar*, ss. 303–330). Nika Yayınevi.

Kireeva, A. (2012). "Russia's East Asia Policy: New Opportunities and Challenges". *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 17(4), 49-78. [20]

Kırışkan, İ. (2022). "Türkiye'de Ticaretin Ticaret Antlaşmaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi". *Enderun*, 6(1), 86-103[21].

Kocamaz, S., & Tokatlı, S. G. (2021). "Güç Dengelerindeki Değişimin Uluslararası Sistem Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi: ABD ve Çin Rekabeti Üzerine Bir Analiz". *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(2), 105-142. [22]

Koojaroenprasit, S. (2018). "Satisfaction of Thai Students Toward Master's Degree in Economics (English Program)". *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 2(2), 185-191. [23]

[19] Bu çalışmada ASEAN, Uzak Doğu'daki alt-bölgesel entegrasyon forumlarından biri olarak belirtilmektedir.

[20] Bu çalışmada ASEAN, Rusya'nın Doğu Asya'daki politik stratejilerinde, bölgede denge unsuru olabilecek bir aktör ve iş birliği zemini olarak ele alınmıştır.

[21] Bu çalışmada ASEAN, Türkiye'nin taraf olduğu ticaret antlaşmaları çerçevesinde örnek bölgesel entegrasyon aracı olarak anılmıştır.

[22] Bu çalışmada ASEAN, ana odak değil; ancak Çin-ABD güç rekabeti bağlamında çevresel/bölgesel örgütlerden biri olarak bağlam içinde yer almaktadır.

[23] Bu çalışmada ASEAN, Tayland'daki yüksek lisans programının bölgesel entegrasyon ve işgücü hareketliliği bağlamında stratejik bir referans olarak ele alındığı bir bağlam unsuru olarak kullanılmıştır.

Kuneralp, S. (1994). "Regional Integration Among Developing Countries". *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 3(1&2), 114-122. https://doi.org/10.29228/mjes.346 [24]

Kuşku Sönmez, E. (2020). "Çin'in Bölgesel Hegemonya Araçları Olarak Asya Pasifikte Uluslararası Örgütler". *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 33-53. [25]

Kutlu, E., & Afşar, M. (1999). "Yeni Dünya Ekonomik Düzeni ve Güç Dengeleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 87-106. [26]

Lam, T. D. (2016). "An Empirical Analysis of the ASEAN-4's Causality between Exports and Output Growth". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 497-502.

Magazzino, C. (2014). "A Panel VAR Approach of the Relationship among Economic Growth, CO2 Emissions, and Energy Use in the ASEAN-6 Countries". *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(4), 546-553.

Mangır, D. Ş., & Ramiz, L. (2020). "Indonesia And Regionalism in Southeast Asia, ASEAN And Indonesıan Foreıgn Policy". *Journal of Academic Perspective on Social Studies* (1), 28-45. https://doi.org/10.35344/japss.633421 [27]

Manrapi, R., Tawe, A., Haerani-Hisyam, (2017). "The Influence of Entrepreneurial Education and Managerial Skills toward the Productivity of Silk Industry in Wajo Regency". *International Review of Management and Marketing*, 7(2), 367-371. [28]

Mohamad, B., Zulkepli, J., Ismail, A. R., Bakar, H. A. (2016). "Intrinsic Work Values on Building Association of South-East Asian Nation's Future Workforce: A Comparison of Three Nations". *International Review of Management and Marketing*, 6(7), 42-50.

Mohseni, R. M., & Azali, M. (2014). "Monetary Integration and Optimum Currency Area in ASEAN+3: What we need for a new framework?". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(2), 277-285.

---

[24] BU çalışmada ASEAN, tam bir serbest ticaret alanı kurma kararı bağlamında bölgesel entegrasyon örneği olarak ele alınmıştır.

[25] Bu çalışmada ASEAN, Çin'in Asya-Pasifik'teki bölgesel örgütlerle ilişkisi çerçevesinde bir aktör olarak değerlendirilmiştir.

[26] Bu çalışmada ASEAN, yeni dünya ekonomik düzeni bağlamında bölgesel bütünleşme oluşumlarından biri olarak anılmıştır.

[27] Bu çalışmada ASEAN, Güneydoğu Asya'daki bölgeselcilik sürecinin önemli örgütlerinden biri olarak ve Endonezya'nın bu süreçteki rolü bağlamında incelenmiştir.

[28] Bu çalışmada ASEAN, Endonezya'daki ipek endüstrisi bağlamında 2016'da yürürlüğe giren ASEAN Ekonomik Topluluğu ve serbest dolaşımın rekabet ortamına etkisi olarak ele alınmıştır.

Musdholifah, M., & Hartono, U. (2017). "Assesing Early Warning System Model for Banking Crisis in ASEAN Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 358-364.

Ok, Ç. (2011). "Uluslararası ilişkilerde güvenlik teorileri bölgesel güvenlik bağlamında ASEAN deneyimi analizi [Security theories in international relations ASEAN experience analysis in the context of regional security]". https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-teorileri-bolgesel-guvenlik-baglaminda-asean-deneyimi-analizi/

Oziewicz, E. (2014). "Development Problems of the Southeast Asian Economies". *International Journal of Emerging and Transition Economies*, 3(1), 1-11.

Özay, M. (2021). "ASEAN: Asya Yüzyılında Bölgesel Birlik ve Güncel Yaklaşımlar". *İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları*.

Özbek, S. (2023). "Ekonomik Büyüme, Küreselleşme ve Ekolojik Ayak İzi İlişkisi: ASEAN-5 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 123-138. https://doi.org/10.21076/vizyoner.1144317

Purtaş, F. (2019). "ASEAN'ın G-20'deki Temsilcisi Endonezya'nın Türkiye İçin Sunduğu Fırsatlar". *In F. Purtaş (Ed.)*, Uluslararası ilişkilere tarihsel bakış (pp. 545–568).

Putra, B. (2015). "Indonesia's Leadership Role in Asean: History and Future Prospects". *IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 1(2), 188-197. https://doi.org/10.18769/ijasos.82584

Rajvaramethi, P., & Klomkul, L. (2019). "Area Studies of Asean Cross Cultural Learning of Clmv Students Studying At Mahachulalongkornrajavidyalaya Universıty". *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 3(2), 37-50.

Razmi, F., Mohamed, A., Chin, L., Habibullah, M. S. (2015). "The Role of Monetary Policy in Macroeconomic Volatility of Association of Southeast Asian Nations-4 Countries against Oil Price Shock over Time". *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(3), 731-737.

Riyanto, S., Sutrisno, A., & Ali, H. (2017). "The Impact of Working Motivation and Working Environment on Employees Performance in Indonesia Stock Exchange". *International Review of Management and Marketing*, 7(3), 342-348.
[29]

[29] Bu çalışmada ASEAN, ASEAN Ekonomik Topluluğu'nun (AEC) sermaye piyasası üzerinde etkili olacağı bağlamı bağlamsal referans noktası olarak verilmiştir.

Romprasert, S. (2013). "Asian Economic Community with Selected Macroeconomic Variables for Exports Sustainability". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(3), 602-605. [30]

Sağlam, Y. (2019). "Uluslararası Ticaret Akımlarının Oynaklığı: ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması Üyeleri Örneği". *Alanya Akademik Bakış*, 3(1), 85-97. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.483909

Saeri, M. (2019). "The Effect of Domestic Political Factors and Forces to the Foreign Policy Making in Indonesia". *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 4(2), 15-25. [31]

Sandıklı, A., & Güllü, İ. (2007, 6 Temmuz). "Küreselleşme ve bölgeselleşme sürecinde Güney Asya ve Pasifik bölgesi". *Stratejik Öngörü Dergisi, (10), 87–95. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM).* https://tasam.org/tr-TR/Icerik/626/kuresellesme_ve_bolgesellesme_surecinde_guney_asya_ve_pasifik_bolgesi[32]

Setyari, N. P. W., Kartika, İ. N., Wenegama, İ. W., Dewi, N. P. M., vd. (2017). "Capital Intensity Effects on International Capital Flows and Current Account of Association of Southeast Asian Nations + 6 Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 135-144.

Shkvarya, L. V., Strygin, A. V., & Rusakovich, V. I. (2016). "Geo-economic Factors of an Intensification Development of Laos in Association of Southeast Asian Nation Conditions". *International Review of Management and Marketing*, 6(6), 121-125.

Susetyo, B., Nurhayati, İ., Purnahayu, İ., Eosina, P. (2018). "Enhancing Indonesian Geospatial Industry to Survive in the Current Competition". *Acta Infologica*, 2(2), 68-75. https://doi.org/10.30801/acin.356758 [33]

Şahin, D. (2017). "Asean-5 Ülkelerinde Emek Yoğun Malların Dış Ticaret Yapısının Analizi". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 229-252.

Şahin, V. N. (2022). "Challenging the Concept of the Region: The Indo-Pacific as an Example of an Emerging "Artificial" Region". *Bölge Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 17-31.

[30] Bu çalışmada ASEAN, "AEC" çerçevesinde, Tayland'ın ihracatını etkileyen makroekonomik değişkenlerden biri olarak ele alınmıştır.

[31] Bu çalışmada ASEAN, Endonezya'nın dış politika yapımında "ilk stratejik ortam" olarak tanımlanmış ve ASEAN'ın istikrarının Endonezya'nın iç koşulları açısından da öncelikli bir husus olduğu vurgulanmıştır.

[32] BU çalışmada Asya Pasifik Bölgesi Bölgeselleşme ve Küreselleşme bağlamında ele alınmış olup ASEAN hakkında genel bir özet yapılmıştır.

[33] Bu çalışmada ASEAN, AEC bağlamında Endonezya'nın jeo-uzamsal endüstrisinin rekabetçi gelişimi açısından bir çerçeve unsur olarak ele alınmıştır.

Şengönül, A., Karadaş, A. G. D. H. A., & Koşaroğlu, Ö. G. D. Ş. M. (2019). "Sera gazı emisyonu ve sağlık harcamaları ilişkisinin ASEAN ülkeleri için analizi". *ENSCON'19 – Autum: International Congress of Energy, Economy and Security*, 178–184.

Tan, B. W., & Tang, C. F. (2016). "Examining the Causal Linkages among Domestic Investment, FDI, Trade, Interest Rate and Economic Growth in ASEAN-5 Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(1), 214-2(20.

Tekbaş, M. (2022). "ASEAN-5 Ülkelerinde Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme Ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi". *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 9(2), 717-741. https://doi.org/10.30798/makuiibf.691416

Temiz, S. (2019). "ASEAN ve Güneydoğu Asya Bölgeselciliği Üzerine Etkisi". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 1086-1116. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2019.046

Temiz, S. (2019). "ASEAN Yolunda Maphilindo: Malezya, Filipinler Ve Endonezya Arasında Pan-Malayizm Temelli Güneydoğu Asya Teşkilatı Ve Güneydoğu Asya Bölgeselciliğine Etkisi". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 227-252.

Temiz, S. (2019). "ASEAN'ın Bölgesel Sorunların Çözümüne Yönelik Sistematiği ve Bu Bağlamda ASEAN-Çin İlişkilerine Bir Bakış". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 33(4), 1319-1343.

Temiz, S., & Aydoğdu, E. T. (2019). "ASEAN ve Türkiye İlişkilerine Bir Bakış: Güneydoğu Asya'nın Yükselen Birliği Olarak ASEAN". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (19), 563-586.

Temiz, S. (2020). "ASEAN'da Kollektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi". *In G. Çağar (Ed.), Biz ve Ötekiler – Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika* (pp. 209–237).

Temiz, S. (2020). "Asya-Pasifik'te Uluslararası ve Bölgesel Güvenliğe Yönelik Politika Geliştirme Mekanizması: ASEAN Bölgesel Forumu". *In H. Acar (Ed.), Küresel terör ve güvenlik politikaları* (pp. 373–397).

Temiz, S. (2021). "ASEAN – Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Siyasi Yapısı ve Gelişimi". *Ankara: Gazi Kitabevi.*

Temiz, S., & Igdır Akaras, A. (2024). "ASEAN'da Kamboçya: Statü, Statüko ve Bölgesel Düzen". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 113-135. https://doi.org/10.58640/asyar.1588616

Temiz, S. (2024). "ASEAN içi dengeler ve Güney Çin Denizi etkisi". *Uluslararası Siyaset Dergisi*, 2(2).

Temiz, S. (2025). "ASEAN Yolu: Nedir ve ne değildir?". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 14-25. https://doi.org/10.29217/usaksosbil.1569306

Temiz, S. (2025). "Barışçıl Kaplan: ASEAN Yolu'nda Barış'ın Tesisi ve Sürdürülebilirliğinde Zorluklar". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (38)*, 286-309. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1496350

Temiz, S. (2025). "Kimlik ve ASEAN: 'Biz' Olma Yolunda Engeller". *Journal of Economics and Political Sciences*, 5(1), 36-45.

Thomas, A. (2023). "The Transitional Changes in Asian Tourism: Evolution and Historical Development of Tourism in Asia". *Journal of Tourismology*, 9(2), 124-134. https://doi.org/10.26650/jot.2023.9.2.1375074 [34]

Tokatlı, S. G. (2022). "Uluslararası Sistem İçerisinde Çin'in Artan Bölgesel Etkinliği ve Paralel Kurumsallaşma Girişimleri". *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 58-74. [35]

Tripathi, D. (2016). "Beyond Pessimism: Analysing Prospect for Asian Regionalism with Cooperation Between India, China and ASEAN". *Yildiz Social Science Review*, 1(2), 61-74.

Tunçarslan, N. (2019). "Fikirsel ve Normatif Bölgeselleşme: ASEAN Örneği". *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7, 38-52. https://doi.org/10.14782/ipsus.594401

Türkel, S. S. (2023). "Güney Kore'nin Stratejik Kültürü Bağlamında ASEAN ile Bölgesel Güvenlik İlişkileri". *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 59-79. https://doi.org/10.59114/dasad.1284895

Tüter, M. (2019). "China's Infrastructure Diplomacy in Southeast Asia: Explaining Asymmetric Bargaining With Four ASEAN Countries". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 60-75. https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.2019.5.2.01

Uzun, Y. U. (2025). "Seçili Güneydoğu Asya Ülkelerinde Enerji Kullanımı, Ekonomik Büyüme ve Karbon Emisyonları Arasındaki Nedensellik Etkileri: Frekans Alanı Nedensellik Testinden Kanıtlar". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(32), 200-223. https://doi.org/10.38155/ksbd.1605795

Vo, D. H., & Pham, T. N. (2017). "Systematic Risk in Energy Businesses: Empirical Evidence for the ASEAN". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 553-565.

[34] Bu çalışmada ASEAN, Asya'da turizm ve ekonomik iş birliği bağlamında stratejik ve bölgesel bir örgüt olarak değerlendirilmiştir.

[35] Bu çalışmada ASEAN, Çin'in bölgesel etki mekanizmaları ve kurumsallaşma girişimleri çerçevesinde yer alan önemli bir örgüt olarak ele alınmıştır.

Waqar, A. (2025). "Kishore MAHBUBANI, The Asian 21st Century". *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1-3. https://doi.org/10.33458/uidergisi.1649416 [36]

Yağış, O. (2024). "Ekonomik Karmaşıklığın Ekolojik Ayak İzine Etkisi Var Mı? ASEAN 5 Ülkelerinden Yeni Kanıtlar". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (35), 235-251. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1384348

Yağlıkara, A. (2022). "Ekonomik, Politik ve Sosyal Küreselleşmenin Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkileri: ASEAN-5 Ülkeleri Örneği". *Fiscaoeconomia*, 6(2), 656-676. https://doi.org/10.25295/fsecon.1067418

Yalçın, A. (2024). "KÜRESEL KURULUŞLARIN EĞİTİM VE KÜLTÜREL KONULARLA İLGİLİ FAALİYETLERİ". *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 231-259. https://doi.org/10.30692/sisad.1428728 [37]

Yalçın, R. (2023). "Cumhuriyet'in İlk Yüzyılında Türkiye-Tayland İlişkileri". *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(5), 17-27. https://doi.org/10.59445/ijephss.1355715 [38]

Yetgin, M. A., & Koyuncu, M. C. (2022). "ASEAN ORGANİZASYONUNUN STRATEJİK ANALİZİ". *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 26-50.

Yıldırım, D. Ç., S., & Çoltu, S. (2019). "ASEAN Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Geçerliliğine İlişkin Bir Analiz". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 179-186.

Yıldırım, D. Ç., Kantarcı, T., & Kırcı, B. (2019). "ASEAN Ülkelerinde İşsizlik Histerisi: Yapısal Kırılmalı Panel Veri Yaklaşımı [Unemployment hysteresis in ASEAN countries: A structural break panel data approach]". *ICOMEP'19-Spring: International Congress of Management, Economy and Policy 2019 Spring*, 245.

Yılmaz, S. (2020). "A Model Proposal for the Union of Central Asian States in the Context of Region and Regional Integration". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3229-3243. https://doi.org/10.15869/itobiad.768896 [39]

[36] Bu çalışmada ASEAN, Çin ve Hindistan ile birlikte Asya'nın ekonomik-jeopolitik yükselişinde belirleyici bölgesel örgütlerden biri olarak öne çıkarılmıştır.

[37] Bu çalışmada ASEAN, eğitim ve kültürel faaliyetleri incelenen küresel kuruluşlar arasında yer alan bir örgüt olarak ele alınmıştır.

[38] Bu çalışmada ASEAN, Türkiye ile Tayland arasındaki ilişkiler analizi kapsamında, Tayland ziyaretinin vesilesi olarak anılan bölgesel örgüt olarak belirtilmiştir.

[39] Bu çalışmada ASEAN, Central Asia için bir model önerisi bağlamında, bölgesel entegrasyon açısından örnek teşkil eden örgüt olarak ele alınmıştır.

Yılmaz, S. (2022). "Asya-Avrupa Diyaloğu: Zirve Diplomasisi Bağlamında Bir Değerlendirme". *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* 9(2), 189-205. [40]

Yılmaz, S. (2023). "Bölgesel Sağlık Yönetişimi: ASEAN ve Güneydoğu Asya'da Salgın Hastalıklarla Mücadele". *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi,* 6(12), 30-58. https://doi.org/10.59114/dasad.1299589

Yılmaz, S. (2023). "Kriz Zamanlarında Bölgeler Arası İlişkiler: COVID-19 Küresel Salgını Döneminde AB-ASEAN Bölgeler Arasıcılığı". *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 19(44), 67-100. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.1260668

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. (2024). "Sürdürülebilir bir geleceğe doğru: ASEAN bölgesinde atık yönetimi ve döngüsel ekonomide adil geçiş için öneriler [Rapor]". *Yunus Çevre Merkezi*.[41]

ASEAN İLE İLGİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLER

Abanozoğlu, M. N. (2022). "Why does Turkey prioritize Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) cooperation in Southeast Asia relations?". *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.

Adlı Hazmi. (2021). "An ASEAN perspective towards the responsibility to protect (R2P): Can the ASEAN fully adapt the R2P concept in resolving humanitarian crisis in the case of Rohingya Issue (2012–2018)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi*.

Adinda Khaerani. (2016). "The role of ASEAN in the South China Sea disputes". *İstanbul Üniversitesi*.

Akcanbaş, S. M. (2011). "In the example of ASEAN: Possible effects of a regional economic integration in North East Asia". *İstanbul Üniversitesi.*

Akosmanoğlu, T. (2024). "Turkey's Asia anew initiative defense industry trade with ASEAN countries: Indonesia in the context of defense diplomacy". *Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi*.

Ali Yıldız. (2024). "Role of the parliamentary dimension in regional integration process: The case of the ASEAN Inter-Parliamentary Assembly (AIPA)". *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.

[40] Bu çalışmada ASEAN, Asia-Europe Meeting (ASEM) zirvelerinde yer alan bir bölgesel örgüt olarak, Asya-Avrupa diyaloğu çerçevesinde "genel sekreterinin katılımı"yla anılmıştır.

[41] Bu çalışma, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH tarafından yayımlanan rapordan oluşmaktadır.

An-Nur Empal. (2019). “Export competitiveness of selected agricultural products of the Philippines”. *Çukurova Üniversitesi*.[42]

Ariffin, N. A. (2019). “The images of ASEAN in Turkish media: News reports from the year of 2015 to 2017”. *İstanbul Üniversitesi*.

Aufa Radzi. (2019). “The Non-Participation of ASEAN Countries in the International Criminal Court: A Constructivist Perspective”. *Hacettepe Üniversitesi*.

Aytaçın Mustafayeva. (2019). “Responsibility to Protect and Human Security in Southeast Asia: Rohingya Case”. *İstanbul Üniversitesi*.[43]

Bahadır Murat Çakmaklı. (2022). “The Effect of Economic Integrations in the European Union and ASEAN Framework on Turkey's Technology Transfer”. *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*.

Batbayar, N. (2013). “Mongolia's Foreign Policy After the Cold War”. *İstanbul Üniversitesi*.[44]

Bektaşeva, A. (2016). “Евразиялык экономикалык биримдиктин орду жана перспективасы”. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*. [45]

Buluş, A. (1994). “Japonya–ASEAN İlişkileri Çerçevesinde Japon Dış Yatırımlarının ASEAN Ülkeleri Ekonomilerindeki Rolü”. *İstanbul Üniversitesi*.

Byambajav, D. (2004). “Mongolian Foreign Policy After 1990”. *Ankara Üniversitesi*.[46]

Çelik, H. (2017). “South Korea as a Middle Power: A Case Study of South Korea–ASEAN Relations”. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.

Çoban, B. (2006). “Comparison Regarding the International Regionalism: The European Union and the Association of the Southeast Asian Nations”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*.

[42] Bu tezde ASEAN, Filipinler tarım sektörünün uluslararası rekabeti bağlamında diğer üye ülkelerle karşılaştırmalı bir çerçeve ve ortak tarımsal ticaret politikaları açısından referans örgüt olarak ele alınmıştır.

[43] Bu tezde ASEAN, Güneydoğu Asya’daki R2P uygulamaları bağlamında, bölgesel siyasi kültür ve egemenlik hassasiyetlerini dikkate alan bir çerçeve ve analiz unsuru olarak ele alınmıştır.

[44] Bu tezde ASEAN, Moğolistan’ın dış ilişkileri ve bölgesel diplomatik stratejileri çerçevesinde, Asya’daki bölgesel iş birliği ve ASEAN üyesi ülkelerle ilişkiler bağlamında ele alınmıştır.

[45] Bu tezde ASEAN, Avrasya Ekonomik Birliği’nin küresel ekonomik sistem içindeki yeri bağlamında, diğer büyük ekonomik entegrasyon birliklerinden biri olarak referans verilmiştir.

[46] Bu tezde ASEAN, Moğolistan’ın dış politikası çerçevesinde, bölgesel iş birliği ve diplomatik ilişkiler bağlamında referans olarak ele alınmıştır.

Dilşah Nur Kanmaz. (2022). "The Political Economy of the EU's Trade (Non) Agreement with Vietnam and Turkey: Strategic Interests vs. Normative Agenda". *University of London*.[47]

Durmaz, F. (2021). "ASEAN Regional Order in the Context of the English School Theory (1967–2015)". *International Islamic University Malaysia*.

Duong, T. B. P. (2016). "ASEAN: The Assessment of its Economic and Political Efficiency as a Regional Actor." *Ege Üniversitesi*.

Düzcan, E. (1997). "Bölgesel İşbirliği Teşkilatı Olarak Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) [Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) as a regional cooperation organization]". *[Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]*.

Eleyan, M. I. M. A. (2021). "Energy Demand and its impacts on Current Account in Emerging Market Economies". *Ege Üniversitesi*.[48]

Ermeydan, B. (2022). "Overlapping Regionalism in East Asia: A Case Study of Financial Cooperation in APEC, ASEAN and APT". *Kadir Has Üniversitesi*.

Erol, S. (2006). "Turkey in the Process of Old and New Regionalization". *Marmara Üniversitesi*.[49]

Esen, E. Ş. (2019). "Çin'in Küresel Güç Olma Sürecinde Uluslararası İşbirliklerinin Rolü". *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*.[50]

Fauzia Nurbiansyah, G. (2020). "The Importance of Regionalism in Political and Economic Development: A Comparative Study Between ASEAN and SAARC". *Necmettin Erbakan Üniversitesi*.

Fışkın, H. (2022). "The EU and ASEAN: Asymmetries Bolstered by Uniqueness". *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*.

Gedik, P. (1994). "The formation of Regional Trade Blocs: Prospects for a Trilateral World Order". *İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi*.[51]

---

47 Bu tezde ASEAN, Vietnam'ın AB ile Serbest Ticaret Anlaşması bağlamında, bölgesel örgüt referansı olarak ele alınmıştır.

48 Bu tezin ikinci bölümünde ASEAN, ASEAN-5 ülkeleri (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland) üzerinden petrol fiyat şoklarının ticaret dengeleri üzerindeki etkilerini incelemek için analiz birimi olarak ele alınmıştır.

49 Bu tezde ASEAN, Türkiye'nin bölgeselleşme süreci ve küresel ekonomik entegrasyon bağlamında, AB, NAFTA ve APEC gibi diğer entegrasyon hareketleriyle karşılaştırmalı bir referans örgüt olarak ele alınmıştır.

50 BU tezde ASEAN, Çin'in bölgesel iş birliği ve diplomatik ilişkiler bağlamında referans bir bölgesel örgüt olarak ele alınmıştır.

51 Bu tezde ASEAN, bölgesel ticaret blokları bağlamında örnek bir entegrasyon hareketi ve ABD, AB gibi diğer büyük bloklarla karşılaştırmalı bir referans olarak ele alınmıştır.

İrfanoğlu, E. (2022). "The Communication Hub Role of Indonesia in the ASEAN Way of Regionalism: The Case of South China Sea". *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.

Jimenez Varela, E. (2023). "Maritime Dispute between the Philippines and China under the International Law of the Sea and its Consequences". *Ankara Üniversitesi*.[52]

Karasu, A. (2004). "The Role of China in the World Economy". *Yeditepe Üniversitesi*.[53]

Kızılaslan, K. U. (1996). "Cooperation Initiatives in the World Economy and the Example of BSECR Project". *Ankara Üniversitesi*.[54]

Köse, S. O. (2024). "The norm-setting role of the European Union in the ASEAN Region". *Ankara Üniversitesi*.

Korkut, Ş. (1988). "Uluslararası ekonomik entegrasyon". *İstanbul Üniversitesi*.[55]

Kudaibergenov, Z. (2013). "The Integration Tendency in East Asia: ASEAN at the Core of Regional Processes". *Hacettepe Üniversitesi*.

Kutlu, H. N. (2023). "Crisis Management and Digital Diplomacy: A Comparison of the European Union (EU) and the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)". *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi*.

Luthfy Ramiz. (2019). "Indonesia and Regionalism in Southeast Asia: ASEAN and Indonesian Foreign Policy". *Selçuk Üniversitesi*.

Madiyoh, A. (2020). "Investigation of the Agricultural Sectors of the Member States of Southeast Asian Countries Union (ASEAN) by multi-criteria decision making methods". *Bursa Uludağ Üniversitesi*.

Maraya, S. (2019). "Determinants of Economic Growth in Southeast Asian Countries: Bayesian Model Averaging Approach". *Anadolu Üniversitesi*.

Mistacoğlu, T. (2010). "The Effect of Economic İntegration on Foreign Direct Investments: The Case of Selected Regional Economic Integrations". *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi / Bülent Ecevit Üniversitesi*.[56]

---

[52] Bu tezde ASEAN, Filipinler'in Güneydoğu Asya'daki konumu ve bölgesel iş birliği bağlamında referans bir unsur olarak ele alınmıştır.

[53] Bu tezde ASEAN, Çin'in bölgesel ekonomik ve diplomatik ilişkileri bağlamında referans bir bölgesel örgüt olarak ele alınmıştır.

[54] BU tezde ASEAN, küresel ekonomik iş birliği ve bölgesel entegrasyon bağlamında referans bir örgüt olarak ele alınmıştır.

[55] Bu tezde ASEAN, odak nokta değil, AB, NAFTA gibi diğer entegrasyon hareketleri ile karşılaştırmalı bağlamda gösterilen bir örnek niteliğindedir.

[56] Bu tezde ASEAN, seçilmiş bölgesel ekonomik entegrasyonlar arasında örnek bir örgüt olarak ele alınmıştır ve yabancı doğrudan yatırımlar üzerindeki etkileri bağlamında referans olarak kullanılmıştır.

Moiz, M. (2017). "Impact of Regional Trade Agreements on FDI Flows". *İstanbul Ticaret Üniversitesi*.[57]

Mujezinovic, M. (2006). "Stages of the Economic Integration in the European Union and its Effects on the External Trade of the Member States". *Ankara Üniversitesi*.[58]

Mustafayeva, A. (2019). "Responsibility to Protect and Human Security in Southeast Asia: Rohingya Case". *İstanbul Üniversitesi*.[59]

Mutlu, M. (2022). "Inter-regionalism on the Axis of Environmental Policies: The Case of EU and Central Asian Countries". *Çağ Üniversitesi*.[60]

Nasiri, N. (2016). "The Possible Effects of Economic Integration between Turkey and Iran". *Hacettepe Üniversitesi*.[61]

Nur Thaqib Bin Shaker, M. (2018). "Assessing the Role of Non-Governmental and Civil Society Organisations in Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) Labour Migration Policy". *Yaşar Üniversitesi*.

Nurbiansyah, G. F. (2020). "The Importance of Regionalism in Political and Economic Development: A Comparative Study between ASEAN and SAARC". *Necmettin Erbakan Üniversitesi*.

Odaman Köse, S. (2024). "The norm-setting role of the European Union in the ASEAN Region". *Ankara Üniversitesi*.

Özek, M. S. (2012). "Outlook between the Commercial Potential of the Central Asian Countries and Turkey". *Gaziantep Üniversitesi.*

Pehlivantürk, B. (1997). "Japanese Economic Policy in Southeast Asia: Hegemony or Cooperation". *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.[62]

---

[57] Bu tezde ASEAN, MERCOSUR ve SACU gibi bölgesel ticaret anlaşmalarının gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım (FDI) akışlarına etkilerini incelemektedir.

[58] Bu tezde Avrupa Birliği'nin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği ekonomik entegrasyon aşamalarını ve bu süreçte AB içi ve dışı ticaretin gelişimini incelemektedir. Ayrıca, APEC, ASEAN, EFTA ve NAFTA gibi diğer bölgesel entegrasyon örnekleri ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

[59] Bu tezde ASEAN ülkeleri, Koruma Sorumluluğu (R2P) ilkelerini bölgesel siyasi kültür ve değerlerle uyumlu şekilde uygulamakta; egemenlik hassasiyeti nedeniyle doğrudan müdahaleden kaçınmakta, ancak R2P'nin II. sütunu çerçevesinde uluslararası destek ile insani güvenlik sağlama imkânları değerlendirilmektedir.

[60] Bu tezde ASEAN, karşılaştırmalı bir referans örneği olarak ele alınmıştır.

[61] Bu tezde ASEAN, Türkiye-İran ekonomik entegrasyonunu incelerken, bölgesel ekonomik bütünleşme modelleri ve üçüncü ülke etkileri bağlamında referans alınan bir örnek olarak değerlendirilmiştir

[62] Bu tezin ilgili bölümünde ASEAN, Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki ekonomik faaliyetlerini analiz etmek ve bölgedeki hegemonik veya iş birliği rolünü tartışmak için temel bir çerçeve olarak ele alınmıştır.

Ramiz, L. (2019). “Indonesia and Regionalism in Southeast Asia: ASEAN and Indonesian Foreign Policy”. *Selçuk Üniversitesi*.

Shaker, M. N. T. B. (2018). “Assessing the Role of Non-governmental and Civil Society Organisations in ASEAN Labour Migration Policy”. *Yaşar Üniversitesi*.

Taşkınsoy, J. (2017). “The cost impact of Basel III across banking sectors of ASEAN-5 and macro stress testing of Malaysia's banking sector”. *University of Malaysia, Sarawak.*

Taşcı, C. (2020). “Constructing Collective İdentity in the Association of Southeast Asian Nations”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*.

Tidore, M. D. (2021). “The Position and Challenges of Indonesia in the ASEAN Economic Community between the Year 2014–2018”. *Ankara Üniversitesi.*

Türkel, S. S. (2021). “The Role of International Organizations on Disarmament of the Korean Peninsula: The Cases of UN and ASEAN”. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.*

Tursunaliev, B. (2010). “Integration Movements in Central Asia and Kyrgyzstan”. *Selçuk Üniversitesi.*[63]

Uyandıran, A. (2004). “Chinese and Japanese Economic Attitudes towards Association of Southeast Asian Nations”. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.

Wibisono, A. N. (2023). “The Effectiveness of ASEAN's Role and Impact in Regional Security: The Case Study of South China Sea Dispute”. *Polis Akademisi*.

Widynovantyo Susanto. (2024). “The 'Buying Time' Concept in Southeast Asia: Security and, Development in Malaysia, Singapore, and Indonesia, 1967–1975.” *İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi*.

Yıldız, A. (2024). “Role of the Parliamentary Dimension in Regional İntegration Process: The Case, of the ASEAN Inter-Parliamentary Assembly (AIPA)”. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*.

Yurtöz, Ç. N. (2024). “Impacts of Deep Sea Mining on Maritime Security”. *İstanbul Teknik Üniversitesi.*[64]

[63] Bu tezde ASEAN, Tursunaliev (2010) çalışmasında, Orta Asya entegrasyon hareketleri için örnek model olarak ele alınmıştır; Orta Asya devletleri, entegrasyon süreçlerinde ASEAN’ın sistemini incelemiş ve uygulamada referans olarak kullanmıştır.

[64] Bu tezde ASEAN, derin deniz madenciliği faaliyetlerinin deniz güvenliği üzerindeki etkilerini incelerken, bölgesel iş birliği ve arabuluculuk sağlayan bir örgüt olarak ele alınmıştır.

Zawil Ula, Z. (2021). “An Historical Analysis of Turkish Foreign Policy toward the Asia Pacific during the Reign of the Justice and Development Party's Government”. *Antalya Bilim Üniversitesi*.[65]

Zehra Dilbaz. (2022). “US–China Rivalry in the South China Sea”. *Altınbaş Üniversitesi*.[66]

Zorlu, F. (2017). “ASEAN's Approach To Myanmar Via Regional Security Complex”. *University of Bradford*.

Durmaz, Y. (2017). “The role of the ASEAN way in Vietnam's South China Sea policy towards China”. *İstanbul Teknik Üniversitesi*.

[65] Bu tezde ASEAN, Türkiye’nin Asya-Pasifik Bölgesi’yle diplomatik ve ekonomik ilişkilerini incelemek bağlamında referans bir bölgesel örgüt olarak ele alınmıştır.

[66] Bu tezde ASEAN, Güneydoğu Asya’daki diplomatik ve güvenlik bağlamında referans bir bölgesel örgüt olarak ele alınmıştır.

TÜRKİYE'DE ASEAN ÇALIŞMALARI-I

ISBN: 978-605-136-972-3

Ankara Üniversitesi Basımevi
http://basimevi.ankara.edu.tr

Para ile Satılamaz.